SANCTI THOMAE DE AQUINO

OPERA OMNIA

IUSSU LEONIS XIII P. M. EDITA
CURA ET STUDIO FRATRUM PRAEDICATORUM

TOMUS XXIV, 2

QUAESTIO DISPUTATA DE SPIRITUALIBUS CREATURIS

edidit J. Cos O.P.

Published with the support of a grant
from The National Endowment for the Humanities, United States of America

COMMISSIO LEONINA
Piazza Pietro d'Illiria, 1
00153 ROMA

Diffusion
LES ÉDITIONS DU CERF
29, Bd de Latour-Maubourg
75340 PARIS Cedex 07

2000

B
765
.T5
(1882)
2000
v.24
pt 2

La loi du 11 mars 1957 n'autorisant, aux termes des alinéas 2 et 3 de l'article 41, d'une part, que les « copies ou reproductions strictement réservées à l'usage privé du copiste et non destinées à une utilisation collective » et, d'autre part, que les analyses et les courtes citations dans un but d'exemple et d'illustration, « toute représentation ou reproduction intégrale, ou partielle, faite sans le consentement de l'auteur ou de ses ayants droit ou ayants cause, est illicite » (Alinéa 1er de l'article 40).

Cette représentation ou reproduction par quelque procédé que ce soit, constituerait donc une contrefaçon sanctionnée par les Articles 425 et suivants du Code Pénal.

© *Commissio Leonina*, 2000

ISBN 2-204-06498-X-Cerf

PREFACE

PART I: THE TEXTUAL TRADITION

CHAPTER I: The manuscripts..... 7*

CHAPTER II: The printed editions..... 14*

PART II: CRITICAL SURVEY OF THE MANUSCRIPT TRADITION

CHAPTER I: An exemplar divided into five Peciae..... 17*

CHAPTER II: The University Tradition..... 18*

Prefatory remarks..... 18*

Pecia 1..... 18*

Pecia 2..... 19*

Pecia 3..... 20*

Pecia 4..... 21*

Pecia 5..... 22*

CHAPTER III: The Anglo-German group..... 24*

CHAPTER IV: The couples 27*

The couple $Am^{2b}P^{7}$ 27*

The couple $Am^{3}Et^{1}$ in pecia 4 . 27*

The couple $Ba^{2}In^{3}$ in pecias 4 and 5 ..... 27*

APPENDIX: The printed tradition..... 28*

PART III: THE LEONINE EDITION

The critical Text..... 29*

The critical Apparatus..... 29*

Orthography and Punctuation..... 30*

The source Apparatus..... 30*

Part One

THE TEXTUAL TRADITION

Chapter I

THE MANUSCRIPTS

Am² Am²b 1. Amiens, Bibliothèque Municipale 244, ff. 244 vb - 248 vb (art. 5 to 8, designated henceforth by the symbol Am²b) and ff. 267 ra - 279 rb (complete text, designated henceforth by the symbol Am²). XIII-XIV c., parchment, 350×245 mm., 2 cols. French script (same hand) and ornamentation in both sections. Collection of disputed questions. Titles of the articles in both sections were filled in by the rubricator. Running title of the first section: " XXXVII ARTICULUS "; on f. 244 vb: " De substantiis spiritualibus ". In the upper margin of f. 267 r the title of Am² is: " Secuntur questiones fratris egidii ordinis sancti augustini. fratrum heremitarum. — De creaturis spiritualibus. " In the upper margin of Am², by way of running title: " Q°.I... Q°.XI. " A few corrections by a different hand in the second section, most of them in art. 1. — Codices n. 33.

Ar² 2. Arras, Bibliothèque Municipale 873 (577), ff. 185 ra - 196 ra. XIV c., parchment, 301×200 mm., 2 cols., French script, rudimentary ornamentation. No title, but in the upper margin of f. 185 r, partially cut away, we read the invocation: " Ne faciam uanum duc pia uirgo manum ". F. 196 ra: " Explicit ". No corrections. The modern continuous foliation ignores the fact that 4 folios are torn out of the manuscript, viz.:

- 2 folios between f. 187 v *expl.* Si c̣i (?) (art. 2 435) and f. 188 r *inc.* De causa motus (art. 4 3);
- 1 folio between f. 189 v *expl.* quod est non (art. 5 333) and f. 190 r *inc.* ‹generabi›lium et corruptibilium (art. 6 321-322);
- 1 folio between f. 193 v *expl.* separatus (catchword: *neque per formam*) (art. 10 31) and f. 194 r *inc.* principium (art. 10 345). — Codices n. 58.

Av 3. Avignon, Bibliothèque Municipale 256, ff. 73 rb - 90 rb. XIV c., parchment, 315×226 mm., 2 cols., French script, Avignonese ornamentation. In the bottom margin of f. 73 rb: " questio est de spiritualibus creaturis fratris thome ". Running title: " De creaturis spiritualibus — Q°.I...Q°.XI ". The titles of art. 8, 9 and 10 are summarized in the upper margin. Colophon: " expliciunt ~~articuli~~ questiones ~~questionum~~ de spiritualibus creaturis. " After the colophon follows: " incipiunt articuli questionum de spiritualibus creaturis ", plus the titles of the articles. The pecias are clearly marked, but the markings are partially cut away. Many marginal corrections by different hands. Catchword on f. 84 v. — Codices n. 104.

B¹ B¹b 4. Berlin, Staatsbibliothek Theol. lat. fol. 114, ff. y ra - 12 vb (complete text, designated henceforth by the symbol B¹) and ff. 27 va - 28 va (art. 8, designated henceforth by the symbol B¹b). XIV c., parchment, 315×227 mm., 2 cols. Collection of disputed questions. In the upper margin of f. 1 r: " Thomas de spiritualibus creaturis. " Colophon: " Expliciunt questiones fratris thome. intytulate de spiritualibus creaturis ". In the bottom margin of f. 1 rb the titles of the articles are listed. Marginal corrections made by the scribe. — Codices n. 226.

Ba¹ 5. Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität B III 8, ff. 146 ra - 158 va. XIV c., parchment, 334×231 mm., 2 cols., Flemish or Rhenish cursive script. The initials of the question and of the articles are decorated. On the bottom of f. 158 va: " Explicit hic totum pro scripto da michi potum. " No title, but on f. 158 vb the titles of the articles are listed. Very few marginal corrections and notes. — Codices n. 186.

Ba² 6. Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität F I 33, ff. 11 ra - 31 ra. XIV c., parchment, 360×240

mm., 2 cols. On f. 11 ra: " incipit questio prima de spiritualibus creaturis ". Running title: " De spiritualibus creaturis Q° prima ... vndecima ". On f. 31 rb a table of contents with the title: " Incipit questio prima. de spiritualibus creaturis ". Few marginal corrections, made by the scribe himself. Catchwords on ff. 14 v & 26 v. — Codices n. 201.

Ba³ 7. Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität F VI 67, ff. 162 r - 195 r. XV c. (1453), paper, 215×155 mm., continuous lines, German cursive script. Colophon: " et sic est finis huius tractatus Sub anno gratie M cccc liii deus gloriosus benedictus sit cum matre eius Intemerata uirgine et doctore sancto de aquino etc. " Very few marginal corrections and notes. — Codices Suppl.

Bo 8. Bologna, Biblioteca Universitaria 1655[13], ff. 133 ra - 136 vb: art. 2, 5 and 8. XIV c., parchment, 310×210 mm., 2 cols., Italian script. Title on f. 133 ra: " De spiritualibus creaturis. questiones. que non sunt inserte precedentibus. hic secuntur ". The spaces for the initials of the articles are left vacant, and the articles are introduced by: " Queritur utrum... ", without any additional precision. Running title: " De spiritualibus creaturis ". Few marginal corrections, made by the scribe. — Codices n. 297.

Br 9. Brescia, Biblioteca Civica Queriniana A. VI. 21, ff. 385 r - 402 v. XV c., parchment, 235×165 mm., continuous lines; beautiful Italian script and ornamentation. Collection of disputed questions. On f. 385: " Questiones beatissimi Thome de Aquino de Spiritualibus creaturis. " Running title: " De spiritualibus creaturis — Articulus 1[us]... " etc. On f. 402 v, in cursive script: " Iste liber est conuentus sancti dominici de brixia habitus ex libris olim fratris ieronimi de bellano concessus per me fratrem sebastianum de brixia priorem brixie in dicto conuentu de multorum patrum conscilio et assensu ad usum fratris thome de sancto geruasio de brixia ordinis predicatorum die decima junij 1477 teste mannu propria ". On f. 403 r, in large adorned capital letters: " Fr. L. " No marginal corrections, except for two made by the scribe. Catchword on f. 394 v. — Codices n. 343.

C² 10. Cambridge, Peterhouse Library 138 (1.4.2), ff. 133 ra - 155 vb. XIV c., parchment, 325×230 mm., 2 cols., English hands and ornamentation. Collection of disputed questions. 2 different scribes. The first scribe wrote from f. 133 ra to f. 153, with many marginal corrections and notes from at least two different correctors; catchword on f. 140 v. The second scribe, after writing on f. 153 v the catchword *stabiliendam*, finished the question. In the upper margin of f. 133 ra a third hand wrote the title: " Sanctus thomas de spiritualibus creaturis ". No marginal corrections or notes in the second part. Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis ". — Codices n. 524.

11. Cambridge, Pembroke College Library 37, ff. 267 ra - 278 rb. Early XIV c., parchment, 412×255 mm., 2 cols., English script. The initial letter of each of the works is painted and decorated with gold. Running title: " De spiritualibus creaturis ". Colophon: " Explicit liber de spiritualibus creaturis. " Catchword on f. 276 v. A few marginal corrections by the scribe. The copyist apparently missed a whole column on f. 274 vb 8: from *remanebit* (art. 8 528) to *eius* (art. 9 88), and added it in the bottom margins of ff. 274 v and 275 r. — Codices n. 499. C³

12. Cambridge, University Library Mm. 2. 7 (2302), ff. 52 va - 86 rb. XIV-XV c., parchment, 333×225 mm., 2 col., English script and ornamentation. On f. 52 va: " Incipit de spiritualibus creaturis ". Each article is preceded or followed in the margin by: " questio prima, secunda, " etc. F. 86 rb: " Explicit ". Catchword on f. 80 v. — Codices n. 556. C⁵

13. Cambrai, Bibliothèque Municipale C 542 (500), ff. 70 ra - 83 ra. XIII-XIV c., parchment, 362×267 mm., 2 cols. 2 different French scribes: a) ff. 70 ra - 77 va, b) ff. 77 vb (*rem desideratum*, art. 6 360) — 83 ra; no ornamentation. Collection of disputed questions. Ff. 83 rb and 83 v are empty. Running title: " De spiritualibus creaturis ". Each article is preceded or followed in the margin by: " Questio 1ª, 2ª, " etc. Colophon: " hic liber est scriptus qui scripsit sit benedictus. " Many marginal corrections and notes from different hands. Catchword on f. 72 v. — Codices n. 467. Ca²

14. Cambrai, Bibliothèque Municipale B 487 (455), ff. 87 ra - 103 ra. XIII-XIV c., parchment, 276×203 mm., 2 cols. French script and ornamentation. The rubricator inserted the titles fort art. 2 - 6 and 9 - 11, where the scribe had left a sufficient space. No title or colophon. A table of contents on f. 103 rb, written in cursive, mentions the title: " De spiritualibus creaturis questiones ", corrected to " questiones de spiritualibus creaturis ". On the same folio a brief note partially erased: " Liber beate marie uriscampi ". Exceptionally few marginal corrections and notes. — Codices n. 466. Ca³

15. Cesena, Biblioteca Comunale Malatestiana, Piana 3 - 146, ff. 1 ra - 23 va. XV c. (1467), paper, 323×227 mm., 2 cols., Italian script. Folio 1 r is elaborately decorated, the initial letters and words of the other articles are merely capitalized. Title: " Incipiunt questiones fratris thome de acquino ordinis predicatorum De Spiritualibus creaturis. Vtrum scilicet substantia Ce

spiritualis creata sit composita ex materia et forma." Colophon: "Expliciunt questiones sancti thome de aquino de spiritualibus creaturis. Laus deo." Catchwords on ff. 10 v and 20 v. — Codices n. 573.

Er² 16. Erfurt, Wissenschaftliche Bibliothek der Stadt, Amplon. Fol. 319, ff. 172 ra - 187 va. Early XIV c., parchment, 375×270 mm., 2 cols., French script, rich ornamentation in the Parisian style on f. 172 r. Collection of disputed questions. Titles of the articles were written by the scribe. Many marginal notes and a minimum of corrections for the first 6 articles. Catchword on f. 181 v. No title and no explicit. — Codices n. 735.

Et¹ 17. Eton, College Library 35 (Bk. 3. 11), ff. 1 ra - 16 ra. XIII-XIV c., parchment, 325×235 mm., 2 cols., French script. The initial letters are missing from art. 7 on, and the titles of the articles were filled in by the scribe for art. 2, 3 and 6 only. In the upper margin of f. 1 r, the title: "Questio est de spiritualibus creaturis." On f. 16 ra a table of contents with the title: "Questiones de spiritualibus creaturis. Questio prima, secunda", etc. Numerous marginal corrections by a different hand, besides an abundance of notes, mostly in the lower margin. Catchword on f. 8 v. — Codices n. 806.

Et² 18. Eton, College Library 36 (Bk. 3. 12). Defective beginning, commencing at f. 84 ra: *in .6. ph'* (art. 3 41). This manuscript is in three different hands: a) from the beginning of the work to the end of art. 10 on f. 97 ra, - b) art. 11 on f. 98 r/v, - c) the last 3 lines in the bottom margin of f. 99 r: *sicut in subiecto...* (art. 11 471). XIV-XV c., parchment, 301×203 mm., 2 cols., English script. F. 97 rb/v is empty. In the upper margin of f. 84 r, in cursive script, we read: "Ista que hic scribuntur sunt questiones sancti Thome de spiritualibus creaturis Sed deficiunt hic 2 prime questiones et aliquid de 3ª questione usque ad 5ᵐ argᵐ et parum autem ut patet hic prima questio est utrum substantia spiritualis creata sit composita ex materia et forma 2ª est utrum substantia spiritualis possit uniri corpori. 3ª est utrum substantia spiritualis ut anima potest uniri corpori per medium". On f. 97 ra, immediately following art. 10, a secund cursive hand wrote the following: "Nichil deficit Set verte folium et ibi sequitur ultima questio Sancti Thome de spiritualibus creaturis". Colophon in the same cursive hand: "et sic finitur liber qui dicitur Thomas de spiritualibus creaturis". No ornamentation. Few marginal corrections. Catchword on f. 86 r. — Codices n. 807.

F¹ 19. Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana Fiesolano 103, ff. 300 ra - 327 rb. XV c. (1449), parchment, 365×250 mm., 2 cols., apparently Italian or French script. The initial letter of the question is richly decorated. Title in the upper margin of f. 300 r, in cursive script: "Questiones S. Thome de aquino. De spiritualibus creaturis." Colophon: "Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis. Quod J. de C." A table of contents follows, written in an Italian humanistic cursive hand. — Codices n. 913.

20. Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana Fiesolano 106, ff. 103 vb - 124 va. XV c., parchment, 370×260 mm., 2 cols., Italian script and ornamentation. This manuscript is a mere copy of F⁴. The foliation, by a modern hand, has only one number, 124, at the end of the work, and is in disorder; the text should be read as follows: f. 103 vb, ff. 114 to 117, ff. 108 to 113, ff. 104 to 107, ff. 118 to 124 va. Title by the scribe: "Incipiunt questiones de spiritualibus creaturis. Et primo quer tur utrum substantia spiritualis creata sit composita ex" *(sic)*. The titles of the articles were filled in by the copyist himself with the name "Questiones". Colophon: "Explicit Questio de spiritualibus creaturis sit laudatus dominus deus". Running title: "Questio de spiritualibus creaturis", except for f. 114 r, where it is "De racione". Catchwords on ff. 110 v and 120 v. — Codices n. 916. F²

21. Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana S. Marco 462, ff. 97 rb - 120 va. XIII-XIV c, parchment, 325×243 mm., 2 cols., French script and ornamentation. Title in the hand of the scribe: "Hic Incipiunt questiones fratris thome de aquino disputate in ytalia. de spiritualibus creaturis." Colophon: "Explicit de spiritualibus creaturis." The scribe himself filled in before the second art.: "Vtrum substantia spiritualis possit uniri corpori", and wrote before art. 3 to 9: "Questio 3ª, 4ª" etc., nothing before art. 10, and again before the last art.: "Questio ultima." Running title: "De spiritualibus creaturis". On f. 121 rb (f. 125 rb in the Ms.) a XV c. hand added the table of contents with the title: "De substantia spirituali." Rare marginal corrections, mostly made by the scribe himself. Catchwords on ff. 103 v and 115 v. — Codices n. 938. F⁴

22. Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale Conv. Soppr. J. III. 5, ff. 90 vb - 108 va. XV c., paper, 410×290 mm., 2 cols., Italian script and ornamentation. Folio 90 v is empty but for the title: "Sancti thome doctoris preclarissimi de substantiis spiritualibus libellus feliciter incipit." Colophon: "Sancti Thome de Aquino ordinis predicatorum doctoris eximii et clarissimi liber de spiritualibus substantiis. seu creaturis feliciter explicit etc." The scribe wrote on folio 108 vb a table of contents with the title: "Tituli questionum contentorum in hoc libro que in summa sunt undecim. F⁵

etc. " The text should be read as follows: ff. 91 to 94, f. 96, f. 95, ff. 97 to 103, f. 105, f. 104, f. 107, f. 106, f. 108. Numerous marginal corrections and notations in art. 1 and 2. Catchword on f. 100 v. — Codices n. 955.

In² 23. Innsbruck, Universitätsbibliothek 237, ff. 11 ra - 47 rb. XV c., paper, 290×213 mm., 2 cols., German cursive script with rudimentary ornamentation in the Italian style. Collection of disputed questions. Title on f. 11 r: " Prima questio ", and running title: " Prima ". The work ends with a table of contents. A few marginal corrections in art. 5, 6 and 10. — Codices n. 1120.

In³ 24. Innsbruck, Universitätsbibliothek 279, ff. 75 va - 92 vb. XIV c., parchment, 260×187 mm., 2 cols., apparently Parisian script and ornamentation. No title. On f. 92 vb: " Explicit de spiritualibus creaturis. " For art. 3, 5, and from 7 to the end, spaces for the rubrics are provided, but are left empty. Catchword on f. 80 v. — Codices n. 1123.

Is 25. Issogne, Castello dei Challant, ' Garde robe de la tappysserie ', Inv. 1841, ff. 171 ra - 178 rb. XIV c., parchment, 265×185 mm., 2 cols., Italian script. The columns are numbered from 1 to 40. Only the initial letter of the first folio is decorated; for the rest of the work the spaces for the initials are left vacant. Title: " Questio est de spiritualibus creaturis Vtrum etc " Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis. ", followed by a table of contents with the title: " Incipiunt tituli super questionibus de spiritualibus creaturis. " Very few marginal corrections, from the hand of the scribe. — Codices n. 1142.

Kla 26. Klagenfurt, Studienbibliothek Pap. 109. Fragm. of art. 1, 5, 6, 7: f. 195 r/v: *expl.* composita (art. 1 193) — f. 199 r/v *inc.* considerare (art. 1 390) *expl.* uiuere (art. 1 571) — f. 200 r/v *inc.* quidam propter nos (art. 5 272) *expl.* alico modo (art. 6 104-105) — f. 204 r/v *inc.* set alio modo (art. 6 286) *expl.* actus corporis (art. 7 47). XIV c., parchment, 205×146, 2 cols. In the upper margin of f. 195 v, in the hand of the scribe: " questio de substantiis spiritualibus ". In the bottom margin of f. 204 vb: " III. qua‹ternus› ". — Codices n. 1172.

Kr² 27. Kraków, Biblioteka Jagiellońska 765, ff. 1 ra - 22 va. Defective beginning, commencing at *set species* (art. 1 242). XIV-XV c., parchment, 308×251 mm., 2 cols., German semi-cursive script. Collection of disputed questions. The titles of the different articles were filled in by the scribe in the upper margins. Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis ". — Codices n. 1257.

Kr⁴ 28. Kraków, Biblioteka Jagiellońska 2641, ff. 13 r - 66 r. XV c., paper, 226×160 mm., continuous lines, German cursive script. The spaces for the initials of the articles are left vacant, except for art. 1. Colophon: " Et sic est finis huius tractatus sancti Thome de Aquino de spiritualibus creaturis In Vniuersitate lipczensi ". The titles of the articles follow, under the heading: " Registrum tractatus de spiritualibus creaturis ". — Codices n. 1352.

L¹ 29. Leipzig, Universitätsbibliothek 474, ff. 287 ra - 311 va. XV c., paper, 400×290 mm., 2 cols. The spaces provided for the initials of the articles are left vacant. Colophon: " Et sic est finis huius ". A list of the articles follows, written by the scribe. — Codices n. 1402.

L² 30. Leipzig, Universitätsbibliothek 482, ff. 1 ra - 22 rb. XIV c., parchment, 335×235 mm., 2 cols. Title in the upper margin of f. 1 r: " De spiritualibus creaturis beati Thome de aquino ", and, in a different hand, before " beati ... aquino ": " Iste questiones sunt ", after " beati ... aquino ": " ordinis predicatorum ". The title: " De spiritualibus creaturis " is repeated by the scribe on the top of f. 2 r. Colophon: " Explicit questio. " Many marginal corrections by at least two different hands. — Codices n. 1410.

Li 31. Lisboa, Biblioteca Nacional Alc. 262 (CCXXVI), ff. 135 ra - 151 ra. XIII-XIV c., parchment, 332×227 mm., 2 cols., French script and ornamentation. In the upper margin of f. 135 ra, in the hand of the scribe: " hic incipiunt questiones fratris. T. de aquino disputate in ytalia. " The title of art. 2 was filled in by the scribe himself; the titles of the articles, except for art. 1 and 7, are summarized in the upper margins, and are occasionally preceded by *Questio*. By way of running title: " D. XIII ", corrected to: " D. XII ". Very few marginal corrections, made by the scribe. Catchword on f. 146 v. F. 151 rb is empty but for 3 quotations, added by an Italian hand. — Codices n. 1482.

Ln 32. Laon, Bibliothèque Municipale 165, ff. 34 ra - 56 ra. Early XIV c., parchment, 300×225 mm., 2 cols. Running title: " Q. DE SPIRITUA‹LIBUS› ". On f. 36 r, in the left hand margin (art. 1 551/553), one reads the note *hic incipe*. Ff. 44 vb and 45 r/v, between art. 5 & 6, are empty. Few marginal corrections and notes from different hands. — Codices n. 1378.

M¹ 33. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 3827, ff. 115 va - 134 vb. XIII-XIV c., parchment, 336×232 mm., 2 cols., Parisian cursive script and ornamentation. Collection of disputed questions. In the bottom margin of 115 v the scribe wrote: " Hic incipiunt questiones fratris t. de aquino disputate in ytalia ", to which a different hand added: " de spiritualibus creaturis ". Explicit: " amen. " Space was apparently left for the

insertion of the titles of the articles, but these were never added. Running title: " Q. II. " Table of contents by a different hand on f. 135 va. Catchword on f. 118 v. Many marginal corrections by different hands. — Codices n. 1735.

M³ 34. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 22232, ff. 216 ra - 239 rb. Early XIV c., parchment, 355×247 mm., 2 cols., English script and ornamentation. Collection of disputed questions. The above numbers refer to a modern foliation; a hand of the XVI-XVII c. wrote down a different foliation, from f. 112 to f. 135. A few marginal corrections in art. 8. Table of contents by a different hand on f. 240 ra/b. Catchwords on ff. 224 v and 236 v. — Codices n. 1865.

M⁴ 35. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 18331, ff. 188 ra - 226 ra. XV c. (ff. 228 v & 244 v: 1485), paper, 318×214 mm., 2 cols., German cursive script. Many corrections both in the text and in the margins. Explicit: " Deo gracias ". Table of contents on f. 228 rb/va. — Codices n. 1851.

M⁵ 36. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 23808, ff. 98 ra - 125 rb. XV c., paper, 300×215 mm., 2 cols, German cursive script. Title on f. 98 ra: " Sequntur Questiones geneales de spiritualibus Creaturis ". Colophon: " et sic est finis huius materie ". A table of contents follows, written by the scribe. No marginal corrections, except 2 omissions restored by the scribe. — Codices n. 1870.

Mg 37. Magdeburg, Bibliothek des Domgymnasiums 117, ff. 3 rb - 35 va. XV c., paper, 321×217 mm., 2 cols., German cursive script. Title on f. 3 ra: " Sequntur Questiones disputate per beatum thomam de aquino de spiritualibus creaturis Sequitur q. prima ". Colophon: " Sit laus deo ". A table of contents follows, written by the scribe. Only two marginal corrections, made by the scribe. — Codices n. 1594.

N² 38. Napoli, Biblioteca Nazionale VII.B.30, ff. 72 va - 85 rb. Early XIV c. (1308), parchment, 330×233 mm., 2 cols., apparently French script. Running title: "de spiritualibus creaturis questio .39. " Colophon: " explicit deo gratias ". Marginal corrections and notes in art. 1 & 4. Catchwords on ff. 72 v & 84 v. — Codices n. 1934.

Nu 39. Nürnberg, Stadtbibliothek Cent. II, 24, ff. 74 ra - 85 ra. Defective beginning, commencing at *substantia.* (art. 2 349). XV c. (1427), parchment, 336×250 mm., 2 cols., German angular script. Collection of disputed questions. Running title: " Qō. Cā. " On f. 85 va follows a table of contents in the hand of the scribe. No marginal corrections, except at the very beginning. Catchwords on ff. 74 v and 84 v. The modern continuous foliation ignores the fact that a number of folios have been torn out of the manuscript, viz.:

1 folio between f. 76 v *expl.* traditur (art. 3 642) and f. 77 r *inc.* set pars (art. 4 241).

1 folio between f. 80 v *expl.* potest u‹niri› (art. 7 75) and f. 81 r *inc.* ‹e›rat *(sic)* possibile (art. 8 200).

4 folios between f. 82 v *expl.* in ac‹tu› (art. 9 172) and f. 83 r *inc.* aliorum colorum (art. 10 553). — Codices n. 1976.

O¹ 40. Oxford, Balliol College Library 47, ff. 183 ra - 199 va. XIII-XIV c., parchment, 356×235 mm., 2 cols., French script. Only the initial capital of the first article is decorated, the initials of the other articles are rudimentary. Collection of disputed questions. Running title, written by the rubricator: " De spiritualibus creaturis "; the same hand added the titles of the articles. Colophon: " Expliciunt questiones fratris thome de spiritualibus creaturis. " No marginal corrections. — Codices n. 2080.

O² 41. Oxford, Balliol College Library 49, ff. 311 ra - 322 vb. XIII-XIV c., parchment, 374×256 mm., 2 cols., Parisian script and ornamentation. Collection of disputed questions. The scribe wrote in the bottom margin of f. 311 r: " De spiritua‹li›bus creaturis. ", and repeated it, correctly this time, on f. 315 r. Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis. " A different hand added in the lower right margin: " cum gaudio et /// ". Very few marginal corrections, made by the scribe. This scribe marks the ends of the pecias. Catchword on f. 314 v. — Codices n. 2082.

O³ 42. Oxford, Bodleian Library Bodl. 214, ff. 106 ra - 131 rb. XIII-XIV c., parchment, 350×235 mm., 2 cols., English script and ornamentation. Running title: " De spiritualibus creaturis ", written by the scribe, who also inserted the titles of the articles. The first 10 articles are called " questiones ": " prima questio, questio secunda, ... decima ". Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis edite a fratre Thoma de aquinio (?) ordinis fratrum predicatorum ". Very few marginal corrections, made by the scribe himself. Catchwords on ff. 108 v and 120 v. — Codices n. 2019.

O⁵ 43. Oxford, Bodleian Library Laud Misc. 480, ff. 111 ra - 119 vb: art. 1, 3, 8, 10; and ff. 185 ra - 191 va: art. 4, 2, 6, 11. (Art. 5, 7, 9 are missing). XIII-XIV c., parchment, 200×145 mm., 2 cols. Both sections were written by German hands, the first section in Gothic script, the second section in cursive script; very rudimentary ornamentation in both sections. Nowhere is the name of the author mentioned. Each article starts with: " Queritur utrum... ". On f. 184 va a table of

insertion of the titles of the articles, but these were never added. Running title: " Q. II. " Table of contents by a different hand on f. 135 va. Catchword on f. 118 v. Many marginal corrections by different hands. — Codices n. 1735.

M³ 34. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 22232, ff. 216 ra - 239 rb. Early XIV c., parchment, 355 × 247 mm., 2 cols., English script and ornamentation. Collection of disputed questions. The above numbers refer to a modern foliation; a hand of the XVI-XVII c. wrote down a different foliation, from f. 112 to f. 135. A few marginal corrections in art. 8. Table of contents by a different hand on f. 240 ra/b. Catchwords on ff. 224 v and 236 v. — Codices n. 1865.

M⁴ 35. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 18331, ff. 188 ra - 226 ra. XV c. (ff. 228 v & 244 v: 1485), paper, 318 × 214 mm., 2 cols., German cursive script. Many corrections both in the text and in the margins. Explicit: " Deo gracias ". Table of contents on f. 228 rb/va. — Codices n. 1851.

M⁵ 36. München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 23808, ff. 98 ra - 125 rb. XV c., paper, 300 × 215 mm., 2 cols, German cursive script. Title on f. 98 ra: " Sequntur Questiones geneales de spiritualibus Creaturis ". Colophon: " et sic est finis huius materie ". A table of contents follows, written by the scribe. No marginal corrections, except 2 omissions restored by the scribe. — Codices n. 1870.

Mg 37. Magdeburg, Bibliothek des Domgymnasiums 117, ff. 3 rb - 35 va. XV c., paper, 321 × 217 mm., 2 cols., German cursive script. Title on f. 3 ra: " Sequntur Questiones disputate per beatum thomam de aquino de spiritualibus creaturis Sequitur q. prima ". Colophon: " Sit laus deo ". A table of contents follows, written by the scribe. Only two marginal corrections, made by the scribe. — Codices n. 1594.

N² 38. Napoli, Biblioteca Nazionale VII.B.30, ff. 72 va - 85 rb. Early XIV c. (1308), parchment, 330 × 233 mm., 2 cols., apparently French script. Running title: "de spiritualibus creaturis questio .39. " Colophon: " explicit deo gratias ". Marginal corrections and notes in art. 1 & 4. Catchwords on ff. 72 v & 84 v. — Codices n. 1934.

Nu 39. Nürnberg, Stadtbibliothek Cent. II, 24, ff. 74 ra - 85 ra. Defective beginning, commencing at *substantia.* (art. 2 349). XV c. (1427), parchment, 336 × 250 mm., 2 cols., German angular script. Collection of disputed questions. Running title: " Qō. Cā. " On f. 85 va follows a table of contents in the hand of the scribe. No marginal corrections, except at the very beginning. Catchwords on ff. 74 v and 84 v. The modern continuous foliation ignores the fact that a number of folios have been torn out of the manuscript, viz.:

1 folio between f. 76 v *expl.* traditur (art. 3 642) and f. 77 r *inc.* set pars (art. 4 241).

1 folio between f. 80 v *expl.* potest u‹niri› (art. 7 75) and f. 81 r *inc.* ‹e›rat *(sic)* possibile (art. 8 200).

4 folios between f. 82 v *expl.* in ac‹tu› (art. 9 172) and f. 83 r *inc.* aliorum colorum (art. 10 553). — Codices n. 1976.

O¹ 40. Oxford, Balliol College Library 47, ff. 183 ra - 199 va. XIII-XIV c., parchment, 356 × 235 mm., 2 cols., French script. Only the initial capital of the first article is decorated, the initials of the other articles are rudimentary. Collection of disputed questions. Running title, written by the rubricator: " De spiritualibus creaturis "; the same hand added the titles of the articles. Colophon: " Expliciunt questiones fratris thome de spiritualibus creaturis. " No marginal corrections. — Codices n. 2080.

O² 41. Oxford, Balliol College Library 49, ff. 311 ra - 322 vb. XIII-XIV c., parchment, 374 × 256 mm., 2 cols., Parisian script and ornamentation. Collection of disputed questions. The scribe wrote in the bottom margin of f. 311 r: " De spiritua‹li›bus creaturis. ", and repeated it, correctly this time, on f. 315 r. Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis. " A different hand added in the lower right margin: " cum gaudio et /// ". Very few marginal corrections, made by the scribe. This scribe marks the ends of the pecias. Catchword on f. 314 v. — Codices n. 2082.

O³ 42. Oxford, Bodleian Library Bodl. 214, ff. 106 ra - 131 rb. XIII-XIV c., parchment, 350 × 235 mm., 2 cols., English script and ornamentation. Running title: " De spiritualibus creaturis ", written by the scribe, who also inserted the titles of the articles. The first 10 articles are called " questiones ": " prima questio, questio secunda, ... decima ". Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis edite a fratre Thoma de aquinio (?) ordinis fratrum predicatorum ". Very few marginal corrections, made by the scribe himself. Catchwords on ff. 108 v and 120 v. — Codices n. 2019.

O⁵ 43. Oxford, Bodleian Library Laud Misc. 480, ff. 111 ra - 119 vb: art. 1, 3, 8, 10; and ff. 185 ra - 191 va: art. 4, 2, 6, 11. (Art. 5, 7, 9 are missing). XIII-XIV c., parchment, 200 × 145 mm., 2 cols. Both sections were written by German hands, the first section in Gothic script, the second section in cursive script; very rudimentary ornamentation in both sections. Nowhere is the name of the author mentioned. Each article starts with: " Queritur utrum... ". On f. 184 va a table of

contents, in a later cursive hand, lists the titles of the articles for the first section: " Questiones infra notate continentur in isto libello ". Very few marginal corrections, made by the scribes. — Codices n. 2059.

O⁶ 44. Oxford, Corpus Christi College Library 225, f. 69 v (p. 130): the beginning of the text is written up to *sine materia* (art. 1 32), then the copyist closed, and repeated the same text on ff. 77 r - 106 v (or pp. 145 - 204). XIV c., parchment, 207×147 mm., continuous lines, English script and ornamentation. Running title: " De spiritualibus creaturis questio prima, secunda " etc., plus the titles of the articles from art. 2 on. Many corrections in the text and in the margins, and an abundance of marginal notes, most of them in the hand of the scribe. Catchwords on ff. 88 v and 100 v. — Codices n. 2105.

P¹ 45. Paris, Bibliothèque de l'Arsenal 184, ff. 158 ra - 177 rb. XIII-XIV c., parchment, 323×230 mm., 2 cols., 2 different French hands, French ornamentation. The first scribe wrote from ff. 158 r to 169 v (art. 8 245: *ea in'*, short of the end of pecia 3), the second one finished the work. In the upper margin of f. 158 ra the scribe wrote: " assit principio sancta maria meo ", and in the upper margin of f. 158 rb, a cursive hand of the XV c. added: " tractatus de anima egidii de roma ordinis sancti aug. doctoris ". No marginal corrections in the second part, a few corrections by the scribe and by another hand in the first part. — Codices n. 2475.

P² 46. Paris, Bibliothèque Mazarine 803, ff. 114 rb - 139 vb. XIII-XIV c., parchment, 345×226 mm., 2 cols., apparently English script and ornamentation. Running title: " DE S. C. " A few marginal corrections, most of them made by the scribe. Catchword on f. 132 v. — Codices n. 2511.

P³ 47. Paris, Bibliothèque Nationale lat. 15352, ff. 102 ra - 122 va. XIII-XIV c., parchment, 390×275 mm., 2 cols., French script and ornamentation. Collection of disputed questions. Running title for the first nine articles: " Primus articulus de spiritualibus creaturis ", and, for the last two articles, merely: " de spiritualibus creaturis ". A few marginal corrections, mostly made by the scribe. — Codices n. 2361.

P⁴ 48. Paris, Bibliothèque Nationale lat. 14547, ff. 237 ra - 262 ra. Early XIV c., parchment, 285×205 mm., 2 cols., French script and ornamentation. Collection of disputed questions. Running title: " DE SPIRITUALIBUS CREATURIS ". On f. 262 rb a table of contents, written in cursive, lists the titles of the articles. Pecias 2, 3 and 5 are clearly marked. On f. 262 v: " Iste liber est Sancti Victoris parisiensis ". Many corrections by a different hand in the text and in the margin, and some marginal notes. Catchwords on ff. 248 v and 260 v. — Codices n. 2328.

49. Paris, Bibliothèque Nationale lat. 15811, ff. 90 rb - 95 vb: art. 5 to 8 (numbered .lxiii. to .lxvi.). XIII-XIV c., parchment, 317×220 mm., 2 cols., French script and ornamentation. Collection of disputed questions. A few marginal corrections, mostly made by the scribe. — Codices n. 2415. P⁷

50. Paris, Bibliothèque de la Sorbonne 209, ff. 63 rb - 81 ra. Early XIV c., parchment, 305×220 mm., 2 cols., French script; only the first initial is decorated in the style of the early XIV c. Title on f. 63 rb: " De spiritualibus creaturis questio prima. " No marginal corrections, except for an omission in art. 3, restored by the scribe himself. Catchword on f. 72 v. — Codices n. 2584. P⁸

51. Padova, Biblioteca Universitaria 1456, ff. 306 ra - 321 ra. Early XIV c., parchment, 324×243 mm., 2 cols., French script and ornamentation. At the top of folio 306 r: " Qº .I. DE SPIRITUALIBUS CREATURIS ", and further on: " Qº II, Qº III, " etc. A different hand wrote in the upper margin of f. 306 ra: " Questiones de spiritualibus creaturis. " A later hand added the table of contents on f. 321 vb, with the title: " questiones de substantiis spiritualibus ". A few marginal corrections in art. 1. Catchword on f. 313 v. — Codices n. 2229. Pd³

52. Pisa, Biblioteca del Seminario di Santa Caterina 58, ff. 1 ra - 29 vb. XIV c., parchment, 240×165 mm., 2 cols., Italian script; the initials of the articles are decorated, except for art. 9. Colophon: " explicit ". A few marginal corrections by the scribe. Catchwords on ff. 10 v, 14 v and 24 v. — Codices n. 2616. Pi

53. Praha, Knihovna národního muzea XV.F.5, ff. 192 r - 220 r. XV c. (1449), paper, 210×158 mm., continuous lines, German cursive script. A few marginal corrections from the hand of the scribe. Colophon: " Et sic est finis huius tractatus s<u>b anno gratie M cccc°xlix° deus gloriosus ~~deus~~ benedictus sit cum matre eius intemerata virgine et doctore sancto de aquino " — " Explicit tractatus beati thome doctoris sancti. de spiritualibus creaturis, scriptus in uniuersitate lipczensi ". — Codices n. 2681. Pr²

54. Princeton, University Library, Garrett 74, ff. 287 ra - 324 vb (f. 322 is omitted by mistake). XV c. (1447), paper, 318×218 mm., 2 cols., German cursive script. On f. 324 vb a different hand wrote: " Sequitur continuatio precedentis materie et non est specialis tractatus set continuatur (?) ad priora ". On f. 388 r, in the hand of the scribe, a table of contents with the title: " Secuntur tytuli questionum Beati Thome de Pt

spiritualibus creaturis Questio prima ". — Codices n. 2735.

55. Roma (Grottaferrata), Bibliotheca Commissionis Leoninae 6, ff. 101 r - 149 r. XV c., paper, 275 × 205 mm., continuous lines, Italian script and ornamentation. Collection of disputed questions. Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis. " Catchwords on ff. 110 v, 120 v, 130 v and 140 v. Numerous corrections, both marginal and in the text, made by the scribe. — Codices n. 2799.

56. Salamanca, Biblioteca Universitaria 1914, ff. 63 ra - 78 vb. XIII-XIV c., parchment, 347 × 245 mm., 2 cols., French script and ornamentation. Collection of disputed questions. Running title: " De spiritualibus creaturis ". The titles of the articles were inserted by the scribe for art. 2 and 4. The initials are decorated except for art. 10. A few marginal corrections for the first 4 articles by at least 2 different hands. Catchword on f. 69 v. — Codices n. 2843.

57. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Ottob. lat. 184, ff. 189 ra - 202 vb. XIII-XIV c., parchment, 320 × 215 mm., 2 cols., English script and ornamentation. Running title: " Q° DE SPIRITUALIBUS CREATURIS ". On f. 188 vb the titles of the first two articles are listed in a different hand. Many marginal notes and corrections from a second English hand (from art. 3, ad 8 on). Catchword on f. 201 v. — Codices n. 3451.

58. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Borgh. 15, ff. 145 ra - 164 vb. XIII-XIV c., parchment, 290 × 215 mm., 2 cols., French script and ornamentation. The spaces prepared for the titles of the articles are left vacant. No marginal corrections or notes. — Codices n. 3415.

59. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Ottob. lat. 212, ff. 179 ra - 195 ra. XIII-XIV c., parchment, 345 × 252 mm., 2 cols., English script and ornamentation. Collection of disputed questions. Running title: " De spiritualibus creatu is Questio 1ª, questio 2ª, " etc. Catchwords on ff. 179 v & 191 v. Numerous marginal corrections from the hand of the scribe. — Codices n. 3471.

60. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Regin. lat. 1883, ff. 332 ra - 343 vb. XIV c., parchment, 430 × 310 mm., 2 cols., script and ornamentation from southern France. Running title: " Questio de spiritualibus creaturis ". Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis. " No marginal corrections or notes. — Codices n. 3521.

61. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Borgh. 120, ff. 92 rb - 110 ra. XIII-XIV c., parchment, 300 × 225 mm., 2 cols., script and ornamentation from southern France. Collection of disputed questions. Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis ", followed by the titles of the articles, written by the scribe. Very few marginal corrections and notes from a different hand. Catchwords on ff. 96 v and 108 v. — Codices n. 3425.

62. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Vat. lat. 786, ff. 261 va - 276 vb. XIII-XIV c., parchment, 378 × 270 mm., 2 cols., French script and ornamentation. Collection of disputed questions. Running title: " Questiones de spiritualibus creaturis .xl. ", written by the scribe, while the rubricator added: " Q° XL ". The articles are numbered in the margins from 337 to 347. The title of the first article only was filled in by the scribe. Very few marginal corrections by the scribe and by a different hand. Catchwords on ff. 263 v & 275 v. — Codices n. 3328.

63. Vaticano (Città del), Biblioteca Apostolica Urb. lat. 136, ff. 125 vb - 150 ra. XV c., parchment, 346 × 240 mm., 2 cols., Italian script and ornamentation. Title in the hand of the scribe: " Incipiunt questiones sancti thome de aquino ordinis predicatorum Et primo querendum ut de spiritualibus creaturis utrum substantia spiritualis sit composita ex materia et forma ". Many marginal corrections by a different hand. Catchwords on ff. 130 v and 140 v. — Codices n. 3553.

64. Valencia, Biblioteca Universitaria 47 (Gutiérrez 2301), ff. 1 r - 42 r. XV c., parchment, 391 × 268 mm., continuous lines, beautiful Italian script and ornamentation. Collection of disputed questions. This manuscript is a mere copy of the last four disputed questions of Ed¹. In the upper margin of f. 1 r the title, in the hand of the scribe: " Incipiunt questiones de spiritualibus creaturis sancti Thome de Aquino ordinis predicatorum. " The titles of the articles were filled in by the scribe. Running title: " Questio prima de spiritualibus creaturis. " Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus creaturis Sanctissimi et clarissimi Doctoris Thome de aquino ordinis predicatorum ". No marginal corrections or notes. Catchwords on ff. 8 v, 16 v, 24 v, 32 v and 40 v. — Codices n. 3244.

65. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana Lat. Z.L.120 (= 1930), ff. 235 ra - 265 va. XV c., parchment, 370 × 265 mm., 2 cols., Italian humanistic script and ornamentation. Collection of disputed questions. In the margin of f. 235 ra: " Q° XXIII ", and in the corresponding column: " Questio est de spiritualibus creaturis ". Some notes in the margin, but no corrections. — Codices n. 3584.

Wr 66. Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, Zbiór Milicha 21.7328, ff. 235 ra - 287 rb. xv c. (1456), paper, 315 × 215 mm., 2 cols., German cursive script. In the upper margin of f. 253 r the title: " Questiones disputate b tho de spiritualibus creaturis ". Colophon: " et sic est finis huius ". On f. 287 rb a table of contents lists the titles of the different articles. Many corrections by the scribe in both the margins and the text. — Codices n. 3874.

Chapter II

THE PRINTED EDITIONS

Ed[1] [Venezia] n.d.

No foliation or pagination. Collection of disputed questions. Ff. 260 vb - 286 vb. Incipit: " Incipiunt questiones de spiritualibus / creaturis sancti Thome de Aquino ordi/nis predicatorum. / Questio prima vtrum substantia spiri/tualis creata sit composita ex materia et / forma. / ‹Q›Uestio / est de spiritualibus / creaturis. Et pri/mo queritur... " Colophon: " Expliciunt questiones de spiritualibus / creaturis Sanctissimi et clarissimi Doc/toris Thome de aquino ordinis predica/torum ". Hain-Copinger 1416.

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 15*, n. 2).

Ed[2] Strasbourg 1500.

Collection of disputed questions, prepared " per... / Iohannem zvinckel... / Impresse ... opera atque impen/sis ... Martini flach ". Ff. CXIX ra - CXL rb. Incipit: " Incipiunt questi/ones seu materie de spiritualibus creaturis dis/putate per sanctissimum doctorem fratrem Tho/mam de aquino ordinis predicatorum. / Questio prima. / ‹Q›Uestio est / de spiritualibus creaturis. Et / primo queritur... " Colophon: " Finiunt questiones et materie de spi/ritualibus creaturis disputate per sanctum / Thomam de Aquino ordinis predicatorum ". Hain 1417.

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 15*, n. 3).

Ed[3] Köln 1500.

Collection of disputed questions, prepared " per... / Theodericum de Suste/ren... / Impresse ... opera atque impensis... / Henrici Quentell ". Ff. XCVII ra - CXIIII rb. Incipit: " Incipiunt questiones / materie vnice de spiritualibus creaturis disputate per sanc/tissimum doctorem fratrem Thomam de Aquino ordi/nis predicatorum. / Questio prima. / Questio est de / spiritualibus creaturis. Et pri/mo queritur... " Colophon as in Ed[2]. Hain-Copinger 1418.

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 15*-16*, n. 4).

Ed[4] Venezia 1503.

Collection of disputed questions, prepared " per ... Uincentium / de Castronouo... / sumptibus heredum... / Octauiani Scoti Per Presbyterum Bone/tum de Locatellis ... impresse ". Ff. 152 va - 167 ra. Incipit: " De spiritualibus creaturis. Et habet vndecim / articulos. Primo enim queri/tur vtrum substantia spiritualis... / Questio. Unica. / QUestio est de spiritualibus creatu/ris. Et primo queritur... " Colophon: " Et hec de spirituali/bus creaturis dicta sufficiant ".

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 16*, n. 5).

Ed[5] Venezia 1555.

Collection of disputed questions, published " Apud Hieronymum Scotum ". Ff. 153 ra - 167 rb. Incipit: " S. Thomae Aquinatis unica quaestio De spiritualibus creaturis. In vndecim articulos diuisa. Primo enim quaeritur vtrum substantia spiritualis ... Quaestio est de spiritualibus creaturis. Et primo quaeritur... " Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 16*, n. 6).

Ed[6] Lyon, Paris 1557.

Collection of disputed questions, published both " Lugduni, Apud Sebastianum de Honoratis " and " Parisiis, Apud Franciscum de Honoratis ". Ff. 150 va - 164 rb. Same incipit as Ed[5], but, before " Quaestio est... ", Ed[6] inserts: " Vtrum substantia spiritualis sit composita ex materia et forma. Articulus primus. " Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 16*-17*, n. 7).

Ed[7] Antwerpen 1569.

Collection of disputed questions, " opera atque industria Fratris Antonij Senensis Lusitani..., In Aedibus Viduae et Haeredum Ioannis Stelsij ". Ff. 145 vb - 159 rb. Incipit and colophon as in Ed[6].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*, n. 8).

Ed[8] Lyon 1569.

Collection of disputed questions, published at Lyon both " Apud Gulielmum Rouillium, sub scuto Veneto " and " Apud heredes Iacobi Iunctae ". Ff. 150 va - 164 rb. Incipit: " Quaestio unica. De spiritualibus creaturis. " For the rest the incipit of this edition follows literally the wording of Ed[6]. Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*, n. 9).

Ed[9] Venezia 1569.

Collection of disputed questions, published " Apud Hieronymum Scotum ". Ff. 153 ra - 167 ra. Same incipit as Ed[5], but, before " Quaestio est... ", Ed[9] inserts: " Quaestio unica. Vtrum substantia spiritualis sit com-

posita ex materia et forma. Artic. I. " Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*, n. 10).

Ed[10] Roma 1570 (Opera omnia).

" Tomus octauus ... Apud Iulium Accoltum ". Ff. 190 rb - 208 rb. Incipit and colophon as in Ed[6].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*, n. 11).

Ed[11] Lyon 1586, 1595, 1597.

Collection of disputed questions, published in 1586 at Lyon " apud Gulielmum Rouillium, sub scuto Veneto ", and " sub scuto Veneto ... In officina Q. Philip. Tinghi. Apud Symphorianum Béraud et Stephanum Michaelem ", at Paris " apud Adrianum Périer ". ' Refreshed ' copies in 1595 and 1597 " Lugduni, Apud haeredes Gulielmi Rouillii, sub scuto Veneto ". Ff. 135 rb - 147 vb. Incipit as in Ed[8]; colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*, n. 12).

Ed[12] Venezia 1593 (Opera omnia).

" Tomus octauus ... Apud Dominicum Nicolinum' & Socios ". Ff. 190 rb - 208 rb. This edition is almost an exact replica of Ed[10]. (It inverts however at the end of the incipit: " Vtrum substantia spiritualis... " and " Articulus primus ").

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*, n. 13).

Ed[13] Venezia 1598.

Collection of disputed questions, published " Apud Haeredem Hieronymi Scoti ". Pp. 302 a - 330 b (erroneously numbered 340). Incipit: " S. Thomae Aquinatis. Quaestio I. De spiritualibus creaturis. " For the rest the incipit of this edition follows literally the wording of Ed[12]. Colophon as in Ed[4]. (" Tomus octauus " of the artificial collection of the *Opera Omnia* published in 1595; cf. Ed. Leon., t. 47-1, p. 53*).

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 17*-18*, n. 14).

Ed[14] Antwerpen 1612 (Opera omnia).

" Tomus octauus ... Per R. P. F. Cosmam Morelles ... Apud Ioannem Keerbergium ". Pp. 397 a - 434 b. Incipit as in Ed[12]; colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 18*, n. 15).

Ed[14bis] Lyon 1622.

Reprint of Ed[11], with a different title page. " Sumptibus Ludovici Prost, haeredis Rouille ".

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 18*, n. 15 *bis*).

Ed[15] Paris 1660 (Opera omnia).

" Tomus duodecimus ... Apud Societatem Bibliopolarum, viâ Iacobaeâ. " Pp. 372 a - 406 b. Incipit as in Ed[8], but, before " QVaestio est... ", Ed[15] inserts " Articulus primus ". Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 18*, n. 17).

Venezia 1751. Ed[16]

" ... Bernardi Mariae de Rubeis in singula Opera Admonitiones praeviae. Tomus decimusquintus ... Cudebat Ioseph Bettinelli. " Pp. 297 a - 353 a. Incipit as in Ed[12]; colophon as in Ed[4], followed by " *Quaestionis de spirit. creat. Finis.* "

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 18*, n. 18).

Venezia 1781. Ed[17]

" ... Bernardi Mariae de Rubeis in singula Opera Dissertationes praeviae. Tomus decimusquintus ... Cudebat Simon Occhi. " Pp. 277 a - 329 a. Incipit and colophon as in Ed[16].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 18*, n. 19).

Parma 1856, New York 1948-1950 (Opera omnia). Ed[18]

" Tomus VIII ... Volumen primum ... Typis Petri Fiaccadori ". Preface by Johannes Baptista della Cella, editor of the Quaestiones Disputatae and Quodlibeta. Pp. 425 a - 464 b. Incipit: " De spiritualibus creaturis. Quaestio unica de spiritualibus creaturis. " For the rest the incipit reads exactly as in Ed[12]. Colophon as in Ed[4].

Anastatic reprint at New York, Musurgia, in 1948-1950.

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 18*-19*, n. 20).

Paris 1875 & 1889 (Opera omnia). Ed[19]

" ... studio ac labore Stanislai Eduardi Fretté ... Volumen decimum-quartum ... apud Ludovicum Vivès... " Pp. 1 a - 61 b. Incipit: " De spiritualibus creaturis. Quaestio unica. [In footnote " (In undecim articulos divisa.) 1° enim quaeritur utrum substantia spiritualis... "]. De spiritualibus creaturis. Articulus primus. Utrum substantia spiritualis... " Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 19*, n. 21).

Paris 1882-1884. Ed[20]

Collection of disputed questions " opem ferente quodam sacrae theologiae professore ... Sumptibus et typis P. Lethielleux Editoris ". Tomus secundus (1884). Pp. 95 a - 163 b. Incipit as in Ed[18]; colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 19*, n. 22).

Paris ... Maastricht 1883. Ed[21]

Collection of disputed questions. " Tomus secundus ... In librariis consociationis Sancti Pauli... " Pp. 277-370. Incipit as in Ed[18], colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 19*, n. 23).

Ed[22] Torino ... Roma 1897 ... 1942.

Collection of disputed questions and quodlibeta. Volumen II. P. Marietti. Pp. 307 a - 366 b. Incipit as in Ed[18], colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 19*, n. 24).

Ed[23] Paris 1925.

Collection of disputed questions. " Tomus tertius... Nova editio emandata ". Preface by P. Mandonnet O.P. " Sumptibus P. Lethielleux, Editoris... " Pp. 23 a - 91 b. Reprint of Ed[20], the order of the disputed questions and consequently of the tomes having been changed. Incipit as in Ed[20], but preceded by " Quaestio unica De spiritualibus creaturis (In undecim articulos divisa) ". Colophon as in Ed[4].

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 19*, n. 25).

Ed[24] Roma 1937.

" Sancti Thomae Aquinatis / Tractatus / De spiritualibus creaturis / Editio critica " by Leo W. Keeler S. I. ... in " Textus et documenta... / Series Philosophica / 13.../ Apud aedes Pont. Universitatis Gregorianae ". Pp. 1 - 148; table of contents p. 149. Incipit: " Quaestio est / de spiritualibus creaturis / [Art. I] Et primo quaeritur... " No colophon. Obituary of L. W. Keeler, pp. III-IV; Introductio, pp. V-XV, with a list of consulted Mss. from the Vatican Library (our V^5, V^9, V^4, V^8 and V^{11}) and of the editions preceding the Piana[1] — a short treatment of disputed questions, the authenticity, date and place, structure and external form of the Quaestio De Spiritualibus Creaturis — a short bibliography and a list of editions referred to. This edition provides furthermore an *apparatus fontium* and a (rather poor) *critical apparatus*. A table of contents and a list of corrigenda is located at the end.

Torino-Roma 1948 ... 1965, Stuttgart 1980. Ed[25]

Collection of disputed questions. Volume II, " cura et studio M. Calcaterra & T. S. Centi ", Marietti. Pp. 367 a - 415 b. With an Introductio specialis, pp. 365 - 366; a Tabula bibliographica, pp. 833 - 835; an Index biblicus, p. 844; an Index onomasticus, pp. 853 - 854; an Index rerum notabilium, pp. 876 - 879. Incipit: " Quaestio disputata / De Spiritualibus Creaturis / Quaestio est / De Spiritualibus Creaturis / Et primo enim quaeritur... / Art. 1. / Et *primo* quaeritur... " No colophon.

Reprint of the latin text of the edition of 1953 in ' Sancti Thomae Aquinatis opera omnia ut sunt in Indice Thomistico... curante Roberto Busa SI ', Stuttgart (Frommann-Holzboog) 1980, t. 3, pp. 352 c - 368 c.

(Cf. Ed. Leon., t. 23, p. 19*, n. 26).

1. Keeler mentions an editio princeps, which he designates as Hain-Copinger 1415 and dates around 1475; this edition should contain the questions De Potentia, De Malo and De Spiritualibus Creaturis. But he concedes that he has never seen this edition. Nor has anybody else seen it to my knowledge.

Part Two

CRITICAL SURVEY OF THE MANUSCRIPT TRADITION

Chapter I

AN EXEMPLAR DIVIDED INTO FIVE PECIAE

All 66 witnesses of the manuscript tradition[1] have been examined in order to discover indications of pecia breaks that would indicate conformity with the Parisian university exemplar.

Of the Mss. that were copied, directly or indirectly, from the exemplar, only three have explicit marginal indications of the transition of one pecia to another: Av, O^2 and P^4. Av and P^4 mark the beginning of the new pecia, whereas O^2 marks the end of the previous pecia. Besides these explicit indications other incidents provide evidence of the divisions between the pecias and specify them more exactly, such as interruptions in the work of the copyist at the pecia breaks, which are evidenced by changes in the handwriting, by a freshly sharpened pen, by the introduction in the text of a period contrary to the sense, and so on[2]. The Mss. that show such evidence are Ar^2 Ba^1 Ba^2 Ca^2 Ca^3 Er^2 Et^1 F^4 In^3 Li M^1 O^1 O^3 P^1 P^3 V^4.

Since scribes had the choice of copying or not copying the catchwords at the end of the peciae, there may be a difference of a word or a few words in the transition of one pecia to the next one, as indicated below.

Pecia 2

intencionem / intelligibilem / solum (2 462)

Explicit marginal indications of this break are found in Av (f. 76 vb), O^2 (f. 313 rb) and P^4 (f. 242 ra). Ba^2 puts a period before *solum* (f. 15 rb; this Ms. omits *intelligibilem* also), as does M^1 (f. 119 va); O^1 omits *solum*, but puts a period after *intencionem* (f. 186 rb 28). There is a clear resumption after *intencionem* in Ba^2, Ca^3 (f. 90 rb), Et^1 (f. 4 ra), In^3 (f. 79 ra), O^1, O^3 (f. 111 rb), P^1 (f. 161 va), P^3 (f. 106 va) and P^4, after *intelligibilem* in F^4 (f. 103 vb) and Li (f. 138 rb). A probable resumption occurs after *intelligibilem* in Ca^2 (f. 73 ra) and V^4 (f. 149 ra).

Pecia 3

haberent / proprias / actiones (5 63)

There are explicit marginal indications of this break in Av (f. 80 va), O^2 (f. 316 ra) and P^4 (f. 247 va). M^1 puts a period after *haberent* (f. 123 va). A clear resumption can be seen after *haberent* in Ca^2 (f. 93 vb), Er^2 (f. 178 va), Et^1 (f. 7 rb), In^3 (f. 82 vb), O^1 (f. 189 vb), O^3 (f. 116 va) and P^4; after *proprias* in Ba^1 (f. 151 ra) and O^2; after *actiones* in Ba^2 (f. 19 va).

Pecia 4

est ordo / per se / quam (8 245)

There are explicit marginal indications in Av (f. 84 ra, though most of the margin is cut away) and O^2 (f. 318 va). M^1 puts a period before and after *per se* (f. 127 va), O^1 puts a period before *per se* (f. 193 rb), and O^3 after *per se* (f. 121 va). A clear resumption is seen after *ordo* in Ar^2 (f. 191 rb), Av, Et^1 (f. 10 va), F^4 (f. 112 vb), M^1, O^1 and O^3; a probable resumption after *ordo* in Ca^2 (f. 97 rb); a clear resumption after *per*

1. Ms. Princeton Garrett 74 being very tightly bound, it has been impossible to microfilm or xerox the complete text of *De spiritualibus creaturis*. Ms. Jean F. Preston, Curator of Manuscripts, graciously xeroxed the outer column of a number of folios of the beginning and the end of the work. This was sufficient to classify it among the corrupted Mss. of family β in the first three pecias, and of family α** in the last two pecias.

2. I did not take into account the cases where the pecia break occurs at the beginning of a line, unless there is at the same time some other evidence.

se in In^3 (f. 86 rb), and a probable resumption in Ba^1 (f. 153 vb). In P^1 a different hand takes over on f. 170 ra, at about the pecia break: f. 169 vb/170 ra *ea in | in quibus est ordo per se.*

Pecia 5

eam ab/straxerit / nisi (10 136)

Explicit marginal indications can be seen in Av (f. 87 rb, most of the margin is cut off), O^2 (f. 322 vb) and P^4 (f. 257 vb); Ba^2 has the marginal indication ∴ (f. 27 va). M^1 puts a period before *abstraxerit* (f. 131 rb). There is a clear resumption after *ab|* in Av, Ca^3 (f. 100 rb), In^3 (f. 89 vb), O^2 and O^3 (f. 126 va), before *abstraxerit* in Et^1, and after *abstraxerit* in O^1 (f. 196 va). Ca^2 cut his pen anew before writing *eam abstraxerit* (f. 81 ra). O^2, which marks the ends of the peciae, has at the end of the Question a final indication in the margin: V^a p^a (f. 322 vb).

Chapter II

THE UNIVERSITY TRADITION

Prefatory remarks

One sounding was made for all the Mss. and the three oldest printed editions at the beginning of the work, about 1150 words (the first 20 objections of art. 1, viz. 1 1-162), and one more sounding was made at the end of the work, about 1200 words (the answers to the objections of art. 11, viz. 11 291-474). These soundings enabled us to eliminate the printed editions, the Mss. of the 15th century, and what we will call the Anglo-German group (which comprises English Mss., most of them of the 13th and 14th centuries, as well as German Mss. of the 15th century)[1]. Furthermore we collated all the manuscripts, with the exception of the 15th century Mss. and the Anglo-German group, for about 1060 words, in art. 6, 1-169. Finally, for each pecia, all the manuscripts were checked for from 22 to 32 significant variants. These two complete soundings, short as they are, and the partial sounding in art. 6, together with the checking of significant variants, gave us a basis on which we feel we can safely rely.

17 Mss. were collated in their entirety, namely, Av Ba^1 Ba^2 Ca^2 Ca^3 Et^1 F^4 In^3 Li M^1 O^1 O^2 O^3 P^1 P^3 P^4 V^4. We collated also Am^{2b} and P^7 for art. 5-8, and Am^2 throughout the whole work, even though these Mss. do not have any clear pecia indications in this disputed question. On the other hand we neglected Ar^2 — which has 4 folios missing out of a total of 15 folios — and Er^2, since these Mss. do not add anything new that might be of any value for the reconstruction of the text. (For both these Mss. see later, when we will check in particular the text of Pecias 4 and 5).

In anticipation let us state what our conclusions will be after a close examination of the extant Mss. 1° All the Mss. are derived from the Parisian university exemplar; thus there is no independent family. 2° The exemplar existed in duplicated form for the first three pecias, at least for part of its existence, both sets of peciae being copied from the same model. 3° Whereas the Mss. can be divided into two families, α and β, for the first three pecias, for pecias 4 and 5 the picture is quite different. In pecia 4 there appear to be two different stages in one and the same family α, one the original α, the other a deterioration (which we will designate by α**); and, just before the end of pecia 4, besides the original α, two different stages of corruption, α* and α**. In pecia 5 the two different stages of corruption in the same family α persist, but besides those stages of corruption in family α we have again a second family.

It is worth noting that the only pecia Mss. that belong constantly to family α or its corrupted state are F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1, whereas AvBa^{2}Ca^{3}O^1 belong to family β for the first three pecias.

But let us proceed pecia by pecia, and at the same time work by way of elimination; in this way we will discover that the best available text throughout the whole work is that of family α, and more precisely that of the trio F^4 LiM^1. The other Mss. of family α, namely O^{2}O^{3}P^1, and occasionally Ba^1 (for the first three pecias) and Et^1 (for pecia 1, part of pecia 2, and pecia 4), seem to be less reliable witnesses of family α — with the exception of art. 1 —, as will appear clearly as we proceed checking the text of the different pecias.

Pecia 1

About 45 variants distinguish family α from family β. Since all the family variants will figure in the critical apparatus, we will limit ourselves to a choice of the most important ones[2].

1. For the Anglo-German group see infra, Chapter III.
2. In these lists the readings we rejected for our reconstructed text are printed in italics.

		family α: $Ba^1Et^1F^4LiM^1O^2O^3P^1V^4$	family β: $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3O^1P^3P^4$
1	105	scilicet	*secundum*
	177	*pertineat*	non pertineat
	187	*patet uidetur* (*patet* F^4V^4) (+In^3)	uidetur (*patet* P^3) *probatur* Av
		ebdomadibus	commento
	212	capitulo	IV capitulo *in principio*
	236	*est* uiuere	*set* uiuere
	365	infinitus (*inferius* Et^1P^1)	*finitus*
	366	naturam	*creaturam*
	533	*primarum*	posteriorum
	676	*oportet*	non oportet (+F^4)
2	111	duo contraria	*due contrarie*
	178	*hic*	sic autem
	183	ergo	*autem*
	204	uirtus ymaginatiua	*ut* uirtus ymaginatiua (+O^3)
	205	habens	*hominis*
	261	*communis*	corporis
	269	*fictus* (+Ba^2Ca^2)	pictus Ca^3P^4 *uel (alias) pictus add.* $AvIn^3O^1P^3$
	295	*uidetur audiri*	uidere *audiri* (audire AvP^3) *et*
	401	*potest*	plus (+O^3)
	403	producitur (+P^3)	*ducitur*
	418	*cum spiritu*	conuenit cum spiritu

As appears clearly from this list, each family has its own correct readings and its own mistakes. We will thus have to correct the text of the α family by the text of the β family, or vice versa.

Besides these variants there are 10 inversions in β, viz.

1	32	omnis ergo
	37	necesse est (—O^1)
	125	substantia creata
	205	prima potentia
	326	rerum habet (—Ca^2O^1)
2	88	actus est (+M^1)
	97	spiritus etiam
	173	aliqua forma
	182	est proprium
	398	anima *post* non potest

Two facts are noteworthy in this pecia. The first one is that in article 1 — and in article 1 only — the trio F^4LiM^1 (P^8Sa^1) have a number of common readings, which distinguish them from the other α Mss. ($Ba^1Et^1O^2O^3P^1V^4$), namely 11 variants in about 4600 words:

78	est *om.*
107	Preterea *om.*
120	est *om.*
224	que sunt] secundum
289	quid] quidem (—P^8)
305	prior *om.* (+Et^1)
335	reperitur] reperit
399	potentia separabilis] potentiam separabilem (+Ca^3P^4)
437	genus *om.*
588	qui] quod
600	quasi] quia

All these variants are manifest mistakes and are easily corrected by an attentive corrector. That the trio F^4LiM^1 has these mistakes may be an indication that they were copied before these corrections were made. But why and by whom these mistakes were corrected in art. 1 only, or why the trio F^4LiM^1 made these mistakes only in art. 1, is anybody's guess.

The second fact is that the α text was probably the more authentic one, the β text the more corrected one. This appears from the addition into the β text of what seems to have been originally a marginal addition in α

1 212 IV capitulo α] in principio add. β.

and the correction and apparent conflation in most of the β Mss.

2 269 oculus fictus α(+Ba^2Ca^2)] oculus pictus Ca^3P^4 oculus fictus uel (alias) pictus $AvIn^3O^1P^3$

This is of course not very much of an argument, and it is presented with caution, without placing too much emphasis upon it at this moment.

Pecia 2

Some 90 variants distinguish α from β. As in pecia 1 we limit ourselves to the most significant variants.

		family α: $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$	family β: $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3O^1P^3P^4V^4$
2	470	collocatum (+O^1V^4)	*collatum*
3	47	Distantia	*distincta*
	159	corrumpere	*corpus* corrumpere
	272	*impossibile est*	tunc oportet
	291	mathematica	*mathematici ea*
	347	in hoc (+Ca^2P^3)	in hoc *quod*
	384	*alterum*	alterari
	486	*sensualitas*^{2}	dicitur sensualitas
	500	formalis (+P^4)	*corporalis* (+F^4)
	570	*siue*	sibi (+O^3)
	588	ipsum	*ipsam*
	593	*corpus*	si corpus
	626	intelligibili *intelligi possunt*	intelligibili
4	49	impossibile (+Ca^3O^1)	*inconueniens* (*confl.* $AvIn^3P^3$)
	108	non erit anima	*non erit*
	121	indiuisibile (+Ca^3)	*indiuiduale*
	221	*coexistentem dicuntur*	coextenduntur
	232	*non* recipit	recipit

290	*et similiter* et huius-modi	et huiusmodi
301	*gaudet* or *caudet* or *candet*	et uidet
324	*in quarum*	quare
359	*animam*	aliam

In addition to these variants there are 6 inversions in β:

3 215	forma *ante* in homine
515	ille etiam (+Ba^1Li)
4 128	esse posse] posse ei
142	etiam incorporeorum
157	corporis parte
158	Augustinus dicit (—P^3)

Et^1 belongs clearly to family α up to 3 405 approximately. From then on its readings are about equally divided between family α (34) and family β (35).

At the end of pecia 2 the first problems occur within family α:

Art. 3 390-392 *et ideo semper generatio unius est cum corruptione alterius et e conuerso.*

This sentence is only in the trio F^4LiM^1 (and LnP^3), and also in the 15th century Mss. Br and F^2 (a mere copy of F^4). All the other Mss. seem to omit this sentence by homoioteleuton. But is it really a homoioteleutic omission, made by the other Mss., or is it rather a marginal addition that found its way into the text of the trio F^4LiM^1? We would rather opt for the first possibility, although it is possible to read the text without this addition. Moreover this is not the only incident that favours the trio F^4LiM^1, as we will see further on.

Art. 3 397-404 *Quod quidem ... diuersas potentias*: P^1 has a blank space of 6 complete lines shortly before the end of fol. 163 ra, then the scribe finishes the left column by writing two more lines; the same thing occurs at the end of the same folio in the right column, where a space of 4 1/2 lines is left blank, corresponding to 464-470 *quod anima... accipiatur*, but this time part of the last line is added, namely *primum organum anime appetitiue*. In Et^1, folio 5 rb, corresponding to the first P^1 incident, a large capital letter M is written and then canceled, and blank spaces are left for the words 398 *agentis in*, 399 *...|tiuis hoc inuenitur*, 400-401 *tanto in se plura comprehendit*, 401-402 *...|te sicut secundum unam*. As far as the second P^1 incident is concerned, Et^1 has at the same folio at the bottom of the column 3 lines of which, at the extreme right, parts of the text seem to have been erased, the missing words being respectively 465 *et appetitum uis*, 466-467 *in animali habet determinatum*, 467-468 *incipit motus animalis*. This incident seems to indicate that Et^1 and P^1 go back to an already illegible exemplar.

Art. 3 493-495 *Ad septimum dicendum ... est motor* is omitted by homoioteleuton in F^4LiM^1 and O^2, but it is restored first hand by Li in the left margin of fol. 140 ra, by F^4 in the bottom margin of fol. 106 ra, in the bottom margin of fol. 314 vb by O^2, and second hand by M^1 in the bottom margin of fol. 121 rb.

Art. 3 494-496 *in quantum est motor ... quibus anima* is repeated by homoioteleuton in $Ba^1Et^1O^2O^3P^1$, whereas F^4 apparently started a similar repetition *in quantum est motor non in quantum*, and stopped at that point.

Art. 4 21-30 *requirit dissimilitudinem ... Nulla forma que* is omitted by homoioteleuton in Ba^1P^1. Both objections 4 and 5 begin with the same introductory formula *Nulla forma que...* Et^1 has *Preterea. nulla forma que* twice, and in between a blank space of a little over two lines (fol. 6 ra). O^2 apparently made the same omission first hand, but later filled it in himself on fol. 315 ra in a blank space of 4 lines, left open for that intention: the Preterea sign on l. 14 is written smaller, the handwriting is tighter, and it does not connect properly with the rest of the text. This time O^3 has the complete text, together with the trio F^4LiM^1.

Similar problems occur in the β Mss.: Av omitted first hand 24-29 (from *set in tota domo* to *parte corporis*), but added it later in the bottom margin of fol. 79 ra; — P^4 started the same omission as Av, but apparently realized his mistake after writing *Preterea. nulla forma... in qualibet* (fol. 245 rb); — and In^3 omitted by homoioteleuton 23-24 *que non est in qualibet parte domus*, but added this text at the end of the objection (fol. 81 rb).

It is obvious that the problems in α ($Ba^1Et^1O^2P^1$) and β ($AvIn^3P^4$) are connected, and go back to the same incident, which is the homoioteleutic omission from objection 4 to objection 5.

Art. 4 152-154 *Perfectum autem... III Phisicorum* is omitted by homoioteleuton in F^4 and Li. F^4 and Li however restored it first hand, F^4 in the bottom margin of fol. 107 ra, Li in the left margin of fol. 141 ra; it is simply omitted by both Ba^1 and P^1, and also by Ca^2.

Again two indications make us consider the α text as the more original one, namely the corrections and apparent conflations of

3 337	propter hoc Ba^1P^1] propter quod α(—Ba^1P^1) propter hoc quod β
4 49	impossibile α(+Ca^3O^1)] inconueniens $Ba^2Ca^2P^4V^4$ inconueniens alias (uel) impossibile $AvIn^3P^3$

Pecia 3

About 75 variants distinguish the α family from the β family. Limiting ourselves again to the most significant variants, we have the following:

		family α: Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴	family β: AvBa²(Ca²)Ca³O¹
5	67	*quelibet*	quibus
	75	intret	*uerteret* (+P³)
	97	potest	*non* potest
	119	*natura*	nostra (+O³)
	120	*sensum*	sensus
	143	participatum	*participans* Ca³ *alias participans add.* AvpCa²
	147	naturas	*animas* (+Li)
	225	diuisibilis	*dissimilis*
	266	intelliguntur (+Ca³)	*intelligere*
	297	subsistendo	*sustinendo*
	335-336	substantie que sunt	*que sunt*
6	93	*IV* Phisicorum	VIII Phisicorum
	214	*sensuum*	sursum
	238	in IV Dyalogorum *et sic*	in IV Dyalogorum
	347	corpora	*circa*
7	69	motum	*moto*
	106	consequntur *(consequentur)*	*exequentur*
	115	*quare*	quia (+P³)
8	21	solum	*tantum* solum
	53	*circa* (+Ba²)	omnia
	62-63	arbitrio libera	*libera*
	195	*angeli*	angelos (+O³)
	219	diuisionem	*distinctionem*

Besides these variants there are again 10 inversions in β:

5	197	esse *post* uniuersi perfectio
	261	illo libro
6	192	spirituales substantie
	316	etiam influxus
	355	est idem
7	56	omnia alia simplicia elementorum
	82	spiritualis substantia
8	24	aliqua idem
	71	plures persone

Ca², a manuscript that so far belonged to family β, switches families when a different hand takes over on folio 77 vb, art. 6 360 *(rem desideratam)*. Et¹ has all the inversions of family β and is again inconsistent in its readings, whereas V⁴, without being in any way related to Et¹, also fluctuates between α and β.

In contrast with the end of pec. 2 there are no problems within family α in this pecia, except for the omission by homoioteleuton 5 229-230 *non... corporibus* in F⁴M¹, and the variant 6 181 pergit] *spat. vac.* In³P¹ and possibly pP⁴ *spat. vac. post* pergit O².

Two variants plead for the authenticity of family α, namely the conflated readings

5	143	participatum α(+Ba²O¹)] participans Ca³ alias participans *add.* AvpCa²
8	21	solum α] tantum solum β

Pecia 4

There seems to be one single family throughout this pecia, with an original stage α and a deteriorated stage α**, and with a double stage of deterioration at the very end of the pecia. In the beginning, and for most of the pecia,

$$\alpha = \text{Et}^1\text{F}^4\text{LiM}^1\ \text{AvCa}^2\text{Ca}^3\text{O}^1\text{O}^2\text{O}^3\text{P}^1\text{P}^3\text{V}^4$$
$$\alpha^{**} = \text{Ba}^1\text{Ba}^2\text{In}^3\text{P}^4$$

and, just before the end of the pecia,

$$\alpha = \text{Et}^1\text{F}^4\text{LiM}^1$$
$$\alpha^{*} = \text{AvCa}^2\text{Ca}^3\text{O}^1\text{O}^2\text{O}^3\text{P}^1\text{P}^3\text{V}^4$$
$$\alpha^{**} = \text{Ba}^1\text{Ba}^2\text{In}^3\text{P}^4$$

The only problem that occurs in family α is a dittography in art. 9 581: *set habere esse materia set habere esse materiale* pCa²F⁴LipM¹O³.

The existence of the subfamily α** — to which Ar² also belongs, when present, i. e. for the greatest part of the Pecia, up to *neque per formam* (art. 10 32) — is evidenced by a number of variants throughout the whole pecia, almost all of them being obvious errors.

Considering only the pure variants — i.e. the variants that occur in all these Mss., and in these Mss. only —, we read

		α	α**
8	455	in¹	et
9	28	in VII Methaphisice	VII Methaphisice
	34	requiramus	requiramur
	91	anima	sua
	157	neque	set
	167	etiam	est
	199	processit	precessit
	286	est¹	esse
	339	non	ideo
	434	est	*om.*
	459	neuter	neutra
	475	in²	de
	477	utitur	utetur
	564	aut	ut
10	11	est	*om.*
	60	in	et
	75	enim	que

Of 17 common variants 14 are misreadings or other lapses, 3 are omissions of one word. Consequently there are no common additions of one or more words, nor are there any common omissions of more than a single word, nor any common inversions; in short none of the elements that would indicate the existence of a different family in this pecia. The 3 omissions of a single word: *in* (9 28) and twice *est* (9 434 & 10 11) do not seem sufficient to justify the division into two different families in this pecia.

A final fact worth mentioning is that within family α** the couple Ba^2In^3 adds further new variants to Ba^1P^4 (Ar^2). But for this couple Ba^2In^3 and other couples see Chapter III.

The problems that occur immediately before the end of this pecia — and on this we rely mainly for the division into three subfamilies in α at the end of pecia 4, a distinction that holds also for pecia 5 — are as follow.

In these tables [- - -] means *spatium vacans*, (. . .) *omittitur*, the first hand being of course the only one we are interested in.

10 128-129 aliquid anime

α	+	$Et^1F^4LiM^1$
	+	Av
	[- - -]	$O^1P^1P^3$
	intelligendum	O^2
α*	intellectum	Ca^3
	unum	O^3
	(. . .)	Ca^2V^4
α**	[- - -]	Ba^1
	tunc	P^4
	(. . .)	Ba^2
	[*ras.*]	In^3

10 129-130 uestitus seu impletus

	se impleri	Et^1F^4
σ	semipleri	Li
	sem plexi	M^1
	[- - - - - - - - -]	$AvO^1P^1P^3$
	seu [- - - - - -]	Ca^3
	seu (. . . . . .)	V^4
α*	sensibilibus	O^3
	sensus (. . .)	Ca^2
	intelligibilibus	O^2
α**	[- - - - - - - - -]	$Ba^1Ba^2In^3P^4$

Pecia 5

The situation remains the same as at the end of pecia 4, except for the fact that here family α comprises the Mss. F^4LiM^1, α* the Mss. $O^1O^2O^3P^1P^4V^4$, and α** the Mss. $AvBa^1Ba^2Ca^3In^3P^3$ — in this Pecia both Ar^2, where it is present again, namely from *principium intelligi* on (art. 10 345), and Er^2 belong to the corrupted state α** —, Ba^2 and In^3 reading together once more. Once again there is a second family, which comprises only two pecia Mss., Ca^2 and Et^1, and two other Mss., B^1 and V^9.

But let us devote our attention to the α Mss. A clear example of the constitution of this family throughout this pecia is given at the beginning of the pecia, at the end of the Responsio of art. 10.

10 181 mentis intellectualis

α	+	F^4LiM^1
	+	$O^1O^3V^4$
	[- - - -]	P^1
α*	uirtus	O^2
	substantie	P^4
α**	lucis	$AvBa^1Ba^2Ca^3In^3P^3$

10 348 ab Aristotile nominatur

α	+	F^4LiM^1
	+	$O^1O^3V^4$
α*	ponitur	P^1
	[- - - -]	O^2P^4
	non habetur	$AvBa^1In^3P^3$
α**	non habitat	Ba^2Ca^3

10 350 secundum hoc

α	+ +		F^4LiM^1
	+ +		V^4
α*	[- - - - - - - - - -]		$O^1O^2P^1P^4$
	sic	(. . .)	O^3 $AvBa^1Ba^2Ca^3P^3$
α**	sicut	(. . .)	In^3

10 351 non sit unus (Et^1)

α	fit +	F^4LiM^1
	[- - - - - -]	$O^1O^2P^4$
α*	est +	$O^3P^1V^4$
α**	imprimitur	$AvBa^1Ba^2Ca^3In^3P^3$

10 358-359 quasi sit quedam substantia

α	+	F^4LiM^1
	[- - - - - - - - - - -]	O^2
	[- - - - - - - - - - -]	P^4
	omnino	O^3
α*	esse in	P^1
	in	V^4
	(. .) confusa	O^1
	eius	$AvBa^1Ca^3In^3P^3$
α**	enim	Ba^2

10 481 habet similitudinem falsi

α	+	F^4LiM^1
	+	$O^3P^4V^4$
α*	[- - -]	O^1O^2
	naturaliter	P^1
α**	illius	$AvBa^1Ba^2Ca^3In^3P^3$

11 232 sicut ratio irrascibilem

α	+	F^4LiM^1
	+	P^1V^4
	[- - -]	O^1
α**	[*ras.*]	P^4
	propter	O^2O^3
	(. . .)	P^3
α**	non	$AvBa^1Ba^2Ca^3In^3$

11 308 quia mens amat essentiam (Ca²)

	suam	Li O^3
α	sui in	F^4
	secundum	M^1
[- - - - - - - - - - -]		O^1O^2
	[*ras.*]	P^4
α*	humana	P^1
	et	V^4
	ipsa	$AvBa^1Ca^3P^3$
α**	ipsam	Ba^2In^3

V^4 at first sight might seem to belong to family α, but a closer look will show that it really belongs to the deteriorated state α*. In pecia 3 it had readings of either family α and β. In this pecia it makes some improvements to the text, together with α, as for example 10 181, 10 348, 10 350, 10 481, 11 232, but it is anything but a reliable witness to any family, since it is marred by its many omissions and blank spaces, and also by its many idiosyncrasies, as for instance

10 397 aliquando ... aliquando] aliter ... aliter V^4
549 illud <per> quod iudicatur] secundum id secundum quod iudicatur V^4
608 quia utraque est] quo utroque est V^4
11 69 se habet pars anime ad partem corporis] se habent partes anime ad partes corporis V^4
71 est forma substantialis partis corporis, scilicet oculi] est substantialis forma corporis, scilicet oculus V^4
87 potentie anime sunt aliud] potentia anime est aliud V^4
200 hec positio est omnino impossibilis] hec patet esse impossibilis V^4

Another example of the decay in family α** is given in 10 504-509, where pBa^2 and In^3 omit respectively 31 and 25 words: pBa^2 from *discip|...* to *rerum*, whereas In^3 has a blank space from *sensi|...* (l. 505) to *rerum*; in the same sentence Av and P^3 already have problems:

505 sensibilia semper sint] sensi/ *et spat. vac.* pAv
506 non habet certum] *spat. vac.* pP^3 non habet cer/ *et spat. vac.* pAv
507 certidunem scientiae stabiliendam] certi/ *et spat. vac.* pP^3 certitudinem *et spat. vac.* /iendam pAv
508 una parte species rerum] *spat. vac.* pP^3 species rerum *om.* pAv

The other two witnesses of α**, Ba^1 and Ca^3, seem to have no problem in this place.

About one column further the same problem occurs in the same manuscripts: in 10 568-573 pBa^2 and In^3 omit respectively 42 and 32 words: pBa^2 from *quidem* to *unitatem*, In^3 having a blank space from *actus* (l. 569) to unitatem. The same Mss. Av and P^3 have problems in this section:

568 est una] *spat. vac.* pAv una *om.* P^3
569 actus intelligendi quod] *spat. vac.* pAv
572 talis unitas rationis numerorum] *spat. vac.* pAv rationis numerorum *om.* pP^3
573 nichil facit ad unitatem *om.* AvP^3

(Problems similar to the ones that occur in AvP^3, occur also in both places in Er^2, which clearly belongs to family α** in this pecia).

Ba^1 and Ca^3 again have no particular problems in this section, pBa^1 having just a blank space for 568 *est una*.

The variants of the subfamilies α* and α** are thus manifest mistakes, and we can safely dispense with them. There remains on the other hand a second family, that we will call γ, since we do not want to prejudge its relations with the β Mss. of the first three pecias; it is represented by, among the pecia Mss., Ca^2 and Et^1, and among the other Mss., B^1 and V^9.

This second family reads constantly with family α in the problem places considered before, but with the following four exceptions. In three cases Et^1 reads with α* and Ca^2 with α.

10 351 sit unus Et^1] est unus Ca^2
359 quedam substantia Ca^2] [- - - - - - - - - - - - -] Et^1
11 232 sicut ratio irascibilem Ca^2] sicut propter irascibilem Et^1
308 quia mens amat essentiam Ca^2] quia [- - - - - - -] essentiam Et^1

45 variants distinguish this family from family α, most of them being obvious mistakes. Some however are real improvements, at least in Ca^2 and sEt^1. As a rule pEt^1 is closer to the α text, Ca^2 is more corrected. Ca^2 for instance adds to the quotations from S. Augustine what seems to have been originally marginal additions, e.g.

10 172 IV De Trinitate] s.3.6.f. *add.*
11 3 IX De Trinitate] o.20 *add.*
64 X De Trinitate] c.27 *add.*
309 unde postea] li° 9.c.13 *add.*

Among the γ variants there are 24 substitutions, 9 omissions of one word, 4 additions of one word, 8 inversions.

The inversions in γ are:

10 320 ymaginem angelorum
383 aliquem intellectum
396 in ipso uidere] uidere in ipso
11 33 pertinent ad essentiam] ad essentiam pertinent
147 substantia eius
180 instrumentale ad principale] principale ad instrumentale
348 set alio modo ut dictum est] ut dictum est set alio modo
389 essentiam anime

A few examples of the variants of this family:

10 345	nostre cognitionis	*ratione* nostre cognitionis
416	frigidus	*frigus*
446	species intelligibiles	*intelligibiles*
473	manifestissima rerum	*manifestissimam*
496	*insanus*	sanus
515	secutus	*sequens*
533	*pertexit* or *protexit*	perrexit
11 67	*potentia*	potentie
316	conatus	*conatur*
317	triplex esse	*quod triplex est*
380	operatione	*operatio*
409	est	*sit*
419	suscipit	*recipit*
449	nulla	*non*
456	sua substantia	*substantia*

As is obvious the γ variants are mostly real errors, as are also some of its inversions. But do we have to consider Ca^2Et^1 as a family that is similar to the β family in the first three pecias? Rather it seems that it is a remade pecia copied from α after a beginning of deterioration, but more or less intelligently corrected. Whatever the answer is, we can and should use this family in order to correct the readings of the trio F^4LiM^1, which will be the base of our text. In 22 cases we had to conjecture with Ca^2 all by itself (sEt^1 being associated with Ca^2 six times; V^9 however is associated with Ca^2 20 times).

But before proceeding with the reconstruction of the text we still have to consider the remaining groupings, namely the Anglo-German group — for it is not that evident whether this is a group independent from α and β or not —, and the couples $Am^{2b}P^7$, Am^2Et^1 and Ba^2In^3. This will be the subject matter of our next chapter.

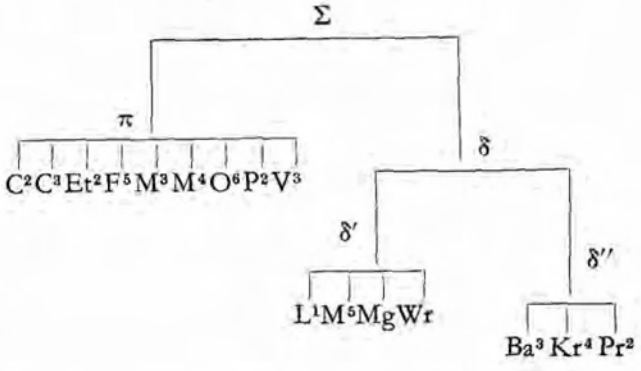
Chapter III

THE ANGLO-GERMAN GROUP

The soundings in pecia 1 and pecia 5, amounting to about 2350 words, and also the checking of significant variants throughout the whole work, show clearly that there is an English family, and, closely related to it, two German families, which form together what we will call the Anglo-German group (or Σ). The English family (designated by π) is represented by $C^2C^3Et^2M^3O^6P^2V^{3(1)}$, all Mss. of the end of the 13th or the 14th century, and by two 15th century Mss., the Italian F^5 and the German M^4.

The German families (δ) are represented by on the one hand $KlaL^1M^5MgWr^{(2)}$ (δ′), on the other hand $Ba^3Kr^4Pr^2$ (δ″), all of them 15th century Mss.

We can represent the constitution of this group by the following diagram:

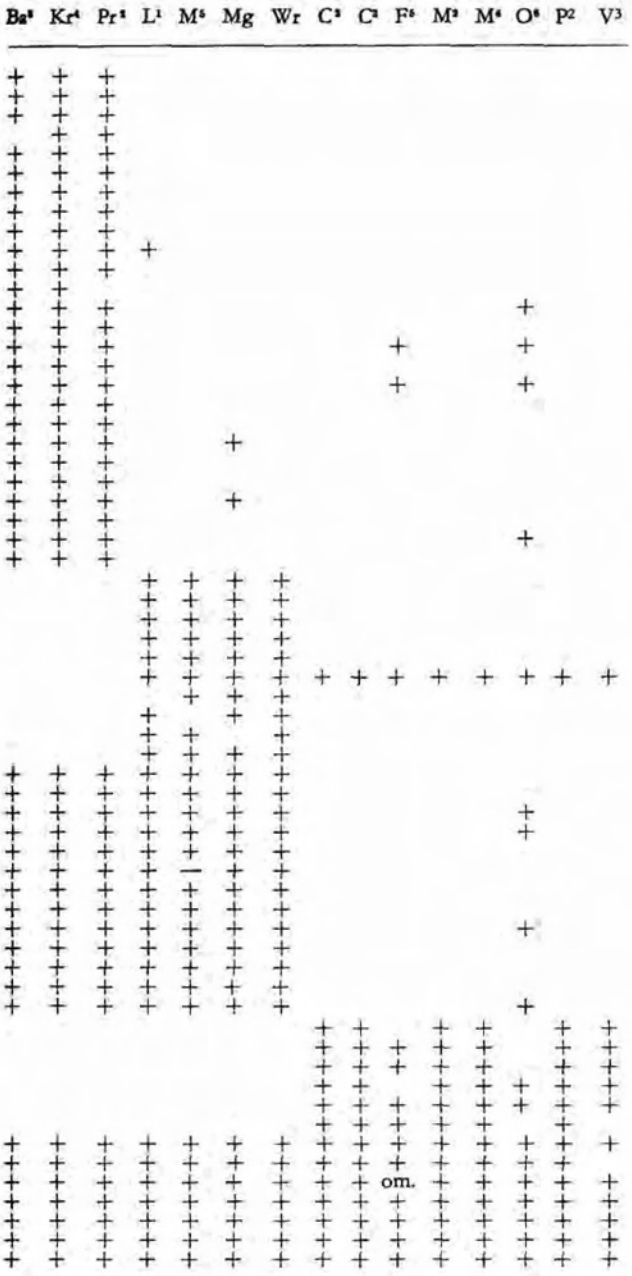
Let us consider first the sounding in pecia 1. $Ba^3Kr^4Pr^2$ have 26 variants of their own, L^1M^5MgWr have 10 variants; the two German families combined have

1. Et^3 belongs to the same family, but this Ms., as it has a defective beginning, commencing at art. 3 41 *(in .6. ph')*, does not appear in the first sounding. Moreover it has apparently been carefully corrected (as most of the π Mss. in the second sounding).

2. Kla belongs to the first German family (δ′), but as it contains only a few excerpts of the text it will not be considered.

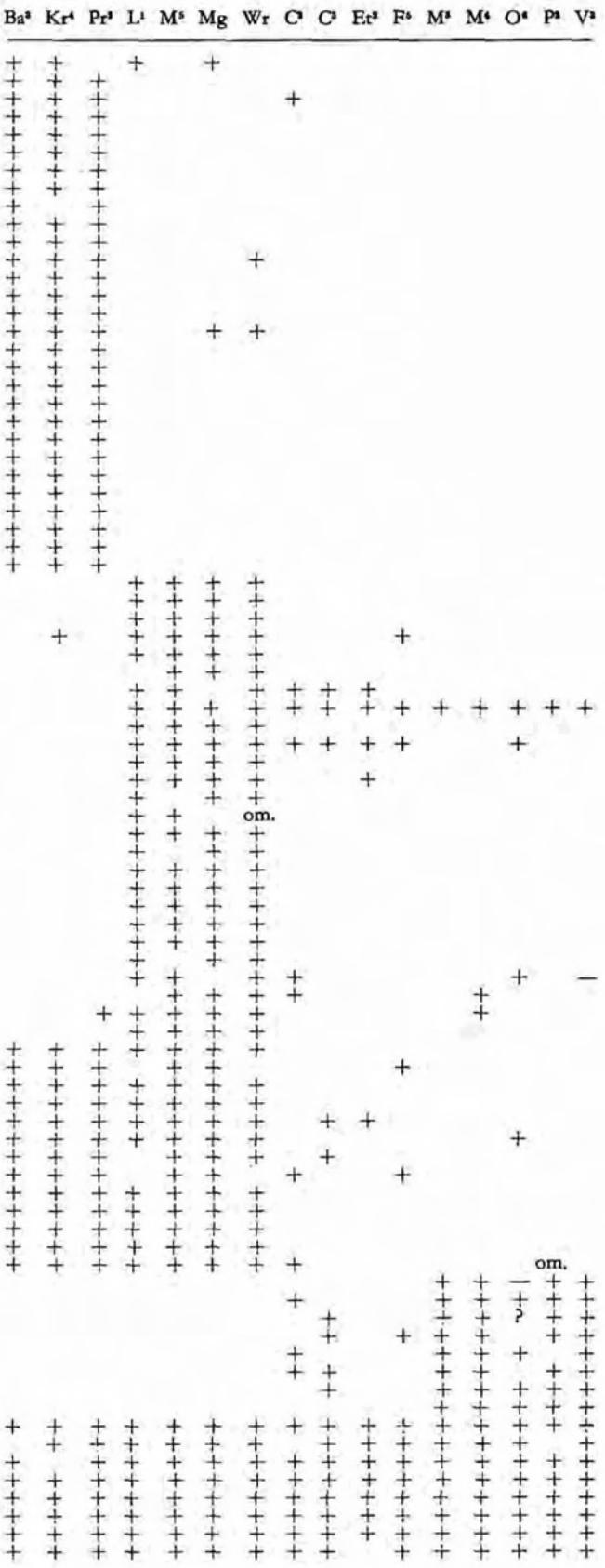
13 common variants. The English family considered alone has only 6 variants, while the Anglo-German group as a totality has 7 common readings against the tradition.

We can represent the variants of this group graphically as follows[1]:

In the last sounding $Ba^3Kr^4Pr^2$ have 29 variants of their own, L^1M^5MgWr 26 variants; in the two German families combined there are 13 common variants. The English family considered alone has 8 variants, while the Anglo-German group as a totality also has 8 common readings against the tradition.

Again we can represent the variants of this group graphically as follows:

1. The sign — means that the word is omitted, and the sign om. that the variant is located within an omission.

To illustrate the kind of variants of the Anglo-German group as a whole — it is useless to note the variants of π and δ, a fortiori those of δ′ and δ″ — it is sufficient to give some examples taken from both soundings:

1 51 ex quo] est *add.* Σ
61 communitatis] communitati Σ
124 omnis substantia creata] secundum Ambrosium in libro de spiritu sancto *praem.* Σ
144 compositum] composita Σ
145 uidetur idem] esse *add.* Σ

11 292 nullus umquam] intellectus numquam Σ(—Et²) intellectus Et²
308 quia] quod Σ(—C²P²)
313 eius Σ (+BrIs)] enim *cet.*
323 totam] suam (π δ′) totam suam (δ″)
417 susceptiua] susceptibilis Σ
472 multiplicitatem] multiplicationem Σ(—Et²)

A checking of the most significant variants throughout the whole work gave the following results:

1 533 posteriorum β] primarum α secundarum Σ
2 178 Sic autem β] hic α quoniam Σ
401 plus β δ′] potest α *om.* π tempore δ″
3 421 sensitiuum in intellectiuo δ″ (+BrIsNuPi)] intellectiuo sensitiuo π (—Et²) (in) intellectiuo δ′ intellectiuum in uegetatiuo *cet.* (+Et²)
4 324 quare β] in quarum α ita quod π ita δ″ et L¹M⁵ in Mg *non liquet* Wr
5 199 Gen. Σ (+C⁵Pd³V⁵ and most of the 15th century Mss.)] quado *cet.*
6 238 (et idem habetur a Gregorio in IV Dyalogorum.) Quedam uero erunt fines horum motuum β] et sic *praem.* α et *praem.* Σ(—F⁵M⁵V³)
8 53 omnia (animalia unius speciei naturaliter se inuicem diligunt) β] circa α *om.* Σ
194 fingere plures angelos unius speciei β] fingere plures angeli unius speciei α fingere quod sint plures angeli unius speciei Σ

In pecias 4 and 5 we have again similar results:

9 94-97 (set non potest esse corporis forma¹, cum sit composita ex materia et forma²,) *non potest esse alicuius forma*, (ut a multis ponitur: compositum enim ex materia et forma³ non potest esse alicuius forma⁴.)

It is manifest that the scribe who wrote the exemplar started here an omission by homoioteleuton from *forma*² to *forma*⁴; the only Mss. that omit the first *non potest esse alicuius forma* are Pi and R². Σ reads as the other Mss., but adds a *quia* before *cum sit composita ex materia et forma*, which does not make the sentence any clearer.

10 128-130 Si intellectus agens est aliquid *anime*, oportet quod uel sit creatus uestitus *seu impletus* speciebus, et sic...

(see also in the previous chapter the list of the variants for the end of pecia 4, p. 20a, and, for 10 359, of the variants of pecia 5, p. 20b*).

Here we are faced with two problems in the same sentence:

1° *anime* is the reading of AvEt¹F⁴LiM¹, whereas the other Mss. have either a blank space or omit (as O⁶ does) or try to find a solution to a common problem. Σ tries to solve the problem by replacing *anime* by *aut* (or *autem*); the only Ms. of the group that reads *anime*, V³, adds *aut* also.

2° *seu impletus* is actually in no Ms. The reading that comes nearest to it is the reading of α (se impleri Et¹F⁴ LnV⁶V⁹, semipleri (?) Li, set impleri P⁸, sem plexi M¹). The Anglo-German group reads *seu* (or *aut*) *opulentus*.

10 359 *quedam* substantia α] *eius* substantia α** *anime* substantia Σ

10 437 *sicut patet* in oculo *catti*.

Almost all the Mss. make two mistakes in this sentence:

1° *sicut aliquo modo apparet sicut patet*... S. Thomas apparently wrote or dictated first *sicut aliquo modo apparet*, and changed it immediately into *sicut patet* (forgetting to cancel what he had written or said before), but no Ms. made that correction. Σ omits merely *sicut patet*, but keeps *sicut aliquo modo apparet*.

2° *catti* or *cati* is only in a few Mss., most of them reading *cani*, which is manifestly a misreading and miswriting for *catti*. The whole Anglo-German group has a conflation of two or three words in this place:

canis uel cati C³Et² δ′
canis uel gatti F⁵
canis uel cati carni O⁶
canis uel cati cani C²M³M⁴P²V³ δ″

Omitting a consideration of the variants taken from both soundings, but taking into account the variants checked throughout the whole work, one may safely say that Σ is a copy that issued from a model of family α (see in particular the variants 1 533, 2 178, 2 401, 4 324, 6 238, 8 53, 8 194, 10 129). Some scribe attempted to improve the text according to his own inspiration, sometimes more, sometimes less successfully, at other times anything but successfully, as in the conflation of art. 10 437. Consequently this group has no value for the reconstruction of the text. However by way of exception some of their readings are kept,

where the manuscript tradition is manifestly mistaken, as for instance in 3 421 (δ''), 5 199 (Σ), and 11 313 (Σ). In such cases were also added the witness of other manuscripts that in our opinion have the correct reading.

CHAPTER IV

THE COUPLES

The couple $Am^{2b}P^7$

Besides the couple Ca^2Et^1 in pecia 5, with which we have dealt before (see pp. 21*-22*), there are three other couples, $Am^{2b}P^7$, Am^2Et^1 and Ba^2In^3.

The couple $Am^{2b}P^7$, which is present from art. 5 to 8, does not have any indications, explicit or others, of the transition of one pecia to the next, but, as in the last question of De Malo[1], this couple reads together almost constantly. It belongs clearly to family α, to which it adds numerous variants of its own, almost all of them obvious mistakes: of the 49 common variant readings there are 33 substitutions, 10 omissions of one word, 1 of two words, 2 omissions by homoioteleuton, 3 inversions.

Limiting ourselves to art. 5 and art. 8, we have the following:

5 129 lineamentis] lumine a mentis Am^{2b} lumine amentis P^7
137 incorporeum non mixtum] corporeum non immixtum
147 naturas] naturalis
213 alique] aque
300 affine] affectiue

8 139 est] per
258 infima] infinita
261 indiuidua] in diuina
328 propter] per
461 naturam] nam
477 quia] que

Consequently this couple can safely be neglected for the reconstruction of the text.

The couple Am^2Et^1 in pecia 4

Am^2 and Et^1 constitute a second couple, but in pecia 4 alone. Et^1, which is a pecia Ms., belongs in this pecia to the original state of family α; Am^2 has no clear indications of being a pecia manuscript. This couple has 68 pure variants, all of them manifest mistakes: 31 substitutions, 18 omissions of one word, 2 of two words, and 1 of six words, 9 additions of a single word, 4 inversions, 2 omissions by homoioteleuton, 1 repetition.

A few examples will suffice for an appreciation of the quality of their variants:

8 292 unum] indiget *ante et post* unum
319 ordinantur] considerantur
378 igitur] enim
414 determinatum indeterminato] indeterminatum determinato
441 autem] tamen *praem.*
503 in quantum] in affectu
509 ergo] enim *praem.*
518 multitudo] similitudo
539 accipitur secundum perfectum] accipiendo secundum philosophum

9 123^1 uegetatiua] negatiua
219 qui est *om.*
228 actu abstrahendo species rerum a materia *om.*
443 omnino] ideo *praem.*
478 ordine] modo
479 in sanando] operando
534 alia aqua defluens] aqua fluens

10 80 iudicare] inducere
91 altero] arbitrio

Most interesting is the fact that, for the variant readings of 10 129-130 *(anime — impletus)*, Et^1 belongs manifestly to the α family, whereas Am^2 has blank spaces in both cases, like the α^* or α^{**} families. This confirms what was stated before: that there is only one family in pecia 4, with a single or a double state of corruption.

The couple Ba^2In^3 in pecias 4 and 5

Finally there is a last couple, limited to pecias 4 and 5. In pecia 4 it belongs to the last state of corruption of family α, together with the couple Ba^1P^4, to which it adds new variants, viz. more manifest mistakes, a total of eight. In pecia 5 the same couple, which belongs once more to the last stage of corruption of family α, together with four other manuscripts ($AvBa^1Ca^3P^3$),

1. See Editio leonina, t. 23, Preface pp. 55*-61* (our Ms. Am^{2b} is designated here by the symbol Am^2). — It is worth noting that in P^7 Godefroid de Fontaines, who was once its owner, added in the margins of the *Questio disputata De anima* (ff. 2 ra - 36 va) excerpts of *De spiritualibus creaturis*, viz. of the articles omitted in this question. These however are mere extracts, with many omissions and additions; apparently copied from a bad Ms. of family α, they constitute a patchwork without any critical value. The only exception is the marginal addition on ff. 6 v - 7 r, which corresponds exactly to art. 9, arg. 6 (ll. 41 - 50) and the corresponding response (ll. 378 - 472), made by a different, contemporary hand, and copied from a good text of family α.

has 11 variants of its own, all of them again being manifest mistakes. They are the following:

Pec. 4 9 17 in qua] in que P^4 etiam que Ba^2In^3
110 alio] alia Ba^2In^3 (P^4 possibly corrected)
267 numero] uno Ba^2In^3
355 unumquodque] unumquemque Ba^2In^3
448 inspiciat] inspiciet Ba^2In^3
472 unitati rei *om.* Ba^2In^3
548 subiectis] substantiis Ba^2In^3
10 133 nudus] mundus Ba^2In^3

Pec. 5 196 quem *om.* Ba^2In^3
471 circa] contra Ba^2In^3
486 scrutemur] stutemur Ba^2 scutemur pIn^3
504-509 and 568-573: the two long omissions of pBa^2 and In^3 (Cfr p. 21*b)
11 10 sua[1]] serua Ba^2 secundum uera In^3
19 neque] atque Ba^2In^3
109 iterum] terim (?) Ba^2In^3
166 assignatur] assignatui Ba^2 assignata In^3
293 insanus] in sonus Ba^2 in senus In^3
413 propinquior] proprium quorum Ba^2 proprium In^3

Whatever one may conclude from the common readings Ba^2In^3, it is of little consequence, since this couple belongs to the last state of corruption of family α, and thus is of no value for the reconstruction of the text.

Appendix: THE PRINTED TRADITION

As is clear from the description of the editions, nearly all correspond to the editions of the *Questiones De malo*; we may expect then that their relations are rather similar, the main differences being that our first edition is the second one of *De malo*, and that there is no edition of the *De malo* similar to Keeler's edition of the *De spiritualibus creaturis*.

It is necessary then to try to find the sources of Ed^1, Ed^2 and Ed^3, wich are at the top of the genealogy of our printed texts.

Ed^1, for the first two pecias, is very close to the β family; then in pecia 3 it reads more like α and the Anglo-German families; in pecia 4 it reads mainly with some *deteriores*, but in art. 10 130 it has *opulentus* instead of *impletus*, as the Anglo-German group does; in pecia 5 it has mostly α** variants. Throughout the whole text it shows affinities with such *deteriores* as $F^1In^2L^1Ve^1$. This text was certainly largely corrected before it was sent to the printer.

Ed^2 is more difficult to classify, as it is more seriously and often intelligently corrected, showing many interventions unknown to any manuscript. Thus in art. 1 119-121 it corrects Damascenus's quotation: *solus Deus est essentialiter immaterialis et incorporeus* into *solius Dei esse naturaliter immateriale est et incorporem*. In the Responsio 1 366-367, speaking of the plenitude of being in God, the α family has: *non contractam ad aliquam naturam generis uel speciei*; *naturam* becomes *creaturam* in the β family; Ed^2, which followed probably a model of this family, corrects it to *rationem*. This edition reads more often with β in pecias 1 and 2, with α in pecia 3; in pecia 4 the model seems to have been of family α**; in pecia 5, Ed^2 has many readings in common with the γ family, especially with Ca^2 and B^1.

Ed^3 has generally the variants of Ed^2, but in a few cases it turns to the readings of Ed^1. Ed^4 seems a mere copy of Ed^1, and was the model of Ed^5, from which was copied Ed^9. Ed^6 is a conflation of the two traditions keeping a good quantity of Ed^2 readings, and its text is generally followed in Ed^7, Ed^8, Ed^{11} and Ed^{15}. Ed^{10} returns generally to the readings of Ed^1 by the probable intermediary of Ed^5, and is the source of Ed^{12}, Ed^{13} and Ed^{14}.

Ed^{16} has the same text as Ed^{14}, but adds references to the *auctoritates*, references which pass into all the subsequent editions with only slightly more mistakes or corrections.

In Ed^{19}, Fretté consulted very sporadically Ms. P^2 and took some of its variants, even mistakes.

The only serious attempt to present a good text was made by L. Keeler; unfortunately not one of the manuscripts of the Vatican Library he used is a good witness, and so his edition was only a partial improvement.

Part Three

THE LEONINE EDITION

THE CRITICAL TEXT

As should be clear by now, the text that is most likely to reproduce S. Thomas's original text, is the one represented by the trio F^4LiM^1. All three of them have the same Incipit: " Hic incipiunt questiones fratris thome de aquino disputate in ytalia ".

But this text also has its own weaknesses and mistakes. For instance, proceeding pecia by pecia, whereas Li has an acceptable number of omissions by homoioteleuton (1/4/1/0/1) and other omissions (0/2/1/1/0 of at least three words), F^4 and M^1 have a greater number of omissions by homoioteleuton and other omissions — but almost no common ones —. In F^4 were counted respectively 9/10/11/17/17 homoioteleutic omissions, plus 2/2/1/1/0 omissions of three words or more; in M^1 respectively 6/7/6/8/3 homoioteleutic omissions plus 6/4/7/4/1 omissions of three words or more. Moreover, besides omissions of a single word or a number of words, in both F^4 and M^1 there are also frequent dittographies, repetitions of a single word or a number of words. Also, M^1 in particular skips letters or whole syllabes throughout the whole work, more than a hundred in total; a few examples will suffice, taken from Pecia 5:

art. 10	277	sensisse	sensse
	445	corporei	corpori
	477	dicitur	dicitu
	494	quia	qui
	587	ex ea	exa
	589	impedit	pedit
art. 11	11	uirtutes	uirtute
	28	essentiam	essentia
	36	principiis	principii
	194	sensus	sens
	248	positio	pocio

In short, the text of the trio F^4LiM^1 is not superior, but it is the best one available. The original text of S. Thomas is difficult to reconstruct, since the university tradition has left us a rather defective text, and there exists no parallel independent tradition.

The Leonine edition is therefore based on the text of the trio F^4LiM^1, but where this text is manifestly wrong — and only then —, it will be corrected by the other α manuscripts in Article 1, and by β in pecias 1, 2, and 3, and by γ in pecia 5. In pecia 4, as indicated in the analysis above, there being only one family (α), with a deteriorated state (α^{**}) for most of the pecia, and two deteriorated states (α^{**} and α^{*}) at the end of the pecia, the text of the trio F^4LiM^1 will be corrected either by the readings of Et^1 or by our own conjectures according to the immediate context. The variants of the deteriorated states α^{*} and α^{**} in pecias 4 and 5 have no value whatsoever.

THE CRITICAL APPARATUS

All the variants of family α are listed, as are also all the variants of family β in pecias 1, 2 and 3, and of family γ in pecia 5. A large choice has been made among the witnesses of each family, their symbols preceding the critical apparatus at the bottom of each page, together with the number of the pecia.

The variants are listed whether they are first hand (pF^4, pLi, etc.) or second hand (for a single manuscript sF^4, sLi, etc., or for more than one manuscript *sec.m.* F^4Li, etc.), and are referred to as *coni. (cum)* or *scrips. (cum)*; the word(s) that should be added are mentioned as *suppl. (cum)*, the word(s) that should be eliminated are mentioned as *praem. (add.) codd. et del.* The blank spaces in some manuscripts, left open because the model was not legible any more, are referred to as *lacuna* or *spat. vac.* The variants treated in the Preface are referred to as (*cf. Pref. p. ...*). The other abbreviations are self-evident.

Erroneous references to any work, as Methaphisice for Ethicorum, or to any Book or chapter of any work, will be corrected with the note *rectius* in the Apparatus Fontium, unless any α, β or γ manuscript has the correct reference; in which case the variant readings will appear in the critical apparatus.

ORTHOGRAPHY AND PUNCTUATION

The orthography of our text is medieval, in conformity with the more recent editions of the Commissio Leonina. Ignoring the orthography of S. Thomas in his autographs, it was decided to follow the spelling of the manuscripts, even when they spell a word incorrectly, as *Valusianum*, *Encheridion*, *dyafonum* and *dyafonitatem*, *capescere*, *ypocriphus* etc. On the other hand we write *Auerroys* uniformly with a double *r* and an *upsilon*. We did not differentiate between *phantasmata (-ibus)* and *fantasmata (-ibus)*, no more than the manuscripts do. We also kept inconsistencies as *Considerauerunt Platonici ... Extimauit ... uidebatur ei ... credideruntposuit ... posuit ... uiderunt ... posuerunt* (art. 3, 283-300).

The punctuation is intended to make the text as intelligible as possible, taking into account that there is always a subjective element in the way of punctuating. Whereas we divide the *Responsiones* into different paragraphs according to the length and to the sense, we do not divide into paragraphs the objections nor the answers to the objections, whatever their length.

THE SOURCE APPARATUS

The second apparatus gives the main parallel places, pin-points the internal references *(ut supra dictum est)*, identifies the explicit quotations, and draws attention to implicit quotations, anonymous common adages, some unusual terms, some borrowed examples and comparisons. In a word, it points out anything which is capable of throwing light on how, in St. Thomas' text, both the idea *(sententia)* and its expression *(littera)* are permeated with reminiscences of his reading: the Bible, the Latin Fathers of the Church, the Greek Fathers (in latin translation), the documents of the Councils, Aristotle, the neo-Platonists, Boethius, Averroes, Albert the Great, etc. It also draws attention to the great reference works of his time: the *Glossa Ordinaria*, the collection of the Sentences of Peter Lombard, the *Decretum Gratiani* and the *Decretales* of Pope Gregory IX. More often than not, it is impossible to tell with complete certainty whether a quotation has been taken directly from the quoted work or indirectly by the expedient of another author or by using one of the anthologies then in circulation. If such a dependence seems likely, we mention it as, for instance, a quotation from St. Augustine " secundum litteram Petri Lombardi " or a quotation from St. Ambrose " sec. litt. Glossae ordinariae ".

The biblical quotations

They have all been verified in the Textus Parisinus of the Vulgate translation of St. Jerome (the Ω-tradition in the stemma of the critical Vulgate text), according to the edition of R. Weber. Sometimes, St. Thomas borrows a biblical quotation from his patristic readings and the text can then be that of another branch of the Vulgate tradition or even the Vetus Latina. Whenever a biblical quotation departs from the Textus Parisinus, we tried to find some patristic source for it, but we did not, however, succeed each time. The apparatus then says, for instance: II ad Cor. 6,8 sec(undum) litt(eram) Aug(ustini); *De Civitate Dei*... (with the reference to Augustine's text).

The Fathers of the Church

For the patristic quotations, we give the reference to Migne's *Patrologia Graeca* (PG) and *Patrologia Latina* (PL), which up to now remains the most complete and accessible collection of patristic texts. However, we add the reference to a better critical edition whenever one exists, such as for example in the Corpus Vindobonense (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* = CSEL) and the Corpus Brugense (*Corpus Christianorum Latinorum* = CCL). As for the Greek Fathers, this source apparatus refers to the Latin translations that St. Thomas may have known (for instance the one of John Damascene and those of the *Corpus Dionysiacum*); in the absence of such translations, we attempt to rediscover the quotation in the works of the Latin Fathers, in the *Glossa ordinaria*, in Peter Lombard or in St. Thomas' own *Catena Aurea*. If we also add a reference to the PG of Migne, this has to be understood as a reference to the idea, not to the Greek text (which was unknown to St. Thomas) nor to the Latin translations in the PG (many of them being dated after St. Thomas' death).

The works of Aristotle

For each occurrence our apparatus gives the reference to the Greek text in Bekker's edition. This enables everyone to identify both the already published, and still to be published, Latin translations. All of these likewise (with the unfortunate exception of Didot's edition) have the same references to Bekker. St. Thomas, however, did not use the Greek text, but rather the medieval Latin translations accessible in his environment. So the true reference to be given is the one to the medieval Latin translations. The critical edition of those translations in the series *Aristoteles Latinus* (AL) is well advanced, but not completed. We thus add to the Bekker references, those to the different volumes of the AL published up to now; and for the translations not yet available in the AL, a reference is given to another accessible, but not critical, edition.

Finally, for the works of Aristotle on which St. Thomas himself commented, we regularly add the reference to his *Sententia* or *Expositio*, according to the Leonine edition. As for his *Sententia Libri Metaphisice*, we were permitted to make use of the typewritten text of the forthcoming Leonine edition; this also enables us to provide the new chapter divisions, but not the page and line numbers; the reader will find his way with the help of the Bekker reference, which will also be given in the forthcoming Leonine edition and which is already given in the nowadays most frequently used non critical edition of M. R. Cathala and R. M. Spiazzi (Marietti, 3rd ed., Torino-Rome 1977).

St. Thomas more often refers to the ideas of Aristotle than to his texts. This is why most of our references are introduced with *cf.* (= *confer, conferatur*), which is the signal for a rather free quotation, an allusion, a common adage, etc. Sometimes the way of wording an idea of Aristotle is closer to the text of St. Thomas' own commentary than to the text of Aristotle himself, up to the point where one wonders if St. Thomas is not in fact quoting his own text. In such a case, the *cf.* is itself introduced by *vel potius*.

The other ancient non-Christian authors

May we take the liberty of reminding the reader that, as far as the works of Plato are concerned, St. Thomas had direct access only to the part translated and commented by Chalcidius (mainly the *Timaeus*). When St. Thomas refers to another dialogue or speaks vaguely about Plato or about other philosophers previous to Aristotle, we first of all try to find the source in the works of Aristotle; if this does not give the result expected, we then try to find it in the works of Cicero, Augustine, Boethius, Averroes, etc. The latter way was followed also for quotations from ancient philosophers after Aristotle (the Stoics, for instance).

The vague quotations

When St. Thomas reports an idea or expression to a group or school of writers *(philosophi, antiqui, platonici, stoyci, sancti...)* or introduces it by a vague term such as *aliqui, quidam, alii* or by the impersonal way of speaking *(ut dicitur)*, we try to find in his remaining works an identification that is more to the point. The apparatus then says, for instance: Democritus, ut dicit ipse St. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 76.

The erroneous quotations

It happens that St. Thomas can be mistaken concerning the name of a particular author, or the title of a work, or the numbering of book and chapter. In this case, we respect his own wording in the text, and the correction to be made is given in the apparatus, introduced by *rectius*.

The scholastic "adages"

The latin term "adagium" has more than one meaning. We take it here in this sense: a rather short and more or less stereotyped formula or way of speaking, which turns up every now and then in a variety of works by different authors. It can be a definition, a principle, a distinction, an example, a comparison, etc. taken from the philosophical, theological or juridical realm. It may have been gleaned literally from the text of the author it is attributed to, or it may have been elaborated *ad sensum* by another author (mostly a commentator and not seldom an unknown writer); it is sometimes attributed wrongly to the named author ad often quoted in an anonymous way. Now, St. Thomas owes plenty of such common scholastic adages to his predecessors and contemporaries. The origin of a lot of them has already been identified. But in order to avoid having the reader look them up, one by one, in the 36 volumes already published in this Leonine edition, we repeat a good number in this apparatus (mainly from vol. I*.1 and I*.2, vol. XXV.1 and XXV.2, vol. XLV.1 and XLV.2, vol. XLVII.1 and

XLVII.2, all of them edited by R.-A. Gauthier, whom we wish to thank explicitly at this point); while at times the explanation is somewhat abbreviated, at others it is more developed with the addition of further examples of their use by St. Thomas or other medieval author.

The Masters of the XIIth-XIIIth centuries

It would have been possible to refer to a large number of parallel or opposed texts among medieval authors prior to, or contemporaneous with, St. Thomas. But the *Quest. disp. De spiritualibus creaturis* and the *Quest. disp. De anima* have a number of parallel questions, in which arguments and developments occur that are very similar, and sometimes even identical. Thus, for those articles, it is impossible to avoid a lot of repetitions. To reduce their number somewhat, we omitted here the possible references to most of the medieval Masters who wrote on the same subjects, such as Petrus Hispanus, Dominicus Gundissalinus, Johannes de Rupella, Sigerus de Brabantia, Rogerus Bacon, etc. (in reality: almost all writers of the Franciscan and secular schools are omitted here). Indeed, those authors have been referred to largely by the editor of the *Quest. disp. De anima*. We would respectfully ask the reader to read our source apparatus together with the one elaborated by Prof. B. C. Bazán in volume XXIV.1.

The implicit quotations

In the realm of identifying implicit quotations, one can go on endlessly, up to the point of robbing St. Thomas of any originality both in thought and in expression. One has to put an end to it at some point. No doubt plenty of (real or possible) allusions might have been added. It's quite unfortunate that two explicite "vague" quotations remain unidentified (a "quidam" in art. 3, resp., lin. 59-369 and an "alii" in art. 6, ad 2, lin. 286-288). The apparatus signals them with *non invenimus*. Whoever might happen to identify them, is politely invited to inform the Leonine commission.

The sources apparatus is largely the work of E. Deronne, who has presented it here. It was however begun by Kenzeler, who died in 1991

QVESTIO DISPVTATA
DE SPIRITVALIBVS CREATVRIS

SIGLA CODICVM

Av	Avignon, Bibl. Municipale 256
Ba^1	Basel, Bibl. der Universität B III 8
Ba^2	Basel, Bibl. der Universität F I 33
Ca^2	Cambrai, Bibl. Municipale C 542 (500)
Ca^3	Cambrai, Bibl. Municipale B 487 (455)
Et^1	Eton, College Libr. 35
F^4	Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana S. Marco 462
In^3	Innsbruck, Universitätsbibl. 279
Li	Lisboa, Bibl. Nacional Alc. 262 (CCXXVI)
M^1	München, Bayerische Staatsbibl. Clm. 3827
O^1	Oxford, Balliol College 47
O^2	Oxford, Balliol College 49
O^3	Oxford, Bodleian Libr. Bodl. 214
P^1	Paris, Bibl. de l'Arsenal 184
P^3	Paris, Bibl. Nat. lat. 15352
P^4	Paris, Bibl. Nat. lat. 14547

DE SPIRITVALIBVS CREATVRIS

< Articulus primus >

Questio est de spiritualibus creaturis. Et primo queritur utrum substantia spiritualis creata sit composita ex materia et forma. Et uidetur quod sic. Dicit enim Boetius in I De Trinitate : forma simplex subiectum esse non potest ; set substantia spiritualis creata est subiectum scientie et uirtutis et gratie ; ergo non est forma simplex. Set nec est materia simplex, quia sic esset in potentia tantum, non habens aliquam operationem. Ergo est composita ex materia et forma.

2. Preterea. Quelibet forma creata est limitata et finita ; set forma limitatur per materiam ; ergo quelibet forma creata est forma in materia. Nulla ergo substantia creata est forma sine materia.

3. Preterea. Principium mutabilitatis est materia : unde secundum Philosophum necesse est ut materia ymaginetur in re mota ; set substantia

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴

LOCI PARALLELI : *De Ente et Essentia*, cap. 4 et 5 ; *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 8, q. 5, art. 2 ; Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1 ; d. 17, q. 1, art. 2 ; *Super Boethium de Trinitate*, q. 5, art. 4, ad 4 ; *Quodlib. IX*, q. 4, art. 1 [6] ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 50 et 51 ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, ad 4 ; *Ia Pars*, q. 50, art. 2 ; q. 75, art. 5 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6 ; *Quodlib. III*, q. 8, art. 1 [20] ; *De Substantiis separatis*, cap. 5-8 ; et infra art. 9, ad 9. 4-10 Dicit enim Boetius... et forma : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, arg. 6 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 46, lin. 1-7). 4-5 Dicit enim Boetius... non potest : Revera est adagium "simplex forma subiectum esse non potest", erutum ex variis sententiis Boethii, *Quomodo Trinitas unus Deus ac non tres Dii* (sive *De Trinitate*), cap. 2 (PL 64, 1250D-1251B ; ed. Peiper, p. 153, lin. 47-48 ; ed. Stewart-Rand, p. 10, lin. 29-31 et lin. 40-43 et p. 12, lin. 48-50) : "Sed diuina substancia sine materia forma est atque ideo unum et est id quod est... Quocirca hoc uere unum in quo nullus numerus, nullum in eo aliud praeterquam id quod est. Neque enim subiectum fieri potest ; forma enim est, formae uero subiectae esse non possunt... Forma uero quae est sine materia non poterit esse subiectum nec uere inesse materiae". Adagium ex his Boethii verbis erutum iam habet Albertus Magnus, *Commentarii in I Sent.*, d. 4, litt. D, art. 9, arg. 3 (ed. Borgnet, tom. XXV, p. 170b) ; d. 8, litt. C, art. 18, arg. 1 (*ibid.*, p. 247b) ; art. 27, sol. (p. 261) ; *Commentarii in II Sent.*, d. 3, litt. A, art. 4, arg. 3 (*ibid.*, tom. XXVII, p. 66b). A S. Thoma laudatur, v. g. *Scriptum super Sent.*, Lib. I, Prolog., q. 1, art. 4, arg. 1 et ad 1 ; d. 8, q. 5, art. 2, arg. 4 ; Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, arg. 6 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 46, lin. 3-4) ; q. 12, arg. 16 (p. 107, lin. 95-96) ; *Ia Pars*, q. 3, art. 6, s. c. ; q. 13, art. 12, arg. 2 ; q. 29, art. 2, ad 5 ; q. 50, art. 2, arg. 2 ; q. 54, art. 3, arg. 2 et ad 2 ; q. 77, art. 1, arg. 6, resp. et ad 6 ; etc. 5-7 set substantia... gratie : Quod anima est 'substantia incompleta' et propterea 'subiectum' perfectibile, per scientiam nempe et uirtutem, erat communis magistrorum doctrina, quam docebant v. g. : Johannes Blund, Guillelmus Alverniensis, Rolandus Cremonensis, Odo Rigaldi, Albertus Magnus, Petrus Hispanus, etc. ; cf. *Sent. Libri de Anima*, Préface (ed. leon., tom. XLV.1, p. 195*-196*), ubi quasdam ex magistrorum textibus citationes dantur necnon elenchus locorum ex S. Thomae operibus. 12 set forma limitatur per materiam : Cf. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 43, q. 1, art. 1, resp. : "et similiter forma, que quantum in se est, potest perficere diuersas partes materie, finitur per materiam in qua recipitur" ; Lib. IV, d. 49, q. 2, art. 1, ad 12 : "quia forma etiam quodammodo terminatur per materiam" ; *Ia Pars*, q. 7, art. 1, resp. : "Finitur autem quodammodo et materia per formam, et forma per materiam... Forma uero finitur per materiam... Materia autem perficitur per formam per quam finitur..." ; q. 14, art. 1, resp. : "Coarctatio autem forme est per materiam" ; *Ia IIae*, q. 2, art. 6, resp. : "forma per materiam quodammodo contrahitur et finitur". 16-21 Preterea... materiam : Simile arg. cum diuersis auctoritatibus inuenitur *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 1, art. 3, arg. 3 (cum auctoritatibus ex Arist., *Metaphysica*, Lib. II et ex Augustino, *Super Genesim ad litteram*, Lib. VII) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 17 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 107, lin. 117-121, cum auctoritate Augustini, sed sine operis titulo). Cf. etiam (cum auctoritatibus ex Augustino et Boethio) apud Bonaventuram, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 3, pars 1, art. 1, q. 1, arg. 1 (ed. QR, tom. II, p. 89a). 17-18 unde secundum Philosophum... mota : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. II, 994b26 sec. transl. Arabo-latinam, in Averroe, *Commentarium magnum in Aristotelis Metaphisicae Libros*, Lib. II, text. 12 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 34ra, litt. AB ; ed. Darms, p. 73, lin. 1-2) : "et etiam materia necesse est ut imaginetur in re mota". Solet S. Thomas hoc Aristotelis effatum afferre sec. versionem arabico-latinam cum verbo "imaginare" loco "intelligere", quod habent versiones graeco-latinae. Cf. Transl. Iacobi sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 39, lin. 18-19) : "sed et materiam in quo movetur intelligere necesse est" ; Transl. Composita sive Vetus (AL XXV.1, p. 122, lin. 11) et Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 39, lin. 11-12) : "sed materiam in moto intelligere necesse est" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 46, lin. 94-95) : "Sed materiam in eo quod mouetur intelligere necesse est". Cf. S. Thomas, ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. II, cap. 4 : "In omni eo quod

spiritualis creata est mutabilis : solus enim Deus naturaliter immutabilis est ; ergo substantia spiritualis creata habet materiam.

4. Preterea. Augustinus dicit XII Confessionum quod Deus fecit materiam communem uisibilium et inuisibilium ; inuisibilia autem sunt substantie spirituales ; ergo substantia spiritualis habet materiam.

5. Preterea. Philosophus dicit in VIII Methaphisice quod, si qua substantia est sine materia, statim est ens et unum, et non est ei alia causa ut sit ens et unum ; set omne creatum habet causam sui esse et unitatis ; ergo nullum creatum est substantia sine materia. Omnis ergo substantia spiritualis creata est composita ex materia et forma.

6. Preterea. Augustinus dicit in libro De questionibus Veteris et Noui Testamenti quod prius fuit formatum corpus Ade quam anima ei infunderetur, quia prius necesse est fieri habitaculum quam habitatorem introduci. Comparatur anima ad corpus sicut habitator ad habitaculum ; set habitator est per se subsistens ; anima igitur est per se subsistens, et multo forcius angelus. Set substantia per se subsistens non uidetur esse forma tantum ; ergo substantia spiritualis creata non est forma tantum ; est ergo composita ex materia et forma.

7. Preterea. Manifestum est quod anima est susceptiua contrariorum ; hoc autem uidetur esse proprium substantie composite ; ergo anima est substantia composita, et eadem ratione angelus.

8. Preterea. Forma est quo aliquid est. Quicquid ergo compositum est ex quo ‹est› et quod est compositum ex materia et forma ; omnis

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 32 Omnis ergo *inu.* M¹β 37 necesse est *inu.* β 40 subsistens] subsistentes F⁴Li 51 est² *suppl. cum sec.m.* P¹P⁴] *om. cet.*

mouetur necesse est intelligere materiam". Versionem arabico-latinam laudat S. Thomas v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 17, q. 1, art. 2, arg. 3 : "secundum Philosophum in II Metaphisice, necesse est imaginari materiam in re mota". 22-24 Augustinus... inuisibilium : Cf. Augustinus, *Confessiones*, Lib. XII, cap. 17, n. 25 (PL 32, 835 ; CSEL 33, p. 327, lin. 1-3 ; CCL 27, p. 228, lin. 30-31) : "communem omnium rerum invisibilium visibiliumque materiem adhuc informem, sed certe formabilem...". 27-33 Preterea... et forma : Simile arg. *Ia Pars*, q. 75, art. 5, arg. 3 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 9 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 47, lin. 67-72). 27-30 Philosophus... et unum : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1045a36-b5. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 166, lin. 17-23) : "Quecumque vero non habent materiam nec intellectualem nec sensualem, statim quid esse est unumquodque... Quapropter etiam non inest in diffinitionibus nec ens nec unum, et quid erat esse statim unum quid est sicut et ens quid, quapropter non est aliqua alia causa unum esse nulli horum nec ens esse" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 177, lin. 259-266) : "Quecumque uero non habent materiam, nec intellectualem nec sensibilem, statim quod quidem unum aliquid esse est unumquodque... Quapropter et non inest in diffinitionibus nec ens nec unum. Et quod quid erat esse statim unum aliquid est sicut et ens aliquid. Quapropter non est aliqua alia causa unum essendi nulli horum neque essendi ens aliquid". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 7 : "quecumque non habent materiam intellectualem, ut mathematica, nec sensualem, ut naturalia, sicut sunt substantie separate, statim unumquodque eorum est unum aliquid... Et similiter id quod est separatum omnino a materia, quod est suum quod quid erat esse... statim est unum sicut et statim est ens... Et ideo in talibus non aliqua est causa mouens ad hoc quod sint uel ad hoc quod sint unum...". 34-38 Augustinus... introduci ; Cf. rectius Pseudo-Augustinus (Ambrosiaster ?) *Liber de Quaestionibus Veteris et Novi Testamenti*, q. 23 (PL 35, 2229 ; CSEL 50, p. 50, lin. 17-20) : "...iam formatum corpus accepit animam. Nam potuerit animam limo terrae admiscere et sic formare corpus, sed ratione informabitur quia primum oportebat domum compaginare et sic habitatorem induci". S. Thomas hoc opus tum nullum auctoris nomen afferens laudat : "ut dicitur in libro de Questionibus Veteris et Novi Testamenti" (sic v. g. *Ia Pars*, q. 1, art. 6, resp. ; *IIIa Pars*, q. 35, art. 8, ad 3 ; q. 46, art. 9, ad 3) ; tum explicite attribuit Augustino (quinquies et decies in *Summa Theol.*) : "sicut Augustinus dicit in libro de Questionibus Veteris et Novi Testamenti" ; nusquam cuidam alio auctori attribuit ; semel erronee laudat ut : "sicut dicitur in libro Octoginta trium Quaestionum" (*IIIa Pars*, q. 46, art. 10, resp.). 52-55 omnis autem... De ebdomadibus : Cf. Boethius, *De Hebdomadibus* (PL 64, 1311C ; ed. Peiper, p. 169, lin. 43-45 ; ed. Rand, p. 42, lin. 47-48) : "Omne simplex, esse suum et id quod est, unum habet. Omni composito aliud est esse, aliud ipsum esse" (in texto tamen ab ipso S. Thoma commentato, ordo harum duarum propositionum inversus est ; cf. ed. leon., tom. L, p. 270, in app. crit. ad Boethii textum). Distinctio vero Boethii inter 'esse' et 'quod est' postea inter scholasticos saepe redditur per distinctionem inter 'quo est' et 'quod est', quam forte primus introduxit Gilbertus Pictaviensis (Porretanus), *Commentarium in Librum de Hebdomadibus*, octava regula (PL 64, 1321B ; ed. Häring, p. 201-202) : "quoniam aliud est quod est, aliud quo est". Cf. etiam Albertus Magnus, *Commentarii super quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 2, lit. F, art. 2, sol. (ed. Borgnet, tom. 27, p. 48a) : "Quia etiam secundum philosophos spiritualia aut intelligentiae quas nos vocamus Angelos, habent quidem compositionem possibilis et necessarii, quas partes nostri Doctores vocant quod est et quo est : et Boethius videtur vocare quod est, et esse". Albertus Magnus, *Commentarii in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 3, litt. A, art. 2 (ed. Borgnet, tom. 27, p. 38) : "quas partes nostri Doctores vocant quod est et quo est, et Boethius videtur vocare quod est et esse". Ampliora habeas in *Quest. disp. de Anima*, q. 6, in editoris adn. ad lin. 253 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 51). — Distinctio iam invenitur apud S. Thomam, *De Ente et Essentia*, cap. 4, lin. 163-166 (ed. leon., tom. XLIII, p. 377) : "Et propter hoc a quibusdam dicuntur huiusmodi substantie componi ex quo est et quod est, uel ex quod est et esse, ut Boethius dicit". Et deinceps pluries, sicut v. g. *Ia Pars*, q. 75, art. 5, ad 2 : "unde (spiritus) a quibusdam dicuntur componi ex quo est et quod est ; ipsum enim esse est quo aliquid est" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 51, lin. 250-253) : "Et hinc est quod Boetius dicit in libro De Ebdomadibus, quod in aliis que sunt post Deum differt esse et quod est, uel, sicut quidam dicunt, quod est et quo est". Attamen hanc distinctionem inter 'quo est' et 'quod est' verbatim non affert S. Thomas in suo commento ad hunc Boethii locum, *Expositio Libri Boetii de Ebdomadibus*, cap. 2 (ed. leon., tom. L, p. 271-273, lin. 195-256).

autem substantia spiritualis creata composita est ex quo est et quod est, ut patet per Boetium in libro De ebdomadibus ; ergo omnis substantia spiritualis creata est composita ex materia et forma.

9. Preterea. Duplex est communitas : una in diuinis, secundum quod essentia est communis tribus personis, alia in rebus creatis, secundum quod uniuersale est commune suis inferioribus. Singulare autem uidetur prime communitatis, ut id quo distinguntur ea que communicant in illo communi non sit aliud realiter ab ipso communi : paternitas enim, quo Pater distinguitur a Filio, est ipsa essentia que est Patri et Filio communis. In communitate autem uniuersalis oportet quod id quo distinguntur ea que continentur sub communi sit aliud ab ipso communi ; in omni ergo creato quod continetur sub aliquo genere communi necesse est esse compositionem eius quod commune est et eius per quod commune ipsum restringitur. Substantia autem spiritualis creata est in aliquo genere ; oportet ergo quod in substantia spirituali creata sit compositio nature communis et eius per quod natura communis coartatur. Hoc autem uidetur esse compositio forme et materie ; ergo in substantia spirituali creata est compositio forme et materie.

10. Preterea. Forma generis esse non potest nisi in intellectu uel materia ; set substantia spiritualis creata, ut angelus, est in aliquo genere ; forma igitur generis illius uel est in intellectu tantum uel in materia. Set si angelus non haberet materiam non esset in materia ; ergo esset in intellectu tantum : et sic, supposito quod nullus intelligeret angelum, sequeretur quod angelus non esset, quod est inconueniens. Oportet igitur dicere, ut uidetur, quod substantia spiritualis creata sit composita ex materia et forma.

11. Preterea. Si substantia spiritualis creata esset forma tantum, sequeretur quod una substantia spiritualis esset presens alteri. Si enim unus angelus intelligit alium, aut hoc est per essentiam angeli intellecti : et sic oportebit quod substantia angeli intellecti sit presens in intellectu angeli intelligentis ipsum ; aut per speciem : et tunc idem sequitur, si species per quam angelus ab alio intelligitur non differt ab ipsa substantia angeli intellecti. Nec uidetur posse dari in quo differat, si substantia angeli est sine materia sicut et eius species intelligibilis. Hoc autem est inconueniens, quod unus angelus per sui substantiam sit presens in alio, quia sola Trinitas menti rationali illabitur. Ergo et primum ex quo sequitur est inconueniens, scilicet quod substantia spiritualis creata sit immaterialis.

12. Preterea. Commentator dicit in XI Methaphisice quod, si esset archa sine materia, idem esset cum archa que est in intellectu. Et sic uidetur idem quod prius.

13. Preterea. Augustinus dicit VII Super Genesim ad litteram quod, sicut caro habuit materiam, id est terram, de qua fieret, sic fortasse potuit, et antequam ea ipsa natura fieret que anima dicitur, habere aliquam materiam pro suo genere spiritualem, que nondum esset anima. Ergo

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 78 est *om.* F^{4}LiM^1 80 in *om.* F^{4}LiM^1 Ba^2 95 in *om.* F^{4}LiM^1 100 si] set O^3 AvBa^{2}Ca^2 105 scilicet] secundum β 107 Preterea *om.* F^{4}LiM^1 Commentator] consequenter F^{4}O^2 communiter 109 in *om.* F^{4}pM^1

103-104 sola Trinitas menti rationali illabitur : Adagium a S. Thoma plus quam semel laudatum et erutum ex Gennadio (Ps.-Augustinus), *De ecclesiasticis Dogmatibus*, cap. 50 (alias 83) (PL 42, 1221 et PL 58, 999B) : "Illabi autem menti illi soli possibile est qui creavit" ; sec. ipsum Thomam, *IIIa Pars*, q. 8, art. 8, ad 1 : "quia sola Trinitas menti illabitur, ut dicitur in libro De ecclesiasticis Dogmatibus". Cf. etiam, sed sine nomine nec titulo, *Quest. disp. de Veritate*, q. 8, art. 7, arg. 4 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 240, lin. 26) : "quia nichil illabitur menti nisi Deus" ; q. 9, art. 1, arg. 4 (p. 277, lin. 31) : "cum solus Deus mentibus illabitur" ; q. 27, art. 3, s. c. 5 (tom. XXII.3, p. 797 lin. 205) : "set mentem in qua est gratia nulla creatura illabitur". Semel tamen Augustino adscribitur, *Quest. disp. de Veritate*, q. 28, art. 2, arg. 8 (tom. XXII.3, p. 821, lin. 63) : "Solus autem Deus anime illabitur secundum Augustinum". De S. Thomae huius opusculi usu vide infra, art. 3, adn. ad lin. 182-185. 107-109 Commentator... in intellectu : Cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis Metaphysicae Libros*, Lib. XII, comm. 36 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 318v, litt. L) : "Si igitur forma arcae quae est in anima artificis, esset esse arcae non moueretur ad agendum arcam" (*ibid.*, paulo antea, f. 318v, litt. I, loco exempli 'arce' habet Auerroes exemplum 'balnei'). Sed exemplum 'arce' etiam habet Augustinus, *Tractatus in Euangelium Iohannis*, tract. I, n. 17 (PL 35, 1387 ; CCL 36, p. 10, lin. 1-11) : "Faber facit arcam. Primo in arte habet arcam : si enim in arte non haberet arcam, unde illam fabricando proferret ? Sed arca sic est in arte, ut non ipsa arca sit, quae uidetur oculis. In arte inuisibiliter est, in opere uisibiliter erit. Ecce facta est in opere ; numquid desistit esse in arte ? Et illa in opere facta est, et illa manet quae in arte est : nam potest illa arca putrescere, et iterum ex illa quae in arte est, alia fabricari. Adtendite ergo arcam in arte, et arcam in opere. Arca in opere non est uita, arca in arte uita est ; quia uiuit anima artificis, ubi sunt omnia ista antequam proferantur". Unde exemplum a S. Thoma saepius affertur sub nomine Augustini, ut v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 2, art. 7, arg. 4 et ad 4 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 67, lin. 28-34 et p. 68, lin. 133-137) ; q. 3, art. 1, s. c. 7 (p. 99, lin. 132-137) ; q. 4, art. 8, ad 2 (p. 136, lin. 92-95) ; et sine nomine invenitur : *Super Euangelium Iohannis Lectura*, cap. 1, lectio 2 (ed. R. Cai, apud Marietti, p. 19, n. 91) ; *Catena Aurea super Iohannem*, cap. 1, n. 7 (ed. A. Guarienti, apud Marietti, p. 332). Exemplum reassumit S. Thomas infra, ad 12, lin. 589-593. 111-116 Augustinus... esset anima : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. VII, cap. 6, n. 9 (PL 34, 359 ; CSEL 28.1, p. 205, lin. 26 - p. 206, lin. 5) : "Sed sicut haec (caro)... habuit etiam materiem, id est terram, de qua fieret, ut omnino caro esset : sic fortasse potuit et anima, antequam ea ipsa natura fieret, quae anima dicitur... habere aliquam materiam pro suo genere spiritualem, quae nondum esset anima ; sicut terra de qua caro facta est, iam erat aliquid, quamvis non erat caro".

anima uidetur esse composita ex materia et forma, et eadem ratione angelus.

14. Preterea. Damascenus dicit quod "solus Deus essentialiter immaterialis est et incorporeus"; non ergo substantia spiritualis creata.

15. Preterea. Omnis substantia nature sue limitibus circumscripta habet esse limitatum et coartatum; set omnis substantia creata est nature sue limitibus circumscripta; ergo omnis substantia creata habet esse limitatum et coartatum. Set omne quod coartatur aliquo coartatur; ergo in qualibet substantia creata est aliquid coartans et aliquid coartatum : et hoc uidetur esse forma et materia. Ergo omnis substantia spiritualis est composita ex materia et forma.

16. Preterea. Nichil secundum idem agit et patitur, set agit unumquodque per formam, patitur autem per materiam. Set substantia spiritualis creata, ut angelus, agit dum illuminat inferiorem angelum, et patitur dum illuminatur a superiori; similiter in anima est intellectus agens et possibilis. Ergo tam angelus quam anima componitur ex materia et forma.

17. Preterea. Omne quod est aut est actus purus aut potentia pura aut compositum ex actu et potentia; set substantia spiritualis non est actus purus — hoc enim solius Dei est — nec etiam potentia pura; ergo est compositum ex potentia et actu, quod uidetur idem ei quod est componi ex materia et forma.

18. Preterea. Plato in Thimeo inducit deum summum loquentem diis creatis et dicentem : Voluntas mea maior est nexu uestro, et inducit hec uerba Augustinus in libro De ciuitate Dei; dii autem creati uidentur esse angeli; ergo in angelis est nexus siue compositio.

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 120 est *om.* F⁴LipM¹ 125-126 substantia creata *inu.* β 129 uidetur] uidentur M¹O²O³ 139 componitur] composita Ba²In³pP⁴

119-121 Damascenus... incorporeus : Cf. Ioh. Damascenus, *De Fide orthodoxa*, Lib. II, cap. 3 (PG 94, 868A), Burgundione Pisano interprete, Lib. II, cap. 17 (ed. Buytaert, p. 69, lin. 16-17) : "Solus enim essentialiter immaterialis et incorporeus Deus est". 132-139 Preterea... et forma : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 5 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 47, lin. 37-47). Cf. Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 3, pars 1, art. 1, q. 1, arg. 2 (ed. QR, tom. II, p. 89ab); d. 17, art. 1, q. 2, resp. (*ibid.*, p. 426a); *Summa Fratris Alexandri*, Lib. II, Pars I, inquisitio IV, tract. 1, sect. 1, q. 2, tit. 2, cap. 2, art. unic. (n. 328), arg. c (ed. QR, tom. II, p. 398ab), ex Ioh. de Rupella secundum Doucet (*ibid.*, tom. IV, p. CCLXXXVII); Richardus Fishacre, *Super Sent.* (cf. O. Lottin, in *Psychologie et Morale aux XIIe et XIIIe siècles*, tom. I, p. 452, lin. 29-32); R. Rufus, *Super Sent.*, Lib. I, d. 8 (cf. *ibid.*, p. 454, lin. 12-13) : "Angelus et anima sunt passibiles et mutabiles; et omnis passio debetur materie; ergo habent materiam". 132-133 Nichil... patitur : Cf. Arist., *Physica*, Lib. III, 201a19, a Iacobo transl. (AL VII.1.2, p. 99, lin. 10-11) : "Quoniam autem quedam eadem sunt et potentia et εντελεχεια, non simul autem aut non secundum idem". Cf. *IIa IIae*, q. 59, art. 3, resp. : "Non potest esse idem, secundum idem, agens et patiens ut dicitur in III et VIII Phisicorum"; q. 117, art. 4, ad 3 : "non est autem idem principium agendi et patiendi". Adagium iam habet Bonaventura, loco cit. in adn. praeced. : "quia nihil idem et secundum idem agit et patitur". 133-134 agit unumquodque... per materiam : Adagium "agit unumquodque per formam, patitur autem per materiam" erutum est ex Arist., *De Gener. et Corrupt.*, Lib. II, 335b29-31 simul cum 335b35. Transl. Anonyma sive Vetus (AL IX.1, p. 73, lin. 12-13 simul cum lin. 16-17) : "Materie enim pati et moveri, movere autem et facere alterius potentie..." (per hoc 'alterius potentie' attenditur 'forma', ut patet per 335b35). Adagium saepius sine nomine, aliquotiens ex integro sed ut in pluribus partim, a S. Thoma laudatur, v. g. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 43 (ed. leon., tom. XIII, p. 125a, lin. 14-15) : "quia unumquodque agit per suam formam"; Lib. II, cap. 20 (p. 310a, lin. 36-37) : "cum omne agens agat per formam qua actu est"; Lib. II, cap. 49 (p. 381b, lin. 1) : "forma est principium agendi in unoquoque"; Lib. II, cap. 92 (p. 558a, lin. 17-19) : "Sicut agens per naturam agit per suam formam naturalem, ita agens per intellectum agit per formam intellectus"; Lib. II, cap. 98 (p. 582a, lin. 24-25) : "Omne agens uel operans operatur per suam formam"; Lib. III, cap. 2 (tom. XIV, p. 6a, lin. 4) : "Forma enim est agendi principium"; Lib. III, cap. 52 (p. 144a, lin. 28-29) : "forma enim est principium agendi, materia uero principium patiendi"; Lib. III, cap. 85 (p. 256a, lin. 32) : "quia omne agens agit per suam formam"; Lib. III, cap. 88 (p. 269a, lin. 25) "nam omne agens agit per suam formam"; Lib. III, cap. 97 (p. 300a, lin. 32-43) : "Cum enim agat unumquodque ratione forme, patiatur uero et moueatur ratione materie"; *Ia Pars*, q. 4, art. 3, resp. : "agit autem unumquodque secundum suam formam"; q. 42, art. 1, ad 1 : "nam omne agens agit per suam formam"; q. 76, art. 2, ad 3 : "Sicut enim omnis actio est secundum modum forme qua agens agit"; q. 88, art. 1, resp. : "id quo formaliter agens agit, est forma et actus agentis"; *Ia IIae* q. 55, art. 2, resp. : "potentia ad agere se tenet ex parte forme"; etc. Etiam cum maiore libertate recitatur, ut v. g. *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 5 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 47, lin. 37-38) : "Forma est principium actionis, materia uero principium patiendi". 140-146 Preterea... et forma : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, arg. 4; *Quest. disp. de Anima*, art. 6, q. 12 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 48, lin. 83-89); *Ia Pars*, q. 50, art. 2, arg. 3; q. 75, art. 5, arg. 4. 140-142 Omne quod est... et potentia : Cf. S. Thomas, *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, arg. 4 : "omne quod est, uel est tantum actus, uel tantum potentia, uel utrumque"; *Super Boetium de Trinitate*, q. 5, art. 4, arg. 4 (ed. leon., tom. L, p. 152, lin. 26-33) : "Vt uidetur Commentator dicere in principio Phisicorum, omne quod est, uel est materia pura, uel forma pura, uel compositum ex materia et forma". Et cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis Phisicorum Libros*, Lib. I, comm. 1 (ed. Venetiis 1562, tom. IV, f. 6rb, litt. E) : "Quae enim sunt praeter primam materiam et ultimam formam cuiuslibet rerum naturalium sunt materiae compositae et formae compositae". 147-149 Plato in Thimeo... nexu uestro : Cf. Plato, *Timaeus*, 41 B, sec. transl. Calcidii (ed. Waszink, p. 35, lin. 15-16) : "quia uoluntas mea maior est nexus et uegetatior ad aeternitatis custodiam". Transl. Ciceronis apud Augustinum *(loc. cit. in adn. seq.)* sic legit : "Nec erunt ualentiora quam consilium meum quod maior est uinculum". 149-150 et inducit... De ciuitate Dei : Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. XIII, cap. 16, n. 1 (PL 41, 388; CSEL 40.1, p. 634, lin. 28-29 et p. 635, lin. 7-9; CCL 48, p. 397, lin. 23-25 et lin. 31-34) : "Nempe Platonis haec verba sunt, sicut ea Cicero in latinum vertit, quibus inducit summum Deum deos quod fecit alloquentem ac dicentem... neque vos ulla mortis fata periment, nec erunt valentiora quam consilium meum, quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram...". *Ibid.*, Lib. XXII, cap. 26 (PL 41, 794; CSEL 40.2, p. 652, lin. 14-19; CCL 48, p. 854, lin. 16-21) "Sic enim eum locutum narrat Plato... neque vos ulla mortis fata periment, nec erunt valentiora, quam consilium meum, quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram quam illa quibus estis conligati".

19. Preterea. In hiis que numerantur et essentialiter differunt est materia, quia materia est principium distinctionis secundum numerum; set substantie spirituales numerantur et essentialiter differunt; ergo habent materiam.

20. Preterea. Nichil patitur a corpore nisi habens materiam; set substantie spirituales create patiuntur ab igne corporeo, ut patet per Augustinum De ciuitate Dei; ergo substantie spirituales create habent materiam.

21. Preterea. Boetius in libro De unitate et uno expresse dicit quod angelus est compositus ex materia et forma.

22. Preterea. Boetius dicit in libro De ebdomadibus quod id quod est aliquid aliud potest habere ammixtum; set ipsum esse nichil omnino aliud habet ammixtum. Et idem possumus dicere de omnibus abstractis et concretis : nam in homine potest aliquid aliud esse quam humanitas, utpote albedo uel aliquid huiusmodi; set in ipsa humanitate non potest aliquid esse nisi quod ad rationem humanitatis pertinet. Si ergo substantie spirituales sunt forme abstracte, non poterit in eis esse aliquid quod ad earum speciem ‹non› pertineat; set sublato eo quod pertinet ad speciem rei corrumpitur res. Cum ergo omnis substantia spiritualis sit incorruptibilis, nichil quod inest substantie spirituali create poterit amittere; et ita erit omnino immobilis, quod est inconueniens.

23. Preterea. Omne quod est in genere participat principia generis. Substantia autem spiritualis creata est in predicamento substantie; principia autem huius predicamenti sunt materia et forma, quod uidetur per Boetium in Commento Predicamentorum, qui dicit quod Aristotiles relictis extremis, scilicet materia et forma, agit de medio, scilicet de composito, dans intelligere quod substantia, que est predicamentum, de qua ibi agit, sit composita ex materia et forma. Ergo substantia spiritualis creata est composita ex materia et forma.

24. Preterea. Omne quod est in genere componitur ex genere et differentia; differentia autem sumitur a forma, genus autem a materia, ut patet in VIII Methaphisice; cum igitur substantia

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 167 id] est *praem. codd. et del.* 176 earum *coni. cum* O^3] eorum *cet.* 177 non *suppl. cum* β(–Ca^{2}Ca^3)] *om. cet.* 185 creata *scrips. cum* P^1 *sec.m.* Ca^{2}M^1] creatu (*ut uid.*)F^4 creature Ba^{2}Ca^3 create *cet.* 187 uidetur *scrips. cum* Ba^{2}Ca^{2}Ca^{3}P^4] patet *praem.* α(–F^4 sM^1) In^3 patet F^{4}P^3 probatur Av Commento *scrips. cum* β *sec.m.* M^{1}P^1] ebd' α

158-162 Preterea... materiam : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 7 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 47, lin. 54-61). 159-161 set substantie... De ciuitate Dei : Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. XXI, cap. 10, n. 1 (PL 41, 724-725; CSEL 40.2, p. 537, lin. 24 - p. 538, lin. 1; CCL 48, p. 776, lin. 14-19) : "Cur enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse poena corporalis ignis affligi, si spiritus hominum, etiam ipsi profecto incorporei, et tunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc potuerunt corporum suorum vinculis indissolubiliter alligari?". Hanc Augustini auctoritatem extense laudat S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 21, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 181, lin. 313-323) et ad eam refert *ibid.*, q. 6, arg. 7 et ad 7 (*ibid.*, p. 47 et p. 52). 163-165 Boetius... et forma : Cf. rectius Dominicus Gundissalinus, *De Unitate et Uno* (PL 63, 1078A; ed. Correns, BGPM, Münster in Westfalen 1891, p. 9, lin. 16-17) : "ut angelus et anima, quorum unumquodque est unum coniunctum materiae et formae". Et vide infra, adn. ad lin. 631-632. 166-169 Boetius... habet ammixtum : Cf. Boethius, *De Hebdomadibus* (PL 64, 1311C; ed. Peiper, p. 169, p. 33-34; ed. Rand, p. 40, lin. 35-37) : "Id quod est habere aliquid praeter quam quod ipsum est potest; nihil autem aliud praeter se habet ammixtum". Cf. S. Thomas, *Expositio Libri Boetii de Ebdomadibus*, cap. 2, lin. 117-146 (ed. leon., tom. L, p. 271-272), ubi sic concludit : "Quia igitur... ipsum esse significatur ut abstractum, id quod est ut concretum, consequens est uerum esse quod hic dicitur quod id quod est potest aliquid habere preter quam quod ipsum est, id est preter suam essenciam, set ipsum esse nichil aliud habet ammixtum preter suam essenciam"; pro voce "ammixtum" vocem "adiunctum" habet S. Thomas, *Ia Pars*, q. 3, art. 6, resp. : "Ut Boetius dicit in libro De Ebdomadibus : licet id quod est, aliquid aliud possit habere adiunctum, tamen ipsum esse nihil aliud adiunctum habere potest". 183-194 Preterea... et forma : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, arg. 1; et apud Albertum Magnum, *Commentarii in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 3, litt. A, art. 4, arg. 10 (ed. Borgnet, tom. 27, p. 67a). 185-192 principia... et forma : Cf. Boethius, *In Categorias Aristotelis Libri quatuor*, Lib. I, cap. *De Substantiis* (PL 64, 184A) : "Cum autem tres substantiae sint, materia, species, et quae ex utrisque conficitur undique composita et compacta substantia, hic neque de sola specie, neque de sola materia, sed de utrisque mixtis compositisque proposuit". 195-200 Preterea... et forma : Simile arg. *Ia Pars*, q. 50, art. 2, arg. 1; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 15 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 48, lin. 103-109); cf. *Summa Fratris Alexandri*, Lib. II, Pars I, inquisitio II, tract. 2, q. unic., cap. 2, art. 2 (n. 106), contra c (ed. QR, tom. II, p. 135b). 196-198 differentia... VIII Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1043a19-21. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 160, lin. 19-21) : "Videtur enim differentia ratio speciei et actus esse, que vero est inexistentibus materie magis"; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 171, lin. 92-94) : "Videtur enim que quidem per differentias ratio speciei et actus esse, que uero est ex inexistentibus materie magis". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 3 : "Ratio enim que sumitur ex differentiis pertinet ad formam, que uero ex partibus extrinsecis pertinet ad materiam". Cf. etiam Arist. *Metaphysica*, Lib. VIII, 1043b30-32. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 162, lin. 14-15) : "si quid de aliquo significet ratio diffinitiva, oportet <hoc> quidem ut materia, illud vero ut formam"; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 173, lin. 143-145) : "siquidem aliquid de aliquo significat ratio diffinitiua et oportet hoc quidem ut materiam esse illud uero ut formam". S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 4 : "Ratio diffinitiua adiungit aliquid alteri, quorum unum est ut forma, et aliud ut materia; nam genus sumitur a materia, et differentia a forma". — Unde adagium inde erutum "genus sumitur a materia, differentia specifica a forma" saepius attribuitur Aristoteli in VIII Metaphisice, ut v. g. hic infra, art. 3, arg. 3, lin. 24-26 : "secundum Philosophum in VIII Metaphisice genus sumitur a materia, et differentia a forma"; *Ia Pars*, q. 50, art. 2, arg. 1 : "Set genus sumitur ex materia, differentia uero ex forma, ut patet in VIII Metaphisice"; q. 76, art. 1, s. c. : "secundum Philosophum, in VIII Metaphisice, differentia

spiritualis sit in genere, uidetur quod sit composita ex materia et forma.

25. Preterea. Id quod est primum in quolibet genere est causa eorum que sunt post, sicut primus actus est causa omnis entis in actu ; ergo eadem ratione omne id quod est in potentia quocumque modo habet hoc a prima potentia, que est potentia pura, scilicet a prima materia. Set aliqua potentia est in substantiis spiritualibus creatis, quia solus Deus est actus purus ; ergo

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 204 id] illud Ba¹F⁴O²O³ β(–P⁴) 205 prima potentia *inu.* β

sumitur a forma rei" ; q. 76, art. 3, arg. 4 : "Philosophus dicit, in VIII Metaphisice, quod genus sumitur a materia, differentia uero a forma". — Sed cf. etiam Auicenna Latinus, *Liber de Philosophi Prima*, Tract. V, cap. 5 (ed. Van Riet, p. 270, lin. 66-68) : "Quamvis sint diversa et in natura alicuius specierum sit compositio quarum differentiae fluant ab earum formis et genera earum a materiis suarum formarum..." ; cap. 6 (p. 279-280, lin. 53-54) : "...in compositis, genus fiet materia et differentia forma". Unde adagium etiam affert S. Thomas sub nomine Auicennae, uelut *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 5, arg. 4 : "secundum Auicennam, V sue Metaphisice, differentia sumitur ex principiis formalibus rei, genus autem ex materialibus" ; d. 36, q. 1, art. 5, s. c. 1 : "genus sumitur ex materiali principio, ut Auicenna dicit" ; *Quodlib. IX*, q. 4, art. 1 [6], arg. 3 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 101, lin. 32-35) : "genus autem, secundum Auicennam in sua Metaphisica, sumitur ex natura materie, differencia uero ex natura forma". Etiam sine nomine inuenitur adagium v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 3, art. 2, ad 3 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 105, lin. 251) : "quia genus sumitur a materia, differentia uero specifica a forma" ; *Ia Pars*, q. 29, art. 1, ad 4 : "specifica enim differentia... sumitur a propria forma rei" ; q. 85, art. 5, ad 3 : "nam genus sumitur a materia communi, differentia uero completiua speciei a forma" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, arg. 15 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 48, lin. 107-108) : "genus se habet ut materia, differentia uero ut forma" ; *Ia IIae*, q. 18, art. 7, ad 3. : "differentia comparatur ad genus ut forma ad materiam". Vide etiam infra, art. 8, adn. ad lin. 221-225. 201-202 Id quod est... sunt post : Ad sensum cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. II, 993b24-26 ; Transl. arabico-latina Michaelis Scoti (ed. Darms, p. 57) : "Et unumquodque principiorum proprie est causa eorum secundum que sunt alie res que conueniunt in nomine et intentione, uerbi gracia ignis in fine caliditatis" ; Transl. Iacobi sive Vetus (AL XXV.1, p. 37, lin. 4-7) : "Unumquodque autem maxime ipsum est aliorum secundum quod et aliis est quod univocum est (ut ignis calidissimus ; et aliis enim causa hoc est caloris)" ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 37, lin. 4-6) : "unumquodque vero et id aliorum maxime secundum quod in aliis inest univocatio (ut ignis calidissimus ; et enim aliis est causa hic caloris)" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 44, lin. 27-29) : "Vnumquodque uero maxime ipsum aliorum secundum quod et aliis inest uniuocatio, puta ignis calidissimus ; et enim est causa aliis hic caloris". Item Arist. *Metaphysica*, Lib. X, 1052b18-20 (AL XXV.2, p. 185, lin. 16-18) : "Maxime vero metrum esse primum cuiuslibet generis et maxime proprie quantitatis ; hinc enim ad alia venit" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 196, lin. 42-44) : "Maxime uero in eo quod est metrum esse primum uniuscuiusque generis et maxime proprie quantitatis ; hinc enim ad alia uenit". — Sed cum solummodo in Averrois commentario ad hoc inveniantur verbum "mensura" et verba "in unoquoque genere", "in unoquoque generum", "in quolibet genere", potius ex his Averrois commentario originem ducit scholare adagium quod, cum quadam in verbis varietate, et tum ad "II Metaphisice" tum ad "X Metaphisice" referens tum vero sine referentia, saepius recitat S. Thomas. Cf. v. g. : *De Ente et Essentia*, cap. 6, lin. 50-54 (ed. leon., tom. XLIII, p. 381, lin. 50-54) : "Set illud quod dicitur *maxime et uerisssime* in quolibet genere est *causa* eorum que sunt post in illo genere, sicut ignis qui est in fine caliditatis est causa caloris in rebus calidis, ut in II Metaphisice dicitur" ; *Script. super Sent.*, Lib. I, Prolog. : "Semper enim id quod est *primum* est *causa* eorum que sunt post, secundum Philosophum in II Metaphisice" ; d. 8, q. 4, art. 2, arg. 3 et ad 3 : "secundum Philosophum X Metaphisice... illud quod est *primum* in quolibet genere et *simplicissimum et perfectissimum* dicatur *mensura* omnium que sunt in genere illo" ; d. 18, q. 1, art. 3, s. c. 2 : "illud quod est *primum* in quolibet genere, est *causa* omnium que sunt in genere illo, ut habetur ex uerbis Philosophi, in II Metaphisice" ; d. 24, q. 1, art. 1, resp. : "Illud quod est *maximum* est *principium* in quolibet genere, sicut maxime calidum omnis calidi, ut dicitur in II Metaphisice, et illud quod est *simplicissimum* est *mensura* in quolibet genere, ut X Metaphisice dicitur" ; d. 35, q. 1, art. 3, s. c. 2 : "Quod est *primum* in quolibet genere est *maximum* in genere illo, ut in II Metaphisice dicitur ; sicut ignis est calidissimus, in quo inuenitur calor" ; Lib. II, d. 37, q. 2, art. 2, resp. : "*Primum* enim in quolibet genere est *causa* eorum que sunt post, ut in II Metaphisice dicitur" ; d. 37, q. 3, art. 2, arg. 3 : "Set in quod est *prius* in his que secundum prius et posterius dicuntur, etiam *maxime* dicitur, sicut ignis maxime calidus ; unde quod *primum* est, est illud quod *magis* dicitur, ut ex II Metaphisice patet" ; Lib. III, d. 1, q. 2, art. 2, s. c. 2 : "Secundum Philosophum in II Metaphisice, id quod est *primum* in unoquoque genere, est *causa* eorum que sunt post" ; d. 10, q. 2, art. 1, qla 3, arg. 2 : "Secundum Philosophum, II Metaphisice, illud quod est *primum* in quolibet genere, est *causa* eorum que sunt post" ; d. 29, q. unic., art. 3, s. c. 3 : "Quod est *causa* aliorum in unoquoque genere, *maximum* est in genere illo, ut dicitur in II Metaphisice" ; d. 33, q. 2, art. 5, arg. 3 : "Secundum Philosophum in II Metaphisice, eorum que communicant in nomine et diffinitione, illud cui *per prius* conuenit nomen, est *maximum* in illo genere et *causa* aliorum" ; Lib. IV, d. 43, q. 1, art. 2, qla 1, s. c. 1 : "Illud quod est *primum* in quolibet genere, est *causa* eorum que sunt post, ut patet in II Metaphisice" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 3, art. 7, s. c. 2 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 114, lin. 35-37) : "Omne quod est in aliquo genere oportet reduci in *primum* illius generis, sicut omne calidum ad calidum ignis" ; q. 5, art. 9, s. c. 3 (p. 193, lin. 183-186) : "Secundum Philosophum in II Metaphisice, illud quod est *primum* in aliquo genere est *causa* eorum quae sunt post in illo genere" ; q. 6, art. 2, arg. 13 (p. 180, lin. 140-141) : "set *prius* in quolibet ordine est *causa* posterioris" ; q. 23, art. 7, resp. (ed. leon., tom. XXII.3, p. 670, lin. 128-131) : "in quolibet genere est unum *primum* quod est *mensura* omnium que sunt in illo genere, in quo *perfectissime* natura generis inuenitur" ; *Super Boetium De Trinitate*, q. 5, art. 4, resp. (ed. leon., tom. L, p. 153, lin. 131-133) : "id quod est *principium* essendi omnibus oportet esse *maxime* ens, ut dicitur in II Metaphisice" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 62 (ed. leon., tom. XIII, p. 176b, lin. 3-5) : "Illud quod est *mensura* in unoquoque genere, est *perfectissimum* illius generis : unde omnes colores mensurantur albo" et *ibid.*, in fine (lin. 15-17) : "si unumquodque *mensuratur primo* sui generis, ut Philosophus tradit in X Metaphisice" ; Lib. III, cap. 17 (ed. leon., tom. XIV, p. 40a, lin. 12-15) : "Quod est *maximum* in unoquoque genere, est *causa* omnium illorum que sunt illius generis ; sicut ignis, qui est calidissimus, est causa caliditatis in aliis corporibus" ; cap. 24 (p. 63b, lin. 13-15) : "in quolibet genere quod est *perfectissimum* est *exemplar et mensura* omnium que sunt illius generis" ; cap. 82 (p. 243b, lin. 12-13) : "*Primum* in quolibet genere est *causa* eorum que sunt post" ; cap. 102 (p. 316a, lin. 17-19) : "*primum* enim in quolibet genere *causa* inuenitur eorum que in illo genere consequntur" ; *Ia Pars*, q. 2, art. 3 : "nam que sunt maxime uera sunt maxime entia, ut dicitur in II Metaphisice. Quod autem dicitur *maxime* in aliquo genere est *causa* omnium que sunt illius generis, sicut ignis qui est maxime calidus est causa omnium calidorum, ut in eodem dicitur" (hic tamen nota quod modus dicendi "maxime tale", inter expositores et commentatores tritissimus, hic non habetur apud

substantia spiritualis creata habet hoc a materia, quod non posset esse nisi materia esset pars eius. Est ergo composita ex materia et forma.

Set contra est quod Dyonisius dicit IV cap. De diuinis nominibus de angelis, quod sunt " incorporei et immateriales ".

2. Set dicebat quod dicuntur immateriales quia non habent materiam subiectam quantitati et transmutationi. — Set contra est quod ipse premittit, quod " ab uniuersa materia sunt munde ".

3. Preterea. Secundum Philosophum in IV Phisicorum locus non queritur nisi propter motum ; et similiter nec materia quereretur nisi propter motum : secundum ergo quod aliqua habent motum, secundum hoc querenda est in eis materia. Vnde illa que sunt generabilia et corruptibilla habent materiam ad esse, que autem sunt transmutabilia secundum locum habent materiam ad ubi ; set substantie spirituales non sunt transmutabiles secundum esse ; ergo non est in eis materia ad esse, et sic non sunt composite ex materia et forma.

4. Preterea. Hugo de S. Victore dicit Super angelicam ierarchiam Dyonisii quod in substantiis spiritualibus idem est quod uiuificat et quod uiuificatur ; set id quod uiuificat est forma, quod autem uiuificatur est materia : forma enim dat esse materie, uiuere autem uiuentibus est esse. Ergo in angelis non differt materia et forma.

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 213 De diuinis nominibus] in principio *praem.* β 215 dicebat *scripsi.*] dices Ba¹O²P¹ β dice. O³ sM¹sP⁴ di. Li dii F⁴ *non liquet* pM¹ 220 locus] quod *praem.* α(–P¹) 224 que sunt] secundum F⁴LipM¹ 229 composite *scripsi. cum* P⁴] composita Ca²Ca³ compositi *cet.* 232 angelicam *scripsi.*] au⁹ Li a⁹ Ba² *dub.* P¹ anḡ. *uel* auḡ. *cet.* 232 ierarchiam *scripsi. cum* Ca²Ca³P³P⁴] Ieř. M¹ Ioř. LiO² Ierō. O³ I'eř. F⁴ I'er. P¹ I'eř AvIn³ Ierar^c Ba² secundo Ba¹ 234 id *scripsi. cum sec.m.* Ca²P¹P⁴]illud M¹ idem *cet.* 236 uiuere] est *praem.* α *et del.* set *praem.* β *et del.* est *om.* O³pP¹ pP⁴

S. Thomam) ; q. 44, art. 1, resp. in fine : "Et Aristotiles dicit, in II Metaphisice, quod id quod est *maxime* ens et *maxime* uerum, est *causa* omnis entis et omnis ueri : sicut id quod maxime calidum est, est causa omnis caliditatis" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 3, art. 3, arg. 6 (ed. leon., tom. XXIII, p. 71, lin. 35-36) : "Set *primum* in quolibet genere est *causa* eorum que sunt post" ; *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. VIII, cap. 12 (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 487, lin. 171-172) : "primum enim oportet accipere mensuram in omnibus" ; *Ia IIae*, q. 19, art. 9, resp. : "Illud autem quod est *primum* in quolibet genere, est *mensura et ratio* omnium que sunt illius generis" ; q. 22, art. 2, arg. 1 : "Quod enim est *primum* in quolibet genere, uidetur esse *maximum* eorum quae sunt in genere illo et *causa* aliorum, ut dicitur in II Metaphisice" ; q. 90, art. 2, resp. : "In quolibet autem genere id quod *maxime* dicitur, est *principium* aliorum, et alia dicuntur secundum ordinem ad ipsum : sicut ignis, qui est maxime calidus, est causa caliditatis..." ; q. 163, art. 3, arg. 3 : "*primum* in quolibet genere uidetur esse *maximum*, ut dicitur in II Metaphisice" ; *Quest. disp. de Virtutibus cardinalibus*, art. 3, resp. in initio : "In quolibet enim genere id quod est simplicissimum et perfectissimum est mensura omnium aliorum, ut in coloribus albedo, in motibus diurnus" ; *Quodlib. V*, q. 3, art. 2 [6], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 370, lin. 19-22) : "Illud quod est *potissimum* in unoquoque genere, est *mensura* omnium que sunt illius generis, ut patet per Philosophum in X Metaphisice" ; *IIIa Pars*, q. 56, art. 1, resp. : "Illud quod est *primum* in quolibet genere, est *causa* omnium eorum que sunt post, ut dicitur in II Metaphisice" ; etc. — De vero sensu huius adagii apud Arist. eiusque adulteratione in traditione scholastica, cf. Fr. P. Muñiz, *La 'quarta via' de Santo Tomás para demostrar la existencia de Dios*, in *Revista de Filosofía*, IV, 1945, p. 83-84 ; V. de Couesnongle, *La causalité du maximum*, in RSPT, 38, 1945, p. 433-444 et p. 658-680. 212-214 Set contra... immateriales : Simile arg. *Scripl. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, sed contra 1. 212-214 Dyonisius... immateriales : Cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. IV, § 1 (PG 3, 693C). Inter versiones latinas (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 148) proximior est hic transl. Roberti Grosseteste (a S. Thoma rarius laudata) : "et ut incorporeae et immateriales intelliguntur" ; vide etiam *ibid.*, transl. tam Scoti Eriuginae quam Ioh. Saraceni : "et sicut incorporales et immateriales intelliguntur". Etsi versionem Joh. Saraceni commentet, nichilominus voce 'incorporeus' utitur S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de diuinis Nominibus Expositio*, cap. IV, lectio 1 (ed. C. Pera, p. 88, n. 278) : "Ideo Angeli sunt intelligibiles actus, inquantum sunt incorporei et immateriales". 217-218 ipse premittit... munde : Cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. IV, § 1 (PG 3, 693C) cum transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 148). Transl. Scoti Eriugenae : "...ab omni corruptione et morte et materia et generatione mundae purgatae" ; Transl. Ioh. Saraceni : "...ab universa corruptione et morte et materia et generatione mundae existentes". Cf. S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de diuinis Nominibus Expositio*, cap. IV, lectio 1 (ed. C. Pera, p. 88, n. 277). 219-221 Secundum Philosophum... motum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. IV, 211a12-13. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 146, lin. 8-9) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 158) : "Primum quidem igitur oportet intelligere quod non quereretur locus, nisi motus aliquis esset secundum locum". S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 4 (lectio 5), n. 5 (ed. leon., tom. II, p. 159) : "numquam fuisset inquisitum de loco, nisi esset aliquis motus secundum locum". 231-234 Hugo de S. Victore... uiuificatur : Cf. Hugo de Sancto Victore, *Expositio in Hierarchiam caelestem*, Lib. V (PL 175, 1010AB) : "Quia ergo in eis aliud non est quod uiuificat et aliud quod uiuificatur". 236 uiuere autem uiuentibus est esse : Adagium a S. Thoma pluries allatum et erutum ex Arist., *De Anima*, Lib. II, 415b13, ad litt. tam sec. transl. Iacobi sive Veterem (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 221) quam sec. transl. Guillelmi sive Novam (ed. R.-A. Gauthier, ed. Leon., tom. XLV.1, p. 95) : "uiuere autem uiuentibus est esse". Saepissime laudatur a S. Thoma, sicut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 33, q. 2, art. 4, ql. 1, ad 3 ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 4, art. 8, resp. (ed. leon., tom. XXII.1, p. 136, lin. 55-56) ; q. 13, art. 4, arg. 3 (tom. XX.2, p. 427, lin. 31-32) ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 98 (ed. leon., tom. XIII, p. 263a, lin. 6-8) ; Lib. II, cap. 57 (p. 407a, lin. 13-14) et *ibid.* (p. 407b, lin. 9) ; Lib. III, cap. 104 (tom. XIV, p. 325b, lin. 43-44) ; *Ia Pars*, q. 18, art. 2, s. c. ; q. 54, art. 1, arg. 2 ; q. 54, art. 2, arg. 1 ; *Ia IIae*, q. 3, art. 2, arg. 1 ; et *ibid.*, ad 1 ; *IIa IIae*, q. 179, art. 1, arg. 1 ; *Quest. disp. de Virtutibus in communi*, art. 2, arg. 15 ; *IIIa Pars*, q. 2, art. 5, ad 3 ; etc.

5. Preterea. Auicenna et Algazel dicunt quod substantie separate, que spirituales substantie dicuntur, sunt omnino a materia denudate.

6. Preterea. Philosophus dicit in III De anima quod " lapis non est in anima, set species " lapidis : quod uidetur esse propter simplicitatem anime, ut scilicet in ea materialia esse non possint. Ergo anima non est composita ex materia et forma.

7. Preterea. In libro De causis dicitur quod " intelligentia est substantia que non diuiditur " ; set omne quod componitur diuiditur; ergo intelligentia non est substantia composita.

8. Preterea. " In hiis que sunt sine materia idem est intelligens et quod intelligitur " ; set id quod intelligitur est forma intelligibilis omnino immaterialis ; ergo et substantia intelligens est absque materia.

9. Preterea. Augustinus dicit in libro De Trinitate quod anima se tota intelligit ; non autem intelligit per materiam ; ergo materia non est aliquid eius.

10. Preterea. Damascenus dicit quod anima est simplex, non ergo composita ex materia et forma.

11. Preterea. Spiritus rationalis magis appropinquat primo simplicissimo, scilicet Deo, quam spiritus brutalis ; set spiritus brutalis non est compositus ex materia et forma ; ergo multo minus spiritus rationalis.

12. Preterea. Plus appropinquat primo simplici substantia angelica quam forma materialis ; set forma materialis non est composita ex materia et forma ; ergo nec substantia angelica.

13. Preterea. Forma accidentalis est ordine dignitatis infra substantiam ; set Deus facit aliquam formam accidentalem subsistere sine materia, ut patet in sacramento altaris ; ergo forcius facit aliquam formam in genere substantie subsistere sine materia : et hoc maxime uidetur substantie spiritualis.

14. Preterea. Augustinus dicit XII Confessionum : Duo fecisti, Domine, " unum prope te ", id est substantiam angelicam, " aliud prope nichil ", scilicet materiam. Sic ergo materia non est in angelo, cum contra ipsum diuidatur.

Responsio. Dicendum quod circa hanc questionem contrarie aliqui opinantur : quidam enim

Pecia 1 : α = $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3P^3P^4$ 241 in *om.* β(−Ca^2 sP^4) 244 scilicet] is *uel* is. α(−Ba^1O^3) possint *scrips. cum* F^4P^1 *sec.m.* Ca^2P^4] possunt *cet.* 251 intelligens *scrips. cum* O^2O^3 *(ex Arist.)*] intellectus *cet.* 253 intelligens *scrips. cum* O^3] intellectus *cet.* 268 angelica *scrips. cum* $Ba^1O^2P^1$ P^4] augmentata *plane* M^1O^3 Ca^3 $augm^{ta}$ F^4Ba^2 aug^{ta} Li $AvCa^2In^3P^3$ 270 angelica *scrips. cum* $Ba^1O^2P^1$ Ca^2P^4] augmentata *plane* F^4M^1 Ca^3 aug^{ta} LiO^3 $AvCa^2In^3P^3$

238-240 Auicenna et Algazel... denudate : Cf. ad sensum Avicenna, *Liber de Philosophia prima* (sive *Scientia divina*), Tract. 9, cap. 4 (ed. Van Riet, tom. II, p. 479, lin. 4 - p. 480, lin. 10 et p. 481, lin. 41-42) : "Manifestum est igitur quod primum eorum quae sunt a causa prima unum numero est, et eius essentia et eius quidditas est unitas, non in materia. Unde nihil corporum vel formarum quae sunt perfectiones corporum est causatum eius propinquum, quia est forma non in materia, et ipsa est prima intelligentiarum separatarum, quas numeravimus... Necessarium est igitur ut causatum primum sit forma non materialis omnino, scilicet intelligentia". Cf. Algazel, *Metaphysica*, Pars I, Tract. 4, divisio 3 (ed. Muckle, p. 112, lin. 1-4) : "Sentencia quarta est de probando esse intelligencias nudas. Motus enim celi significat vere esse substanciam excellentem, non mutabilem, que non est corpus, nec impressa corpori. Et huiusmodi substancia vocatur intelligencia nudata..." ; *ibid.* (p. 112, lin. 23-24) : "...ex intelligencia enim nuda que non permutatur, nec provenit motus mutabilis..." ; *ibid.* (p. 114, lin. 2-6) : "Et illud amatum, vel est primus, et verus, vel est id quod propinquius est primo ex angelis propinquis scilicet, intelligenciis nudatis eternis, inpermutabilibus, quibus nichil deest de perfeccionibus quas habere possibile est". 241-243 Philosophus... lapidis : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 431b29. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 484) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 235) : "non enim hic (*om.* Nova) lapis in anima est, set species". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 7 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 236, lin. 43-45) : "Non enim anima est ipsa res, sicut ipsi (= Antiqui... sicut Empedocles) posuerunt, quia lapis non est in anima, set species lapidis...". 246-247 In libro De causis... diuiditur : Cf. *Liber de Causis*, prop. 6 (ed. A. Pattin, p. 61 [149], lin. 65) : "Intelligentia est substantia quae non dividitur". 250-251 In hiis... intelligitur : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a3-4. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 447) : "In hiis enim que sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 214) : "In hiis quidem enim que sunt sine materia, idem est intelligens et quod intelligitur". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 3 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 216, lin. 75-78) : "et ideo hic dicit quod in hiis que sunt sine materia, id est si accipiamus intelligibilia actu, idem est intelligens et quod intelligitur, sicut idem est sciens in actu et quod sentitur in actu...". 255-256 Augustinus... intelligit : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. X, cap. 4 (PL 42, 976; CCL, 50, p. 318, lin. 47 - 319, lin. 51) : "Sed absurdum est dicere, non eam totam scire quod scit. Non dico, totum scit, sed quod scit, tota scit. Cum itaque aliquid de se scit, quod nisi tota non potest, totam (*varia lectio* : tota) se scit. Scit autem se aliquid scientem, nec potest quidquam scire nisi tota. Scit se igitur totam". 259-260 Damascenus... simplex : Cf. Ioh. Damascenus, *De Fide orthodoxa*, Lib. II, cap. 12 (PG 94, 924B), Burgundione Pisano interprete, Lib. II, cap. 26, n. 6 (ed. Buytaert, p. 115, lin. 141-142) : "Anima igitur est substantia vivens, simplex et incorporea...". 262-264 Spiritus... brutalis : Cf. Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. IV, § 2 (vide infra, lin. 319-322, cum adn.). 278-281 Augustinus... materiam : Cf. Augustinus, *Confessiones*, Lib. XII, cap. 7, n. 7 (PL 32, 828-829; CSEL 33, p. 314, lin. 15-17; CCL 27, p. 220, lin. 13-16) : "Tu eras, et aliud nihil unde fecisti coelum et terram, duo quaedam ; unum prope te, alterum prope nihil ; unum, quo superior tu esses ; alterum, quo inferius nihil esset". 284 contrarie aliqui opinantur : Ut ex verborum contextu patet, haec 'contrarietas' magis est in usu verborum quam in re, cum idem in re alii 'potentiam' nominent, alii vero 'materiam' vocent. Cf. infra, adn. ad lin. 405-408. S. Thomae huius difficultatis solutio, hic et in caeteris suis operibus, fundamentum habet in distinctione triplicis sensus vocis 'materia' ; quod de caetero iam pro sua parte fecerunt Alexander Halensis, Bonaventura, Albertus, etc. in contextu verborum laudatorum in duabus adn. sequentibus. 284-286 quidam... et forma : Hanc positionem ut in pluribus Avencebroli attribuit S. Thomas, sicut v. g. *Quest. disp. de Anima*, q. 6, resp. (ed. leon.,

asserunt substantiam spiritualem creatam esse compositam ex materia et forma, quidam uero hoc negant : unde ad huius ueritatis inquisitionem ne in ambiguo procedamus, considerandum est quid nomine materie significetur. Manifestum est enim quod, cum potentia et actus diuidant ens, et cum quodlibet genus per actum et potentiam diuidatur, id communiter materia prima nominatur quod est in genere substantie ut potentia quedam, intellecta preter omnem speciem et formam, et etiam preter priuationem, que tamen est susceptiua et formarum et priuationum, ut patet per Augustinum XII Confessionum et I Super Genesim ad litteram et per Philosophum in VII Methaphisice.

Sic autem accepta materia, que est propria

Pecia 1 : α = $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3P^3P^4$ 287 huius] huiusmodi $AvCa^3In^3P^3$ 289 quid *scripsi cum* $Ba^1O^3P^1$ β] quidem $F^4LiM^1O^2$ 295 formam] forma F^4Li

tom. XXIV.1, p. 49, lin. 129-133) : "Quidam dicunt quod anima et omnino omnis substantia preter Deum est composita ex materia et forma. Cuius quidem positionis primus auctor inuenitur Auicebron, auctor libri Fons Vite" ; *Ia Pars*, q. 50, art. 2, resp. : "Quidam ponunt angelos esse compositos ex materia et forma. Et hanc opinionem astruere nititur Avicebron in libro Fontis Vite" ; *De Substantiis separatis*, cap. 4 (ed. leon., tom. XL, p. D.48, lin. 4-9 et lin. 67-69) : "Primo namque Auicebron in libro Fontis Vite alterius conditionis substantias separatas posuit esse ; existimauit enim omnes substantias sub Deo constitutas ex materia et forma compositas esse, quod tam ab opinione Platonis quam Aristotelis discordat" et "ipsas substantias separatas vel spirituales componi posuit ex materia et forma ; et hoc probauit pluribus rationibus..." ; etc. — Cf. Avencebrol, *Fons Vitae*, Ioh. Hispano et Dom. Gundissalino ex arabico ad latinum interpretibus (ed. Baeumker), in pluribus locis, sicut v. g. : Tract. I, n. 5 (p. 7, lin. 16-20) : "Essentia esse uniuersalis, est unum aut multiplex? Multiplex quidem est. Sed etsi sit multiplex et diuersum, tamen conuenit in duobus quibus sustinetur et habet esse. Quae sunt illa? Materia uniuersalis et forma uniuersalis" ; Tract. II, n. 24 (p. 69, lin. 8-14 et p. 70, lin. 21-23) : "in substantiis sensibilibus in sua uniuersalitate siue particularitate non est nisi materia et forma... Similiter etiam inspice in intelligibilibus uniuersalibus et non inuenies in eis praeter materiam et formam..." et "in intelligibilibus uniuersalibus et particularibus non est nisi materia et forma..." ; Tract. IV, n. 1 (p. 211, lin. 8-11 ;) : "Et si tu appetis scire esse materiam et formam in substantiis simplicibus, memor esto eorum quae dicta sunt de substantiis compositis, quia uia eliciendi scientiam materiae et formae in utroque modo est una" ; *ibid.* n. 2 (p. 213, lin. 14-16) : "Iam intellexi ex praedictis quod substantiae simplices compositae sunt ex materia et forma" ; *ibid.*, n. 4 (p. 217, lin. 9-10 et lin. 20-24) : "Iam patuit mihi ex modis quod praemisisti quod substantia spiritualis constat ex materia et forma" et "similiter etiam substantia spiritualis disposita est tribus ordinibus : primo eorum substantia spirituali quae sequitur substantiam corporalem, deinde substantia spirituali quae est spiritualior illa, et deinde materia et forma ex quibus composita sunt" ; *ibid.*, n. 4 (p. 219, lin. 11-12 et lin. 23-25) : "et demonstraui etiam quod substantiae intelligibiles constant ex materia et forma" ; et "posuimus exemplum ad assignandam materiam et formam in unaquaque substantiarum spiritualium materiam intelligentiae particularis et eius formam" ; *ibid.*, n. 5 (p. 220, lin. 10-12) : "Postquam constitutum est quod unaquaeque substantiarum simplicium composita fuit ex materia et forma, unde constitutum fuit quod intelligentia composita est ex illis..." ; Tract. V, n. 12 (p. 278, lin. 10-15 et lin. 19-24) : "...inductio omnium substantiarum sensibilium et intelligibilium, et resolutio uniuscuiusque harum substantiarum in suam formam in intellectu, deinde compositio uniuscuiusque, scilicet materiae et formae, in omnibus illis, donec componitur ex hoc materia uniuersalis et forma uniuersalis... similiter etiam abstraximus formas substantiarum intelligibilium a suis materiis, postquam probationibus affirmauimus esse earum ; deinde composuimus materiam earum cum suis formis ; et ex hoc deprehensa est materia uniuersalis et forma uniuersalis in substantiis intelligibilibus" ; *ibid.*, n. 12 (p. 279, lin. 10-15) : "Item, postquam corpus positum in extremo inferiori, quod constat ex materia et forma, est oppositum intelligentiae, quae est in extremo superiori : est etiam intelligentia composita ex materia et forma, quia inferius eductum est a superiori ; et per hoc etiam patuit quod omne quod est compositum est ex materia et forma...". Cf. etiam *Summa Fratris Alexandri*, II-I, q. unic., cap. 2, art. 2 (n. 106), sol. (ed. QR, tom. II, p. 135b) : "Licet secundum quosdam philosophos intelligentia, quae dicitur angelus, sit forma sine materia, videtur tamen dicendum quod sit compositum ex materia et forma". Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 3, Pars 1, art. 1, q. 1, conclusio (ed. QR, tom. II, p. 91a in calce) : "Non video causam nec rationem, quomodo defendi potest, quin substantia Angeli sit composita ex diversis naturis... et si composita est ex diversis naturis, illae duae naturae se habent per modum actualis et possibilis, et ita materiae et formae. Et ideo illa positio videtur verior esse, scilicet quod in Angelo sit compositio ex materia et forma". Ampliora videas in *Quest. disp. de Anima*, q. 6, adn. ad lin. 129 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 49). 286-287 quidam uero hoc negant : Cf. Guillelmus Alvernus, *De Universo*, Lib. II, pars 2, cap. 8 (ed. Venetiis 1591, p. 802b-804a ; Paris 1674, p. 850a-852b) : "Non indiget igitur huiusmodi materia, quam ponunt. Sed neque propter receptibilitatem formarum sibi congruentium, hanc enim habet a parte sua, videlicet per id quod est substantia ; frustra igitur, et vane ponitur huiusmodi formis materia". Albertus Magnus, *Commentarii super quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 3, art. 4, sol. (ed. Borgnet, tom. 27, p. 68a) : "Mea opinio fuit quod Angelus sit compositus ex partibus essentialibus, sed non ex materia et forma". Albertus Magnus, *De Anima*, Lib. III, tract. II, cap. 9 (ed. Borgnet, tom. 5, p. 345a ; ed. Colon., tom. VII.1, p. 189, lin. 66-69) : "Haec igitur est sententia Avicebron, sicut potest intelligi ex verbis eius. Haec autem sententia nullo modo stare potest...". 290-291 cum potentia... diuidant ens : Idem axioma recitat S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 54 (ed. leon., tom. XIII, p. 392b, lin. 20-21) : "potentia autem et actus diuidunt ens commune" ; Lib. III, cap. 7 (tom. XIV, p. 19b, lin. 4) : "Ens per actum et potentiam diuiditur". 291-292 quodlibet genus... diuidatur : Idem axioma habes v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 56 (ed. leon., tom. XIII, p. 404b, lin. 2-3) : "omne enim genus per actum et potentiam dividitur" ; *Ia Pars*, q. 77, art. 1, resp. : "cum potentia et actus diuidunt ens et quodlibet genus entis...". 292-297 id communiter... XII Confessionum : Cf. Augustinus, *Confessiones*, Lib. XII, cap. 8, n. 8 (PL 32, 829 ; CSEL 33, p. 315, lin. 2-18 ; CCL 27, p. 220, lin. 8-23) : "...illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat ; iam tamen erat quod formari poterat. Tu enim, Domine, fecisti mundum de materia informi, quam fecisti de nulla re pene nullam rem, unde faceres magna quae miramur filii hominum... dando speciem visibilem informi materiae quam fecisti ante omnem diem... terram autem ipsa quam feceras, informis materies erat, quia invisibilis erat et incomposita, et tenebrae super abyssum : de qua terra invisibili et incomposita, de qua informitate, de quo pene nihilo faceres haec omnia quibus iste mutabilis mundus constat...". 297-298 et I Super Genesim ad litteram : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. I, cap. 14, n. 28 (PL 34, 256-257 ; CSEL 28.1, p. 20, lin. 22 - p. 21, lin. 6) : "Haec enim consideratio suasit, quoniam manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari ; simulque illud et catholica fides praescribit, et certissima ratio docet, nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatarum, sed etiam formabilium inchoatore Deo atque creatore, de qua etiam dicit ei quaedam Scriptura *Qui fecisti mundum ex materia informi* (Sap. 11,18) hanc materiam illis verbis, quibus pro spirituali prudentia tardioribus etiam lectoribus vel auditoribus congrueret, fuisse commemoratam, quibus ante dierum enumerationem dictum est *In principio fecit Deus coelum et terram* etc., donec diceretur *Et dixit Deus...* ut deinceps formatarum rerum ordo consequeretur". 298-299 per Philosophum in VII Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VII, 1029a20-26. Transl. Anonyma sive

eius acceptio et communis, impossibile est quod materia sit in substantiis spiritualibus : licet enim in uno et eodem, quod quandoque est in actu quandoque in potentia, prius tempore sit potentia quam actus, actus tamen naturaliter est prior potentia. Illud autem quod est prius non dependet a posteriori set e conuerso : et ideo inuenitur aliquis primus actus absque omni potentia. Numquam tamen inuenitur in rerum natura potentia que non sit perfecta per aliquem actum, et propter hoc semper in materia prima est aliqua forma. A primo autem actu perfecto simpliciter, qui habet in se omnem plenitudinem perfectionis, causatur esse actu in omnibus, set tamen secundum quendam ordinem : nullus enim actus causatus habet omnem perfectionis plenitudinem, set respectu primi actus omnis actus causatus est imperfectus ; quanto tamen aliquis actus est perfectior, tanto est Deo propinquior. Inter omnes autem creaturas Deo maxime appropin-

Pecia 1 : α = $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3P^3P^4$ 304 prius] esset *praem. codd.*(–*sec.m.* $Ca^2F^4M^1$) *et del.* 305 naturaliter *scrips. cum* Ba^1O^2 sM^1 β] materialiter α(–Ba^1O^2) prior *om.* F^4LiM^1

Media (AL XXV.2, p. 125, lin. 28 - p. 126, lin. 7) : "Dico autem materiam que secundum se nullatenus neque qualitas neque quantitas neque aliud aliquid dicitur quibus ens est determinatum. Est enim quoddam de quo predicantur horum singula, cui est esse diversum et cathegoriarum singula (alia namque de substantia predicantur, ea vero de materia), quare quod est secundum se neque quid neque quantitas neque aliud aliquid est; neque negationes, et enim hee erunt secundum accidens"; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 135, lin. 87-94) : "Dico autem materiam que secundum se neque quid neque quantitas neque aliud aliquid dicitur quibus ens est determinatum. Est enim quoddam de quo predicantur horum quodlibet, cui est esse alterum et cathegoriarum unicuique ; alia namque de substantia predicantur, hec uero de materia. Quare quod est ultimum secundum se neque quid neque quantitas neque aliud aliquid est ; neque itaque negationes, et enim hee erunt secundum accidens". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 2 : "Vnde et Philosophus accipit hic de materia que in Phisicis sunt inuestigata, dicens : dico autem materiam esse que secundum se, id est secundum sui essentiam considerata, nullatenus est neque quid, id est neque substantia, neque quantitas neque aliquod aliorum generum quibus ens determinatur, siue diuiditur... oportet quod materia sit aliud secundum sui essentiam ab omnibus formis substantialibus et earum priuationibus... Dicit ergo quod oportet esse aliquid de quo omnia predicta predicentur, ita tamen quod sit diuersum esse illi subiecto de quo predicantur et unicuique eorum que de ipso predicantur, id est diuersa quidditas et essentia". 302-306 licet enim... in potentia : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. IX 1049b10-13, 17-19, 24-25 et 1050a2-3. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 177, lin. 1-3, 6-7, 12-13 et 24-25) : "Et omni tali prior est actus ratione et substantia ; tempore vero est quidem ut est, est autem ut non. Ergo ratione quia prior est, palam... Tempore vero prius : specie idem agens, sed numero non... semper enim ex potestate ente fit quod est actu ens ab in actu ente... Attamen et hoc palam, quia actus etiam sic prior potentia secundum generationem et tempus" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 188, lin. 252-255, 260-261, 165-266 et p. 189, lin. 278-279) : "Omni itaque tali prior est actus ratione et substantia ; tempore uero, est quidem ut, est autem ut non. Ratione quidem igitur quia prior, palam... Tempore uero prius : specie idem agens, sed numero non... Semper enim ex potestate ente, fit actu ens, ab actu ente... Sic igitur et hac palam, quia actus et sic prior potentia secundum generationem et tempus". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IX, cap. 8 : "...manifestum est quod actus est prior potentia diuersis modis... Omni ergo tali potentia actus prior est et ratione, et substantia, et etiam tempore quodammodo, alio uero modo non... Ergo est necessarium quod ratio actus precedat rationem potentie, et notitia actus notitiam potentie... Dicit ergo primo quod tempore actus est prior potentia ; ita tamen quod idem specie est prius agens, uel ens actu, quam ens in potentia, set idem numero est prius tempore in potentia quam in actu... Set tamen quedam existentium in actu fuerunt priora secundum tempus hiis existentibus in potentia, scilicet agentia a quibus reducta sunt in actum. Semper enim oportet quod id quod est in potentia ens fiat actu ens ab agente quod est actu... Et ita semper eo quod est in potentia, est aliquid prius quod mouet, et mouens est actu. Vnde relinquitur quod, licet idem numero prius tempore sit in potentia quam in actu, tamen aliquod ens in actu set idem specie est etiam prius tempore quam ens in potentia". — Idem effatum, quasi ad modum adagii, pluries habet S. Thomas, sive completum sive partim, ut v. g. : *Quest. disp. de Veritate*, q. 28, art. 8 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 841, lin. 250-252) : "Philosophus dicit quod in eodem actus est posterior tempore quam potentia, set natura prior" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 16 (ed. leon., tom. XIII, p. 44a, lin. 9-14) : "Quamuis id quod quandoque est in potentia quandoque actu, prius sit tempore in potentia quam in actu, tamen simpliciter actus est prior potentia : quia potentia non educit se in actum, set oportet quod educatur in actum per aliquid quod sit in actu" ; Lib. II, cap. 16 (p. 300b, lin. 10-16) : "Inter actum autem et potentiam talis est ordo quod, licet in uno et eodem quod quandoque est potentia quandoque actu, potentia sit prior tempore quam actus, licet actus sit prior natura ; tamen, simpliciter loquendo, oportet actum potentia priorem esse ; quod patet ex hoc, quod potentia non reducitur in actum nisi per ens actu" ; cap. 52 (p. 387b, lin. 37-39) : "actus enim est tempore potentia posterior in uno et eodem quod de potentia ad actum procedit" ; cap. 78 (p. 494b, lin. 36-39) : "actus secundum naturam est prior potentia ; tempore uero, in uno et eodem quod mutatur de potentia in actum, est prior potentia actu ; simpliciter uero loquendo, non est potentia etiam tempore prior actu, quia potentia non reducitur in actum nisi per actum" ; cap. 83 (p. 520b, lin. 53-56) : "Actus autem, licet sit naturaliter prior potentia, tamen, in uno et eodem, tempore est posterior : mouetur enim aliquid de potentia in actum". *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 221, lin. 180-187) : "Philosophus dicit in IX Metaphisice quod actus est prior potencia natura, tempore uero in uno et eodem potencia prior est actu, quia unum et idem prius est in potencia, postea fit actu, set uniuersaliter loquendo etiam tempore actus est prior : nam quod est in potencia non reducitur in actum nisi per aliquid quod est actu" ; *Ia Pars*, q. 1, art. 3, resp. : "Licet enim in uno et eodem quod exit de potentia in actum, prius sit potentia quam actus tempore, simpliciter tamen actus prior est potentia : quia quod est in potentia, non reducitur in actum nisi per ens actu" ; q. 82, art. 3, ad 2 : "quia in uno et eodem potentia tempore precedit actum, et imperfectio perfectionem. Set illud quod est prius simpliciter et secundum nature ordinem, est perfectius : sic enim actus est prior potentia" ; q. 85, art. 3, ad 1 : "sicut actus simpliciter est prius secundum naturam quam potentia" ; *Quest. de spir. Creaturis*, art. 11, arg. 15 (lin. 119-121) : "cum potentia in uno et eodem sit prius tempore quam actus, ut dicitur in IX Metaphisice" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 4, art. 3, resp. (ed. leon., tom. XXIII, p. 114-115, lin. 70-74) : "Ordine quidem nature perfectum est prius imperfecto et actus potentia, ordine uero generationis et temporis e conuerso, imperfectum est prius perfecto et potentia actu". 319-322 Inter omnes... Celestis ierachie : Cf. Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. IV, § 2 (PG 3, 180A) cum transl. latinis (ed. *Dionysiaca*, tom. II, p. 804-805). Transl. Scoti Eriugenae : "Sanctae ergo caelestium essentiarum dispositiones super ea quae tantum sunt et irrationabiliter viventia secundumque nos rationalia in hierarchiae traditionis participatione factae sunt. Invisibiliter enim in divinam imitationem se ipsas reformantes, et ad thearchicam

quant spirituales substantie, ut patet per Dyonisium IV cap. Celestis ierarchie : unde maxime accedunt ad perfectionem primi actus, cum comparentur ad inferiores creaturas sicut perfectum ad imperfectum et sicut actus ad potentiam. Nullo ergo modo hoc ratio ordinis rerum habet, quod substantie spirituales ad esse suum requirant materiam primam, que est incompletissimum inter omnia entia, set sunt longe supra totam materiam et omnia materialia eleuate.

Hoc etiam manifeste apparet si quis propriam operationem substantiarum spiritualium consideret. Omnes enim spirituales substantie intellectuales sunt. Talis autem est uniuscuiusque rei potentia qualis reperitur perfectio eius : nam proprius actus propriam potentiam requirit. Perfectio autem cuiuslibet intellectualis substantie in quantum huiusmodi est intelligibile prout est in intellectu ; talem igitur potentiam oportet in substantiis spiritualibus requirere, que sit proportionata ad susceptionem forme intelligibilis. Huiusmodi autem non est potentia materie prime : nam materia prima recipit formam contrahendo ipsam ad esse indiuiduale. Forma uero intelligibilis est in intellectu absque huiusmodi contractione : sic enim intelligit intellectus unumquodque intelligibile, secundum quod forma eius est in eo. Intelligit autem intellectus intelligibile precipue secundum naturam communem et uniuersalem : et sic forma intelligibilis in intellectu est secundum rationem sue communitatis ; non est ergo substantia intellectualis receptiua forme ex ratione materie prime, set magis per oppositam quandam rationem. Vnde manifestum fit quod in substantiis spiritualibus illa prima materia que de se omni specie caret eius pars esse non potest.

Si tamen quecumque duo se habent ad inuicem ut potentia et actus nominentur materia et forma, nichil obstat dicere, ut non fiat uis in uerbis, quod in substantiis spiritualibus est materia et forma : oportet enim in substantia spirituali creata esse duo, quorum unum comparatur ad alterum ut potentia ad actum. Quod sic patet. Manifestum est enim quod primum ens, quod Deus est, est actus infinitus utpote habens in se totam essendi plenitudinem, non contractam ad aliquam naturam generis uel speciei ; unde oportet quod ipsum esse eius non sit esse quasi inditum alicui nature que non sit suum esse, quia sic finiretur ad illam naturam : unde dicimus quod Deus est ipsum suum esse. Hoc autem non potest dici de aliquo alio : sicut enim impossibile est intelligere quod sint plures albedines separate — set si esset albedo separata ab omni subiecto et recipiente, esset una tantum —, ita impossibile est quod sit ipsum esse subsistens nisi unum tantum. Omne igitur quod est post primum ens, cum non sit suum esse, habet esse in aliquo receptum, per quod ipsum esse contrahitur : et sic in quolibet creato aliud est natura rei que participat esse et aliud ipsum esse participatum. Et cum quelibet res participet per assimilationem primum actum

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 322 Celestis ierarchie] or. I'e. Ba^2 ḍẹ ḍi. ṇọ. *praem.* Ca^2 ḍẹ ḍi. ṇọ. ce. I'er'. Li de ḍi. ṇọ. I'e. F^4 323 cum *coni. cum* Ca^2] tamen *cet.* 324 comparentur *coni.*] comparantur *codd.* 326 rerum habet *inu.* AvBa^{2}In^{3}P^3] rerum *om.* pP^4 335 reperitur] reperit F^{4}Li requirit sM^1 339 in *om.* Li Ba^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^3 343 contrahendo] contrahendi F^{4}Li *dub.* Ca^2 345 in *om.* F^{4}Li 348 intelligibile *scripsi. cum* O^{2}O^3 β] intelligibil' α(–O^{2}O^3) 354 fit] sit F^{4}M^1 AvCa^{3}P^3 sP^4 est P^1 Ba^2 *om.* pP^4 365 infinitus] infectus O^2 inferius P^1 finitus β 366 naturam] creaturam β 368 eius] cuius β 368 quasi] id est β 380 aliud est] adest AvpCa^{2}Ca^{3}In^{3}pP^4 eadem Ba^2

similitudinem supermundane aspicientes, et formare appetentes intellectualem suam speciem, copiosiores pulchre habent ad eam communiones..." ; Transl. Joh. Saraceni : "Igitur sancti caelestium substantiarum ornatus super solum existentia et irrationabiliter viventia et ea quae secundum nos rationalia thearchicae traditionis in participatione facti sunt. Etenim intelligibiliter ad Dei imitativum se ipsas reformantes, et ad thearchicam comparabilitatem supermundane videntes, et formare desiderantes intellectualem suam speciem, copiosiores convenienter habent ad ipsam communionem...". 333-334 Omnes... intellectuales sunt : In idem venit cum adagio "immunitas a materia est ratio intellectualitatis" de quo infra, in adn. ad lin. 591-592. 336 proprius actus... requirit : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 414a25-27. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 167) : "unusquisque enim actus in eo quod in potencia est, et in propria materia fuit aptus natus fieri" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 82) : "uniuscuiusque enim actus in potencia existente et in propria materia aptus natus est fieri". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 86, lin. 255-257) : "quia unusquisque actus natus est fieri in propria et determinata materia, unde et anima oportet quod in determinato corpore recipiatur". Idem habet S. Thomas, *Script. super Sent.*, lib. II, d. 30, q. 1, art. 1, arg. 7 : "ut Philosophus dicit [in II Phisicorum et] in II De Anima, actus proprius fit in propria materia"). 370-371 dicimus... suum esse : Effatum "Deus est suum esse" iterum atque iterum affert S. Thomas, sicut v. g. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 22 (ter) ; cap. 26 ; cap. 28 (ter) ; cap. 38 ; cap. 39 ; cap. 42 ; cap. 43 ; cap. 45 ; cap. 60 ; cap. 65 ; cap. 98 ; Lib. II, cap. 8 ; Lib. III, cap. 65 ; cap. 97 ; *Ia Pars*, q. 2, art. 1, resp. ; q. 3, art. 4, resp. ; q. 3, art. 6, resp. ; etc. Et affinitatem habet cum alio effato "Deus est ipsum esse", quod haud rarius affert, velut : *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 25 ; cap. 27 ; Lib. II, cap. 15 ; *Ia Pars*, q. 3, art. 7, resp. ; q. 4, art. 2, resp. ; q. 8, art. 1, resp. ; q. 11, art. 4, resp. ; q. 12, art. 2, resp. et ad 3 ; q. 12, art. 4, resp. ; q. 12, art. 6, ad 1 ; q. 13, art. 1, ad 2 ; q. 13, art. 11, resp. ; q. 14, art. 2, ad 1 ; q. 14, art. 9, ad 2 ; q. 18, art. 3, ad 2 ; q. 19, art. 1, resp. ; q. 44, art. 1, resp. ; q. 75, art. 5, ad 4. 376-381 Omne igitur... participatum : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 6, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 51, lin. 250-252) : "Et hinc est quod Boetius dicit in libro De Ebdomadibus, quod in aliis que sunt post Deum differt esse et quod est, uel, sicut quidam dicunt, quod est et quo est". De hac distinctione, vide supra, adn. ad lin. 52-55.

in quantum habet esse, necesse est quod esse participatum in unoquoque comparetur ad naturam participantem ipsum sicut actus ad potentiam. In natura igitur rerum corporearum materia non per se participat ipsum esse, set per formam : forma enim adueniens materie facit ipsam esse actu sicut anima corpori. Vnde in rebus compositis est considerare duplicem actum et duplicem potentiam : nam primo quidem materia est ut potentia respectu forme, et forma est actus eius ; et iterum natura constituta ex materia et forma est ut potentia respectu ipsius esse in quantum est susceptiua eius. Remoto igitur fundamento materie, si remaneat aliqua forma determinate nature per se subsistens — non in materia —, adhuc comparabitur ad suum esse ut potentia ad actum : non dico autem ' ut potentia separabilis ab actu ', set quam semper suus actus comitetur. Et hoc modo natura spiritualis substantie, que non est composita ex materia et forma, est ut potentia respectu sui esse ; et sic in substantia spirituali est compositio potentie et actus, et per consequens forme et materie, si tamen omnis potentia nominetur materia et omnis actus nominetur forma. Set tamen hoc non est proprie dictum secundum communem usum nominum.

1. Ad primum ergo dicendum quod ratio forme opponitur rationi subiecti : nam omnis forma in quantum huiusmodi est actus, omne autem subiectum comparatur ad id cuius est subiectum ut potentia ad actum. Si qua ergo forma est que sit actus tantum, ut diuina essentia, illa nullo modo potest esse subiectum, et de hac Boetius loquitur ; si autem aliqua forma sit, que secundum aliquid sit in actu et secundum aliquid in potentia, secundum hoc tantum erit subiectum, secundum quod est in potentia. Substantie autem spirituales, licet sint forme subsistentes, sunt tamen in potentia in quantum habent esse finitum et limitatum. Et quia intellectus est cognoscitiuus omnium secundum sui rationem, et uoluntas est amatiua uniuersalis boni, remanet semper in intellectu et uoluntate substantie create potentia ad aliquid quod est extra se : unde, si quis recte consideret, substantie spirituales non inueniuntur esse subiecte nisi accidentium que pertinent ad intellectum et uoluntatem.

2. Ad secundum dicendum quod duplex est limitatio forme : una quidem secundum quod forma speciei limitatur ad indiuiduum : et talis limitatio forme est per materiam ; alia uero secundum quod forma generis limitatur ad naturam speciei :

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 384 comparetur] operetur β 399 autem *scripsi. cum* M^{1}O^{3}P^1 β] aut Ba^{1}F^{4}LiO^2 399 potentia separabilis *scripsi. cum* O^{2}O^{3}P^1] potentia *om.* Ba^1 potentiam separabilem F^{4}LiM^1 Ca^{3}P^4 potentia separabilem β(–P^4) 400 comitetur] committetur AvBa^2 commutetur P^3 401 Et] est F^{4}LiM^{1}O^3 411 huiusmodi est *coni. cum* P^1 P^3 sP^4] *inu. cet.*

405-408 si tamen... nominum : Ipse S. Thomas ubique urget animam humanam et quamcumque aliam spiritualem creaturam non esse compositam ex materia et forma (sensu proprio dicto) semperque curam habet in vocabulorum equivocatione vitanda. Cf. v. g. *De Ente et Essentia*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 377, lin. 152-154) : "Et ita inuenitur potentia et actus in intelligentiis, non tamen forma et materia nisi equiuoce" ; *Scripl. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, resp. : "et sic angelus compositus est ex esse et quod est, uel ex quo est et quod est... et ita per consequens est ibi compositio ex actu et potentia et si ista potentia uocetur materia, erit compositus ex materia et forma : quamuis hoc sit omnino equiuocum dictum : sapientis enim est non curare de nominibus" ; Lib. II, d. 17, q. 1, art. 2, resp. (in initio) : "Dicendum quod mihi non uidetur in anima, uel in aliqua spirituali substantia aliquo modo esse materiam, quamuis quidam aliter dicant" ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, ad 4 : "Magis tamen credimus quod non sint angeli ex materia et forma compositi, set sint forme tantum per se stantes" ; *Quodlib. IX*, q. 4, art. 1 [6] (ed. leon., tom. XXV.1, p. 102-103, lin. 127-129) : "Et sic posset concedi in eo materia et forma, si omnis actus debeat dici forma et omnis potencia materia. Set non competit in proposito...". Alibi, praesertim redarguendo Avencebrol eiusque secatores, acrius adversarios aggreditur, quandoque cum insolita vehementia, sicut v. g. *Quest. disp. de Anima*, q. 6, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 49-51, lin. 129-258) : "Quidam dicunt quod anima, et omnino omnis substantia preter Deum, est composita ex materia et forma. Cuius quidem positionis primus auctor inuenitur Avicebron auctor libri Fontis uite. Huius ratio est... Set hec ratio est friuola, et positio impossibilis... manifestum est predictam rationem esse friuolam... Debilitas huius rationis apparet...Vnde materia non inuenitur nisi in rebus corporalibus, secundum quod philosophi de materia sunt locuti ; nisi aliquis materiam sumere uelit equiuoce... Si quis ergo concludere uelit animam esse ex materia compositam per hoc quod recipit uel patitur, manifeste ex equiuocatione decipitur. Sic ergo manifestum est rationem predictam esse friuolam. Quod etiam positio sit impossibilis, multipliciter manifestum esse potest... quod patet esse falsum... quod est omnino absurdum... Que omnino fabulosa sunt... Cum igitur anima sit quedam forma per se subsistere potens, est in ea compositio actus et potentie, scilicet esse et quod est, non autem compositio materie et forme" ; cf. etiam hic infra, *Quest. disp. de spiritualibus Creaturis*, art. 9, ad 9 (lin. 526-530) : "Si uero aliquis nomine materie intelligat aliquem actum, non est curandum quia nichil prohibet quod id quod uocamus actum aliquis uocet materiam, sicut quod nos uocamus lapidem aliquis potest uocare asinum" ; *De Substantiis separatis*, cap. 6 (ed. leon., tom. XL, p. D.50, lin. 69-89) : "Sic hec positio tollit quidem ueritatem materie prime... Tollit etiam logice principia... Tollit etiam naturalis philosophie fundamenta... Tollit demum, et ut finaliter concludam, predicta positio etiam philosophie prime principia...". Ad 'materiam' et 'formam' sic applicat quod de usu vocum "potentia et receptio et perfectio" scripsit Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 14 (ed. Crawford, p. 429, lin. 25-28) : "Et dicere etiam ipsum esse in potentia est alio modo ab eis secundum quos dicitur quod res materiales sunt in potentia. Et hoc est quod diximus prius, quod intelligendum est hic quod hec nomina, scilicet potentia et receptio et perfectio, modo equivoco dicuntur cum eis in rebus materialibus". 409-429 Ad primum... uoluntatem : Similis solutio *Quest. disp. de Anima*, q. 6, ad 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 51, lin. 259-267). 415-416 et de hac Boetius loquitur : Vide supra, adn. ad lin. 4-5.

et talis limitatio forme non fit per materiam set per formam magis determinatam, a qua sumitur differentia ; differentia enim addita supra genus contrahit ipsum ad speciem. Et talis limitatio est in substantiis spiritualibus, secundum scilicet quod sunt forme determinatarum specierum.

3. Ad tertium dicendum quod mutabilitas non inuenitur in substantiis spiritualibus secundum earum esse set secundum intellectum et uoluntatem ; set talis mutabilitas non est ex materia set ex potentialitate intellectus et uoluntatis.

4. Ad quartum dicendum quod non est intentio Augustini dicere quod sit eadem numero materia uisibilium et inuisibilium, cum ipse dicat duplicem informitatem intelligi per celum et terram, que dicuntur primo creata, ut per celum intelligatur substantia spiritualis adhuc informis, per terram autem materia rerum corporalium, que in se considerata informis est quasi omni specie carens : unde etiam dicitur " inanis et uacua ", uel " inuisibilis et incomposita " secundum aliam litteram ; celum autem non describitur inane et uacuum. Per quod manifeste apparet quod materia, que caret omni specie, non est pars substantie angelice ; set informitas substantie spiritualis est secundum quod nondum est conuersa ad uerbum a quo illuminatur, quod pertinet ad potentiam intelligibilem. Sic ergo materiam communem uisibilium et inuisibilium nominat utrumque prout est informe suo modo.

5. Ad quintum dicendum quod Philosophus loquitur ibi non de causa agente set de causa formali. Illa enim que sunt composita ex materia et forma non statim sunt ens et unum ; set materia est ens in potentia et fit ens actu per aduentum forme, que est ei causa essendi. Set forma non habet esse per aliam formam : unde si sit aliqua forma subsistens, statim est ens et unum nec habet causam formalem sui esse ; habet tamen causam influentem ei esse, non autem causam mouentem, que reducat ipsam ex potentia preexistenti in actum.

6. Ad sextum dicendum quod, licet anima sit per se subsistens, non tamen sequitur quod sit composita ex materia et forma, quia per se subsistere potest conuenire etiam forme absque materia. Cum enim materia habeat esse per formam et non e conuerso, nichil prohibet aliquam formam sine materia subsistere, licet materia sine forma esse non possit.

7. Ad septimum dicendum quod esse susceptiuum contrariorum est substantie in potentia aliqualiter existentis, siue sit composita ex materia et forma siue sit simplex. Substantia autem spiritualis non est subiectum contrariorum nisi pertinentium ad uoluntatem et intellectum, secundum que <est> in potentia, ut ex dictis patet.

8. Ad octauum dicendum quod non idem est componi ex quod est et quo est et ex materia et forma : licet enim forma possit dici quo aliquid est, tamen materia non proprie potest dici quod est, cum non sit nisi in potentia. Set quod est est id quod subsistit in esse, quod quidem in substantiis corporeis est ipsum compositum ex materia et forma, in substantiis autem incorporeis est ipsa forma simplex ; quo est autem est ipsum esse participatum, quia in tantum unumquodque

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 437 genus *om.* F⁴LipM¹ 453 materia *scripsi. cum* sP⁴] naturam Ba² materiam *cet.* 458 quod¹] quid F⁴Li *dub.* M¹ 476 reducat] reducit AvBa²In³ ex *scripsi. cum* In³] quod *cet.* 476 preexistenti *coni. cum* sP⁴] p̄exuñ F⁴O²O³P¹ pAvpCa²In³ *uar. err. cet.* 481 etiam *om.* β 492 est *suppl. cum sec.m.* Ca²P³P⁴] *om. cet.* 501 autem] aut Ba¹O²O³ β

447-448 non est intentio Augustini : Vide supra, adn. ad lin. 21-24. 449-458 cum ipse dicat... et uacuum : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. I, cap. 1, n. 2 et n. 3 (PL 34, 247 ; CSEL 28.1, p. 4, lin. 3 - p. 5, lin. 9) : "*In principio fecit Deus coelum et terram*... Et quid significetur nomine coeli et terrae ; utrum spiritualis corporalisque creatura coeli et terrae vocabulum acceperit, an tantummodo corporalis : ut in hoc libro de spirituali tacuisse intelligatur, atque ita dixisse coelum et terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem atque inferiorem significare voluerit. An utriusque informis materia dicta est coelum et terra : spiritualis videlicet vita, sicuti esse potest in se, non conversa ad Creatorem ; tali enim conversione formatur atque perficitur ; si autem non convertatur, informis est : corporalis autem si possit intelligi per privationem omnis corporeae qualitatis, quae apparet in materia formata, cum iam sunt species corporum, sive visu, sive alio modo quolibet sensu corporis perceptibiles" et "an coelum intelligendum est creatura spiritualis, ab exordio quo facta est, perfecta illa et beata semper : terra vero, corporalis materies adhuc imperfecta ; quia *terra*, inquit, *erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum* ; quibus verbis videtur informitatem significare substantiae corporalis ? An utriusque informitas his etiam posterioribus verbis significatur : corporalis quidem eo quod dictum est, *Terra erat invisibilis et incomposita* : spiritualis autem eo quod dictum est, *Tenebrae erant super abyssum* ; ut translato verbo tenebrosam abyssum intelligamus naturam vitae informem, nisi convertatur ad Creatorem : quo solo modo formari potest, ut non sit abyssum ; et illuminari, ut non sit tenebrosa ?" 455 dicitur inanis et uacua : Cf. *Genesis*, 1,2 sec. Vulg. : "terra autem erat inanis et vacua". 456 inuisibilis... aliam litteram : *Genesis* 1, 2 sec. Vet. Lat. (ed. Beuron, tom. II, p. 3-5) ; cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. I, cap. 1, n. 3 (PL 34, 247 ; CSEL 28.1, p. 4, lin. 25) : "quia terra, inquit, erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum". 460-463 set informitas... intelligibilem : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. I, cap. 2, n. 2 et n. 3 (PL 34, 247 ; CSEL 28.1, p. 4, lin. 3 - p. 5, lin. 9) ; textum iam laudatum habeas hic supra, in adn. ad lin. 449-458. 466-477 Ad quintum... in actum : Substantialiter eandem solutionem affert S. Thomas, *Ia Pars*, q. 75, art. 5, ad 3 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 6, ad 9 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 52, lin. 332-336). 466-467 Philosophus loquitur ibi : Vide supra, adn. ad lin. 27-30. 492 ut ex dictis patet : Vide supra, ad 1, lin. 419-426.

est in quantum ipso esse participat. Vnde et Boetius sic utitur istis uocabulis in libro De ebdomadibus, dicens quod in aliis preter Primum non idem est quod est et esse.

9. Ad nonum dicendum quod sub aliquo communi est aliquid dupliciter : uno modo sicut indiuiduum sub specie, alio modo sicut species sub genere. Quandocumque igitur sub una communi specie sunt multa indiuidua, distinctio multorum indiuiduorum est per materiam indiuidualem, que est preter naturam speciei, et hoc in rebus creatis ; quando uero sunt multe species sub uno genere, non oportet quod forme quibus distinguntur species ad inuicem sint aliud secundum rem a forma communi generis. Per unam enim et eandem formam hoc indiuiduum collocatur in genere substantie et in genere corporis, et sic usque ad specialissimam speciem. Si enim secundum aliquam formam hoc indiuiduum habeat quod sit substantia, de necessitate oportet quod alie forme superuenientes, secundum quas collocatur in inferioribus generibus et speciebus, sint forme accidentales. Quod ex hoc patet. Forma enim accidentalis a substantiali differt, quia forma substantialis facit hoc aliquid, forma autem accidentalis aduenit rei iam hoc aliquid existenti ; si igitur prima forma, per quam collocatur in genere, faciet indiuiduum esse hoc aliquid, omnes alie forme aduenient indiuiduo subsistenti in actu, et ita erunt forme accidentales. Sequetur etiam quod per aduentum posteriorum formarum, quibus collocatur aliquid in specie specialissima uel subalterna, non sit generatio, neque per subtractionem corruptio simpliciter set secundum quid : cum enim generatio sit transmutatio ad esse rei, illud simpliciter generari dicitur quod simpliciter fit ens de non ente in actu set ente in potentia tantum. Si igitur aliquid fiat de preexistenti in actu non generabitur simpliciter ens set hoc ens, et eadem ratio est de corruptione ; est ergo dicendum quod forme rerum sunt ordinate, et una addit super alteram in perfectione. Et hoc patet cum per Philosophum in VIII Methaphisice, qui dicit quod diffinitiones et species rerum sunt sicut numeri, in quibus species multiplicantur per additionem unitatis, tum etiam per hoc quod

Pecia 1 : α = $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3P^3P^4$ 506 est[2] *scrips. cum* β *sec.m.* M^1P^1] esse α 509 species] specie F^4pLi 529 collocatur] collatur $Ba^1F^4LiO^3$ 533 posteriorum *scrips. cum* β] primarum α 539 fit *scrips. cum* Ba^1Li β(–Ba^2P^4)] sit *cet.* 545 cum] tum Ba^1O^3 P^4 tñ $AvCa^3In^3$ *om.* O^2P^1 $Ba^2Ca^2P^3$ 548 tum] cum M^1P^1 $AvBa^2Ca^3In^3$

503-506 Vnde et Boetius... et esse : Cf. Boethius, *De Hebdomadibus* (PL 64, 1311C, ed. Peiper, p. 169, lin. 26 ; ed. Rand, p. 40, lin. 28) : "Omne simplex esse suum et id quod est, unum habet. Omni composito aliud est esse, aliud ipsum esse". Ibi tamen Boethius nichil explicite dicit circa hoc 'preter primum'. Cf. ad hoc S. Thomas, *Expositio Libri Boetii de Ebdomadibus*, cap. 2 (ed. leon., tom. L, p. 273, lin. 216-258), ubi in fine (lin. 249-258) legas : "Id autem solum erit uere simplex quod non participat esse, non quidem inherens set subsistens. Hoc autem non potest esse nisi unum... Hoc autem simplex, unum et sublime est ipse Deus". Et cf. etiam Gilbertus Pictaviensis (Porretanus), *Commentarium in Librum de Hebdomadibus*, septima regula (PL 64, 1320BD ; ed. Häring, p. 199, lin. 57 - p. 201, lin. 2) : "Hoc in solis theologicis exemplari potest. Nam omnia naturalia non modo creata sed etiam concreta sunt... Deus vero omnino est simplex... ipse vero eodem quo est, aliquid est, et est vere in eo quod est, et vere id quod est ; ideoque recte dictum videtur : omne simplex esse suum et id quod est, unum habet". 537-538 generatio... esse rei : Adagium a S. Thoma plus quam semel laudatum sicut v. g. : *Script. super Sent., Lib. II*, d. 34, q. 1, art. 2, ad 5 : "terminus enim generationis est forma, quia est mutatio ad esse ; terminus uero corruptionis est priuatio, quia est mutatio ad non esse" ; *In Librum Beati Dionysii De diuinis Nominibus Expositio*, cap. V, lectio 1 (ed. C. Pera, apud Marietti, p. 234, n. 628) : "generatio, que est mutatio ad esse" ; *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. III, cap. 3, n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 108a) : "Nam generatio est mutatio ad esse, et corruptio ad non esse" ; *Ia IIae*, q. 23, art. 2, resp. : "contrarietas... generationis, que est mutatio ad esse, et corruptionis, que est mutatio ad non esse" ; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XI (K), in 1068b6-10 : "Et sic oportet inter generationem que est mutatio ad esse, et corruptionem que est mutatio ad non esse, inuenire quietem mediam" ; *Quodlib. IX*, q. 2, art. 2 [3] (ed. leon., tom. XXV.1, p. 94, lin. 14) : "generatio est mutatio ad esse". 545-548 per Philosophum... unitatis : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1043b33 - 1044a2. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 162, lin. 16-22) : "Palam autem et ideo, si sint numeri substantie, sic sunt et non quidam unitatum ; nam diffinitio numerus quidam ; divisibilis enim in indivisibilia (non enim infinite rationes), et numerus talis. Et quemadmodum nec a numero ablato aliquo aut addito ex quibus numerus est, non est idem numerus sed diversus, et si minimus auferatur aut addatur, sic nec diffinitio nec quid erat esse erit ablato aut addito". Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 173, lin. 146-153) : "Palam autem et quia, si sint aliqualiter numeri substantie, sic sunt et non ut quidam dicunt unitatum. Nam diffinitio numerus quidam ; diuisibilisque enim et in indiuisibilia (non enim infinite rationes), et numerus autem tale. Et quemadmodum nec a numero ablato aliquo aut addito ex quibus numerus est, non adhuc idem numerus est sed alter, quamuis minimum auferatur aut addatur, sic nec diffinitio nec quod quid erat esse non adhuc erit ablato aut addito". Cf. S. Thomas, ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib.VIII, cap. 5 : "...si aliquid addatur uel subtrahatur alicui numero, etiam si sit minimum, non erit idem numerus secundum speciem... Et hoc ideo est quia ultima differentia dat speciem numero. Et similiter est in diffinitionibus et in quod quid erat esse, quod significat diffinitio, quia quocumque addito uel ablato est alia diffinitio et alia natura speciei...". — Ex hoc Aristotelis loco erutum est adagium a S. Thoma pluries laudatum : "species rerum sunt sicut numeri, in quibus unitas addita uel subtracta uariat speciem" vel "diffinitiones sunt sicut numeri, etc." ; cf. v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 9, art. 1, arg. 7 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 278, lin. 65-67) : "forma substantialis superaddita uariat speciem, sicut unitas speciem numeri, sicut dicitur in VIII Metaphisice" ; q. 20, art. 1, resp. (p. 573, lin. 137-140) : "cum ita sit de rationibus specierum sicut de numeris, ut dicitur in VIII Metaphisice, in quibus unitate addita uel subtracta species numeri uariat" ; q. 21, art. 6, ad 3, lin. 159-162 (tom. XXV.3, p. 609) : "secundum Philosophum in VIII Metaphisice, sicut in numeris quelibet unitas uel addita uel remota uariat numeri speciem, ita etiam in diffinitionibus quidlibet additum uel remotum diuersam speciem constituit" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 44 (ed. leon., tom. XIII, p. 369b, lin. 35-37) : "Vnde, secundum Philosophum, species rerum sunt sicut numeri, quorum unus alteri addit aut minuit" ; cap. 95 (p. 568a, lin. 26-29) : "Propter quod Aristotiles, in VIII Metaphisicorum, dicit quod diffinitiones rerum sunt

per inductionem apparet gradatim species rerum multiplicari secundum perfectum et imperfectum. Sic igitur per hoc excluditur positio Auicebron in libro Fontis uite quod materia prima, que omnino sine forma consideratur, primo recipit formam substantie, qua quidem supposita in aliqua sui parte super formam substantie recipit aliam formam, per quam fit corpus, et sic deinceps usque ad ultimam speciem ; et in illa parte in qua non recipit formam corpoream est substantia incorporea, cuius materiam non subiectam quantitati aliqui nominant materiam spiritualem. Ipsam autem materiam iam perfectam per formam substantie, que est subiectum quantitatis et aliorum accidentium, dicit esse clauem ad intelligendum substantias incorporeas. Non enim ex hoc contingit quod aliquod indiuiduum sit corpus inanimatum et aliud corpus animatum per hoc quod indiuiduum animatum habet formam aliquam, cui substernatur forma substantialis corporis, set quia hoc indiuiduum animatum habet formam perfectiorem, per quam habet non solum subsistere et corpus esse set etiam uiuere ; aliud autem habet formam imperfectiorem, per quam non attingit ad uitam set solum ad subsistere corporaliter.

10. Ad decimum dicendum quod forma generis

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 555 recipit] recipiat β 560 aliqui *scripsi cum* Ba^{1}M^{1}O^3 β(–Ba^{2}Ca^3)] aliquid Ba^{2}Ca^3 aliquod F^{4}LiO^{2}P^1

sicut numeri, in quo unitas subtracta uel addita speciem numeri uariat" ; cap. 99 (p. 594a, lin. 12-13) : "Cum species rerum distinguantur sicut species numerorum" ; Lib. IV, cap. 24, (tom. XV, p. 93a lin. 4-6) : "unde et Plato species rerum dixit esse numeros, qui specie uariantur per additionem uel subtractionem unitatis" ; cap. 33 (p. 117a, lin. 13-17) : "Est enim secundum Philosophum, VIII Metaphisice, quod in diffinitionibus et speciebus, quelibet differentia essentialis addita uel subtracta uariat speciem, sicut numeris unitas" ; cap. 41 (p. 140a, lin. 25-27) : "Cum enim species sint sicut numeri, in quibus quelibet unitas addita uel subtracta uariat speciem" ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 5 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 89, lin. 140-142) : "Aristotiles in VIII Metaphisicorum assimilat species rerum numeris" ; *Sent. Libri De Sensu et Sensato*, Tract. I, cap. 9 (ed. leon., tom. XLV.2, p. 54, lin. 152-153) : "forme autem substanciales rerum sunt sicut numeri, ut dicitur in VIII Methaphisice" ; *Ia Pars*, q. 50, art. 2, ad 1 : "quia species rerum sunt sicut numeri, qui differunt per additionem et subtractionem unitatis, ut dicitur in VIII Metaphisice" ; q. 76, art. 3, resp. : "Et ideo Aristotiles, in VIII Metaphisicorum, assimilat species rerum numeris, qui differunt specie secundum additionem uel subtractionem unitatis" ; hic infra, *Quest. de spir. Creaturis*, art. 3, resp. (lin. 416-419) : "propter quod species rerum comparantur numeris, ut dicitur in VIII Metaphisice, quorum species per additionem et subtractionem unitatis uariantur" ; *Ia IIae*, q. 52, art. 1, resp. : "Vnde Philosophus dicit, in VIII Metaphisice, quod species rerum sunt sicut numeri, in quibus additio uel diminutio uariat speciem" ; *De Mixtione Elementorum*, (ed. leon., tom. XLIII, p. 156, lin. 115-118) : "Et hinc est quod Philosophus dicit in VIII Metaphisice, quod sicut in numeris uariatur species par additionem et subtractionem, ita in substanciis" ; etc. 551 positio Auicebron : An circa hoc S. Thomas in primis suis operibus quoddam dubium habuit? Cf. *De Ente et Essentia*, cap. 4 (ed. leon., tom. LXIII, p. 375, lin. 7-8) : "Cuius positionis auctor *uidetur* fuisse Auicebron, actor libri Fontis uite." *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, resp. : "cuius positionis auctor *uidetur* fuisse Auicebron" ; *ibid.*, d. 12, q. 1, art. 4, resp. : "nisi forte dicatur, secundum positionem libri Fontis Vite..." ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 9, ad 4 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 165, lin. 321-322) : "*quandam* opinionem que habetur in libro Fontis Vite...". Quae dubitatio postea evanescit. Iuvet recordari quod hic scriptor Hebraeus (floruit circa 1050) diversis nominibus in traditione latina nuncupabatur (Salomon ben Gebirol, Salomon ibn Gabirol, Avicebron, Avencebron vel rectius Avencebrol) et a mediaevalibus communiter putabatur philosophus Arabs. 552-557 in libro Fontis uite... speciem : Cf. Avencebrol, *Fons Vitae* (ed. Baeumker), Tract. IV, n. 3 (p. 215, lin. 26 - p. 216, lin. 6) : "Non putaui quod tu opponeres de dubitatione huiusmodi propter praemissas probationes de assignatione diuersitatis in substantiis simplicibus, tamquam si certum tibi non fuisset quod forma naturae est aliud a forma animae uegetabilis, et quod forma animae uegetabilis alia est a forma animae sensibilis, et quod forma animae sensibilis alia est a forma animae rationalis, et quod forma animae rationalis alia est a forma intelligentiae". *Ibid.*, Tract. V, n. 34 (p. 320, lin. 7-12) : "Similiter dicendum est de materia naturali, scilicet substantia, quae sustinet praedicamenta, quia haec etiam materia mouetur ad recipiendum formam qualitatum primarum, et postea ad recipiendam formam metallinam, deinde formam uegetabilem, deinde formam sensibilem, deinde rationalem, deinde intelligibilem, donec coniungatur formae intelligentiae uniuersalis". Cf. etiam ipse S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 12, q. 1, art. 4, resp. ; *Sententia Libri de Gener. et Corrupt.*, Lib. I, cap. 4 (lectio 10) n. 8 (ed. leon., tom. III, p. 300b-301a) ; *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 71, lin. 258-288). Vide etiam hic infra, art. 3, resp., lin. 302-320. 557-560 et in illa parte... aliqui... spiritualem : Cf. Avencebrol, *Fons Vitae* (ed. Baeumker), in pluribus locis, sicut v. g. : Tract. I, n. 9. (p. 12, lin. 5-7) : "et substantia corporea diuiditur in duo, quia eius aliud est materia corporea sustinens formam qualitatum, et aliud materia spiritualis quae sustinet formam corporalem" ; Tract. III, n. 24 (p. 135, lin. 20 - p. 136, lin. 2) : "Si omni est materia spiritualis, debet ut haec inueniatur in omni ; et si fuerint inuenta in omni, debet ut sit in unaquaque substantia corporali materia spiritualis, et in unaquaque forma corporali forma spiritualis. Ergo debet ut in colore corporali et figura corporali sit color spiritualis et figura spiritualis ; et debet ut color spiritualis et figura spiritualis subsistant in substantia spirituali" ; Tract. IV, n. 5 (p. 220, lin. 19) : "cum ordinatae fuerint materiae et formae harum substantiarum intelligibilium et unitae nobis fuerint partes materiae spiritualis et partes formae spiritualis, speculabimur deinceps ordinationem materiae spiritualis cum materia corporali et ordinationem formae spiritualis cum forma corporali..." ; Tract. I, n. 8 (p. 229, lin. 2-6) : "Ponamus quod materiae tres sint. Earum alia est materia simplex spiritualis, qua nulla est simplicior, scilicet que non induit formam ; et earum alia est materia composita corporalis, qua non est alia magis corporea ; et earum alia est media" ; etc. Cf. Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 17, art. 1, q. 2, conclusio (ed. QR, tom. II, p. 414b-415a). "Cum igitur principium, a quo est fixa existentia creaturae in se, sit principium materiale, concedendum est animam humanam materiam habere. Illa autem materia sublevata est supra esse extensionis, et supra esse privationis et corruptionis, et ideo dicitur materia spiritualis". S. Thomas, *Ia Pars*, q. 50, art. 2, resp. : "Et propter hoc ponit (Auicebron) quod eadem est materia uniuersalis spiritualium et corporalium, ut intelligatur quod forma incorporea substantie sic sit impressa in materia spiritualium, sicut forma quantitatis est impressa in materia corporalium" ; *De Substantiis separatis*, cap. 5 (ed. leon., tom. XL, p. D.48, lin. 53-55) : "Sic igitur substantia que sustinet nouem predicamenta, ut ipse (Auicebron) dicit, est prima spiritualis materia". 560-564 Ipsam... incorporeas : Cf. Avencebrol, *Fons Vitae* (ed. Baeumker), Tract. II, n. 6 (p. 35, lin. 14-17) : "Certum est quod haec substantia quae sustinet nouem praedicamenta est clauis speculandi ea quae sunt remota a sensibus".

de cuius ratione est materia non potest esse extra intellectum nisi ‹in› materia, ut forma plante aut metalli ; set hoc genus ' substantia ' non est tale de cuius ratione sit materia, alioquin non esset methaphisicum set naturale ; unde forma huius generis non dependet a materia secundum suum esse, set potest inueniri etiam extra materiam.

11. Ad undecimum dicendum quod species intelligibilis que est in intellectu angeli intelligentis differt ab angelo intellecto, non secundum abstractum a materia et materie concretum, set sicut ens intentionale ab ente quod habet esse ratum in natura, sicut differt species coloris in oculo a colore qui est in pariete.

12. Ad duodecimum dicendum quod, si archa esset sine materia per se subsistens, esset intelligens se ipsam, quia immunitas a materia est ratio intellectualitatis : et secundum hoc archa sine materia non differret ab archa intelligibili.

13. Ad tertium decimum dicendum quod Augustinus inducit illud inquirendo, quod patet ex hoc quod illam positionem improbat.

14. Ad quartum decimum dicendum quod solus Deus dicitur immaterialis et incorporeus, quia omnia eius simplicitati comparata possunt reputari quasi corpora materialia, licet in se sint incorporea et immaterialia.

15. Ad quintum decimum dicendum quod esse substantie spiritualis creature est coartatum et limitatum, non per materiam set per hoc quod est receptum et participatum in natura determinate speciei, ut dictum est.

16. Ad sextum decimum dicendum quod agit et patitur substantia spiritualis creata, non secundum formam uel materiam, set secundum quod est in actu uel potentia.

17. Ad septimum decimum dicendum quod substantia spiritualis nec est actus purus nec potentia pura set habens potentiam cum actu, non tamen composita ex materia et forma, ut ex dictis patet.

18. Ad duodeuicesimum dicendum quod Plato appellat deos secundos non angelos set corpora celestia.

19. Ad undeuicesimum dicendum quod materia est principium distinctionis secundum numerum

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 576 in *suppl. cum* β sM¹] *om.* α 578 sit *coni. cum* Ba²Ca²] fit *cet.* 580 huius] huiusmodi AvBa²In³ 588 qui] quod F⁴LiM¹ 600 quasi] quia F⁴LipM¹ 608 non] uel F⁴Li

586 ens intentionale : Vox 'esse intentionale' in usu venit circa 1250 in facultate Artium; circa 1254-57 ea iam saepius utitur (haud raro insimul cum uoce 'spiritualis') Albertus Magnus in *De Anima* (ed. Colon., tom. VII.1); de qua re ampliorem editoris adnotationem faveas videre in *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 24, adn. ad lin. 56. Ipse Thomas hac dictione utitur v. g. : *In IV Sent.*, d. 44, q. 2, art. 1, qla 3, arg. 2 : "esse naturale precedit esse intentionale" et ad 2 : "sicut esse naturale precedit esse intentionale"; *Quest. disp. de Veritate*, q. 22, art. 3, ad 4 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 619, lin. 134-135) : "secundum esse intentionale"; *Ia Pars*, q. 56, art. 2, ad 3 : "secundum esse... intentionale"; q. 67, art. 3, resp. : "esse intentionale"; *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 24 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 169, lin. 56) : "esse intentionale siue spirituale"; *Sent. Libri De Sensu et Sensato*, Tract. I, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.2, p. 28, lin. 45-47) : "secundum quoddam esse intentionale" et cap. 18 (p. 99, lin. 209-210) : "secundum esse quoddam intentionale". 589-593 archa... intelligibili : Exemplum de 'archa' reassumitur ex arg. 12, vide supra lin. 107-109 cum adn. 591-592 immunitas... intellectualitatis : Cf. infra, art. 2, arg. 18, lin. 127-128 : "cum per immunitatem a materia sit aliquid intellectuale". Hanc doctrinam communem esse philosophorum animadvertit S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 1, resp. : "quod enim nullum intellectuale sit materiale, communiter a philosophis retinetur; unde etiam ex immaterialitate diuina eius intellectum concludunt"; *Quodlib. IX*, q. 4, art. 1 [6], resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 102, lin. 94-96) : "Vnde philosophorum sententia est quod intellectualitas consequitur inmunitatem a materia". Sine auctoris nomine laudatur v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 91 (ed. leon., tom. XIII, p. 552b, lin. 10-11) : "immunitas enim materie confert esse intelligibile"; cap. 98 (p. 508a, lin. 4-5) : "immunitas enim a materia facit aliquid esse per se intelligibile"; *Compendium Theol.*, pars I, cap. 28 (ed. leon., tom. XLII, p. 91, lin. 11-12) : "Immunitas a materia est causa intellectualitatis". Aliquando tamen Auicennae hoc adagium attribuit S. Thomas, ut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 50, q. 1, art. 1, s. c. 2 : "sicut dicit Auicenna in sua Metaphisica, immunitas a materia est causa quare aliqua substantia sit intellectiua". Cf. Avicenna, *Liber de Philosophia Prima*, tract. VIII, cap. 6 (ed. Van Riet, p. 415, lin. 22-25) : "Igitur ipse est intellector apprehensor, eo quod sua quidditas spoliata est rei quae est ipsemet, et est intellectum, eo quod sua quidditas spoliata est res quae est ipsemet", quod ut de 'materia' dictum intellixit S. Thomas, ut patet *Quest. disp. de Veritate*, q. 2, art. 2, resp. (ed. leon., tom. XXII.1, p. 45, lin. 191-195) : "Vnde Auicenna dicit in VIII sue Metaphisice quod *ipse est intellector et apprehensor sui eo quod sua quiditas spoliata* - scilicet a materia - *est rei que est ipsemet*". 595 Augustinus... inquirendo : Vide supra, adn. ad lin. 111-116 et cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. VII, cap. 6, n. 9 (PL 34, 358-359; CSEL 28, p. 205, lin. 14-18) : "Numquid credibile est... Deum... animae autem solam ibi condidisse rationem, secundum quam fieret, non etiam quamdam pro suo genere materiam, de qua fieret?". 596 illam positionem improbat : Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. VII, cap. 7-9, nn. 10-13 (PL 34, 358-359; CSEL 28, p. 206, lin. 11 - p. 208, lin. 20), ut v. g. in n. 13 : "Deinde cavendum est ne quaedam translatio animae fieri a pecore in hominem posse credatur (quod veritati fideique catholicae omnino contrarium est), si concesserimus irrationalem animam veluti materiem subiacere, unde rationalis anima fiat". 603-606 esse substantie... ut dictum est : Vide supra, lin. 430-440. 607-610 Ad sextum decimum... : Eandem solutionem amplius evolvit S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 6, ad 5 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 52, lin. 300-315). 612-615 substantia spiritualis... ut ex dictis patet : Vide supra, lin. 357-408. 616-618 Plato... celestia : Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. XIII, cap. 16, n. 1 et n. 2 (PL 41, 388; CSEL 40.1, p. 634, lin. 20 - p. 635, lin. 10 et p. 635, lin. 20-26; CCL 48, p. 397, lin. 15-16 et lin. 22-25 et p. 397, lin. 44 - p. 398, lin. 50) : "Sed cum apertissime Plato deos a summo Deo factos habere immortalia corpora praedicet... Nempe Platonis haec verba sunt, sicut ea Cicero in Latinum vertit, quibus inducit summum Deum deos quod fecit alloquentem ac dicentem : 'Vos qui deorum satu orti estis, adtendite...'. Ecce deos Plato dicit..."; "Et hoc quidem utrum Plato verum de sideribus dicat, alia quaestio est : neque enim ei continuo concedendum est, globos istos luminum sive orbiculos luce corporea super terras, seu die, seu nocte fulgentes, suis quibusdam propriis animis vivere, eisque intellectualibus et beatis, quod etiam de ipso universo mundo, tamquam

in eadem specie, non autem distinctionis specierum; angeli autem non sunt multi numero in eadem specie, set multitudo eorum est sicut multe nature specierum per se subsistentes.

20. Ad uicesimum dicendum quod substantie spirituales non patiuntur ab igne corporeo per modum alterationis materialis set per modum alligationis, ut Augustinus dicit : unde non oportet quod habeant materiam.

21. Ad uicesimum primum dicendum quod liber De unitate et uno non est Boetii, ut ipse stilus indicat.

22. Ad uicesimum secundum dicendum quod forma separata in quantum est actus non potest aliquid extraneum habere ammixtum, set solum in quantum est in potentia ; et hoc modo substantie spirituales, in quantum sunt in potentia secundum intellectum et uoluntatem, recipiunt aliqua accidentia.

23. Ad uicesimum tertium dicendum quod intentio Boetii non est dicere quod de ratione substantie, quod est genus, sit esse compositum ex materia et forma, cum substantia sit de consideratione methaphisici, non naturalis ; set intendit dicere quod, cum forma et materia non pertineant ad genus substantie tamquam species, sola substantia, que est compositum, collocatur in genere ut species.

24. Ad uicesimum quartum dicendum quod in rebus compositis ex materia et forma genus sumitur a materia et differentia a forma, ita tamen quod per materiam non intelligatur materia prima, set secundum quod per formam recipit quoddam esse imperfectum et materiale respectu esse specifici : sicut esse animalis est imperfectum et materiale respectu esse hominis. Tamen illud duplex esse non est secundum aliam et aliam formam set secundum unam formam, que homini dat non solum hoc quod est esse animal set hoc quod est esse hominem ; anima autem alterius animalis dat ei solum esse animal : unde animal commune non est unum numero set ratione tantum, quia non ab una et eadem forma homo est animal et asinus. Subtracta ergo materia a substantiis spiritualibus remanebit ibi genus et differentia, non secundum materiam et formam, set secundum quod consideratur in substantia spirituali tam id quod est commune sibi et imperfectioribus substantiis quam etiam id quod est sibi proprium.

25. Ad uicesimum quintum dicendum quod quanto aliquid est plus in actu tanto perfectius est, quanto autem aliquid est plus in potentia tanto est imperfectius ; imperfecta autem a perfectis sumunt originem et non e conuerso. Vnde ‹non› oportet quod omne quod quocumque modo est in potentia hoc habeat a pura potentia, que est materia. Et in hoc uidetur fuisse deceptus Auicebron in libro Fontis uite, dum credidit quod omne illud quod est in potentia uel subiectum quodammodo hoc habeat ex prima materia.

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 629 habeant] habeat F^{4}LiO^3 632 stilus *scrips. cum* β] solus α 644 methaphisici *scrips. cum* M^{1}O^3] metha^{ci} Li P^4 mesto^a F^4 methapho^{ci} Ba^{1}O^{2}P^1 AvpCa^{2}Ca^{3}In^{3}pP^3 meth^{ci} Ba^2 676 non *suppl. cum* pF^4 β *sec.m.* M^{1}P^1] *om.* Ba^{1}LiO^{2}O^3 sF^4 676 quocumque] est *praem.* α(–O^{3}P^1) pAv

uno animali maximo, quo cuncta caetera continerentur animalia, instanter affirmat". Et *ibid.*, Lib. XXII, cap. 26 (PL 41, 794; CSEL 40.2, p. 652, lin. 4-7; CCL 48, p. 853, lin. 6-8) : "Emendet libros suos istorum omnium Magister Plato et dicat eorum deos, ut beati sint, sua corpora fugituros, id est esse morituros, quos in coelestibus corporibus duxit inclusos". Cf. Plato, *Timaeus*, 41 A-D, interprete, Calcidio, 15 (ed. Waszink, p. 35, lin. 7 - p. 36, lin. 13) : "His igitur omnibus, qui uel uidentur in conuexis caelestibus flammanti corpore uel non uidentur, natis atque altis diuinitatemque obtinentibus conditor uniuersitatis deus obseruanda iubet sancitque oratione tali : 'Dii deorum quorum opifex idem paterque ego, opera siquidem uos mea, dissolubilia natura, me tamen ita uolente indissolubilia'...". Cf. Nemesius Emesenus, *De Natura Hominis*, cap. 44 (PG 40, 793B), Burgundione Pisano interprete, cap. 42 (ed. G. Verbeke et J. R. Moncho, p. 159, lin. 77-79) : "(Plato)... generationi vero individuorum et animalium et plantarum et omnium quae in generatione et corruptione sunt, secundos deos providere, qui caelum circueunt...". 627-628 set per modum... dicit : Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. XXI, cap. 10, n. 1 (PL 41, 724-725 ; CSEL 40.2, p. 537, lin. 24 - p. 538, lin. 1 ; CCL 48, p. 776, lin. 14-19) ; textum laudatum habeas supra, in adn. ad lin. 159-161. Cf. S. Thomas, *Quest. disp. de Veritate*, q. 26, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXII.3, p. 749, lin. 339-356) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 21 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 182, lin. 405-408). 631-632 non est Boetii... indicat : In medio aevo, ut ex codicibus manuscriptis patet, hoc opusculum *De Unitate et Uno* pluribus auctoribus attribuebatur : Alexandro, Boethio, Alkindi, Alfarabi, vel cuidam anonymo ; sed Dominici Gundissalini opus esse patefecit P. Correns (BGPM, Münster in Westfalen 1891, p. 12-38). 641-643 intentio Boetii non est... forma : Vide supra, adn. ad lin. 185-192. 644-648 set intendit dicere... species : *ibid.* 650-651 genus sumitur... a forma : De hoc adagio, vide supra, adn. ad lin. 196-198 678-681 Et in hoc... materia : Cf. Avencebrol, *Fons Vitae*, Ioh. Hispano et Dom. Gundissalino ex arabico ad latinum interpretibus (ed. Baeumker), Tract. I, n. 15, v. g. p. 19, lin. 13-17) : "et sic manifestabitur tibi per hanc considerationem quid est post substantiam subiectam corpori de ceteris substantiis quae sunt subiectae sibi ipsis et subsistunt aliae in aliis, donec uenies ad primum subiectum quod est materia uniuersalis de qua intendimus".

< Articulus secundus >

Secundo queritur utrum substantia spiritualis possit uniri corpori. Et uidetur quod non. Dicit enim Dyonisius 1 cap. De diuinis nominibus quod incorporalia sunt incomprehensibilia a corporalibus ; set omnis forma comprehenditur a materia, cum sit actus eius ; ergo substantia spiritualis incorporea non potest esse forma corporis.

2. Preterea. Secundum Philosophum in libro De sompno et uigilia " Cuius est potentia eius est actio ". Set operatio propria substantie spiritualis est intelligere, que non potest esse corporis, quia non contingit intelligere per organum corporeum, ut probatur in III De anima. Ergo potentia intellectiua non potest esse forma corporis ; ergo neque substantia spiritualis, in qua fundatur talis potentia, potest esse forma corporis.

3. Preterea. Quod aduenit alicui post esse completum aduenit ei accidentaliter ; set substantia spiritualis habet in se esse subsistens ; si igitur aduenit ei corpus aduenit ei accidentaliter. Non ergo potest ei uniri ut forma substantialis.

4. Set dicebat quod anima in quantum est spiritus est per se subsistens, in quantum autem est anima unitur ut forma. — Set contra. Anima secundum suam essentiam est spiritus ; aut igitur secundum suam essentiam est forma corporis aut secundum aliquid additum essentie. Si autem secundum aliquid additum essentie, cum omne illud quod aduenit alicui supra essentiam suam sit accidentale, sequitur quod anima per aliquod accidens uniatur corpori ; et sic homo est ens per accidens, quod est inconueniens. Ergo unitur ei per suam essentiam in quantum est spiritus.

5. Preterea. Forma non est propter materiam set materia propter formam. Vnde anima non unitur corpori ut perficiatur corpus, set magis corpus, si anima est forma, unitur ei propter anime perfectionem. Set anima ad sui perfectionem

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴

34 propter *scrips. cum* β] preter α 37 unitur]enim *praem. codd.*(–Ca²Ca³In³P⁴) *et del.*

LOCI PARALLELI : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 1, q. 2, art. 4 ; d. 17, q. 2, art. 1 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 56, 57, 68, 69 et 70 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 1 et 2 ; *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 4 et Lib. III, cap. 1 ; *Ia Pars*, q. 76, art. 1 ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 3. 3-5 Dyonisius... corporalibus : Cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. I, § 1 (PG 3, 588B) cum transl. latinis (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 9-10) tam Scoti Eriugenae quam Ioh. Saraceni : "Sicut enim incomprehensibilia et incontemplabilia sunt (a *add.* Saracenus) sensibilibus intelligibilia". Cf. S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de divinis Nominibus Expositio*, cap. I, lectio 1 (ed. C. Pera, p. 8, n. 24). 8-16 Preterea... corporis : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 2, arg. 2 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 13, lin. 8-13). 8-10 Secundum Philosophum... est actio : Adagium erutum ex Arist., *De Somno et Vigilia*, 454a8. Transl. Vetus (ed. Drossaart Lulofs, p. 12, lin. 35) : "cuius enim est potentia, eius est actio" ; transl. Guillelmi (*ibid.*, p. 16, lin. 35) : "cuius enim potentia, eius est et actio". Cf. S. Thomas, infra, art. 4, ad 2, lin. 264-265 ; *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 4, q. 1, art. 1, qla 2, arg. 2 : "Cuius est potentia, eius est actio et e conuerso, ut dicitur in I De Sompno et Vigilia" ; d. 11, q. 1, art. 4, qla 4, resp. : "cuius est potentia, eius est actus, ut dicitur in libro de Sompno et Vigilia" ; d. 19, q. 1, art. 2, qla 1, s.c. 1 : "Cuius est potentia, eius est actio, secundum Philosophum, De Sompno et Vigilia" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 25, art. 5, arg. 3 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 738, lin. 11-13) : "Cuius autem est potentia, eius est actus, secundum Philosophum in libro De Sompno et Vigilia" ; q. 26, art. 9, arg. 4 (*ibid.*, p. 779, lin. 30-32) : "secundum Philosophum in libro De Sompno et Vigilia, eiusdem est potentia et actio" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 3, art. 1, arg. 18 (ed. leon., tom. XXIII, p. 66, lin. 109-110) : "ut dicit Philosophus, cuius est potentia eius est actio" ; *Quest. disp. de Virtutibus cardinalibus*, art. 4, ad 13 : "Cuius autem est actio, eius etiam est potentia". 12-13 non contingit... III De Anima : Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a24-27. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 446) : "Vnde neque misceri rationabile est ipsum corpori : qualis enim aliquis fieret, calor aut frigus, si organum aliquod sit, sicut sensibili ; nunc autem nullum est". Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Vnde neque misceri est rationabile ipsum corpori : qualis enim aliquis utique fiet aut calidus aut frigidus, si organum aliquod erit, sicut sensitiuo ; nunc autem nullum est". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 204, lin. 194-221) : "...ostendit quod intellectus non habet organum corporale... rationabile est quod non misceatur corpori, id est quod non habeat aliquod organum corporale... et ideo dicit quod eiusdem rationis est ponere quod intellectus non habeat organum corporale et quod non habeat aliquam naturam corpoream determinatam. Et ideo subdit quod nullum est organum intellectiue partis, sicut est sensitiue". 17-21 Preterea... substantialis : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 2, arg. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 13, lin. 3-10). 17-18 Quod aduenit... accidentaliter : Adagium erutum ex Porphyrio, *Isagoge*, cap. 'de accidenti', a Boethio transl. (AL I.6-7, p. 20, lin. 7-8) : "Accidens vero est quod adest et abest praeter subiecti corruptionem". Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 80 (ed. leon., tom. XIII, p. 304b, lin. 13-15) : "Quod aduenit alicui et discedit ab eo preter sui corruptionem, aduenit ei accidentaliter" ; cap. 81 (p. 306a, lin. 1-3) : "Accidens enim describitur : quod potest adesse et abesse preter corruptionem subiecti compositi ex materia et forma" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 5 (ed. leon., tom. XXIII, p. 302, lin. 13-14) : "accidens est quod adest et abest preter subiecti corruptionem". 34-35 Forma... propter formam : Adagium "forma non est propter materiam, set materia propter formam" formatum esse videtur ab Averroe ; cf. v. g. *Commentarium magnum in Aristotelis Phisice Libros*, Lib. II, comm. 26 (ed. Venetiis 1562, tom. IV, f. 58vb, litt. L) : "et etiam materia est propter formam" ; et Lib. IV, comm. 81 (*ibid.*, f. 79rb, litt. F) : "et sequitur ex hoc ut materia sit propter formam". S. Thomas hoc adagium attribuit semel "Aristoteli in *II De Anima*" (*Scriptum super Sent.*, Lib. IV, d. 49, q. 1, art. 1, qla 1, ad 6 et cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 412a6-10 et 16-22) ; semel etiam "Aristoteli in *II Physicorum*" (*Expositio Libri Posteriorum*, Lib. II, cap. 8, lin. 30-32 et cf. Arist., *Physica*, Lib. II, 194b8-9 et 199a30-32). Perpluries hoc adagium affert modo anonymo, sine auctoris nomine nec operis titulo. Vide amplius in *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. II, cap. 8, adn. ad lin. 32 (ed. leon., tom. I*.2, p. 202). 35-38 Vnde anima... perfectionem : Doctrinam secundum quam anima non unitur corpori ut perficiatur corpus, set magis corpus anime unitur propter anime perfectionem acquirendam ut thesim scholarem iam pertritam invenit S. Thomas eamque saepissime aperte uel per allusionem reassumit. De hac re, faveas invenire ampliorem editoris adnotationem in *Sent. Libri De Anima*, Préface, p. 196*, ubi plures S. Thomae locos laudatos habeas.

non indiget corpore, cum sine corpore possit esse et intelligere ; ergo anima non unitur corpori ut forma.

6. Preterea. Vnio forme et materie est naturalis ; set unio anime ad corpus non est naturalis set miraculosa : dicitur enim in libro De spiritu et anima " Plenum fuit miraculo quod tam diuersa et tam diuisa ad inuicem potuerunt coniungi " ; ergo anima non unitur corpori ut forma.

7. Preterea. Secundum Philosophum in libro De celo " Omnis debilitatio est preter naturam " ; quicquid ergo debilitat aliquid non unitur ei naturaliter. Set anima debilitatur per unionem corporis et quantum ad esse, quia corpus pregrauat animam, ut dicitur in libro De spiritu et anima, et quantum ad operationem, quia non potest se cognoscere nisi retrahendo se ab omnibus corporeis nexibus, ut in eodem libro dicitur; ergo unio anime ad corpus non est naturalis. Et sic idem quod prius.

8. Preterea. Commentator dicit in VIII Methaphisice quod, cum id quod est in potentia fit actu, hoc non fit per aliquod additum ; set cum anima unitur corpori additur corpori aliquod extrinsecum, quia anima creatur a Deo et corpori infunditur ; ergo anima non est actus seu forma corporis.

9. Preterea. Forma educitur de potentia materie ; set substantia spiritualis non potest educi de potentia materie corporalis ; ergo substantia spiritualis non potest uniri corpori ut forma.

10. Preterea. Maior est conuenientia spiritus ad spiritum quam spiritus ad corpus ; set spiritus non potest esse forma alterius spiritus ; ergo neque substantia spiritualis potest esse forma corporis.

11. Preterea. Augustinus dicit quod anima et angelus sunt " natura pares, officio dispares " ; set angelus non potest esse forma corporis ; ergo neque anima.

12. Preterea. Boetius dicit in libro De duabus naturis " Natura est unumquodque informans specifica differentia " ; set eadem est specifica differentia anime et angeli, scilicet rationale ; ergo eadem est natura utriusque. Et sic idem quod prius.

13. Preterea. Anima eodem modo se habet ad totum et partes, quia est tota in toto et tota in

Pecia 1 : α = $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3P^3P^4$ $AvBa^2P^3$ 46 diuisa] diuersa Ba^1O^3 Ca^2 49 debilitatio] deliberatio Li 57 est] eis Ba^1Li ei F^4 *dub.* M^1

44-46 dicitur enim... ut forma : Cf. Pseudo-Augustinus, *De Spiritu et Anima*, cap. 14 (PL 40, 790) : "Plenum fuit miraculo, quod tam diversi et tam divisa ab invicem, ad invicem potuerunt coniungi". Quomodo huius opusculi auctoritatem ponderet S. Thomas, vide infra, art. 11, lin. 313-316 cum adn. 48-49 Secundum Philosophum... naturam : Cf. Arist., *De Caelo*, Lib. II, 288b14. Transl. Gerardi Cremonensis (in Alberti Magni, *De Caelo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 139, lin. 74-75) : "Debilitas autem est extra naturam, quoniam est accidens, quod accidit in ea". 53-54 corpus... De Spiritu et anima : Cf. Pseudo-Augustinus, *De Spiritu et Anima*, cap. 14 (PL 40, 789) : "Quibusdam affectibus et quadam amicitia anima corpori coniungitur, secundum quam amicitiam nemo carnem suam odio habet. Sociata namque illi, licet eius societate praegravetur, ineffabili tamen conditione diligit illud ; amat carcerem suum, et ideo libera esse non potest". 54-56 non potest... in eodem libro dicitur : Cf. Pseudo-Augustinus, *De Spiritu et Anima*, cap. 32 (PL 40, 802) : "Cum ergo vult intelligere, vel divina, vel Deum, vel se ipsam, suasque considerare virtutes, abstrahit se ab omnibus corporis sensibus...". 59-61 Commentator... additum : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis Metaphysicae Libros*, Lib. VIII, comm. 16 (ed. Venetiis 1562, tom. V, f. 224v) : "quod in eo non est aliquod additum essentie". 66-69 Preterea... ut forma : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 2, arg. 12 (ed. leon. tom. XXIV.1, p. 14, lin. 85-90), ubi invocatur auctoritas Arist., *XVI De Animalibus* (= *De Generatione Animalium*, Lib. II, 736b27-28), quam saltem quinquies et decies laudat S. Thomas ; cf. de hac re *Sent. Libri De Anima*, Préface, p. 194*). 75-76 Augustinus... dispares : Cf. Augustinus, *De libero Arbitrio*, Lib. III, cap. 11, n. 32 (PL 32, 1287 ; CSEL 74, p. 117, lin. 28-29 ; CCL 29, p. 294, lin. 16) : "Animae sunt enim rationales, et illis superioribus officio quidem impares, sed natura pares". Quam auctoritatem etiam, sed sine nomine, laudatur *Quodlib. III*, q. 3, art. 1 [6], arg. unic. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 248, lin. 16-17) : "sunt enim homo et angelus natura pares, officio dispares". 79-81 Boetius... differentia : Adagium erutum ex Boethio, *Liber contra Eutychen et Nestorium* sive *De duabus Naturis*, cap. 1 (PL 64, 1342B ; ed. Peiper, p. 190, lin. 54-55 ; ed. Rand, p. 80, lin. 57-58) : "Natura est unamquamque rem informans specifica differentia". A S. Thoma pluries laudatum, ut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 5, q. 1, art. 3, arg. 5 ; d. 5, q. 3, art. 1, arg. 1 ; *Quodlib. II*, q. 2, art. 2 [4], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 216, lin. 33-35) ; *IIIa Pars*, q. 2, art. 1, resp. ; *Quest. disp. de Vnione Verbi Incarnati*, art. 1, resp. ; art. 3, arg. 4 ; etc. (in hoc tamen adagio, pro "unamquamque rem" S. Thomas potius utitur "unumquodque"). 85-87 Anima... qualibet parte : Adagium erutum ex Augustino, *De Trinitate*, Lib. VI, cap. 6, n. 8 (PL 42, 929 ; CCL 50, p. 237, lin. 24-25) : "(anima...) in unoquoque corpore, et in toto tota est, et in qualibet eius parte tota est" ; *De immortalitate Animae*, cap. 16, n. 25 (PL 32, 1034) : "Anima vero non modo universi moli corporis sui, set etiam unicuique particulae illius tota simul adest... Tota igitur singulis partibus adest, quae tota simul sentit in singulis..." ; *Contra Epistolam Manichaei*, cap. 16 (PL 42, 185) : "(Anima...) singulis sui corporis particulis tota praesto est, cum tota sentit in singulis... Cum enim tangitur digitus, non per totum corpus sentit, et tamen tota sentit". Cf. v. g. *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 23, q. 2, art. 3, qla 1, arg. 1 : "secundum Augustinum, anima tota est in toto corpore" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 26, art. 9, s. c. 4 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 779, lin. 89-90) : "tota anima, secundum Augustinum, est in toto corpore" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 72, lin. 3-6 (ed. leon., tom. XIII, p. 456b) : "Sic autem anima est forma totius corporis quod etiam est forma singularium partium. Si enim esset forma totius et non partium, non esset forma substantialis talis corporis" ; Lib. IV, cap. 67 (tom. XV, p. 217b, lin. 1-2) : "tota anima est in qualibet corporis parte" ; *Ia Pars*, q. 8, art. 2, ad 3 : "sicut anima est tota in qualibet parte corporis" ; q. 8, art. 4, arg. 5 : "Anima, ut dicit Augustinus in VI De Trinitate, est tota in toto corpore, et tota in qualibet eius parte" ; q. 52, art. 2, arg. 1 : "Set anima... est tota in qualibet parte corporis, ut Augustinus dicit ; q. 52, art. 3, arg. 3 : "anima est in qualibet parte corporis, secundum Augustinum" ; q. 76 , art. 8, s. c. : "Augustinus dicit, in VI De Trinitate, quod anima in quocumque

qualibet parte ; set substantia spiritualis que est intellectus " nullius partis corporis actus est ", ut dicitur in III De anima ; ergo substantia spiritualis non est forma totius corporis.

14. Preterea. Forma naturalis existens in corpore non operatur extra corpus. Set anima existens in corpore operatur extra corpus : dicitur enim in concilio Anquirensi de mulieribus que putant se ad Dyanam de nocte ire, quod eis aduenit in spiritu quod putant se in corpore pati, et sic spiritus etiam earum extra corpus operatur. Non ergo substantia spiritualis unitur corpori ut forma naturalis eius.

15. Preterea. In libro De articulis fidei dicitur " neque forma sine materia neque materia sine forma subiectum esse " ; set corpus est subiectum aliquorum accidentium ; ergo corpus non est materia sine forma. Si igitur substantia spiritualis aduenit ei ut forma, sequeretur quod due forme erunt in uno et eodem, quod est impossibile.

16. Preterea. Corruptibile et incorruptibile differunt genere, nec aliquid de eis dicitur uniuoce, ut patet per Philosophum et Commentatorem eius in X Methaphisice ; plus ergo differt corruptibile et incorruptibile quam duo contraria que

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 88 actus est *inu.* M¹ β 94 consilio *scripsi. cum* O³ Ca²] consilio *cet.* 94 Anquirensi *scripsi. cum Decreto Magistri Gratiani*] aliqui legeñ *codd.*(–P¹) aliqui legerunt P¹ 97 spiritus etiam *inu.* β] spiritus et F⁴M¹ spiritus Li 111 duo contraria] due contrarie β

corpore et in toto est tota, et in qualibet eius parte tota est" ; *IIIa Pars*, q. 46, art. 7, resp. : "Nam tota essentia anime coniungitur ita quod tota est in toto, et tota in qualibet parte eius" ; etc. 87-89 set substantia... III De Anima : Cf. Arist., *De Anima*, rectius Lib. II, 413a4-7. Transl. Iacobi (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 149) et Transl. Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 74) : "Quod quidem igitur non sit anima separabilis a corpore, aut pars quedam ipsius, si separabilis apta nata est, non inmanifestum est : quarundam enim actus parcium est ipsarum. At uero quasdam nichil prohibet, propter id quod nullius sunt corporis actus". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 2 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 76, lin. 141-153) : "... anima est actus tocius corporis et partes sunt actus parcium... Set secundum quasdam partes nichil prohibet animam separari, quia quedam partes anime nullius corporis actus sunt, sicut infra probatur de hiis que sunt circa intellectum". Vide etiam, modo magis implicito, Arist. *De Anima*, Lib. III, 429a24-b5. Transl. Iacobi sive vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445-446) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201). Et cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 204, lin. 189 - p. 205, lin. 274). 94-96 in concilio Anquirensi... pati : Cf. concilii Ancyrensis (vel Anquirensis) documenta in *Decretum Gratiani*, IIa Pars, causa XXVI, q. 5, cap. 12, § 1 (ed. Friedberg, tom. I, p. 1030b) : "Illud etiam non est omittendum, quod quedam sceleratae mulieres retro post sathanam conuersae, demonum illusionibus et fantasmatibus seductae, credunt se et profitentur, cum Diana nocturnis horis dea paganorum, uel cum Herodiade, et innumera multitudine mulierum, equitare super quasdam bestias, et multa terrarum spacia intempestae noctis silentio pertransire, eiusque iussionibus obedire uelut dominae, et certis noctibus euocari ad eius seruicium". 100-102 In libro De articulis fidei... subiectum esse : Cf. Alanus de Insulis, *De Arte seu Articulis catholicae Fidei Libri quinque*, Lib. I, cap. 4 (PL 210, 599B) : "Neque subiecta materia est sine forma, neque forma sine subiecta materia actu potest esse". 107-109 Corruptibile... per Philosophum : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. X, 1058b28-29. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 202, lin. 27 - p. 203, lin. 2) : "Quoniam vero contraria sunt diversa specie, sunt et corruptibile et incorruptibile contraria (priuatio namque est impotentia determinata), necesse est diversum esse genere corruptibile et incorruptibile" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 216, lin. 516-519) : "Quoniam uero contraria diuersa specie, corruptibile autem et incorruptibile contraria (priuatio enim est impotentia determinata), necesse est diuersum esse genere corruptibile et incorruptibile". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. X, cap. 13 : "corruptibile et incorruptibile sunt contraria... Corruptibile autem et incorruptibile opponuntur secundum potentiam et impotentiam. Set diuersimode. Nam si accipiatur potentia communiter, secundum quod se habet ad posse agere uel pati quodcumque, sic corruptibile secundum potentiam dicetur, incorruptibile secundum impotentiam. Si autem dicatur potentia secundum quod non est posse aliquid deterius, sic e conuerso, incorruptibile dicetur secundum potentiam, corruptibile uero secundum impotentiam". Item ad sensum *Metaphysica*, Lib. X, 1058b36 - 1059a1. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 203, lin. 8-10) : "Sed ipsorum hoc quidem secundum accidens inest quibusdam, ut que nunc dicta sunt et alia multa, impossibile quorum est et corruptibile et incorruptibile. Non enim est corruptibile secundum accidens" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 217, lin. 527-529) : "Sed contrariorum hec quidem secundum accidens insunt quibusdam, ut que nunc dicta sunt et alia multa, hec autem impossibile, quorum est et corruptibile et incorruptibile". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. X, cap. 13 : "...dicens quod contrariorum quedam sunt in his de quibus dicuntur, sicut album et nigrum, de quibus nunc dictum est ; et alia multa sunt huiusmodi contraria, in quibus locum habet quod dictum est, scilicet quod possunt esse simul in eadem specie et successiue in eodem singulari. Set quedam contraria sunt in quibus hoc est impossibile, de quorum numero sunt corruptibile et incorruptibile". Unde, tramite Averrois commentariis, erutum est adagium de quo in adn. seq. 109-110 Et Commentatorem... X Metaphisice : Cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis Metaphysicae Libros*, Lib. X, comm. 26 (ed. Venetiis 1562, tom. V, f. 276va, litt. G-E). "et ideo corruptibile et incorruptibile sunt diversa non secundum formam tantum, sed secundum formam et genus... corruptibile et incorruptibile sunt due differentie contrarie et illud quod congregat illa, est nomen equivocum" ; et *ibid.* (f. 277ra, litt. A-B) : "Impossibile est ut sit hic eadem forma in specie eterna et non eterna". Unde adagium, a S. Thoma saepissime laudatum, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, dist. 35, q. 1, art. 4, arg. 5 : "eterno et corruptibili nichil est commune nisi secundum nomen, ut in X Metaphisice a Commentatore dicitur, et etiam a Philosopho". Sed pro 'eternum' aut 'perpetuum' habet Aristoteles 'incorruptibile'. Unde idem adagium saepius sed cum diverso vocabulario laudavit S. Thomas, velut *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 12, q. 1, art. 1, ad 1 : "dicit Philosophus in X Metaphisice, quod de corruptibili et incorruptibili nihil commune dicitur, nisi communitate nominis" ; *Super Boetium De Trinitate*, q. 6, art. 3, resp. (ed. leon., tom. L, p. 168, lin. 144-145) : "corruptibile enim et incorruptibile non sunt unius genere, ut dicitur in X Metaphisice" ; *Quodlib. XI*, q. 5, art. unic. [5], arg. 3 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 158, lin. 21-2) : "Constat quod corruptibile et incorruptibile non sunt eiusdem generis" ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 5, art. 3, arg. 10 : "secundum autem corruptibile et incorruptibile aliqua genere differunt, ut patet in X Methaphisice" : et *ibid.*, arg. 11 : "corruptibile et incorruptibile differunt genere" ; q. 5, art. 7, arg. 12 : "secundum Philosophum, corruptibile et incorruptibile non sunt unius generis" ; q. 7, art. 7, s. c. 1 : "Philosophus dicit quod eterno et temporali nichil est commune nisi nomen" ; *ibid.*, ad s. c. 1 : "Philosophus... uult...

sunt species unius generis. Boetius enim dicit quod unum contrariorum non iuuat aliud ad esse ; ergo substantia spiritualis, cum sit incorruptibilis, non iuuat corpus corruptibile ad esse, et ita non est forma eius, cum forma det esse materie.

17. Preterea. Quicquid unitur alteri per id quod non est de essentia eius non unitur ei ut forma ; set intellectus unitur corpori per fantasma, quod non est de substantia intellectus, ut Commentator dicit in III De anima ; ergo substantia spiritualis que est intellectus non unitur corpori ut forma.

18. Preterea. Omnis substantia spiritualis est intellectualis ; omnis autem substantia intellectualis est abstracta a materia, cum per immunitatem a materia sit aliquid intellectuale ; nulla ergo substantia spiritualis est forma in materia, et ita non potest uniri corpori ut forma.

19. Preterea. Ex materia et forma fit unum ; si igitur substantia spiritualis unitur corpori ut forma, oportet quod ex substantia spirituali et corpore fiat unum. Forme ergo intelligibiles que recipiuntur ‹in› intellectu recipientur in materia corporali : quod est impossibile, quia forme recepte in materia corporali sunt intelligibiles tantum in potentia. Non ergo substantia spiritualis unitur corpori ut forma.

Set contra est quod Dyonisius dicit IV cap. De diuinis nominibus quod anima est substantia intellectualis habens uitam indeficientem ; set anima est forma corporis, ut patet per eius diffinitionem, que ponitur in II De anima ; ergo aliqua substantia spiritualis siue intellectualis unitur corpori ut forma.

Responsio. Dicendum quod difficultas huius questionis ex hoc accidit quia substantia spiritualis est quedam res per se subsistens ; forme autem debetur esse in alio, id est in materia, cuius est actus et perfectio : unde contra rationem substantie spiritualis esse uidetur quod sit corporis forma. Et propter hoc Gregorius Nixenus in suo libro quem de anima fecit imposuit Aristotili quod posuit animam non per se subsistentem esse et corrumpi corrupto corpore, quia posuit eam endelichiam, id est actum uel perfectionem phisici corporis. Set tamen, si quis diligenter consideret, euidenter apparet quod necesse est aliquam spiritualem substantiam formam humani corporis

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 132 igitur] ergo Ba²Ca²In³ 135 in¹ *suppl. cum sec.m.* M¹P⁴] *om. cet.* 148 quia] quod F⁴ AvBa²Ca³In³ 153 Nixenus] nicenus β 157 actum] arcum Ba¹M¹O²O³ Ba²Ca³In³P³pP⁴ arcum *add.*F⁴ 158 quis] aliquis Ba¹ β 160 humani] humanam Ba¹M¹O³

ostendere quod corruptibile et incorruptibile non communicant in genere" ; *Quest. disp. de spir. Creaturis*, art. 2, arg. 16 (lin. 107-110) : "Corruptibile et incorruptibile differunt genere, nec aliquid de eis dicitur uniuoce, ut patet per Philosophum et Commentatorem eius in X Methaphisice" ; art. 3, arg. 8 (lin. 72-74) : "set corruptibile et incorruptibile maxime differunt, ut dicitur in X Methaphisice" ; *Ia Pars*, q. 97, art. 1, arg. 2 : "corruptibile et incorruptibile genere differunt, ut dicitur in X Metaphysice" ; *Quodlib. II*, q. 3, art. unic. [5], s. c. 2 (ed. leon., tom. XXV.2, p. 219, lin. 22-24) : "Perpetuo et incorruptibili nichil est commune nisi secundum nomen, ut dicitur in X Methaphisice" ; etc. 112-114 Boetius... ad esse : Cf. ad sensum Boethius, *In Categorias Aristotelis Libri quatuor*, Lib. IV, cap. *De oppositis* (PL 64, 282BC) : "Dictum est in relatione, quaedam relativa simul esse naturalia... hoc vero in contrariis non est. Ait enim non necesse est simul semper esse contraria... Et non erit necessarium uno contrario posito, mox subsequi alterum... Quo circa fieri potest ut cum unum contrarium sit, aliud non sit". 120-122 set intellectus... III De anima : Cf. Averroes, *Commentum Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 5, passim (ed. Crawford, p. 387 sqq.), ut v. g., lin. 127-132 : "Et etiam Aristoteles aperte dicit in hoc libro quod proportio istius virtutis distinguentis rationabilis ad intentiones formarum ymaginatarum est sicut proportio sensuum ad sensata ; et ideo anima nichil intelligit sine ymaginatione, quemadmodum sensus nichil sentiunt sine presentia sensibilis". Item comm. 36, passim, (p. 480-502) ut v. g., lin. 200-202 : "Intellectus materialis non copulatur nobiscum per se et primo, sed non copulatur nobiscum nisi per suam copulationem cum formis ymaginabilibus" ; lin. 592-593 : "Quoniam, cum intellecta speculativa copulantur nobiscum per formas ymaginabiles...". Hic autem verba "quod non est de substantia intellectus" potius videntur ipsius S.Thomae glossa, utique ad sensum sed non ad litt. Averrois. 127-128 per immunitatem... intellectuale : Vide supra, art. 1, adn. ad lin. 591-592. 140-142 Dyonisius... indeficientem : Cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. IV, § 1 (PG 3, 693C) cum transl. latinis (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 148). Transl. Scoti Eriugenae : "Per quos sunt et vitam habent non-deficientem et non-minoratum..." ; Transl. Ioh. Saraceni : "Propter istos sunt et vivunt et vitam habent indeficientem et imminorabilem...". Cf. S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de divinis Nominibus Expositio*, cap. IV, lectio 1 (ed. C. Pera, p. 88, n. 277). 143-144 anima est... II De anima : Vox "anima est forma corporis" est Aristotelis, *De Anima*, Lib. II, 412a20, a Michaele Scoto transl. (in Auerroe, *In De Anima*, lib. II, text. 4, lin. 4-6, ed. Crawford, p. 133) : "Vnde necesse est ut anima sit substantia secundum quod est forma corporis naturalis habentis uitam in potentia" ; unde ea uoce saepissime utitur Thomas, sicut v. g. infra, art. 3, lin. 229-230 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 14, arg. 9 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 124, lin. 55) et arg. 10 (p. 124, lin. 62-63) ; *Ia Pars*, q. 3, art. 2, arg. 1 ; *Ia IIae*, q. 51, art. 1 ; *IIIa Pars*, q. 75, art. 6, ad 2 ; etc. 153-158 Gregorius Nixenus... phisici corporis : Cf. rectius Nemesius Emesenus, *De Natura Hominis*, cap. 2 passim (PG 40, 560B), Burgundione Pisano interprete (ed. G. Verbeke - J. R. Moncho, p. 35-42) ut v. g. p. 35, lin. 75-76 : "Aristoteles autem animam entelechiam dicens, nullo minus concordat cum his qui qualitatem eam dicunt..." ; p. 36, lin. 83-89 : "Est igitur hyle quidem virtus, species vero entelechia ; haec autem dupliciter : haec quidem ut disciplina, alia autem ut contemplari secundum disciplinam ; hoc est haec quidem ut dispositio, alia vero ut actus... Prior autem est disciplina actu. Ideo primam entelechiam vocat speciem, differentiam vero actum" ; p. 37, lin. 1-2 : "Genita anima in corpore perficit animal, ut neque sine corpore sit umquam anima neque corpus sine anima" ; p. 41, lin. 100-101 : "Aut igitur mortalem eam dicat ut Aristoteles, qui dixit in corpore eam genitam esse...".

esse. Manifestum est enim quod huic homini singulari, ut Sorti uel Platoni, conuenit intelligere. Nulla autem operatio conuenit alicui nisi per aliquam formam in ipso existentem, uel substantialem uel accidentalem, quia nichil agit aut operatur nisi secundum quod est actu ; est autem unumquodque actu per formam aliquam, uel substantialem uel accidentalem, cum forma sit actus : sicut ignis est actu ignis per igneitatem, actu calidus per calorem. Oportet igitur principium huius operationis quod est intelligere formaliter inesse huic homini. Principium autem huius operationis non est aliqua forma cuius esse sit dependens a corpore et materie obligatum siue immersum, quia hec operatio non fit per corpus, ut probatur in III De anima : unde principium huius operationis habet operationem sine communicatione materie corporalis. Sic autem unumquodque operatur secundum quod est : unde oportet quod esse principii illius sit esse eleuatum supra materiam corporalem et non dependens ab ipsa. Hoc autem est proprium spiritualis substantie ; oportet ergo dicere, si predicta coniungantur, quod quedam spiritualis substantia sit forma humani corporis.

Quidam uero, concedentes quod intelligere est actus spiritualis substantie, negauerunt illam spiritualem substantiam uniri corpori ut formam. Quorum Auerroys posuit intellectum possibilem secundum esse separatum a corpore. Vidit tamen quod, nisi esset aliqua unio eius ad hunc hominem, actio eius ad hunc hominem pertinere non posset ; si enim sint due substantie omnino disiuncte, una agente uel operante, alia non dicitur operari. Vnde posuit intellectum illum, quem dicebat separatum omnino secundum esse a corpore,

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1} β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^{4} 171 huius] huiusmodi AvBa^{2}In^{3} 173 aliqua forma *inu.* β 178 Sic autem *scrips. cum* β] hic α 180 principii illius] *inu.* Ba^{1}F^{4}O^{3}P^{1} β 182 est proprium *inu.* β 183 ergo] autem β 187 est] sit β 188 formam *scrips. cum* sCa^{2}] forma *cet.* 191 hominem] homo est Ca^{3}In^{3}P^{3} hic est *(ut uid.)* Ba^{2}

165-166 nichil... actu : Adagium "nichil agit (operatur) nisi in quantum est actu" vel "omne agens agit (operatur) inquantum est actu" ad sensum erui potest ex Arist., *De Gener. et Corrupt.*, Lib. I, 320b17-19, sec.transl. Veterem (AL IX.1, p. 27, lin. 11-12) : "Generatur quidem igitur simpliciter alterum ex altero... et ab aliquo autem actu ente". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Gener. et Corrupt.*, Lib. I, cap. 5 (lectio 13), n. 4 (ed. leon., tom. III, p. 308ab) : "Oportet etiam quod id quod generatur, generetur ab aliquo agente ente in actu... aut oportet quod saltem ab aliquo actu existente, siue ab actione alicuius actu existentis, aliquid generetur". Adagium semel ad hunc Arist. locum refert S. Thomas, *Sentencia Libri de Sensu et Sensato*, tract. I, cap. 9, lin. 177-179 (ed. leon., tom. XLV.2, p. 55) : "unumquodque agit secundum quod est ens actu, ut patet in I De Generatione". Sed perpluries sine cuiusvis auctoris nomine nec operis titulo affertur, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 42, q. 1, art. 1, resp. : "nihil enim agit nisi secundum quod est actu ens" ; Lib. II, d. 1, q. 1, art. 2, s. c. 2 : "omne agens agit secundum id quod est in actu" ; d. 1, q. 1, art. 5, arg. 11 : "quia unumquodque agit secundum id quod est in actu" ; d. 25, q. 1, art. 1, resp. : "nihil agit nisi secundum quod est in actu" ; d. 34, q. 1, art. 3, resp. : "nihil agit nisi secundum quod est in actu" ; Lib. III, d. 24, q. 1, art. 1, qla 1, resp. : "Et quia unumquodque agit secundum quod est in actu" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 13 ; cap. 28 ; cap. 29 ; cap. 37 ; cap. 50 ; cap. 73 ; Lib. II, cap. 6 ; cap. 7 ; cap. 16 ; cap. 21 ; cap. 22 ; cap. 30 ; cap. 41 ; cap. 47 ; cap. 52 ; cap. 53 ; cap. 55 ; cap. 56 ; cap. 59 ; cap. 77 ; cap. 81 ; Lib. III, cap. 3 ; cap. 7 ; cap. 10 ; cap. 21 ; cap. 23 : "Patitur enim et mouetur unumquodque secundum quod est in potentia, agit uero et mouet secundum quod est in actu" ; cap. 69 ; cap. 97 ; etc. *Ia Pars*, q. 5, art. 5, resp. ; q. 25, art. 1, ad 1 ; q. 44, art. 2, arg. 3 ; q. 88, art. 1, resp. ; etc. *Ia IIae*, q. 18, art. 1, arg. 2 ; q. 49, art. 3, arg. 1 ; q. 55, art. 2, resp. ; q. 79, art. 2, resp. ; etc. *IIIa Pars*, q. 3, art. 2, ad 3 ; q. 8, art. 5, resp. ; q. 75, art. 4, resp. ; q. 77, art. 3, resp. ; etc. Idem adagium invenitur cum voce "operari" pro "agere", ut v. g. : *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 68 : "unumquodque enim *operatur* secundum quod est" ; cap. 79 : "quia unumquodque *operatur* secundum quod est ens" ; cap. 86 : "cum unumquodque *operetur* inquantum est ens" ; *Ia Pars*, q. 50, art. 5, resp. : "quia enim unumquodque *operatur* secundum quod est actu" ; *Ia-IIae*, q. 4, art. 5, arg. 2 : "quia nihil *operatur* nisi secundum quod est ens in actu" ; etc. 175-176 hec operatio... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a24-27. Textum iam laudatum habeas supra, adn. ad lin. 12-13 186-188 Quidam uero... ut formam : Cf. S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 415a, lin. 15-19) : "Ex his autem motus est Auerroes et quidam Antiqui, ut ipse dicit, ad ponendum intellectum possibilem, quo intelligit anima, esse separatum secundum esse a corpore, et non esse formam corporis". Praeter Averroem (vide hic infra adn. ad lin. 189-190) inter hos 'antiquos' exstant Theophrastus et Themistius et Alexander, secundum interpretationem ipsius Averrois, *Commentum magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 5 (ed. Crawford, p. 389, lin. 57-62) : "Et hoc idem induxit Theophrastum et Themistium et plures expositores ad opinandum quod intellectus materialis est substantia neque generabilis neque corruptibilis. Omne enim generabile et corruptibile est hoc ; sed iam demonstratum est quod iste non est hoc, neque corpus neque forma in corpore". Quam vero Averrois interpretationem, fusius allatis horum philosophorum ipsissimis verbis, redarguit S. Thomas, v. g. *De Vnitate Intellectus*, cap. 2, lin. 1-107 (ed. leon., tom. XLIII, p. 301-302), ubi concludit (lin. 87-97) : "Sic igitur Theophrastus... concludit... quod non intelligitur sic esse ab extrinseco quasi aliquid adiectum accidentaliter uel tempore precedente... ipse Auerroys... ut arbitror, peruerse uerba Alexandri acceperit, sicut et uerba Themistii preter eius intellectum assumit". 189-240 Quorum Auerroys... separatio : Cf. S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 2, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 17-18, lin. 242-294) ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 3. (ed. leon., tom. XLIII, p. 303, lin. 45 sqq) ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 415a, lin. 15 sqq.) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 1, resp. "Hanc autem...". 189-190 Auerroys... a corpore : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 5, (ed. Crawford p. 388, lin. 37-39) : "Et ex hoc apparet quod ista natura non est aliquid hoc, neque corpus neque virtus in corpore". 190-192 Vidit tamen... non posset : Averroes, *ibid.* (ed. cit., p. 404, lin. 501-512) : "Dicamus igitur quod manifestum est quod homo non est intelligens in actu nisi propter continuationem intellecti cum eo in actu... Continuatio igitur intellecti cum homine impossibile est ut sit nisi per continuationem alterius istarum duarum partium cum eo, scilicet partis que est de eo quasi materia, et partis que est de ipso (scilicet intellecto) quasi forma". 195-200 Vnde posuit... abstrahitur : Averroes, *ibid.* (ed. cit., p. 401, lin. 413-418) : "subiectum quod perficitur per rem intellectam non est intentiones ymaginate que sunt intellecte in potentia, sed intellectus materialis est qui perficitur per intellecta ; et est cuius proportio ad ea est sicut proportio intentionis coloris ad virtutem visibilem" ; *ibid.* (p. 405 lin. 517-520) : "remanet ut continuatio

continuari cum hoc homine per phantasmata hac ratione quia species intelligibilis, que est perfectio intellectus possibilis, fundatur in fantasmatibus a quibus abstrahitur. Sic ergo habet duplex esse : unum in intellectu possibili cuius est forma, et aliud in phantasmatibus a quibus abstrahitur. Phantasmata autem sunt in hoc homine quia uirtus ymaginatiua est uirtus in corpore, id est habens organum corporale. Ipsa ergo species intelligibilis est medium coniungens intellectum possibilem homini singulari ; set hec continuatio nullo modo sufficit ad hoc quod hic homo singularis intelligat. Vt enim Aristotiles dicit in libro III De anima, phantasmata comparantur ad intellectum possibilem sicut color ad uisum. Sic igitur species intelligibilis a fantasmatibus abstracta est in intellectu possibili sicut species coloris in sensu uisus ; sic autem est in fantasmatibus intelligibilis species sicut species uisibilis est in colore parietis. Per hoc autem quod species uisibilis, que est forma uisus, fundatur in colore parietis, non coniungitur uisus parieti ut uidenti set ut uiso : non enim per hoc paries uidet set uidetur ; non enim hoc facit cognoscentem ut sit in eo forma cuius similitudo est in potentia cognoscente, set ut sit in eo ipsa cognoscitiua potentia. Neque igitur hic homo per hoc erit intelligens quod sunt in eo phantasmata quorum similitudo, que est species intelligibilis, est in intellectu possibili, set sequitur per hoc quod sua fantasmata sint ab illo intellecta ; set oportet ipsum intellectum possibilem, quod est potentia intellectus, formaliter inesse huic homini ad hoc quod hic homo intelligat. Videtur etiam in ipsa

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 204 uirtus¹] ut *praem.* O³ β 205 habens] hominis β 227 ab illo *coni.*] aliarum *codd.*

intellectorum cum nobis hominibus sit per continuationem intentionis intellecte cum nobis : (et sunt intentiones ymaginate), scilicet partis que est in nobis de eis aliquo modo quasi forma" ; *ibid.*, cap. 5 (p. 486, lin. 200-202) : "intellectus materialis non copulatur nobiscum per se primo, sed non copulatur nobiscum nisi per suam copulationem cum formis ymaginalibus" ; etc. 209-230 Vt enim Aristotiles... homo intelligat : Cf. ipse Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 415a, lin. 41 - 415b, lin. 2) ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 206, lin. 339-352) ; *Compendium Theol.*, pars. I, cap. 85 (ed. leon., tom. XLII, p. 109, lin. 81-90) ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 3 (ed. leon., tom. XLIII, p. 303-304, lin. 97-118) ; *Ia Pars*, q. 76, q. 1, resp. ; *Quest. disp. de Anima*, q. 2, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 18, lin. 258-277). 209-211 Vt enim Aristoteles... ad intellectum possibilem : Cf. ad sensum Arist., *De Anima*, Lib. III, 431a14-17. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 477) : "Set intellectiue anime fantasmata ut sensibilia sunt... Ex quo nequaquam sine fantasmate intelligit anima" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 229) : "Intellectiue autem anime fantasmata ut sensibilia sunt... propter quod nequaquam sine fantasmate intelligit anima". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 6, lin. 104-107 et lin. 130-134 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 231) : "Dicit ergo primo quod fantasmata se habent ad intellectiuam partem anime sicut sensibilia ad sensum... concludit ulterius quod, si fantasmata se habent ad animam intellectiuam sicut sensibile ad sensum, sicut sensus non potest sentire sine sensibili, ita anima non potest intelligere sine fantasmate". Hic tamen nichil modo expresso dicit Arist. de illa comparatione 'sicut color ad visum'. 211 sicut color ad uisum : Haec verba, licet ad sensum etiam ex loc. cit. in adn. praeced. colligi possunt, potius tamen referenda videntur ad Arist., *De Anima*, Lib. II, 430a15-17 : "sicut habitus quidam, ut lumen : quodam enim modo et lumen facit potencia existentes colores actu colores", ubi tamen non, sicut hic contingit, de 'intellectu possibili' agitur, sed de 'intellectu agente'. — Ipsum tamen adagium "fantasmata comparantur ad intellectum sicut color ad uisum" potius originem ducit ex Averroe, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, ut v. g. Lib. III, comm. 5 (ed. Crawford p. 401, lin. 410-417) : "Quemadmodum igitur color qui est in potentia non est prima perfectio coloris qui est intentio comprehensa, sed subiectum quod perficitur per istum colorem est visus, ita etiam subiectum quod perficitur per rem intellectam non est intentiones ymaginate que sunt intellecte in potentia, sed intellectus materialis est qui perficitur per intellecta ; et est cuius proportio ad ea est sicut proportio intentionis coloris ad virtutem visibilem" ; comm. 30, lin. 9-11 et 28-30 (p. 469) : "proportio istarum ymaginum ad intellectum materialem est sicut proportio sensibilium ad sensus... proportio intelligibilium ad ymagines est sicut proportio coloris ad coloratum, non sicut coloris ad sensum uisus". Axioma, etsi semper Aristoteli et non Commentatori attribuat, saepius laudat S. Thomas, velut : *Scriptum super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 1, art. 1, arg. 5 : "Philosophus dicit, III De Anima, quod ita se habent phantasmata ad intellectum, sicut colores ad uisum" ; Lib. II, d. 19, q. 1, art. 1, ad 6 : "intellectus... non potest intelligere sine fantasmate, quod se habet ad intellectum sicut color ad uisum, ut Philosophus in III De Anima dicit" ; Lib. IV, d. 50, q. 1, art. 1, arg. 4 : "ut dicitur in III De Anima, sicut se habent colores ad uisum, ita se habent fantasmata ad animam intellectiuam" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 2, art. 6, resp. (ed. leon., tom. XXII.1, p. 66, lin. 58-62) : "Vt enim Philosophus dicit in III De Anima, fantasmata se habent ad intellectum nostrum sicut sensibilia ad sensum, ut colores, qui sunt extra animam, ad uisum" ; q. 10, art. 9, resp. (tom. XXII.2, p. 328, lin. 199) : "Intellectus autem noster in statu uie hoc modo comparatur ad fantasmata sicut uisus ad colores, ut dicitur in III De Anima" ; *Super Boetium De Trinitate*, q. 1, art. 2, resp. (ed. leon., tom. L, p. 84, lin. 64-68) : "Quia intellectus noster... cum comparetur ad phantasmata sicut uisus ad colores..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 2, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 17, lin. 246-249) : "Fantasmata enim, ut dicit Philosophus in III De Anima, se habent ad intellectum sicut sensibilia ad sensum et colores ad uisum" ; *Ia Pars*, q. 75, art. 2, ad 3 : "Fantasma enim comparatur ad intellectum sicut color ad uisum" ; q. 76, art. 1, resp. : "Sic enim se habent phantasmata ad intellectum, ut dicitur in III De Anima, sicut colores ad uisum" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 12 (ed. leon., tom. XXI, p. 334, lin. 224-226) : "Dicit enim Philosophus in II De Anima quod sicut se habent colores ad uisum, ita se habent fantasmata ad intellectum possibilem" ; *Ia IIae*, q. 56, art. 5, ad 1 : "fantasmata se habent ad animam intellectiuam, sicut colores ad uisum, ut dicitur in III De Anima" ; etc. 229 formaliter : De intellectu possibili tractans, eadem uoce utitur S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59, (ed. leon., tom. XIII, p. 415, lin. 19) : "Oportet intellectum possibilem formaliter uniri nobis, et non solum per suum obiectum" ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 206, lin. 285) : "Si autem (homo) intelligit, oportet quod aliquo, formaliter loquendo, intelligat" ; *Compendium Theol.*, pars I, cap. 85 (ed. leon., tom. XLII, p. 109, lin. 101) : "Si nos per intellectum formaliter intelligimus". 230-240 Videtur... separatio : Cf. ipse Thomas *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 415b, lin. 21-40) ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1,

ratione continuationis defecisse, cum species intelligibilis non sit unum cum intellectu possibili, nisi in quantum est abstracta a phantasmatibus : sic enim solum est intellecta in actu ; secundum autem quod est in phantasmatibus est intellecta solum in potentia. Per hoc igitur magis demonstratur disiunctio intellectus possibilis a fantasmatibus quam continuatio : oportet enim illa esse omnino disiuncta, quorum uni aliquid uniri non potest nisi fuerit ab altero separatio.

Hac igitur opinione reiecta tamquam impossibili considerandum est quod Plato efficacius posuit hunc hominem intelligere, nec tamen substantiam spiritualem uniri corpori ut formam. Vt enim Gregorius Nixenus narrat, Plato posuit substantiam intellectiuam, que dicitur anima, uniri corpori per quendam spiritualem contactum, quod quidem intelligitur secundum quod mouens uel agens tangit motum aut passum, etiam si sit incorporeum ; ex qua ratione dicit Aristotiles in I De generatione quod quedam tangunt et non tanguntur, quia agunt et non patiuntur. Vnde dicebat

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴
240 separatio *scripts. cum* β] separato α(–pBa¹) separata pBa¹ 239 omnino *scrips. cum* M¹O³ Ca²P³ *sec.m.* AvP⁴] enim F⁴ omni *cet.* 244 formam] forma O³ pCa²Ca³In³pP⁴ 245 Nixenus] nicenus β

p. 206, lin. 319-329) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 2, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 18, lin. 278-287) ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 3 (ed. leon., tom. XLIII, p. 303, lin. 76-96). 241-269 Hac igitur... lapideus : Cf. *Ia Pars*, q. 76, art. 1, resp. "Quidam autem...". 242-244 Plato efficacius posuit... ut formam : Vide adn. seq. 244-250 Vt enim Gregorius Nixenus... incorporeum : Cf. rectius Nemesius Emesenus, *De Natura Hominis*, cap. 3 (PG 40, 593B-599B), Burgundione Pisano interprete (ed. G. Verbeke - J. R. Moncho, p. 51, lin. 32 - p. 51, lin. 54) : "Igitur Plato... Nam in corporibus quidem unitio alterationem convenientium operatur... In intelligibilibus autem unitio fit, alteratio autem non inde sequitur. Non enim aptum natum est intelligibile aliquod secundum substantiam alterari... Non igitur alteratur anima in unitione. Ostenso autem hoc, quoniam intelligibilia incorporea secundum substantiam sunt, necessario sequitur quod et unita ea non corrumpuntur ab his quibus uniuntur. Et unitur igitur, et inconfusibiliter unitur corpori anima. Nam quoniam quidem unitur, compassio ostendit; compatitur enim totum sibi ipsi animal ut unum ens; quoniam autem et inconfusibile manet, manifestum est ex hoc quod anima modo quodam separatur a corpore in somno et velut mortuum id iacere derelinquit...". Cf. (sed sine Gregorii Nysseni nec Nemesii nomine) S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 56 (ed. leon., tom. XIII, p. 403a-b, lin. 38-17) : "Est tamen quidam modus contactus quo substantia intellectualis corpori uniri potest. Corpora enim naturalia tangendo se alterant... Et quamuis, si considerentur solum ultima quantitatis, oporteat in omnibus mutuum esse tactum, tamen, si attendatur ad actionem et passionem, inuenientur aliqua esse tangentia tantum et aliqua tacta tantum : corpora enim celestia tangunt quidem hoc modo elementaria corpora, inquantum ea alterant : non autem tanguntur ab eis, quia ab eis non patiuntur. Si igitur sint aliqua agentia que quantitatis ultimis non tangant, dicentur nihilominus tangere, inquantum agunt secundum quem modum dicimus quod contristans nos tangit. Hoc igitur modo tangendi possibile est uniri substantiam intellectualem corpori per contactum. Agunt enim substantie intellectuales in corpora et mouent ea, cum sint immateriales et magis in actu existenes. Hic autem tactus non est quantitatis, set uirtutis. Vnde differt hic tactus a tactu corporeo in tribus...". 250-252 ex qua ratione... non patiuntur : Aristotelis sententiam circa relationem agere inter et tangere necnon pati inter et tangi magistri contraxerunt in adagio "quod non tangit, non agit" ; quod saepissime ab Alberto Magno laudatur et libro *XVI De Animalibus* explicite attribuitur, sicut v. g. : *Summa de quatuor Coequeuis*, tract. 4, q. 69, art. 3, part. 1, arg. 9 (ed. Borgnet, tom. XXXIV, p. 697b) : "Si non tangit, non agit" ; *In III Sent.*, d. 29, art. 11, arg. 6 (ed. Borgnet, tom. XXVIII, p. 563a) : "Dicit enim Aristoteles in XVI De Animalibus : Si non tangit, non agit" ; d. 31, art. 1, arg. 4 (p. 578a) : « Si non tangit, non agit » ; *Quest. de Peccato originali*, art. 1, arg. 2 (ed. Colon., tom. XXV.2, p. 189, lin. 43-44) : "Philosophus in XVI De Animalibus : Si non tangit, non agit" ; *In II Sent.*, d. 7, art. 7, arg. 1 (ed. Borgnet, tom. XXVII, p. 152b) : "Dicit enim Philosophus in libro XVI De Animalibus : si non tangit, non agit, et non sequitur alteratio" ; *In Dionisii De celesti Hierarchia*, cap. 4 (ed. Colon., tom. XXXVI.1, p. 67, lin. 9-10) : "sicut dicit Philosophus in XVI De Animalibus : Quod non tangit non agit" ; *In Dionisii De diuinis Nominibus*, cap. 7 (ed. Colon., tom. XXXV.1, p. 352, lin. 70-71) "quia si non tangit non agit, ut dicitur in XVI Animalium" ; *De Celo*, Lib. II, III, 2, (ed. Colon., tom. V.1, p. 145 lin. 31-32) : "omne quod agit, tangit, ut dicit Aristoteles in libro XVI Animalium" ; *Metaphysica*, Lib. VII, II, 8 (ed. Colon., tom. XVI, p. 349, lin. 46) : "quod non tangit non agit" ; *Problemata determinata*, q. 12 (ed. Colon., tom. XVII.1, p. 53) ; *Summa theol.*, Pars II, Tract. 1, q. 3, s. c. 3 (ed. Borgnet, tom. XXXII, p. 14a) : "dicitur ab Aristotele in libro XVI De Animalibus, quod si non tangit, non agit" et *ibid.*, Tract. 7, q. 29, arg. 5 (p. 317a) : "Philosophus in libro XVI De Animalibus : si non tangit non agit ; et si non agit, non sequitur alteratio". Unde ipse S. Thomas, sed sine nomine, *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 9, arg. 16 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 163, lin. 149) : "quod non tangit non agit" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 21, arg. 3 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 176, lin. 17) : "Quod non tangit non agit" ; *Quodlib. II*, q. 7, art. 1 [13], arg. 1 (ed. leon., tom. XXV.2, p. 231, lin. 14-15) : "quod non tangit, non agit" ; etc. Revera modo ad sensum erutum est hoc adagium ex Arist., *De Animalibus*, Lib. XVI (= *De Generatione Animalium*, Lib. II, 73a23-4) a Michaele Scoto transl. (ed. van Oppenraaij, Aristoteles Semitico-Latinus, tom. V.3, p. 64) : "quoniam nihil potest mouere nisi secundum contactum". — Sed eadem sententia inuenitur (haud vero eadem littera) apud Arist., *De Generat. et Corrupt.*, Lib. I, 322b22-24, ab Anonymo transl. (AL IX.1, p. 33, lin. 20-21) : "Neque enim facere hec et pati possunt principaliter que non possibile ad inuicem tangere", ubi commentarius Auerrois a Michaele Scoto transl. (ed. Fobes, p. 60) habet : "Et cum actio est, tactus est... Quod enim patitur, tangitur" ; unde Albertus, *In IV Sent.*, d. 44, litt. F, art. 37, arg. 3 (ed. Borgnet, tom. XXX, p. 592) : "Omnis actio est per contactum, ut dicit Aristotiles in I De Generatione et Corruptione et in XVI De Animalibus" ; et ipse S. Thomas, praeter hic (*Quest. disp. de spir. Creaturis*, art. 2, lin. 250-252) adagium etiam alibi ad *De Generat. et Corrupt.* attribuit, sicut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 12, q. 1, art. 2, qla 1, arg. 2 : "actio naturalis requirit contactum naturalem, ut patet in I De Generatione" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 10, arg. 3 (ed. leon., tom. XXIII, p. 326, lin. 14-15) : "Omnis actio est per contactum, ut dicitur in I De Generatione". — Cf. etiam, ad sensum Arist., *De Generatione et Corruptione*, Lib. I, 323a28-30. Transl. Vetus (AL IX.1, p. 35, lin. 10-12) : "Est autem, ut aliquando infimus, movens tangere solum quod movetur, quod tangitur autem non tangere quod tangit". Transl. Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, in suppl. p. II) : "Est autem ut aliquando inquimus movens tangere solum id quod movetur, quod tangitur autem non tangere id quod tangit". Deest pro hac parte S. Thomae *Sententia Libri de Generatione et Corruptione*. 252-255 dicebat Plato, ut dictus Gregorius refert... utens corpore : Cf. rectius Nemesius Emesenus, *De Natura Hominis*, cap. 1 (PG 40, 505A) et cap. 3 (PG 40, 593B), Burgundione Pisano interprete (ed. G. Verbeke - J. R. Moncho, p. 5, lin. 25-26 et p. 51, lin. 32-33) : "Plato vero non existimat dicere hoc utrumque esse hominem, animam et corpus, sed animam corpore tali

Plato, ut dictus Gregorius refert, quod homo non est aliquid compositum ex anima et corpore set
255 est anima utens corpore, ut intelligatur esse in corpore quodammodo sicut nauta in naui, quod uidetur tangere Aristotiles in II De anima ; sic igitur et hic homo intelligit in quantum hic homo est ipsa substantia spiritualis que est anima, cuius actus proprius est intelligere, hac tamen 260 substantia forma corporis non existente. Set ad huius rationis improbationem unum sufficiat, quod Aristotiles in II De anima inducit directe contra hanc positionem : si enim anima non

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 261 corporis *scripsi cum* β] communis α 262 huius *scripsi cum* LiO³] huiusmodi *cet.*

utentem..." et "Igitur Plato quidem et propter hanc difficultatem non vult animal ex anima et corpore esse, sed animam corpore utentem et velut indutam corpus". 255 anima corpore utens : Haec verba S. Thomas etiam alibi attribuit Gregorio Nysseno, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 1, q. 2, art. 4, ad 3 ; *De Vnitate Intellectus contra Auerroistas*, cap. 3 (ed. leon., tom. XLIII, p. 305, lin. 259-264). 255-256 ut intelligatur... nauta in naui : Hanc imaginem de 'nauta in naui' habet Arist., *De Anima*, Lib. II, 413a8-9 (vide adn. seq.), sed eam non attribuit Platoni. Etiam antiqui commentatores (ut Alexander, Themistius, Philopon, Simplicius, Sophonias) in suis ad hunc Aristotelis locum commentariis, imaginem Aristotelis, etsi reassumant et commentent, numquam tamen Platoni attribuunt. Et idem dicendum de Plotino, de Averroe et de Alberto Magno. Et revera nusquam habetur in his quae supersunt ipsius Platonis scriptis. Ampliora circa hanc rem habeas apud A. Mansion, *L'immortalité de l'âme d'après Aristote*, in *Revue Philosophique de Louvain*, 51 (1953), p. 456-465, qui opinatur imaginem 'nautae in naui' primo Platoni attributam esse ab ipso S. Thoma. Etenim hanc imaginem (praeter hic, *De spir. Creat.*, a. 2, resp.), Gregorii Nysseni auctoritatem invocans, Platoni in pluribus locis attribuit S. Thomas, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 1, q. 2, art. 4, ad 3 : "Propter hanc obiectionem Plato posuit, ut Gregorius Nyssenus narrat, quod anima est in corpore sicut motor in mobili, ut nauta in naui, et non sicut forma in materia ; unde dicebat quod homo non est aliquid ex anima et corpore, set quod homo est anima utens corpore" ; d. 17, q. 2, art. 2, resp. : "animam corpori uniri posuerunt quasi accidentaliter, sicut nautam naui, uel sicut hominem indumento, ut de Platone Gregorius Nyssenus narrat ; unde dicebat hominem esse animam corpore indutam" ; Lib. III, d. 5, q. 3, art. 2, resp. : "De unione anime ad corpus apud antiquos duplex fuit opinio. Vna que dicit quod anima unitur corpori sicut ens completum enti incompleto, ut esset sicut nauta in naui. Vnde, sicut dicit Gregorius Nyssenus, Plato posuit quod homo non est aliquid constitutum ex anima et corpore, set est anima induta corpore" ; d. 22, q. 1, art. 1, resp. : "uel iterum quod anima adiungatur corpori accidentaliter, ut nauta naui, uel homo uestimento, sicut dicebant antiqui philosophi, quorum Plato, ut Gregorius Nyssenus narrat, dicebat quod homo non est aliquid compositum ex anima et corpore ; set est [anima] utens corpore" ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 5, art. 10, resp. : "Positio autem premissa procedit secundum opinionem illorum qui dicunt : animam accidentaliter uniri corpori, sicut nautem naui, aut hominem indumento. Vnde et Plato dixit quod homo est anima corpore induta, ut Gregorius Nyssenus narrat" ; *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 292, lin. 88-96) : "Et precipue quia Plato posuit animam non uniri corpori ut formam, set magis ut motorem et rectorem, ut patet per Plotinum et Gregorium Nissenum, quod ideo induco quia non fuerunt Latini set Greci. Hanc igitur dubitationem insinuat Philosophus cum post premissa subiungit : Amplius autem immanifestum si sic corporis actus anima sicut nauta nauis". Attamen, loco Gregorii Nysseni hic toties correctius intelligatur Nemesius, *De Natura Hominis*, cap. 3 (ed. G. Verbeke - J. R. Moncho, p. 51-52, lin. 32-34), ubi tamen non invenitur "nauta in naui", sed tantum dicitur : "Igitur Plato quidem et propter hanc difficultatem non vult animal ex anima et corpore esse, sed animam corpore utentem et velut indutam corpus". Alibi invenitur imago Platoni quidem (vel Platonicis) attributa, sed tacito Gregorii nomine, ut v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 57, lin. 9-12 (ed. leon., tom. XIII, p. 406a) : "Plato igitur posuit, et eius sequaces, quod anima intellectualis non unitur corpori sicut forma materie, set solum sicut motor mobili, dicens animam esse in corpore sicut nautam in naui" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 8-9, lin. 260-268 et p. 9, lin. 274-282) : "Plato... ponebat enim totam naturam speciei in anima esse, diffiniens hominem non aliquid compositum ex anima et corpore, set animam corpore utentem, ut sit comparatio anime ad corpus sicut naute ad nauem uel sicut induti ad uestem... Iterum, si anima esset in corpore sicut nauta in naui... Et preterea, si anima esset in corpore sicut in naui..." ; q. 11, resp. (p. 98, lin. 160-163) : "Posuit enim Plato quod anima unitur corpori ut motor tantum et non ut forma, dicens eam esse in corpore sicut nauta ut naui..." *De Substantiis separatis*, cap. 1 (ed. leon, tom. XL, p. 43, lin. 177-180) : "...ponebant Platonici... ita quod anima cum suo perpetuo inuisibili corpore est in hoc corpore grossiori non sicut forma in materia set sicut nauta in naui". Et etiam cf. in adn. seq. verba laudata ex *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 2, adn. ad lin. 153 (ed leon., tom. XLV.1, p. 76). Vel etiam affertur imago nec Platonis nec Gregorii nominibus appositis, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 8, q. 5, art. 3, resp. : "quidam... imaginati sunt animam esse in corpore sicut in loco, ac si tantum esset motor, et non forma, sicut est nauta in naui" ; Lib. II, d. 8, q. 1, art. 2, ad 1 : "Talis assumptio terminatur ad aliquam unionem que est motoris ad motum, ut naute ad nauem ; non autem ut forme ad materiam" ; Lib. IV, d. 43, q. 1, art. 1, qla 1, resp. : "Quidam uero posuerunt totam hominis naturam in anima constare, ita ut anima corpore uteretur sicut instrumento, aut sicut nauta in naui" ; *Expositio super Iob ad Litteram*, cap. 4 (ed. leon., tom. XXVI, p. 32, lin. 473-478) : "Fuerunt autem aliqui qui propter hoc dixerunt quod anima non unitur corpori nisi accidentaliter sicut homo uestimento aut nauta naui..." ; *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 4 (lectio 7), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 388a) : "...sicut in nauibus et in aliis artificialibus que non sunt secundum naturam, diuersum est quod mouet ab eo quod mouetur, sic et in animalibus : uidetur enim quod hoc modo se habeat anima que mouet, ad corpus quod mouetur, sicut nauta ad nauim, ut dicitur in II De Anima". 256-257 quod uidetur tangere... II De Anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 413a8-9. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 149) : "Amplius manifestum est, si sic sit actus corporis anima, sicut nauta nauis" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R. A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 74) "Amplius autem inmanifestum si sic corporis actus anima sicut nauta nauis". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 2 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 76, lin. 153-157) : "Et, quia Plato ponebat quod anima est actus corporis non sicut forma set sicut motor, subiungit quod hoc nondum est manifestum si anima sit actus corporis sicut nauta est actus nauis, scilicet motor tantum". 263-269 Aristotiles... lapideus : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 412b17-25. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 148) : "Considerare autem in partibus oportet quod dictum est. Si enim esset oculus animal, anima utique esset ipsius, uisus : hic enim est substancia oculi secundum rationem, oculus autem materia uisus est, quo deficiente non est etiam *oculus* nisi equiuoce, sicut *lapideus* aut *depictus*. Oportet igitur accipere quod est in parte, in toto uiuente corpore : simile namque habet sicut pars ad partem, sic et totus sensus ad totum corpus quod sensitiuum est, secundum quod huiusmodi est" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 75) : "Considerare autem in partibus oportet quod dictum est. Si enim esset oculus animal, anima utique ipsius, uisus esset : hic enim est substancia oculi que secundum rationem, oculus autem materia uisus est, quo deficiente non est adhuc *oculus* nisi equiuoce, sicut *lapideus* aut *depictus*. Oportet igitur accipere quod est in parte in toto uiuente corpore ; proportionaliter namque habet sicut pars ad partem, totus sensus

uniretur corpori ut forma, sequeretur quod corpus et partes eius non haberent esse specificum per animam ; quod manifeste falsum apparet, quia recedente anima non dicitur oculus aut caro et os nisi equiuoce, sicut oculus pictus aut lapideus. Vnde manifestum est quod anima est forma et quod quid erat esse huius corporis, id est a qua hoc corpus habet rationem sue speciei.

Qualiter autem hoc esse possit inquirendum est. Considerandum est autem quod, quanto aliqua forma est perfectior, tanto magis supergreditur materiam corporalem, quod patet inducenti in diuersis formarum ordinibus : forma enim elementi non habet aliquam operationem nisi que fit per qualitates actiuas et passiuas, que sunt dispositiones materie corporalis ; forma

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 269 pictus *coni. cum* Ca³P⁴ sCa²] fictus α Ba² uel (alias) pictus *add.* AvIn³P³ 273 inquirendum *scripsi. cum sec. m.*Ca²P⁴] inquirenda *cet.*

ad totum corpus quod sensitiuum secundum quod huiusmodi". — Sed praeterquam in *De Anima* (ad quod opus hic explicite refert S. Thomas) etiam in aliis operibus eamdem vel similem comparationem affert Arist. : *Categ.*, 12a-3, a Boethio transl. (AL I, p. 5, lin. 3-5) : "Aequiuoce dicuntur... ut animal homo et quod *pingitur*" ; *Meteor.*, Lib. IV, 389b31-390a2, ab Henrico Aristippo transl. (ms. Vat. Urb. lat. 206, f. 252r) : "Magis namque manifestum est quoniam mortuus homo, equiuoce : ita igitur et *manus* defuncti equiuoce... minus uero in carne et osse talia manifesta" ; *De Anima*, Lib. II, 412b17-25, (vide hic supra) ; *De Animalibus XI* (= *De Partibus Animalium*, Lib. I, 640b32-641a5), a Michaele Scoto transl. (ms. El Escorial f.III.22, f. 51va) : "Et homo ymaginatus habet illam figuram et formam, et quamuis sit homo in forma et aspectu, non tamen est uere homo ; et similiter manus uera et *manus figurata*, quia sunt equiuoca in nomine... quoniam *manus figurata* non potest facere suum opus" ; a Guillelmo transl. (ms. Vat. lat. 2095, f. 73vb) : "Omni palam esse quale quid secundum formam est homo tanquam existente ipso per figuram et colorem noto. Quamuis mortuus habeat eandem figure formam, set tamen non est homo. Adhuc autem inpossibile est esse *manum* qualitercumque dispositam, puta *eream aut ligneam*, nisi equiuoce... non enim poterit facere sui ipsius opus... Similiter autem hiis neque partium mortui aliqua amplius talium est, dico autem puta *oculus*, *manus*" ; *Metaphysica*, Lib. VII, 1035b24-25, a Michaele Scoto transl. (in Auerroe, *In Metaph.*, lib. VII, textus 35, ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 186ra) : "Et non erit illud quod est aliquo modo in aliqua dispositione *digitus* animalis, nisi equiuoce, ut mortuus" (cf. Auerrois comm., f. 187rb) ; *Politica*, Lib. I, 1253a20-21, a Guillelmo transl. (in ed. leon., tom. XLVIII, p. A.77) : "Interempto enim toto non erit *pes* neque *manus* nisi equiuoce". — Inter Aristotelis commentatores cf. v. g. Themistius, *Paraphrasis eorum quae De Anima Aristotelis*, Lib. III, n. I, (ed. G. Verbeke, p. 100, lin. 9-11) : "oculus autem totum, corpus autem oculi materia visus, quo deficiente non amplius oculus nisi aequivoce, sicut lapideus et depictus" ; Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. II, comm. 8 (ed. Crawford, p. 142, lin. 79-81) : "cum sensus aufertur a carne, non remanet caro, nisi equivoce, sicut caro mortui" ; et comm. 9 (*ibid.*, p. 144, lin. 29-35) : "et quia manifestum est de visu quod, cum deficit, non remanet post oculus, nisi equivoce, sicut oculus factus de lapide aut formatus in pariete, qui non habet de intentione oculi nisi tantum figuram, et quod visus est substantia oculi, manifestum est quod anima debet habere talem dispositionem cum corpore, scilicet quod, cum aufertur, aufertur nomen ab animato, et non remanet animatum, nisi equivoce" ; Albertus Magnus, *Summa de Creaturis*, Lib. II, tract. 1, q. 4, art. 5, ad 3 : "cum autem (corpus) non habeat animam, non est corpus organicum nisi aequivoce, ut homo mortuus dicitur homo". — Quam Aristotelis doctrinam et exempla persaepe etiam, tum brevius tum extensius, reassumit S. Thomas, uelut : *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 3, q. 2, art. 1, resp. ; d. 6, q. 3, art. 1, resp. ; d. 13, q. 2, art. 2, qla 3, resp. ; d. 22, q. 1, art. 1, resp. ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 2, art. 11, arg. 8 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 78, lin. 71-77) et ad 8, (p. 80 lin. 271-276) ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap 57 (ed. leon., tom. XIII, p. 407a, lin. 3-5) ; cap. 72 (p. 457a, lin. 3-6) ; Lib. IV, cap. 29 (tom. XV, p. 110a, lin. 30-31) ; cap. 32 (p. 116a, lin. 24-27) ; cap. 37 (p. 133a, lin. 29-31) ; *Compend. Theol.*, pars I, cap. 209 (ed. leon., tom. XLII, p. 162, lin. 40-42) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 9, lin. 277-281) ; q. 9, resp. (p. 82, lin. 280-282) ; q. 10, resp. (p. 90, lin. 159-161) ; *Quest. disp. de spir. Creaturis*, art. 2, resp. (lin. 263-272) ; art. 4 (lin. 181-186) ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 71, lin. 282-285) ; Lib. II, cap. 2, (p. 75 lin. 62-63) ; *Ia Pars*, q. 13, art. 10, s. c. 1 et ad s. c. 1 (= ad 4) ; q. 76, art. 8, resp. ; *De Unitate Intellectus*, cap. 3 (ed. leon., tom. XLIII, p. 306, lin. 303-304) ; *Sent. Libri Politicorum*, Lib. I, cap. 1.b (ed. leon., tom. XLVIII, p. A.79, lin. 158-183) ; *Super Iohannis Euangelium Lectura*, cap. 1, lectio 7, in v. 14a, super vocem "caro" (ed. Cai, apud Marietti, p. 33, n. 167 in fine) ; *Quodlib. III*, q. 2, art. 2 [4], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 246, lin. 35-37) ; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 10 in 1035b24-25 ; *IIIa Pars*, q. 50, art. 5, s. c. 2 ; *Sent. Libri De Gener. et Corrupt.*, Lib. I, cap. 15, n. 5 (ed. leon., tom. III, p. 317b - 318a) ; etc. 280-285 forma autem corporis... curat apostema : De causalitate corporum celestium idem in simili contextu (et cum eodem exemplo "sicut magnes attrahit ferreum") pluries habet S. Thomas, ut v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 10, ad 5 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 171, lin. 229-236) : "Aliquis effectus est a corporibus celestibus in istis corporibus qui non causatur ex calido et frigido, sicut magnes attrahit ferrum : et per hunc modum ex corpore celesti aliqua dispositio in corpore humano relinquitur ex qua contingit ut anima ei coniuncta inclinetur ad hoc uel ad illud artificium" ; q. 22, art. 13, resp. (tom. XXII.3, p. 645, lin. 157-163) : "Corpora etiam mixta habent quasdam operationes sibi proprias que consequuntur naturam quatuor elementorum, ut tendere deorsum, calefacere uel infrigidare ; et habent alias operationes ex impressione celestium corporum, ut magnes attrahit ferrum" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 68 (ed. leon., tom. XIII, p. 441a, lin. 19-32) : "Inuenimus enim aliquas infimas formas, que in nullam operationem possunt nisi ad quam se extendunt qualitates que sunt dispositiones materie, ut calidum, frigidum, humidum et siccum, rarum, densum, graue et leue, et his similia : sicut forme elementorum. Vnde iste sunt forme omnino materiales, et totaliter immerse materie. Super has inueniuntur forme mixtorum corporum, que licet non se extendant ad aliqua operata que non possunt compleri per qualitates predictas, interdum tamen operantur illos effectus altiori uirtute [hic addunt aliqui codd. "corporali tamen", alii autem codd. legunt "uirtute corporali quam tamen sortiuntur" ; cf. app. crit. in ed. leon.], quam sortiuntur ex corporibus celestibus, que consequitur eorum speciem : sicut adamas trahit ferrum" ; Lib. III, cap. 92 (*ibid.*, tom. XIV, p. 281a, lin. 4-12) : "Manifestum est enim quod etiam inanimata corpora quasdam uires et efficacias a celestibus corporibus consequuntur, etiam preter eas que ad qualitates actiuas et passiuas elementorum consequuntur, quas etiam non est dubium celestibus corporibus esse subiectas : sicut quod magnes attrahat ferrum, habet ex uirtute celestis corporis, et lapides quidam et herbe alias occultas uirtutes" ; *Ia Pars*, q. 115, art. 3, ad 2 : "Vnde secundum philosophum, in II De generatione, necesse est ponere aliquod principium actiuum mobile, quod per sui presentiam et absentiam causet uarietatem circa generationem et corruptionem inferiorum corporum. Et huiusmodi sunt corpora celestia. Et ideo quidquid in istis inferioribus generat, mouet ad speciem sicut instrumentum celestis corporis ; secundum quod dicitur in II Phisicorum quod homo generat hominem, et sol" ; *Quodlibet XII*, q. 8, art. 2 [14], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 409, lin. 4-11) : "Aliquid potest habere uirtutem aliquam et secundum propriam naturam et secundum uirtutem superioris cause ; uerbi gratia, commixtum ex elementis habet uirtutem unam ex natura elementorum secundum motum predomi-

autem corporis mineralis habet aliquam operationem excedentem qualitates actiuas et passiuas, que consequitur speciem ex influentia corporis celestis, ut quod magnes attrahit ferrum et quod saphirus curat apostema. Vlterius autem anima uegetabilis habet operationem, cui quidem deseruiunt qualitates actiue et passiue organice; set tamen supra posse huiusmodi qualitatum ipsa effectum proprium sortitur nutriendo, augendo usque ad determinatum terminum et alia huiusmodi complendo. Anima autem sensitiua ulterius habet operationem ad quam nullo modo se extendunt qualitates actiue et passiue, nisi quatenus exiguntur ad compositionem organi per quod talis operatio exercetur, ut uidere, audire, appetere et huiusmodi. Perfectissima autem formarum, id est anima humana, que est finis omnium formarum naturalium, habet operationem omnino excedentem materiam, que non fit per organum corporale, scilicet intelligere. Et quia esse rei proportionatur eius operationi, ut dictum est, cum unumquodque operetur secundum quod est ens, oportet quod esse anime humane superexcedat materiam corporalem et non sit totaliter comprehensum ab ipsa, set tamen aliquo modo attingatur ab ea, in quantum igitur supergreditur esse materie corporalis potens per se subsistere et operari, anima humana est substantia spiritualis, in quantum uero attingitur a materia et esse suum communicat illi est corporis forma. Attingitur autem a materia corporali ea ratione quod semper suppremum infimi ordinis attingit infimum

Pecia 1 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1} β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^{4} 284 magnes *coni. cum* O^{3} β] magnos α(–O^{3}) 295 uidere *scrips. cum* β sM^{1}] uidetur α 295 audire *scrips. cum* AvP^{3} *sec.m.* M^{1}P^{4}] audiri *cet.* appetere] et *praem.* β 304 materiam] naturam F^{4}pM^{1}O^{2} Ba^{2} 307 materie *coni. cum* sP^{4}] maxime *cet.* 310 communicat *scrips. cum* M^{1}O^{3} sP^{4}] communicant *cet.* corporis *scrips. cum* M^{1}O^{3} P^{3} *sec.m.* Ca^{2}P^{4}] corpus *cet.*

nantis elementi; aliam habet ex corpore celesti, sicut quod adamas attrahit ferrum; quod non reducitur ad uirtutem elementarem"; *Quest. disp. de Anima*, q. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 9-10, lin. 296-308) : "Forme enim elementorum, que sunt infime et materie propinquissime, non habent aliquam operationem excedentem qualitates actiuas et passiuas, ut rarum et densum, et alie huiusmodi, que uidentur esse materie dispositiones. Super has autem sunt forme mixtorum corporum, que preter predictas operationes habent aliquam operationem consequentem speciem, quam sortiuntur ex corporibus celestibus; sicut quod adamas attrahit ferrum, non propter calorem aut frigus aut aliquid huiusmodi, set ex quadam participatione uirtutis celestis"; *De operationibus occultis nature*, (ed. leon., tom. XLIII, p. 183 lin. 10-22) : "Quecumque igitur actiones et motus elementatorum corporum sunt secundum proprietatem et uirtutem elementorum ex quibus huiusmodi corpora componuntur, huiusmodi actiones et motus habent manifestam originem de qua nulla emergit dubitatio. Sunt autem quedam huiusmodi corporum que a uirtutibus elementorum causari non possunt, puta quod magnes attrahit ferrum, et quod quedam medicine quosdam determinatos humores purgant et a determinatis corporis partibus. Oportet igitur huiusmodi actiones in aliqua altiora principia reducere"; *De Vnitate Intellectus contra Auerroistas*, cap. 1 (ed. leon., tom. XLIII, p. 296, lin. 472-479) : "Videmus enim in multis quod aliqua forma est quidem actus corporis ex elementis commixti, et tamen habet aliquam uirtutem que non est uirtus alicuius elementi, set competit tali forme ex altiori principio, puta corpore celesti : sicut quod magnes habet uirtutem attrahendi ferrum, et iaspis restringendi sanguinem". 284 magnes attrahit ferrum : Ab Alberto Magno forte sumit S. Thomas exemplum "magnes attrahit ferrum". Cf. Albertus Magnus, *Quaestiones super De Animalibus*, Lib. XVI, q. 10, ad 1 (ed. Colon., 1955, tom. XII, p. 281, lin. 15-25) : "Agens universale agit cum agente particulari, quia 'homo generat hominem et sol', ut habetur II Physicorum. Unde ex elementorum commixtione procedit aliquid quod excedit naturam elementorum. Quod enim adamas attrahit ferrum, hoc non habet per naturam alicuius elementi dominantis in ipso, sed ex influentia corporum superiorum vel caelestium"; Albertus Magnus, *Mineralium Libri quinque*, Lib. II, tract. 2, cap. 11 (ed. Borgnet, tom. 5, p. 40b) : "Magnes sive magnetes lapis est ferruginei coloris... Virtus autem eius est mirabilis in attractione ferri, ita quod virtutem eius transmittat in ferrum, ut et illud etiam attrahat... si supponitur ei adamas, iterum non atrahit, ita quod parvum adamas magnum ligat magnetem". Diversimodo loquitur Albertus de adamate; cf. tract. 2, cap. 1 (p. 30b-31a) : "Adamas autem... lapis est durissimus... Hic autem lapis penetrat ferrum... Non trahit autem ferrum, eo quod sit proprius locus generationis eius, ut quidam mendose dixerunt... Et quod mirabile videtur multis, hic lapis quando magneti superponitur, ligat magnetem et non permittit ipsum ferrum trahere... etiam quidam ferrum attrahere mentiuntur"; tract. 3, cap. 6 (p. 56-57) : "In eodem libro (= *De Lapidibus*) adhuc asserit Aristoteles quod adamas ferrum et lapides omnes non constringit, et plumbum constringit... Item dicit Aristoteles quod species magnetis sunt valde diversae : quaedam enim trahit aurum, et alia diversa ab ea trahit argentum, et quaedam stannum, quaedam ferrum, quaedam plumbum... et quaedam trahit carnes humanas... et quaedam trahit ossa, et quaedam pilos, et alia aquas, et alia pisces". [Revera agitur hic de opere Pseudo-Arist., *De Mineralibus*, quod "est arabico-latina versio ab Alfredo de Sareshel facta trium capitulorum quae ex Avicennae libro Meteororum extracta et cum Aristotelis Meteororum Vetere Translatione, suo tamen titulo servato, coniuncta sunt. Invenitur etiam saepe post Meth. Novae Translationis vel etiam sola : et interdum est titulus : *De Congelatis*, aut *De Compositione Lapidum*" (cf. *Aristoteles Latinus. Codices*, descripsit G. Lacombe, Pars 1, p. 92)]. 285 saphirus curat apostema : Cf. Albertus Magnus, *Mineralium Libri quinque*, Lib. II, tract. 2, cap. 17 (ed. Borgnet, tom. 5, p. 44b) : "Saphirus lapis est valde notus... Huius autem virtutem ego vidi, quod anthraces duos fugavit". 296-322 Perfectissima... subiectum : Cf. ipse Thomas, *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 207, lin. 377-383); *Quest. disp. de Anima*, q. 2, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 18-19, lin. 310-327); *Ia Pars*, q. 76, art. 1, resp., circa finem. 300-301 esse rei... ut dictum est : Vide supra, lin. 178-179. 311-314 semper supremum... De diuinis nominibus : Cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. VII, § 3 (PG 3, 872B), cum transl. latinis (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 407). Transl. Scoti Eriugenae : "et semper fines priorum connectens principiis secundorum". Transl. Ioh. Saraceni "et semper fines priorum conjungens principiis secundorum". Cf. S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de divinis Nominibus Expositio*, cap. I, lectio 4 (ed. C. Pera, p. 275, n. 733) : "Modum autem huius ordinis subiungit, quia semper fines primorum, idest infima supremorum, coniungit principiis secundorum, idest supremis inferiorum, ad modum quo supremum corporalis creature scilicet corpus humanum, infimo intellectualis nature, scilicet anime rationali unit." — Ex huius Dionysii loci littera erutum est adagium inter scholasticos pertritum, variis tamen modis enunciatum. "Diuina sapientia coniungit fines primorum principiis secundorum", sicut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 9, q. 1, art. 6, resp.; d. 39, q. 3, art. 1, resp.; Lib. III, d. 26, q. 1, art. 2, resp.; *Quest. disp. de Veritate*, q. 8, art. 15, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 269, lin. 135-138);

suppremi, ut patet per Dyonisium VII cap. De diuinis nominibus ; et ideo anima humana, que est infima in ordine substantiarum spiritualium, esse suum communicare potest corpori humano, quod est dignissimum, ut fiat ex anima et corpore unum sicut ex forma et materia. Si uero substantia spiritualis esset composita ex materia et forma, impossibile esset quod esset forma corporis, quia de ratione materie est quod non sit in alio, set quod ipsa sit primum subiectum.

1. Ad primum ergo dicendum quod substantia spiritualis, licet non comprehendatur a corpore, attingitur tamen aliqualiter ab eo, ut dictum est.

2. Ad secundum dicendum quod intelligere est operatio anime humane secundum quod superexcedit proportionem materie corporalis, et ideo non fit per aliquod organum corporale. Potest tamen dici quod ipsum coniunctum, id est homo, intelligit in quantum anima, que est pars eius formalis, habet hanc operationem propriam, sicut operatio cuiuslibet partis attribuitur toti : homo enim uidet oculo, ambulat pede, et similiter intelligit per animam.

3. Ad tertium dicendum quod anima habet esse subsistens in quantum esse suum non dependet a corpore utpote supra materiam corporalem eleuatum ; et tamen ad huius esse communionem recipit corpus ut sic sit unum esse anime et corporis, quod est esse hominis. Si autem secundum aliud esse uniretur sibi corpus, sequeretur quod esset unio accidentalis.

4. Ad quartum dicendum quod anima secundum suam essentiam est forma corporis, et non secundum aliquid additum ; tamen in quantum attingitur a corpore est forma, in quantum uero superexcedit corporis proportionem dicitur spiritus uel spiritualis substantia.

5. Ad quintum dicendum quod nulla pars habet perfectionem nature separata a toto : unde anima, cum sit pars humane nature, non habet perfectionem sue nature nisi in unione ad corpus. Quod patet ex hoc quod in uirtute ipsius anime est quod fluant ab ea quedam potentie que non sunt actus organorum corporalium, secundum quod excedit corporis proportionem, et iterum quod fluant ab ea potentie que sunt actus organorum, in quantum potest contingi a materia corporali. Non est aliquid perfectum in sua natura nisi actu explicari possit quod in eo uirtute continetur : unde anima, licet possit esse et intelligere a corpore separata, tamen non habet perfectionem sue nature cum est separata a corpore, ut Augustinus dicit XII Super Genesim ad litteram.

6. Ad sextum dicendum quod miraculum non accipitur ibi secundum quod diuiditur contra naturalem operationem, set secundum quod etiam

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 336 anima habet *inu.* F⁴M¹P¹ β

q. 14, art. 1, ad 9 (p. 439, lin. 268-271); q. 15, art. 1, resp. (p. 479, lin. 318-320); q. 16, art. 1, resp. (p. 504 lin. 188-190); q. 25, art. 2, resp. (p. 735, lin. 170-173); *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 68 (ed. leon., tom. XIII, p. 440b, lin. 23-25); Lib. III, cap. 97 (tom. XIV, p. 299b, lin. 26-28); *Quest. disp. de Spiritualibus Creaturis*, art. 6, arg. 1 (lin. 3-5); *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, arg. 4 (ed. leon., tom. XXIII, p. 279, lin. 42-45); *Quodlibet VI*, q. 11, art. unic. [19], in fine resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 315, lin. 75-78); *Super Librum de Causis Expositio*, prop. 19 (ed. Saffrey, p. 107, lin. 1-3); *Ia Pars*, q. 110, art. 3, resp. ; *Ia IIae*, q. 2, art. 8, arg. 1 ; *IIa IIae*, q. 188, art. 6, resp. Vel "Supremum inferioris nature attingit id quod est infimum superioris", sicut v. g. : *Quest. disp. de Potentia*, q. 5, art. 9, arg. 11 ; q. 6, art. 6, arg. 12 ; *Ia Pars*, q. 78, art. 2, resp. Vel "Inferius in suo supremo attingit id quod est superius", sicut v. g. *IIa IIae*, q. 52, art. 2, arg. 1. Vel "Natura inferior in sui supremo attingit infimum superioris nature", sicut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 1, ad 4 ; Lib. II, d. 24, q. 2, art. 1, ad 3. Pluries etiam modo implicito hoc adagium applicat S. Thomas, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 35, q. 1, art. 2, qla 2, ad 1 ; *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 13 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 122, lin. 199-200); *Sententia Libri de Sensu et Sensato*, in prohemio (ed. leon., tom. XLV.2, p. 8, lin. 222-225); *Sententia Libri Ethicorum*, Lib. VII, cap. 1 (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 381, lin. 102-107). Animadvertendum tamen quod verba 'in suo supremo', 'in sui supremo', 'secundum supremum sui' et alia huiusmodi (addita per modum glossae ?) non habentur nec in textu graeco Dionysii nec in transl. latinis. 323-325 substantia... ut dictum est : Vide supra, lin. 303-314. 326-329 Ad secundum... corporale : Pro prima parte huius solutionis, cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 2, ad 2 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 19, lin. 334-339). 350-353 nulla pars... ad corpus : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 9, lin. 286-289). 362-366 unde anima... Genesim ad litteram : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. XII, cap. 35, n. 68 (PL 34, 483; CSEL 28.1, p. 432, lin. 15 - p. 433, lin. 11) : "Sed si quem movet, quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest eis etiam sine corporibus summa illa beatitudo praeberi ; difficilior quidem quaestio est, quam ut perfecte possit hoc sermone finiri : sed tamen minime dubitandum est, et raptam hominis a carnis sensibus mentem, et post mortem ipsa carne deposita, transcensis etiam similitudinibus corporalium, non sic videre posse incommutabilem substantiam, ut sancti Angeli vident ; sive alia latentiora causa, sive ideo quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi ; quo appetitu retardatur quodammodo ne tota intentione pergat in illud summum coelum, quamdiu non subest corpus, cuius administratione appetitus ille conquiescat. Porro autem si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, sicut haec caro quae corrumpitur, et aggravat animam, de propagine transgressionis existens, multo magis avertitur mens ab illa visione summi coeli : unde necessario abripienda erat ab eiusdem carnis sensibus, ut ei, quomodo capere posset, illud ostenderetur. Proinde cum hoc corpus iam non animale, sed per futuram commutationem spirituale receperit Angelis coaequata, perfectum habebit naturae suae modum, obediens et imperans, vivificata et vivificans, tam ineffabili facilitate, ut sit ei gloriae quod sarcinae fuit". 368 accipitur ibi : id est loco cit. supra, in adn. ad lin. 44-46.

ipsa naturalia opera miracula dicuntur, prout ab incomprehensibili diuina uirtute procedunt : et hoc modo dicit Augustinus Super Iohannem quod mirabilius est quod Deus ex paucis granis tantam segetum multitudinem producit, que sufficiat ad totius humani generis sacietatem, quam quod ex quinque panibus quinque milia hominum saciauit.

7. Ad septimum dicendum quod illud per quod debilitatur aliquid, preintellecta sua natura, non est naturale. Contingit tamen plerumque quod aliquid est pertinens ad naturam alicuius, ex quo sequitur in eo aliqua debilitatio aut defectus : sicut componi ex contrariis est naturale animali, ex quo tamen sequitur in eo mors et corruptio ; et similiter naturale est anime quod indigeat fantasmatibus ad intelligendum, ex quo tamen sequitur quod diminuatur in intelligendo a substantiis inferioribus. Quod autem dicitur quod anima a corpore pregrauatur, hoc non est ex eius natura set ex eius corruptione, secundum illud Sap. IX, " Corpus quod corrumpitur aggrauat animam ". Quod uero dicitur quod abstrahit se a nexibus corporalibus ut se intelligat, intelligendum est quod abstrahit se ab eis quasi ab obiectis, quia anima intelligitur per remotionem omnis corporeitatis ; non tamen ab eis abstrahitur secundum esse, quin immo quibusdam corporeis organis lesis anima non potest directe nec se nec aliud intelligere, ut quando leditur cerebrum.

8. Ad octauum dicendum quod quanto aliqua forma est altior, tanto plus indiget a potentiori agente produci ; unde cum anima humana sit altissima omnium formarum, producitur a potentissimo agente, scilicet Deo, alio tamen modo quam alie forme a quibuscumque agentibus. Nam alie forme non sunt subsistentes : unde esse non est earum set eis aliqua sunt ; unde fieri earum est secundum quod materia uel subiectum reducitur de potentia in actum, et hoc est ‹educi› formam de potentia materie absque additione alicuius extrinseci. Set ipsa anima habet esse subsistens : unde sibi proprie debetur fieri, et corpus trahitur ad esse eius ; et propter hoc dicitur quod est ab extrinseco et quod non educitur de potentia materie.

9. Vnde patet solutio ad nonum.

10. Ad decimum dicendum quod spiritus magis ‹conuenit› cum spiritu quam cum corpore conuenientia nature. Set conuenientia proportionis, que requiritur inter formam et materiam, magis conuenit spiritus cum corpore quam

Pecia 1 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 390 ex²] quod Av quod *praem. cet.*(–O³ Ba²P³) 398 anima *post* non potest β 401 plus *scrips. cum* O³ β] potest α(–O³) *om.* P¹ 403 producitur] ducitur β(–P³ sP⁴) 409 educi *suppl.*] *om. codd.* 410 formam] forma *codd.* 418 conuenit *suppl. cum* β sM¹] *om.* α

372-377 Augustinus... saciauit : Cf. Augustinus, *Tractatus in Evangelium Iohannis*, Tract. 24, n. 1 (PL 35,1593 ; CCL 36, p. 244, lin. 3-18) : "Quia enim ille non est talis substantia quae videri oculis possit, et miracula eius quibus totum mundum regit universamque creaturam administrat, assiduitate uiluerunt, ita ut pene nemo dignetur adtendere opera Dei mira et stupenda in quolibet seminis grano ; secundum ipsam suam misericordiam servavit sibi quaedam, quae faceret oportuno tempore praeter usitatum cursum ordinemque naturae, ut non maiora, sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana viluerant. Maius enim miraculum est gubernatio totius mundi, quam saturatio quinque milium hominum de quinque panibus ; et tamen haec nemo miratur ; illud mirantur homines non quia maius est, sed quia rarum est. Quis enim et nunc pascit universum mundum, nisi ille qui de paucis granis segetes creat ? Fecit ergo quomodo Deus. Unde enim multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicavit quinque panes". 388-389 Quod autem dicitur... pregrauatur : Vide supra, lin. 52-53. 391-392 illud Sapientie... animam : Cf. Vulg., Sapientia 9, 15 : "Corpus enim quod corrumpitur adgravat animam". 392 Quod uero dicitur : scilicet supra, lin. 54-56. 414 dicitur... ab extrinseco : Cf. Arist., *De Generatione Animalium*, lib. II, 736b27-28, a Michaele Scoto transl. (*De Animalibus*, Lib. XVI, mss. El Escorial f.III.22, f. 85rb ; Vat. lat. 2092, f. 66vb) : "Et sequitur dicere quod intellectus intrat ab extrinseco, et quod ipse solus est diuinus" ; a Guillelmo autem transl. (AL XVII.2.v, p. 54, lin. 3-4) : "Relinquitur autem intellectum solum deforis aduenire, et diuinum esse solum". Quem Aristotelis locum pluries sive explicite sive implicite affert S. Thomas, ubi exponit animam humanam non ex traduce transmitti sed a Deo creari, velut : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 18, q. 2, art. 1, s. c. 1 : "dicit Philosophus in XVI De Animalibus quod intellectus ab extrinseco est" ; d. 32, q. 2, art. 3, arg. 4 : "ut in XVI De Animalibus dicitur, intellectus est ab extrinseco" ; Lib. IV, d. 1, q. 1, art. 4, qla 1, resp. : "ad productionem anime que est ab extrinseco" ; *Quodlib. IX*, q. 5, art. 1 [11], resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 112, lin. 96-98) : "Sola autem anima intellectiua... est ab extrinseco per creationem" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 89 (ed. leon., tom. XIII, p. 541b, lin. 3-4) : "suspicantur Aristotilem dixisse intellectum ab extrinseco esse, in libro De Generatione Animalium" ; Lib. III, cap. 84 (tom. XIV, p. 248b, lin. 26-29) : "Pars autem intellectiua... est omnino ab extrinseco ut supra est probatum" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 2, arg. 12 (ed. leon., tom. XXIV.1, p.14, lin. 87-89) : "Set anima intellectiua... est ab extrinseco, ut dicit Philosophus in XVI De Animalibus" ; q. 11, arg. 10 (p. 96, lin. 73-77) : "Set anima rationalis est in homine ab extrinseco... ut patet per Philosophum in libro De Generatione Animalium" ; *ibid.*, ad 10 (p. 103 lin. 338-342) : "tamen in homine substantia anime... est ab extrinseco, ut iam dictum est" ; *Ia Pars*, q. 118, art. 2, resp. : "Et ideo Philosophus, in libro De Generatione Animalium, dicit : Relinquitur intellectus solus de foris aduenire" ; *ibid.*, ad 2 : "Et propter hoc dicit Philosophus quod intellectus uenit ab extrinseco" ; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. V, cap. 2 in 1013a24-b4, circa medium (ed. leon., tom. XLVI) : "sicut homo generat hominem non causans intellectum, qui est ab extrinseco" ; Lib. VII, cap. 8, in 1034a33-37, circa finem : "ex uirtute seminis potest fieri anima completa, preter intellectum qui est ab extrinseco, ut dicitur in XVI De Animalibus". — Etiam referri potuisset S. Thomas ad Arist., *De Anima*, Lib. I, 408b18-19, praesertim postquam cognovisset transl. Guillemi ; quod tamen non fecit, ut fuse explicatur in *Sent. Libri De Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, Préface, p. 192*-197*.

spiritus cum spiritu, cum duo spiritus sint duo actus ; corpus autem comparatur ad animam sicut potentia ad actum.

11. Ad undecimum dicendum quod angelus et anima sunt pares natura generis in quantum utrumque est intellectualis substantia ; set angelus natura speciei est superior, ut patet per Dyonisium IV cap. Celestis ierarchie.

12. Ad duodecimum dicendum quod rationale proprie acceptum est differentia anime, non angeli, set magis intellectuale, ut Dyonisius utitur, quia angelus non cognoscit ueritatem per discursum rationis set simplici intuitu, quod est proprie intelligere. Si tamen rationale large accipiatur, tunc dicendum est quod non est ultima differentia specifica, set diuiditur per alias specificas differentias propter diuersos gradus intelligendi.

13. Ad tertium decimum dicendum quod intellectus non dicitur esse actus partis alicuius corporis in quantum est potentia non utens organo ; ipsa tamen substantia anime unitur corpori ut forma, sicut dictum est.

14. Ad quartum decimum dicendum quod illis mulieribus discursus dicitur accidere in spiritu, non quod spiritus, id est substantia anime, extra corpus operetur, set quia in spiritu, hoc est in fantastico anime, huiusmodi uisa formantur.

15. Ad quintum decimum dicendum quod materia sine forma proprie loquendo non potest esse subiectum, secundum quod subiectum proprie dicitur aliquid ens actu ; set quod corpus animatum sit ens actu, ut possit esse subiectum, non habet ab alia forma quam ab anima, ut infra patebit.

16. Ad sextum decimum dicendum quod corruptibile et incorruptibile non conueniunt in genere secundum considerationem naturalem propter diuersum modum essendi et diuersam rationem potentie in utroque, licet possint conuenire in genere logico, quod accipitur secundum intencionem intelligibilem solum. Anima autem licet sit incorruptibilis non tamen est in alio genere quam corpus quia, cum sit pars humane nature, non competit sibi esse in genere uel specie uel esse personam aut ypostasim set composito. Vnde etiam nec hoc aliquid dici potest, si per hoc intelligatur ypostasis uel persona uel indiuiduum in genere aut specie collocatum, set si hoc aliquid dicatur omne quod potest per se subsistere, sic anima est hoc aliquid.

17. Ad septimum decimum dicendum quod illa positio Commentatoris est impossibilis, ut ostensum est.

18. Ad duodeuicesimum dicendum quod de ratione substantie intellectualis est quod sit immunis a materia a qua dependeat eius esse sicut totaliter comprehensum a materia : unde nichil prohibet animam esse substantiam

462 intencionem intelligibilem solum *incipit pecia* 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 466 ypostasim *scrips. cum* β(–Ba²In³)] ypo^{con} Ba² ypo^{son} In³ ypostasi α 468 si *coni. cum* AvCa³P⁴] set *cet.* 470 collocatum] collatum β 479 animam] anima F⁴O² Ca³In³pP⁴ aiã Li Ba²

427-429 set angelus... Celestis ierarchie : Cf. ad sensum Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. IV, § 1 et § 2 (PG 3, 177D- 179A) cum transl. latinis (ed. *Dionysiaca*, tom. II, p. 802-804). Transl. Scoti Eriugenae : "Esse enim omnium est super esse Divinitatis. Viventia autem eamdem super omnem vitam vivificam virtutem. Rationalia autem et intellectualia eamdem super omnem et rationem et intellectum per-se-perfectam et anteperfectam sapientiam. Clarumque quod circa eam illae essentiarum sunt quaecumque inmumerabiliter ab ea acceperunt. Sanctae ergo caelestium essentiarum dispositiones super ea quae tantum sunt et irrationabiliter viventia secundumque nos rationalia in hierarchiae traditionis participatione factae sunt" ; Transl. Ioh. Saraceni : "Etenim esse omnium est quae super esse est Deitas. Viventia autem eiusdem super omnem vitam vivifica virtute. Rationalia vero et intellectualia eiusdem super omnem et rationem et mentem per-se-perfecta et praefecta sapientia. Manifestum autem quia circa ipsam illae substantiarum sunt quaecumque in pluribus ipsa participaverunt. Igitur sancti caelestium substantiarum ornatus super solum existentia et irrationabiliter viventia et ea quae secundum nos rationalia thearchicae traditionis in participatione facti sunt". 432-435 set magis intellectuale... intelligere : Cf. ad sensum Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. VII, § 2 (PG 3, 868B) cum transl. Latinis (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 388-390). Transl. Scoti Eriugenae : "Ex ipsa invisibiles et intellectuales angelicorum animorum virtutes, simplices et beatas habent intelligentias, non in partitis aut a partitis aut sensibus aut rationibus artificialibus colligentes divinam scientiam neque a quodam communi ad haec comprehensae. Omni autem materiali et multitudine purgatae, pure, immaterialiter, uniformiter invisibilia divinorum intelligunt. Et est in eis intellectualis operatio clara et incontaminata puritate splendida, sciens et conspiciens divinarum intelligentiarum impartibiles et immateriales et Deiformiter uni ad intellectualem supersapientem et animum et rationem, quantum possibile est, reformatae" ; Transl. Ioh. Saraceni : "Ex ipsa intelligibiles et intellectuales angelicorum mentium virtutes, simplices et beatos habent intellectus, non in divisibilibus aut a divisibilibus aut sensibus aut sermonibus diffusis congregantes divinam cognitionem neque ab aliquo communi ad ista simulactae. Ab omni autem materiali et multitudine mundae existentes, intellectualiter, immaterialiter, uniformiter intelligibilia divinorum intelligunt. Et est ipsis intellectualis virtus et operatio munda et immaculata puritate resplendens et conspicaci divinorum intellectuum simplicitate et immaterialitate et divinitus unitio ad divinam supersapientem et mentem et rationem, sicut est possibile, figurata". Cf. S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de diuinis Nominibus Expositio*, cap. VII, lectio 2 (ed. C. Pera, p. 266, nn. 710-712). 442-443 ipsa tamen... sicut dictum est : Vide supra, lin. 261-322. 454-455 ut infra patebit : Vide infra, art. 3, resp. lin. 229-248. 456-458 corruptibile... genere : Vide supra, adn. ad lin. 109-110 473 illa positio Commentatoris : Vide supra, adn. ad lin. 120-122. 473-474 ut ostensum est : Vide supra, lin. 207-240 et lin. 241 : "Hac igitur positione reiecta tamquam impossibili".

intellectualem et formam corporis, ut supra dictum est.

19. Ad undeuicesimum dicendum quod ex anima humana et corpore ita fit unum quod tamen anima superexcedit corporis proportionem, et ex ea parte qua corpus excedit attribuitur ei potentia intellectiua ; unde ‹non› oportet quod species intelligibiles que sunt in intellectu recipiantur in materia corporali.

< Articulus tertius >

Tertio queritur utrum substantia spiritualis que est anima humana uniatur corpori per medium. Et uidetur quod sic. Dyonisius enim dicit XIII cap. Celestis ierarchie quod supprema coniunguntur infimis per media ; set inter substantiam spiritualem et corpus sunt media anima uegetabilis et sensibilis ; ergo substantia spiritualis que est anima rationalis unitur corpori mediante uegetabili et sensibili.

2. Preterea. Philosophus dicit in II De anima quod " est actus corporis organici potentia uitam habentis " ; corpus ergo phisicum organicum potentia uitam habens comparatur ad animam ut materia ad formam. Set hoc, scilicet corpus phisicum organicum, non est nisi per aliquam formam substantialem ; ergo illa forma substantialis, quecumque sit, precedit in materia substantiam spiritualem que est anima rationalis, et eadem ratione alie forme consequentes, que sunt anima sensibilis et uegetabilis.

3. Preterea. Quamuis materia non sit genus nec differentia forma, quia neutrum eorum predicatur de composito, genus autem et differentia de specie predicantur, tamen secundum Philosophum

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 486 non *suppl. cum* β] *om.* α

11 potentia] potentiam pF⁴LiM¹pP¹ 19 alie *scrips. cum sec.m.* Ca²P⁴] anime *cet.*

480-481 ut supra dictum est : Vide supra, lin. 261-322. 484 anima... proportionem : Cf. *Ia IIae*, q. 2, art. 6, resp., circa medium : "Cum enim anima rationalis excedat proportionem materie corporalis".

LOCI PARALLELI : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 1, q. 2, art. 4 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 71 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 9 ; *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 1 ; *Ia Pars*, q. 76, art. 5, 4, 6 et 7. 3-5 Dyonisius... media : Cf. Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. XIII, § 3 (PG 3, 301A) et transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. II, p. 947-948). Transl. Scoti Eriugenae : "sed tamen et omnibus intellectualibus proportionaliter superlucet, et propriam illuminationem ingerens pretiosissimis essentiis, quasi primas, in submissas se beneornate distribuit, et secundum uniuscuiusque dispositionis contemplatiuam commensurationem" ; Transl. Saraceni : "At vero et omnibus intellectualibus iuxta proportionem suam superapparet, et propriam luminis donationem tradens dignissimis substantiis, per ipsas, sicut primas, in subiectas ipsi beneornate distribuit secundum uniuscuiusque ornatus Dei conspectivam commensurationem". 10-20 Preterea... uegetabilis : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 9, arg. 7 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 77, lin. 56-66). 10-12 Philosophus... habentis : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 412a27-28. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 148) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. leon., tom. XLV.1, p. 67) : "Vnde et anima est actus primus (Nova : primus actus) corporis phisici potencia uitam habentis". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 71, lin. 312-314) : "Vnde concludit quod, cum anima sit actus sicut sciencia, quod sit actus primus corporis phisici potencia uitam habentis". Vide etiam *De Anima*, Lib. II, 412b4-5. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 148) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 67) : "Si autem aliquod commune in omni anima oportet dicere, erit utique actus primus corporis phisici organici". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 72, lin. 359-365) : "Colligit ex omnibus predictis diffinitionem anime. Et dicit quod, si aliqua diffinitio communis debeat assignari que conueniat omni anime, erit hec : Anima est actus primus corporis phisici organici. Non autem oportet addere : 'potencia uitam habentis' : loco enim huius ponitur organicum...". De hac additione "potentia vitam habentis", praesertim inde a saec. XIII ineunte, videas in *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 1, ampliam editoris adn. ad lin. 363-365 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 72). — Haec definitio inter scholasticos ut commune adagium iterum iterumque invenitur, cum vel sine voce "potentia vitam habentis". Praeter hic, ipse S. Thomas hanc definitionem laudat v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 61 (ed. leon., tom. XIII, p. 428a, lin. 8) ; cap. 72 (p. 456a, lin. 5-6) ; cap. 89 (p. 541a, lin. 19-20) ; Lib. IV, cap. 44 (tom. XV, p. 147b, lin. 15-16) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 4, arg. 1 et ad 1 ; q. 76, art. 5, s. c. ; q. 76, art. 8, arg. 2 et ad 2 ; q. 77, art. 1, resp. ; *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. IX, cap. 7 (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 525, lin. 89-90) ; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. VI, cap. 1, in 1025b28 - 1026a7, circa finem ; *IIIa Pars*, q. 46, art. 7, arg. 1 ; q. 75, art. 6, arg. 2 ; etc. 21-30 Quamuis materia... ad formam : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1043a2-7. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 160, lin. 3-8) : "Palam ex hiis quia si substantia causa quodlibet esse, quod in hiis est querendum que est causa esse horum quodlibet. Substantia ergo nichil horum nec coniugatum, similiter autem proportionale in quolibet, et in substantiis de materia predicatum, ea actus, et in aliis diffinitionibus maxime" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 170, lin. 74 - p. 171, lin. 79) : "Palam itaque ex hiis quia si substantia causa essendi unumquodque, quod in hiis querendum que est causa essendi horum unumquodque. Substantia quidem igitur nichil horum nec combinatum, at tamen proportionale in quolibet. Et ut in substantiis quod de materia predicatur ipse actus, et in aliis diffinitionibus maxime". Vel potius cf. ad hoc fere ad litt. S. Thomas, *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 3 : "Non enim est intelligendum quod differentia sit forma aut genus sit materia, cum genus et differentie predicentur de specie, materia autem et forma non predicentur de composito. Set hoc dicitur quia genus sumitur ab eo quod est materiale in re, differentia uero ab eo quod est formale : sicut genus hominis est animal, quod significat aliquid habens naturam sensitiuam, que quidem materialiter se habet ad naturam intellectiuam, a qua sumitur rationale, que est differentia hominis ; rationale uero significat aliquid habens naturam intellectiuam". 24-26 secundum Philosophum... forma : De hoc adagio, cf. supra, art. 1, adn. ad lin. 196-198.

in VIII Methaphisice genus sumitur a materia et differentia a forma. Set genus hominis est animal, quod sumitur a natura sensitiua, differentia uero rationale, quod sumitur ab anima rationali; natura ergo sensitiua se habet ad animam rationalem ut materia ad formam. Set natura sensitiua perficitur per animam sensitiuam; ergo anima sensitiua preexistit anime rationali in natura, et eadem ratione omnes alie forme precedentes.

4. Preterea. Vt probatur in VIII Phisicorum, omne mouens se ipsum diuiditur in duas partes, quarum una est mouens et alia mota. Set homo et quodlibet animal est mouens se ipsum; pars autem eius mouens est anima, pars autem mota non potest esse materia nuda set oportet esse corpus, quia omne quod mouetur est corpus, ut probatur in VI Phisicorum. Corpus autem est per aliquam formam; preexistit ergo aliqua forma in materia ante animam. Et sic idem quod prius.

5. Preterea. Damascenus dicit quod tanta est simplicitas diuine essentie ut non congruat Verbum uniri carni nisi mediante anima. Distantia ergo secundum simplex et compositum impedit quod aliqua non possunt coniungi sine medio; set anima rationalis et corpus maxime distant secundum simplex et compositum; ergo oportet quod uniantur ‹per medium›.

6. Preterea. Augustinus dicit in libro De spiritu et anima quod " anima, que uere spiritus est, et caro, que uere corpus est, in suis extremitatibus facile et conuenienter coniunguntur, id est in fantastico anime, quod corpus non est set simile corpori, et sensualitate corporis, que fere spiritus est, quia sine anima fieri non potest ". Coniungitur igitur anima corpori per duo media, scilicet per fantasticum et sensualitatem.

7. Preterea. In eodem libro dicitur " Cum anima sit incorporea, per subtiliorem naturam corporis sui ", id est per ignem et aerem, "corpus

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 28 uero] sic AvBa² sit P³ 38 mouens est *coni.*] *inu. codd.* 39 materia nuda *inu.* AvBa²P³ 47 Distantia] distincta β 52 per medium *suppl. cum* β] *om.* α 61 sensualitatem *coni. cum* sP⁴] sensualitates *cet.*

34-44 Preterea... quod prius : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 9, arg. 6 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 76-77, lin. 42-56). 34-36 Vt probatur... alia mota : Cf. Arist. *Physica*, Lib. VIII, 257b12-13. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 302, lin. 4-5) : "Hoc quidem ergo movet illud autem movetur ipsum se moventis"; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 400) : "Hoc quidem igitur movet, illud autem movetur, eius quod est seipsum movens". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 5 (lectio. 10 et 11) passim (ed. leon., tom. II, p. 401-406) : pluries in divisione textus, ut v. g. "In prima ostendit quod mouens seipsum diuiditur in duas partes, quarum una mouet et alia mouetur; in secunda ostendit quomodo huiusmodi partes se habeant ad inuicem" (p. 401); "Primo ostendit quod in eo quod mouet seipsum, una pars mouet et alia mouetur, ex hoc quod totum non potest se totum mouere" (p. 401); "Et hoc ergo concludit principale intentum, quod mouentis seipsum una pars mouet et alia mouetur" (p. 402a); "Postquam Philosophus ostendit quod mouens seipsum diuiditur in duas partes, quarum una mouet et non mouetur, alia autem mouetur; hic ostendit quomodo huiusmodi partes se habeant ad inuicem" (p. 405); etc. Idem pluries habet S. Thomas, ut v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 82 (ed. leon., tom. XIII, p. 514a, lin. 27-28) : "mouens componitur ex duobus, quorum unum est mouens et alterum est motum"; cap. 82 (p. 515a, lin. 4-10) : "impossibile erit quod idem secundum idem sit mouens et motum, set oportet, si aliquid dicitur mouens seipsum, quod una pars eius sit mouens et alia pars sit mota. Et hoc modo dicitur animal mouere seipsum : quia anima est mouens et corpus est motum"; *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. : "unde Aristotiles, postquam ostendit quod primum mouens seipsum componitur ex duabus partibus, quarum una est mouens et alia mota..."; *Ia IIae*, q. 51, art. 2, ad 2 : "Nihil autem prohibet idem a seipso moueri secundum diuersa"; *Quest. disp. de Malo*, q. 2, art. 11, ad 8 (ed. leon., tom. XIII, p. 61, lin. 261-263) : "nichil secundum idem mouet seipsum, set secundum diuersas partes nichil prohibet, ut patet in VIII Phisicorum"; *IIIa Pars*, q. 32, art. 4, resp. : "Nec est etiam possibile quod aliquid moueat seipsum, nisi diuidatur in duas partes, quarum una sit mouens et alia sit mota : quod in solis animatis contingit, ut probatur in VIII Phisicorum". Vide etiam infra, art. 6, lin. 68-71. 40-41 omne quod mouetur... VI Phisicorum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. VI, 234b10-20. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 229, lin. 15 - p. 230, lin. 3) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 281-282); transl. Arabico-latina (edit. in *Aristotelis de Physico Auditu libri octo, cum Averrois Cordubiensis variis in eosdem commentariis*, Venetiis 1562, tom. IV, f. 265v, litt. GI). In nulla tamen istarum translationum habetur vox "corporis". Sed cf. Averroes in comm. ad hoc (*ibid.*, litt. L) : "et ista transmutabilia sunt divisibilia, et corpora". Explicite affirmat S. Thomas, in prologo *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. I, cap. 1 (lectio 1), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 4b) : "quia omne mobile esse corpus probatur in hoc libro". Sententiam inter mediaevales Aristotelis libro Physicorum attribui patet ex duobus adagiis collectis in florilegio *Auctoritates Aristotelis* (ed. J. Hamesse, Leuven - Paris 1974) p. 154, n. 172 : "omne corpus est mobile et omne mobile est corpus" et p. 156, n. 194 : "omne corpus est mobile et e converso". 45-47 Damascenus... anima : *Rectius* Petrus Lombardus, *Sententiae in IV Libris distinctae*, Lib. III, d. 2, cap. 2(5), n. 1 (ed. 3a QR 1981, p. 29, lin. 13-16, cum adn.) : "Ioannes Damascenus : 'Unitum est carni per medium intellectus Verbum Dei'. Tantae enim subtilitatis atque simplicitatis est divina essentia, ut corpori de limo terrae formato uniri non congruit nisi mediante rationali essentia". Quod depromptum est (partim ad sensum) ex Iohanne Damasceno, *De Fide orthodoxa*, Lib. III, § 6 (PG 94, 1005), Burgundione interprete, cap. 50 (ed. Buytaert, Lib. III, lin. 47, p. 189) : "Unitum igitur est carni per medium intellectum Verbum Dei, mediante Dei puritate et carnis grossitie : higemonikon enim (id est dux principalis) quidem et animae et carnis intellectus; intellectus autem quod animae purissimum, sed et intellectus Deus; et quando quidem conceditur a meliori, propriam intellectus Christi higemoniam (id est principalitatem) demonstrat". 53-59 Augustinus... non potest : Cf. Pseudo-Augustinus, *De Spiritu et Anima*, Lib. unic., cap. 14 (PL 40, 789) : "Itaque anima quae vere spiritus est, et caro quae vere corpus est, in suis extremitatibus facile et convenienter uniuntur, id est, in phantastico animae, quod corpus non est, sed simile corpori; et sensualitate carnis quae fere spiritus est, quia sine anima fieri non potest". 62-70 Preterea... per medium : Simile arg. *Ia Pars*, q. 76, art. 7, arg. 1, ubi tacito libro *De Spiritu et Anima*, laudat Thomas Augustini *De Genesi ad Litteram* (cf. adn. seq.). 62-65 In eodem libro... amministrat : Cf. Pseudo-Augustinus, *De Spiritu et Anima*, Lib. unic., cap. 15 (PL 40, 791) : "Cum anima sit incorporea, per subtiliorem naturam corporis sui, id est, per ignem et aerem, quae in isto quoque mundo praecellentia sunt corpora, et ideo magis spiritui similiora, corpus administrat". Quod fere verbotenus habet Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. VII, cap. 19, n. 25 (PL 34, 364; CSEL 28.1, p. 215, lin. 24 - p. 216,

amministrat ". Eadem autem ratione corpus amministrat qua ei unitur : deficientibus enim hiis quibus amministrat corpus anima discedit a corpore, ut Augustinus dicit VII Super Genesim ad litteram. Ergo anima unitur corpori per medium.

8. Preterea. Ea que maxime differunt non coniunguntur nisi per medium ; set corruptibile et incorruptibile maxime differunt, ut dicitur in X Methaphisice ; anima ergo humana, que est incorruptibilis, non unitur corpori corruptibili nisi per medium.

9. Preterea. Philosophus quidam dicit in libro De differentia spiritus et anime quod anima unitur corpori mediante spiritu ; unitur ergo ei per medium.

10. Preterea. Que sunt diuersa per essentiam non uniuntur sine medio : oportet enim aliquid esse quod faciat ea unum, ut patet in VIII Methaphisice ; set anima et corpus differunt per essentiam ; ergo non possunt uniri nisi per medium.

11. Preterea. Anima unitur corpori ut perficiatur per huiusmodi unionem, quia forma non est propter materiam set materia propter formam. Perficitur autem anima ex unione corporis precipue quantum ad intelligere fantasticum, in quantum scilicet intelligit abstrahendo a fantasmatibus ; ergo unitur corpori per fantasmata, que non sunt neque de essentia corporis neque de essentia anime. Ergo anima unitur corpori per medium.

12. Preterea. Corpus ante aduentum anime rationalis in materno utero habet aliquam formam ; adueniente autem anima rationali non est dicere quod illa forma deficiat, quia neque cedit in nichilum neque esset dare in quid rediret ; ergo forma aliqua preexistit in materia ante animam rationalem.

13. Preterea. In embrione ante aduentum anime rationalis apparent opera uite, ut patet in XVI De animalibus ; set opera uite non sunt nisi ab anima ; ergo alia anima preexistit in corpore ante aduentum anime rationalis. Et sic uidetur quod anima rationalis uniatur corpori mediante alia anima.

14. Preterea. Cum " abstrahentium non sit

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 108-109 alia anima *inu.* F⁴M¹

lin. 1) : "(anima...) Per lucem tamen et aerem, quae in ipso quoque mundo praecellentia sunt corpora... tamquam per ea quae spiritui similiora sunt, corpus administrat". Vide etiam *De Genesi ad Litteram*, Lib. III, cap. 5, n. 7 (PL 34, 282) ; CSEL 28.1, p. 67, lin. 16-20) : "Anima tamen cui sentiendi vis inest, cum corporea non sit, per subtilius corpus agitat vigorem sentiendi. Inchoat itaque motum in omnibus sensibus a subtilitate ignis, sed non in omnibus ad idem pervenit...". 66-69 deficientibus... ad litteram : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. VII, cap. 19, n. 25 (PL 34, 365 ; CSEL 28.1, p. 216, lin. 10-13) : "Denique dum haec eius tamquam ministeria vitio quolibet seu perturbatione omni modo deficiunt, desistentibus nuntiis sentiendi et ministris movendi, tamquam non habens cur adsit, abscedit". 71-76 Preterea... per medium : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 9, arg. 18 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 79, lin. 122-127). 72-74 set corruptibile... X Metaphisice : Vide supra, art. 2, ad. ad lin. 107-109 et ad lin. 109-110. 77-79 Philosophus quidam... spiritu : Cf. Costa ben Luca, *De Differentia Animae et Spiritus*, interprete Iohanne Hispalensi, cap. 4 (ed. Barach, *Excerpta e libro Alfredi Anglici de motu cordis. Item Costa ben Luca de differentia animae et spiritus*, Innsbruck 1878, p. 138) : "Anima quoque movet corpus et praestat ei sensum atque vitam mediante spiritu, et spiritus operatur hoc absque alio mediatore". 81-82 Que sunt diuersa... medio : Cf. *Ia Pars*, q. 3, art. 7, resp. : "que enim secundum se diuersa sunt, non conueniunt in aliquod unum, nisi per aliquam causam adunantem ipsa" ; q. 12, art. 3, resp. : "Que autem diuersa sunt, in unum ordinem non conuenirent, nisi ab aliquo uno ordinarentur" ; q. 65, art. 1, resp. : "Si enim diuersa in aliquo uniantur, necesse est huius unionis causam esse aliquam : non enim diuersa secundum se uniuntur" ; *IIa/IIae*, q. 171, art. 4, resp. : "diuersa non est necesse esse simul nisi propter aliquid unum in quo connectuntur et a quo dependent". 82-84 oportet... VIII Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1045a8-10. Transl. Anonyma sive media (AL XXV.2, p. 165, lin. 20-22) : "Omnium enim que plures partes habent et non sunt quasi coacervatione sed est aliquod totum preter partes, est aliqua causa..." ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 176, lin. 231-233) : "Omnium enim quecumque plures partes habent et non est ut aceruus quod totum sed est aliquid totum preter partes, est aliqua causa". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 7 : "Hoc considerandum est, quod omnia que habent plures partes, et totum in eis non est sola coaceruatio partium, set aliquid ex partibus constitutum quod est preter ipsas partes habent aliquid quod facit in eis unitatem". 87-88 Anima... unionem : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 35-38. 103-105 In embrione... XVI De Animalibus : Cf. Arist., *De Generatione Animalium*, Lib. II, 736a32-b1. Transl. Michaelis Scoti (Arist. Semitico-Latinus, tom. 5.3, p. 72-73) : "Quoniam non potest aliquis dicere quod conceptum non habet animam omnino, et quod est privatum a vita, quoniam semen arboris et omne conceptum arboris dicuntur habere communicationem, et potest esse ex concepto animal et ex semine arbor, et hoc post aliquod tempus. Et manifestum est quod habent animam cibativam... necessario erit in concepto prius anima cibativa, et cum creverit erit in eo anima sensibilis per quam dicitur animal" ; Transl. Guillelmi (AL XVII.2.v, p. 53, 3-10) : "Neque enim ut inanimatum utique ponit quis fetum secundum omnem modum privatum vita : nichil enim minus spermata et fetus animalium vivunt quam plantarum, et gonima usque ad aliquid sunt. Quod quidem igitur nutritivam habent animam manifestum... procedentia autem et sensitivam secundum quam animal". 110-111 abstrahentium... II Phisicorum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. II, 193b35. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 50, lin. 11) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 61) : "neque fit mendacium abstrahentium". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. II, cap. 2 (lectio 3) n. 5 (ed. leon., tom. II, p. 62) : "...non tamen mathematici abstrahentes ea secundum intellectum, mentiuntur : quia non asserunt ea esse extra materiam sensibilem (hoc enim esset mendacium), sed considerant de eis absque consideratione materiae sensibilis, quod absque mendacio fieri potest". Ex hoc Arist. loco erutum est adagium scholasticum "abstrahentium non est mendacium", quod S. Thomas etiam recitat *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 30, q. unic., art. 3, ad 1 : "Vnde dicit Philosophus, II Phisicorum : abstrahentium non est mendacium" ; *Super Boetium de Trinitate*, q. 5, art. 3 (ed. leon., tom. L, p. 150, lin. 300-301) : "abstraentium non est mendacium, ut dicitur in II Phisicorum" ; *Ia Pars*, q. 7, art. 3, arg. 1 : "quia abstrahentium non est mendacium, ut dicitur in II Phisicorum" ; etc.

mendacium ", ut dicitur in II Phisicorum, oportet corpus de quo mathematici loquntur aliqualiter esse ; cum ergo non sit separatum a sensibilibus sequitur quod sit in sensibilibus. Set ad hoc quod sit corpus requiritur forma corporeitatis ; ergo forma corporeitatis ad minus preintelligitur in corpore humano, quod est corpus sensibile, ante animam humanam.

15. Preterea. In VII Methaphisice dicitur quod omnis diffinitio habet partes et quod partes diffinitionis sunt forme ; in quolibet ergo diffinito oportet esse plures formas ; cum ergo homo sit quoddam diffinitum, necesse est in eo ponere plures formas. Et ita aliqua forma preexistit ante animam rationalem.

16. Preterea. Nichil dat quod non habet ; set anima rationalis non habet corporeitatem, cum sit incorporea ; ergo non dat homini corporeitatem. Et ita oportet quod homo habeat hoc ab alia forma.

17. Preterea. Commentator dicit quod materia prima prius recipit formas uniuersales quam particulares, utpote prius formam corporis quam formam animati corporis, et sic deinceps ; cum ergo anima humana sit ultima forma et maxime specifica, uidetur quod presupponat alias formas uniuersales in materia.

18. Preterea. Commentator dicit in libro De substantia orbis quod dimensiones preexistunt in materia ante formas elementares ; set dimensiones sunt accidentia et presupponunt aliquam formam substantialem in materia, alioquin esse accidentale precederet esse substantiale ; ergo ante formam simplicis elementi preexistit in materia aliqua alia forma substantialis. Multo igitur forcius ante animam rationalem.

19. Preterea. Secundum Philosophum in libro De generatione facilius aer conuertitur in ignem quam aqua propter hoc quod conuenit cum eo in una qualitate, scilicet calore. Cum ergo ex aere fit ignis oportet quod maneat idem calor specie quia, si differret specie calor ignis et calor aeris, essent octo qualitates prime et non quatuor tantum : eadem enim ratio esset de aliis qualitatibus, quarum quelibet in duobus elementis inuenitur. Si ergo dicatur quod remaneat idem specie set differens numero, non erit facilior conuersio aeris in ignem quam aque in ignem, quia forma ignis habebit corrumpere duas qualitates in aere sicut in aqua ; relinquitur ergo quod

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 133 formam *scripsi cum* β] forma α 134 formam *scripsi cum* β] forma α 159 corrumpere] corpus *praem.* β

119-120 In VII Methaphisice... habet partes : Cf. Arist. *Metaphysica*, Lib. VII, 1034b20-22. Transl. Anonyma sive media (AL XXV.2, p. 138, lin. 27 - p. 139, lin. 1) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 148, lin. 463-465) : "Quoniam vero diffinitio ratio est et omnis ratio partes habet, ut (autem *add.* Nova) ratio ad rem et pars rationis ad partem rei similiter se habet...". Et cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 9 : "omnis diffinitio est quedam ratio, id est quedam compositio nominum per rationem ordinata... Omnis autem ratio partes habet... Et ideo uidetur quod sicut se habet ratio ad rem, ita se habet pars rationis ad partem rei... partes diffinitionis significant partes rei, inquantum a partibus rei sumuntur partes diffinitionis... genus sumitur a materia, differentia a forma, species autem a forma et materia simul". 120-121 partes diffinitionis sunt forme : Cf. Arist., *Physica*, Lib. II, 194b26, Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.2.1, p. 57, lin. 1) : "...et partes in diffinitione" ; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accomodatus in ed. leon., tom. II, p. 68) ; vel potius ipsius S. Thomae commentarium ad hoc, *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. II, cap. 2 (lectio 5), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 69b) : "Et ita ad hunc modum cause reducuntur omnes partes que ponuntur in diffinitione" (ubi 'hunc modum cause' = causa formalis). Cf. *Ia IIae*, q. 18, art. 7, ad 3 : "Differentia comparatur ad genus ut forma ad materiam, inquantum facit esse genus in actu. Set etiam genus consideratur ut formalius specie, secundum quod est absolutius, et minus contractum. Vnde et partes diffinitionis reducuntur ad genus cause formalis, ut dicitur in libro Phisicorum...". 126 Nichil... habet : Adagium "Nichil (vel nemo) dat quod non habet" erui potest ad sensum ex Arist., *De sophisticis Elenchis*, 171a9 et 178a37, a Boethio transl. (AL VI, p. 23, lin. 11-13 et p. 44, lin. 18-21) : "Est autem de eo quidem quod est tacentem dicere in contradictione, non in syllogismo, de eo autem quod est, quae non habet aliquis, dare in utrisque..." et "Si ergo dixisset ex principio si quanta quis non habet prius habens, putasne amisit tanta, nullus dedisset, set aut tanta aut horum aliquid. Et quoniam dabit quis quod non habet...". Sed habetur disertius apud Augustinum, *De libero Arbitrio*, Lib. II, cap. 17, n. 45 (PL 32, 1265 ; CSEL 74, p. 80, lin. 8-9 ; CCL 29, p. 267, 4-5) : "Nulla res potest dare quod non habet". Cf. S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 30, q. 1, art. 2, arg. 4 : "Nihil dat alteri vel efficit in altero quod ipsum non habet" ; *Ia Pars*, q. 75, art. 1, arg. 1 : "Nihil dat alteri quod non habet, sicut quod non est calidum non calefacit" ; *Ia IIae*, q. 81, art. 3, arg. 2 : "Nullus dat quod ipse non habet" ; *IIIa Pars*, q. 64, art. 5, arg. 1 : "nullus dat quod non habet" ; q. 67, art. 5, arg. 1 : "Nullus enim dat quod non habet". Idem aliter dictum *Quest. disp. de Malo*, q. 4, art. 6, arg. 4 (ed. leon., tom. XIII, p. 119, lin. 26-27) : "Nullus potest ab aliquo accipere quod non est in eo" ; etc. 131-134 Commentator... sic deinceps : Cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis Metaphysicae Libros*, Lib. I, comm. 17 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 14v, litt. K) : "Sed primo recipit formam universalem, et postea mediante forma universali recipit formas alias usque ad individuales". 138-140 Commentaror... elementares : Cf. Averroes, *De Substantia Orbis*, cap. 1 (ed. Venetiis 1562, tom. IX, f. 4r, litt. B) : "prima materia numquam denudatur a dimensionibus non terminatis..." et *ibid.* (litt. D) : "Et quia illa forma, scilicet dimensionis, non terminate existit in prima materia primitus, et succedit sibi in ea...". 147-150 Secundum Philosophum... calore : Cf. ad sensum Arist., *De Generatione et Corruptione*, Lib. II, 333a27 - 333a2 (id est cap. 4 per totum). Transl. Vetus (AL IX.1, p. 58, lin. 18 - p. 60, lin. 4) et Transl. Nova (textus accommodatus ed. leon., tom. III, in suppl. p. XXXIV-XXXV). Deest pro hac parte S. Thomae *Sententia Libri De Generatione et Corruptione*.

sit idem calor numero. Set hoc non potest esse nisi preexistente aliqua forma substantiali que utrobique remaneat una et conseruet subiectum caloris unum : non enim potest esse accidens unum numero nisi subiectum fuerit unum. Oportet ergo dicere quod ante formam corporis simplicis preintelligatur in materia aliqua forma substantialis ; multo igitur magis ante animam rationalem.

20. Preterea. Materia prima quantum est de se indifferenter se habet ad omnes formas ; si igitur non preexistant quedam forme et dispositiones ante alias, per quas approprietur ad hanc formam uel ad illam, non magis recipietur in ea hec forma quam illa.

21. Preterea. Materia unitur forme per potentiam qua ei potest subesse ; set potentia illa non est idem quod essentia materie : sic enim esset equalis simplicitatis cum Deo, qui est sua potentia. Cadit ergo aliquid medium inter materiam et animam et quamlibet aliam formam.

Set contra est in libro De ecclesiasticis dogmatibus " Neque duas in homine animas dicimus, unam animalem, que corpus uiuificet, aliam spiritualem, que rationem ministret ". Ex hoc sic arguitur : sicut homo est in genere animalis, ita est in genere animati corporis et corporis et substantie ; set per unam et eandem formam, que est anima, est homo et animal, ut ex predicta auctoritate patet ; ergo eadem ratione per unam et eandem formam collocatur in omnibus generibus superioribus. Et sic non preexistit ante animam aliqua forma in materia.

2. Preterea. Plus distat Deus et anima quam anima et corpus ; set in misterio incarnationis

Pecia 2 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 163 remaneat] remanet Av sCa^2 remanent pCa^{2}Ca^{3}In^{3}pP^4 remanente Ba^2 163 conseruet] conservat β 179 qui *coni. cum* sCa^2] quod *cet.* 187 et^2 *scrips. cum* O^3] est F^4 *om. cet.*(–F^4) 195 misterio] ministerio Ba^{1}F^{4}M^1 β

164-165 non enim... fuerit unum : Idem dicit ac "accidens indiuiduatur per subiectum" . Cf. *Ia Pars*, q. 29, art. 1, resp. : "Substantia enim indiuiduatur per seipsam, set accidentia indiuiduantur per subiectum" ; *IIIa Pars*, q. 77, art. 2, resp. : "cum subiectum sit principium indiuiduationis accidentium". 170-171 Materia prima... omnes formas : Cf. *Contra Gent.*, Lib. II. cap. 44 (ed. leon., tom. XIII, p. 370a, lin. 4-7) : "materia prima... Sunt autem in ipsa plures forme in potentia" ; Lib. IV, cap. 89 (tom. XV, p. 279b, lin. 26-26) : "Vnde et potentia que est in prima materia ad omnem formam...". *Ia IIae*, q. 9, art. 6, resp. : "materia prima, que est in potentia ad omnes formas" ; q. 50, art. 6, resp. : "Intellectus enim humanus... est in potentia respectu omnium intelligibilium, sicut materia prima respectu omnium formarum sensibilium". 179-180 qui est sua potentia : Cf. *Ia Pars*, q. 77, art. 1, resp. : "Vnde Dei potentia, que est operationis principium, est ipsa Dei essentia" ; q. 77, art. 2, resp. : "In Deo uero non est aliqua potentia uel actio, preter eius essentiam". 182-193 Set contra... in materia : Simile arg. *Ia Pars*, q. 76, art. 3, sed contra, ubi auctoritas ex Gennadio extensius laudatur, sicut etiam in *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 58 (ed. leon., tom. XIII, p. 410b, lin. 44-52) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 11, s. c. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 98, lin. 148-155). 182-185 in libro... ministret : Cf. Gennadius Massiliensis, *De ecclesiasticis Dogmatibus*, Lib. unic., cap. 15 (PL 42, 1216 ; et PL 58, 984) : "Neque duas animas esse dicimus in uno homine, sicut Iacobus et alii Syrorum scribunt, unam animalem qua animetur corpus et immixta sit sanguini, et alteram spiritualem quae rationem ministret : sed dicimus unam esse eandemque animam in homine, quae et corpus sua societate vivificet, et semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrii, ut in suae substantiae eligat cogitatione quod vult". Idem fere ad litteram habet v. g. alius Pseudo-August., *De Spiritu et Anima*, cap. 48 (PL 40, 814) : "Nec duas animas esse credimus in uno homine, sicut multi scribunt, unam animalem, qua animetur corpus, et quae immixta sit sanguini ; et alteram spiritualem, quae rationem ministret . Sed dicimus unam eamdemque esse animam in homine, quae et corpus sua societate vivificet, et semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrii, ut in suae substantiae eligat cogitatione quod vult". — Etsi opusculum *Liber de ecclesiasticis Dogmatibus* iam recte Gennadio assignaverit Petrus Lombardus, *Sententiae in quatuor Libris distinctae*, Lib. II, d. 8, cap. 4, n. 2 (ed. 3a QR, p. 369), tamen tantummodo ter id recte Gennadio attribuit S. Thomas, scilicet : *Catena Aurea in Matteum*, cap. I, n. 7, v. 16 (ed. Guarienti, apud Marietti, p. 20) : "Gennadius, De ecclesiasticis Dogmatibus. Natus est autem..." ; *Catena Aurea in Matteum*, cap. 19, n. 5, v. 21 (*ibid.*, p. 286) : "Gennadius, De ecclesiasticis Dogmatibus. Bonum est enim..." ; *Quodlibet XII*, q. 6, art. 2 [11], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 407, lin. 3-7) : "[Utrum anima sit ex traduce]. Dicendum quod Augustinus hanc questionem non determinat, set indeterminatam relinquit (<determinatur> Libro de ecclesiasticis Dogmatibus, set ille liber non est Augustini, set Gennadii)". Editores (v. g. ed. Parmae, p. 28 ; ed. Moos, p. 68) nomen Gennadii proprio marte, ut videtur, addiderunt in *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 2, q. 1, art. 3, qla 2, resp. : "Et ideo horum predictorum error excluditur in Libro [Gennadii] de ecclesiasticis Dogmatibus" ; hic revera Codex Pamplona Cabildo 51 (qui est 'exemplar' totius traditionis universitariae textus) tantum praebet titulum operis, sine nomine Gennadii neque cuiusvis alii auctoris ; in codice vero autographo Vat. lat. 9851 deperditum est hoc folium. Alibi S. Thomas diversimode refert ad hoc opus. Haud raro solius nominis auctoris (scilicet Augustinus ut communiter putabatur) mentionem facit, sine titulo. Pluries apponit solum operis titulum, et quidem communiter "Liber de ecclesiasticis Dogmatibus" ; semel tamen "De Regulis ecclesiasticis" (*IIIa Pars*, q. 66, art. 9, ad 3) ubi tamen S. Thomas auctoritatem probabilius deprompsit ex *Decreto Gratiani*, Pars III, dist. IV, can. 28 (ed. Friedberg, tom. I, p. 1369-1370). Quandoque auctor simul ac titulus apponuntur, id est "Augustinus in Libro de ecclesiasticis Dogmatibus". Bis erronee affertur, scilicet ut : "Augustinus, ad Fortunatum" (*Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 4, q. 3, art. 3, qla 4, resp. et *IIIa Pars*, q. 66, art. 12, set contra 1), sed hic quoque S. Thomas auctoritatem probabilius deprompsit ex *Decreto Gratiani*, Pars III, dist. IV, can. 37 (ed. Friedberg, p. 1375) pro ambabus citationibus. Semel affertur cum verbis "ut sancti dicunt" (*Script. super Sent.*, Lib. I, d. 37, q. 3, art. 3, arg. 2) et semel ut "dicta Sanctorum... ut patet in Libro de ecclesiasticis Dogmatibus" (*Quodlibet IX*, q. 5, art. 1 [11], resp. circa finem, ed. leon., tom. XXV.1, p. 112, lin. 102-108). Pluries etiam laudatur modo omnino implicito.

Verbum unitum est anime immediate ; ergo multo forcius anima potest uniri corpori immediate.

3. Preterea. Medium oportet participari cum utroque extremorum ; set non potest esse aliquid quod partim sit corporale et partim spirituale ; ergo non potest aliquid cadere medium inter animam et corpus.

4. Preterea. Magister dicit in I dist. II libri Sententiarum quod unio anime ad corpus est exemplum illius beate unionis qua anima beata coniungitur Deo ; set illa coniunctio fit sine medio ; ergo et ista unio.

5. Preterea. Philosophus dicit in I De anima quod corpus non continet animam set magis anima corpus, et dicit ibidem Commentator quod anima est causa continuitatis corporis ; set continuitas corporis dependet a forma substantiali per quam corpus est corpus ; ergo ipsa anima rationalis est in homine forma qua corpus est corpus.

6. Preterea. Efficacior est et uirtuosior anima rationalis quam forma simplicis elementi ; set a forma simplicis elementi habet corpus simplex quicquid substantialiter est ; ergo multo forcius ab anima corpus humanum. Et sic non preexistit aliqua forma uel aliquod medium.

Responsio. Dicendum quod huius questionis ueritas aliqualiter dependet ex premissa : si enim anima rationalis unitur corpori solum per contactum uirtualem ut motor, ut aliqui posuerunt, nichil prohibebat dicere quod sunt multa media inter animam et corpus, et magis inter animam et materiam primam. Si uero ponatur anima uniri corpori ut forma, necesse est dicere quod uniatur ei immediate ; omnis enim forma, siue substantialis siue accidentalis, unitur materie uel subiecto : unumquodque enim secundum hoc est unum secundum quod est ens. Est autem unumquodque ens actu per formam, siue secundum esse substantiale siue secundum esse acciden-

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 204 dist.] diffinitione LiM¹ 215 forma *ante* in homine β 223 huius *scrips. cum* Ba¹O³ P³ *sec.m.* Ca²P⁴] huiusmodi *cet.* 236 substantiale] substantialem Ba¹F⁴pM¹ Ba² 236-237 accidentale] accidentalem Ba¹F⁴pM¹

199-200 Medium... extremorum : Adagium, diuersimode formulatum, referri potest ad diversos locos Arist., ut v. g. *Topica*, Lib. IV, 124a6-7, a Boethio transl. (ed. AL V, p. 73, lin. 23) : "Amplius si medium in dicto genere ; nam in quo medium, et extrema" ; *Physica*, Lib. II, 224b30-31, a Iacobo Veneto transl. (ed. AL VII.1.2, p. 194, lin. 7-9) : "Ex medio autem mutat : utitur enim ipso sicut quod est contrarium ad utrumque ; est enim quodammodo medium ultima" ; *De Anima*, Lib. II, 424a6-7, a Iacobo transl. (ed. R.-A. Gauthier, p. 399) et a Guillelmi transl. (ed. R.-A. Gauthier, p. 163) : "Medium enim discretiuum est, fit enim ad utrumque ipsorum alterum ultimorum" ; *Metaphysica*, Lib. X, 1057a19-20, ab Anonymo transl. (ed. AL XXV.2, p. 198, lin. 12-13) et a Guillelmo transl. (ed. AL XXV.3.2, p. 211, lin. 390-391) : "Omnia namque media in eodem sunt genere et quorum sunt media" ; *Politica*, Lib. IV, 1294b17, a Guillelmo transl. (ed. F. Susemihl, *Aristotelis Politicorum Libri octo cum vetusta Translatione Guillelmi de Moerbeke*, in Aedibus B. G. Teubneri, 1872, p. 412, lin. 8-9) : "Patitur autem hoc et medium, apparet enim utrumque extremorum in ipsis". — Diversis etiam modis a S. Thoma recitatur, sicut v. g. hic infra, art. 7, arg. 3, lin. 14 : "Medium non discrepat ab extremis" ; et art. 11, sed contra 4, lin. 176-177 : "non esset medium, si esset idem cum extremis" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 14, art. 3, arg. 5 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 445, lin. 39-41) : "in eodem genere sunt medium et extrema" ; *Ia Pars*, q. 91, art. 1, ad 3 : "medium enim est quodammodo in potentia ad extrema" ; *Ia IIae*, q. 59, art. 1, arg. 1 : "Medium enim est eiusdem generis cum extremis" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1 (ed. leon., tom. XXIII, p. 279, lin. 57) : "Medium sapit naturam extremorum" ; *IIa IIae*, q. 1, art. 2, sed contra : "Medium autem et extrema sunt eiusdem generis" ; q. 19, art. 8, arg. 3 : "Medium differt eadem ratione ab utroque extremorum" ; q. 179, art. 2, ad 2 : "Media conficiuntur ex extremis, et ideo uirtute continentur in eis, ut tepidum in calido et frigido, et pallidum in albo et nigro" ; *IIIa Pars*, q. 11, art. 5, resp. : "Eiusdem autem generis est medium et extrema" ; q. 39, art. 2, arg. 2 : "Medium sapit naturam extremorum" ; *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. V, cap. 1 (lectio 1) n. 11 (ed. leon., tom. II, p. 230) : "Medium enim in quantum habet conuenientiam cum utroque extremorum, est quodammodo utrumque eorum" ; etc. 204-207 Magister... coniungitur Deo : Cf. Petrus Lombardus, *Sententiae in IV Libris distinctae*, Lib. II, d. 1, cap. 6, n. 3 (ed. 3a QR, 1971, p. 334, lin. 15-17) : "Ideo Deus voluit eam (= animam) corpori uniri, ut in humana conditione ostenderet novum exemplum beatae unionis quae est inter Deum et spiritum". 209-211 Philosophus... corpus : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 411b6-8. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 134) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 64) : "Quid igitur inquam (*om.* Nova) continet animam, si partibilis est apta nata ? Non enim utique corpus ; uidetur enim contrarium magis anima corpus continere : egrediente enim expirat et marcescit". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 14 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 65, lin. 86-89) : "set corpus non unit animam et continet, immo magis anima continet corpus : uidemus enim quod egrediente anima a corpore, corpus deficit et marcescit" ; *Ia Pars*, q. 52, art. 1, resp. : "Nam substantia incorporea sua uirtute contingens rem corpoream, continet ipsam, et non continetur ab ea : anima enim est in corpore ut continens, et non ut contenta". 211-212 Commentator... corporis : Cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. I, text. et comm. 90 (ed. Crawford, p. 120-121, lin. 3-6 et 26-33) : "Quid igitur continuat animam, si naturaliter est divisibilis ? Hoc enim non est corpus, quoniam existimandum est esse e contrario, scilicet quod anima continuat corpus" et "Et hoc intendebat cum dixit : existimandum est enim esse contrarium, etc. Idest, opinio enim quam habemus naturaliter in hoc contraria est huic opinioni, scilicet quod anima magis digna est ut sit causa copulationis corporis et sue unitatis numero, quam ut sit corpus causa copulationis anime. Omne enim quod est non est unum aut continuum per suam materiam, sed per suam formam". 224-226 si enim anima... aliqui posuerunt : Vide infra, art. 6, adn. ad lin. 244-247. 229-230 anima uniri corpori ut forma : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 143-144. 233-234 unumquodque... est ens : In idem venit cum adagio scholari "ens et unum conuertuntur", erutum ex Arist., *Metaphysica*, Lib. IV, 1003b22-25, a Michaele Scoto transl. (in Averroe, *In Metaph.*, Lib. IV, textus 3, ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 66va), cum comm. Averrois (*ibid.*, f. 66vb) : "unum et ens... utrumque conuertitur super alterum" ; cf. Lib. X, 1054a18-19, a Michaele Scoto transl. (*ibid.*, f. 257r) : "quod autem idem

tale : unde omnis forma est actus, et per consequens est ratio unitatis qua aliquid est unum. Sicut igitur non est dicere quod sit aliquod aliud medium quo materia habeat esse per suam formam, ita non potest dici quod sit aliquod aliud medium uniens formam materie uel subiecto ; secundum igitur quod anima est forma corporis non potest esse aliquid medium inter animam et corpus, secundum uero quod est motor sic nichil prohibet ponere ibi multa media : manifeste enim anima per cor mouet alia membra, et per spiritum etiam mouet corpus.

Set tunc dubium restat quid sit proprium subiectum anime, quod comparetur ad ipsam sicut materia ad formam. Circa hoc enim est duplex opinio : quidam enim dicunt quod sunt multe forme substantiales in eodem indiuiduo, quarum una substernitur alteri, et sic materia

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 247 per] quod F⁴O³P¹ quod *add.* Ba¹LiO² sM¹ quam *add.* Ca³ 248 per spiritum etiam] etiam *om.* AvP³ etiam *ante* per spiritum Ca³P⁴ spiritum etiam *inu.* Ba²Ca²In³ 249 quid *scrips. cum* P¹] quod *cet.*

quodam modo significat unum et ens" ; et ex Boethio, *Liber contra Eutychen et Nestorium* (sive *De duabus Naturis*), cap. 4 (PL 64, 1346A ; ed. Stewart-Rand, p. 94, lin. 37-39) : "Quod enim non est unum, nec esse omnino potest ; esse enim atque unum convertitur, et quodcumque est, unum est". Adagium iam circa 1250 habet Albertus Magnus, *In Dionysii De diuinis Nominibus*, cap. 13 (deest in ed. Borgnet ; ed. Colon., tom. XXXVII.1, p. 435, lin. 61-63) : "Philosophus dicit in IV Metaphisice quod ens et unum sunt idem in re ; talia autem conuertuntur supra se ; ergo unum et ens sunt conuertibilia" ; (*ibid.*, p. 436, lin. 8-9) : "ens et unum conuertuntur secundum supposita" ; (cf. *ibid.*, p. 446, lin. 15-16) : "unum... quod convertitur cum ente" ; Albertus Magnus, *Metaphysica*, Lib. 4, tract. 1, cap. 4 (ed. Borgnet, tom. 6, p. 208b ; ed. Colon., tom. XVI.1, p. 165, lin. 36-37) : "Primum autem inter haec quae sunt entis, inquantum est ens, unum est, quod convertitur cum ipso" ; Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. I, d. 24, art. 1, q. 2, arg. 1 (QR, tom. I, p. 423a) : "Ens et unum conuertuntur, sicut uult Philosophus et Boetius" ; d. 31, pars II, art. 2, q. 3, arg. 1 (p. 548a) : "unum et ens conuertuntur". — A S. Thoma saepissime laudatur, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 19, q. 5, art. 1, ad 3 ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 1, art. 8, s. c. 5 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 27, lin. 92-93) ; q. 22, art. 1, arg. 5 (tom. XXII.3, p. 612, lin. 43-44) : "unum et uerum et bonum equaliter cum ente conuertuntur" ; *Ia Pars*, q. 6, art. 3, arg. 1 ; *IIIa Pars*, q. 17, art. 2, s. c. ; etc. Praesertim in *Sent. Libri Metaphisice* perpluries euocatur, ut v. g. *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. IV, cap. 3, in 1003b32-33 (quinquies) ; Lib. X, cap. 4, in 1054a13-19 ; Lib. XI, cap. 3, in 1061a15-18 ; cap. 8, in 1064b23-30. Haud raro etiam cum aliis verbis formulatur, sicut hic : "unumquodque secundum hoc est unum secundum quod est ens" ; et hic infra, art. 9, lin. 355-356 : "unumquodque secundum idem est unum et ens" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 40 (ed. leon., tom. XIII, p. 360b, lin. 3-5) : "Vnumquodque enim secundum hoc fit ens secundum quod fit unum in se indiuisum et ab aliis distinctum" ; *Ia Pars*, q. 76, art. 1, resp. : "sic enim aliquid est ens, quomodo et unum" ; *IIIa Pars*, q. 17, art. 2, sed contra : "unumquodque secundum quod dicitur ens, dicitur unum" ; q. 35, art. 5, ad 3 : "unum et ens se consequntur, ut dicitur in IV Metaphisice" ; etc. Cf. L. Oeing-Hanhoff, *Ens et unum conuertuntur. Stellung und Gehalt des Grundsatzes in der Philosophie des hl. Thomas von Aquin*, in BGPTM, 37, 3, Münster Westf., 1953. 247 manifeste... membra : Cf. Arist., *De Motu Animalium*, cap. 10, 703a14 (ed. Torraca, p. 61, lin. 14) : "Quum autem principium hiis quidem in corde..." ; cf. etiam *De Partibus Animalium*, Lib. III, 666a11-13. S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 9, ad 6 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 84, lin. 423-425) : "licet ad hoc etiam cooperetur resolutio spirituum facta ex sanguine, quibus cor dilatatur et constringitur" ; ad 13 (*ibid.*, p. 85, lin. 476-481) : "Dicendum quod cor est primum instrumentum per quod anima mouet partes corporis ; et ideo eo mediante anima unitur reliquis partibus corporis ut motor, licet ut forma uniatur unicuique parti corporis per se et immediate" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 72 (ed. leon., tom. XIII, p. 457b, lin. 27-33) : "sicut ab ipso Aristotile, in libro de Causa Motus Animalium, dicitur esse in corde, quia aliqua potentiarum eius illi parti corporis attribuitur. Vis enim motiua, de qua Aristotiles in libro illo agebat, est principaliter in corde, per quod anima in totum corpus motum et alias huiusmodi operationes diffundit" ; *De Motu Cordis* (ed. leon., tom. XLIII, p. 128, lin. 113-115) : "cum motus omnium aliorum membrorum causentur ex motu cordis, ut probat Aristotiles in libro De motu animalium" ; *ibid.*, (p. 129, lin. 174-179) : "Motus autem cordis principium quidem est omnium motuum qui sunt in animali ; unde Aristotiles dicit in III De partibus Animalium quod motus delectabilium et tristium et totaliter omnis sensus hinc incipientes uidentur - scilicet in corde - et ad hoc terminati" ; *ibid.*, (lin. 179-181) : "Vnde ad hoc quod cor esset principium et finis omnium motuum..." ; *Ia Pars*, q. 20, art. 1, ad 1 : "...et maxime circa cor, quod est primum principium motus in animali" ; *Ia Iae*, q. 38, art. 5, ad 3 : "Omnis bona dispositio corporis redundat quodammodo ad cor, sicut ad principium et finem corporalium motionum, ut dicitur in libro de Causa Motus Animalium" ; *IIa IIae*, q. 44, art. 5, resp. : "sicut cor corporale est principium omnium corporalium motuum..." ; etc. 248 per spiritum... corpus : Cf. Arist., *De Motu Animalium*, cap. 10, 703a4-b2 (ed. Torraca, p. 61, lin. 7-21) : "Quod quidem igitur movetur, non natum autem movere, potest pati secundum alienam virtutem ; movens autem necessarium habere quandam potentiam et virtutem. Omnia autem videntur animalia habentia spiritum conplantatum et potentia isto. Que quidem igitur salvatio spiritus conplantati, dictum est in aliis. Hic autem ad principium animale habere similiter visum est quemadmodum quod in iuncturis signum movens et motum ad inmobile. Quum autem principium hiis quidem in corde, hiis autem in proportionali, propter hoc et spiritus conplantatus hic videtur existens. Utrum quidem igitur idem est spiritus semper, aut fit semper alter, alter sermo : idem enim est et de aliis partibus. Videtur autem bene naturaliter habens ad hoc quod sit motivum et exhibeat virtutem. Opera autem motus pulsio et tractio, quare oportet organum augeri posse et breviari. Talis autem est spiritus natura". Cf. *Ia Pars*, q. 76, art. 7, ad 1 : "Et primum instrumentum uirtutis motiue est spiritus, ut dicit Philosophus in libro de Causa Motus Animalium" ; *ibid.*, ad 2 : "Subtracto spiritu, deficit unio anime ad corpus, non quia sit medium ; set quia tollitur dispositio per quam corpus est dispositum ad talem unionem. Est tamen spiritus medium in mouendo, sicut primum instrumentum motus". 252-254 quidam enim dicunt... alteri : Hoc ut 'quorumdam' positionem refert Arist., *De Anima*, Lib. II, 413b27-29. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 176) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 82) : "Relique autem partes anime, manifestum est ex hiis quod non separabiles sint, sicut *quidam* dicunt". Hi sunt Plato et Platonici sec. S. Thomam in *Sent. Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 202, lin. 44-47) : "propter Platonem qui, ponens partes anime subiecto ad inuicem separatas..." et cap. 8 (*ibid.*, p. 243, lin. 269-273) : "... propter opinionem Platonis qui posuit partes anime distinctas subiecto...". Item *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 58 (ed. leon., tom. XIII, p. 409a, lin. 4-6) : "Ponit enim Plato non esse eandem animam in nobis intellectiuam, nutritiuam et sensitiuam" ; *Ia Pars*, q. 76, art. 3, resp. in initio : "Plato posuit diuersas animas esse in corpore uno, etiam secundum organa distinctas, quibus diuersa opera uite attribuebat ; dicens uim nutritiuam esse in hepate, concupiscibilem in corde, cognoscitiuam in cerebro". Platonis verba in *Timaeo*

prima non est immediatum subiectum ultime forme substantialis set subicitur ei mediantibus formis mediis, ita quod ipsa materia secundum quod est sub forma est subiectum proximum forme secunde, et sic deinceps usque ad ultimam formam; sic igitur subiectum anime rationalis proximum est corpus perfectum anima sensitiua, et huic unitur anima rationalis immediate ut forma. Alia opinio est quod in uno indiuiduo non est nisi una forma substantialis : et secundum hoc oportet dicere quod per formam substantialem, que est anima humana, habet hoc indiuiduum non solum quod sit homo, set quod sit animal et quod sit unum et quod sit corpus et substantia et ens; et sic nulla alia forma substantialis precedit in hoc homine animam humanam, et per consequens nec accidentalis, quia tunc oportet dicere quod materia prima prius perficiatur per formam accidentalem quam substantialem, quod est impossibile : oportet enim omne accidens fundari in substantia. Harum autem duarum opinionium diuersitas ex hoc procedit quod quidam ad inquirendam ueritatem de natura rerum processerunt ex rationibus intelligibilibus : et hoc fuit proprium Platonicorum, quidam uero ex rebus sensibilibus : et hoc fuit proprium philosophie Aristotilis, ut dicit Simplicius in Commento super Predicamenta.

Considerauerunt Platonici ordinem quendam generum et specierum, et quod semper superius potest intelligi sine inferiori, sicut homo sine hoc homine et animal sine homine et sic deinceps. Extimauit etiam quod quicquid est abstractum in intellectu sit abstractum in re : alias uidebatur ei quod intellectus abstrahens esset falsus aut uanus, si nulla res abstracta ei responderet;

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 270-271 animam humanam] anima humana F⁴LiO²O³ 272 tunc oportet *scripsi. cum* β] impossibile est α 273 prius *coni.*] primo *codd.* 282 Simplicius *scripsi. cum* M¹O³ β] simplizius P¹ simplilzius F⁴O² simplzius Li simpli⁹ Ba¹ 287 Extimauit] existimauit F⁴ estimauit O³P¹ β 289 aut] et F⁴M¹ 290 si] set β(–Ca²)

(69c-72b) S. Thomas modo directo cognoscere non potuit, cum Calcidii transl. non usque ad hunc locum pertingat; nihilominus Platonis circa hoc sententiam cognoscere potuit tramite multorum auctorum platonicorum vel de rebus platonicis scribentium. Cf. Auicenna, *Liber de Anima seu Sextus de Naturalibus*, Pars 5, cap. 7 (ed. Van Riet, p. 157, lin. 77-80) : "Sed quia hae omnes coniunguntur cum homine, scimus in eo esse coniunctas animas a seipsis alias et diversarum essentiarum, quarum unaquaeque differt ab alia..."; Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. I, cap. 7 (ed. Crawford, p. 10, lin. 11-15) : "Et considerandum est utrum sit divisibilis, id est secundum subiectum, aut non divisibilis per divisionem eius. Plato enim dicebat quod virtus intelligibilis est in cerebro, et concupiscibilis in corde, et naturalis, scilicet nutritiva in epate"; cap. 90 (p. 121, lin. 8-13) : "...Platonem, qui opinatur quod anima essentialiter dividitur in corpore secundum divisionem membrorum in quibus agit suas actiones diversas, et quod non communicatur ab aliquo membro, ita quod pars intelligens est in cerebro tantum, et desiderans in corde tantum, et nutriens in epate". Auencebrol, *Fons Vitae*, loc. cit. infra in adn. ad lin. 302-317, ad quem auctorem explicite refert ipse S. Thomae loc. cit. infra, adn. ad lin. 555-559. 263-264 Alia opinio est... forma substantialis : Id est opinio Aristotelis, ut habet S. Thomas, *Ia Pars*, q. 76, art. 3, resp. : "Et propter hoc, in I De Anima, contra ponentes diuersas animas in corpore, inquirit quid contineat illas, idest quid faciat ex eis unum...". Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 411b6-27. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 134) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. Gauthier, ed. leon., tom. XLV. 1, p. 64) ut patet ex ipsius S. Thomae *Sent. Libri de Anima*, Lib. I, cap. 14 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 65-66, lin. 76-134). 274-275 oportet... substantia : ad sensum in idem venit cum adagio "accidentis esse est inesse", de quo vide infra, art. 11, adn. ad lin. 252-253. 277-282 quidam ad inquirendum... super Predicamenta : Cf. Simplicius, *In Praedicamenta Aristotelis*, Prologus, sed. transl. Guillelmi de Moerbeke (ed. A. Pattin, p. 8-9, lin. 74-83) : "(Aristotelis...) nusquam autem voluit ab evidentia egredi; duplici vero existente evidentia ad fidem, hac quidem ab intellectu, hac autem a sensu... Ubique autem voluit a natura non egredi, sed ea quae super naturam secundum habitudinem ad naturam speculatur, sicut e converso divus Plato secundum Pythagoricam consuetudinem naturalia speculatur secundum quod participant his, quae super naturam". 283-330 Considerauerunt... est materialior : S. Thomas hic (etiam si omittimus verba quae dicit de solo Auicebron, lin. 305-320) de plurali transit ad singulare et vice versa, quasi Platonicos et ipsum Platonem simul in mente habens : "Considerauerunt Platonici... extimauit... uidebatur ei... crediderunt... posuit... posuit... uiderunt... posuerunt... [Auicebron...] posuerunt enim Platonici... posuerunt...". 283-286 Considerauerunt Platonici... et sic deinceps : Cf. Boethius, *In Porphyrii Isagogen*, ed. sec., Lib. I, cap. 11 (PL 64, 85B [ed. 1860]; CSEL 48, p. 166, 8-15). "Quocirca cum et genera et species cogitantur, tunc ex singulis in quibus sunt eorum similitudo colligitur, ut ex singulis hominibus inter se dissimilibus humanitatis similitudo, quae similitudo cogitata animo veraciterque perspecta fit species, quarum specierum rursus diversarum considerata similitudo, quae nisi in ipsis speciebus aut in earum individuis esse non potest, efficit genus, itaque haec sunt quidem in singularibus". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. II, cap. 2 (lectio 3) n. 5 (ed. leon., tom. II, p. 62ab) : "Sicut patet quod animal est prius homine, et homo est prius hoc homine (nam homo se habet ex additione ad animal, et hic homo ex additione ad hominem); et propter hoc homo non est de intellectu animalis, nec Socrates de intellectu hominis; unde animal potest intelligi absque homine, et homo absque Socrate et aliis indiuiduis. Et hoc est abstrahere uniuersale a particulari". 287-290 Extimauit... responderet : Cf. ad sensum apud Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b7-18. Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 21, lin. 14-25); Transl. Composita sive Vetus (*ibid.*, p. 104, lin. 13 - p. 105, lin. 1); Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 21, lin. 28 - p. 22, lin. 11); Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 28, lin. 437-450). Et cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 8. Boethius, *In Porphyrii Isagogen*, ed. sec., Lib. I, cap. 10 (PL 64, 84AB; CSEL 48, p. 163, lin. 14sqq.) : "Et rursus quaerendum est quae sit eorum natura, quod superior quaestio vestigabat : quod si ex re quidem generis caeterorumque sumitur intellectus, neque ita ut sese res habet quae intellectui subiecta est, *vanum* necesse est esse intellectum, qui ex re quidem sumitur, non tamen ita ut sese res habet, id est enim *falsum* quod aliter atque res intelligitur". *Ibid.*, cap 11 (PL 64 85D - 86A; CSEL 48, p. 167, lin. 7-11) : "Ipsa enim genera et species subsistunt quidem alio modo, intelliguntur vero alio modo, et sunt incorporalia, sed sensibilibus iuncta subsistunt in sensibilibus. Intelliguntur vero praeter corpora, ut per semetipsa subsistentia, ac non in aliis esse suum habentia; sed Plato genera et species caeteraque non modo intelligi universalia, verum etiam esse atque propter corpora subsistere putat; Aristoteles vero intelligi quidem incorporalia atque universalia, sed subsistere in sensibilibus putat...". Abaelardus, *Glossae super Porphyrium* (ed. Geyer, in BGPM, XXI, heft 1 (1919), p. 25, lin. 15 - p. 26, lin. 15), ut v. g. p. 25, lin. 15-16 : "Huiusmodi autem intellectus per abstractionem inde forsitan falsi vel vani videbantur, quod rem aliter quam subsistit, percipiant".

propter quod etiam crediderunt mathematica esse abstracta a sensibilibus quia sine eis intelliguntur. Vnde posuit hominem abstractum ab hiis hominibus, et sic deinceps usque ad ens et
295 unum et bonum, quod posuit summam rerum uirtutem ; uiderunt enim quod semper inferius particularius est suo superiori et quod natura superioris participatur in inferiori. Participans autem se habet ut materiale ad participatum : unde posuerunt quod inter abstracta quanto 300
aliquid est uniuersalius tanto est formalius. Quidam uero, secundum eandem uiam ingredientes, ex opposito posuerunt quod quanto aliqua forma est uniuersalior tanto est magis

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 291 mathematica] mathematici ea β 300 quanto] quod *praem.* β

291-293 propter quod... intelliguntur : Cf. v. g. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b14-18 vel potius ipse S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 8 : "Hic ponit opinionem Platonis de mathematicis substantiis : et dicit quod Plato posuit alias tertias substantias preter species et preter sensibilia, scilicet mathematica. Et dixit quod huiusmodi entia erant media trium substantiarum, ita quod erant supra sensibilia et infra species et ab utrisque differebant. A sensibilibus quidem quia sensibilia sunt corruptibilia et mobilia, mathematica uero sempiterna et immobilia ; et hoc accipiebat ex ipsa ratione scientie mathematice, nam mathematica scientia a motu abstrahit. Differunt uero mathematica a speciebus quia in mathematicis inueniuntur differentia secundum numerum, similia secundum speciem, alias non saluantur demonstrationes mathematice scientie" ; Arist., *Physica*, Lib. II, 193b335 - 194a1, vel potius ad hoc ipsius S. Thomae *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. II, cap. 2 (lectio 3), n. 6 (ed. leon., tom. II, p. 62b) : "Deinde cum dicit 'Latet autem hoc facientes' etc., excludit ex predictis errorem Platonis. Quia enim latebat eum quomodo intellectus uere posset abstrahere ea que non sunt abstracta secundum esse, posuit omnia que sunt abstracta secundum intellectum, esse abstracta secundum rem. Vnde non solum posuit mathematica abstracta a materia sensibili... Mathematica enim sunt omnino abstracta a materia sensibili secundum intellectum, quia materia sensibilis non includitur in intellectu mathematicorum, neque in uniuersali neque in particulari...". 293-294 Vnde posuit... hominibus : Vide supra, adn. ad lin. 283-286. 294-296 et sic deinceps... rerum uirtutem : Cf. Arist., *Ethica Nic.*, Lib. I, 1096a22-23 vel potius ipsius S. Thomae comment. ad hoc in *Sent. Libri. Ethicorum*, Lib. I, cap. 6 (ed. leon., tom. XLVII.1, p. 22-23, lin. 76-124) ; Macrobius, *In Somn. Scipionis*, Lib. I, cap. 1, n. 14-15 (ed. J. Willis, Leipzig 1970, p. 6-7) : "Ceterum cum ad summum et principem omnium deum, qui apud graecos ταγαθον, qui πρωτον αιτιον nuncupatur, tractatus se audet attollere, vel ad mentem, quem Graeci νουν appellant, originales rerum species, que ιδεαι dictae sunt, continentem, ex summo natam et profectam deo : cum de his inquam loquuntur summo deo et mente, nihil fabulosum penitus attingunt, sed siquidem de his adsignare conantur quae non sermonem tantum modo sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines et exempla confugiunt. Sic Plato cum de ταγαθω loqui esset animatus, dicere quid sit non ausus est, hoc solum de eo sciens, quod sciri quale sit ab homine non possit..." ; vel etiam Lib. I, cap. 6, n. 7-8 (*ibid.*, p. 19) : "unum autem quod μονας id est unitas dicitur et mas idem et femina est, par idem atque impar, ipse non numerus sed fons et origo numerorum. Haec monas initium finisque omnium, neque ipsa principii aut finis sciens, ad summum refertur deum eiusque intellectum a sequentium numero rerum et potestatum sequestrat". Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. VIII, cap. 8, in fine (PL 41, 233 ; CCL 47, p. 225, lin. 46-47) : "Ipsum autem verum ac summum bonum Plato dicit Deum" ; Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. IV, § 1 (PG 3, 694 B) cum transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 145-146). Transl. Scoti Eriugenae : "Si commodum ergo in eam iam sermone divinam nominationem redeamus, quam remote theologi superdivine Deitati ab omnibus segregant ipsam (ut arbitror) divinam subsistentiam bonitatem dicentes, et quia existendo optimum (ut essentiale bonum) in omnia quae sunt extendit bonitatem" ; transl. Iohannis Sarraceni : "Si oportet igitur iam sermone ad ipsam eamus boni nominationem, quam excellenter attribuunt theologi superdeae Deitati et ab omnibus determinant, ipsam (ut reor) thearchicam essentiam bonitatem dicentes, et quoniam ea quae est bonum (ut substantiale bonum) ad omnia existentia extendit bonitatem". Cf. etiam *ibid.*, cap. V, § 1 (PG 3, 816 ; *Dionysiaca*, p. 321-323). Ipse S. Thomas, *Super Librum De Causis Expositio*, prop. 3 (ed. Saffrey, p. 18, lin. 14-21) : "Inter has autem formas hunc ordinem ponebat quod quanto aliqua forma est uniuersalior, tanto est magis simplex et prior causa... ultimum autem quod ab omnibus participatur et ipsum nihil aliud participat, est ipsum unum et bonum separatum quod dicebat 'summum deum' et 'primam omnium causam'." — [Et cf. etiam Proclus, *Elementatio Theologica*, sec. transl. Guillelmi de Moerbeke, prop. 12 cum comment. (ed. crit. H. Boese, p. 9, lin. 1-19 ; ed. interdum textui ad usum S. Thomae vicinior C. J. Vansteenkiste, p. 269-270) : "Omnium entium principium et causa prima bonum est. Si enim ab una causa omnia procedunt, illam causam aut bonum oportet dicere aut bono melius... Si autem bonum est a quo omnia entia exorta sunt, principium et causa prima omnium est bonum" et *ibid.*, prop. 13 (Boese, p. 10, lin. 1-17 ; Vansteenkiste, p. 270) : "Omne bonum unitivum est participantium ipso, et omnis unitio bonum, et bonum uni idem". Attamen, quia Guillelmus translationem latinam Procli, *Elementatio Theologica*, solummodo compleuit "Viterbii... XV Kal. Iunii Anno Domini M°CC°LXVIII°" (cf. ed. Boese, p. XI), et quia S. Thomas regressum de Roma ad Parisios valde probabiliter iam incepit in autumno eiusdem anni (cf. ed. leon., tom. XLV.1, p. 286*-287*), non est certum eum hanc translationem (an saltem eam Romae iam vidisset?) hic prae oculis habuisse. Et etsi textum *Quest. disp. de spiritualibus Creaturis* non in Italia, sed Parisiis primo divulgatus sit, ita ut ipse S. Thomas redactionem sui textus Parisiis retractavisse haud impossibile sit, tamen strictim probare nequimus eum Guillelmi translationem Procli hic iam in mente habuisse, eo magis quod praeterquam in *Super Librum de Causis Expositio* (anno 1272), explicite et nominatim Proclum non laudat nisi bis in opusculo *De Substantiis separatis* (1270-1272), cap. 20 (ed. leon., tom. XL, p. D79, lin. 235-239 et lin. 307-309). Contrarium videtur opinari R. J. Henle, *Saint Thomas and Platonism*, p. 33-34, ubi quatuor vices refert ad Proclum ut ad fontem *Quest. disp. de spiritualibus Creaturis*, nempe pro art. 3, lin. 294-296 ; art. 3., lin. 320-330 ; art. 5, lin. 140-150 ; art. 5, lin. 176-177]. 300-301 unde posuerunt... formalius : Proclus, *Elementatio theologica*, interprete Moerbeke, prop. 24 (ed. H. Boese, p. 16-17 ; ed. Vansteenkiste, p. 275) : "Omne participans participato demissius est et participatum imparticipato". Sed vide adn. ad lin. 294-296 in fine. 302-317 Quidam uero... specialissimam : Hanc doctrinam passim invenies diffusam in toto opere Avencebrolis, *Fons Vitae*. Expressius tamen habeas v. g. Tract. IV, n. 3 (ed. Baeumker, p. 216, lin. 1-6) : "...tamquam si certum tibi non fuisset quod forma naturae est aliud a forma animae uegetabilis, et quod forma animae uegetabilis alia est a forma animae sensibilis, et quod forma animae sensibilis alia est a forma animae rationalis, et quod forma animae rationalis alia est a forma intelligentiae". Tract. V, n. 34 (p. 320, lin. 8-12) : "...haec enim materia mouetur ad recipiendum formam qualitatum primarum, et postea ad recipiendum formam metallinum, deinde formam uegetabilem, deinde sensibilem, deinde rationalem, deinde intelligibilem, donec coniungatur formae intelligentiae uniuersalis". Vide etiam, modo tamen magis universali, Tract. II, n. 2 (p. 27, lin. 1 sqq.) ; Tract. IV, n. 5 (p. 220, lin. 10 sqq.). Et vide supra, art. 1, lin. 552-557 cum adn. et hic infra, lin. 555-559 cum adn.

materialis : et hec est positio Auicebron in libro Fontis uite ; posuit materiam primam absque omni forma, quam uocauit materiam uniuersalem, et dixit eam communem substantiis spiritualibus et corporalibus, cui dixit aduenire formam uniuersalem, que est forma substantie. Materiam autem sic sub forma substantie existentem in aliquo sui dixit recipere formam corporeitatis, alia parte eius, que pertinet ad spirituales substantias, sine huiusmodi forma remanente ; et sic deinceps posuit in materia formam sub forma secundum ordinem generum et specierum usque ad ultimam speciem specialissimam. Et hec positio, quamuis uideatur discordare a prima, tamen secundum rei ueritatem cum ea concordat et est sequela eius. Posuerunt enim Platonici quod, quanto aliqua causa est uniuersalior et formalior, tanto eius perfectio in aliquo indiuiduo magis est subtracta : unde effectum primi abstracti, quod est boni, posuerunt materiam primam, ut suppremo agenti respondeat primum subiectum ; et sic deinceps secundum ordinem causarum abstractarum et formarum participatarum in materia, sicut uniuersalius abstractum est formalius, ita uniuersalior forma participata est materialior.

Set hec positio secundum uera philosophie principia que considerauit Aristotiles est impossibilis. Primo quidem quia nullum indiuiduum substantie esset simpliciter unum : non enim fit simpliciter unum ex duobus actibus set ex potentia et actu, in quantum id quod est potentia fit actu ; et propter hoc homo albus non est simpliciter unum, set animal bipes est simpliciter unum, quia hoc ipsum quod est animal est bipes. Si autem esset seorsum animal et seorsum bipes, homo non esset unum set plura, ut Philosophus argumentatur in III et VIII Methaphisice ; mani-

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 337 hoc *scripsi cum* Ba¹P¹] quod α(–Ba¹P¹) quod *add.* β

309 cui dixit aduenire : Etiam alibi hoc verbo 'advenire' saepius usus est S. Thomas ad opinionem Auencebron exponendam et reprobandam, velut : *Quodlib. XI*, q. 5, art. unic. [5] (ed. leon., tom. XXV.1, p. 158-159, lin. 32, lin. 53, et lin. 60) : "forme substanciales sibi inuicem *aduenientes*... omnes autem alie (forme) post primam essent accidentaliter *aduenientes*... alie uero essent *aduenientes*" ; *Contra Gent.*, Lib. IV, cap. 81 (ed. leon., tom. XV, p. 253a, lin. 6-7) : "forme iam *aduenirent*..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 9, resp., tacito nomine Auencebron (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 80, lin. 150-152) : "Si qua... forma... *aduenit* materie iam existenti" ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 71, lin. 249) : "forma... substancialis non *aduenit* subiecto...". In hoc tamen S. Thomas non nisi reassumit verbum quo Iohanne Hispano et Dominico Gundissalino plus quam semel usi sunt in translatione latina operis Auicenbron, *Fons Vite*, ut v. g. : tract. I, n. 12 (p. 15, lin. 17) ; tract. II, n. 4 (p. 32, lin. 5) ; tract. II, n. 14 (p. 48, lin. 11) ; tract. III, n. 25 (p. 138, lin. 14-15) ; tract. III, n. 38 (p. 167, lin. 21) ; tract. IV, n. 3 (p. 216, lin. 15) ; tract. IV, n. 7 (p. 228, lin. 1 et 3) etc. Nichilominus Cl. Baeumker vocem 'advenire' non assumpsit in indice suae editionis *Fons Vite*. 320-330 Posuerunt enim Platonici... materialior : Cf. ad sensum [vide tamen adn. ad lin. 294-296 in fine] Proclus, *Elementatio Theologica*, interprete Guillelmo, prop. 71 (ed. H. Boese, p. 38, lin. 1 - p. 39, lin. 12 ; ed. Vansteenkiste, p. 292) : "Omnia que in primordialibus causis totaliorem et superiorem ordinem habentia in effectibus secundum eas que ab ipsis illustrationes supposita aliqualiter fiunt partialiorum traditionibus ; et que quidem a superioribus illustrationes suscipiunt eos qui a secundis processus, ille autem in hiis locantur ; et ita precedunt participationes alie alias, et illustrationes alie super alias desuper ad idem pertingunt subiectum, totalioribus preoperantibus, particularibus autem super illorum operationes sui ipsorum traditiones elargientibus participantibus". 339-342 Si autem esset... argumentatur in III : Idem exemplum ponit S. Thomas, *Quodlibet I*, q. 4, art. 1[6], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 183, lin. 54-56) : "Sicut homo albus non est unum simpliciter, nec animal bipes esset unum simpliciter, si ab alio esset animal et ab alio bipes, ut Philosophus dicit". Cf. Arist., *Metaphysica*, rectius Lib.VII, 1037b13-21. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 145, lin. 25 - p. 146, lin. 3) : "Quare hoc unum est sed non multa, animal bipes? In ipso namque homo et album multa quidem sunt, cum alterum non insit altero, unum vero, quando inest et patitur subiectum homo (tunc enim homo unum, et est albus homo) ; hic autem non participat alterum altero ; genus enim non videtur participare differentiis (simul enim contrariis idem participaret ; nam differentie contrarie sunt quibus differt genus)..." ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 156, lin. 657-664) : "Propter quid itaque hoc unum est sed non multa, animal et bipes? In hoc namque homo et album : multa quidem sunt cum alterum non insit alteri, unum vero quando inest et patitur aliquid subiectum, homo ; tunc enim unum fit et est albus homo. Hic autem non participat alterum altero. Genus enim non uidetur participare differentiis ; simul enim contrariis idem participaret ; nam differentie contrarie sunt quibus differt genus...". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 12 : "Quare igitur hoc, quod dico 'animal et bipes', est unum et non multa?... Dicit ergo primo quod in hoc, quod est homo et album, ista duo sunt multa quando alterum eorum non inest alteri ; si enim album non insit homini, tunc homo et album nullo modo sunt unum. Vnum uero sunt quando alterum eorum inest alteri et subiectum quod est <homo> patitur aliquid, id est suscipit hanc passionem, que est album ; tunc enim ex hiis duobus fit unum per accidens, quod est albus homo. Ex hiis accipitur quod ex duobus quorum unum non inest alteri non fit unum. Set hic, scilicet cum dicitur 'animal bipes', alterum eorum, scilicet animal, non participat altero, scilicet bipede, sicut homo albus participat albo ; et hoc ideo quia animal est genus, bipes uero differentia. Genus autem non uidetur participare differentiis ; sequeretur enim quod idem participarte simul contrariis ; differentie enim sunt contrarie quibus genus differt, id est per quas genus diuiditur ; et pari ratione per quam participat unum participaret aliam. Si autem est impossibile quod idem participet contraria, impossibile erit quod ex genere et differentia fiat unum". 342 et VIII Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1045a14. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 165, lin. 25 - p. 166, lin.4) : "Quid igitur est quod facit unum hominem, et quare unum sed non multa, ut animal et bipes, aliter et si est, ut aiunt quidam, idem quid animal et idem bipes? Quare namque non alia eadem homo est, et erunt secundum participationem homines non hominis nullius sed duorum, scilicet animalis et bipedis, et totaliter non est homo unum sed plura, animal et bipes?" Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 176, lin. 237 - p. 177, lin. 243) : "Quid igitur est quod facit unum hominem, et propter quid unum sed non multa. Puta animalque et bipes? Aliterque et si est, ut aiunt quidam, ipsum animal et ipsum bipes. Quare namque non illa ipsa homo est, et erunt secundum participationem homines non hominis neque unius sed duorum, scilicet animalis et bipedis, et totaliter utique non erit homo unum sed plura, animal et bipes?" Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 7 : "Vnde

festum est ergo quod, si multiplicarentur multe forme substantiales in uno indiuiduo substantie, quod indiuiduum substantie non esset unum simpliciter set secundum quid, sicut homo albus. Secundo uero quia in hoc consistit ratio accidentis quod sit in subiecto, ita tamen quod per subiectum intelligatur aliquod ens actu et non in potentia tantum, secundum quem modum forma substantialis non est in subiecto set in materia ; cuicumque ergo forme substernitur aliquod ens actu quocumque modo, illa forma est accidens. Manifestum est autem quod quelibet forma substantialis, quecumque sit, facit ens actu et constituit : unde sequitur quod sola prima forma que aduenit materie sit substantialis, omnes uero subsequenter aduenientes sint accidentales. Nec hoc excluditur per hoc quod quidam dicunt, quod prima forma est in potentia ad secundam, quia omne subiectum comparatur ad suum accidens ut potentia ad actum. Completior etiam esset forma corporis que prestaret susceptibilitatem uite quam illa que non prestaret : unde si forma corporis inanimati facit ipsum esse subiectum, multo magis forma corporis potentia uitam habentis facit ipsum esse subiectum ; et sic anima esset forma in subiecto, quod est ratio accidentis. Tertio quia sequeretur quod in adeptione postreme forme non esset generatio simpliciter set secundum quid tantum : cum enim generatio sit transmutatio de non esse in esse, illud simpliciter generatur quod fit ens simpliciter loquendo de non ente simpliciter ; quod autem preexistit ens actu non potest fieri ens simpliciter set potest fieri ens hoc, ut album uel magnum, quod est fieri secundum quid. Cum igitur forma precedens in materia faciat esse actu, subsequens forma non faciet esse simpliciter set esse hoc, ut esse hominem uel asinum uel plantam : et sic non erit generatio simpliciter ; et propter hoc omnes antiqui qui posuerunt materiam primam esse aliquid actu, ut ignem aut aerem aut aquam aut aliquid medium, dixerunt quod fieri nichil erat nisi alterari. Et Aristotiles eorum dubitationem soluit ponendo materiam esse in potentia tantum, quam dicit esse subiectum generationis et corruptionis simpliciter ; et quia materia numquam denudatur ab omni

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 347 hoc] quod *add.* β(–Ca²P³) 358 sint] sunt Li AvP³ sũ Ba² 372 illud] id M¹O³ β(–AvP³) ideo P³ 378 faciet *coni. cum* sCa²] faciat *cet.* 383 aut¹ *om.* β 384 alterari *scripsi. cum* β] alterum α

merito dubitatur quid est quod faciat diffinitionem hominis esse unum, et hominem, cuius ratio est diffinitio ; cum enim homo sit animal et bipes, que uidentur esse duo, merito dubitatur, cum homo sit animal bipes, quare homo est unum et non plura... si est uerum, quod quidam dicunt : si hoc ipsum quod est animal sit aliquod per se existens et separatum, et similiter hoc ipsum quod est bipes, quod Platonici posuerunt. Si enim sic est, merito queritur quare homo non est illa duo aggregata, ita quod homines particulares non sunt homines participatione hominis, neque per participationem alicuius unius set participatione duorum, que sunt animal et bipes ; et secundum hoc homo non erit unum set duo, scilicet animal et bipes". Cf. etiam Arist., *Metaphysica*, Lib. VII, 1037b10-27 (ad sensum) a Michaele Scoto transl., in Auerroe, *In Metaph.*, Lib. VIII, text. 42 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 193-194) et ab Anonymo transl. sive Media (AL XXV.2, p. 145, lin. 23 - p. 146, lin. 10). 347-348 in hoc consistit... in subiecto : Ad sensum idem dicit ac adagium "accidentis esse est inesse", de quo vide infra, art. 11, adn. ad lin. 252-253. 354-355 forma substantialis... constituit : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 9, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 79-80, lin. 145-148) : "Est autem hoc proprium forme substantialis quod det materie esse simpliciter : ipsa enim est per quam res est hoc ipsum quod est" ; et *ibid.* (p. 80 lin. 167-168) : "quia forma substantialis est que facit hoc aliquid" ; *Quodlibet XI*, q. 5, art. unic. [5], resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 159, lin. 48) : "forma substancialis est que facit hoc aliquid". Quibus in locis "hoc aliquid" idem valet ac "substantia" (prima, seu individuata) : hisce nempe verbis "hoc aliquid" Aristotelis verba graeca τοδε τι latine reddiderunt translatores Boethius (*Categ.*, 3b10, AL I, p. 10, lin. 10 et lin. 29) et Iacobus Venetus (*Posteriora Analytica*, Lib. I, 73b7, AL IV, p. 13, lin. 9 ; *Physica*, Lib. I, 191a12, AL VII.1.2, p. 34, lin. 19-20 ; Lib. III, 206a30, p. 125, lin. 13 ; Lib. IV, 214a12, p. 157, lin. 2 ; *De Anima*, Lib. I, 402a24, 410a14 ; Lib. II, 416b13, ed. Gauthier, in *Lectura... reportata*, p. 15, p. 130 et p. 250). 356-358 sola prima... accidentales : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 9, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 80, lin. 155-157) : "inter formam substantialem et materiam non potest cadere aliqua forma substantialis media". 359-368 quidam... accidentis : Non invenimus. 371-372 generatio... in esse : De hoc adagio, vide supra, art. 1, adn. ad lin. 537-538. 381-384 omnes antiqui... alterari : Cf. Arist., *Physica*, Lib. I, 187a27-30. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 18, lin. 17 - p. 19, lin. 2) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 26) : "communem opinionem phisicorum... tamquam non fiat nullum ex eo quod non est ; propter hoc enim sic dicunt : erant simul omnia, et fieri huiusmodi statuerunt alterari...". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. I, cap. 4 (lectio 9), n. 3 (ed. leon., tom. II, p. 27b-28a) : "Vt enim non cogerentur ponere aliquid de nouo fieri quod prius omnino non esset, posuerunt aliqui omnia prius simul extitisse, uel in aliquo uno confuso, sicut Anaxagoras et Empedocles ; uel in aliquo principio materiali, scilicet aqua, igne et aere ; uel in aliquo medio illorum. Et secundum hoc duos modos factionis ponebant. Qui enim posuerunt omnia simul preexistere sicut in uno principio materiali, dixerunt quod fieri nihil aliud est quam alterari...". Ad quem locum et ipse S. Thomas refert *Ia Pars*, q. 76, art. 4, resp. : "Et propter hoc antiqui Naturales, qui posuerunt materiam primam esse aliquod ens actu, puta ignem aut aerem aut aliquid huiusmodi, dixerunt quod nihil generatur aut corrumpitur simpliciter, set omne fieri statuerunt alterari, ut dicitur in I Phisicorum". 385-386 Aristotiles... tantum : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1042a26-27. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 158, lin. 7-9) et Transl. Guillelmi sive Nova "AL XXV.3.2, p. 168, lin. 27-28) : "materiam vero dico que non hoc aliquid ens actu potestate est hoc aliquid" ; et ad hoc S. Thomas, *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 2 : "Materia enim dicitur substantia non quasi ens aliquid actu existens in se considerata, set quasi in potentia, ut sit aliquid actu". 386-387 quam dicit... simpliciter : Cf. Arist., *De Gener. et Corrupt.*, Lib. I, 314b1-4 (Transl. Vetus, AL IX.1, p. 6, lin. 13-15 vel potius ipse S. Thomas ad hoc in *Sent. Libri De Gener. et Corrupt.*, Lib. I, cap. 1 (lectio 2), n. 2 (ed. leon. tom. III, p. 268b) : "Nos autem ponimus generabilium omnium et corruptibilium esse unum subiectum primum, quod tamen non est ens actu, set in potentia". 388-389 et quia materia... forma : Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 33 (ed. leon., tom.

forma, propter hoc quandocumque recipit unam formam perdit aliam et e conuerso; et ideo semper generatio unius est cum corruptione alterius et e conuerso.

Sic ergo dicimus quod in hoc homine non est alia forma substantialis quam anima rationalis, et quod per eam homo non solum est homo, set animal et uiuum et corpus et substantia et ens. Quod quidem sic considerari potest. Forma enim est similitudo agentis in materia; in uirtutibus autem actiuis et operatiuis hoc inuenitur quod, quanto aliqua uirtus est altior tanto in se plura comprehendit non composite set unite, sicut secundum unam uirtutem sensus communis se extendit ad omnia sensibilia, que secundum diuersas potentias sensus proprii apprehendunt. Perfectioris autem agentis est inducere perfectiorem formam; unde perfectior forma facit per unum omnia que inferiores forme faciunt per diuersa, et adhuc amplius : puta si forma corporis inanimati dat materie esse et esse corpus, forma plante dabit ei et hoc et insuper uiuere, anima uero sensitiua et hoc ‹et› insuper sensibile esse, anima uero rationalis et hoc et insuper rationale esse. Sic enim inueniuntur differre forme rerum naturalium secundum perfectum et magis perfectum, ut patet intuenti in omnibus generibus et speciebus rerum naturalium; propter quod species rerum comparantur numeris, ut dicitur in VIII Methaphisice, quorum species per additionem et subtractionem unitatis uariantur. Vnde etiam Aristotiles in II De anima dicit quod " uegetatiuum est in sensitiuo " et sensitiuum in intellectiuo " sicut trigonum in tetragono " et tetragonum in pentagono : pentagonum enim uirtute continet tetragonum; habet enim hoc et adhuc amplius, non quod seorsum pentagono sit id quod est tetragoni et id quod est pentagoni proprium tamquam due figure. Sic etiam anima intellectiua uirtute continet sensitiuam, quia habet hoc et adhuc amplius, non tamen ita quod sint due anime; si autem diceretur quod anima intellectiua differret per essentiam a sensitiua in homine, non posset assignari ratio unionis anime intellectiue ad corpus, cum nulla operatio propria anime intellectiue sit per organum corporale.

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 390-392 et ideo ... e conuerso *om.* Ba¹O²O³P¹ β (*cf. Pref. p.*20*a) 396 uiuum] unum α(−Ba¹Li) 397-404 Quod... potentias] *lacuna* P¹ (*cf. Pref. p.*20*a) 399 actiuis] accidens F⁴LipO³ *non liquet* pM¹ 399 operatiuis] operantis F⁴Li sM¹ operatis O³ 403 extendit] extendat Ba¹ β(−Ca³) 407 forme *om.* β 409 forma] et *praem.* β 410 ei *scrips. cum* β] esse α 411 et² *suppl. cum sec.m.* Ca²P⁴] *om. cet.* 415 in omnibus *om.* β 416 rerum² *om.* β 421 sensitiuum in intellectiuo *coni.*] intellectiuum in uegetatiuo *codd.* 431 differret] differet M¹O² P³ differat Ba²Ca² *dub.* pP⁴

XIII, p. 346a, lin. 13) : "cum impossibile sit materiam esse absque omni forma"; *IIIa Pars*, q. 75, art. 3, resp. : "non enim potest fieri resolutio in materiam primam, ita quod sine forma existat, quia materia sine forma esse non potest". 391-392 semper generatio... e conuerso : Axioma ex Arist., *Metaphysica*, Lib. II, 994b5-6, a Michaele Scoto transl., in Auerroe, *In Metaph.*, Lib. II (α), text. 7 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 31v; ed. Darms, p. 64, lin. 20) : "corruptio enim unius est generatio alterius". Sed quia pro "corruptio" et "generatio" habetur inuersio in nonnullis codicibus, inde duo eruta sunt adagia : "generatio unius est corruptio alterius" et "corruptio unius est generatio alterius". Cf. Albertus Magnus, *Summa de Creaturis*, tom. I, tract. 1, q. 2, art. 4 (XXXIV, p. 331a). A S. Thoma unum alterumve laudatur v. g. *In II Sent.*, d. 1, q. 1, art. 5, arg. 10; d. 34, q. 1, art. 2, arg. 5; *In IV Sent.*, d. 17, q. 1, art. 3, qla 5, s. c.; q. 2, art. 1, qla. 3, ad 3; d. 36, q. 1, art. 1, ad 2; d. 39, q. unic., art. 4, resp.; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 4, resp. (ed. leon., tom. XXII.1, p. 150, lin. 160-162); *Quodlibet VII*, q. 4, art. 2 [9], resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 21, lin. 78); *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 89 (ed. leon., tom. XIII, p. 243b, lin. 3); Lib. III, cap. 1 (tom. XIV, p. 36, lin. 23-24); cap. 5 (p. 14a lin. 8-9); cap. 6 (p. 15b, lin. 23-24); cap. 10 (p. 26a, lin. 18-129); cap. 13 (p. 36b, lin. 5-6); cap. 71 (p. 210b, lin. 4-5); cap. 104 (p. 326a, lin. 3); *Ia Pars*, q. 19, art. 9, resp.; q. 22, art. 2, ad 2; q. 72, art. 1, ad 5; q. 118, art. 2, ad 2; *Quest. disp. de spir. Creaturis* (praeterquam in hoc loco) art. 3, resp. (lin. 541-542); *Ia IIae*, q 113, art. 6, ad 2; *Quodlib. I*, q. 4, art. 1 [6] (ed. leon., tom. XXV.2, p. 184 lin. 87-88); *Quest. disp. de Malo*, q. 4, art. 7, ad 1 (ed. leon., tom. XXIII, p. 124, lin. 78); *IIIa Pars*, q. 77, art. 5, resp. — Cf. etiam *Quest. disp. de Malo*, q. 1, art 1, arg. 16 (ed. leon., tom. XXIII, p. 4, lin. 12), ubi tamen explicte refert Thomas ad librum "I De Generatione" : "Philosophus dicit in I De Generatione quod corruptio unius est generatio alterius"; et cf. Arist., *De Gener. et Corrupt.*, Lib. I, 318a23-25 (Transl. Vetus, AL IX.1, p. 19, lin. 4-6), ubi tamen non omnino ad verbum habetur : "propter huius corruptionem alterius esse generationem et huius generationem alterius esse corruptionem...". 416-419 propter quod species... uariantur : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 416-419. 419-430 Vnde etiam Aristotiles... due anime : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 414b28-31. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R. A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 193) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 87) : "Similiter autem se habent ei quod de figuris est et que secundum animam sunt : semper enim in eo quod est consequenter, est potencia quod prius est (et *add.* Vetus) in figuris et in animatis, ut in tetragono quidem trigonum est, in sensitiuo autem uegetatiuum". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 5 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 90, lin. 270-281) : "Et quia dixerat quod eodem modo se habeat ratio figure, ostendit conuenienciam inter utrumque et dicit quod similiter se habent figure et anime ad inuicem : in utrisque enim illud quod est prius est in potencia in eo quod est consequenter; manifestum est enim in figuris quod trigonum, quod prius est, est potencia in tetragono, potest enim tetragonum diuidi in duos trigonos; et similiter in anima sensitiua uegetatiuum est quasi potencia eius et <non> quasi anima per se; et similiter est de aliis figuris et aliis partibus anime". Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 2, arg. 8 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 14, lin. 57-60) : "Philosophus dicit in II De anima, quod sicut trigonum est in tetragono, et tetragonum in pentagono, ita nutritiuum est in sensitiuo, et sensitiuum in intellectiuo" et q. 2, ad 2 (p. 20, lin. 411-418) : "similitudo Philosophi de figuris ad partes anime attenditur quantum ad hoc quod, sicut tetragonum habet quicquid habet trigonum et adhuc amplius, et pentagonum quicquid habet tetragonum, ita sensitiua anima habet quicquid habet nutritiua, et intellectiua quicquid habet sensitiua, et adhuc amplius". Analogiam fusius explicat S. Thomas, *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 1 (ed. leon., tom. XLIII, p. 300-301, lin. 811-844), et in *Quodlib. I*, q. 4, art. 1 [6], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 183-184, lin. 57-94). Vide etiam brevius *Ia Pars*, q. 76, art. 3, resp.

1. Ad primum ergo dicendum quod auctoritas Dyonisii intelligenda est de causis agentibus, non de causis formalibus.

2. Ad secundum dicendum quod, cum forma perfectissima det omnia que dent forme imperfectiores et adhuc amplius, materia, prout ab ea perficitur eo modo perfectionis quo perficitur a formis imperfectioribus, consideratur ut materia propria respectu illius modi perfectionis quem addit perfectior forma super alias, ita tamen quod non intelligatur hec distinctio in formis secundum essentiam set solum secundum intelligibilem rationem. Sic ergo ipsa materia secundum quod intelligitur ut perfecta in esse corporeo susceptiuo uite est proprium subiectum anime.

3. Ad tertium dicendum quod, cum animal sit id quod uere est homo, distinctio nature animalis ab homine non est ‹secundum› diuersitatem realem formarum, quasi alia forma sit per quam sit animal, et superadditur altera per quam sit homo, set secundum rationes intelligibiles ; secundum enim quod intelligitur corpus perfectum in esse sensibili ab anima, sic comparatur ad perfectionem ultimam, que est ab anima rationali in quantum huiusmodi, ut materiale ad formale. Cum enim genus et species significent quasdam intentiones intelligibiles, non requiritur ad distinctionem speciei et generis distinctio realis formarum set intelligibilis tantum.

4. Ad quartum dicendum quod anima mouet corpus per cognitionem et appetitum ; uis autem sensitiua et appetitiua in animali habet determinatum organum, et sic ab illo organo incipit motus animalis, quod est cor secundum Aristotilem. Sic igitur una pars animalis est mouens et altera est mota, ut pars mouens accipiatur primum organum anime appetitiue et reliqum corpus sit motum ; set quia in homine mouent uoluntas et intellectus, que non sunt alicuius organi actus, mouens erit ipsa anima secundum partem intellectiuam, motum autem corpus secundum quod est perfectum ab ea anima in esse corporeo.

5. Ad quintum dicendum quod in incarnatione Verbi anima ponitur medium inter Verbum et carnem, non necessitatis set congruentie ; unde etiam separata anima a carne in morte Christi remansit Verbum immediate carni unitum.

6. Ad sextum dicendum quod liber ille non est Augustini nec est multum autenticus, et in hoc uerbo satis improprie loquitur : utrumque enim ad animam pertinet, et phantasticum et sensualitas ; tamen ‹dicitur› sensualitas ad carnem referri in quantum est appetitus rerum ad corpus pertinentium, phantasticum autem ad animam in quantum in eo sunt similitudines corporum sine corporibus. Hec autem dicuntur esse media inter animam et carnem, non prout anima est forma corporis, set prout est motor.

7. Ad septimum dicendum quod amministratio corporis pertinet ad animam in quantum est motor, non in quantum est forma ; et licet ea quibus anima amministrat corpus sint necessaria ad hoc quod anima sit in corpore, ut proprie dispositiones talis materie, non tamen propter hoc sequitur quod eadem sit ratio amministrationis et formalis unionis : sicut enim eadem est secundum substantiam anima, que est motor et forma, set differt ratione, ita etiam eadem sunt que sunt necessaria ad unionem formalem et ad amministrationem, licet non secundum eandem rationem.

8. Ad octauum dicendum quod per hoc quod anima differt a corpore ut corruptibile ab incorruptibili non tollitur quin sit forma eius, ut ex supra dictis patet : unde sequitur quod immediate corpori uniatur.

9. Ad nonum dicendum quod anima dicitur uniri corpori per spiritum in quantum est motor,

Pecia 2 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1} β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^{4} 439 dent] dant β 452 secundum *suppl. cum* O^{3}P^{1} sM^{1} β] *om. cet.* α 459 materiale *scripsi. cum* β] naturale α 460 significent *om.* β 464-470 quod anima... accipiatur] *lacuna* P^{1} (*cf. Pref. p.*20*a) 480 etiam] et M^{1} Ba^{2}Ca^{2}P^{3} 486 dicitur *suppl. cum* β] *om.* α 489 similitudines] ad *praem.* β(–Ca^{2}Ca^{3}In^{3}) 490 dicuntur *comi. cum* sM^{1}] dicitur *cet.* 493-495 Ad septimum... motor *om. hom.* pF^{4}pLipM^{1}pO^{2} (*postmodum im margine restitutum ab ipsis amanuentibus* F^{4}LiO^{2}) (*cf. Pref. p.*20*b) 494-496 in quantum est motor... quibus anima *repet. hom.* Ba^{1}O^{2}O^{3}P^{1} (*cf. Pref. p.*20*b) 496 sint *coni.*] sit *codd.* 500 et *om.* β(–AvCa^{3}P^{3}) formalis] corporalis F^{4} β(–P^{4})

435-436 auctoritas Dyonisii : Vide supra, adn. ad lin. 3-5. 464-476 Ad quartum... corporeo : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 9, ad 6 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 83-84, lin. 365-432). 468 quod est cor secundum Aristotilem : Cf. Arist., *De Partibus Animalium*, Lib. III, 665a11. Item Arist., *De Generatione Animalium*, Lib. II, 743b25-26. Transl. Michaelis Scoti (ed. Arist. Semitico-Latinus, tom. 5.3, p. 97) : "Debet ergo esse in corde principium sensuum et omnes virtutes animales, et proter hoc creatur cor prius". Transl. Guillelmi (AL XVII.2.V, p. 70, lin. 24-25) : "Propter principium quidem igitur in corde sensibilium esse et animalis omnis hoc fit primum". Item Arist., *De Motu Animalium*, 703a4 (ed. Torraca, p. 61, lin. 14) : "quum autem principium hiis quidem in corde...". Cf. S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 72 (ed. leon., t. XIII, p. 457b, lin. 27-28) : "Hac occasione a quibusdam philosophis dictum est animam esse in aliqua parte corporis : sicut ab ipso Aristotele, in libro De causa motus animalium, dicitur esse in corde...". Et vide supra, adn. ad lin. 247 et ad lin. 248. 469-472 Sic igitur... sit motum : Hic applicatur principium (et adagium) laudatum supra, lin. 35-36. 482-483 liber ille... autenticus : Vide infra, art. 11, adn. ad lin. 313-316. 483-484 in hoc uerbo... loquitur : scilicet in auctoritate allata supra, arg. 6, lin. 53-59. 508-509 ut ex supradictis patet : Vide supra, art. 2, ad 16, lin. 456-471.

quia primum quod mouetur ab anima in corpore est spiritus, ut Aristotiles dicit in libro De causa motus animalium. Tamen ille etiam liber non est magne auctoritatis.

10. Ad decimum dicendum quod, si aliqua duo sunt diuersa per essentiam, ita quod utrumque habeat naturam sue speciei completam, non possunt uniri nisi per aliquod medium ligans et uniens; anima autem et corpus non sunt huiusmodi, cum utrumque naturaliter sit pars hominis, set comparantur ad inuicem ut materia ad formam, quarum unio est immediata, ut ostensum est.

11. Ad undecimum dicendum quod anima unitur corpori ut perficiatur, non solum quantum ad intelligere fantasticum, set etiam quantum ad naturam speciei et quantum ad alias operationes quas exercet per corpus. Tamen dato quod solum propter intelligere phantasticum ei uniretur, non sequeretur quod unio esset mediante phantasmate: sic enim unitur anima corpori propter intelligere ut per eam homo intelligat; quod non esset si fieret unio per fantasmata, ut ostensum est supra.

12. Ad duodecimum dicendum quod corpus antequam animetur habet aliquam formam; illa autem forma non manet anima adueniente: aduentus enim anime est per quandam generationem. Generatio autem unius non est sine corruptione alterius: sicut cum recipitur forma ignis in materia, desinit esse actu in ea forma aeris et remanet in potentia tantum. Nec est dicendum quod forma fiat uel corrumpatur, quia eius est fieri et corrumpi cuius est esse, quod non ‹est› forme ut existentis set sicut eius quo aliquid est: unde et fieri non dicitur nisi compositum in quantum reducitur de potentia in actum.

13. Ad tertium decimum dicendum quod in embrione apparent quedam opera uite. Set quidam dixerunt huiusmodi opera esse ab anima matris; set hoc est impossibile, quia de ratione operum uite est quod sint a principio intrinseco, quod est anima. Quidam uero dixerunt quod a principio inest anima uegetabilis; et illa eadem, cum fuerit

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 515 ille etiam *inu.* Ba¹Li β 546 eius] cuius β 547 est *supp. cum* β(−P⁴)] *om.* α 549 actum *scripsi. cum* Av] actu *cet.* 556 fuerit] fuit β

513-515 primum quod mouetur... animalium : Cf. Arist., *De Motu Animalium*, 703a27-18. Transl. Guillelmi (ed. Torraca, p. 61, lin. 7-21) et textum laudatum invenias supra in adn. ad lin. 248. Cf. *Ia Pars*, q. 76, art. 7, ad 1 : "Et primum instrumentum uirtutis motiue est spiritus, ut dicit Philosophus in libro De Causa Motus Animalium". 515-516 Tamen ille... auctoritatis : Opus cui titulus *De Causa Motus Animalium* uel *De Motu Animalium* non erat translatum de graeco in arabicum, ideoque nec partem faciebat translationum quorum communis titulus *De Animalibus libri XIX*. Numquam laudatur a S. Thoma in operibus primi periodi Pariensis conscriptis, sed habetur v. g. infra, art. 4, arg. 1, lin. 3-4; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 72 (ed. leon., tom. XIII, p. 457, lin. 27-30); *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 4 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 87, lin. 24-38); *Ia Pars*, q. 76, art. 7, ad 1; art. 8, arg. 1; *Sent. Libri de Anima*, Lib. II, cap. 9 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 247, lin. 204); *Ia Iae*, q. 9, ad 3; q. 38, art. 5, ad 3; et quater in *De Motu Cordis* (ed. leon., tom. XLIII, p. 127-130, lin. 53-55, 113-115, 133-148, 242-244). 521-525 anima autem... ut ostensum est : Vide supra, lin. 229-245. 526-527 anima... ut perficiatur : De hoc adagio, vide supra, art. 2, adn. ad lin. 35-38. 533-536 sic enim unitur... ut ostensum est supra : Vide supra, art. 2, lin. 223-240. 541-542 Generatio... alterius : De hoc adagio, vide supra, adn. ad lin. 391-392. 546 eius est... est esse : Idem axioma "eius est fieri (vel corrumpi) cuius est esse" habet S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. IV, cap. 48 (ed. leon., tom. XV, p.155b, lin. 6-8) : "eius est fieri quod habet esse subsistens"; *Ia Pars*, q. 110, art. 2, resp. : "eius enim est fieri, cuius est esse"; *Ia IIae*, q. 110, art. 2, ad 3 : "eius est fieri uel corrumpi cuius est esse". 550-552 in embryone... matris : Cf. Arist., *De Generatione Animalium*, Lib. II, 733b26-30. Transl. Michaelis Scoti (Arist. Semitico-Latinus, tom. 5.3, p. 63) : "Quod vero ex eo generatur animal aut materia quae est in quibusdam animalibus, scilicet prima materia quae invenitur in femina. Et quaedam animalia accipiunt materiam a femina longo tempore, quoniam suggunt lac, sicut omnia animalia generantia animalia, non extra tantum sed etiam intra"; Transl. Guillelmi (AL XVII.2.v, p. 47, lin. 6-11) : "Ex quo quidem igitur est materia, quam quedam quidem animalia habent primam in se ipsis, accipientia ex femella, ut quecumque non animalificantur, sed vermificantur aut ovificantur, hec autem usque longe ex femella propter lactare accipiunt, ut quecumque animalificantur non solum extra, sed et intra". Alexander Halensis, *Summa Theologica*, Lib. II-I, Inquisitio quarta, tract. 3, q. I, tit. II, dist. I, membrum 3, cap. 6, n. 489 (ed. QR, tom. II, p. 683a) hanc doctrinam videtur suam facere : "Potest ergo dici, sine praeiudicio, quod, proprie loquendo, embrio non vivit... Improprie loquendo et extenso nomine vitae, eo modo loquendi quo omnia illa dicuntur vivere quibus communicatur aliqua operatio vitae, sive hoc sit ex praesentia animae vivificantis et informantis illud sive ex contiguatione vel continentia alicuius vivificati vel viventis ex praesentia animae informantis illud, sic potest dici vivere, eo modo quo poma possunt dici vivere, non quia vivificantur ex praesentia animae vivificantis sive informantis, sed ex influentia quam recipiunt ex planta cui contigua sunt. Potest ergo dici quod embrio vivit, extenso nomine vitae, nec vivit ex praesentia animae informantis, sed ex influentia quam recipit a corpore continente". Hanc opinionem "quibusdam medicorum" attribuit Albertus Magnus, *De Animalibus*, Lib. XVI, tract. 1, cap. 2 (ed. H. Stadler, in BGPM, Band XVI, Münster in Westf. 1921, p. 1065, lin. 6-13; ed. Borgnet, tom. XII, p. 136) : "Dicunt enim quidam medicorum... ab anima matris moveri embria sive semina concepta ad conversionem et figurationem et nutrimentum primum et postea infundi animam et tunc moveri motibus animae propriae : quod omnio absurdum est secundum omnium Perypatheticorum peritiam". 555-558 Quidam uero... intellectiua : S. Thomas hanc opinionem communiter attribuit Avencebrol : vide supra lin. 302-317 cum adn., necnon art. 1, ad 9, lin. 552-557 cum adn. Et vide etiam v. g. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 12, q. 1, art. 4, resp. : "Nisi forte dicatur, secundum positionem libri Fontis Vite, esse unam primam formam, et sic in materia primo inductam fore formam corporalem communem, et postmodum formas speciales distinctas"; *Quodlibet XI*, q. 5, art. 1 [5] (ed. leon., tom. XXV.1, p. 158-159, lin. 34-47) : "Circa ordinem formarum est duplex opinio. Vna est Avicebron et quorumdam sequacium eius, qui dicunt quod secundum ordinem generum et specierum sunt diuerse forme substantiales sibi inuicem aduenientes, sicut est substantia, est corpus, est animatum corpus, et est animal; dicunt ergo quod quedam forma substantialis est per quam est substantia tantum, et postea est quedam

magis perfecta, fit anima sensitiua, et tandem fit anima intellectiua, set per actionem exterioris agentis quod est Deus. Set hoc est impossibile : primo quia sequeretur quod forma substantialis reciperet magis et minus, et quod generatio est motus continuus; secundo quia sequeretur animam rationalem esse corruptibilem, cum uegetabilis et sensibilis corruptibiles sint, dum ponitur fundamentum anime rationalis esse substantia uegetabilis et sensibilis. Non autem dici potest quod sint tres anime in uno homine, ut ostensum est. Relinquitur dicendum quod in generatione hominis aut animalis sunt multe generationes et corruptiones sibi inuicem succedentes : adueniente enim perfectiori forma deficit imperfectior. Et sic, cum in embrione primo sit anima uegetatiua tantum, cum peruentum fuerit ad maiorem perfectionem, tollitur forma imperfecta et succedit forma perfectior, que est anima uegetatiua et sensitiua simul ; et ultimo cedente succedit ultima forma completissima, que est anima rationalis.

14. Ad quartum decimum dicendum quod corpus mathematicum dicitur corpus abstractum : unde dicere corpus mathematicum esse in sensibilibus est dicere duo opposita simul, ut Aristotiles argumentatur in III Methaphisice contra quosdam Platonicos hoc ponentes. Nec tamen sequitur quod abstrahentium sit mendacium, si corpus mathematicum sit in intellectu tantum, quia non intelligit intellectus abstrahens corpus aliquod esse non in sensibilibus, set intelligit ipsum non intelligendo sensibilia : sicut si quis intelligat hominem non intelligendo eius risibilitatem non mentitur; mentiretur autem si intelligeret hominem non esse risibile. Dico tamen quod, <si> corpus mathematicum esset in corpore sensibili, cum corpus mathematicum sit dimensionale tantum, pertinet ad genus quantitatis ; unde non requireretur ad ipsum aliqua forma substantialis. Corpus autem quod est in genere substantie habet formam substantialem, que dicitur corporeitas, que non est tres dimensiones set quecumque forma substantialis ex qua sequntur in materia tres dimensiones : et hec forma in igne est igneitas, in animali anima sensitiua et in homine anima intellectiua.

15. Ad quintum decimum dicendum quod partes diffinitionis sunt partes forme uel specici, non propter realem distinctionem formarum, set secundum distinctionem intelligibilem, ut dictum est.

Pecia **2** : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 567 homine] corpore *praem.* β(–Ca²Ca³P⁴) 569 generatione] genere AvCa²In³ 569 aut] uel β 570 sibi] siue α(–O³) 576 simul] similiter AvIn³P³ simili *(ut uid.)* Ca² 588 ipsum] ipsam β 592 risibile] risibilem β si *suppl. cum* β] *om.* α 600 sequntur *scripsi.*] sequitur *codd.* 606 distinctionem] diffinitionem LiM¹ β 608 est] ad tertium *add.* Ba²Ca²Ca³ sP³

alia per quam est corpus, deinde est et alia per quam est animatum, et alia per quam est animal, similiter etiam et alia per quam est homo; et sic dicunt de aliis formis substantialibus rerum"; *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 71, lin. 258-264) : "...positio Auicebron in libro Fontis Vite, qui posuit quod secundum ordinem generum et specierum est ordo plurium formarum substancialium in una et eadem re; ut puta quod in hoc indiuiduo hominis est una forma per quam est substancia, et alia per quam est corpus, et tercia per quam est animatum corpus, et sic de aliis"; *Sententia Libri de Generatione et Corruptione*, Lib. I, cap. 4 (lectio 10), n. 8 (ed. leon., tom. III, p. 300b-301a) : "...opinionem quam tradit Auicebron in libro Fontis Vite, quod in materia est ordo formarum, ita quod primo materie aduenit forma secundum quod est substantia, et postea alia secundum quam est corpus, et postea alia secundum quam est animatum corpus, et sic de aliis". Hanc opinionem etiam ut 'quorumdam', sine referentia ad Auencebrolem, affert S. Thomas, *Ia Pars*, q. 118, art. 2, ad 2 : "Dicunt ergo *quidam* quod supra animam uegetabilem quae primo inerat, superuenit alia anima, que est sensitiua : et supra illam iterum alia, que est intellectiua. Et sic sunt in homine tres anime, quarum una est in potentia ad aliam... Et ideo alii dicunt quod illa eadem anima que primo fuit uegetatiua tantum, postmodum, per actionem uirtutis que est in semine, perducitur ad hoc quod fiat etiam sensitiua; et tandem perducitur ad hoc ut ipsa eadem fiat intellectiua, non quidem per uirtutem actiuam seminis, set per uirtutem superioris agentis, scilicet Dei deforis illustrantis"; *Quest. disp. de Anima*, q. 9, resp. (ed. leon., tom XXIV.1, p. 80, lin. 155-164) : "Ex quo patet quod inter formam substantialem et materiam non potest cadere aliqua forma substantialis media, sicut *quidam* uolueruut, ponentes quod secundum ordinem generum, quorum unum sub altero ordinatur, est ordo diuersarum formarum in materia : ut puta si dicamus quod materia secundum unam formam habet quod sit substantia in actu, et secundum aliam quod sit corpus, et iterum secundum aliam quod sit animatum corpus, et sic deinceps". 559-566 Set hoc est... sensibilis : Cf. *Ia Pars*, q. 118, art. 2, ad 2, circa medium : "Set hoc stare non potest. Primo quidem...". 566-568 Non autem... ut ostensum est : Vide supra, lin. 393-396. 568-578 Relinquitur... rationalis : Cf. *Ia Pars*, q. 118, art. 2, ad 2 in fine : "Et ideo dicendum est..."; *Compendium Theologiae*, Pars I, cap. 92 (ed. leon., tom. XLII, p. 114, lin. 99-121). 581-583 unde dicere corpus... III Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. III, 998a13-14. Transl. Iacobi sive Vetustissima (AL XXV.1, p.48, lin. 14-15) : "amplius autem duo firma in eodem necessarium est esse loco"; Transl. Composita sive Vetus (AL XXV.1, p. 132, lin. 7-8) : "amplius autem duo firma esse in eodem loco necessarium est"; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 48, lin. 8) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 55, lin. 198-199) : "Amplius autem duo solida in eodem necesse est esse loco". Vel potius cf. ad hunc locum ipse S. Thomas in *Sententia Libri Methaphisice*, Lib. III, cap. 7 : "Si mathematica sunt alia a sensibilibus et tamen sunt in eis, cum corpus sit quoddam mathematicum, sequetur quod corpus mathematicum simul est in eodem cum corpore sensibili. Ergo duo solida, idest duo corpora, erunt in eodem loco, quod est impossibile non solum de duobus corporibus sensibilibus, set etiam de corpore mathematico et sensibili, quia utrumque habet dimensiones, ratione quarum duo corpora prohibentur esse in eodem loco". 584-585 Nec tamen... mendacium : De hoc adagio, vide supra, adn. ad lin. 110-111. 594 dimensionale : Voce 'dimensionalis' bis tantum utitur S. Thomas, hic et *Quodlib. VIII*, q. 2, art. 1 [3], arg. 2 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 55, lin. 27) : "quia in rebus extra animam (species) habet esse dimensionale". 606-608 non propter realem... ut dictum est : Vide supra, ad 3, lin. 460-463.

16. Ad sextum decimum dicendum quod, licet anima non habeat corporeitatem in actu, habet tamen uirtute, sicut sol calorem.

17. Ad septimum decimum dicendum quod ordo ille quem Commentator tangit est secundum rationem intelligibilem tantum, quia prius intelligitur materia perfici secundum rationem forme uniuersalis quam specialis, sicut prius intelligitur aliquid ens quam uiuum et uiuum quam animal et animal quam homo.

18. Ad duodeuicesimum dicendum quod quodlibet esse generis uel speciei consequntur propria accidentia illius generis uel speciei : unde quando iam materia intelligitur perfecta secundum rationem huius generis quod est corpus, possunt in ea intelligi dimensiones, que sunt propria accidentia huius generis, et sic subsequntur ordine intelligibili in materia secundum diuersas eius partes diuerse forme elementares.

19. Ad undeuicesimum dicendum quod idem specie calor est in igne et aere, quia quelibet qualitas specialiter attribuitur uni elemento in quo est perfecte, et per concomitantiam uel deriuationem alteri, tamen imperfectius ; cum ergo ex hoc aere fit hic ignis, calor manet idem specie, set augmentatus, non tamen idem numero, quia non manet idem subiectum. Nec hoc facit ad difficultatem conuersionis, cum corrumpatur per accidens ex corruptione subiecti et non ex contrarietate agentis.

20. Ad uicesimum dicendum quod materia prout nuda consideratur se habet indifferenter ad omnes formas, set determinatur ad speciales formas per uirtutem mouentis, ut traditur in II De generatione, et secundum ordinem intelligibilem formarum in materia est ordo agentium naturalium ; inter ipsa enim corpora celestia unum est uniuersalius actiuum quam alterum, nec uniuersalius agens agit seorsum ab inferioribus agentibus, set ultimum agens proprium agit in uirtute omnium superiorum. Vnde non imprimuntur a diuersis agentibus diuerse forme in uno indiuiduo, set una forma est que imprimitur a proximo agente, continens in se uirtute omnes formas precedentes ; et materia, secundum quod consideratur perfecta sub ratione forme uniuersalioris et accidentium consequentium, fit propria ad subsequentem perfectionem.

21. Ad uicesimum primum dicendum quod, cum unumquodque genus diuidatur per potentiam et actum, ipsa potentia, que est in genere substantie, materia est sicut forma actus : unde materia non subest forme mediante aliqua alia potentia.

< Articulus quartus >

Quarto queritur utrum tota anima sit in qualibet parte corporis. Et uidetur quod non. Dicit enim Aristotiles in libro De causa motus animalium " Nichil opus est in unoquoque corporis esse animam, set in quodam corporis principio existere " ; in natura autem nichil est frustra ; non est ergo anima in qualibet parte corporis.

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 611 uirtute *scripsi. cum* sM¹] uirtutem *cet.* 617 uiuum¹·² *scripsi. cum* Ba¹M¹ β] unum α(–Ba¹M¹) 625 subsequntur *scripsi. cum* Ba¹O³ Ba²Ca²Ca³P³] subseqũt LiO² subseqñt F⁴ subsequentur P¹ AvIn³P⁴ subsequenter M¹ 625 ordine *scripsi. cum* Ba¹O³P¹] ordinem *cet.* 626 intelligibili] intelligi possunt *add.* α 632 deriuationem] diuinationem β(–P⁴) 636 corrumpatur] et *add.* β 640 nuda] est *praem.* α(–O³ sM¹) In³P⁴ 643 et] esse β 653 et] ut β 654 perfecta] per *praem.* Ba¹LiO² sF⁴ pro *praem.* O³P¹ ad *praem.* β 655 consequentium] et *praem.* β

613 quem Commentator tangit : Vide supra, adn. ad lin. 131-134. 639-643 materia prout... II De Generatione : Cf. ad sensum Arist., *De Generatione et Corruptione*, Lib. II, 335a30-b6. Transl. Vetus (AL IX.1, p. 72, lin. 1-14) : "Hoc quidem enim est ut materia, hoc autem ut forma. Oportet autem et tertium adhuc existere : non enim sufficientia ad generandum duo, quemadmodum neque in primis. Ut materia quidem generabilibus est possibile esse et non esse causa... Ideoque ut materia quidem hoc est causa generabilibus, ut autem quod cuius gratia forma et species". Transl. Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, in supplemento p. XLIX) : "Hoc quidem enim est ut materia, hoc autem ut forma. Oportet autem et adhuc tertium existere adhuc : non enim sufficientia ad generandum sunt duo, quemadmodum neque in primis. Ut materia quidem generabilibus causa est possibile esse et non esse... Ideoque ut materia quidem hec causa est generabilibus, ut autem cuius gratia forma et species". Deest pro hac parte S. Thomae *Sententia Libri de Generatione et Corruptione*. 640 nuda consideratur : Vocem "nude considerare" habet S. Thomas, *Super Boethium de Trinitate*, q. 6, art. 1 (codex autograph. Vat. lat. 9850, f. 101ra, lin. 30; ed. leon., tom. L, p. 162, lin. 23-24 et cf. *ibid.*, Préface, p. 28-29 cum adn. 2).

LOCI PARALLELI : *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 8, q. 5, art. 3 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 72 ; *Ia Pars*, q. 76, art. 8 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 10 ; *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 14. 3-8 Dicit enim... corporis : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 4 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 87b, lin. 24-40) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 8, arg. 1 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 72 (ed. leon., tom. XIII, p. 457b, lin. 25-33). 3-6 Aristotiles... existere : Cf. Arist., *De Motu Animalium*, 703a36-37. Transl. Guillelmi (ed. Torraca, p. 62) : "Ut non opus sit in unoquoque esse animam, sed in quodam principio corporis existente...". 6-7 in natura autem nichil est frustra : Adagium "in natura nichil est frustra" vel "natura nichil facit frustra" erutum est ex Arist., *De Anima*, Lib. III, 432b21-22, sec. transl. Iacobi Veneti (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 490) : "Si igitur natura neque facit frustra nichil neque deficit in necessariis". Cf. etiam Arist., *De Anima*, Lib. III, 434a31. Transl. Iacobi Veneti (*ibid.*, p. 494) : "si nichil frustra facit anima" (ubi pro 'anima' plures codd. habent 'natura'). S. Thomas hoc adagium communiter sub hac forma (idest cum voce 'frustra') recitat. Ita v. g. : *Quest. disp. de Veritate*, q. 10, art. 6, s. c. 3

2. Preterea. Ex corpore et anima constituitur animal ; si igitur in qualibet parte corporis esset anima, quelibet pars animalis esset animal. Quod est inconueniens.

3. Preterea. In quocumque est subiectum, et proprietas subiecti ; set omnes potentie anime sunt in essentia anime sicut et proprietates in subiecto ; ergo si anima esset in qualibet parte corporis, sequeretur quod in qualibet parte corporis essent omnes potentie anime : et sic auditus erit in oculo et uisus in aure. Quod est inconueniens.

4. Preterea. Nulla forma que requirit dissimilitudinem partium inuenitur in qualibet parte, ut patet de forma domus, que non est in qualibet parte domus set in tota domo. Forme uero que non requirunt dissimilitudinem partium sunt in singulis partibus, ut forma aeris et ignis ; anima autem est forma requirens dissimilitudinem partium, ut patet in omnibus animatis ; ergo anima non est in qualibet parte corporis.

5. Preterea. Nulla forma que extenditur secundum extensionem materie est tota in qualibet parte sue materie. Set anima extenditur secundum extensionem materie ; dicitur enim in libro De quantitate anime : tantam extimo esse animam " quantam eam spatia corporis esse patiuntur ". Ergo anima non est tota in qualibet corporis parte.

6. Preterea. Quod anima sit in qualibet corporis parte precipue uidetur ex hoc quod in qualibet corporis parte agit. Set anima operatur ubi non est, quia Augustinus dicit ad Valusianum : anima sentit et uidet in celo, ubi non est ; non est ergo necessarium animam esse in qualibet corporis parte.

7. Preterea. Secundum Philosophum mouentibus nobis mouentur ea que in nobis sunt. Contingit autem unam partem corporis moueri

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴

15 anime *om.* Ba¹LiP¹ 17 sequeretur *scripsi cum* O² Ca³P³ sP⁴] seqr'etur P¹ sequetur *cet.* 17-18 sequeretur... corporis *om. hom.* Ba¹ In³pP⁴ 21-30 requirit... forma que *om. hom.* Ba¹P¹ (*omissio restituta in spatio uacuo ab ipso amanuensi* O², *ut uidetur*) (*cf. Pref. p.*20*b) 31 extensionem *scripsi. cum* O³ AvCa³P³P⁴] extencionem *cet.* 33 extensionem] extencionem M¹ AvCa²Ca³In³ 34 extimo] estimo O³ β 35 eam] in *(ut uid.) praem.* pM¹ in ea AvBa²P³ mea *(ut uid.)* P¹ 37-38 corporis parte *inu.* F⁴O³P¹ 39 ubi] nichil F⁴LiP¹ non *praem.* α(–LiO²) 40 Augustinus] uero *praem. codd. et del.* Valusianum *scripsi cum codd.*(–P³)] Volusianum P³ sP⁴

(ed. leon., tom. XXII.2, p. 311, lin. 91-22) : "Natura nihil *frustra* facit nec deficit in necessariis" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 55 (ed. leon., tom. XIII, p. 394b, lin. 49-50) : "Impossibile est naturale desiderium esse inane : natura enim nihil facit *frustra*" ; Lib. III, cap. 48 (ed. leon., tom. XIV, cap. 131b, lin. 8-9) : "Impossibile est naturale desiderium esse inane : natura enim nihil facit *frustra*" ; cap. 156 (p. 460b, lin. 4-5) : "In operibus Dei, non est aliquid *frustra*, sicut nec in operibus nature" ; *Ia Pars*, q. 68, art. 2, arg. 3 : "Nihil autem in operibus Dei est *frustra*" ; q. 98, art. 2, sed contra : "Nihil autem est *frustra* in operibus Dei" ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 3, art. 7, resp. : "in rebus naturalibus nichil est *frustra*" ; *IIa IIae*, q. 158, art. 8, ad 2 : "cum tamen natura nihil *frustra* facit" ; q. 164, art. 2, arg. 4 : "Set nihil debet esse *frustra* in rerum ordine" ; *III Pars*, q. 62, art. 2, sed contra : "In operibus Dei nihil est *frustra*". Loco vocis 'frustra' vocem 'ociosum' habet transl. Arabico-latina (ed. in Auerroe, *Commentarium Magnum in Aristotelis de Anima Libros*, Lib. III, text. 45, ed. Crawford, p. 512, lin. 4-5) : "Si igitur Natura nichil facit *ociose*, et perfecte operatur in rebus necessariis" et *ibid.*, text. 60 (p. 533, lin. 5-6) : "Natura nichil facit *ociosum*". Quam transl. in mente habet S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 22 (ed. leon., tom. XIII, p. 321a, lin. 1-2) : "cum tamen nihil sit *otiosum* in rebus nature" ; ambas transl., Arabico-latinam scilicet simul ac Graeco-latinam, in mente habet *Ia Pars*, q. 88, art. 1, arg. 4 : "Set nihil est *otiosum sive frustra* in natura" ; *Quest. disp. de spir. Creaturis*, art. 10, arg. 17 (lin. 151-152) : "nichil est *otiosum et frustra* in rebus a Deo creatis". Idem adagium cum voce 'vanum' loco 'frustra' potius referendum est ad aliud opus Arist., *De Caelo*, Lib. I, 271a33, sec. transl. arabico-latinam Gerardi Cremonensis (ed. in Alberto Magno, *De Caelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 26, in calce, lin. 69-70) : "Natura autem non facit aliquid *vanum* falsum" ; et *De Caelo*, Lib. II, 291b13-14, sec. eandem transl. (*ibid.* p. 169 in calce, lin. 79) : "et quod natura non fecit aliquid *vanum*". Hanc Gerardi transl. in mente habet S. Thomas *Ia Pars*, q. 67, art. 7, ad 2 : "nihil autem *uanum* est in operibus Dei" ; eamque cum loco supra laudato ex *De Anima* componit *Contra Gent.*, Lib. IV, cap. 50 (ed. leon., tom. XV, p. 159, lin. 17-18) : "cum in operibus Dei et Ecclesie nihil sit *uanum et frustra*". In omnibus locis hic allatis, S. Thomas semper adagium recitat modo anonymo (sine cuiusvis auctoris nomine nec operis titulo). Pluries tamen idem adagium, et quidem non cum voce 'uanum' sed cum voce 'frustra', explicite ipse refert ad Arist., *De Caelo*. Tunc etiam referendum est ad loca supra allata ex *De Caelo*, sed potius sec. transl. Graeco-latinam quam post 15 Junii 1271 conficere incepit Guillelmus de Moerbeke (cf. textus accomodatus in ed. leon., tom. III, p. 31 et p. 182) : "Deus autem et natura nihil *frustra* faciunt" (vox "Deus" tantum in hac transl. occurrit) et "natura autem nihil irrationabiliter neque *frustra* facit". Plura exempla occurrunt in *IIIa Parte Summae Theol.*, q. 9, art. 4, resp. : "Deus et natura nihil *frustra* fecerunt, ut Philosophus dicit in I De Celo et Mundo" ; q. 27, art. 5, arg. 3 : "Deus non facit aliquid *frustra*, ut dicitur in I De Celo et Mundo" ; q. 36, art. 4, arg. 2 : "Deus et natura nihil *frustra* facit, ut dicitur in I De Celo" ; q. 39, art. 7, arg. 2 : "Sicut natura nihil facit *frustra* nec Deus, ut dicitur in I De Celo". Item, non tamen explicite referendo ad *De Celo*, *IIIa Pars*, q. 5, art. 3, arg. 2 : "Deus autem et natura nihil *frustra* faciunt" ; q. 65, art. 4, arg. 1 : "quia Deus nihil facit *frustra*". 9-12 Preterea... inconueniens : Simile arg. *Ia Pars*, q. 76, art. 8, arg. 3 ; cf. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 8, q. 5, art. 3, arg. 2 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 7 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 88, lin. 61-66). 13-20 Preterea... inconueniens : Simile arg. *Ia Pars*, q. 76, art. 8, arg. 4 ; cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 13 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 89, lin. 96-101). 21-29 Preterea... parte corporis : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 16 (ed. leon., tom. XIV.1, p. 89, lin. 115-119). 33-35 dicitur enim... patiuntur : Cf. August., *De Quantitate Animae*, Lib. unic., cap. 5, n. 7 (PL 32,1039 ; CSEL 89, p. 139, lin. 16-18) : "Quid ergo amplius quaeris quanta sit anima, cum videas esse tantam quantam ipsa spatia corporis patiuntur?" 40-41 Augustinus... ubi non est : Cf. Augustinus, *Epistolae*, epist. 137, cap. 2, n. 5 (PL 33, 517 ; CSEL 44, p. 103, lin. 2-6) : "An et in coelo vivit, quia et in coelo sentit, et sensus esse non potest ubi vita non est? An sentit, et ubi non vivit ; quia cum in sua tantum carne vivat, sentit etiam in his locis, quae praeter eius carnem continent ea quae tangit aspectu?" 44-49 Preterea... impossibile : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 12 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 89, lin. 89-95). 44-45 Secundum Philo-

alia quiescente ; si ergo anima est in qualibet parte corporis, sequitur quod simul moueatur et quiescat. Quod uidetur impossibile.

8. Preterea. Si anima est in qualibet parte corporis, unaqueque pars corporis immediatum ordinem habebit ad animam ; et sic non dependent alie partes a corde, quod est contra Ieronimum Super Matheo, qui dicit quod " principale hominis non est in cerebro secundum Platonem, set in corde secundum Christum ".

9. Preterea. Nulla forma que requirit determinatam figuram potest esse ubi non est illa figura. Set anima est in corpore secundum determinatam figuram ; dicit enim Commentator in I De anima quod quodlibet corpus animalis habet figuram propriam, et hoc manifestatur in speciebus : " Membra enim leonis non differunt a membris cerui nisi propter diuersitatem anime ". Ergo, cum in parte non inueniatur figura totius, anima non erit in parte. Et hoc est quod idem Commentator dicit in eodem libro " quod, si cor habet naturam recipiendi animam quia habet talem figuram, manifestum est quod pars eius non recipit illam animam quia non habet talem figuram ".

10. Preterea. Quanto aliquid est magis abstractum, tanto minus determinatur ad aliquid corporale. Set angelus est magis abstractus quam anima ; determinatur autem angelus ad aliquam partem mobilis quod mouet, et non est in qualibet parte eius, ut patet per Philosophum in IV Phisicorum, ubi dicit quod motor celi non est in centro set in quadam parte circumferentie. Multo minus igitur anima est in qualibet parte sui corporis.

11. Preterea. Si in quacumque parte corporis est operatio anime, ‹ibi› est ipsa anima ; pari ratione in quacumque parte corporis est operatio uisiue potentie, ibi est uisiua potentia. Set operatio uisiue potentie esset in pede, si ibi esset organum uisiue potentie : unde quod desit operatio uisiua erit propter defectum organi tantum ; erit igitur ibi potentia uisiua, si ibi sit anima.

12. Preterea. Si anima est in qualibet parte corporis, oportet quod ubicumque sit aliqua pars corporis ibi sit anima ; set pueri crescentis partes incipiunt esse per augmentum ubi prius non erant ; ergo et anima eius incipit esse ubi prius non erat. Set hoc uidetur impossibile. Tribus enim modis aliquid incipit esse ubi prius non erat : aut per hoc quod de nouo fit, sicut cum anima creatur et infunditur corpori, aut per propriam transmutationem, sicut cum corpus transfertur de loco ad locum, aut per transmutationem alterius in

Pecia 2 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 49 impossibile] inconueniens Ba^{2}Ca^{2}P^4 inconueniens al' (uel) *praem.* AvIn^{3}P^3 60-61 in I De anima *om.* β 64 cerui *scrips. cum* O^2 β] corui LiM^{1}O^3 corporum F^4 canis P^1 *spat. nac.* pBa^1 83 ibi *suppl.*] *om. codd.* 86 in *om.* β(–P^3 *sec.m.*AvCa^{2}P^4) 88 erit^2 *scrips. cum* O^{2}O^3 β] erat F^{4}LiM^1 est Ba^1 esset P^1 93 ubi] ut β 99 transfertur *scrips. cum* O^{3}P^1 AvCa^{3}P^3 sP^4] transferretur Ba^1 transferetur *cet.*

sophum... in nobis sunt : Cf. Arist., *Topica*, Lib. II, 113a29-30. Transl. Boethii (AL V, p. 42, lin. 14-15) : "Nam moventibus nobis necessarium et quae in nobis sunt omnia simul moveri". Cf. etiam, implicite, *De Anima*, Lib. I, 406a30-b1. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 83) : "Quoniam autem uidetur animam mouere corpus, rationabile est mouere motibus quibus et ipsa mouetur. Si autem hoc est, et conuertentibus dicere uerum est quod secundum quod corpus mouetur, hoc et hec". Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 27) : "Quoniam autem uidetur mouere corpus, rationabile est hiis mouere motibus quibus et ipsa mouetur. Si autem hoc, et conuertentibus dicere uerum quod secundum hoc corpus mouetur, hoc et ipsa". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 6 (ed. leon., tom., XLV.1, p. 30, lin. 201-205) : "Vos dicitis animam ex hoc moueri quod mouet corpus, ergo rationabile est dicere quod illis motibus mouet corpus quibus ipsa mouetur et e conuerso uerum erit dicere quod illis motibus mouetur quibus mouet corpus". Cf. *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 10, q. unic., art. 3, qla 4, arg. 2. 53-56 Ieronimum... Christum : Cf. Hieronymus, *Commentarii in Evangelium Matthaei*, Lib. II, in cap. 15, vv. 19-20 (PL 26, 109 A [za ed. 112]) ; CCL 77, p. 131, lin. 1525-1528) : "Ergo animae principale non secundum Platonem in cerebro, sed iuxta Christum in corde est". 60-64 Commentator... anime : Cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. I, comm. 53 (ed. Crawford, p. 74, lin. 13 - p. 75, lin. 19) : "Videmus enim quod quidlibet habet formam propriam et corpus proprium, idest animam propriam et corpus animalis proprium. Et hoc quod dicit est manifestum in speciebus valde. Membra enim leonis non differunt a membris cervi nisi propter diversitatem anime cervi ab anima leonis". 66-71 idem Commentator... figuram : Cf. Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. I, comm. 94 (ed. Crawford, p. 126, lin. 22-25) : "si cor habet naturam recipiendi animam quia habet talem figuram, manifestum est quod pars eius non recipit illam animam, quia non habet illam figuram". 75-79 determinatur autem... circumferentie : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 5 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 88, lin. 41-48). 77-79 ut patet per Philosophum... circumferentie : Cf. Arist., *Physica*, rectius Lib. VIII, 267b7-9. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 339, lin. 15-20) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 455) : "Necesse est autem aut in medio aut in circulo esse ; hec enim principia sunt. Sed citius moventur proxima moventi. Huiusmodi autem est totius motus ; ibi ergo est movens". S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 10 (lectio 23), n. 5 (ed. leon., tom. II, p. 457a) : "Deinde... ostendit ubi sit principium motus primi continui. Et quia ostensum est supra quod primus motus est circularis, qui quidem motus competit magnitudini circulari, necesse est quod primum principium huius motus sit aut in medio, idest in centro, aut in circulo... Ostendit autem consequenter quod principium primi motus est in circulo, tali ratione. Omnis motus quanto est propinquior principio mouenti, tanto est uelocior, quia magis recipit impressionem mouentis : set ita uidemus in motu totius firmamenti, qui est a primo motore immobili, quod quanto aliquod mobile magis appropinquat supreme circumferentie, tanto citius mouetur : ergo mouens est in circulo et non in centro".

ipsum, sicut cum corpus Christi incipit esse in altari; quorum nullum hic dici potest. Ergo anima non est in qualibet parte corporis.

13. Preterea. Anima non est nisi in corpore cuius est actus; est autem "actus corporis organici", ut dicitur II De anima. Cum igitur non quelibet pars corporis sit corpus organicum, non erit anima in qualibet parte corporis.

14. Preterea. Plus differunt caro et os unius hominis quam due carnes duorum hominum; set anima una non potest esse in duobus corporibus diuersorum; ergo non potest esse in omnibus partibus unius hominis.

15. Preterea. Si anima est in qualibet parte corporis, oportet quod ablata quacumque parte corporis uel auferatur anima, quod patet esse falsum, cum remaneat homo uiuens, uel transferatur de illa parte ad alias, quod est impossibile, cum anima sit simplex et per consequens immobilis. Non ergo est in qualibet parte corporis.

16. Preterea. Nullum indiuisibile potest esse nisi in indiuisibili, cum locum oporteat equari locato; in corpore autem contingit significare infinita indiuisibilia; si igitur anima sit in qualibet parte corporis, sequetur quod sit in infinitis. Quod esse non potest, cum sit finite uirtutis.

17. Preterea. Cum anima sit simplex et absque quantitate dimensiua, nulla totalitas uidetur ei posse attribui nisi uirtutis; set non est in qualibet parte corporis secundum suas potentias, in quibus consideratur totalitas uirtutis eius; non ergo in qualibet parte corporis est tota anima.

18. Preterea. Quod aliquid possit esse totum in toto cum omnibus partibus uidetur prouenire ex eius simplicitate : in corporibus enim hoc uidemus non posse accidere. Set anima non est simplex set composita ex materia et forma; ergo non est in qualibet parte corporis. Probatio medie : Philosophus in II Methaphisice reprehendit ponentes materiam corporalem primum principium, quia ponebant solum elementa corporum, non corporum autem non. Est igitur etiam incorporeorum aliquod elementum; set elementum est materiale principium; ergo etiam substantie incorporee ut angelus et anima habent materiale principium.

19. Preterea. "Quedam animalia decisa uiuunt". Non est autem dicere quod altera pars uiuat per totam animam; ergo nec ante decisionem tota anima erat in illa parte set pars anime.

20. Preterea. Totum et perfectum idem, ut dicitur in III Phisicorum. Perfectum autem est "quod attingit propriam uirtutem", ut dicitur in III Phisicorum; propria autem uirtus anime humane

Pecia 2 : α = Ba^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^1 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}In^{3}P^{3}P^4 106 II] in *praem.* O^3 β(–In^3) 108 anima *om.* β 113 omnibus *om.* M^{1}P^1] duabus O^3 121 indiuisibile] indiuiduale β(–Ca^3) 122 in *om.* F^{4}Li Ba^{2}In^3 128 ei *coni. cum* P^1 β] esse α 128-129 ei posse *inu.* β 135 enim *coni. cum* sM^1] cum *cet.* 142-143 etiam incorporeorum *inu.* β 152-154 Perfectum... Phisicorum *om. hom.* Ba^{1}pF^{4}pLiP^1 (*postmodum in margine restitutum ad ipsis amanuentibus* F^{4}Li) Ca^2 (*cf. Pref. p.*20*b)

104-108 Preterea... corporis : Simile arg. *Ia Pars*, q. 76, art. 8, arg. 2; *Quest. disp. de Anima*, q. 10, arg. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 87, lin. 5-10). 105-106 actus corporis... II De anima : Vide supra, art. 3, adn. ad lin. 10-12. 122-123 locum... locato : Cf. *IIIa Pars*, q. 57, art. 1, resp. : "Locus debet esse proportionatus loco". 139-142 Philosophus... autem non : Cf. Arist., *Metaphysica*, rectius Lib. I, 988b24-25. Transl. Iacobi sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 14, lin. 24-25) : "Corporum enim elementa ponunt solum, incorporalium autem non, cum sint et incorporalium". Transl. Composita sive Vetus (*ibid.*, p. 107, lin. 19-20) : "Corporum enim elementa solummodo ponunt, sed incorporeorum non, cum sint et incorporea". Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 25, lin. 3-5) sicut et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 31, lin. 525-526) : "Corporum enim elementa ponunt solum, incorporeorum uero non, existentibus et incorporeis". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 10 : "Set ipsi non posuerunt principia nisi corporea, quod ex hoc patet quia ipsi ponebant unum omne, id est uniuersum, esse unum secundum substantiam et esse unam naturam quasi materialem, et eam esse corpoream et habentem mensuram, id est dimensionem. Corpus autem non potest esse causa rei incorporee. Ergo patet quod in hoc deliquerunt, insufficienter rerum principia tradentes". 147 Quedam... uiuunt : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VII 1040b13-14. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 153, lin. 5) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 164, lin. 865-866) : "propter quod quedam animalia divisa vivunt". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 14 : "ideo quedam animalia post diuisionem uiuunt, sicut animalia anulosa". Vide etiam Arist., *De Anima*, Lib. I, 411b19-20. Transl. Iacobi sive vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 134) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 64) : "Videntur autem et plante diuise uiuere et animalium quedam incisorum". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 14 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 66, lin. 112-118) : "Set nos inuenimus partes aliquorum animatorum que habent plures operationes et quorum anima est eiusdem speciei in toto et in partibus, sicut est in plantis et in quibusdam animalibus que decisa uiuunt, sicut est in animalibus anulosis, quorum quelibet pars decisa sentit et mouetur in quoddam tempus". 151-154 Totum... III Phisicorum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. III, 207a13-14. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 128, lin. 16-17). Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 135) : "Totum autem et perfectum aut idem penitus omne aut proximum secundum naturam est". S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. III, cap. 6 (lectio 11), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 136ab) : "Set totum et perfectum uel sunt penitus idem, uel sunt propinqua secundum naturam". 152-154 Perfectum... III Phisicorum : Cf. ad sensum Arist., *Physica*, Lib. III, 207a13-14 (ut in adn. praeced.). Sed rectius cf. *ibid.*, Lib. VII 246b28-29. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 266, lin. 12-15) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 341) : "Virtus enim perfectio quedam est; unumquodque enim tunc maxime perfectum est, cum attingit proprie virtuti, et tunc est maxime secundum naturam". S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VII, cap. 3 (lectio 6), n. 2 (ed. leon., tom. II, p. 342b) : "...quod uirtus sit perfectio quedam. Quod quidem sic probat; quia unumquodque tunc est perfectum, quando pertingere potest ad propriam uirtutem".

secundum quantitatem, prout totum quantum dicitur quod natum est diuidi in partes quantitatis : et hec totalitas non potest attribui formis nisi per accidens, in quantum scilicet per accidens diuiduntur diuisione quantitatis, sicut albedo diuisione superficiei. Set hec est illarum tantum formarum que coextenduntur quantitati, quod ex hoc competit aliquibus formis quia habent materiam similem aut fere similem in toto et in parte : unde forme que requirunt magnam dissimilitudinem in partibus non habent huiusmodi extensionem et totalitatem sicuti anime precipue animalium perfectorum. Secunda autem totalitas attenditur secundum perfectionem essentie, cui totalitati etiam respondent partes essentie, phisice quidem in compositis materia et forma, logice uero genus et differentia ; que quidem perfectio in formis accidentalibus recipit magis et minus, non autem in substantialibus. Tertia autem totalitas est secundum uirtutem. Si igitur loqueremur de aliqua forma habente extensionem in materia, puta de albedine, possemus dicere quod est tota in qualibet parte totalitate essentie et uirtutis, non autem totalitate prima, que est ei per accidens : sicut tota ratio speciei albedinis inuenitur in qualibet parte superficiei, non autem tota quantitas quam habet per accidens, set pars in parte. Anima autem, et precipue humana, non habet extensionem in materia : unde in ea prima totalitas locum non habet. Relinquitur ergo quod secundum totalitatem essentie simpliciter enuntiari possit esse tota in qualibet corporis parte, non autem secundum totalitatem uirtutis, quia partes difformiter perficiuntur ab ipsa ad diuersas operationes, et aliqua operatio est eius, scilicet intelligere, quam per nullam partem corporis exequetur. Vnde sic accepta totalitate anime secundum uirtutem non solum non est tota in qualibet parte, set nec tota in toto, quia uirtus anime capacitatem corporis excedit, ut supra dictum est.

1. Ad primum ergo dicendum quod Philosophus ibi loquitur de anima quantum ad potentiam motiuam, que primo fundatur in corde.

2. Ad secundum dicendum quod anima non est in qualibet parte corporis primo et per se set in ordine ad totum, ut dictum est ; et ideo non quelibet pars animalis ‹est› animal.

3. Ad tertium dicendum quod secundum Philosophum in libro De sompno et uigilia " Cuius est potentia eius est actio ". Vnde potentie ille quarum operationes non sunt solius anime set coniuncti, sunt in organo sicut in subiecto, in anima autem sicut in radice ; solum autem ille potentie sunt in anima sicut in subiecto, quarum operationes anima non per organum corporis exequetur, que tamen sunt anime secundum quod excedit corpus. Vnde non sequitur quod in qualibet parte corporis sint omnes potentie anime.

4. Ad quartum dicendum quod forma domus, cum sit accidentalis, non dat esse specificum singulis partibus domus sicut dat anima singulis partibus corporis. Et ideo non est simile.

5. Ad quintum dicendum quod auctoritas illa non sic intelligitur quod anima humana extendatur secundum extensionem corporis, set quia uirtualis anime quantitas non porrigitur in maiorem quantitatem quam corporis.

6. Ad sextum dicendum quod omnis operatio aliquo modo accipitur ut media inter operantem et obiectum operationis, uel realiter, sicut in illis actionibus que procedunt ab agente in aliquod extrinsecum transmutandum, uel secundum modum intelligendi, sicut intelligere et uelle et huiusmodi, que, licet sint actiones in agente manentes, ut dicitur in IX Methaphisice, tamen

Pecia 2 : α = $Ba^1F^4LiM^1O^2O^3P^1$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3In^3P^3P^4$ 221 coextenduntur *scrips. cum* β] coexistentem dicuntur α 223 in toto] et *praem.* β 229 essentie *scrips. cum* β] esse α 232 recipit] non *praem.* α 235 extensionem] extencionem $Ba^1F^4LiM^1Ca^2In^3$ 243 extensionem] extencionem Ba^1LiM^1 In^3 253 tota] est *praem.* β 262 est *suppl. cum* β] *om.* α(–M^1) est *post* animal M^1 290 et huiusmodi] et similiter *praem.* α

242-255 Anima autem... dictum est : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, resp. (ed. leon., tom., XXIV.1, p. 91-92, lin. 229-266) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 8, resp. : "Primus autem totalitatis modus... ordinem ad totum". 254-255 ut supra dictum est : Vide supra, art. 2, resp., lin. 296-310. 256-258 Ad primum... in corde : Similis sol. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, ad 4 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 92, lin. 301-306) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 8, ad 1. 256-257 Philosophus ibi loquitur : Vide supra, adn. ad lin. 3-6. 259-262 Ad secundum... animal : Similis sol. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, ad 7 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 93, lin. 316-321) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 8, ad 3. 261 ut dictum est : Vide supra, lin. 190-193. 263-274 Ad tertium... potentie anime : Similis sol. *Ia Pars*, q. 76, art. 8, ad 4. 263-265 secundum Philosophum... est actio : De hoc adagio, vide supra, art. 2, adn. ad lin. 8-10. 275-278 Ad quartum... non est simile : Similis sol. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, ad 16 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 94, lin. 392-399). 290-291 licet sint actiones... IX Methaphisice : Cf. Arist. , *Metaphysica*, Lib. IX, 1050a34-b1. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 179, lin. 1-3) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 190, lin. 307-309) : "Quorum uero non est aliud aliquod (Vetus : quid) opus preter actionem, in ipsis (Vetus : eis) existit actio, ut uisio in uidente et speculatio in speculante et uita in anima". S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IX,

significantur per modum aliarum actionum ut ab uno tendentes in aliud. Sic ergo, cum dicitur aliquis operari hic uel ibi, dupliciter potest intelligi : uno modo quod per huiusmodi aduerbia determinetur uerbum ex ‹ea parte› qua operatio exit ab agente, et sic uerum est quod anima ubicumque operatur ibi est ; alio modo ex ea parte qua operatio intelligitur terminari in alterum, et sic non ubicumque operatur ibi est : sic enim sentit et uidet in celo, in quantum celum sentitur et uidetur ab ea.

7. Ad septimum dicendum quod anima moto corpore mouetur per accidens et non per se. Non est autem inconueniens quod aliquid simul moueatur et quiescat per accidens secundum diuersa ; esset autem inconueniens si per se simul quiesceret et moueretur.

8. Ad octauum dicendum quod, licet anima sit actus cuiuslibet partis corporis, non tamen uniformiter omnes partes corporis perficiuntur ab ea, ut dictum est, set una altera principalius et perfectius.

9. Ad nonum dicendum quod anima per determinatam figuram dicitur ‹esse› in corpore, non quod figura sit causa quare sit in corpore, set potius figura corporis est ex anima : unde ‹ubi› non est figura conueniens huic anime non potest esse hec anima ; set aliam figuram requirit anima in toto corpore, cuius per prius est actus, et aliam in parte, cuius est actus in ordine ad totum, sicut dictum est. Vnde in animalibus in quibus figura partis fere est conformis figure totius pars recipit animam ut quoddam totum : quare decisa uiuit. In animalibus tamen perfectis, in quibus figura partis multum differt a figura totius, pars non recipit animam sicut totum et primum perfectibile, ut decisa uiuat ; recipit tamen animam in ordine ad totum ut coniuncta uiuat.

10. Ad decimum dicendum quod angelus comparatur ad corpus celeste quod mouet, non sicut forma set sicut motor ; unde non est simile de ipso et anima, que est forma totius et cuiuslibet partis.

11. Ad undecimum dicendum quod, si esset oculus in pede, esset ibi potentia uisiua, quia hec potentia est actus talis organi animati ; remoto autem organo manet ibi anima, non tamen potentia uisiua.

12. Ad duodecimum dicendum quod augmentum non fit sine motu locali, ut IV Phisicorum dicit Philosophus ; unde augmentato puero, sicut aliqua pars corporis incipit esse per se ubi prius non erat, ita anima per accidens et per transmutationem suam, in quantum per accidens mouetur moto corpore.

13. Ad tertium decimum dicendum quod corpus organicum est perfectibile ab anima primo et per se, singula autem organa et organorum partes ut in ordine ad totum, sicut dictum est.

14. Ad quartum decimum dicendum quod caro mea cum carne tua magis conuenit secundum rationem speciei quam caro mea cum osse meo ; set secundum analogiam ad totum est e conuerso : nam caro mea et os meum possunt ordinari ad unum totum constituendum, non autem caro mea et caro tua.

15. Ad quintum decimum dicendum quod precisa parte non sequitur quod auferatur anima uel quod ad aliam partem transmutetur, nisi

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 295 aduerbia] aduerbium M¹ β 296 ea parte *suppl. cum sec.m.* M¹P⁴] *om. cet.* 301 et uidet *coni. cum* β] gaudet Li *non liquet* pM¹ candet *uel* caudet *cet.* α 305 est autem *inu.* Ca²P³P⁴ 315 esse *suppl. cum* β] *om.* α 317 ubi *suppl. cum* β] *om.* α 324 quare *scrips. cum* β] in quarum α 326 differt *scrips. cum* M¹P¹ AvP³P⁴] differt O³ differet O² Ba²In³ differat Ca³ differret Ba¹Li Ca² 332 ipso] ipsa pAvP³P⁴ 333 et¹] *om.* β 335 quia] set Ba² set *praem.* In³P³pP⁴ 337 manet] remanet O² β 359 aliam *scrips. cum* β] animam α

cap. 9 : "Set quando non est aliquod opus operatum preter actionem potentie, tunc actio existit in agente ut perfectio eius, et non transit in aliquid exterius perficiendum ; sicut uisio est in uidente ut perfectio eius, et speculatio in speculante, et uita in anima, ut per uitam intelligamus opera uite". 303-308 Ad septimum... et moueretur : Similis sol. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, ad 12 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 93, lin. 357-364). 309-313 Ad octauum... et perfectius : Similis sol. *Ia Pars*, q. 76, art. 8, ad 5. 312 ut dictum est : Vide supra, lin. 190-210. 322 sicut dictum est : Vide supra, lin. 190-210. 339-341 augmentum... Philosophus : Cf. Arist., *Physica*, Lib. IV, 209a26-29. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 139, lin. 13-16) : "Amplius si sicut omne corpus in loco est, sic et in omni loco corpus, quomodo igitur dicemus de his que augmentantur? Necesse est simul augmentari ex his locum cum ipsis, si neque minor neque maior locus est unicuique". Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatatus in ed. leon., tom. II, p. 149) : "Amplius sicut omne corpus in loco est, sic et in omni loco corpus : quomodo igitur dicemus de iis quae augmentantur? Necesse est enim ex his, simul augmentari locum cum ipsis, si neque minor neque maior locus est uniuscuiusque". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 1 (lectio 2), n. 7 (ed. leon., tom. II, p. 150b) : "Omne corpus est in loco, et in omni loco est corpus, ut a multis probabiliter existimatur : ex quo accipitur quod locus non sit minor neque maior quam locatum. Cum ergo locatum crescit, oportet quod crescat et locus". Item Arist., *Physica*, Lib. IV 211a14-17. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 146, lin. 11-14) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 158) : "Huius (Nova : huiusmodi) autem aliud quidem est loci mutatio, aliud vero augmentum et decrementum. Et namque in augmento et decremento transmutatur ; et quod prius erat hic, iterum transmutatum est in maius aut minus". S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 4 (lectio 5), n. 5 in fine (ed. leon., tom. II, p. 159b) : "Set motuum aliquis est secundum locum per se, scilicet mutatio : alius autem ex consequenti, scilicet augmentum et decrementum ; quia augmentata quantitate uel diminuta, corpus accipit maiorem uel minorem locum". 346-349 Ad tertium decimum... dictum est : Similis sol. *Quest. disp. de Anima*, q. 10, ad 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 92, lin. 280-285) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 8, ad 2. 349 sicut dictum est : Vide supra, lin. 190-193.

poneretur quod in illa sola parte anima esset; set sequitur quod illa pars desinat perfici ab anima totius.

16. Ad sextum decimum dicendum quod anima non est indiuisibilis ut punctum habens situm in continuo, contra cuius rationem esset in loco diuisibili esse; set anima est indiuisibilis per abstractionem a toto genere continui. Vnde non est contra eius rationem si sit in aliquo diuisibili toto.

17. Ad septimum decimum dicendum quod anima, ex hoc quod est indiuisibilis, sequitur quod non habeat totalitatem quantitatis; nec propter hoc relinquitur quod sit in ea sola totalitas potentiarum : est enim in ea totalitas secundum essentie rationem, ut dictum est.

18. Ad duodeuicesimum dicendum quod Philosophus in libro illo intendit inquirere de principiis omnium entium, non solum materialibus set et formalibus et efficientibus et finalibus. Et ideo redarguuntur ab ipso antiqui naturales, qui posuerunt tantum causam materialem, que non habet locum in rebus incorporalibus; et sic non poterant ponere principia omnium entium. Non ergo intendit dicere quod sit aliquod elementum materiale rerum incorporalium, set quod illi sunt reprehendendi qui principia rerum incorporalium neglexerunt, ponentes causam materialem tantum.

19. Ad undeuicesimum dicendum quod in illis animalibus que decisa uiuunt est una anima in actu et multe in potentia; per decisionem autem inducuntur in actum multitudinis, sicut contingit in omnibus formis que habent extensionem in materia.

20. Ad uicesimum dicendum quod, cum dicitur anima esse tota in qualibet parte, accipitur totum et perfectum secundum rationem essentie et non secundum rationem potentie seu uirtutis, ut ex supra dictis patet.

< Articulus quintus >

Quinto queritur utrum aliqua substantia spiritualis creata sit non unita corpori. Et uidetur quod non. Dicit enim Origenes in I Peryarcon " Solius Dei, id est Patris et Filii et Spiritus Sancti, proprium est ut absque ulla corporee societatis adiectione intelligatur existere "; nulla ergo substantia spiritualis creata potest esse corpori non unita.

2. Preterea. Pascalis Papa dicit quod spiritualia sine corporalibus subsistere non possunt; non est ergo possibile spirituales substantias non unitas corporibus esse.

3. Preterea. Bernardus Super Canticum " Liquet omnem spiritum creatum corporeo indigere solatio "; manifestum est autem quod, cum natura

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 366 diuisibili *coni. cum* β(−Ba²] indiuisibili αBa² sP⁴ 379 et¹] etiam Ba¹P¹ β 391 per decisionem *coni. cum sec.m.* Ca²O²] perdicionem LiM¹O³P¹AvpCa²Ca³In³pP⁴ per diuisionem Ba¹ sP⁴ perdecem pO² per differentiam F⁴ per dcônem Ba² per ductionem P³ 392 inducuntur] inducunt O³ ducuntur O² inducatur Ba¹P¹ inducantur AvBa²Ca³In³P⁴ sCa² indicantur pCa²

3 Peryarcon *scrips. cum* β] peryanon α 6 adiectione *scrips. cum* Ba²Ca² *(ex Orig.)*] abiectione *cet.* 11 possibile *scrips. cum* Av] ponere P¹ P³ po^e *cet.*

374-375 est enim in ea... sicut dictum est : Vide supra, lin. 244-255. 376-379 Philosophus in illo libro intendit... finalibus : scilicet *Metaphysica*, Lib. I, v. g. 988a18-b21 ut patet ex S. Thomae *Sententia Libri Metaphisice*, ad hunc locum Lib. I, cap. 9, ubi "breviter et capitulariter... recolligit omnia que ab antiquis de causis dicta sunt", scilicet de causa materiali, efficiente, formali et finali, et in fine addit : "Hic concludit *(scilicet Philosophus)* conclusionem principaliter intentam, scilicet quod determinatio facta superius de causis que et quot sint, recta fuit". 380 redarguuntur... antiqui naturales : Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 988b24-25; vide supra adn. ad lin. 139-142. 396-399 accipitur... ut ex supra dictis patet : Vide supra, lin. 244-255.

Loci paralleli : *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 46 et cap. 91-92; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6; *Ia Pars*, q. 50, art. 1; *Super Librum de Causis Expositio*, prop. 7; *De Substantiis separatis*, cap. 18; *Compendium Theologie*, cap. 75. 1-3 utrum... quod non : Cf. definitio Concilii Lateranensis IV, anni 1215 (Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova Collectio*, tom. 22, p. 982) : "...creator omnium visibilium et invisibilium, spiritualium et corporalium; quia sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam; ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam". Quam tamen definitionem doctores saec. XIII non solent afferre. 3-8 Dicit enim Origenes... non unita : Simile arg. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, arg. 2; *Ia Pars*, q. 51, art. 1, arg. 1 (initium); cf. *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp., lin. 268-271 (ed. leon., tom. XIII, p. 282); *De Substantiis separatis*, cap. 19 (ed. leon., tom. XL, p. D.74, lin. 5-12). 3-6 Origenes... existere : Cf. Origenes, *Peri Archon*, Lib. I, cap. 6, n. 4, Rufino interprete (PG 11, 170C; CGS 22,85) : "...cum solius Dei, id est Patris et Filii et Spiritus sancti naturae id proprium sit, ut sine materiali substantia et absque ulla corporeae adiectionis societate intelligatur subsistere". 9-10 Pascalis Papa... non possunt : ut refert *Decretum Gratiani*, Pars II, causa 1, q. 3, canon 7 (ed. Friedberg, p. 413) : "Item Pascalis Papa : ...sicut nec anima sine corpore corporaliter uiuit..." (integrum textum habeas infra, adn. ad lin. 263-269). 13-18 Preterea... inuenitur : Simile arg. *Ia Pars*, q. 51, art. 1, arg. 1 (medium). 13-15 Bernardus... solatio : Cf. Bernardus, *Sermones super Canticum*, sermo 5, n. 6 (PL 183, 800D; ed. J. Leclercq, tom. 1, p. 23, lin. 31-32) : "Liquet omnem creatum spiritum, sive ut iuvet, sive ut iuvetur simul et iuvet, corporeo prorsus indigere solatio". Cf. *Ia Pars*, q. 51, art. 1, arg. 1, ubi tamen haec verba unam auctoritatem constituunt simul cum aliis Bernardi verbis ex serm. 6, n. 1 (PL 183, 803C; ed. J. Leclercq, tom. 1, p. 26, lin. 11-12 et 14-15). 15-16 natura... necessariis : Adagium erutum ex

non deficiat in necessariis, multo minus deficit Deus ; non ergo spiritus creatus sine corpore inuenitur.

4. Preterea. Si aliqua substantia spiritualis creata est omnino corpori non unita, necesse est quod sit supra tempus : tempus enim corporalia non excedit. Set substantie spirituales create non omnino sunt supra tempus : cum enim ex nichilo create sint et per consequens a uersione incipiant, necesse est eas uertibiles esse ut possint deficere in non esse, nisi ab alio continerentur. Quod autem ‹potest› in non esse deficere non omnino est supra tempus : potest enim nunc esse et in alio nunc non esse. Non est ergo possibile aliquas creatas substantias absque corporibus esse.

5. Preterea. Angeli corpora quedam assumunt ; corpus autem assumptum ab angelo mouetur ab eo. Cum igitur moueri secundum locum presupponat sentire et uiuere, ut patet in II De anima, uidetur quod corpora assumpta ab angelis sentiant et uiuant, et ita sint corporibus naturaliter uniti, de quibus tamen maxime uidetur quod sint a corporibus absoluti. Nulla ergo spiritualis substantia creata est corpori non unita.

6. Preterea. Angelus naturaliter est perfectior quam anima. Perfectius autem est quod uiuit et dat uitam quam illud quod uiuit tantum ; cum igitur anima uiuat et det uitam corpori per hoc quod est forma eius, uidetur quod multo forcius angelus non solum uiuat, set etiam uniatur alicui corpori cui det uitam. Et sic idem quod prius.

7. Preterea. Manifestum est quod angeli singularia cognoscunt, alioquin frustra hominibus in custodiam deputarentur. Non possunt autem singularia cognoscere per formas uniuersales, quia sic equaliter se haberet eorum cognitio ad preteritum et futurum, cum tamen futura cognoscere solius Dei sit ; cognoscunt igitur angeli singularia per formas particulares, que requirunt organa corporalia in quibus recipiantur. Ergo angeli habent organa corporalia sibi unita, et sic nullus spiritus creatus uidetur esse omnino corpore absolutus.

8. Preterea. Principium indiuiduationis est

Pecia 2 : α = Ba¹F⁴LiM¹O²O³P¹ β = AvBa²Ca²Ca³In³P³P⁴ 20 est] non *praem.* β 26 nisi *scrips. cum* O²] nec *cet.* 27 potest *suppl. cum* β] *om.* α 36-37 sentiant et uiuant *scrips. cum* O³P¹ β] sentiat et uiuat α(–O³P¹) 44 det] dat LiM¹O³ Ba² 49 singularia *coni. cum* β] singula α 52 singularia *coni.*] singula *codd.* 56 singularia *coni. cum* β] singula α 61 indiuiduationis *scrips. cum* M¹O³P¹] indiuidua[is] Ba¹O² indiuidualis F⁴Li β indiuiduale P⁴

Arist., *De Anima*, Lib. III, 432b21-22. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 490) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. leon., tom. XLV.1, p. 238) : "Si igitur natura neque (Nova : non) facit frustra nichil neque deficit in necessariis". Saepius a S. Thoma laudatur, ut v. g. : *Scriptum super Sent.*, Lib. IV, d. 43, q. unic., art. 4, qla 3, s. c. 2 ; "alias natura deficeret in necessariis" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 83 (ed. leon., tom. XIII, p. 522b, lin. 5-6) : "natura enim nulli deficit in necessariis" ; Lib. III, cap. 129 (tom. XV, p. 394a, lin. 27) : "natura enim non deficit in necessariis" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 8, art. 3, arg. 12 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 224, lin. 87-88) : "natura non deficit in necessariis" ; q. 12, art. 2, arg. 3 (p. 370, lin. 17-18) : "natura non abundat in superfluis nec deficit in necessariis" ; *Ia Pars*, q. 76, art. 5, resp. : "natura autem nulli deest in necessariis" ; art. 78, art. 4, resp. : "cum natura non deficiat in necessariis" ; q. 118, art. 3, resp. : "quia natura non deficit in necessariis" ; *Expositio libri Peryermenias*, Lib. I, cap. 6 (ed. leon., tom. I*.1, p. 35, lin. 169-170) : "quia natura non deficit in necessariis" ; *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. I, cap. 9 (ed. leon., tom. XLVII.1, p. 31, lin. 71-72) "quia natura non deficit in necessariis" ; *Ia IIae*, q. 5, art. 5, arg. 1 : "natura enim non deficit in necessariis" et ad 1 : "sicut natura non deficit homini in necessariis" (bis) ; q. 51, art. 1, arg. 3 : "natura non deficit in necessariis" ; q. 91, art. 2, arg. 1 : "sed natura non abundat in superfluis, sicut nec deficit in necessariis" ; *IIa IIae*, q. 45, art. 5, resp. : "si natura non deficit in necessariis" ; q. 172, art. 1, arg. 4 : "Sed natura non deficit in necessariis" ; *Quest. disp. de Virtutibus in communi*, art. 8 : "Natura non deficit in necessariis" ; art. 10, arg. 2 : "Natura non deficit in necessariis" ; etc. Interdum componitur cum alio adagio, ex eodem Arist. loco eruto : "natura nihil facit frustra" (de quo vide supra, art. 4, adn. ad lin. 6-7), ita ut fit quasi unum maius adagium : sic v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 10, art. 6, s. c. 3 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 311, lin. 91-92) : "natura nihil facit frustra nec deficit in necessariis". 34-35 Cum igitur... II De anima : Cf., ad sensum, Arist., *De Anima*, Lib. II, 413a22-25. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 165) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 77) : "Multipliciter autem ipso uiuere dicto, et si unum aliquod horum insit solum, uiuere ipsum dicimus, ut intellectus en sensus, motus et status secundum locum, adhuc autem motus secundum alimentum et decrementum et augmentum". Vel cf. potius in ipsius S. Thomae, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 3 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 79, lin. 144-152) : "In quibusdam enim uiuentium inueniuntur tantum alimentum, augmentum et decrementum, scilicet in plantis ; in quibusdam autem cum hiis inuenitur sensus sine motu locali, sicut in animalibus imperfectis sicut sunt ostrea ; in quibusdam autem ulterius inuenitur motus secundum locum, sicut in animalibus perfectis que mouentur motu progressiuo, ut bos et equus ; in quibusdam uero cum hiis ulterius inuenitur intellectus, scilicet in hominibus". 41-48 Preterea... quod prius : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 8, q. 1, art. 1, arg. 4 ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, arg. 8 ; *Ia Pars*, q. 51, art. 1, arg. 3. 61-62 Principium... materia : Principium a S. Thoma pluries invocatum, ut v. g. : *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 44 (ed. leon., tom. XIII, p. 130a, lin. 18-19) ; Lib. IV, cap. 63 (tom. XV, p. 201b, lin. 15-17) ; *Ia Pars*, q. 29, art. 3, ad 4 ; q. 54, art. 3, ad 2 ; q. 56, art. 1 ad 2 ; q. 75, art. 4, resp. ; q. 75, art. 5, resp. ; q. 76, art. 2, ad 3 ; q. 86, art. 3, resp. ; *IIIa Pars*, q. 6, art. 1, ad 2 ; q. 77, art. 2, resp. ; etc. — Adagium ad sensum, haud vero ad litteram, erui potest ex pluribus locis *Metaphysicae*, ut patet ex ipsius S. Thomae ad hos locos *Sententia Libri Metaphisice* ; ita v. g. Lib. V, in 1016b32 : "Numero quidem sunt unum quorum materia est una ; materia enim... est principium indiuiduationis forme" ; Lib. VII, in 1034a5-8 : "...propter diuersam materiam ; cuius diuersitas est principium diuersitatis indiuiduorum in eadem specie" ; Lib. X, in 1054a33 : "ut materia referatur ad suppositum, quia est indiuiduationis principium" ; Lib. X, in 1058b5 : "materia que est indiuiduationis principium". — Circa doctrinam in hoc adagio condensatam, cf. in *Quest. disp. de Anima*, q. 4, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 33, editoris adn. ad lin. 115-117).

materia. Angeli autem sunt quedam indiuidua, alioquin non haberent proprias actiones : agere enim particularium est. Cum igitur non habeant materiam ex qua sint, ut supra dictum est, uidetur 65

63 haberent proprias actiones *incipit pecia* 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 64 particularium *coni. cum* sCa²] per necessarium *cet.*

63-64 agere enim particularium est : Etsi quandoque minus nitide distinguantur, duo tamen adagia distinguere oportet : primum attinet ad subiectum (suppositum) a quo emanat actus : "actiones (*vel* actus, *vel* operationes) sunt singularium (*vel* particularium, *vel* suppositorum)" ; alterum vero attinet ad obiectum in quod transit actus : "actus (*vel* actiones, *vel* operationes) sunt in singularibus (*vel* particularibus)" *vel* "sunt circa singularia (*vel* particularia)". Ambo ut videtur eruta fuerunt ex eisdem compluribus Aristotelis locis, ut *Politica*, Lib. II, 1269a11-12 ; Transl. Imperfecta (AL XXIX.1, p. 46, lin. 11) : "actus autem circa particularia sunt" et Transl. Guillelmi (in ed. leon., tom. XLVIII, p. A.159) : "actus autem de particularibus sunt". *Ethica Nic.*, Lib. II, 1107a31 ; Transl. Vetus (AL XXVI, fasc. 2, p. 15, lin. 18-19) et Transl. Lincolniensis Pura (*ibid.*, fasc. 3, p. 172, lin. 21) : "Circa singularia enim operaciones" ; Transl. Lincolniensis Recognita (*ibid.*, fasc. 4, p. 405, lin. 1-2) : "Circa singula enim operaciones". *Ethica Nic.*, Lib. III, 1110b6-7 ; Transl. Vetus (AL XXVI, fasc. 2, p. 25, lin. 2) et Transl. Lincolniensis tam Pura (*ibid.*, fasc. 3, p. 180, lin. 26) quam Recognita (*ibid.*, fasc. 4, lin. 18) : "Operaciones enim in singularibus". *Ethica Nic.*, Lib. III, 1111a23-24 ; Transl. Vetus (AL XXVI, fasc. 2, p. 26, lin. 25) et Transl. Lincolniensis tam Pura (*ibid.*, fasc. 3, p. 182, lin. 20) quam Recognita (*ibid.*, fasc. 4, p. 413, lin. 8-9) : "singularia, in quibus (est) operacio". *Ethica Nic.*, Lib. VI, 1141b16 ; Transl. Lincolniensis tam Pura (AL XXVI, fasc. 3, p. 261, lin. 2) quam Recognita (*ibid.*, fasc. 4, p. 484, lin. 1) : "Accio autem, circa singularia". *Metaphysica*, Lib. I, 981a16-17, Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 6, lin. 9-10) : "actus autem et generationes omnes circa unumquodque sunt" ; Transl. Composita sive Vetus (*ibid.*, p. 90, lin. 6-7) et Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 8, lin. 6-7) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 12, lin. 35-36) : "actus autem et omnes generationes circa singulare sunt" ; cf. ipse S. Thomas ad hoc in *Sentent. Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 1 : "Cuius causa est quia actiones sunt circa singularia et singularium, et omnes generationes". — Primum adagium S. Thomas saepissime et diuersimode laudat idque aliquotiens refert ad Aristotelem (sed ut in pluribus nulli Philosophi operi adscribit), ut v. g. : *Scriptum super Sent.*, Lib. III, d. 5, q. 2, art. 3, arg. 2 : "Secundum Philosophum in prohemio Metaphisice, actiones sunt indiuiduorum uel suppositorum" ; d. 18, q. unic., art. 1, arg. 2 : "Actiones, ut dicit Philosophus, suppositorum singularium sunt" ; Lib. IV, d. 4, q. 2, art. 1, qla 3, ad 2 : "ea que ad peccatum actuale pertinent, sunt tantum persone, quia actus indiuiduorum sunt, secundum Philosophum" ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 310-311, lin. 58-59) : "cum actus sint solum singularium, ut Philosophus dicit" ; *IIIa Pars*, q. 19, art. 1, arg. 3 : "Set operatio pertinet ad ypostasim uel personam : nichil enim operatur nisi suppositum subsistens ; unde et, secundum Philosophum, actus sunt singularium" ; q. 20, art. 1, ad 2 : "Agere autem non attribuitur nature sicut agenti, set persone : actus enim suppositorum sunt et singularium secundum Philosophum". Sed perpluries hoc adagium, sicut hic, affert ut tritissimum, non referendo ad Arist., ut v. g. hic infra, art. 9, ad 6, lin. 396-397 ; *Scriptum super Sent.*, Lib. III, d. 18, q. unic., art. 1, ad 2 : "quamuis agere sit suppositorum" ; Lib. IV, d. 18, q. 2, art. 3, qla 2, resp. : "peccatum autem in actu consistit ; actus autem non est communitatis set singularium personarum ut frequenter" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 16, art. 2, arg. 2 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 507, lin. 8-10) : "cum peccare non sit habitus proprie loquendo neque potentie set hominis, quia actus singularium sunt" ; q. 20, art. 1, arg. 2 (*ibid.*, p. 571, lin. 9-10) : "operatio non attribuitur nature set ypostasi : sunt enim operationes suppositorum et particularium" ; *Ia Pars*, q. 39, art. 5, ad 1 : "ea que pertinent ad actum, magis proprie se habent ad personas, quia actus sunt suppositorum" ; q. 40, art. 1, ad 3 "actus autem suppositorum sunt" ; q. 56, art. 1, arg. 2 : "angelus est quedam substantia singularis : alioquin non ageret, cum actus sint singularium subsistentium" ; q. 57, art. 2, resp. : "cum actus singularium sint" ; q. 86, art. 1, arg. 3 : "intellectus noster... est quoddam singulare : ... actus enim singularium sunt" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 12, art.4, ad 3 (ed. leon., tom. XIII, p. 243, lin. 102-104) : "ira semper est ad alias singulares personas, quia causantur ex aliquibus iniuriosis actibus, actus autem sunt singularium" ; *Ia IIae*, q. 1, art. 7, arg. 3 "actiones autem sunt singularium" et ad 3 : "etsi actiones sint singularium" ; q. 29, art. 6, resp. "Set ira semper causatur ex aliquo particulari : quia ex aliquo actu ledentis ; actus autem particularium sunt" ; *IIa IIae*, q. 58, art. 2, resp. : "Actiones autem sunt suppositorum et totorum" ; *IIIa Pars*, q. 7, art. 13, resp. : "(gratia...) ordinatur ad bene agendum. Actiones autem sunt suppositorum et indiuiduorum" ; *Quest. disp. de Unione Verbi Incarnati*, art. 5, arg. 5 : "suppositorum est agere" ; arg. 8 : "agere autem est suppositi" ; arg. 13 : "cum igitur agere sit suppositi" ; etc. — Alterum adagium a S. Thoma non minus frequenter recitatur, sicut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 29, q. unic., art. 1, resp. : "actus in particularibus sunt" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 22, art. 4 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 621, lin. 129-130) : "cum motus et operationes sint in singularibus" ; q. 22, art. 9 (p. 634, lin. 192) : "eo quod actus sunt in particularibus" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 65 (ed. leon., tom. XIII, p. 179b, lin. 35-37) : "Practica autem cognitio non est perfecta nisi ad singularia peruenitur : nam practice cognitionis finis est operatio, que in singularibus est" ; Lib. II, cap. 48 (tom. XIII, p. 379, lin. 11-14) : "A conceptione uniuersali non sequitur motus et actio nisi mediante particulari apprehensione : eo quod motus et actio circa particularia est" ; Lib. III, cap. 6 (tom. XIV, p. 14b, lin. 26-30) : "In agentibus autem uoluntariis intentio est ad bonum aliquod particulare, si debet sequi actio : nam uniuersalia non mouent, set particularia, in quibus est actus" ; et *ibid.* (p. 15b, lin. 2-5) : "eo quod sensibilia sunt nobis manifesta, et magis efficaciter mouentia in particularibus, in quibus est operatio" ; cap. 75 (p. 221b, lin. 18-19) : "finis uero practice (cognitionis) est operatio, que est circa singularia" ; *Ia Pars*, q. 22, art. 3, ad 1 : "Omnis enim scientia operatiua tanto perfectior est, quanto magis particularia considerat, in quibus est actus" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 2, art. 6, ad 13 (ed. leon., tom. XXIII, p. 49, lin. 392-393) : "Nam operationes morales sunt in singularibus" ; q. 6, art. unic. (p. 148, lin. 288-289) : "Vnde cum actus sint in singularibus..." ; *Ia IIae*, q. 6, prolog. : "Set quia operationes et actus circa singularia sunt" ; q. 9, art. 2, ad 2 : "actus et electiones hominum sunt circa singularia" q. 14, art. 1, resp. : "actiones sunt circa singularia contingentia" ; q. 14, art. 3, resp. : "quia actiones sunt circa contingentia singularia" ; q. 14, art. 6, arg. 1 : "Consilium enim est inquisitio de particularibus, in quibus est operatio" ; q. 39, art. 1, resp. : "sermones morales sunt in singularibus, quorum sunt operationes" ; q. 58, art. 5, resp. : "prudentia est recta ratio agibilium ; non autem in uniuersali, set etiam in particulari, in quibus sunt actiones" ; q. 76, art. 1, resp. : "Actiones autem in singularibus sunt" ; q. 77, art. 2, ad 1 "eo quod operationes sunt circa singularia" ; q. 90, art. 2, arg. 2 : "Lex dirigit hominem ad agendum. Set actus humani sunt in particularibus" : q. 95, art. 1, arg. 3 : "Lex omnis directiua est actuum humanorum... Set cum actus humani consistant in particularibus..." ; q. 96, art. 1, arg. 2 : "Lex est directiua actuum humanorum... Set humani actus in singularibus consistunt" ; *IIa IIae*, Prolog. : "sermones enim morales sunt minus utiles, eo quod actiones in particularibus sunt" ; q. 8, art. 3, arg. 1 : "singularia, circa que sunt actus" ; q. 47, art. 3, resp. : "Operationes autem sunt in singularibus" ; q. 47, art. 9, ad 2 : "Quia uero materie prudentie sunt singularia contingentia, circa que sunt operationes" ; q. 53, art. 4, ad 3 : "quia operationes sunt in singularibus" ; q. 60, art. 3, arg. 1 : "Cum igitur iudicium humanum sit circa humanos actus, qui sunt in singularibus et contingentibus" ; q. 106, art. 2, resp. : "Et quia actus circa singularia sunt" ; q. 142, art. 3, resp. : "in singularibus, in quibus est actus" ; *Quodlibet V*, q. 5, art. 3 [10], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 376, lin. 27) : "actiones sunt circa singularia" ; *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. III, cap. 6 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 233, lin. 249-250) : "quia operatio in particularibus est" ; *IIIa Pars*, q. 11, art. 1, ad 3 : "secundum cognitionem practicam, que non perficitur absque cognitione singularium, in quibus est operatio, ut dicitur in VI Ethicorum". 64-65 Cum igitur... ut supra dictum est : Vide

quod habeant materiam in qua, scilicet corpora quibus uniuntur.

9. Preterea. Cum spiritus creati sint substantie finite, necesse est quod sint in determinato genere et specie ; est igitur in eis inuenire naturam uniuersalem speciei. Ex ipsa autem natura uniuersali non habent quod indiuiduentur ; ergo oportet esse aliquid additum per quod indiuiduentur. Hoc autem non potest esse aliquid materiale quod intret compositionem angeli, cum angeli sint immateriales substantie, ut supra dictum est ; necesse est ergo quod addatur eis aliqua materia corporalis, per quam indiuiduantur. Et sic idem quod prius.

10. Preterea. Substantie spirituales create non sunt materia tantum, quia sic essent in potentia solum et non haberent aliquam actionem ; nec iterum sunt composite ex materia et forma, ut supra ostensum est ; relinquitur igitur quod sint forme tantum. De ratione autem forme est quod sit actus materie cui unitur ; uidetur ergo quod spirituales substantie create uniantur materie corporali.

11. Preterea. De similibus est idem iudicium ; set alique spirituales substantie create sunt unite corporibus ; ergo omnes.

Set contra est quod Dyonisius dicit in IV cap. De diuinis nominibus, quod angeli sunt incorporales et immateriales.

2. Preterea. Secundum Philosophum in VIII Phisicorum, si aliqua duo inueniuntur coniuncta, quorum unum sine altero inueniri potest, oportet et alterum sine alio inueniri. Inuenitur enim aliquid mouens motum : unde si aliquid est motum non mouens, inuenitur etiam aliquid mouens non motum. Set inuenitur aliquid compositum ex substantia corporali et spirituali ; cum igitur inueniatur aliquod corpus sine spiritu, uidetur quod aliquis spiritus inueniri possit corpori non unitus.

3. Preterea. Ricardus de S. Victore sic argumentatur : in diuinis plures inueniuntur persone in una natura ; in rebus autem humanis una persona in duabus naturis, scilicet anima et corpore ; ergo et inuenitur medium, scilicet quod sit una persona in una natura, quod non esset si natura spiritualis corpori uniretur.

4. Preterea. Angelus est in corpore assumpto. Si ergo corpus aliud sibi naturaliter uniretur, sequeretur quod duo corpora simul essent in eodem, quod est impossibile ; sunt ergo alique spirituales substantie create non habentes corpora naturaliter sibi unita.

Responsio. Dicendum quod, quia nostra cognitio a sensu incipit, sensus autem corporalium est, a principio homines de ueritate inquirentes solam naturam corpoream capere potuerunt, in tantum quod primi naturales philosophi nichil esse nisi

Pecia 3 : α = Ba^{1}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^4 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}O^1 67 quibus *scripsi. cum* β] quelibet α 69 finite] facte LiM^1 *non liquet* pP^1 72 habent *scripsi. cum* P^{3}P^4 sCa^2] habet *cet.* 75 intret] uerteret P^3 β 97 potest] non *praem.* β 105 unitus] unitur LiM^{1}O^2 107 plures *ante et post* inueniuntur F^{4}LiO^2 119 nostra *scripsi. cum* O^3 β] natura α(–O^3) 120 sensus *scripsi. cum* β] sensum α

supra, art. 2, resp., cum conclusione (lin. 318-322) : "si uero substantia spiritualis esset composita *ex materia* et forma...". 75-76 cum angeli... ut supra dictum est : Vide supra, art. 1, ad 4, lin. 458-450 et ad 19, lin. 622-624 ; art. 2, ad 11, lin. 425-427. 82-84 nec iterum... ut supra ostensum est : Vide supra, art. 1, resp. per totum, cum conclusione (lin. 401-402) : "Et hoc modo natura spiritualis substantie, que non est composita ex materia et forma...". 92-94 Set contra... immateriales : Simile arg. *Scripl. super Sent.*, Lib. II, d. 8, q. unic., art. 1, sed contra 1 ; *Ia Pars*, q. 51, art. 1, sed contra. 92-94 Dyonisius... immateriales : Cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. IV, § 1 (PG 3, 693C) et transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 148). Transl. Scoti Eriugenae et Transl. Ioh. Saraceni : "et (sicut *add.* Ioh. Sar.) incorporales et immateriales intelliguntur". Cf. S. Thomas, *In Librum Beati Dionysii de diuinis Nominibus Expositio*, cap. IV (lectio 1), n. 278 (ed. C. Pera, p. 88) : "Ideo Angeli sunt intelligibiles actu, inquantum sunt incorporei et immateriales". 95-101 Secundum Philosophum... non motum : Cf. ad sensum Arist., *Physica*, Lib. VIII, 256b13-24. Transl. Iacobi sive vetus (AL VII.1.2, p. 298, lin. 16 - p. 299, lin. 6) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 394-395). Vel potius cf. ad hunc locum S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 5 (lect. 9), n. 8 (ed. leon., tom. II, p. 398ab) : "Probabile enim est, quod si aliqua duo coniunguntur per accidens, et unum inuenitur sine alio, quod etiam aliud inueniatur sine illo (set quod possit inueniri sine illo, hoc est necessarium ; quia que per accidens coniunguntur, contingit non coniungi)... Si igitur mouens moueri est per accidens, et inuenitur moueri absque mouere in aliquo, sicut in ultimo moto ; probabile est quod inueniatur mouere absque moueri, ut sit aliquod mouens quod non mouetur". 106-110 Richardus de S. Victore... et corpore : Cf. Richardus de Sancto Victore, *De Trinitate*, Lib. III, cap. 9 (PL 196, 921B ; ed. Ribaillier, p. 143-144) : "Conferamus in unum si placet quae ratio ratiocinando invenit in natura divina, et ea quae experientia reperit in natura humana. Utrobique unitas, utrobique pluralitas ; ibi unitas substantiae, hic unitas personae ; ibi pluralitas personarum, hic vero pluralitas substantiarum ; ibi siquidem pluralitas personarum in unitate substantiae, hic autem pluralitas substantiarum in unitate personae". 119-133 Dicendum... peruenerunt : Cf. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. (initium) : "Quidam namque antiqui philosophi... improbata" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XIII, p. 282, lin. 236-238) ; *De Substantiis separatis* , cap. 1 (ed. leon., tom. XL, p. D.41, lin. 1-33). 123-124 primi naturales... extimabant : Cf. *Ia Pars*, q. 50, art. 1, resp. : "Antiqui... nihil esse existimauerunt in mundo, nisi quod sensu et imaginatione apprehendi potest. Et quia sub imaginatione non cadit nisi corpus, existemauerunt quod nullum ens esset nisi corpus, ut Philosophus dicit in IV Phisicorum." Cf. Arist., *Physica*, Lib. IV, 213a29. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 154, lin. 9-10) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 173) : "Alii... opinantes autem omne quod est esse corpus..." ; S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 6 (lectio 9), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 174) : "Aliqui antiqui philosophorum... propter hoc quod omne quod est, opinantur esse corpus sensibile...".

corpora extimabant; unde et ipsam animam corpus esse dicebant. Quos etiam secuti uidentur Manichei heretici, qui Deum lucem quandam corpoream per infinita distensam spatia esse exstimabant; sic etiam et Antropomorfite, qui Deum lineamentis humani corporis figuratum esse construebant, nichil ultra corpora esse suspicabantur. Set posteriores philosophi, rationabiliter per intellectum corporalia transcendentes, ad cognitionem incorporee substantie peruenerunt. Quorum Anaxagoras primus, quia ponebat a principio omnia corporalia in inuicem esse immixta, coactus fuit ponere supra corporalia aliquod incorporeum non mixtum, quod corporalia distingueret et moueret : et hoc uocabat intellectum distinguentem et mouentem omnia, quem nos dicimus Deum. Plato uero est alia uia usus ad ponendum substantias incorporeas.

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 124 extimabant *scripsi cum* Ba¹M¹] estimabant O³P³ β existimabant O²P¹P⁴ exflabant In³pLi exflãbant F⁴ 126 Manichei *scripsi cum* O³P³ Ca³O¹ sAv] mathematici Ca² machina F⁴ pAv maicha *cet.* 127 infinita *scripsi cum* P¹ β *sec.m.* M¹P⁴] infinitam α(–P¹) 128 exstimabant] extimabant Ba¹In³M¹ existimabant O²P¹P³P⁴ estimabant O³ β 128 qui *coni. cum* P³pP⁴ Ca³ sCa²] quod *cet.* 130 suspicabantur] suspirabantur In³M¹O²P⁴ 133 incorporee] incorpore F⁴ pAv in corpore Ba¹ *non liquet* pP⁴ 133 peruenerunt *coni. cum* β] prouenerunt α 135 in *om.* Ba¹F⁴P³ AvCa³O¹ 140 quem *scripsi cum* P³P⁴ β] que α(–P³P⁴)

124-125 ipsam animam... dicebant : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 403b24 et 404b30. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 54-55 et p. 68-69) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 13 et p. 18), ubi legitur v. g. : "Vnde Democritus quidem ignem quemdam aut calorem dicit esse ipsam (animam)... Similiter autem et Leucippus... Videtur autem et a Pythagoricis dictum eandem habere intelligenciam. Dixerunt enim quidam ipsorum animam esse que sunt in aere decisiones". "Sicut Empedocles quidem ex elementis omnibus, esse autem et unumquodque horum anima, dicens sic : terra quidem terra cognoscimus, ethere ethera, aquam autem aqua, set igne ignem manifestum est". Cf. ad hoc S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, passim cap. 3 et cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 13-21). 125-128 Quos etiam... exstimabant : Cf. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 20 (ed. leon., tom. XIII, p. 55b, lin. 30-32) : "necnon Manicheorum, qui quamdam infinitam lucis substantiam per infinitum spatium distentam Deum estimabant". *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XIII, p. 282 lin. 238-242) : "...error Manicheorum qui etiam Deum lucem quamdam corpoream esse posuerunt; quod contingit ex hoc quod ymaginationem per intellectum transcendere non ualebant". Cf. Augustinus, *De Haeresibus*, Lib. unic., cap. 46, n. 7 (PL 42, 35; CCL 46, p. 314, lin. 39-43) : "Lucemque istam corpoream animantium mortalium oculis adiacentem, non solum his navibus ubi eam purissimam credunt, verum etiam in aliis quibusque lucidis rebus, ubi secundum ipsos tenetur admixta, crediturque purganda, Dei dicunt esse naturam". 128-131 Antropomorfite... suspicabantur : Cf. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 20 (ed. leon., tom. XIII, p. 55b, lin. 26-30) : "Predictis etiam rationibus excluduntur deliramenta iudeorum simplicium, Tertulliani, Vadianorum sive Anthropomorphitarum hereticorum, qui Deum corporalibus lineamentis figurabant". *De Articulis Fidei*, Pars I (ed. leon., tom. XLII, p. 245, lin. 44-48) : "Tertius est error Antropomorphitarum ponentium quidem unum Deum, sed dicentium eum esse corporeum et ad modum humani corporis formatum". Cf. Augustinus, *De Haeresibus*, cap. 50 (PL 42, 39; CCL 46, p. 321-322, lin. 1-4) : "Vadianos, quod appellat Epiphanius, et schismaticos, non haereticos vult videri; alii vocant Antropomorphitas, quoniam Deum sibi fingunt cogitatione carnali in similitudinem hominis corruptibilis". Cf. Augustinus, *Epistola 148*, cap. 4, n. 13 et n. 14 (PL 33, 628; CSEL 44, p. 343, lin. 14 - p. 344, lin. 2) : "Et si quid aliud eadem Scriptura tale commemorat, puto spiritualiter intelligendum. Neque hoc ego tantum, aut ego prior, sed omnes qui qualicumque spirituali intelligentia resistunt eis qui ob hoc Anthropomorphitae nominantur. Ex quorum litteras ne multa commemorando maiores moras faciam, hoc unum sancti Hieronymi interpono... Cum ergo ille vir in Scripturis doctissimus, psalmum exponeret ubi dictum est 'Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem, non audiet? Aut qui finxit oculum, non considerat?' inter caetera, 'Iste locus', inquit , 'adversus eos maxime facit, qui Anthropomorphitae sunt, qui dicunt Deum habere membra quae etiam nos habemus...'." Cf. Pseudo-Hieronymus, *Breviarium in Psalmos*, in Ps. 93, vv. 8-9 (PL 26, 1108A ed. 1845; 1174C ed. 1884) : "Iste locus adversus eos maxime facit, qui Antropomorphitae sunt, qui dicunt Deum habere membra, quae etiam nos habemus". 131-133 Set posteriores philosophi... peruenerunt : Anaxagoras, Plato et Aristoteles, ut infra dicitur. 134-139 Quorum Anaxagoras... mouentem omnia : Cf. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. : "Set hec etiam positio... nec ad ea obligati"; *De Substantiis separatis*, cap. 1 (ed. leon., tom. XL, p. D.41, lin. 35-45). Anaxagorae doctrinam S. Thomas habere potuit ex variis locis Aristotelis, ut v. g. : *Physica*, Lib. VIII, 250b24-26; Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 276, lin. 17 - 277, lin. 2); Transl. Guillemi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom II, p. 361); cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 1 (lectio 1), n. 5 (ed. leon., tom. II, p. 363ab). Item *Physica*, Lib. VIII, 256b24-27; Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 299, lin. 6-9); Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 395); cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 5 (lectio 9), n. 9 (ed. leon., tom. II, p. 398). Item *De Anima*, Lib. I, 404b1-5 et 405a13-19 et 405b19-23; Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 55 et p. 69 et p. 77); Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 13 et p. 22); cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 3 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 15-16, lin. 163-179) et cap. 5, (p. 24, lin. 93-114 et p. 26, lin. 257-266). Item *De Anima*, Lib. III, 429a18-19; Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445); Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201); cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV 1, p. 203 lin. 103-130). Item *Metaphysica*, Lib. I, 984a12-16; Transl. Iacobi sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 13, lin. 7-13); Transl. Composita sive Vetus (AL XXV.1, p. 96, lin. 3-7); Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 13, lin. 26 - p. 14, lin. 4); Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 19-20, lin. 220-224); cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 4. Item *Metaphysica*, Lib. I, 989a30-b24 (praesertim 989b15-20); Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 26, lin. 12 - p. 27, lin. 15); Transl. Composita sive Vetus (AL XXV.1, p. 109, lin. 3 - p. 110, lin. 2); Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 26, lin. 18 - p. 27, lin. 16); Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 33, lin. 567-593); cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 10. 140-143 Plato... non participatum : Cf. Proclus, *Elementatio Theologica*, Guillelmo interprete [Guillelmus tamen Procli vocem αμετεκτον vertit per "imparticipatum" pro "non participatum"]. Prop. 23 (ed. H. Boese, Leuven 1987, p. 16, lin. 1-17): "Omne *imparticipatum* instituit a seipso participata, et omnes participatae hypostases ad *imparticipatas* essentias eriguntur. Quod quidem enim *imparticipatum*, unitatis habens rationem, ut suiipisius ens et non alterius, et ut ereptum a participantibus, generat participari possibilia... Si igitur et commune participare potentium et idem omnium, ante omnia erit. Hoc autem *imparticipatum*". Prop. 24 (*ibid.*, p. 17, 10-13) : "Precedit ergo *imparticipatum* quidem participata, hec autem participantia. Ut enim summatim dicatur : hoc

Extimauit enim quod ante esse participans necesse est ponere aliquid abstractum non participatum : unde, cum omnia corpora sensibilia participent ea que de ipsis predicantur, scilicet naturas generum et specierum et aliorum uniuersaliter de ipsis dictorum, posuit huiusmodi naturas abstractas a sensibilibus per se subsistentes, quas substantias separatas nominabat. Aristotiles uero processit ad ponendum substantias incorporeas separatas ex perpetuitate celestis motus : oportet enim celestis motus aliquem finem ponere. Si autem finis alicuius motus non semper eodem modo se habeat, set moueatur per se uel per accidens, necesse est motum illum non semper uniformiter se habere : unde motus naturalis grauium et leuium magis intenditur cum appropinquauerit ad hoc quod est esse in loco proprio. Videmus autem in motibus celestium corporum semper uniformitatem seruari ; ex quo exstimauit huius uniformis motus perpetuitatem. Oportebat igitur ut poneret finem huius motus non moueri nec per se nec per accidens. Omne autem corpus, uel quod est in corpore, mobile est per se uel per accidens ; sic ergo necessarium fuit quod poneret aliquam substantiam omnino a corpore separatam, que esset finis motus celestis.

In hoc autem uidentur tres predicte positiones differre quod Anaxagoras non habuit necesse ponere, secundum principia ab eo supposita, nisi unam substantiam incorpoream. Plato autem necesse habuit ponere multas et ad inuicem ordinatas, secundum multitudinem et ordinem generum et specierum et aliorum que abstracta ponebat : posuit enim primum abstractum, quod essentialiter esset bonum et unum, et consequenter diuersos ordines intelligibilium et intellectuum. Aristotiles autem posuit plures substantias separatas. Cum enim in celo appareant multi motus,

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 142 Extimauit] existimauit O²P¹P³P⁴ estimauit In³O³ β enim *coni. cum* P³] eam α(-P³) *om.* β 142 esse] omne β 143 participatum] participans Ca³ alias participans *add.* AvpCa² 147 naturas] animas Li β 154 moueatur] mouetur β(–O¹) mō O¹ 160 exstimauit] estimauit In³O³P⁴ β extimauit Ba¹ existimauit O²P³ exstrauit P¹ 170 eo *scripsi. cum* Ba²] ea *cet.* 175 ponebat *coni.*] ponebant *codd.*

quidem est unum ante multa; participatum autem in multis, unum simul et non unum; participans autem omne non unum simul et unum". Et etiam prop. 69 et prop. 116. Cf. "imparticipata" in *De Substantiis separatis*, cap. 1 (ed. leon., tom. XL, p. D-43, lin. 128-133, cum adn. in app. et in Préface, p. D-34-35). Ipsam vocem "abstractum non participatum" *Ia IIae*, q. 35, art. 3, resp. : "Plato... quod scilicet est ipsum bonum *quasi abstractum et non participatum*". Idem ad sensum, sed cum voce "non particulatum", *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. (prope initium). Cf. quae ad prop. 23 dicit E. R. Dodds in *Proclus. The Elements of Theology. A Revised Text with Translation, Introduction, and Commentary* (2a ed., Oxford, 1992) p. 210-212. 144-149 unde, cum omnia... nominabat : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b1-14 uel potius ipse S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 8 (ed. leon., tom. XLVI) : "(Vnde et Plato)... Et ideo huiusmodi entia uniuersalia, que sunt a sensibilibus separata, de quibus diffinitiones assignantur, nominauit ydeas et species existentium : ydeas quidem, idest formas, inquantum ad earum similitudinem sensibilia constituebantur : species uero inquantum per earum participationem esse substantiale habebant, uel ydeas inquantum erant principium essendi, species uero in quantum erant principium cognoscendi". Et cf. etiam ad Arist., *Metaphysica*, Lib. III, 997b3-5 ipse S. Thomas in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. III, cap. 7 : "Et dicit quod hoc dictum est in primis sermonibus, id est in primo libro, quomodo species ponantur cause rerum sensibilium et substantie quedam per se subsistentes. Vnde ex hiis que ibi dicta sunt in recitatione opinionis Platonis...". Vel ad Arist., *Metaphysica*, Lib. VII, 1039a24-28 ipse S. Thomas in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 14 : "quia Plato ponebat ydeas specierum, non autem generum, cum tamen poneret communiter uniuersalia esse substantias". 149-167 Aristotiles uero... celestis : *Metaphysica*, Lib. XII, 1073a14-b17 cum ipsius S. Thomae *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 7. 163-164 Omne... mobile est : Vide supra, art. 3, adn. ad lin. 40-41. 169-171 Anaxagoras... incorpoream : Vide supra, adn. ad lin. 134-139. 171-175 Plato autem... ponebat : Vide supra art. 3, adn. ad lin. 283-286. 175-176 posuit enim... unum : Vide supra, art. 3, adn. ad lin. 294- 296. 176-177 et consequenter... intellectuum : Vide supra, art. 3, adn. ad lin. 294-296; et, animadversionis tamen illic in fine appositae memor, videas etiam Procli, *Elementatio theologica*, prop. CI (ed. Boese, p. 51-52, lin. 1-16; ed. Vansteenkiste, p. 491) et prop. CLXI (ed. Boese, p. 79, lin. 1-13, ed. Vansteenkiste, p. 513) et prop. CLXIII (Boese, p. 79-80, lin. 1-8; Vansteenkiste, p. 513). 178-186 Aristotiles autem... motuum : Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 91 (ed. leon., tom. XIII, p. 553a, lin. 10 - b, lin. 9) : "Aristotiles argumentatur sic in XI Metaphisice...". Cf. Arist. *Metaphysica*, rectius XII, 1073a28-b1. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 216, lin. 5-15) : "Videmus autem preter universi simplicem ferentiam, quam movere dicimus primam substantiam et immobilem, alias ferentias quascumque planetarum sempiternas (sempiternum enim et instabile circulo corpus; ostensum est autem in Physicis de hiis), necessarium harum quamlibet ferentiarum ab immobili moveri secundum se et sempiterna substantia. Si enim astrorum natura sempiterna quedam est, et movens sempiternum et prius moto, et prius substantia substantiam esse necesse est. Palam itaque quia tot substantias est esse necesse et natura sempiternas et immobiles secundum se, et sine dimensione propter predictam causam...". Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 260, lin. 324 - p. 261, lin. 335) : "Videmus autem preter universi simplicem lationem, quam movere dicimus primam substantiam et immobilem, alias lationes existentes planetarum sempiternas. Sempiternum enim et instabile circulare corpus; ostensum est autem in Phisicis de hiis. Necesse et harum lationum unamquamque ab immobili moveri secundum se et sempiterna substantia. Astrorum enim natura sempiterna substantia quedam ens, et movens sempiternum et prius eo quod mouetur, et quod prius substantia substantiam esse necesse est. Palam itaque quia tot substantias est esse necesse natura sempiternas et immobiles secundum se, et sine magnitudine, propter predictam causam...". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 7 : "Secundo, ibi 'Videmus autem preter uniuersi', ostendit quod post predictum primum principium necesse est ponere plures substantias immateriales sempiternas... Quod quidem ideo necesse est, quia astra sempiterna sunt et substantie quedam sunt; unde oportet quod mouens ea et sit sempiternum et sit substantia; mouens enim est prius moto, et quod est prius substantia necesse est esse substantiam. Vnde manifestum est quod necesse est quot sunt lationes astrorum tot esse

quorum quemlibet ponebat esse uniformem et perpetuum — cuiuslibet autem motus oportet esse aliquem proprium finem, ex quo finis talis motus debet esse substantia incorporea —, consequens fuit ut poneret multas substantias incorporeas ad inuicem ordinatas secundum naturam et ordinem celestium motuum ; nec ultra in eis ponendis processit, quia proprium philosophie eius fuit a manifestis non discedere. Set iste uie non sunt multum nobis accommode, quia neque ponimus mixtionem sensibilium cum Anaxagora neque abstractionem uniuersalium cum Platone neque perpetuitatem motus cum Aristotile : unde oportet nos aliis uiis procedere ad manifestationem propositi.

Primo igitur apparet esse aliquas substantias omnino a corpore absolutas ex perfectione uniuersi ; talis enim uidetur esse uniuersi perfectio, ut non desit ei aliqua natura quam possibile sit esse : propter quod Gen. 1 singula dicuntur bona, omnia autem simul ualde bona. Manifestum est autem quod, si aliqua duo sunt, quorum unum ex altero non dependeat secundum suam rationem, possibile est illud sine alio inueniri : sicut animal secundum suam rationem non dependet a rationali ; unde possibile est inueniri animalia non rationalia. Est autem de ratione substantie quod per se subsistat, quod nullo modo dependet a corporis ratione, cum ratio corporis quedam accidentia, scilicet dimensiones, aliquo modo respiciat, a quibus non causatur subsistere. Relinquitur igitur quod post Deum, qui non continetur in aliquo genere, inueniantur in genere substantie alique substantie a corporibus absolute. Secundo potest idem considerari ex ordine rerum, qui talis esse inuenitur ut ab uno extremo ad alterum non perueniatur nisi per media : sicut sub corpore celesti inuenitur immediate ignis, sub quo aer, sub quo aqua, sub qua terra, secundum scilicet consequentiam nobilitatis et subtilitatis horum corporum ; est autem in summo rerum uertice id quod est

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 187 processit *scrips. cum* β] protexit α 197 esse *post* uniuersi perfectio β 199 Gen. *scrips. cum sec.m.*P¹P⁴] quando *cet.* 208 ratio *coni. cum sec. m.* Ca²P⁴] ratione *cet.* 212 qui *scrips. cum* O³P¹P³ O¹ *sec.m.* M¹P⁴] que *cet.* 212 inueniantur *scrips. cum* O³P⁴] inueniatur *cet.* 215 qui *coni. cum* O³ sM¹] que *cet.* 218 quo²] qua F⁴In³LiM¹O²pP⁴ β(–Ca²) 221 id] quod *praem.* β

substantias que sunt naturaliter sempiterne et secundum se immobiles et sine magnitudine propter causam supra assignatam, quia scilicet mouent tempore infinito, et sic per consequens uirtute infinita. Manifestum est igitur, quod sunt alique substantie immateriales secundum numerum motuum astrorum et quod earum etiam ordo est secundum ordinem eorumdem motuum". 189-192 neque... cum Anaxagora... neque cum Platone... neque cum Aristotile : Vide hic supra, adn. ad lin. 169-171, 171-177, 178-186. 199-200 Gen. 1... ualde bona : Cf. Vulg., Genesis 1, v. 4 : "et vidit Deus lucem quod esset bona" ; similiter vv. 10, 12, 18, 21, et 25 ; aliter autem v. 31 : "viditque Deus cuncta quae fecit et erant valde bona". Cf. Augustinus, *Confessiones*, Lib. XIII, cap. 28, n. 43 (PL 32, 864 ; CSEL 33, p. 380, lin. 19 - p. 381, lin. 1 ; CCL 27, p. 268, lin. 5-8) : "Septies numeravi scriptum esse te vidisse quia bonum est quod fecisti : et hoc octavum est, quia vidisti omnia quae fecisti ; et ecce non solum bona sed etiam valde bona tamquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia et bona et valde". 215-217 ab una extremo... per media : Haec maxima a S. Thoma plus quam semel recitatur, ut v. g. *Ia Pars*, q. 55, art. 2, ad 2 : "de extremo ad extremum non peruenitur nisi per medium" ; *IIa IIae*, q. 33, art. 8, resp. : "de uno extremo ad aliud extremum conuenienter transitur per medium" ; *IIIa Pars*, q. 6, art. 3, arg. 1 : "Set prius peruenitur ad medium quam ad extrema" ; q. 57, art. 4, arg. 2 : "Cum igitur non sit transitus de extremo in extremum nisi per medium...". Erutum uidetur hoc adagium ex Arist., *Metaphysica*, Lib. X, 1057a21-22. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 198, lin. 13-14) : "Media namque ea dicimus in que permutari prius est necesse quod permutatur" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 211, lin. 391-392) : "Media enim hec dicimus in quecumque permutari prius est necesse quod permutatur". Cf. ipse S. Thomas, *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. X, cap. 10, in 1057a18 sqq. : "quia hec est diffinitio mediorum, quod media sunt in que prius uenit illud quod mutatur de uno extremorum quam in alterum extremum". — Sed cf. etiam *Physica*, Lib. V, 226b23-25. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 200, lin. 12-14) : "medium vero in quod aptum natum est primum dimittere mutans quam in quod ultimum mutat secundum naturam continue mutans" ; Transl Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 243) : "Medium vero, in quod aptum natum est primum pertingere quod mutatur, quam in quod ultimum mutatur, secundum naturam continue mutationem patiens". Cf. *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. V, cap. 3 (lectio 5), n. 3 (ed. leon., tom. II, p. 244) : "Dicit ergo primo, quod medium est, in quod primo aptum natum est peruenire id quod continue mutatur secundum naturam, quam in ultimum terminum motus, in quem mutatur... Sic igitur medium est per quod in mutatione peruenitur ad ultimum". In hac forma (scilicet cum uoce 'continue') laudatum invenitur adagium v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 28, art. 9 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 846, lin. 143-145) : "quia medium est in quod primo mutatur quod mouetur *continue*, quam ultimum, ut patet per Philosophum in V Phisicorum" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 19 (ed. leon., tom. XIII, p. 309a, lin. 8-9) : "medium est ad quod *continue* motum primo uenit quam ad ultimum" ; *Ia Pars*, q. 53, art. 2, resp. : "ut dicitur in V Physicorum, medium est in quod prius uenit quod *continue* mutatur, quam in quod mutatur ultimum" ; *Quest. disp. de Virtutibus in communi*, art. 13, ad 14 : "sicut dicit Philosophus in V Phisicorum, medium est in quod *continue* mutans primum mutat, quam in quod mutat ultimum". 217-222 sicut sub corpore... scilicet Deus : Cf. Arist., *De Celo*, Lib. II, 287a32-34. Transl. Gerardi Cremonensis sive Vetus (in Alberti Magni, *De Caelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 130, in calce, lin. 87-89) : "Dico, quod aqua est super terram et aer est super aquam et ignis super aerem et corpora superiora super ista corpora, quae diximus". Transl. Guillelmi sive Nova (in ed. leon., tom. III, p. 142) : "Si enim aqua quidem est circa terram, aer autem circa aquam, ignis autem circa aerem, et superiora corpora secundum eandem rationem". Cf. S. Thomas, *Sent. Libri De Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 4, lectio 6, n. 5 (ed. leon., tom. III, p. 144b) : "Aqua enim est circa terram... aer autem circumdat aquam, ignis autem circumdat aerem ; et secundum eandem rationem superiora corpora circumdant inferiora usque ad supremum celum". Cf. v. g. *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 5 (lectio 8), n. 6 (ed. leon., tom. II, p. 171a) : "Ordo enim situs in partibus uniuersi attenditur secundum ordinem nature. Nam corpus celeste, quod est supremum, est nobilissimum ; post quod inter alia corpora secundum nobilitatem nature est ignis ; et sic deinceps usque ad terram".

omnibus modis simplex et unum, scilicet Deus. Non igitur est possibile quod immediate sub Deo collocetur corporalis substantia, que est omnino composita et diuisibilis, set oportet ponere multa media per que deueniatur a summa simplicitate diuina ad corpoream multiplicitatem ; quorum mediorum aliqua sint substantie incorporee corporibus non unite, aliqua uero substantie incorporee corporibus unite. Tertio apparet idem ex proprietate intellectus. Manifestum est enim quod intelligere est operatio que per corpus fieri non potest, ut probatur in III De anima ; unde oportet quod substantia cuius est hec operatio habeat esse non dependens a corpore, set supra corpus eleuatum : sicut enim est unumquodque ita operatur. Si ergo aliqua substantia intelligens corpori uniatur, hoc non erit ei in quantum est intelligens set secundum aliquid aliud : sicut supra dictum est quod necessarium est animam humanam uniri corpori in quantum indiget operationibus per corpus exercitis ad complementum intellectualis operationis, prout intelligit a fantasmatibus abstrahendo. Quod quidem accidit intellectuali operationi et pertinet ad imperfectionem ipsius, ut ex hiis que sunt intelligibilia solum in potentia scientiam capiat : sicut est de imperfectione uisus uespertilionis quod necesse habeat uidere in obscuro ; quod autem per accidens adiungitur alicui non in omnibus cum eo inuenitur. Oportet etiam quod ante esse imperfectum in aliquo genere inueniatur id quod est perfectum in genere illo, quia perfectum est naturaliter prius imperfecto sicut actus potentia. Relinquitur igitur quod oportet ponere aliquas substantias incorporeas corpori non unitas, utpote non indigentes aliquo corpore ad intellectualem operationem.

1. Ad primum ergo dicendum quod in hoc non est auctoritas Origenis recipienda, quia multa in illo libro herronee loquitur sequens opiniones antiquorum philosophorum.

2. Ad secundum dicendum quod Pascalis loquitur de spiritualibus quibus sunt annexa temporalia, cum quorum uenditione uel emptione ipsa spiritualia emi uel uendi intelliguntur : iura enim

Pecia 3 : α = $Ba^1F^4In^3LiM^1O^2O^3P^1P^3P^4$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3O^1$ 225 diuisibilis] dissimilis β 228 incorporee] in corpore $Ba^1F^4In^3M^1$ 229-230 non... corporibus *om. hom.* F^4M^1 229 non *om.* β aliqua] alique P^3 $Ba^2Ca^3O^1$ sP^4 230 incorporee] in corpore In^3pP^4 incorpore Ba^1O^2 239 intelligens *coni. cum* O^2P^1] intellectus *cet.* 261 illo libro *inu.* β 266 intelliguntur] intelligere β(–Ca^3)

231-233 Manifestum est... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III 429a24-27. Transl. Iacobi sive vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445) : "Vnde neque misceri rationabile est ipsum corpori : qualis enim aliquis fieret, calor aut frigus, si organum aliquod erit, sicut sensibili ; nunc autem nullum est". Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Vnde neque misceri est rationabile ipsum corpori : qualis enim aliquis utique fiet aut calidus aut frigidus, si organum aliquod erit, sicut sensitiuo ; nunc autem nullum est". Vel cf. potius ad hoc S. Thomae, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 204, lin. 194-207 et lin. 220-221) : "Dicit ergo primo concludens ex predictis quod, si intellectus noster ad hoc quod cognoscat omnia oportet quod non habeat aliquam naturam determinatam ex naturis rerum corporalium quas cognoscit, eodem modo rationabile est quod non misceatur corpori, id est quod non habeat aliquod organum corporale, sicut habet pars anime sensitiua, quia, si erit aliquod organum corporale intellectui sicut est parti sensitiue, sequeretur quod habeat aliquam naturam determinatam ex naturis rerum sensibilium ; et hoc est quod dicit quod sequetur quod erit aliquis qualis, id est aliquam qualitatem sensibilem habens, ut scilicet sit aut calidus aut frigidus. ...Et ideo subdit quod nullum est organum intellectiue partis, sicut est sensitiue". Vide etiam adagium "intellectus nullius corporis est actus" infra, art. 11, adn. ad lin. 91-93. 236-237 sicut enim est unumquodque ita operatur : Cf. supra, art. 2, resp., lin. 178-179 : "Sic autem unumquodque operatur secundum quod est" ; lin. 300-303 : "esse rei proportionatur eius operationi... cum unumquodque operetur secundum quod est ens" ; *Ia Pars*, q. 75, art. 3, resp. : "similiter enim unumquodque habet esse et operationem". 237-244 Si ergo... abstrahendo : Cf. *Ia Pars*, q. 51, art. 1, resp. : "Cum autem intelligere... a sensibilibus rebus". 240-244 sicut supra dictum est... abstrahendo : Vide supra, art. 3, ad 11, lin. 526-530. 248-249 sicut est de... in obscuro : Vide infra, art. 10, adn. ad lin. 172-174. 253-254 perfectum... imperfecto : Cf. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 42 (ed. leon., tom. XIII, p. 118a, lin. 29) : "perfectum enim est prius imperfecto" ; cap. 44 (p. 130b, lin. 13-14) : "nam perfecta naturaliter sunt priora imperfectis, sicut actus potentia" ; Lib. II, cap. 83 (p. 521a, lin. 6-8) : "Perfectum autem est prius imperfecto in rerum naturalium ordine" ; cap. 91 (p. 552b, lin. 1-4) : "Si est aliquid imperfectum in aliquo genere, inuenitur ante illud, secundum nature ordinem, aliquid in genere illo perfectum : perfectum enim natura prius est imperfecto" ; *Ia Pars*, q. 70, art. 2, ad 5 : "Licet enim naturali processu ab imperfecto ad perfectum deueniatur, simpliciter tamen perfectum prius est imperfecto" ; q. 77, art. 4, resp. : "secundum nature ordinem, prout perfecta sunt naturaliter imperfectis priora" ; q. 82, art. 3, ad 2 : "Illud quod est prius generatione et tempore, est imperfectius : quia in uno et eodem potentia tempore precedit actum, et imperfectio perfectionem. Set illud quod est prius simpliciter et secundum nature ordinem, est perfectius : sic enim actus est prior potentia" ; q. 85, art. 3, ad 1 : "sicut actus simpliciter est prius secundum naturam quam potentiam, et perfectum prius quam imperfectum" ; *IIa IIae*, q. 189, art. 1, ad 5 : "Perfectum autem est naturaliter prius imperfecto : natura enim, ut Boetius dicit, a perfectis sumit initium" (cf. *De Consolatione Philosophiae*, Lib. III, prosa 10 ; PL 63, 734) ; *IIIa Pars*, q. 1, art. 5, ad 3 : "perfectum est prius imperfecto". 259-262 Ad primum... philosophorum : Cf. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, ad 2 : "Origenes in pluribus Platonicorum opinionem sectatur. Vnde huius opinionis fuisse uidetur quod omnes substantie create incorporee sint corporibus unite ; quamuis etiam hoc non asserat, set sub dubitatione proponat, aliam etiam opinionem tangens" ; *Ia Pars*, q. 51, art. 1, ad 1 : "Origenes... sicut et in aliis deceptus fuit, sequens antiquorum philosophorum opinionem". 263-269 Ad secundum... annectuntur : Cf. *Decretum Gratiani*, Pars II, causa 1, q. 3, canon 7 (ed. Friedberg, p. 413) : "Item Pascalis Papa : Si quis obiecerit, non consecrationes emi, sed res, que ex consecratione proueniunt, penitus desipere probatur. Nam cum corporalis ecclesia, ut episcopus, aut abbas, aut tale aliquid sine rebus corporalibus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore corporaliter uiuit, quisquis horum alterum uendit, sine quo nec alterum prouenit, neutrum

spiritualia uel consecrationes non per se seorsum subsistunt a corporalibus uel temporalibus que eis annectuntur.

3. Ad tertium dicendum quod omnis spiritus creatus indiget solatio corporeo : quidam propter se, ut anime rationales, quidam propter nos, ut angeli qui in corporibus assumptis nobis apparent.

4. Ad quartum dicendum quod substantie spirituales create quantum ad suum esse ponuntur mensurari euo, licet eorum motus tempore mensurentur secundum illud Augustini IV Super Genesim ad litteram " Quod Deus mouet creaturam spiritualem pro tempore ". Quod autem dicitur quod possit uerti in non esse, non pertinet ad aliquam potentiam in eis existentem set ad potentiam agentis : sicut enim antequam essent poterant esse per solam potentiam agentis, ita cum sunt possunt non esse per solam potentiam Dei, qui potest subtrahere manum conseruantem. In eis uero nulla est potentia ad non esse, ut sic tempore mensurentur sicut que possunt moueri, licet non moueantur, tempore mensurantur.

5. Ad quintum dicendum quod moueri secundum locum a mouente intrinseco et coniuncto presupponit sentire et uiuere ; sic autem non mouentur corpora ab angelis sumpta. Vnde ratio non sequitur.

6. Ad sextum dicendum quod uiuere et dare uitam effectiue nobilius est quam uiuere tantum. Set dare uitam formaliter, hoc est ignobilioris substantie quam ea sit que uiuit per se subsistendo sine corpore : esse enim illius intellectualis substantie que est forma corporis est magis infimum et affine corporee nature, in tantum ut possit ei communicari.

7. Ad septimum dicendum quod angeli cognoscunt particularia per formas uniuersales, que sunt similitudines rationum ydealium, quibus Deus et uniuersalia et singularia cognoscit ; nec tamen oportet quod cognoscant singularia futura, que nondum participauerunt naturam et formam, que representatur per species intellectus angelici. Secus est autem de intellectu diuino, qui in nunc eternitatis constitutus totum tempus uno intuitu circumspicit.

8. Ad octauum dicendum quod materia est indiuiduationis principium in quantum non est nata in alio recipi ; forme uero, que nate sunt recipi in aliquo subiecto, de se indiuiduate esse non possunt, quia quantum est de sui ratione indifferens est eis quod recipiantur in uno uel pluribus. Set si aliqua forma sit que non sit in aliquo receptibilis, ex hoc ipso indiuiduationem habet, quia non potest in pluribus esse set ipsa sola manet in se ipsa. Vnde Aristotiles in VII Methaphisice contra Platonem arguit quod, si forme rerum sint abstracte, oportet quod sint singulares.

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 269 eis] ei β 284 cum *scripsi. cum* β] tamen α(–O³P³) 297 subsistendo] sustinendo β 306 cognoscant *coni. cum* sCa²] cognoscat *cet.* 309 in nunc *om.* LiO²] in numero P¹pP⁴ in uno Av in uane Ba² in potestate Ca³ 313 non *om.* β

inuenditum dereliquit. Nullus ergo emat ecclesiam uel prebendam , uel aliquid ecclesiasticum, nec pastellum, nec pastum antea uel postea pro huiusmodi soluat". Cf. *IIa IIae*, q. 100, art. 1, ad 6 et *ibid.*, art. 4, resp. 270-273 Ad tertium... apparent : Cf. *Ia Pars*, q. 51, art. 1, ad 1 post medium "Verba Bernardi... infra dicetur". 277-279 secundum illud Augustini... pro tempore : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, rectius Lib. VIII, cap. 22, n. 43 (PL 34, 389; CSEL 28.1, p. 261, lin. 17-18) : "Deus non per tempus motus moveat creaturam spiritualem per tempus". Quam auctoritatem rectius apud Augustinum ubicat S. Thomas, *Ia Pars*, q. 10, art. 5, arg. 1 : "Dicit Augustinus, VIII Super Genesim ad Litteram, quod Deus mouet creaturam spiritualem per tempus". 294-301 Ad sextum... communicari : Similis sol. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, ad 8 ; *Ia Pars*, q. 51, art. 1, ad 3. 312-313 materia... principium : De hoc adagio, vide supra adn. ad lin. 61-62 321-324 Vnde Aristotiles... singulares : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VII, 1039a25-33. Transl. Anonyma sive Vetus (AL XXV.2, p. 150, lin. 1-5) : "Manifestum autem ex hiis eisdem quid evenit et ydeas esse substantias ponentibus et separabiles esse et simul speciem ex genere facientibus et differentiis. Nam si sunt species, et animal in homine et equo, aut unum et idem numero sunt aut diversum ; ratione namque palam quia unum ; eandem enim dicit rationem dicens in utroque. Ergo si est aliquis homo idem secundum se hoc aliquid separatum, necesse et ex quibus, ut animal et bipes, hoc aliquid significare et esse separabilia et substantias ; quare et animal". Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 160, lin. 773-781) : "Manifestum autem ex ipsis hiis accidens et ydeas dicentibus substantias et separabiles esse et simul speciem ex genere facientibus et differentiis. Si enim sunt species, et animal in homine et equo, aut unum et idem numero est aut alterum. Ratione namque palam quia unum ; eandem enim exhibebit rationem dicens in utrolibet. Ergo si est aliquis homo ipsum secundum se hoc aliquid et separatum, necesse et ex quibus, ut animal et bipes, hoc aliquid significare et esse separabilia et substantias ; quare et animal". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 14 : "...Aut ergo hoc ipsum, quod est animal in homine et equo existens, est unum et idem numero, aut alterum in homine et alterum in equo. Inducit autem hanc diuisionem, quia Plato ponebat ideas specierum, non autem generum, cum tamen poneret communiter uniuersalia esse substantias... Si ergo propter hoc, quod species predicatur secundum unam rationem de omnibus indiuiduis, est aliquis homo communis qui est ipsum quod est homo secundum se existens, et est hoc aliquid, id est quoddam demonstrabile subsistens et separatum a sensibilibus, sicut Platonici ponunt ; necesse est pari ratione et ea, ex quibus species constat, scilicet genus et differentiam, ut animal et bipes, significare similiter hoc aliquid et esse separabilia a suis inferioribus et esse substantias per se subsistentes. Quare sequitur quod animal erit unum numero per se existens, quod predicatur de homine et equo". Item Arist., *Metaphysica* VII, 1040a8-9. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 151, lin. 20-21) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 162, lin. 827-828) : "Nec (itaque *add.* Nova) ydeam nullam est diffinire. Singularium enim ydea, ut dicunt (et *add.* Nova) separabilis est". Vel potius ipsius S. Thomae ad hoc *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 14 : "Si igitur singulare diffiniri non potest, itaque nec ydeam possibile est diffinire ; ydeam enim oportet esse singularem, secundum ea que ponuntur de

9. Ad nonum dicendum quod in compositis ex materia et forma indiuiduum addit supra naturam speciei designationem materie et accidentia indiuidualia. Set in formis abstractis non addit indiuiduum supra naturam speciei aliquid secundum rem, quia in talibus essentia eius est ipsummet indiuiduum subsistens, ut patet per Philosophum in VII Methaphisice ; addit tamen aliquid secundum rationem, scilicet hoc quod est non posse existere in pluribus.

10. Ad decimum dicendum quod substantie que sunt a corporibus separate sunt forme tantum, non tamen sunt actus alicuius materie : licet enim materia non possit esse sine forma, tamen forma potest esse sine materia, quia materia habet esse per formam et non e conuerso.

11. Ad undecimum dicendum quod anima, quia est infima inter substantias spirituales, maiorem habet affinitatem cum natura corporea, ut possit esse eius forma, quam superiores substantie.

< Articulus sextus >

Sexto queritur utrum substantia spiritualis celesti corpori uniatur. Et uidetur quod sic. Dicit enim Dyonisius VII cap. De diuinis nominibus quod diuina sapientia " coniungit fines primorum principiis secundorum ". Ex quo potest accipi quod natura inferior in sui summo attingat superiorem in sui infimo ; suppremum autem in natura corporea est corpus celeste, infimum autem in natura spirituali est anima ; ergo corpus celeste est animatum.

2. Preterea. Nobilioris corporis nobilior est forma ; corpus autem celeste est nobilissimum corporum, et anima est nobilissima formarum ; si ergo aliqua inferiora corpora sunt animata, multo magis corpus celeste animatum erit.

3. Set dicebat quod, licet corpus celeste non sit animatum, tamen forma qua illud corpus est corpus est nobilior quam forma qua corpus hominis est corpus. — Set contra. Aut in corpore humano est alia forma substantialis preter animam rationalem, que dat esse corpori, aut non. Si non, set ipsa anima dat esse substantiale corpori, cum anima sit nobilissima formarum, sequetur quod forma per quam corpus humanum est corpus sit nobilior quam forma per quam corpus celeste est corpus. Si autem sit alia forma substantialis in homine dans esse corpori preter animam rationalem, manifestum est quod per illam formam corpus humanum sit susceptiuum anime rationalis ; quod autem est susceptiuum perfecte bonitatis est melius eo quod non est susceptiuum, ut dicitur II De celo et mundo. Si ergo corpus celeste non est susceptiuum anime rationalis, adhuc sequetur quod forma per quam corpus humanum est corpus est nobilior quam forma per quam corpus celeste est corpus. Quod uidetur inconueniens.

4. Preterea. Perfectio uniuersi requirit ut nulli corpori denegetur id ad quod naturaliter inclinatur ; omne autem corpus habet naturalem inclinationem ad id quo indiget ad suam operationem. Operatio autem propria corporis celestis est motus circularis, ad quem indiget substantia spirituali : non enim hic motus potest consequi aliquam formam corporalem sicut motus grauium et leuium, quia oporteret quod motus cessaret cum peruenireturad aliquod ubi determinatum,

Pecia 3 α = Ba^{1}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^{4} β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}O^{1} 329 secundum] scilicet β 335 substantie *om.* β 19 Aut] d^{t} F^{4}Li *non liquet* pM^{1}

ydea. Ponunt enim quod ydea est quoddam per se existens ab omnibus aliis separatum ; hec autem est ratio singularis". 330-332 quia in talibus... VII Methaphisice : Cf. adn. ad lin. 321-324.

Loci paralleli : *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 14, q. 1, art. 3 ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 9, ad 14 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 70 ; Lib. III, cap. 23 et cap. 24 ; *Ia Pars*, q. 70, art. 3 ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6 ; *Quest. disp. De Anima*, q. 8 (solutiones ad arg.) ; *Sententia Libri de Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 2, lect. 3 et cap. 8, lect. 13 ; *Responsiones ad Magistrum Ioannem de Vercellis de 43 Articulis*, art. 1-18 ; *Responsio ad Lectorem Venetum de 36 Articulis*, art. 1 et 3 ; *Quodl. XII*, q. 5, art. 2 [9]. 1-2 utrum... uniatur : Circa doctrinam S. Thomae de corporibus celestibus eorumque motore spirituali, vide Th. Litt, *Les corps célestes dans l'univers de saint Thomas d'Aquin*, Louvain-Paris 1963, praesertim cap. V (p. 99-109). 3-5 Dyonisius... secundorum : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 311-314. 6-7 natura... infimo : *idem*. 11-15 Preterea... animatum erit : Simile arg. *Ia Pars*, q. 70, art. 3, arg. 2. 30-32 quod autem est... II De celo et mundo : Cf. Arist., *De Caelo*, Lib. II, 292b17-19. Transl. Gerardi Cremonensis sive Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 174, in calce, lin. 91-93) : "perfectio omnis rei ex rebus est, ut suscipiat complementum et ultimum. Si autem non potest illud, nobilius et melius est, ut sit propinqua completo bono. Omne enim quod ei appropinquat, est magis completum et melius" ; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 190) : "Maxime quidem enim illo sortiri fine optimum omnibus ; si autem non, semper melius erit quanto utique propinquius sit optimo". Cf. ad hoc S. Thomas, *Sententia Libri de Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 12 (lectio 18), n. 7 (ed. leon., tom. III, p. 194a) : "Et horum rationem assignat, dicens quod maxime optimum est omnibus finem sortiri qualitercumque, scilicet siue sine motu, siue per paucos, siue per multos motus. Si uero non contingat adipisci finem, semper tanto aliquid erit melius, quanto magis appropinquat ad optimum".

sicut accidit in grauibus et leuibus. Quod patet esse falsum. Relinquitur ergo quod corpora celestia habent substantias spirituales sibi unitas.

5. Preterea. Omne quod in aliqua dispositione existens mouetur naturaliter in eadem dispositione existens non potest quiescere nisi uiolenter, sicut corpus graue aut leue extra suum ubi existens. Set si motus celi sit a forma naturali, oportet quod in quolibet ubi existens naturaliter moueatur; ergo in quocumque ubi ponatur quiescere non quiescet nisi per uiolentiam. Nullum autem uiolentum potest esse perpetuum; non ergo in perpetuum quiescit celum post diem iudicii, ut secundum fidem ponimus. Cum ergo hoc sit inconueniens, necesse uidetur dicere quod celum moueatur motu uoluntario; et sic sequitur quod celum sit animatum.

6. Preterea. In quolibet genere quod est per se prius est eo quod est per aliud. Set celum est primum in genere mobilium; ergo est per se motum tamquam mouens se ipsum. Omne autem mouens se ipsum diuiditur in duas partes, quarum una est mouens per appetitum, ut anima, et alia mota, ut corpus. Corpus igitur celeste est animatum.

7. Preterea. Nichil quod mouetur a motore totaliter extrinseco habet motum naturalem; cum ergo motus celi sit a substantia spirituali — quia secundum Augustinum III De Trinitate Deus administrat corporalem substantiam per spirituale m —, si illa substantia non uniretur ei set esset totaliter extrinseca, motus celi non esset naturalis, quod est contra Philosophum in I De celo.

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 56 quolibet] qualibet β 71 mota] ut *praem. codd.*(–sCa²)

58-59 Nullum autem... perpetuum : Cf. Arist., *De Caelo*, Lib. II, 286a17-18. Transl. Gerardi Cremonensis sive Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 121, in calce, lin. 77-79) : "Nos autem iam diximus, quod ipsum movetur motu circulari naturali et quia, si esset secundum contrarium illius, scilicet non esset, ut motus eius esset sempiternus, quoniam non est aliquid extra naturam sempiternum"; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 134) : "Etenim si secundum naturam motus erit ipsius ad medium, natura autem circummovetur, non utique esset sempiternus motus. Nihil enim preter naturam sempiternum"; vel potius ad hoc ipsius S. Thomae *Sententia Libri de Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 3 (lectio 4), n. 6 (ed. leon., tom. III, p. 137a) : "Et ex hoc sequitur quod motus celi non possit esse sempiternus : quia non potest esse nisi sit aliquid quietum in medio, et si quies eius quod est in medio esset uiolenta, sequeretur quod non posset esse sempiterna; et per consequens nec motus eius sempiternus. Nihil enim quod est preter naturam, est sempiternum... Vnde patet quod non est possibile id quod est uiolentum esse sempiternum". 65-72 Preterea... animatum : Simile arg. *Ia Pars*, q. 70, art. 3, arg. 5. 65-66 In quolibet... per aliud : Adagium "quod est per se semper est prius eo quod est per aliud" S. Thomas ut in pluribus recitat anonyme, interdum tamen refert ad Arist., *Physica*, Lib. VIII, 257a30-31. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 301, lin. 6-7) : "Ipsum enim quod per se est, causa semper prior est eo quod est secundum alterum, et cum ipsum sit"; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 395) : "Ipsum enim quidem quod per se est causa, semper prior est eo quod est secundum alterum, et ipso existente". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 5 (lectio 9), n. 13 (ed. leon., tom. II, p. 399) : "Sed si consideretur que sit causa motus in genere mobilium, utrum illud quod mouet seipsum, aut mobile quod mouetur ab alio : probabile est apud omnes, quod primum mouens sit mouens seipsum. Semper enim causa que est per se, est prior ea que est per alterum". Hoc adagium cum voce "prius (vel prior)" recitat S. Thomas v. g. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 13 (ed. leon., tom. XIII, p. 32b, lin. 26-27); Lib. II, cap. 70 (p. 449b, lin. 1-2); Lib. III, cap. 46 (tom. XIV, p. 123a, lin. 1-2); *Ia Pars*, q. 20, art. 1, resp.; q. 70 art. 3, arg. 5; *Ia IIae*, q. 35, art. 6, resp. Idem adagium cum voce 'potius (vel potior)' loco vocis 'prius (vel prior)' invenies v. g. *Ia IIae*, q. 35, art. 6, resp.; *IIa IIae*, q. 26, art. 12, ad 1; q. 27, art. 6, ad 1; q. 34, art. 2, resp.; q. 44, art. 1, resp.; q. 162, art. 6, resp.; *IIIa Pars*, q. 19, art. 3, resp. : "semper enim causa que est per se, potior est ea que est per aliud, ut dicitur in VIII Phisicorum"; q. 36, art. 4, arg. 1 : "causa enim que est per se, semper est potior ea que est per aliud, ut dicitur in VIII Phisicorum". Aliae formae huius adagii sunt v. g. : *Ia Pars*, q. 50, art. 6, arg. 2 : "set semper quod est per se, est *prius et potius* eo quod est per aliud"; *IIa IIae*, q. 23, art. 6, resp. : "Semper autem id quod est per se *magis* est eo quod est per aliud"; q. 34, art. 3, resp. : "sicut actus est *perfectior* quam habitus, et quod est per se, eo quod est per aliud". 68-71 Omne autem mouens... ut corpus : Vide supra, art. 3, adn. ad lin. 34-36. 73-81 Preterea... I De celo : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 14, q. 1, art. 3, arg. 1. 76-78 secundum Augustinum... spiritualem : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. III, cap. 4, n. 9 (PL 42, 873; CCL 50, p. 135, lin. 16 - p. 136, lin. 19) : "Sed quemadmodum corpora crassiora et inferiora per subtiliora et potentiora quodam ordine reguntur; ita omnia corpora per spiritum vitae...". Cf. *Responsiones ad Magistrum Iohannem de Vercellis de 43 Articulis*, art. 3 (ed. leon., tom. XLII, p. 328, lin. 108-110) : "Augustinus dicit in III De Trinitate quod corpora grossiora et inferiora per subtiliora et superiora reguntur". *Responsio ad Lectorem Venetum de 37 Articulis*, art. 1 (ed. leon., tom. XLII, p. 339, lin. 14-17) : "Dicit enim Augustinus in III De Trinitate quod sicut corpora grossiora et inferiora per subtiliora et superiora quodam ordine reguntur, ita omnia corpora per spiritum uite rationalem"; et liberius *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp., circa finem : "Augustinus etiam dicit, III de Trinitate, corpora omnia administrari a Deo per spiritum uite". 79-81 motus celi... I De celo : Adagium "motus celi est naturalis" ad sensum colligi potest ex Arist., *De Caelo*, Lib. I, 268b14-16. Transl. Gerardi Cremonensis sive Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, lin. p. 6-7, in calce) : "Pono itaque, quod omnia corpora naturalia et magnitudines mouentur per se motu locali; quod est, quia dicimus, quod natura est principium motus in eis"; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 9) : "Omnia enim phisica corpora et magnitudines secundum seipsa mobilia dicimus esse secundum locum : naturam enim principium motus esse dicimus". Ipse S. Thomas ad hunc locum plus quam semel refert, velut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 14, q. 1, art. 3, arg. 1 : "Motus enim celi est motus naturalis, ut in I Celi et Mundi dicit Philosophus"; *Ia Pars*, q. 70, art. 3, arg. 4 : "Motus celi et celestium corporum est naturalis, ut patet in I De Celo". Pluries etiam implicite laudatur, sicut *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 30 (ed. leon., tom. XIII, p. 339b, lin. 44-48) : "sicut est in motu celi... non est motus uiolentus, set naturalis"; *Ia Pars*, q. 70, art. 3, ad 4 : "motus corporis celestis est naturalis"; *ibid.*, ad 5 : "etiam motus celi potest dici naturalis"; *Ia IIae*, q. 6, art. 5, ad 2 : "sicut motus celi dicitur esse naturalis"; etc. — Attamen, in suo commentario ad hoc locum in *Sent. Libri De Celo et Mundo*, Lib. I, cap. 2 (lectio 3), n. 3 (ed. leon., tom. III, p. 10a) ipse S. Thomas explicite refert ad Arist., *Physica*, Lib. II, 192b21-23; cf. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 43, lin. 5-7) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 55) : "est

8. Preterea. Substantia illa spiritualis mouens celum, si esset extrinseca tantum, non posset dici quod moueret celum solum uolendo, quia sic eius uelle esset eius agere, quod est solius Dei. Oporteret igitur quod aliquid immitteret ad mouendum, et sic, cum eius uirtus sit finita, sequeretur quod accideret ei fatigatio in mouendo per diuturnitatem temporis ; quod est inconueniens, et maxime secundum ponentes eternitatem motus. Ergo substantia spiritualis que mouet celum est ei unita.

9. Preterea. Sicut habetur in VIII Phisicorum, motores inferiorum orbium mouentur per accidens, non autem motor superioris orbis ; set motor superioris orbis unitur suo orbi ut motor ; ergo motores inferiorum orbium uniuntur eis non solum ut motores set ut forme. Et sic ad minus inferiores orbes sunt animati.

10. Preterea. Vt in XI Methaphisice Commentator <dicit>, substantie separate sunt in optima dispositione in qua esse possunt : et hoc est ut unaqueque earum moueat corpus celeste et ut agens et ut finis. Non autem hoc esset nisi aliquo modo eis unirentur ; ergo corporibus celestibus sunt unite substantie incorporee. Et sic corpora celestia uidentur esse animata.

11. Preterea. Commentator in eodem libro expresse dicit corpora celestia animata esse.

12. Preterea. Nichil agit extra suam speciem : effectus enim non potest esse potior sua causa. Substantia autem uiuens est melior non uiuente, ut dicit Augustinus in libro De uera religione ; cum ergo corpora celestia causent uitam maxime in animalibus ex putrefactione generatis, uidetur quod corpora celestia uiuant et sint animata.

13. Preterea. Commentator dicit in libro De substantia orbis quod motus circularis proprius est anime. Maxime ergo uidentur illa corpora esse animata quibus est naturale circulariter moueri ; talia autem sunt corpora celestia ; ergo corpora celestia sunt animata.

14. Preterea. Laudare, enarrare et exultare

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 85 esset] est β 93 VIII *scrips. cum* β] IV α 101 dicit *suppl. cum* P³ sP⁴] *om. cet.* 104 esset *scrips. cum* P¹ P³ *sec.m.* Ca²P⁴] est In³ esse *cet.* 112 uiuens] uniens Ba¹ AvBa²Ca³ uiuente] uniente Ba¹ AvBa² 113 uera religione *scrips. cum* O²O³ Ca²Ca³] natura celi Ba¹LiM¹P¹P³P⁴ natura reli. F⁴In³ AvBa²O¹ 123 exultare] exaltare pLiM¹P¹P⁴ sBa¹ β

natura principium alicuius et causa mouendi et quiescendi in quo est primum per se et non secundum accidens". Idem iam circa 1251 in suo ad hunc Arist. locum comment. fecerat Albertus Magnus, *De Caelo et Mundo*, Lib. II, Tract. 1, cap. 3 (ed. Colon., tom. V.1, p. 8, lin. 7-10) : "...ex his quae dicta sunt in diffinitione naturae in II Phisicorum, quod videlicet natura est principium motus et quietis ei in quo est per se et non secundum accidens". 88-89 sequeretur... temporis : Cf. Arist., *De Caelo*, Lib. II, 284a16-17. Transl. Gerardi sive Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 106 in calce, lin. 86-88) : "Omne autem quod est secundum hunc modum, est laboriosum et poenosum proculdubio, et quanto res est plus laboriosa et poenosa, tunc est iterum privata ex dispositione bona locali secundum modum sui laboris et suae poenae" ; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 119) : "Omne enim tale magis laboriosum quanto quidem utique sempiternius sit, et dispositionis optime expers". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Caelo et Mundo*, Lib. II, cap. 1 (lectio 1) n. 7 in fine (ed. leon., tom. III, p. 122) : "Omne autem quod est tale, quod scilicet mouetur aliquo motu contra suam naturam, tanto magis laboriosum est, quanto motus eius est magis continuus et sempiternus, et quanto magis est expers optime dispositionis, ut scilicet sit secundum suam naturam". 93-95 Sicut habetur... superioris orbis : Cf. Arist., *Physica*, Lib. VIII, 259b28-31. Transl. Iacobi sive Nova (AL VII.1.2, p. 311, lin. 2-5) : "Non est autem idem moveri secundum accidens a se ipso et ab altero ; ab altero quidem enim est et eorum que sunt in celo quibusdam principiis, quecumque plures feruntur motus, alterum autem corruptibilibus solum". Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 411) : "Non est autem idem moveri secundum accidens a seipso et ab altero. Ab altero enim inest et eorum que sunt in celo quibusdam principiis, quecumque secundum plures feruntur motus : alterum autem corruptibilibus solum". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 6 (lectio 13), n. 6 (ed. leon., tom. II, p. 413b-414a) : "Secundum eius positionem motus inferiorum orbium, puta Solis et Lune et aliorum planetarum, sunt sempiterni ; et tamen motores eorum uidentur moueri per accidens... Motoribus igitur orbium planetarum attribui potest moueri per accidens, non ita quod ipsi per accidens moueantur, set ita quod orbes ab eis moti per accidens mouentur, delati ex motu superioris orbis". 100-102 Vt in XI Methaphisice... esse possunt : Cf. Averroes, *In Metaph.*, Lib. XI, comm. 48 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 332v, litt. L-M) : "Si autem posuerimus quod impossibile est ut sit corpus coeleste, quod non habet iuvamentum in motione stellae alicuius, et posuerimus quod principia moventia impossibile est ut sint nisi in dispositione meliori, quod non accidit eis passio materiae, cum sint entia per se non in materia, et esse eorum in dispositione meliori est ut sint moventia, necesse est ut via numerandi ista principia sit via ista, scilicet ex numeratione motuum stellarum". 108-109 Commentator... animata esse : Cf. Averroes, *In Metaph.*, Lib. XI, comm. 25 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 310r, litt. BC) : "Deinde dicit *et post hoc erunt ista anima*, etc. Et dicit hoc, quia substantiarum quedam sunt naturales et quedam animate. Animate autem videntur esse principia substantiarum naturalium, et quasi dicat et post hunc sermonem dicamus, quod principia omnium substantiarum forte est anima, et corpus : aut intellectus ex anima, et desyderium tantum. Et innuit corpora coelestia ; quia enim sunt principia animatorum et non animatorum, fuit necesse ut essent animata, et ut principia eorum sint corpus et anima". 110-116 Preterea... animata : Simile arg. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, arg. 10. 112-113 Substantia... De uera religione : Cf. Augustinus, *De vera Religione*, Lib. unic., cap. 29, n. 52 (PL 34, 145 ; CSEL 77, p. 38, lin. 7-8 ; CCL 32, p. 221, lin. 15-18) : "Quaelibet namque viva substantia cuilibet non vivae substantiae naturae lege praeponitur". Quod fidelius laudatur *Ia Pars*, q. 70, art. 3, arg. 2. : "Vt Augustinus dicit in libro De Vera Religione, quelibet substantia uiuens nature ordine prefertur substantie non uiuenti". 117-119 Commentator... est anime : Cf. Averroes, *De Substantia Orbis*, cap. 2 (ed. Venetiis 1562, tom. IX, f. 6r, litt. B). "Unde necesse est ut principium motus coelestis corporis fit generis animae tantum. Et quod motus, quam habet circulariter, sit motus propriae animae, secundum quod est anima". *Ibid.*, litt. C : "Scimus quod proprium illius animae, secundum quod est anima, est movere circulariter". 123-129 Preterea... animati : Hanc fuisse argumentationem Rabbi Moysis dicit S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 8, arg. 19, lin. 158-161 et sol. ad 19, lin. 527-536 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 66 et p. 74) : "Enarrare est actus substantie intelligentis. Set

non conuenit nisi rei animate et cognoscenti ; set premissa attribuuntur celis in Sacra Scriptura secundum illud Psalmi " Laudate eum celi celorum " et " Celi enarrant gloriam Dei " et Apoc. XIV " Exulta super eam celum " ; ergo celi sunt animati.

Set contra est quod Damascenus dicit II libro " Nullus animatos celos uel luminaria existimet : inanimati sunt enim et insensibiles ".

2. Preterea. Anima unita corpori non separatur ab eo nisi per mortem ; set corpora celestia non possunt esse mortalia, cum sint incorruptibilia ; ergo si substantie spirituales alique uniantur eis ut anime, perpetuo erunt eis alligate. Et hoc uidetur inconueniens, quod aliqui angeli perpetuo aliquibus corporibus deputentur.

3. Preterea. Celestis societas beatorum ex angelis et animabus constat ; set celorum anime, si sunt celi animati, sub neutra parte continentur ; ergo alique creature rationales essent que non possunt esse participes beatitudinis. Quod uidetur inconueniens.

4. Preterea. Omnis creatura rationalis secundum suam naturam considerata potest peccare. Si igitur alique rationales creature sunt corporibus celestibus unite, nichil prohibuit aliquam earum peccasse ; et sic sequeretur quod aliquod celestium corporum moueretur a malo spiritu. Quod uidetur absurdum.

5. Preterea. Bonorum spirituum suffragia implorare debemus. Si igitur spiritus aliqui corporibus celestibus sunt uniti, cum non sit conueniens ponere eos malos set oporteat eos bonos ponere utpote in administratione nature corporee Deo seruientes, sequeretur quod eorum suffragia essent imploranda. Videretur autem absurdum si quis diceret " sol " uel " luna ora pro me " ; non ergo ponendum est spiritus aliquos corporibus celestibus esse unitos.

6. Preterea. Anima continet corpus cui unitur secundum Philosophum in I De anima ; si igitur corpora celestia sunt animata, sequetur quod aliqua substantia spiritualis creata contineat totum celum. Quod est absurdum, cum hoc solius sapientie increate sit, ex cuius persona dicitur Eccli. XXIV " Girum celi circuiui sola ".

Responsio. Dicendum quod circa hanc questionem fuerunt diuerse opiniones, tam inter antiquos philosophos quam etiam inter ecclesiasticos doctores. Anaxagoras autem exstimauit corpora

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 125 in] et LiM¹ β 127 et¹ *om.* LiM¹] scilicet F⁴ β gloriam Dei *inu.* F⁴In³LiP⁴ AvBa²O¹ 128 Exulta] exalta P⁴ β eam] eum M¹P⁴ β 131 existimet *scripsi. cum* O³P¹P³ sP⁴] existent *cet.* 144 beatitudinis *coni. cum* P³ sP⁴] beatorum P¹ bīs Ba¹ beatitudine *cet.* 159 Videretur] uidetur F⁴M¹P³P⁴ 173 exstimauit *scripsi. cum* LiM¹] extimauit Ba¹ estimauit In³O³P³ O¹ existimauit F⁴O²P¹P⁴ β(–O¹)

'Celi enarrant gloriam Dei', ut in Psalmo dicitur. Ergo celi sunt intelligentes ; ergo habent animam intellectiuam. — Dicendum quod probatio illa friuola est, licet Raby Moyses eam ponit" ; *Postilla super Psalmos*, in Ps. 18, in v. 1 (ed. Parmae, p. 207a, circa medium) : "Intelliguntur isti celi materiales indicare nobis gloriam Dei, non quasi animalia materialia, ut Rabbi Moyses dicit". Cf. Rabbi Moises Maimonides, *Dux Neutrorum* (seu *Director Dubitantium aut Perplexorum*), Lib. II, cap. 6 (ed. A. Justinianus, Parisiis 1520, Reprint Frankfurt am Main, 1964, fol. XLIIV) : "Coeli sunt animalia rationalia, scilicet apprehensores Creatoris. Hec autem est veritas probata etiam ex parte legis : et non sunt corpora mortua sicut ignis et terra, sicut putant insipientes : sed sunt sicut dixerunt philosophi, animalia obedientia Creatori. Laudant ipsum et cantant ipsi canticum ; et laudant sublimem sicut dicit Dauid : 'Coeli enarrant gloriam dei'. Multum longe est a veritate qui putat hoc esse dictum propter illud quod ex eis apparet : quoniam in lingua hebraica verbum narrandi vel enunciandi non attribuitur nisi rei habenti intellectum... Huic autem probationi que sumitur ex verbis Prophetarum, non contradicet nisi stultus vel aduersarius veritatis". 126-127 illud Psalmi... celorum : Cf. Psalmus 148,4 (in transl. tam iuxta LXX quam iuxta Hebr.) : "Laudate eum caeli caelorum". 127 Celi... Dei : Cf. Psalmus 18,2 (in transl. tam iuxta LXX quam iuxta Hebr.) : "Caeli enarrant gloriam Dei". 127-128 Apoc. XIV..., celum : Cf. Vulg., Apocalypsis, rectius cap. 18,20 : "exulta super eam caelum". 130-132 Set contra... insensibiles : Simile arg. *Ia Pars*, q. 70, art. 3, s.c. 130-132 Damascenus... insensibiles : Cf. Ioh. Damascenus, *De Fide orthodoxa*, Lib. II, cap. 6 (PG 94, 885A), Burgundione Pisano interprete, Lib. II, cap. 20, n. 11 (ed. Buytaert, p. 83, lin. 90-91) : "Nullus autem animatos celos uel luminaria existimet : inanimati enim sunt et insensibiles". Et vide infra, adn. ad lin. 399-402. 163-164 Anima... I De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 411b6-9. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 134) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 64) : "Quid igitur, inquam, continet animam si partibilis est apta nata? Non enim (utique *add.* Nova) est (*om.* Nova) corpus. Videtur enim contrarium magis anima corpus continere : egrediente enim expirat et marcescit". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 14 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 65, lin. 84-89) : "Et quod nichil sit continens et uniens animam, sic patet, quia aut est corpus in quo est aut aliquid aliud ; set corpus non unit eam et continet, immo magis anima continet corpus : uidemus enim quod egrediente anima a corpore, corpus deficit et marcescit". 168-169 ex cuius... circuiui sola : Cf. Vulg., Ecclesiasticus 24,8 : "Gyrum caeli circuivi sola". 170-185 circa hanc opinionem... Encheridion : Similem brevem synopsim historicam opinionum philosophorum atque 'fidei doctorum' habeas *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. (in initio) ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. ; *Quest. disp. de Anima*, q. 8, ad 3 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 70, lin. 342-364) ; *Quodlib. XII*, q. 5, art. 2 [9], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 405, lin. 4 - p. 406, lin. 10). 172-173 inter ecclesiasticos doctores : Cf. S. Thomas, *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. : "Similiter etiam apud Doctores fidei, fuit circa hoc diuersa opinio. Origenes enim posuit corpora celestia animata. Ieronimus etiam idem sentire uidetur.... Basilius uero et Damascenus asserunt corpora celestia non esse animata. Augustinus uero sub dubio dereliquit, in neutram partem declinans...". Praeter illos qui laudantur infra lin. 178-185, cf. Basilius, *Homiliae In Hexaemeron*, hom. III (PG 29, 76AB) : "Neque enim animati sunt caeli, eo quod 'Dei enarrant gloriam' : neque firmamentum animal est sensu praeditum, eo quod 'Opus manuum ipsius annuntiat'." 173-176 Anaxagoras... accensum : Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. XVIII, cap. 41, n. 2 (PL 41, 601 ; CSEL 40.2, p. 332, lin. 26-27 ; CCSL 48, p. 636, lin. 33-35) : "Unde miror cur Anaxagoras reus

celestia esse inanimata ; unde ab Atheniensibus occisus est : dixit enim " solem esse lapidem accensum ". Plato uero et Aristotiles et eorum sequaces posuerunt corpora celestia esse animata. Similiter inter doctores ecclesie Origenes posuit corpora celestia animata ; quem secutus est Ieronimus, ut patet in quadam Glosa super Eccl. 1 " Lustrans uniuersa in circuitu pergit spiritus ". Damascenus uero astruit corpora celestia inanimata esse, ut patet in auctoritate inducta ; Augustinus uero relinquit sub dubio in II Super Genesim ad litteram et in Encheridion.

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 179 animata] esse *praem.* β 181 pergit] *spat. uac.* In³P¹ *spat. uac. post* pergit O² *dub.* P⁴ 184 relinquit] reliquit M¹ β(−O¹)

factus sit, quia solem esse dixit lapidem ardentem, negans utique Deum". Idem refert Diogenes Laertius, *Vitae Philosophorum*, Pars II, 8 (ed. Long), quod tamen ex Augustino collegit S. Thomas, ut ipse explicite dicit *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. in initio : "Anaxagoras enim, ut Augustinus refert, libro XVIII De Ciuitate Dei, factus est reus apud Athenienses, quia dixit solem esse lapidem ardentem, negans utique ipsum esse deum, uel aliquid animatum". 176-177 Plato uero et Aristotiles... animata : Quoad Platonem, cf. Macrobius, *Commentarium in Somnium Scipionis*, Lib. I, cap. 14, n. 17-19 (ed. J. Willis, Leipzig 1970, p. 58) : "Unde ipsa illa corpora quae diuina et sunt et uidentur animata sunt, id est ex ea mundanae animae parte quam diximus, de pura mente constare. Et ideo postquam dixit, *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus quae sidera et stellas uocatis*, mox adiecit, *quae diuinis animatae mentibus*, ut per sempiternos ignes corpus stellarum, per diuinas uero mentes earum animas manifesta discretione significet, et ex illis in nostras uenire animas uim mentis ostendat" (ad quod refert ipse S. Thomas, *Quest. disp. de Potentia*, q.6, art. 6, resp., circa medium) ; Boethius, *In Isagogen Porphyrii Comment.*, ed. sec., Lib. II, cap. 5 (PL 64, 93A ; CSEL 48, p. 184, lin. 21-22) : "...corporibusque caelestibus, quae, sicut Platonicis placet, animata sunt et ratione uigentia" ; Lib. III, cap. 4 (PL 64, 103AB ; CSEL 48, p. 208, lin. 22 - p. 209, lin. 3) : "Hunc enim mundum ueteres deum uocabant et Iouis eum appellatione dignati sunt deumque solem caeteraque corpora, quae animata esse cum Plato, tum plurimus doctorum chorus arbitratus est" ; Lib. IV, cap. 6 (PL 64 123B ; CSEL 48, p. 257, lin. 8-10) : "...quod si magis cedendum Platoni est et caelestia corpora animata esse credendum" ; Lib. IV, cap. 7 (PL 64, 124B ; CSEL 48, p. 259, lin. 8-10) : "sed hic, ut diximus, deum corporeum intelligi oportet, ut solem et caelum caeteraque huiusmodi, quae cum animata et rationabilia Plato esse confirmat..." ; Augustinus, *De Ciuitate Dei*, Lib. XIII, cap. 16, n. 2 (PL 41, 388 in calce ; CSEL 40.1, p. 635, lin. 20-26 ; CCL 48, p. 397, lin. 44 - 398, lin. 50) : "Et hoc quidem utrum Plato uerum de sideribus dicat, alia quaestio est. Neque enim ei continuo concedendum est globos istos luminum siue orbiculos luce corporea super terras seu die seu nocte fulgentes suis quibusdam propriis animis uiuere eisque intellectualibus et beatis, quod etiam de ipso uniuerso mundo, tamquam uno animali maximo, quo cuncta cetera continerentur animalia, instanter adfirmat". — Quoad Aristotelem vero, cf. *De Caelo*, Lib. II, 285a29-30. Transl. Gerardi sive Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 114, in calce, lin. 73) : "quia si caelum habet animam et est in eo principium motus..." ; Transl. Guillemi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 129) : "est autem caelum animatum et habet motus principium". Cf. S. Thomas, *Sent. Libri de Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 2 (lectio 3), n. 2) : "Celum autem est animatum et habet principium motus. Quod autem celum sit animatum, supponit ex eo quod probatum est in VIII Phisicorum..." ; et *ibid.*, 292a18-21. Transl. Gerardi sive Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundo*, ed. Colon., tom. V.1, p. 171, in calce, lin. 83-85) : "Nos tamen non intelligimus haec corpora nobilia et videmus ea nisi corpora tantum, et quod in eis est compositio et ordo, praeter quod sit eis anima omnino. Dico ergo, quia ex eis que conveniunt nobis, ut intelligamus, quod ipsa sunt viva habentia operationem animalem". Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommadatus in ed. leon., tom. III, p. 190) : "Set nos ut de corporibus ipsis solis et solitariis, ordinem quidem habentibus, inanimatis autem omnino, perquirimus. Oportet autem tamquam participantia existimare actione et uita". Cf. S. Thomas, *Sent. Libri de Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 12 (lectio 18), n. 1) : "prima questio difficilis uidetur, quia nos inquirimus de corporibus celestibus ac si essent sola corpora habentia quendam ordinem, absque hoc quod sint animata... set ad hoc quod predicta dubitatio soluatur, oportet opinionem habere de eis quod participent non solum uitam quamcumque, set etiam actionem ; quod est proprium habentium animam rationalem...". Cf. etiam ipse S. Thomas, *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 11 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 254, lin. 113-114) ; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 4 in 1071a2-3 et cap. 6 in 1072b14-16 (ed. leon., tom. XLVI). 178-179 Origenes... animata : Cf. Origenes, *Peri Archon*, Rufino interprete, Lib. I, cap. 7 (PG 11, 173A) : "Aliis enim quae vocantur planetae, moventur ordinibus, aliis hi quod aplaneis vocant. In quo id manifestissime ostenditur, quod neque motus illius corporis sine anima effici potest ; neque quae animantia sunt possunt aliquando esse sine motu". 180 Ieronimus... in quadam Glosa : Cf. *Glossa ordinaria*, A. Rush, tom. II, p. 694b : "Ipsum solem spiritum vocat qui animat et inspirat et viuificat omnia". Quam sententiam invenitur apud Hieronymum, *Commentarius in Ecclesiasten*, cap. 1, ad v. 6 (PL 23, 1016C-1017A [1845] ; 1068C-1069A [1883] ; CCL 72, p. 255, lin. 163-165) : "Quod autem ait : 'Girans girando vadit spiritus, et in circulos suos revertitur', sive ipsum solem spiritum nominavit, quod animal sit (*sic* CCL ; quod animet : PL) et spiret, et vigeat...". Glossa tamen pressius reddit litteram Alcuini, *Commentaria super Ecclesiasten*, cap. 1, sed super v. 6 : "Oritur sol..." (PL 100, 672C) : " 'Vadit ad austrum et gyrat ad Aquilonem, gyrans vadit spiritus per circulos suos'. Ipsum solem spiritum nominavit, quia animet, et inspiret, et vivificet omnia...". 181-182 Eccl. 1... spiritus : Cf. Vulg., Ecclesiastes 1,6 : "lustrans universa circuitu pergit spiritus et in circulos suos regreditur". 182-183 Damascenus... inducta : Vide supra, lin. 130 cum adn. 184-185 Augustinus... ad litteram : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. II, cap. 18, n. 38 (PL 34, 279-280 ; CSEL 28.1, p. 62, lin. 4-16) : "Solet etiam queri, utrum caeli luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos : et si habent, utrum ab eis etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine ulla permixtione praesentia. Quod licet in praesenti non facile comprehendi possit ; arbitror tamen in processu tractandarum Scripturarum opportuniora loca posse occurrere, ubi nobis de hac re, secundum sanctae auctoritatis regulas, etsi non ostendere certum aliquid, tamen credere licebit. Nunc autem servata semper moderatione piae gravitatis, nihil credere de re obscura temere debemus ; ne forte quod postea veritas patefecerit, quamvis libris sanctis sive Testamenti Veteris sive Novi nullo modo esse possit adversum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus". 185 et in Encheridion : Cf. Augustinus, *Enchiridion*, cap. 15, n. 58 (PL 40, 260 ; CCL 46, p. 88, lin. 62-65) : "...dicant qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt : ego me ista ignorare confiteor. Sed ne illud quidem certum habeo, utrum ad eandem societatem pertineant sol et luna et cuncta sidera : quamvis nonnullis lucida corpora esse, non cum sensu vel intelligentia, videantur". Ad quam Augustini auctoritatem etiam refert S. Thomas, *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. et *Quodlib. XII*, q. 5, art. 2 [9], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 406, lin. 14) eamque extense laudat *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp.

Vtraque autem opinio rationem probabilitatis habet. Consideratio enim necessitatis corporum celestium inducit ad ponendum ea esse animata, cum in rerum genere uiuentia omnibus non uiuentibus preferantur ; set consideratio nobilitatis substantiarum spiritualium ad contrarium nos inducit. Non enim superiores spirituales substantie habere possunt de operibus anime nisi que pertinent ad intellectum, quia alie operationes uite sunt actus anime in quantum est forma corporis corruptibilis transmutabilis : cum quadam enim transmutatione et alteratione corporali sunt ; nec intellectus superiorum substantiarum indigere uidetur ut a sensibilibus cognitionem accipiat sicut intellectus noster. Si ergo nulla est in eis de operationibus uite nisi intelligere et uelle, que non indigent organo corporali, earum dignitas unionem ad corpus excedere uidetur. Harum autem duarum considerationum secunda efficacior est quam prima : unio enim corporis et anime non est propter corpus, ut corpus scilicet nobilitetur, set propter animam, que indiget corpore ad sui perfectionem, sicut supra dictum est. Si quis autem magis intime consideret, forte inueniet in hiis duabus opinionibus aut nullam aut modicam dissonantiam esse. Quod sic intelligendum est. Non enim potest dici quod motus corporis celestis consequatur aliquam formam corpoream sicut motus sursum consequitur formam ignis : manifestum est enim quod una forma naturalis non inclinat nisi ad unum. Ratio autem motus repugnat unitati, quia de ratione motus est quod aliquid aliter se habeat nunc et prius : unde non inclinat forma naturalis ad motum propter ipsum motum set propter esse in aliquo ubi, quo adepto quiescit motus ; et sic accideret in motu celi si consequeretur aliquam formam naturalem. Oportet igitur dicere quod motus celi sit ab aliqua substantia intelligente : nam finis huius motus non potest esse nisi quoddam bonum intelligibile abstractum, propter quod mouet substantia intelligens que mouet celum, ut scilicet assequatur eius similitudinem in operando, et ut explicetur in actu id quod uirtute continetur in illo intelligibili bono, et precipue completio numeri electorum, propter quos omnia alia esse uidentur.

Sic igitur erit duplex ordo substantiarum spiritualium, quarum quedam erunt motores celestium corporum et uniuntur eis sicut motores mobilibus, sicut etiam Augustinus dicit in III De

Pecia 3 : α = Ba¹F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca²Ca³O¹ 192 spirituales substantie *inu.* β 196 transmutabilis *scrips. cum* Li sCa²] intransmutabilis *cet.* 206 corpus² *scrips. cum* O³ sP⁴ β] corpori *cet.* α 209 consideret *scrips. cum* O³P¹ Av sCa²M¹P⁴] consideretur *cet.* 214 sursum *scrips. cum* β *sec.m.* LiM¹P³] sensuum α 226 intelligens] intellectus F⁴In³P¹ β 228 operando *coni. cum* sCa²] orando *codd.* 228 explicetur *coni. cum* β] explicet α 232 erit *scrips. cum* Ba¹O³P¹P³ β sP⁴] esset M¹ erunt *cet.* α 233 quarum *scrips. cum* LiM¹ sP⁴] quorum *cet.* 233 quedam *coni. cum* M¹ β(–Ca²) sP⁴] quidam α Ca²

186-187 Vtraque... habet : S. Thomas nullum dubium habuit quin corpora celestia a substantiis spiritualibus moveantur. E contrario, in dubium remansit circa quaestionem utrum ille substantie spirituales eis uniantur ad modum cuiusdam motoris suo mobili an potius ad modum cuiusdam formae suae materiae, ita ut possit dici corpora celestia esse 'animata' sive 'viventia'. Quod dubium patet ex hoc quod pluries refert quod circa hanc quaestionem tam inter philosophos quam inter 'ecclesiae doctores' quidam affirmaverunt, quidam negaverunt, quidam dubitaverunt. [v. g. hic supra, lin. 170-185 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 8, ad 3 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 70-71, lin. 342-379) ; *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. ; *Quodl. XII*, q. 5, art. 2 [9], resp. per totum (ed. leon., tom. XXV.2, p. 405-406) ; etc.]. Cf. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 8, q. 1, art. 1, resp. : "error philosophorum ponentium angelos esse formas orbium et multiplicari secundum eorum numerum" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 9, ad 14 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 167, lin. 499-507) : "corpus autem celeste, quia perfectius est, non requirit aliquam substantiam spiritualem que perficiat ipsum ut forma set que perficit ipsum ut motor tantum..." ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 70 (ed. leon., tom. XIII, p. 449b, lin. 7 - p. 450a, lin. 20) : "Primum igitur mobile, scilicet celum, est animatum, secundum opinionem Aristotilis. Vnde et in II De Celo dicitur expresse quod celum est animatum... inquiramus igitur, secundum opinionem Aristotilis, qua anima sit celum animatum... Hoc autem quod dictum est de animatione celi, non diximus quasi asserendo secundum fidei doctrinam, ad quam nihil pertinet siue sic siue aliter dicatur..." ; cap. 90 (p. 550, lin. 15-17) : "Omne corpus uiuens aliquomodo secundum animam localiter mouetur : nam corpora celestia, *si* tamen sint animata,..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 8, ad 3 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 71, lin. 364-371) : "Hoc igitur pro firmo tenentes quod corpora celestia ab aliquo intellectu mouentur, saltem separato, propter argumenta utramque partem sustinentes, dicamus aliquam substantiam intellectualem esse perfectionem corporis celestis ut forma, que quidem habet solam potentiam intellectiuam, non autem sensitiuam..." ; *Quodl. XII*, q. 5, art. 2 [9], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 406, lin. 11-13) : "Ego autem dico, secundum Augustinum, II super Genesim ad litteram, quod non refert ad fidem utrum sic uel aliter sit..." ; etc. — Insuper, Aristotelis positionem corpora celestia esse animata haud raro dubitative tractat, v. g. *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 4 : "nam anima corporis celestis, *si* sit animatum,..." ; et *ibid.*, cap. 6 : "Et hoc quidem est uerum secundum opinionem Aristotiles, *inquantum* celum ponitur animatum anima intelligente et desiderante" ; etc. 189-190 uiuentia... preferantur : Vide supra, adn. ad lin. 112-113. 205-208 unio enim... perfectionem : Cf. *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. : "unio anime et corporis non est propter corpus set propter animam : non enim forma est propter materiam set e conuerso". Et vide supra, art. 2, adn. ad lin. 35-38. 208 sicut supra dictum est : Vide supra, q. 2, arg. 5, lin. 34-41. 214 sicut motus... ignis : Cf. Arist., *Physica*, Lib. IV, 214b14. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 158, lin. 17-18) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accomodatus in ed. leon., tom. II, p. 180) : "ut ignis quidem sursum". Et S. Thomas ad hoc in *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 8, (lectio 11) n° 2 p. 181a, n. 2) : "sicut motus naturalis ignis est sursum". Exemplum saepissime a S. Thoma apponitur, velut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 26, q. 1, art. 1, resp. ; *Quest. disp. de Malo*, q. 2, art. 4 (ed. leon., tom. XXIII, p. 39, lin. 149-151) ; *IaIIae*, q. 13, art. 2, ad 2 ; q. 41, art. 3, resp. ; etc. 235-237 Augustinus... rationalem : Vide supra, adn. ad lin. 76-78.

Trinitate quod omnia corpora reguntur a Deo per spiritum uite rationalem ; et idem habetur a Gregorio in IV Dyalogorum. Quedam uero erunt fines horum motuum, que sunt omnino abstracte et corporibus non unite, alie uero uniuntur corporibus celestibus per modum quo motor unitur mobili : et hoc uidetur sufficere ad saluandum intentionem Platonis et Aristotilis. Et de Platone quidem manifestum est : Plato enim, sicut supra dictum est, etiam corpus humanum non dixit aliter animatum, nisi in quantum anima unitur corpori ut motor. Ex dictis uero Aristotilis manifestum est quod non posuit in corporibus celestibus de uirtutibus anime nisi intellectiuam ; intellectus uero secundum ipsum nullius corporis actus est. Dicere autem ulterius quod corpora celestia hoc modo sint animata sicut inferiora corpora, que per animam uegetantur et sensificantur, repugnat incorruptibilitati celestium corporum ; sic igitur negandum est corpora celestia esse animata eo modo quo ista inferiora corpora animantur. Non est tamen negandum corpora celestia esse animata, si per animationem nichil aliud intelligatur quam unio motoris ad mobile. Et istos duos modos uidetur Augustinus tangere in II Super Genesim ad litteram : dicit enim " Solet queri utrum celi luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos et, si habent, utrum ab eis etiam uitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium ". Set licet ipse sub dubio utrumque relinquat, ut per sequentia patet, secundum premissa dicendum est quod habent rectores spiritus, a quibus tamen non sic animantur sicut inferiora animalia a suis animabus.

1. Ad primum ergo dicendum quod corpus celeste attingit substantias spirituales in quantum inferior ordo substantiarum spiritualium corporibus celestibus unitur per modum motoris.

2. Ad secundum dicendum quod secundum

Pecia 3 : α = $Ba^1F^4In^5LiM^1O^2O^3P^1P^3P^4$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3O^1$ 238 Quedam] et sic *praem.* α *et del.* uero] non $Ba^1M^1O^3P^1P^3$ 259 si] set $Ba^1F^4LiM^1O^2P^1$ 275 unitur] uniuntur Ba^1 Ca^2 uniatur Ba^2 *om.* O^3 uniantur $AvCa^3O^1$

237-238 et idem... IV Dyalogorum : Cf. ad sensum Gregorius Magnus (pseudo- ?), *Dialogorum Libri quatuor*, Lib. IV, cap. 6 (PL 77, 329B) : "Sed vitam animae in corpore manentis pensare possum ex ipsis motibus corporis, quia nisi corpori anima adesset, eiusdem membra corporis moveri non possent". Cf. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 14, q. 1, art. 3, resp. 244-247 Plato enim... ut motor : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 415b9 . Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 149) : "Amplius autem manifestum est, si sic sit actus corporis anima sicut nauta nauis" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 74) : "Amplius autem inmanifestum si sic corporis actus anima, sicut nauta nauis". Pro voce '*motor*', potius cf. ipsius S. Thomae ad hunc locum *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 2 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 76, lin. 153-157, cum adn.) : "Et quia Plato ponebat quod anima est actus corporis non sicut forma set sicut motor, subiungit quod hoc nondum est manifestum si anima sic sit actus corporis sicut nauta est actus nauis, scilicet ut *motor* tantum". Imagini 'nautae in naui', quam Platoni semper attribuit, etiam alibi S. Thomas iuxtaponit '*motorem*' [interdum invocando auctoritatem Gregorii Nysseni (id est Nemesii Emeseni), *De Natura Hominis*, ubi tamen non habetur]. Cf. v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 8, q. 5, art. 3, resp. : "quidam... imaginati sunt animam esse in corpore sicut in loco, ac si tantum esset *motor*, et non forma, sicut est nauta in naui" ; Lib. II, d. 1, q. 2, art. 4, ad 3 : "Plato posuit, ut Gregorius Nyssenus narrat, quod anima est in corpore sicut *motor* in mobili, ut nauta in naui..." ; *ibid.*, d. 8, q. 1, art. 2, ad 1 : "Talis assumptio terminatur ad aliquam unionem que est *motoris* ad motum, ut nautae ad nauem" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 57 (ed. leon., tom. XIII, p. 406a, lin. 9-12) : "Plato igitur posuit, et eius sequaces, quod anima intellectualis non unitur corpori sicut forma, set solum sicut *motor* mobili, dicens animam esse in corpore sicut nauta in naui" ; *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp. : "Platonici etiam animas corporibus uniri non ponebant nisi per contactum uirtutis ut *motor* mobili" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 11, resp. (ed. leon., tom. XIV.1, p. 98, lin. 160-163) : "Posuit enim Plato quod anima unitur corpori ut *motor* tantum et non ut forma ; dicens animam esse in corpore sicut nauta in naui..." ; *De Unitate Intellectus contra Auerroistas*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 292, lin. 88-91) : "Plato posuit animam non uniri corpori ut formam, set magis ut *motorem* et rectorem, ut patet per Plotinum et Gregorium Nissenum... Hanc igitur dubitationem insinuat Philosophus cum post premissa subiungit : amplius autem immanifestum si sic corporis actus anima sicut nauta in naui". — Ad relationem animam inter et corpus explicandam, S. Thomas in hac *Quest. disp. de spir. Creaturis* nusquam utitur comparatione quam in aliis suis operibus saepius affert, nempe "ut vestimentum corpori" vel 'ut *indumentum corpori*", de qua cf. Nemesius Emesenus, *De Natura Hominis*, cap. 3, (ed. Verbeke-Moncho, p. 51-52). 245 sicut supra dictum est : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 252-257. 247-250 Ex dictis uero Aristotilis... intellectiuam : Cf. *Ia Pars*, q. 70, art. 3, resp., inde a medio, ubi tamen non explicite Aristoteli attribuitur haec sententia. Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 434b3-8, vel potius cf. ipse S. Thomas ad hoc in *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 11 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 254, lin. 113-117) : "... secundum opinionem Aristotilis : nam corpora celestia, que ponit esse animata, habent de partibus anime intellectum, non autem sensum, cum sint corpora uniformia non habencia distinctionem in organis que requiritur ad sensum". Circa interpraetationem huius Aristotelis loci faveas videre adn. in ed. leon., tom. XLV.1, p. 254. 250-251 intellectus... actus est : Vide infra, art. 9, adn. ad lin. 495-504. 257-260 Non est tamen negandum... ad mobile : Cf. ipse S. Thomas in opusculo *Responsio ad 43 Articulos*, art. 3 (ed. leon., tom. XLII, p. 328, lin. 99-101) : "Set celestia corpora a spirituali creatura moueri, a nemine sanctorum uel philosophorum negatum legisse memini". Cum grano salis tamen legendum, cum ex dubiis ibidem et in aliis suis operibus a S. Thoma motis pateat eum scivisse saltem aliquos, tam inter Sanctos Patres quam inter philosophos, revera in hac re dubitasse. 260-266 Et istos duos... animalium : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. II, cap. 18, n. 38 (PL 34, 279-280 ; CSEL 28.1 p. 62, lin. 4-16), ut supra laudatum in adn. ad lin. 184-185. 267-268 ut per sequentia patet : 'sequentia' hic sunt verba quae sequuntur apud August., *De Genesi ad Literam*, Lib. II, cap. 18, n. 38, ut supra laudata in fine adn. ad lin. 184-185. 276-278 secundum opinionem... inferioribus : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis Phisicorum Libros*, Lib. I, comm. 92 (ed. Venetiis 1562, tom. IV, f. 65, litt. E-F) ; et cf. *ibid.*, Lib. I, comm. 24 et Lib. II, comm. 22. Cf. Albertus Magnus, *De Caelo et Mundo*, Lib. I, tract. 3, cap. 8 (ed. Colon., tom. V.1, p. 73, lin. 35-37) : "Dicit tamen Auerroes, quod caelum est forma

opinionem Auerroys celum est compositum ex materia et forma sicut animal in inferioribus. Set tamen materia utrobique equiuoce dicitur : nam in superioribus corporibus non est potentia ad esse sicut in inferioribus, set ad ubi tantum ; unde ipsum corpus actu existens est materia, nec indiget forma que dat ei esse, cum sit ens actu, set que det ei motum solum : et sic corpus celeste habet nobiliorem formam quam corpus humanum, set alio modo. Si autem dicatur, sicut alii dicunt, quod ipsum corpus celeste est compositum ex materia et forma corporali, tunc adhuc dici poterit quod illa forma corporalis erit nobilissima in quantum est forma et actus, quia implet totam potentialitatem materie, ut non remaneat in ea potentialitas ad aliam formam.

3. Et per hoc etiam patet solutio ad tertium.

4. Ad quartum dicendum quod corpus celeste, ex hoc quod mouetur a spirituali substantia, sequitur quod habeat inclinationem ad ipsam sicut ad motorem, et non aliter.

5-6. Et similiter dicendum ad quintum et sextum.

7. Ad septimum dicendum quod substantia spiritualis que mouet celum habet uirtutem naturalem determinatam ad talis corporis motum, et similiter corpus celi habet naturalem aptitudinem ut tali motu moueatur ; et per hoc motus celi est naturalis, licet sit a substantia intelligente.

8. Ad octauum dicendum quod probabiliter dicitur quod imperio uoluntatis substantia spiritualis mouet corpus celeste. Quamuis enim materia corporalis secundum formalem transmutationem non obediat ad nutum spiritui creato set soli Deo, ut Augustinus dicit III De Trinitate, tamen quod ei obedire ad nutum possit secundum transmutationem localem etiam in nobis apparet, in quibus statim ad imperium uoluntatis sequitur motus corporalium membrorum. Si tamen supra imperium uoluntatis addatur etiam influxus uirtutis, non propter hoc sequitur fatigatio ex finitate uirtutis : quelibet enim uirtus superioris ordinis, licet sit finita in se et respectu sui superioris, est tamen infinita respectu suorum inferiorum, sicut etiam uirtus solis est infinita respectu generabilium et corruptibilium, per quorum productionem, etiam si in infinitum esset, non minoraretur ; et similiter uirtus intellectus est infinita respectu formarum sensibilium. Et sic etiam uirtus substantie spiritualis que mouet celum est infinita respectu motus corporalis : unde non sequitur in ea fatigatio.

9. Ad nonum dicendum quod anima que mouet animalia corruptibilia unitur eis secundum esse ; set substantia spiritualis que mouet celestia corpora unitur eis secundum moueri tantum ; unde moueri per accidens attribuitur anime corruptibilis animalis ratione sui ipsius. Oportet enim quod moto corpore cum quo est unum secundum esse ipsamet per accidens moueatur ; set moueri per accidens attribuitur motori inferioris orbis, non ratione sui ipsius set ratione mobilis, in quantum scilicet inferior orbis mouetur per accidens ut delatus motu superioris. Motor uero superioris orbis neutro modo per accidens mouetur, quia orbis eius non defertur set alios defert.

10. Ad decimum dicendum quod super hoc inuenitur Auerroys uarie locutus. In libro enim De substantia orbis dixit quod idem est quod mouet corpora celestia ut agens et finis ; quod quidem est ualde erroneum, presertim secundum eius opinionem qua ponit quod prima causa non est supra substantias mouentes primum celum : sic enim sequitur quod Deus sit anima primi celi secundum quod substantia que mouet primum celum ut agens dicitur anima eius. Et ratio qua hoc dixit est ualde insufficiens ; quia enim in

Pecia 3 : α = Ba^{1}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^4 β = AvBa^{2}Ca^{2}Ca^{3}O^1 291 ut *scripts. cum* P^{1}P^3 *sec.m.* Ca^{2}P^4] unde O^1 ubi *cet.* 293 etiam *om.* β(–O^1) 304 moueatur] moueat Ba^{1}In^{3}O^{2}O^{3}P^3 310 creato *scripts. cum* β *sec.m.* M^{1}P^4] creata α 312 tamen *om.* β 316 etiam influxus *inv.* β 322 productionem] perductionem F^{4}In^{3}LiO^{2}P^{1}pP^4 Ba^{2}Ca^{3}O^1 329 que] quo F^{4}In^{3}M^{1}pP^4 331 que] quo AvBa^{2}O^1 342 defertur *coni. cum sec.m.* Ca^{2}P^4] deferetur M^1 differtur O^3 Ba^{2}O^1 differt AvCa^3 differetur *cet.* α 345 defert *scripts. cum* LiO^{3}P^1 *sec.m.* Ca^{2}P^4] deffert M^1 deferet Ba^1 deferret AvCa^3 differret O^2 Ba^{2}O^1 differet pIn^{3}P^{3}pP^4 differetur F^4 347 corpora] circa β 350 mouentes *coni.*] mouentem α Ca^2 *om.* pAv mouente O^1 mouent Ba^{2}Ca^3 sAv 351 anima *scripts. cum* P^3 β sP^4] omnia α

tantum et elementa quattuor inferiora sunt materia eius. Et si quaeratur ab eo, qualiter caelum est intellectum et sensatum, si ipsum est forma simplex, respondet, quod intelligitur ex analogia sicut materia prima, sed illa intelligitur per analogiam ad formam, caelum autem intelligitur per analogiam ad materiam suam, quae sunt inferiora". 286-288 sicut alii dicunt... corporali : Non invenimus. 308-311 Quamuis enim... III De Trinitate : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. III, cap. 8, n. 13 (PL 42, 875 ; CCL 50, p. 139, 23-25) : "Nec ideo putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius, a quo haec potestas datur...". 345-347 In libro enim... et finis : Cf. Averroes, *De Substantia Orbis*, cap. 1 (ed. Venetiis 1562, tom. IX, f. 5r, litt. G). "Ergo nihil est in corporibus coelestibus, quo forma, qua est motus, differat ab ea, ad quem est motus : immo sunt eedem forme, et non differunt, nisi in dispositione". 354-357 quia enim... desideratum : Cf. Averroes, *De Substantia Orbis*, cap. 1 (ed. Venetiis 1562, tom. IX, f. 5v, litt. H) : "Et dicit Aristotiles quod intellectus, et intellectum idem sunt in corporibus coelestibus. Et hoc totum dictum est in aliis locis. Et non est dictum coelum habere animam, nisi propter appetitum existentem in eo, et motum localem...".

substantiis separatis a materia est idem intelligens et intellectum, extimauit quod sit idem desiderans et desideratum, quod non est simile : nam cognitio cuiuslibet rei fit secundum quod cognitum est in cognoscente, desiderium autem fit secundum conuersionem desiderantis ad rem desideratam. Si autem bonum desideratum inesset desideranti ex se ipso, non competeret ei quod moueret ad consequendum bonum desideratum : unde oportet dicere quod bonum desideratum, quod mouet ut finis, est aliud a desiderante, quod mouet ut agens. Et hoc etiam idem dicit in Commento XI Methaphisice : ponit enim ibi duos motores, unum coniunctum, quem uocat animam, et aliud separatum, qui mouet ut finis ; tamen ex toto hoc non habetur amplius quam quod substantia spiritualis unitur corpori celesti ut motor.

11. Ad undecimum dicendum quod corpora celestia dicit esse animata, quia substantie spirituales uniuntur ei ut motores, et non ut forme ; unde super VII Methaphisice dicit quod uirtus formatiua seminis non agit nisi per calorem qui est in semine, non ita quod sit forma in eo sicut anima in calore naturali, set ita quod sit ibi inclusa, sicut anima est inclusa in corporibus celestibus.

12. Ad duodecimum dicendum quod corpus celeste in quantum mouetur a substantia spirituali est instrumentum eius, et ita mouet in uirtute substantie spiritualis ad causandum uitam in istis inferioribus, sicut serra agit in uirtute artis ad causandum archam.

13. Ad tertium decimum dicendum quod ex illa ratione amplius haberi non potest quam quod corpora celestia a substantiis spiritualibus moueantur.

14. Ad quartum decimum dicendum quod secundum Damascenum quod celi dicuntur enarrare gloriam Dei, laudare uel exultare materialiter, in quantum sunt hominibus materia laudandi

Pecia 3 : α = $Ba^1F^4In^3LiM^1O^2O^3P^1P^3P^4$ β = $AvBa^2Ca^2Ca^3O^1$ 355 est idem *inu.* β intelligens] intellectus LiP^1 β 356 extimauit] estimauit O^3 Ba^2 existimauit P^3 $Ca^2Ca^3O^1$
Pecia 3 : α = $Ba^1Ca^2F^4In^3LiM^1O^2O^3P^1P^3P^4$ β = $AvBa^2Ca^3O^1$ 360 *transit* Ca^2 *a* β *in* α (*cf. Pref. p.*019a) 361 desideratum *coni.*] desiderati *codd.* 362 competeret] competent $F^4In^3LiM^1O^2$ *non liquet* pP^4 366 in Commento] 9m̃ Ba^1 β 367 enim *om.* β 377 eo] ea P^3 β 385 artis] artificis β 393 exultare] exaltare $Ca^2O^3P^1P^4$ β(–O^1)

366-369 Et hoc idem... ut finis : Cf. Averroes, *In Metaph.*, Lib. XI, comm. 36, 37, 38, 41 et 44 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, ut v. g. f. 318v, litt. HI) : "Amplius in libro de Anima formas abstractas esse intellectus. quapropter movens est intellectus, et est movens, quia agit motum, et quia est finis motus. Haec autem differunt in nobis, secundum illud, quod movet nos in loco secundum quod est agens, et quod movet nos in loco secundum quod est finis. Et habet duplex esse, in anima, et extra animam. quod autem est in anima, est agens motum, secundum vero, quod est extra animam, est movens secundum finem". 375-380 super VII Methaphisice... celestibus : Cf. Averroes, *In Metaphys.*, Lib. VII, cap. 31 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 181r, litt. F). "Sed universaliter non agit nisi per calorem, qui est in semine : non ita quod sit forma in eis, sicut anima in calore naturali, sed ita quod sit inclusa in eis, sicut anima est inclusa in corporibus coelestibus". 381-386 corpus celeste... archam : Pluries asserit S. Thomas quod corpus celeste est 'instrumentum' substantiae spiritualis a quo movetur. Ita v. g. *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 15, q. 1, art. 2, resp. : "Relinquitur uirtus spiritualis substantie in motu corporis celestis ad modum quo uirtus motoris relinquitur in *instrumento*" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 10, ad 4 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 171, lin. 214-219) : "*Instrumentum* spiritualis agentis non agit per uirtutem spiritualem nisi ex hoc quod agit per uirtutem corporalem. Secundum autem uirtutem corporalem corpus celeste non potest agere nisi in corpus..." ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 99 (ed. leon., tom. XIII, p. 594a, lin. 22 - b, lin. 11) : "Si substantie separate mouent corpora celestia, ut philosophi ponunt, quidquid prouenit ex motu corporum celestium attribuitur ipsis corporibus sicut *instrumentis*, eo quod mouent mota ; substantiis autem separatis mouentibus sicut principalibus agentibus. Agunt autem et mouent per intellectum. Sunt igitur causantes ea que fiunt per motum corporum celestium sicut artifex operatur per sua *instrumenta*..." ; Lib. III, cap. 23 (ed. leon., tom. XIV, p. 57a, lin. 1-5) : "Corpus igitur celi non agit ad generationem secundum propriam speciem, sicut agens principale, set secundum speciem alicuius superioris agentis intellectualis, ad quod se habet corpus celeste sicut *instrumentum* ad agens principale" ; cap. 24 (*ibid.*, p. 62a, lin. 8-15) : "Celum autem est causa inferiorum motuum secundum suum motum, quo mouetur a substantia intellectuali. Sequitur ergo quod sit sicut *instrumentum* intellectualis substantie. Sunt igitur forme et motus inferiorum corporum a substantia intellectuali causate et intente sicut a principali agente, a corpore uero celesti sicut ab *instrumento*" ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 5, art. 5, resp. : "Cum celum moueatur, in ipso existente sola aptitudine ad motum, principio uero actiuo existente extra, ut dictum est, mouetur et agit sicut *instrumentum* : hec est enim dispositio *instrumenti*, ut patet in artificialibus : nam in securi est sola aptitudo ad talem motum, principium autem motus in artifice est. Vnde et secundum philosophos, quod mouet, mouet ut *instrumentum*. In actione autem que est per *instrumentum*, non potest esse finis aliquis in ipso *instrumento*, nisi per accidens, in quantum *instrumentum* accipitur ut artificiatum et non ut *instrumentum*" ; art. 6, ad 10 : "Corpora celestia, etiam si non sint animata, mouentur a substantia uiuente separata, cuius uirtute agunt, sicut *instrumentum* uirtute principalis agentis" ; *Ia Pars*, q. 70, art. 3, ad 3 : "Corpus celeste, cum sit mouens motum, habet rationem *instrumenti*, quod agit in uirtute principalis agentis" ; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 7 : "Et cum corpora celestia sint quasi *instrumenta* substantiarum separatarum mouentium, sequitur quod..." ; *Compendium Theologie*, Pars I, cap. 171 (ed. leon., tom. XLII, p. 148, lin. 55-74) : "Oportet igitur hinc considerare finem motus celi. Manifestum est enim quod omne corpus motum ab intellectu est *instrumentum* ipsius. Finis autem motus *instrumenti* est forma a principali agente concepta, que per modum *instrumenti* in actum reducitur... Completo igitur numero hominum ad uitam eternam producendorum, et eis in uita eterna constitutis, motus celi cessabit, sicut motus cuiuslibet *instrumenti* cessat postquam fuerit opus perfectum". Cf. Th. Litt, *op. cit.*, p. 179-185. 392-394 secundum Damascenum... materialiter : Vide supra, adn. ad lin. 130-132.

uel enarrandi uel exultandi : similia enim inueniuntur in Scripturis de montibus et collibus et aliis inanimatis creaturis.

1. Ad primum uero eorum que in contrarium obiciuntur dicendum quod Damascenus remouet corpora celestia esse animata, ita quod substantie spirituales uniantur eis ut forme sicut corruptibilibus animalibus.

2. Ad secundum dicendum quod unus angelus deputatur ad custodiam unius hominis quamdiu uiuit : unde non est inconueniens si deputatur ad mouendum celeste corpus quamdiu mouetur.

3. Ad tertium dicendum quod, si corpora celestia sunt animata, spiritus eis presidentes in societate angelorum computantur : unde Augustinus dicit in Encheridion " Nec illud certum habeo, utrum ad societatem angelorum pertineant sol et luna et cuncta sidera, quamuis nonnullis lucida esse corpora, non cum sensu uel intelligentia, uideantur ".

4. Ad quartum dicendum quod in hoc nulla est dubitatio, si sequamur opinionem Damasceni ponentis angelos qui peccauerunt de numero eorum fuisse qui corporibus corruptibilibus preferuntur ; si uero secundum sententiam Gregorii etiam de superioribus aliqui peccauerunt, dicendum quod Deus eos quos ad hoc ministerium deputauit custodiuit a casu, sicut et plures aliorum.

5. Ad quintum dicendum quod non dicimus " ora pro me, sol ", tum quia substantia spiritualis non unitur corpori celi ut forma set ut motor, tum ut auferatur ydolatrie occasio.

6. Ad sextum dicendum quod secundum Philosophum in IV Phisicorum motor celi est in aliqua parte eius et non in toto, et sic non circuit gyrum celi ; secus autem est de anima, que dat esse corpori secundum totum et partes.

< Articulus septimus >

Septimo queritur utrum substantia spiritualis corpori aereo uniatur. Et uidetur quod sic. Dicit enim Augustinus III Super Genesim ad litteram et IV De ciuitate Dei quod demones habent corpora aerea ; set demones sunt substantie

Pecia 3 : α = Ba¹Ca²F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca³O¹ 395 exultandi] exaltandi Ca²O³P¹ β(–O¹) 405 deputatur] deputetur O² β 413 intelligentia *coni. cum* O³P¹] intellectiua α(–O³P¹) intellectum Ba² intellecta O¹ intellectu AvCa³ 417 ponentis] ponentes Ba¹LiO²pP⁴ 422 plures *scrips. cum* O³pP³P⁴ β sCa²] pluries *cet.* α 426 tum *coni. cum* Ba² *sec.m.*Ca²] tantum *cet.*

395-397 similia... creaturis : Perplura ex Sacra Scriptura hic colligi possent. Cf. v. g. integrum 'Canticum trium iuvenum', Daniel, 3, vv. 52-90, cuius v. 75 sic sonat : "benedicite montes et colles Domino et laudate et superexaltate eum in saecula" ; Psalmus 148, ubi v. 7-8 canitur : "laudate Dominum... montes et colles". 399-402 Damascenus... animalibus : Vide supra, adn. ad lin. 130-132. Et cf. contra simile argumentum (cum eadem auctoritate Damasceni) Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 14, pars I, art. 3, q. 2, sol. ad 4 (ed. QR, tom. II, p. 349) : "Hoc autem multo magis reperitur in motu caeli, quod movetur ab Angelo sive ab Intelligentia, separata secundum substantiam, unita secundum virtutem, quam si moveretur a propria forma". 409-414 Augustinus... uideantur : Cf. Augustinus, *Enchiridion*, Lib. unic., cap. 15, n. 58 (PL 40, 260 ; CCL 46, p. 81, lin. 62-65) ut supra laudatum in adn. ad lin. 185. 416-419 opinionem Damasceni... preferuntur : Cf. Ioh. Damascenus, *De Fide orthodoxa*, Lib. II, § 4 (PG 94, 873C-875A), Burgundione Pisano interprete, Lib. II, cap. 18 (ed. Buytaert, p. 75, lin. 3-4). "Ex hiis angelicis virtutibus, qui praeerat terrestri ordini et cui terrae custodia commissa a Deo erat...". Cf. *Ia Pars*, q. 63, art. 7, resp. : "Damascenus dicit quod maior eorum qui peccauerunt, fuit terrestri ordini prelatus" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 10 (ed. leon., tom. XXIII, p. 327, lin. 101-104) : "secundum illos qui dicunt quod demones non fuerunt ex illis superioribus angelis set ex illis qui preficiuntur a Deo huic terrestri ordini, secundum proportionem sue nature". 419-420 sententiam Gregorii... peccaverunt : Cf. Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia*, Lib. II, hom. 34 (PL 76, 1250 B-C) : "Quibus nimirum ordinibus ille primus angelus ideo ornatus et opertus exstitit, quia dum cunctis agminibus angelorum praelatus est, ex eorum comparationes clarior fuit". Nichil tamen ibi de aliquorum superiorum angelorum peccato dicitur, sed per additionem verborum 'qui peccavit' in hoc sensu verba Gregorii explicitat S. Thomas, *Ia Pars*, q. 63, art. 7, sed contra : "Dicit Gregorius in Homelia de Centis Ouibus, quod primus angelus qui peccauit, dum cunctis agminibus angelorum prelatus, eorum clatitatem transcenderet, ex eorum comparatione clarior fuit". 427-430 secundum Philosophum... gyrum celi : Cf. Arist., *Physica*, rectius Lib. VIII, 267b6-9. Vide supra, art. 4, arg. 10, adn. ad lin. 77-79.

LOCI PARALLELI : *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 8, q. 1, art. 1 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 90 et 91 ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6 ; *Ia Pars*, q. 51, art. 1 ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1 ; *De Substantiis separatis*, cap. 18 et 19. 3-5 Augustinus... corpora aerea : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. III, cap. 10, n. 14 (PL 34, 284 ; CSEL 28.1, p. 72, lin. 22-24) : "etsi daemones aeria sunt animalia, quoniam corporum aeriorum natura vigent et propterea morte non dissolvuntur..." ; quam Augustini auctoritatem etiam laudat S. Thomas, *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, arg. 1. Et *De Civitate Dei*, rectius Lib. VIII, cap. 16 (PL 41, 241 ; CSEL 40.1, p. 381, lin. 4-24 ; CCL 47, p. 233, lin. 1-21) : "De moribus ergo daemonum cum idem Platonicus (= Apuleius) loqueretur... breviter autem eos definiens ait, daemones esse genere animalia, animo passiva, mente rationalia, corpore aerea, tempore aeterna... quod corpore aerea, ipsi sunt soli". Similem daemonis definitionem habet Calcidius, *Comment. in Timaeum*, cap. 135, (ed. Waszink, p. 175, lin. 16-18) : "Erit ergo definitio daemonis talis : Daemon est animal rationabile immortale patibile aethereum diligentiam hominibus impertiens" ; ad quod refert S. Thomas, *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, arg. 8 (ed. leon., tom. XXIII, p. 280, lin. 85-87) : "Dicit enim Calcidius in commento super Tymeum 'Demon est animal rationale immortale, passibile animo, ethereum corpore'". Etiam cf. Apuleius, *De Deo Socratis*, ut legitur apud Augustinum, *De Civitate Dei*, Lib. VIII, cap. 16 (vide hic supra), et ad quod pluries explicite refert S. Thomas, ut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 8, q. 1, art. 1, arg. 1 : "Augustinus enim in libro De Ciuitate Dei inducit uerba Apuleii diffinientis demones sic : demones sunt

spirituales ; ergo substantia spiritualis corpori aereo unitur.

2. Preterea. Augustinus in libro De diuinatione demonum dicit quod demones subtilitate aerei corporis sensum humanum transcendunt ; hoc autem non esset nisi aereo corpori naturaliter unirentur ; ergo substantie spirituales aereo corpori uniuntur.

3. Preterea. Medium non discrepat ab extremis ; set in regione celestium corporum inuenitur uita secundum ponentes corpora celestia animata, in regione autem terre inuenitur uita in animalibus et plantis ; ergo et in regione media, que est aeris, inuenitur uita. Nec hoc potest referri ad uitam auium, quia aues ad modicum spatium aeris supra terram eleuantur ; nec uideretur conueniens quod totum aliud spatium aeris uacuum uita remaneret : oportet igitur ponere, ut uidetur, ibi esse aliqua aerea animalia. Ex quo sequitur quod alique substantie spirituales aereo corpori uniantur.

4. Preterea. Nobilioris corporis nobilior est forma ; set aer est nobilius corpus quam terra, cum sit formalius et subtilius ; si igitur corpori terrestri, scilicet humano, unitur substantia spiritualis que est anima, multo forcius corpori aereo uniretur.

5. Preterea. Eorum que magis conueniunt facilior est unio ; set aer magis uidetur conuenire cum anima quam corpus commixtum, quale est corpus hominis, quia, ut Augustinus dicit Super Genesim ad litteram, anima per aerem administrat corpus ; ergo magis nata est uniri anima corpori aereo quam etiam corpori commixto.

6. Preterea. Dicitur in libro De substantia orbis " Motus circularis proprius est anime ",

Pecia 3 α = Ba¹Ca²F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca³O¹

6 spirituales... spiritualis] speciales... specialis Ba¹Ca²F⁴In³LiM¹O² 11 non *om.* β 18 media] media F⁴M¹pP⁴ β(–O¹) mediā In³Li 39 etiam] *om.* O¹ et Ba²Ca³

genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore eterna" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, arg. 8 (ed. leon., tom. XXIII, p. 280, lin. 88-90) : "Et Apuleius dicit in libro De Deo Socratis quod demones sunt 'genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore eterna'" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 90 (ed. leon., tom. XIII, p. 550b, lin. 21-24) : "Per hoc autem excluditur opinio Apuleii, et quorumdam Platonicorum, qui dixerunt demonia esse animalia corpore aerea, mente rationabilia, animo passiua, tempore eterna". Cf. etiam *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 11 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 256, lin. 153-156) ; *Sententia Libri de Celo et Mundo*, Lib. II, cap. 8 (lect. 13), n. 6 in fine (ed. leon., tom. III, p. 172). [Eandem Apuleii definitionem etiam alibi pluries refert Augustinus, ut v. g. *De Ciuitate Dei*, Lib. IX, cap. 8 in initio (PL 41, 263 ; CSEL 40.1, pag. 603, lin. 15-17 ; CCL 47, p. 256, lin. 3-4) ; ad quem locum refert S. Thomas, v. g. *In Librum Beati Dionysii de diuinis Nominibus Expositio*, cap. IV, lectio 19, n. 538 (ed. C. Pera, p. 196) : "Quidam enim posuerunt demones esse animalia corpore aerea, mente rationalia, animo passiua, tempore eterna, ut Apuleius dicit et Augustinus introducit IX De Ciuitate Dei"]. 8-10 Augustinus... transcendunt : Cf. Augustinus, *De Divinatione Daemonum*, Lib. unic., cap. 3, n. 7 (PL 40, 584 ; CSEL 41, p. 603, lin. 15-17) : "Daemonum ea est natura, ut aerii corporis sensu terrenorum corporum sensum facile praecedant : celeritate etiam propter eiusdem aerii corporis superiorem mobilitatem, etc.". 14-15 Preterea. Medium... uniantur : Simile arg. *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, arg. 6 (ed. leon., tom. XXIII, p. 279-280, lin. 56-67). 14 Medium... extremis : De hoc adagio vide supra, art. 3, adn. ad lin. 199-200. 15-16 in regione celestium... celestia animata : Vide supra, art. 6, resp., v. g. lin. 176-185 (cum adn.). 18-19 et in regione media, que est aeris : De regione media inter regionem terrae eamque caelestium corporum, cf. v. g. Albertus Magnus, *Commentarii in II Sententiarum*, d. 6, art. 5 (ed. Borgnet, tom. 27, p. 132) : "Secundum Philosophos tres sunt aeris regiones, quas quidam zonas vocant, quidam autem interstitia : superior, inferior et media... Media autem inter has... est habitatio daemonum..." ; Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 6, dubium 1 (ed. QR, tom. II, p. 169) : "Divina clementia et providentia locum sequestratum providit daemonibus, ne nimis acriter nos tentarent, nec tamen nimis a nobis longinquum, ut possent nos exercitare. Unde quod habitent in caliginoso aere, hoc divinae sententiae est ; quod vero ad nos veniant, hoc permissionis est. Unde cum triplex sit aeris interstitium, si queratur, in qua parte sint, probabile videtur, quod sint in medio...". 19-21 Nec hoc potest... eleuantur : Cf. v. g. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. III, cap. 7, n. 10 (PL 34, 283 ; CSEL 28.1, p. 70, lin. 11-16) : "Quia videlicet hoc caliginosum et humidum spatium, in quo aves volant, illi spatio contiguum est, ubi volare non possunt, quod iam merito tranquilitatis et quietis pertinet ad firmamentum coeli. In coelo ergo volant aves, sed in isto, quod ille psalmus etiam terrae nomine includit..." ; Beda Venerabilis, *Hexaemeron*, Lib. I, super cap. 1, v. 20 (PL 91, 26C ; CCL 118.A, p. 21, lin. 631 - p. 22, lin. 640) : "Sed intelligendum est, quod ideo dictum sit volare aves sub firmamento coeli, quia hoc nomine etiam aether indicetur, hoc est, superius illud aeris spatium quod a turbulento hoc et caliginoso loco in quo aves volant usque ad astra pertingit, et esse tranquillum prorsus ac luce plenum non immerito creditur... Ideoque aves recte dicuntur secus firmamentum volare, quia vicina sunt, ut diximus, aetheri turbulenta haec aeris spatia, quae volatus avium sustinent...". 27-32 Preterea. Nobilioris... uniretur : Simile arg. *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, arg. 4 (ed. leon., tom. XXIII, p. 279, lin. 33-48). 28 set aer est... quam terra : Cf. Arist., *De generatione et Corruptione*, Lib. I, 318b32-33. Transl. Vetus (AL IX.1, p. 21, lin. 8-12) et Transl. Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 290) : "Spiritus autem (Nova : quidem enim) et aer secundum quidem sensum minus sunt... secundum veritatem autem magis hoc aliquid et species hec quam terra". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Generatione et Corruptione*, Lib. I, cap. 3 (lectio 8), n. 8 (ed. leon., tom. III, p. 294). 33-39 Preterea. Eorum que magis... commixto : Simile arg. *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, arg. 5 (ed. leon., tom. XIII, p. 279, lin. 49-56). 36-38 ut Augustinus... corpus : Cf. Augustinus, *De Genesi ad Litteram*, Lib. VII, cap. 15, n. 21 (PL 34, 363 ; CSEL 28.1, p. 213, lin. 14-19) : "Quapropter non est quidem humanae animae natura, nec de terra, nec de aqua, nec de aere, nec de igne quolibet ; sed tamen crassioris corporis sui materiam, hoc est, humidam quamdam terram, quae in carnis versa est qualitatem, per subtilioris naturam corporis administrat, id est per lucem et aerem". *Ibid.*, cap. 19, n. 25 (PL 34, 364 ; CSEL 28.1, p. 215, lin. 25 - p. 216, lin. 1) : "Per lucem tamen et aerem, quae in ipso quoque mundo praecellentia sunt corpora, magisque habent faciendi praestantiam, quam patiendi corpulentiam sicut humor et terra, tamquam per ea quae spiritui similiora sunt, corpus administrat". 40-41 Dicitur in libro... est anime : Cf. Averroes, *De Substantia Orbis*, cap. 2 (ed. Venetiis 1562, tom. IX, f. 6r, litt. B). Vide supra, art. 6, arg. 13, adn. ad lin. 117.

et hoc ideo quia anima quantum est de se indifferens est ut moueat in omnem partem ; set hoc etiam uidetur aeri conuenire, quia est cum leuibus leuis et cum grauibus grauis ; ergo anima maxime uidetur aeri uniri.

Set contra. Anima est actus corporis organici ; set corpus aereum non potest esse organicum quia, cum non sit terminabilis termino proprio set solum alieno, non est figurabilis ; ergo substantia spiritualis que est anima non potest corpori aereo uniri.

Responsio. Dicendum quod impossibile est substantiam spiritualem corpori ‹aereo› uniri. Quod potest manifestari tripliciter : primo quidem quia inter omnia alia corpora corpora simplicia elementorum sunt imperfectiora, cum sint materialia respectu omnium aliorum corporum ; unde non est conueniens secundum rationem ordinis rerum quod aliquod simplex corpus elementare spirituali substantie uniatur ut forma. Secunda ratio est quia aer est corpus simile in toto et in omnibus suis partibus : unde si alicui parti aeris unitur aliqua spiritualis substantia, eadem ratione et toti aeri unietur, et similiter cuilibet alteri elemento, quod uidetur absurdum. Tertia ratio est quia substantia spiritualis dupliciter alicui corpori inuenitur uniri : uno modo ad exhibendum corpori motum, sicut dictum est quod corporibus celestibus spirituales substantie uniuntur ; alio modo ut substantia spiritualis per corpus iuuetur ad propriam suam operationem, que est intelligere, sicut anima humana unitur corpori ut per sensus corporeos scientias acquirat. Aeri autem substantia spiritualis non potest uniri neque ratione motus, quia aeri est connaturalis motus quidam qui consequitur formam eius naturalem, nec inuenitur aliquis motus aut in toto aere aut in aliqua eius parte, qui non possit reduci in aliquam causam corporalem : unde ex motu eius non apparet quod aliqua substantia spiritualis ei uniatur ; neque etiam unitur spiritualis substantia corpori aereo propter perfectionem intellectualis operationis : corpus enim simplex non potest esse instrumentum sensus, ut probatur in libro De anima. Vnde relinquitur quod spiritualis substantia nullo modo corpori ‹aereo› uniatur.

1. Ad primum ergo dicendum quod, ubicumque Augustinus dicit demones habere aerea corpora,

Pecia 3 α = Ba^{1}Ca^{2}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^{4} β = AvBa^{2}Ca^{3}O^{1} 43 set] *om.* Ca^{3} secundum Av ergo Ba^{2} 49 sit] sint AvO^{1} sicut Ba^{2}Ca^{3} 54 aereo *suppl. cum sec. m.* Ca^{2}P^{4}] *om. cet.* 56 omnia alia *inu.* P^{1} β(–Ca^{3}) 56-57 simplicia elementorum *inu.* P^{3} β 69 motum] moto β 72 iuuetur *coni.*] uniretur LiO^{2}P^{1} O^{1} unitur P^{3} unietur *cet.* 82-83 spiritualis substantia *inu.* In^{3} β 88 aereo *suppl.*] *om. codd.*

47-52 Set contra... aereo uniri : Cf. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. : "Oportet quod tales substantiae corporibus organicis uniantur, ut actiones talium potentiarum per determinata organa exequantur. Tale autem non potest esse corpus aereum, eo quod non est figurabile". *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIII, p. 283, lin. 341-347) : "Secundo quia omne corpus animatum inferius est organicum, propter diuersas operationes anime, corpus autem organicum esse non potest nisi sit in se terminabile et figurabile ; quod aeri non conuenit : unde nullum corpus aereum potest esse animatum, presertim quia si in se non sit terminabile non potest a circumsistente aeri distingui". 47 Anima... organici : Vide supra, art. 4, adn. ad lin. 77-79. 61-66 Secunda ratio... absurdum : Cf. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. : "Secundo quia corpus homogeneum et uniforme oportet quod habeat eamdem formam in toto et in partibus. Totum autem aeris corpus uidemus esse unius nature ; unde oportet, si substantie alique spirituales aliquibus partibus aeris sunt unite, quod etiam toti aeri uniantur ; et sic totus aer erit animal, quod irrationabile dici uidetur". *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIII, p. 383, lin. 335-338) : "Primo quidem, quia cum aer sit corpus simile in toto et in partibus, necesse est si alique partes aeris animate ponuntur, quod totus aer sit animatus ; quod patet esse falsum : quia nulla operatio uite nec per motum nec per aliquid aliud deprehenditur in toto aere". 69-71 sicut dictum est... uniuntur : Vide supra, art. 6, ut v. g. lin. 176-185, cum adn. 84-86 corpus... De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 434b8-11. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 494) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 252) : "At vero si sensum habet, necesse est corpus esse aut simplex aut mixtum, inpossibile autem est simplex : tactum enim non habebit (Nova : non haberet). Est autem necesse hunc esse (Nova : hunc habere)". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 11 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 256, lin. 181-188) : "...si aliquod corpus habet sensum, necesse est quod uel sit simplex uel mixtum, et inpossibile est quod sit simplex, quia, si esset corpus simplex, non haberet tactum. Quem quidem sensum necesse est omne animal habere...". 86-88 Vnde relinquitur... uniatur : Cf. similis conclusio in *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIII, p. 283, lin. 366-369) : "Vnde relinquitur quod nullum corpus aereum possit esse animatum ; et ideo dicimus demones non habere corpora naturaliter sibi unita". 89-92 ubicumque Augustinus... opiniones aliorum : Praeter loc. cit. supra in adn. ad lin. 3-5 et infra in adn. seq., cf. v. g. *De Genesi ad Litteram*, Lib. XI, cap. 13, n. 17 (PL 34, 436 ; CSEL 28.1, p. 346, lin. 3-5) : "(rationalis creature spiritus...) In quo tamen bonum est hoc ipsum quod vivit, et vivificat corpus, sive aerium, sicut ipsius diaboli vel daemonum spiritus, sive terrenum, sicut hominis anima". Qua de auctoritate dicit S. Thomas, *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, ad 1 (ed. leon., tom. XXIII, p. 283, lin. 370-374) : "Augustinus ibi et in multis locis loquitur de corporibus demonum secundum quod uisum est quibusdam doctis hominibus, id est Platonicis, ut patet ex auctoritate eius supra inducta". Item ad auctoritatem ex *De Civitate Dei*, Lib. XXI, cap. 10, n. 1 (vide in adn. seq.) respondit S. Thomas, *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, ad 9 (ed. leon., tom. XXIII, p. 284, lin. 448-450) : "Augustinus ibi loquitur secundum Platonicos ; unde dixit ibidem 'sicut doctis hominibus uisum est'". Item *De Civitate Dei*, Lib. IX, cap. 10 (PL 41, 265 ; CSEL 40.1, p. 422, lin. 17-24 ; CCL 47, p. 258, lin. 1-9) : "Plotinus... Platonem caeteris excellentius intellexisse laudatur. Is cum de humanis animis ageret... Ita hoc ipsum quod mortales sunt homines corpore, ad misericordiam Dei Patris pertinere arbitratus est, ne semper huius vitae miseria tenerentur. Hac misericordia indigna iudicata est iniquitas

non loquitur asserendo quasi ex sententia propria set secundum opiniones aliorum : unde ipse dicit in XXI De ciuitate Dei " Sunt quedam sua etiam demonibus corpora, sicut doctis hominibus uisum est, ex isto aere crasso atque humido ; si autem nulla quisque habere corpora demones asserat, non est de hac re aut laborandum operosa inquisitione aut contentiosa disputatione certandum ".

2. Et per hoc patet solutio ad secundum.

3. Ad tertium dicendum quod in inferiori regione, scilicet circa terram, est locus mixtionis elementorum ; corpora autem mixta, quanto magis ad equalitatem mixtionis perueniunt, tanto magis recedunt ab extremis contrariorum : et sic quandam similitudinem consequntur celestium corporum, que sunt sine contrarietate. Et sic patet quod uita magis potest esse in supprema et infima regione quam in media, presertim cum in istis inferioribus tanto paratius est corpus ad uitam quanto propinquius fuerit equalitati complexionis.

4. Ad quartum dicendum quod corpus aeris est nobilius quam terra ; set corpus equalis complexionis est nobilius utroque, quia magis elongatum a contrarietate. Et hoc solum inuenitur substantie spirituali uniri ; in quo tamen inferiora elementa plus necesse est habundare materialiter ad equalitatem constituendam propter excessum actiue uirtutis in aliis elementis.

5. Ad quintum dicendum quod anima dicitur administrare corpus suum per aerem quantum ad motum, quia est susceptibilior motus aliis corporibus spissis.

6. Ad sextum dicendum quod aer non est indifferens ad omnem motum, set respectu quorundam est leuis, respectu aliorum grauis : unde ex hoc non habetur quod sit perfectibile per animam.

< Articulus octauus >

Octauo queritur utrum omnes angeli differant specie ab inuicem. Et uidetur quod non. Dicit Augustinus in Encheridion " Creatura rationalis que in hominibus erat, quantum peccatis atque suppliciis tota perierat, ex parte reparari " meruit.

Pecia 3 α = Ba¹Ca²F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca³O¹ 94 demonibus] de omnibus pF⁴O²P¹ demˉbus *(ut uid.)* Ca²In³Li 96 asserat *scrips. cum* Ba¹P¹ sCa² β] assereret P³ asseruat *cet.*α 98 contentiosa *scrips. cum* O³P³P⁴ β] contemptiosa *cet.*α 106 consequntur] *om.* M¹ consequentur F⁴In³ *dub.* Ca² exequentur β 115 quia *scrips. cum* P³ β] quare *cet.*α 119 excessum] accessum AvO¹ decessum Ba²

daemonum, quae in animi passivi miseria, non mortale, sicut homines, sed aeternum corpus accepit". Quam auctoritatem sic solvit S. Thomas, *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, ad 10 (ed. leon., tom. XXIII, p. 484, lin. 451-457) : "Augustinus ibi loquitur contra Platonicos... contra quos Augustinus eorum positione utitur, ostendens quod si corpora incorruptibilia habent, ex hoc ipso sunt magis miseri cum sint animo passiuo". Item ad auctoritatem ex *De Genesi ad Litteram* (vide supra, adn. ad lin. 3-5) dicit S. Thomas, *Ia Pars*, q. 51, art. 1, ad 1 : "Augustinus autem loquitur non asserendo, set opinione Platonicorum utens, qui ponebant esse quedam animalia aerea, que demones nominabant". Cf. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 8, q. 1, art. 1, resp. in fine : "... quod videtur Augustinus dicere ; quamuis dicatur hoc non nisi ex hypothesi eum dixisse, ut utens positionibus Platonicorum, contra quos disputabat". 92-99 unde ipse dicit... certandum : Cf. August., *De Ciuitate Dei*, Lib. XXI, cap. 10, n. 1 (PL 41, 724 ; CSEL 40.2, p. 537, lin. 14-24 ; CCL 48, p. 775, lin. 4 - p. 776, lin. 14) : "Idem quippe ignis erit, supplicio scilicet hominum adtributus et daemonum... Nisi quia sunt quaedam sua etiam daemonibus corpora, sicut doctis hominibus visum est, ex isto aere crasso atque humido... Si autem quisquam nulla habere corpora daemones asseverat, non est de hac re aut laborandum operosa inquisitione, aut contentiosa disputatione certandum". Et pauci momenti esse hanc quaestionem asserit S. Thomas, *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXIII, p. 281, lin. 222-225) : "Dicendum quod, siue demones habeant corpora naturaliter sibi unita siue non habeant, hoc non multum refert ad fidei christiane doctrinam". 113-120 Ad quartum... elementis : Cf. *Quest. disp. de Potentia*, q. 6, art. 6, resp. : "corpus mixtum nobilius est corpore elementari et maxime quantum ad formam, quia elementa mixtorum corporum materia sunt. Vnde oportet quod substantie incorporee, que sunt nobilissime forme, corporibus mixtis uniantur et non puris elementis. Nullum autem corpus mixtum esse potest, in quo terra et aqua non magis abundent secundum materie quantitatem, cum etiam superiora elementa magis habeant de uirtute actiua, utpote magis formalia". *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1, ad 4 (ed. leon., tom. XXIII, p. 283-284, lin. 404-412) : "etsi aer sit nobilius corpus quam terra, tamen et aer et omnia alia elementa materialiter se habent ad corpora mixta : unde forma corporis mixti est nobilior quam forma elementi. Et propter hoc, quia anima est nobilissima formarum, non potest esse forma aeri corporis set solum corporis mixti, in quo terra et aqua magis secundum quantitatem habundent, ut fiat mixtionis equalitas". 113-114 corpus aeris... terra : Vide supra, adn. ad lin. 28.

LOCI PARALLELI : *De Ente et Essentia*, cap. 5 ; *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 4 et 5 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 93 et 95 ; *Ia Pars*, q. 50, art. 4. 2 Et uidetur quod non : Post mortem S. Thomae, inter positiones Parisiis 1277 a St. Tempier ut hereticas condemnatas, inscribuntur hae duae propositiones : "Quod Deus non potest multiplicare individua sub una specie sine materia" et "Quod quia intelligentiae non habent materiam, Deus non posset facere plures eiusdem speciei". Cf. propositiones 96 et 97 apud H. Denifle et A. Chatelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol. I (Parisiis 1889), p. 543-555 ; quae vero sunt propositiones 6.41 et 7.17 apud du Plessis d'Argentré, *Collectio judiciorum de novis erroribus*, tom. I (Parisiis 1724), p. 188-200 ; et sunt propositiones 42 et 43 apud Mandonnet, *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle*, tom. 2 (Louvain, 1908), p. 175-191. Cf R. Hissette, *Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277*, Louvain-Paris, 1977, p. 82-87 (ubi adnumerantur ut art. 42 et 43). 3-5 Augustinus... reparari : Cf. Augustinus, *Enchiridion*, Lib. unic. (PL 40, 246, cap. 29 ; CCL 46, cap. 9, n. 29, p. 65, lin. 17-21) : "alia vero creatura rationalis quae in hominibus erat, quoniam peccatis atque suppliciis et originalibus et propriis tota perierat, ex eius parte reparata, quod angelicae societati ruina illa diabolica minuerat, suppletur".

Ex quo sic arguitur. Si omnes angeli ad inuicem differrent secundum naturam speciei, pluribus angelis irreparabiliter cadentibus, plures nature irreparabiliter perissent; set hoc non patitur diuina prouidentia, ut aliqua natura rationalis ex toto pereat, ut patet ex auctoritate inducta; ergo non omnes angeli differunt ab inuicem secundum naturam speciei.

2. Preterea. Quanto sunt aliqua propinquiora Deo, in quo nulla est diuersitas, tanto minus sunt diuersa; angeli autem secundum ordinem nature propinquiores sunt Deo quam homines. Magis uero diuersa sunt ab inuicem que differunt numero et specie quam que differunt numero et conueniunt in specie; cum igitur homines non differant specie set numero solum, uidetur quod nec angeli specie differant.

3. Preterea. Conuenientia aliquorum in formali principio facit aliqua idem esse specie, differentia uero in principio materiali facit differre numero solum; in angelis autem ipsum esse se habet ut formale ad essentiam angeli, ut supra dictum est. Cum igitur omnes angeli conueniant in esse, differant uero secundum essentiam, uidetur quod angeli non differant specie set numero solo.

4. Preterea. Omnis substantia subsistens creata est indiuiduum contentum sub aliqua natura communi speciei, ita quod si indiuiduum sit compositum, natura speciei predicabitur de eo secundum rationem compositi; si uero indiuiduum fuerit simplex, natura speciei predicabitur de eo secundum simplices rationes. Angelus autem est substantia creata subsistens; siue igitur sit compositus ex materia et forma siue simplex, oportet quod contineatur sub aliqua natura speciei. Set nature speciei non derogat quod possit habere plura supposita; similiter etiam nec indiuiduo sub ea existenti derogat si habeat aliquod secum compar in eadem specie. Ergo uidetur quod possibile sit esse plures angelos unius speciei; " In perpetuis autem non differunt esse et posse ", ut dicitur in III Phisicorum; ergo in angelis sunt plura indiuidua unius speciei.

5. Preterea. In angelis est perfecta dilectio; nichil igitur eis subtrahendum est quod ad perfectionem dilectionis pertineat. Set quod sint plures unius speciei pertinet ad perfectionem dilectionis, quia omnia animalia unius speciei naturaliter se inuicem diligunt secundum illud Eccli. XIV " Omne animal diligit simile sibi ". Ergo in angelis sunt plures unius speciei.

6. Preterea. Cum sola species diffiniatur secun-

Pecia 3 α = Ba^{1}Ca^{2}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^4 β = AvBa^{2}Ca^{3}O^1

7 differrent] different Ca^{2}F^{4}In^{3}O^{2}P^3 Ba^2 10 ut] et β 21 solum] tantum *praem.* β 24 aliqua idem *inu.* β 28 igitur] ergo β 46 autem] enim β 53 omnia *coni. cum* β(–Ba^2)] circa α Ba^2 54 diligunt] diligant β(–Ca^3)

24-26 differentia... numero solum : Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 43 (ed. leon., tom. XIII, p. 523b, lin. 26-27) : "Differentia autem secundum numerum est secundum principia materialia"; cap. 93 (p. 563a, lin. 13-16) : "differentia autem que ex forma procedit, inducit diuersitatem speciei; que autem ex materia, inducit diuersitatem secundum numerum"; *Ia Pars*, q. 66, art. 6, ad 3 : "Differentia enim secundum speciem est propter finem; set differentia secundum numerum est propter materiam"; q. 85, art. 7, ad 3 : "Differentia forme que non prouenit nisi ex diuersa dispositione materie, non facit diuersitatem secundum speciem, set solum secundum numerum". Sententia forsitan deprompta est ex Arist., *Metaphysica*, Lib. XII, 1074a33-34. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 218, lin. 25) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 264, lin. 404-405) : "Sed quecumque sunt numero multa, materiam habent"; cf. ad hunc locum S. Thomas, *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XII cap. 7 : "...quecumque sunt unum specie et numero multa habent materiam. Non enim distinguntur secundum rationem et formam, quia omnium indiuiduorum est una communis ratio, utpote que est hominis; unde relinquitur quod distinguantur per materiam". Vel est specialis applicatio alicuius adagii magis generalis, "differentia est causa numeri", erutum ex Damasceno, *De Fide orthodoxa*, Lib. III, § 8 (PG 788), a Burgundione Pisano transl., Lib. III, cap. 81 (ed. Buytaert, p. 291, lin. 47-48) : "Quare differentia causa numeri". Damasceni sententia saepius laudata est ab Alberto, *Super Dionisii De diuinis Nominibus* (cap. 1, ed. Colon., tom. XXXVII.1, p. 19, lin. 36-37; cap. 13, p. 440, lin. 6-7; p. 444, lin. 17-18); a S. Thoma, *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 36, q. 2, art. 2, sed contra 2; Lib. III, d. 6, q. 1, art. 1, qla 1, resp. (sine auctoris nomine) : "cum differentia sit causa numeri". Aliquando tamen pro "differentia" dicunt magistri "distinctio" : "Distinctio est causa numeri", quod sine auctoris nomine habet Albertus Magnus, *Metaphysica*, Lib. I, Tract. 3, cap. 2 (ed. Colon., tom. XVI.1, p. 32, lin. 32); Thomas, *Quest. disp. de Potentia*, q. 9, art. 6, s. c. 2; *Ia IIae*, q. 91, art. 5. Damasceno vero explicite attribuit Thomas, *Quodlibet IV*, q. 3, art. 2 [5], arg. 3 (ed. leon., tom. XXV.2, p. 325, lin. 19) : "Differentia est causa numeri, ut Damascenus dicit"; *Quest. disp. de Virtutibus cardinalibus*, art. 1, arg. 1 : "distinctio est causa numeri, ut dicit Damascenus". Pro "differentia" habet Thomas "diuisio", *Super Boethium De Trinitate*, q. 4, art. 1, s. c. 1 (ed. leon., tom. L, p. 120, lin. 55-56) : "Damascenus dicit quod diuisio est causa numeri". 27 ut supra dictum est : Vide supra, art. 1, resp., lin. 376-408. 46-47 In perpetuis... III Phisicorum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. III, 203b30. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 114, lin. 4) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. III, p. 120) : "Contingere enim ab esse nichil differt in perpetuis". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. III, cap. 4 (lectio 7), n. 6 in fine (ed. leon., tom. III, p. 122a) : "quia in perpetuis non differt contingere et esse". In codice Vat. lat. 2071, f. 20r, in margine legitur haec adnotatio : "alia translatio, quod in perpetuis non differt esse a posse". Cf. *Scriptum super Sent.*, Lib. I, d. 7, q. 2, art. 2, qla 2, resp. : "quia in perpetuis, secundum Philosophum in III Phisicorum, non differt esse et posse"; *Quest. disp. de Veritate*, q. 23, art. 4, arg. 6 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 661, lin. 51-52) : "quia in perpetuis non differt esse et posse secundum Philosophum in III Phisicorum"; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 91 (ed. leon., tom. XIII, p. 552b, lin. 23-24) : "In sempiternis etiam non differt esse et posse"; Lib. IV, cap. 24 (tom. XV, p. 93b, lin. 17) : "In diuinis autem non differt esse et posse". 54-55 secundum illud... simile sibi : Cf. Vulg., Ecclesiasticus, rectius 13,19 : "Omne animal diligit simile sibi". 57-58 Cum sola... Boetium : Adagium Boethio attributum. Cf. Boethius, *De Divisione*, Lib. unic. (PL 64, 885D-886A) : "Solam tantum exsequar diffiniendi regulam. Rerum enim aliae sunt superiores, aliae inferiores, aliae mediae. Superiores quidem diffinitio nulla complectitur, idcirco quod

dum Boetium, quecumque in diffinitione conueniunt uidentur in specie conuenire ; set omnes angeli conueniunt in illa diffinitione quam Damascenus ponit in III libro " Angelus est substantia intellectualis, semper mobilis, arbitrio libera, incorporea, Deo ministrans, secundum gratiam, non natura, immortalitatem suscipiens " ; ergo omnes angeli sunt unius speciei.

7. Preterea. Angeli secundum ordinem nature sunt propinquiores Deo quam homines ; set in Deo sunt tres persone unius nature secundum numerum ; cum igitur in hominibus sint plures persone unius nature secundum speciem, uidetur quod multo forcius in angelis sint plures persone in una natura speciei conuenientes.

8. Preterea. Gregorius dicit quod in illa celesti patria, ubi plenitudo boni est, si quedam data sunt excellenter, nichil tamen possidetur singulariter : omnia enim in omnibus sunt, non quidem equaliter, quia aliqui aliis sublimius possident que tamen omnes habent. Non est ergo differentia in angelis nisi secundum magis et minus ; set magis et minus non diuersificant speciem ; ergo angeli non differunt specie.

9. Preterea. Quecumque conueniunt in nobilissimo conueniunt in specie, quia nobilius est quod ponit sub specie quam quod ponit sub genere : est enim differentia specifica formalis respectu generis ; set omnes angeli conueniunt in nobilissimo quod in eis est, scilicet in natura intellectuali ; ergo omnes angeli conueniunt in specie.

10. Preterea. Si aliquod genus diuidatur per duas differentias quarum una altera sit imperfectior, differentia imperfectior magis est multiplicabilis quam perfectior, sicut irrationale per plures species multiplicatur quam rationale. Substantia autem spiritualis diuiditur per unibile et non unibile ; unibile autem corpori est imperfectius in spiritualibus substantiis. Cum igitur substantia spiritualis unibilis corpori, scilicet anima humana, non distinguatur in multas species, multo forcius substantia spiritualis non unibilis, scilicet angelus, non multiplicatur per multas species.

11. Preterea. Bonifacius Papa dicit quod ministrationes in ecclesia militanti sunt ad exemplum celestis militie, in qua angeli differunt in ordine et potestate ; set in ecclesia militante differentia ordinis et potestatis non facit homines differre secundum speciem ; ergo nec in celesti militia angelorum angeli specie differunt, etiam qui sunt diuersorum ordinum uel ierarchiarum.

12. Preterea. Sicut inferiora elementa sunt ornata plantis et animalibus et celum sydereum stellis et sole et luna, ita etiam celum empyreum ornatum est angelis. Set in plantis et animalibus

Pecia 3 α = Ba^{1}Ca^{2}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^4 β = AvBa^{2}Ca^{3}O^1 62 arbitrio *om.* β 70 persone] nature Ba^{2}O^1 nature *praem.* Ca^3 71 plures persone *inu.* β 74 si *coni.*] set *codd.* 75 sunt] sint Ba^{1}Ca^{2}In^{3}LiO^{2}P^{1}P^4 β(−Av) *om.* P^3 100 angelus *coni. cum sec.m.* Ca^{2}O^{3}P^4] angelo *cet.* 100 multiplicatur] multiplicabitur β(−Ba^2) 102 Bonifacius] bonefacius LiM^{1}O^3 105 et *scrips. cum* β] a α 108 etiam] et β

earum superiora genera inveniri non possunt. Porro autem inferiores ut sunt individua, ipsa quoque specificis differentiis carent. Quocirca ipsa quoque a diffinitione seclusa sunt. Mediae igitur quae et habent genera, et de aliis, vel generibus, vel de speciebus, vel de individuis praedicantur sub diffinitionem cadere possunt". Quod sic brevius refert Petrus Hispanus, *Tractatus* sive *Summulae logicales*, Tract. II *De Predicabilibus*, tit. *De Differentia*, n. 13 (ed. De Rijk, p. 21) : "Et ob hoc dicit Boetius quod sola species diffinitur". Petrus Abaelardus, *Dialectica*, V, 2 (ed. De Rijk, p. 584, lin. 21-23) : "Sole igitur species diffiniri substantialiter possunt, que sole genus et substantiales differentias habent, ut in Libro Diuisionum Boetius dicit". 61-64 Damascenus... suscipiens : *De Fide orthodoxa*, rectius Lib. II, cap. 3 (PG 94, 865), Burgundione Pisano interprete, cap. 17 (ed. Buytaert, p. 69, lin. 11-13) : "Angelus igitur est substantia intellectualis, semper mobilis, arbitrio libera, incorporea, Deo ministrans, secundum gratiam, non natura, immortalitatem suscipiens". 73-78 Gregorius... omnes habent : Cf. Gregorius Magnus, *Homiliae XL in Evangelia*, Lib. II, hom. 34, n. 14 (PL 76, 1255B-D) : "Sic quippe in illa summa civitate specialia quaedam singulorum sunt, ut tamen sint communia omnium ; et quod ex se in parte quisque habet, hoc in alio ordine totum possidet. Sed idcirco uno eodemque vocabulo communiter non censentur, ut ille ordo vocari privato uniuscuiusque rei nomine debeat, qui hanc in munere plenius accepit... Quae ergo ex parte ab omnibus habentur, eis in privato nomine data sunt qui haec in munere plenius acceperunt. Nam et si qua illic sic alii habent, ut haberi ab aliis nequaquam possint, sicut specialia nomine dominationes et principatus vocantur, cuncta ibi singulorum sunt, quia per charitatem spiritus ab alio in aliis habentur". 80 magis et minus non diuersificant speciem : Cf. Adagium scolare a S. Thoma saepius laudatum, uelut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 49, q. 5, art. 1, arg. 2 : "magis et minus non diuersificant speciem" ; *Contra Gent.*, Lib. IV, cap. 34 (ed. leon., tom. XV, p. 119b, lin. 32-33) : "quia magis et minus speciem non diuersificant unionis" ; *Ia Pars*, q. 50, art. 4, arg. 2 ; *Ia IIae*, q. 18, art. 11, s. c. ; q. 60, art. 5, arg. 3 et ad 3 ; q. 72, art. 8, arg. 1 et ad 1. 82-88 Preterea... in specie : Simile arg. *Ia Pars*, q. 50, art. 4, arg. 1. 102-105 Bonifacius... et potestate : Cf. Bonifacius Papa, *Epistula II* (PL 65, 43B-44) : "Coelestium militiarum exempla nos instruunt : quia dum sint angeli, sint archangeli, liquet quia non aequales sunt, sed in postestate et ordine (sicut nostis) differt alter ab altero". 112 celum empyreum : Cf. *Ia Pars*, q. 66, art. 3, resp. : "Celum empyreum non inuenitur positum nisi per auctoritates Strabi et Bede, et iterum per auctoritatem Basilii. In cuius positione quantum ad aliquid conueniunt, scilicet quantum ad hoc quod sit locus Beatorum... Differunt tamen quantum ad rationem ponendi... Hae autem rationes non sunt multum cogentes". Revera, existentiam 'celi empyrei' ut doctrinam communem iam tenebant plures theologi saec. XII, sicut v. g. Rolandus Bandinelli (Alexander III), Hugo a Sancto Victore, Petrus Lombardus, etc. ; et tempore S. Thomae, Guillelmus Alvernus, Alexander Halensis, Albertus Magnus, Bonaventura. Quibus de rebus, cf. Th. Litt, *Les corps célestes dans l'univers de saint Thomas d'Aquin*, Louvain-Paris 1963, cap. XI, p. 255-261, praesertim adn. 1 ; ibidem etiam dantur 19 locos (16 ex *Summa Theologica* et 3 ex *Script. super Sent.*, lib. IV) ubi S. Thomas, extense vel obiter, tractat de 'celo empyreo'. Sed plures alii loci addi possent,

inueniuntur multa eiusdem speciei; similiter etiam uidetur quod omnes stelle sint unius speciei, quia communicant in una forma nobilissima, que est lux. Ergo uidetur pari ratione quod uel omnes angeli uel aliqui conueniant in una specie.

13. Preterea. Si plures angeli non ponantur conuenire in una specie, hoc non est nisi quia in eis non est materia. Set remotio materie non solum tollit pluralitatem indiuiduorum set etiam unitatem, quia indiuiduum non ponitur sub specie nisi per materiam, quia materia est indiuiduationis principium; si ergo necesse est poni angelos esse indiuidua quedam, pari etiam ratione poni poterit quod sint plures in una specie.

14. Preterea. "In hiis que sunt separata a materia idem est intelligens et intellectum" secundum Philosophum; si igitur angeli essent sine materia, idem esset angelus intelligens et angelus intellectus. Set quilibet angelus intelligit alium quemlibet; ergo sequeretur quod non esset nisi unus angelus, quod est falsum. Non est ergo ponendum quod angeli sint sine materia, et ita neque ponendum est quod omnes angeli differant specie.

15. Preterea. Numerus est species quantitatis, que non est sine materia; si igitur in angelis non esset materia, non esset in eis numerus, quod est falsum. Ergo idem quod prius.

16. Preterea. In hiis que sunt sine materia non est multiplicatio nisi secundum causam et causatum, ut Raby Moyses dicit; si igitur angeli sunt sine materia, aut non est in eis multitudo aut unum est causa alterius, quorum utrumque est falsum. Ergo idem quod prius.

17. Preterea. Creature a Deo sunt condite ut in eis diuina bonitas representetur; set in una specie angeli representatur diuina bonitas perfectius quam in una specie hominis; non ergo oportet ponere plures species angelorum.

18. Preterea. Diuerse species secundum differentiam specificam differunt, que ex opposito diuiduntur; non possunt autem designari tot differentie specifice opposite quanta ponitur multitudo angelorum; non ergo omnes angeli differunt specie.

Set contra. Si aliqui angeli specie conueniant, maxime hoc uidetur de illis qui sunt unius ordinis; set illi qui sunt unius ordinis non conueniunt in specie, cum in eodem ordine sint "primi, medii et ultimi", ut Dyonisius dicit x cap. Angelice ierarchie. Species autem non predicatur de suis indiuiduis secundum prius et posterius, ut dicitur in III Methaphisice. Non ergo sunt plures angeli unius speciei.

2. Preterea. Illa sola uidentur multiplicari secundum numerum in una specie que sunt corruptibilia, ut natura speciei, que non potest conseruari in uno, conseruetur in pluribus; set angeli sunt

Pecia 3 α = Ba^{1}Ca^{2}F^{4}In^{3}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3}P^{4} β = AvBa^{2}Ca^{3}O^{1} 130 est *om.* β intelligens *scripsi cum* Ba^{1}M^{1}O^{2}P^{3} sP^{4} *(ex Arist.)*] intellectus *cet.* 132 intelligens] intellectus Ca^{2}F^{4}Li 139 est *scripsi cum* O^{3} β *sec.m.* Ca^{2}M^{1}P^{4}] et *cet.* α 149 a Deo *om.* β 155 opposito *scripsi cum* Ca^{2}O^{3}P^{1} *sec.m.* In^{3}P^{4}] composito *cet.* 163 sint] sunt F^{4}LiM^{1}P^{1} 172 angeli] an^{l} Ba^{2}Ca^{3} angl' O^{1}

ut v. g. *Script. super Sent.*, lib. II, d. 2, q. 2, art. 1, art. 2 et art. 3; d. 6, q. unic., art. 3, resp.; d. 14, q. 1, art. 4; *Quest. disp. de Potentia*, q. 4, art. 1, ad 5 et ad 15; *Super Epist. II ad Cor. Lectura*, cap. 12, lectio 1, super v. 2 (ed. R. Cai, apud Marietti, p. 541, n. 450); *Quodlib. VI*, q. 11, art. unic. [19], resp. per totum (ed. leon. tom. XXV.2, p. 314-316); *De Substantiis separatis*, cap. 18, in fine; etc. Nusquam tamen invenimus vocem qua hic S. Thomas utitur : "celum empyreum *ornatum* est angelis". 125-126 materia... principium : Vide supra, art. 5, adn. ad lin. 61-62. 129-131 In hiis que... Philosophum : Vide supra, art. 1, adn. ad lin. 250-251. 143-145 In hiis que sunt... Raby Moyses dicit : Cf. Moises Maimonides, *Dux Neutrorum* (sive *Director Dubitantium aut Perplexorum*), Lib. I, cap. 73 (ed. A. Justinianus, Parisiis 1520, reprint Frankfurt am Main 1964, f. 37r, circa medium) : "Est quod non oportet ut cogitetur etiam multiplicatio ullo modo : nisi ea conditione, si unum sit causa alterius : et tunc erit inter ipsa diuersitas et distinctio in existendo, cum sit unum causa alterius : et alterum causatum"; Lib II, cap. 1, prop. 16 (*ibid.*, f. 39r) : "Omne quod non habet materiam non comprehenditur ab intellectu multiplicari secundum numerum materiarum et subiectorum in quibus sunt. Et idcirco separata que non sunt corpora nec potentie in corporibus, non comprehenduntur ab intellectu multa : nisi fuerint causae et causata. Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 6 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 23, lin. 41-43) : "In hiis que sunt separata a materia, ut dicit Raby Moyses, non multiplicantur nisi secundum causam et causatum". 160-168 Set contra... unius speciei : Simile arg. *Ia Pars*, q. 50, art. 4, s. c. 163-165 in eodem ordine... Angelice ierarchie : Cf. Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. X, § 2 (PG 3, 273B) sec. transl. Scoti Eriuginae et Iohannis Saraceni (ed. *Dionysiaca*, p. 921) : "Et omnem hierarchiam videmus in primas et medias et ultimas virtutes divisam (Saracenus = distributam)". 165-167 Species autem... III Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. III, 999a12-13. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL XXV.1 p. 50, lin. 26-27); Transl. Composita sive Vetus (*ibid.*, p. 134, lin. 24) : "In individuis autem non est hoc quidem primum illud vero posterius"; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 50, lin. 11-12) : "In individuis vero non hoc est primum et illud posterius"; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 57, lin. 262-263) : "In individuis uero non est hoc prius et illud posterius". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. III, cap. 8 : "Set manifestum est quod inter indiuidua unius speciei non est unum primum et aliud posterius secundum naturam, set solum tempore". Adagium scholare : "In his que sunt unius speciei, non est inuenire prius et posterius", etiam laudat S. Thomas, *Ia Pars*, q. 50, art. 4, s. c. : "In his que sunt unius speciei, non est inuenire prius et posterius, ut dicitur in III Metaphisice". 169-174 Preterea... unius speciei : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 4, s. c. 1; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 93 (ed. leon., tom. XIII, p. 563a, lin. 20 - 563b, lin. 4).

incorruptibiles ; ergo non sunt plures angeli unius speciei.

3. Preterea. Multiplicatio indiuiduorum in una specie est per diuisionem materie ; set angeli sunt immateriales quia, ut Augustinus dicit XIII Confessionum, materia est " prope nichil ", angeli autem " prope Deum " ; ergo in angelis non est multiplicatio indiuiduorum in eadem specie.

Responsio. Dicendum quod circa hanc questionem diuersimode aliqui sunt locuti : quidam enim dixerunt quod omnes spirituales substantie sunt unius speciei, alii uero quod omnes angeli unius ierarchie aut etiam unius ordinis, alii autem quod omnes angeli ab inuicem specie differunt. Quod et michi uidetur propter tres rationes.

Prima sumitur ex condicione substantie eorum. Necesse est enim dicere quod uel sint forme simplices subsistentes absque materia, ut supra habitum est, uel sint forme composite ex materia et forma. Si autem angelus est forma simplex abstracta a materia, impossibile est etiam fingere plures angelos unius speciei, quia quecumque forma quantumcumque materialis et infima, si ponatur abstracta uel secundum esse uel secundum intellectum, non remanet nisi una in specie una. Intelligatur enim albedo absque omni subiecto subsistens, et non erit possibile ponere plures albedines, cum uideamus quod hec albedo non differt ab illa nisi per hoc quod est in hoc uel in illo subiecto ; et similiter si esset humanitas abstracta, non esset nisi una tantum. Si uero angelus sit substantia ex materia et forma compo-

Pecia 3 α = Ba¹Ca²F⁴In³LiM¹O²O³P¹P³P⁴ β = AvBa²Ca³O¹ 190 uel *scripsi cum* P¹P³ β *sec.m.* Ca²LiM¹P⁴] illis *cet.* α 195 angelos *scripsi cum* O³ β] angeli *cet.* α 200 erit *coni. cum* Ba¹Ca²P³] erat *cet.*

175-181 Preterea... in eadem specie : Ad sensum simile arg. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 93 (ed. leon., tom. XIII, p. 563a, lin. 12-19), ubi tamen deest auctoritas Augustini. 177-179 Augustinus... prope Deum : Cf. Augustinus, *Confessiones*, rectius Lib. XII, cap. 7, n. 7 (PL 32, 828-829 ; CSEL 33, p. 314, lin. 15-17 ; CCL 27, p. 220, lin. 13-15) : "Tu eras, et aliud nihil unde fecisti caelum et terram, duo quaedam ; unum prope Te, alterum prope nihil". 182-183 circa hanc questionem... locuti : Cf. S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 4, resp. (in initio) ; *Ia Pars*, q. 50, art. 4, resp. (in initio). Similem enumerationem diversarum opinionum etiam praebent alii scholastici maiores, ut v. g. Albertus Magnus, Alexander Halensis et Bonaventura, locis citatis infra in adn. ad lin. 183-185, 185-186, 186-187. 183-185 quidam... unius speciei : Cf. v. g. Origenes, *Peri Archon*, Lib. I, cap. 8, n. 2 (PG 11, 176C-177A) ; [sententiam contrariam Origenes refert ad scholam Marcionis, Valentini et Basilidae, *ibid.*, Lib. II, cap. 9 (PG 11, 229A)] ; cf. ipse S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 95 (ed. leon., tom. XIII, p. 569b, lin. 1-4). — Albertus Magnus ancipitem in hac re professus est sententiam. Cf. *Commentarii in II Sententiarum*, d. 9, art. 7, sol. (ed. Borgnet, tom. XXVII, p. 204b), ubi, postquam praemisit "quidam... concedunt omnes Angelos specie differre *et hoc mihi videtur probabilius omnibus aliis* : quia in veritate rationabiliter non potest aliud bene defendi", nichilominus ibidem pergit defendendo contrariam opinionem quod omnes sunt unius speciei : "Tertii dicunt, et *haec est communior opinio apud Doctores*... quod omnes sunt in specie una ; et quia leve est sustinere alias opiniones, *secundum hanc respondebimus obiectis*..." ; aliter tamen *ibid.*, d. 25, art. 5, sol. (ed. Borgnet, tom. 27, p. 430) asseverat : "quia *non est mea opinio*, quod Angelus et anima sunt idem specie, vel genere propinquo ; nec Angeli idem specie sunt, *ut puto*...". Et iterum aliter *Summa Theologiae*, Pars II, tract. 2, q. 8, sol. (ed. Borgnet, tom. XXXII, p. 137) : "Alii *probabilius dixerunt*, quod angeli unius ordinis, sunt unius speciei : diversorum ordinum, diversarum specierum". Cf. L. Keeler, *S. Thomae Aquinatis tractatus de spiritualibus creaturis*, ed. critica, Romae 1938, p. 92, nota 2. 185-186 alii... unius ordinis : Cf. v. g. Bonaventura, *Commentarii in quatuor Libros Sentiarum*, Lib. II, d. 3, Pars 1, art. 2, q. 1, conclusio (ed. QR, tom. II, 103) : "Hic fuit duplex positio. Quidam enim dixerunt, quod in Angelis est discretio personalis, sed numquam pure, immo sunt ibi tot species, quot individua. Sed licet hoc aliquam probabilitatem habeat in corporibus, non tamen videtur rationabile in spiritibus, ut nullus communicet cum alio in natura speciei... *Alia positio est sobria et catholica*, quod in Angelis est ponere distinctionem quantum ad personalitatem tantummodo, aut in omnibus, aut in aliquibus". *Ibid.*, d. 9, art. unic., q. 1, conclusio (ed. QR, tom. II, p. 242-243) : "Circa hoc duplex est opinio, et utraque probabilis. Una est quod in Angelis est diversitas secundum speciem... Alia positio est, quod Angeli omnes sunt eiusdem speciei... Licet autem utraque istarum positionum habeat probabilitatem... *videtur magis theologica et probabilis positio*, nisi occurrat manifesta auctoritas in contrarium, quod omnes Angeli sint eiusdem speciei, sicut et omnes homines. Et quemadmodum in hominibus sunt gradus et ordines... salva tamen unitate speciei ; sic intelligendum est in Angelis". Albertus Magnus, *Summa Theologiae*, cf. adn. praeced. 186-187 alii... specie differunt : Cf. v. g. ad sensum Ps.-Dionysius, *De Caelesti Hierarchia*, cap. X, §§ 1-3, (PG 3, 271-273) et transl. lat. Scoti Eriugenae et Transl. Ioh. Saraceni (ed. *Dionysiaca*, tom. II, p. 917-925). Alexander Halensis, *Summa Theologica*, Lib. II-I, Inq. II, Tract. II , q. unic., cap. 6, art. 1 (113), sol. (ed. QR, tom. II, p. 153) : "dicendum quod angeli differunt inter se specie". Albertus Magnus, *Commentarii in II Sententiarum*, cf. adn. ad lin. 183-185. Anonymus Magister Artium, *Lectura in Librum De Anima a quodam discipulo reportata* (ed. R.-A. Gauthier, Grottaferrata 1985, p. 161, lin. 371-372) : "in hiis enim non est suppositum forsitan, ut dixerunt magni clerici et adhuc dicunt, set differt unaqueque ab alia secundum speciem". 188 Quod et mihi uidetur : Haec est doctrina constans S. Thomae, ut patet v. g. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 4, resp. : "Alii uero dicunt quod nullus angelus est unius speciei cum alio ; et hec opinio concordat cum dictis philosophorum et etiam Dionysii... Et huic necessarium est consentire..." ; d. 32, q. 2, art. 3, resp. : "...et ideo oportet quod quecumque differentia in eis est ex seipsis, sit differentia formalis, speciei diuersitatem inducens ; et propter hoc etiam factum est quod in angelis tot sunt species quot indiuidua" ; Lib. IV, d. 12, q. 1, art. 1, qla. 3, ad 3 : "Et propter hoc in angelis sunt tot species quot indiuidua" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 93 per totum (ed. leon., tom. XIII, p. 563ab) : "Ex his autem que de istis substantiis premissa sunt, ostendi potest quod non sunt plures substantie separate unius speciei..." ; *Ia Pars*, q. 50, art. 4, resp. : "... sequitur quod impossibile sit esse duos angelos unius speciei" ; q. 76, art. 2, ad 1 : "multi autem angeli unius speciei omnino esse non possunt" ; etc. 189-204 Prima sumitur... una tantum : Cf. S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 4, resp. : "Si enim immateriales..." ; *Ia Pars*, q. 50, art. 4, resp. "Sed hoc...". 191-192 ut supra habitum est : Vide supra, art. 1, lin. 283-356. 204-234 Si uero... differunt : Cf. S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 4, resp. : "Hoc etiam de necessitate..." ; *Ia Pars*, q. 50, art. 4, resp. "Si tamen...".

sita, necesse est dicere quod materie diuersorum angelorum sint aliquo modo distincte. Distinctio autem materie a materia non inuenitur nisi duplex : una secundum propriam rationem materie ; et hoc est secundum habitudinem ad diuersos actus. Cum enim materia secundum propriam rationem sit in potentia, potentia autem ad actum dicatur, necesse est quod secundum ordinem actuum attendatur distinctio in potentiis et materiis : et hoc modo materia inferiorum corporum, que est potentia ad esse, differt a materia celestium corporum, que est potentia ad ubi. Secunda autem distinctio materie est secundum diuisionem quantitatis, prout materia existens sub hiis dimensionibus distinguitur ab ea que est sub aliis dimensionibus. Et prima quidem materie distinctio facit diuersitatem secundum genus, quia secundum Philosophum in V Methaphisice genere differunt secundum materiam diuersa ; secunda autem distinctio materie facit diuersitatem indiuiduorum in eadem specie. Hec autem secunda distinctio materie non potest esse in diuersis angelis, cum angeli sint incorporei et omnino absque dimensionibus quantitatiuis ; relinquitur ergo quod, si sint plures angeli compositi ex materia et forma, quod sit in eis distinctio materierum secundum primum modum, et ita sequitur quod non solum specie set etiam genere differunt.

Secunda ratio sumitur ex ordine uniuersi. Manifestum est enim quod duplex est bonum uniuersi : quoddam separatum, scilicet Deus,

Pecia 3 α = Ba[1]Ca[2]F[4]In[3]LiM[1]O[2]O[3]P[1]P[3]P[4] β = AvBa[2]Ca[3]O[1] 219 diuisionem] distinctionem β 229 quantitatiuis] quantitatis Ca[2]In[3] quantitatum β 232 materierum] materiarum AvO[1] sP[4] materie Ca[2]

211-212 materia... potentia : Quod "esse in potentia pertinet ad propriam materiae rationem" vel quod "materia est ens in potentia" vel quod "materia est id quod est in potentia" iterum iterumque enunciat S. Thomas, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 2, q. 1, art. 1, ad 3 : "quia materia est potentia tantum" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 65 (ed. leon., tom. XIII, p. 179a, lin. 33-34) : "cum materia sit ens in potentia" ; cap. 71 (p. 206a, lin. 41-42) : "Materia autem, cum sit ens in potentia" ; Lib. II, cap. 16 (p. 300b, lin. 17) : "Set materia est ens in potentia" ; cap. 30 (p. 338b, lin. 45-46) : "Materia, secundum id quod est, ens in potentia est" ; cap. 43 (p. 367a, lin. 19-20) : "materia enim non est nisi in potentia" ; Lib. III, cap. 20 (tom. XIV, p. 46b, lin. 30-31) : "Cum enim materia sit ens in potentia secundum se considerata" ; *Ia Pars*, q. 3, art. 2, resp. : "materia est id quod est in potentia" ; q. 3, art. 8, resp. (bis) : "Materia... est in potentia" et "Nam materia est in potentia" ; q. 4, art. 1, resp. : "Cum enim materia, in quantum huiusmodi, est in potentia" ; q. 7, art. 3, ad 4 : "esse enim in potentia conuenit materie" ; q. 14, art. 11, arg. 3 : "materia, que, cum sit ens in potentia tantum, ..." ; q. 76, art. 7, ad 3 : "a materia, que est ens in potentia tantum" ; *Ia IIae*, q. 55, art. 2, resp. : "ex parte materie, que est ens in potentia" ; etc. 212-213 potentia... actum : Hac formula etiam utitur S. Thomas v. g. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 20 (ed. leon., tom. XIII, p. 54, lin. 19-20) : "cum potentia dicatur ad actum" ; cap. 43 (p. 124b, lin. 14) : "set potentia, cum dicatur ad actum" ; *Ia Pars*, q. 54, art. 3, resp. : "cum enim potentia dicatur ad actum" ; q. 66, art. 2, ad 4 : "cum potentia dicatur ad actum" ; etc. 221-225 Et prima quidem... materiam diuersa : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. V, 1024b9-12. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 113, lin. 10-13) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 122, lin. 846-848) : "Diuersa uero in (*om.* Nova) genere dicuntur quorum diuersum primum est (*om.* Nova) subiectum et non resoluitur alterum in alterum nec ambo in idem, ut species et materia diuersum genere". Cf. S. Thomas, ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. 5, cap. 34 : "Et iterum oportet quod ambo non resoluantur in aliquod idem, sicut species et materia sunt diuersa genere, si secundum suam essentiam considerentur, quod nichil est commune utrique ; et similiter corpora celestia et inferiora sunt diversa genere, inquantum non habent materiam communem". Cf. etiam Lib. X, 1054b28 ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 191, lin. 16-19) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 203, lin. 206-209) : "Omne namque differens aut differt (Nova : differt aut) genere aut specie, genere quidem quorum non est communis materia nec generatio ad invicem, ut quacumque (Nova : quorumcumque) alia figura cathegorie, specie vero quorum idem genus est (Nova : est genus)". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. X, cap. 5 : "Genere quidem differunt quorum non est communis materia... licet materia non sit genus, tamen ab eo quod est materiale in re, sumitur ratio generis". Vide etiam supra, art. 1, adn. ad lin. 196-198. 236-240 Manifestum... exercitus : Cf. *Ia Pars*, q. 103, ad 3 : "finis quidem uniuersi est aliquod bonum in ipso existens, scilicet ordo ipsius uniuersi : hoc autem bonum non est ultimus finis, set ordinatur ad bonum extrinsecum ut ad ultimum finem ; sicut etiam ordo exercitus ordinatur ad ducem, ut dicitur in XII Metaphisice". Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. XII, 1075a11-15 ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 221, lin. 4-8) : "Perscrutandum autem est qualiter se habet totius natura bonum et optimum, utrum separatum quid et idem secundum se, aut ordine. Aut utroque modo sicut exercitus ? Et enim in ordine bene et miles, et magis hic ; non enim ille propter ordinem sed ille propter hunc est" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 266, lin. 463-467) : "Perscrutandum autem est qualiter habet totius natura bonum et optimum, utrum separatum quid et ipsum secundum se, aut ordinem. Aut utroque modo sicut exercitus ? Et enim in ordine ipsum bene et dux exercitus, et magis iste ; non enim iste propter ordinem sed ille propter hunc est". Et cf. S. Thomas, *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 9, in 1075a11 et in 1075a13 : "Bonum autem quod est finis alicuius est duplex : est enim finis extrinsecus ab eo quod est ad finem... est etiam finis intra... Querit ergo Philosophus utrum natura totius uniuersi habeat bonum et optimum, id est finem proprium, quasi aliquid separatum a se, uel habeat bonum et optimum in ordine suarum partium... Dicit ergo primo quod uniuersum habet utroque modo bonum et finem. Est enim aliquod bonum separatum, quod est primum mouens... Et quia omnia quorum unus est finis oportet quod in ordine ad finem conueniant, necesse est quod in partibus uniuersi ordo aliquis inueniatur. Et sic habet et bonum separatum et bonum ordinis, sicut uidemus in exercitu ; nam bonum exercitus est et in ipso ordine exercitus et in duce qui exercitui presidet. Set magis est bonum exercitus in duce quam in ordine, quia finis potior est in bonitate hiis que sunt ad finem ; ordo autem exercitus est propter finem ducis... non autem e conuerso bonum ducis est propter bonum ordinis...". Exemplum de exercitu et duce saepius explicite ad hunc Aristotelis locum refert S. Thomas, sicut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 23, q. 3, art. 1, qla 1, resp. ; d. 33, q. 3, art. 1, qla 4, resp. ; Lib. IV, d. 19, q. 2, art. 2, qla 1, resp. ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 4 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 146, lin. 72-82) ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 78 (ed. leon., tom. XIII, p. 220b, lin. 7-10) ; *Ia Pars*, q. 103, art. 2, ad 3 ; q. 108, art. 6, resp. ; *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. I, cap.1 (ed. leon., tom. 22, p. 4, lin. 12-14) ; cap. 6 (p. 22, lin. 90-93) ; *Ia IIae*, q. 5, art. 6, arg 1 ; q. 11, art. 5, ad 1 ; etc.

qui est sicut dux in exercitu, et quoddam in ipsis rebus : et hoc est ordo partium uniuersi, sicut ordo partium exercitus est bonum exercitus ; unde Apostolus dicit Ro. XIII " Que a Deo sunt ordinata sunt ". Oportet autem quod superiores uniuersi partes magis de bono uniuersi participent, quod est ordo ; perfectius autem participant ordinem ea in quibus est ordo per se quam ea in quibus est ordo per accidens tantum. Manifestum est autem quod in omnibus indiuiduis unius speciei non est ordo nisi secundum accidens : conueniunt enim in natura speciei et differunt secundum principia indiuiduantia et diuersa accidentia, que per accidens se habent ad naturam speciei. Que autem specie differunt ordinem habent per se secundum essentialia principia : inuenitur enim in speciebus rerum una habundare super aliam, sicut et in speciebus numerorum, ut dicitur in IV Methaphisice. In istis autem inferioribus, que sunt generabilia et corruptibilia et infima pars uniuersi, ‹et› minus participant de ordine, inueniuntur non omnia diuersa habere ordinem per se, set quedam habent ordinem per accidens tantum, sicut indiuidua unius speciei. In superiori autem parte uniuersi, scilicet in corporibus celestibus, non inuenitur ordo per accidens set solum per se, cum omnia corpora celestia ab inuicem specie differant, nec sint in eis plura indiuidua unius speciei, set unus tantum sol et una luna, et sic de aliis ; multo igitur magis in suppreme parte uniuersi non inueniuntur aliqua ordinata per accidens et non per se. Et sic relinquitur quod omnes angeli ad inuicem specie differant secundum maiorem et minorem perfectionem formarum simplicium ex maiori uel minori propinquitate ad Deum, qui est actus purus et infinite perfectionis.

Tertia uero ratio sumitur ex perfectione nature angelice. Perfectum enim dicitur unumquodque quando nichil deest ei eorum que ad ipsum pertinent ; et huius quidem perfectionis gradus ex extremis rerum perpendi potest. Deo enim, qui est in suppremo perfectionis, nichil deest eorum que pertinent ad rationem totius esse : prehabet enim in se omnes rerum perfectiones simpliciter et excellenter, ut Dyonisius dicit. Indiuiduum autem aliquod in infima parte rerum, que continet generabilia et corruptibilia, perfec-

245 est ordo per se *incipit pecia* 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 258 et² *suppl.*] *om. codd.* 273 qui *coni. cum* P³ *sec.m.* Ca²Li] quod *cet.*

241-242 Apostolus... ordinata sunt : Cf. Vulg., Ad Rom. 13,1 : "Quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt". 254-256 inuenitur enim... IV Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. rectius VIII, 1043b36 - 1044a2. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 162, lin. 19-22) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 173, lin. 149-153) : "Et quemadmodum nec a numero ablato aliquo aut addito ex quibus numerus est, non (adhuc *add.* Nova) idem numerus est sed diversus (Nova : alter), etsi minimus (Nova : quamuis minimum) auferatur aut addatur, sic nec diffinitio nec quod quid erat esse (non adhuc *add.* Nova) erit ablato aliquo aut addito". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VIII, cap. 5 : "Et dicit : si aliquid addatur uel subtrahatur alicui numero, etiam si sit minimum, non erit idem numerus secundum speciem. Minimum enim in numeris est unitas, que si addatur quaternario surget quinarius, que est alia species numeri ; si uero substrahatur ab eodem remanet ternarius, qui est etiam alia species numeri. Et hoc ideo est quia ultima differentia dat speciem numero. Et similiter est in diffinitionibus et in quod quid erat esse, quod significat diffinitio, quia quocumque addito uel ablato est alia diffinitio et alia natura speciei. Si enim substantie animate sensibili tantum, quod est diffinitio animalis, addas et rationale, constituis speciem hominis ; si autem subtrahas sensibile, constituis speciem plante, quia etiam hec ultima differentia dat speciem". 275-315 Tertia uero ratio... uniuoco : Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 93 (ed. leon., tom. XIII, p. 563b, lin. 15-25). 276-278 Perfectum... pertinent : Adagium "perfectum dicitur cui nihil deest eorum que debet habere" erutum est ex Arist., *Physica*, lib. III, 207a8-10. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII1.2, p. 128, lin. 11-13) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 135) : "Cuius autem nichil est extra, hoc est perfectum et totum ; sic enim diffinimus totum, cui nichil abest". S. Thomas, *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. III, cap. 6 (lectio 11), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 136a-b) : "Id cuius nihil est extra est diffinitio perfecti et totius... quibus nihil deest eorum que debent habere... Sic igitur manifestum est quod hec est diffinitio totius : totum est cuius nihil est extra. Set totum et perfectum uel sunt penitus idem, uel sunt propinque secundum naturam. Et hoc ideo dicit, quia totum non inuenitur in simplicibus, que non habent partes : in quibus tamen utimur nomine 'perfecti'. Per hoc igitur manifestum est quod perfectum est cuius nihil est extra ipsum... diffinitio perfecti, cuius scilicet nihil est extra". Adagium saepius et diversimode laudatur a. S. Thoma, sicut v.g. modo explicito in *IIa IIae*, q. 44, art. 4, arg. 2 : "totum et perfectum est cui nihil deest, ut dicitur in III Phisicorum" ; q. 171, art. 4, arg. 2 : "quia perfectum est cui nihil deest, ut dicitur in III Phisicorum" ; q. 184, art. 2, arg. 2 : "perfectum est cui nihil deest, ut dicitur in III Phisicorum" ; *IIIa Pars*, q. 27, art. 5, arg. 2 : "quia perfectum est cui nihil deest, ut dicitur in III Phisicorum" ; modo vero anonymo in *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 44, q. 1, art. 3, qla 4, arg. 4 : "perfectum est cui nihil deest" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 2, art. 3, ad 13 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 54, lin. 478-479) : "ut dicatur perfectus quia nihil deest ei ex omnibus" ; *Ia Pars*, q. 4, art. 1, resp. : "nam perfectum dicitur cui nihil deest secundum modum sue perfectionis" ; q. 5, art. 5, resp. : "nam perfectum dicitur cui nihil deest secundum modum sue perfectionis" ; q. 73, art. 1, arg. 1 : "quia perfectum dicitur cui nihil deest eorum que debet habere" ; q. 91, art. 3, arg. 2 : "perfectum est cui nihil deest" ; *IIa IIae*, q. 188, art. 8, resp. : "...hoc autem est cui nihil deest : quod pertinet ad rationem perfecti". Etiam in florilegio anonymo cui titulus "Auctoritates Aristotelis" (ed. J. Hamesse, Louvain-Paris 1974, p. 148, n. 110) assumptum est : "Totum et perfectum est cui nihil deest". 282-283 prehabet enim... Dionysius dicit : Cf. Ps.-Dionysius, *De diuinis Nominibus*, cap. V, § 4 (PG 3, 817D) et transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. I, p. 333-334). Transl. Scoti Eriugenae : "Etenim Deus nondum est ON, sed simpliciter et incircumfinite, totum in se ipso esse cambiens" ; Transl. Iohannis Saraceni : "Etenim Deus non quodam modo est existens, sed simpliciter et incircumscripte, totum in se ipso esse qui accepit et praeaccepit". Quod fere ad litt. laudat S. Thomas, *Contra Gent.* , Lib. I, cap. 28 (ed. leon., tom. XIII, p. 87b, lin. 22-26).

tum inuenitur ex eo quod habet quicquid ad se pertinet secundum rationem indiuiduationis sue, non autem quicquid pertinet ad naturam sue speciei, cum natura sue speciei etiam in aliis indiuiduis inueniatur. Quod manifeste ad imperfectionem pertinere apparet, non solum in animalibus generabilibus, in quibus unum indiget alio sue speciei ad conuictum, set etiam in omnibus animalibus ex semine qualitercumque generatis, in quibus mas indiget femina sue speciei ad generandum, et ulterius in omnibus generabilibus et corruptibilibus, in quibus necessaria est multitudo indiuiduorum unius speciei, ut natura speciei, que non potest perpetuo conseruari in uno indiuiduo propter eius corruptibilitatem, conseruetur in pluribus. In parte autem superiori uniuersi inuenitur altior gradus perfectionis, in quibus unum indiuiduum, ut sol, sic est perfectum ut nichil ei desit eorum que ad propriam speciem pertinent : unde et tota materia speciei concluditur sub uno indiuiduo. Et similiter est de aliis corporibus celestibus ; multo igitur magis in supprema parte rerum creatarum, que est Deo propinquissima, scilicet in angelis, hec perfectio inuenitur ut uni indiuiduo nichil desit eorum que ad totam speciem pertinent, et sic non sint plura indiuidua in una specie. Deus uero, qui est in summo perfectionis, cum nullo alio conuenit, non solum in specie set nec in genere nec in alio predicato uniuoco.

1. Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur ibi de natura angelica et humana, non secundum quod considerantur in esse naturali, set secundum quod ordinantur ad beatitudinem : sic enim aliqui in natura angelica et humana perierunt. Quantum autem ad ordinem beatitudinis natura humana diuiditur contra totam angelicam, quia tota natura angelica uno modo nata est peruenire in beatitudinem uel ab ea deficere irreparabiliter, scilicet statim ad primam electionem, natura uero humana per decursum temporis. Et ideo loquitur ibi Augustinus de omnibus angelis sicut de una natura propter unum modum ordinis ad beatitudinem, licet differant secundum speciem nature.

2. Ad secundum dicendum quod, cum inquiritur de differentia uel conuenientia speciei, est consideratio de rebus secundum naturas ipsarum ; et secundum hoc non est loquendum de omnibus angelis sicut de natura una Deo propinquissima, set solus primus angelus erat secundum hoc natura Deo propinquissima, in qua quidem natura est minima diuersitas quia nec secundum speciem nec secundum numerum.

3. Ad tertium dicendum quod ipsum esse se habet ut actus tam ad naturas compositas quam ad naturas simplices. Sicut ergo in naturis compositis species non sumitur ab ipso esse set a forma, quia species predicatur in quid est, esse autem pertinere uidetur ad questionem an est ; unde nec in substantiis angelicis species sumitur secundum ipsum esse set secundum formas simplices subsistentes, quarum differentia est secundum ordinem perfectionis, ut dictum est.

4. Ad quartum dicendum quod sicut forma, que est in subiecto uel materia, indiuiduatur per hoc quod est in hoc, ita forma separata indiuiduatur per hoc quod non est nata in aliquo esse : sicut enim esse in hoc excludit communitatem uniuersalis, quod predicatur de multis, ita non posse esse in aliquo. Sicut igitur hec albedo non prohibetur habere sub se multa indiuidua ex hoc quod est albedo, quod pertinet ad rationem speciei, set ex hoc quod est in hoc, quod pertinet ad rationem indiuidui, ita natura huius angeli non prohibetur esse in multis ex hoc quod est natura in tali ordine rerum, quod pertinet ad rationem speciei, set ex hoc quod non est nata recipi in aliquo subiecto, quod pertinet ad rationem indiuidui.

5. Ad quintum dicendum quod, cum affectio sequatur cognitionem, quanto cognitio est uniuersalior tanto affectio eam sequens magis respicit commune bonum, et quanto cognitio est magis particularis tanto affectio ipsam sequens magis respicit priuatum bonum : unde et in nobis priuata dilectio ex cognitione sensitiua exoritur,

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 293 conuictum *scripsi. cum* pEt¹] coniunctum *codd.* commixtionem sEt¹ 303 sol] sal AvCa³O² *non liquet* Ca² 342 compositis] tum *uel* tam *uel* tamen *praem. codd.*(–F⁴) *et del.*

316-317 Augustinus loquitur ibi : Vide supra, adn. ad lin. 3-5. 327 loquitur ibi Augustinus : *ibid.* 349 ut dictum est : Vide supra, lin. 270-274. 353 non est nata in aliquo esse : Hoc modo dicendi etiam utitur S. Thomas, *IIIa Pars*, q. 77, art. 2, resp. : "Est enim de ratione indiuidui quod non possit in pluribus esse. Quod quidem contingit dupliciter. Vno modo quia non est natum in aliquo esse ; et hoc modo forme immateriales separate, per se subsistentes, sunt etiam per seipsas indiuidue" ; *De Vnitate Intellectus contra Auerroistas*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 311, lin. 71-74) : "Indiuidue ergo sunt substantie separate et singulares ; non autem indiuiduantur ex materia, set ex hoc ipso quod non sunt nate in alio esse, et per consequens nec participari a multis". 363-364 non est nata recipi in aliquo subiecto : Cf. adn. ad lin. 353. 372 priuata dilectio : Cum nominibus sicut 'amor', 'dilectio', 'affectus'... iungit S. Thomas adiectiuum 'priuatus' ad designandum id quod gallice dicitur "amour propre" ; quod forsitan, etsi non explicite dicat, habet ex

dilectio uero communis et absoluti boni ex cognitione intellectiua. Quia igitur angeli quanto sunt altiores tanto habent scientiam magis uniuersalem, ut Dyonisius dicit XII cap. Angelice ierarchie, ideo eorum dilectio maxime respicit commune bonum; magis igitur diligunt se inuicem si specie differunt, quod magis pertinet ad perfectionem uniuersi, ut ostensum est, quam si in specie conuenirent, quod pertineret ad bonum priuatum unius speciei.

6. Ad sextum dicendum quod substantias separatas non potest anima nostra corpori unita secundum essentias earum intelligere, ut sciat de eis quid sunt, quia earum essentie excedunt genus sensibilium naturarum et earum proportionem, ex quibus intellectus noster cognitionem capit : et ideo substantie separate non possunt diffiniri a nobis proprie, set solum per remotionem uel aliquam operationem ipsarum. Et hoc modo Damascenus diffinit angelum, non diffinitione pertinente ad speciem specialissimam, set ad genus subalternum, quod est genus et species, unde diffiniri potest.

7. Ad septimum dicendum quod modus distinctionis personarum diuinarum est absque essentie diuersitate, quod non patitur natura creata : et ideo non est hoc ad consequentiam trahendum in creaturis.

8. Ad octauum dicendum quod magis et minus dupliciter accipitur : uno modo secundum diuersum modum participationis unius et eiusdem forme, sicut magis album dicitur magis clarum quam minus album; et sic magis et minus non diuersificant speciem. Alio modo dicitur magis et minus secundum gradus diuersarum formarum, sicut album dicitur magis clarum quam rubeum aut uiride; et sic magis et minus diuersificant speciem : et hoc modo angeli differunt in donis spiritualibus naturalibus secundum magis et minus.

9. Ad nonum dicendum quod id quod constituit in specie est nobilius eo quod constituit in genere sicut determinatum indeterminato : habet enim se determinatum ad indeterminatum ut actus ad potentiam, non autem ita quod semper illud quod constituit in specie ad nobiliorem naturam pertineat, ut patet in speciebus animalium irrationalium. Non enim constituuntur huiusmodi species per additionem alterius nature nobilioris supra naturam sensitiuam, que est nobilissima in eis, set per determinationem ad diuersos gradus in illa natura. Et similiter dicendum est de intellectuali, quod est commune in angelis.

10. Ad decimum dicendum quod hoc non uidetur esse uniuersaliter uerum, quod imperfectior differentia generis in plures species multiplicetur. Corpus enim diuiditur per animatum et inanimatum; plures tamen uidentur esse species animatorum corporum quam inanimatorum, precipue si corpora celestia sint animata et omnes stelle ad inuicem specie differant; set in plantis et animalibus est maxima diuersitas specierum. Vt tamen huius rei ueritas inuestigetur, considerandum est quod Dyonisius Platonicis contrariam sententiam proferre uidetur : dicunt enim Platonici

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 380 perfectionem uniuersi *inu.* AvCa²Ca³ 385 ut *coni.*] nisi *codd.* 390 diffiniri *coni.*] differri *codd.* 404 clarum] album Ca³O²pP¹ 432 in plantis] et *praem. codd.*(–Et¹LiM¹) *et del.*

Augustino, *Super Genesim ad Litteram*, Lib. XI, cap. 15, n. 19 (PL 34, 436) : "propter... quendam proprie rei amorem, cui sapienter nomen latina lingua indidit cum appellauit 'priuatum', quod potius a detrimento quam ab incremento dictum elucet : omnis enim priuatio minuit"; sed vide etiam Albertum Magnum, *Super Ethica*, lib. IX, lect. 10 (ed. Colon. t. XIV, 2 p. 691, 52-55) : "Cum quilibet feratur in opus proprium quodam amore *priuato*, amor claudit oculum rationis ut non possit recte iudicare et de leccione et de hic que interius sunt". Apud S. Thomam cf. *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. VI, cap. 7 (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 358, lin. 135-137) : "Homines enim propter *priuatum* amorem quem inordinate ad se ipsos habent, querunt solum id quod est sibi ipsis bonum..."; Lib. IX, cap. 10 (*ibid.*, p. 536, lin. 121-123) : "quia uniuscuiusque iudicium in propriis magis deficit propter *priuatum* affectum quem habet ad se ipsum"; *Super Epist. ad Galatas Lectura*, cap. 2, lectio 6, n. 107 (ed. Cai, apud Marietti, p. 588) : "Quilibet autem homo habet quemdam *priuatum* affectum, quo querit quod suum est". 374-377 Quia igitur... Angelice ierarchie : Cf. Ps.-Dionysius, *De Caelesti Hierarchia*, cap. XII, § 2 (PG 3, 292B) et transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. II, p. 935-937). Transl. Scoti Eriugenae : "Dicimus enim quia universali et superposita maiorum ornatuum uirtute reliquuntur ultimi; mediam enim et proportionalem participant, iuxta unam simul cunctorum et coniunctiuam societatem. Quale est sanctorum Cherubim ordo participat sapientiam et scientiam altiorem sub ipsis autem essentiarum dispositiones participant quidem et ipsae sapientiam et scientiam, particularem tamen ad illos"; Transl. Iohannis Saraceni : "Dicimus enim quod totalem et superpositam digniorum ornatuum virtutem non habent postremi; etenim particulari et iuxta proportionem existente participant, secundum unam universorum convenienter et coniunctivam communionem. Sicut sanctorum Cherubim ordo participat sapientia et cognitione altiori, illarum autem quae post ipsos sunt substantiarum ornatus participant quidem et ipsi sapientia et cognitione, particulari autem tamen sicut ad illos et subiecta". 379-380 quod magis pertinet... ut ostensum est : Vide supra, lin. 235-274. 392 Damascenus diffinit angelum : Vide supra, adn. ad lin. 61-64. 435-436 Dyonisius... uidetur : Vide infra, adn. ad lin. 438-441. 436-438 dicunt enim Platonici... numeri : Ad sensum erui potest ex *Liber de Causis*, prop. 4 (ed. Pattin, p. 54) ut commentat ad hanc propositionem ipse S. Thomas, *Super Librum de Causis Expositio*, prop. 4 (ed. Saffrey, p. 29, lin. 18-24) : "Dicit enim quod hoc contingit propter propinquitatem suam prime cause que est esse purum subsistens et est uere unum non participatum in quo non potest aliqua multitudo inueniri differentium secundum essentiam; quod autem est propinquius ei quod est per se unum, est magis unitum quasi magis participans unitatem; unde intelligentia que est propinquissima cause prime habet esse maxime unitum".

quod substantie quo fuerunt primo uni propinquiores, eo sunt minoris numeri; Dyonisius uero dicit in XIV cap. Angelice ierarchie quod angeli omnem materialem multitudinem transcendunt. Vtrumque autem uerum esse aliquis potest ex rebus corporalibus percipere, in quibus quanto corpus aliquod inuenitur superius tanto minus habet de materia, set in maiorem quantitatem extenditur. Vnde cum numerus quodammodo sit causa quantitatis continue secundum quod punctum constituit unitas et punctus lineam, ut more Platonicorum loquamur, ita est etiam in tota rerum uniuersitate quod quanto aliqua sunt superiora in entibus tanto plus habent de formali multitudine, que attenditur secundum distinctionem specierum — et in hoc saluatur dictum Dyonisii —, minus autem de multitudine materiali, que attenditur secundum distinctionem indiuiduorum in eadem specie — in quo saluatur dictum Platonicorum —. Quod autem est una sola species animalis rationalis multis existentibus speciebus irrationalium animalium, ex hoc prouenit quia animal rationale constituitur ex hoc quod natura corporea attingit in sui suppremo naturam substantiarum spiritualium in sui infimo; suppremus autem gradus alicuius nature uel etiam infimus est unus tantum. Quamuis posset dici plures esse species rationalium animalium, si quis poneret corpora celestia animata.

11. Ad undecimum dicendum quod homines continentur inter creaturas corruptibiles, que sunt infima pars uniuersi, in qua inueniuntur aliqua ordinata non solum per se set etiam per accidens : et ideo in ecclesia militanti diuersitas secundum potentiam et ordinem non diuersificat speciem; secus autem est in angelis, qui sunt supprema pars uniuersi, ut dictum est. Est autem in hominibus angelorum similitudo non perfecta, set qualem esse contingit, ut dictum est.

12. Ad duodecimum dicendum quod ornamenta terre et aque, quia corruptibilia sunt, requirunt multitudinem in eadem specie, ut dictum est. Corpora autem celestia etiam sunt diuersarum specierum, ut dictum est : lux enim non est forma substantialis eorum, cum sit qualitas per se sensibilis, quod de nulla forma substantiali dici potest; et preterea non est eiusdem rationis lux in omnibus, quod patet ex hoc quod diuersorum corporum superiorum radii diuersos habent effectus.

13. Ad tertium decimum dicendum quod indiuiduatio in angelis non est per materiam, set per hoc quod sunt forme per se subsistentes, que non sunt nate esse in subiecto uel materia, ut dictum est.

14. Ad quartum decimum dicendum quod antiqui philosophi posuerunt quod cognoscens debet esse de natura rei cognite : unde Empedocles

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 437 fuerunt] fuerint AvEt¹O²P¹ 459 quia] quod Ca³Et¹F⁴O²P¹ 460 attingit *scrips. cum* AvM¹O²P³ *sec.m.* Ca²Et¹] *om.* pEt¹ attingunt *cet.* 472 qui *scrips. cum* AvCa² *sec.m.* Et¹Li] quam *cet.*

438-441 Dyonisius... transcendunt : Cf. Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. XIV, § 8 (PG 3, 321A) et transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, p. 981). Transl. Scoti Eriugenae : "Multae enim sunt beatae militiae supermundialium intellectuum informam et coarctam superantes materialium secundum nos numerorum commensurationem..."; Transl. Iohannis Saraceni : "Multi enim sunt beati exercitus supermundanarum mentium infirmam et constrictam excedentes nostrorum materialium numerorum commensurationem...". 448 ut more Platonicorum loquamur : Cf. Arist., *De Caelo*, III, 299a6-11. Transl. Vetus (in Alberti Magni, *De Coelo et Mundi*, ed. Colon., tom. V.1, p. 204, in calce, lin. 69-70) : "Et dico iterum, quod error dicentis hunc sermonem est manifestus patens planus; quod est, quia sicut corpora sunt ex superficiebus, similiter sunt superficies ex lineis et lineae ex punctis"; Transl. Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 234) "Deinde palam quia eiusdem rationis est solida quidem ex superficiebus componi, superficies autem ex lineis, has autem ex punctis"; vel potius ad hoc S. Thomae *Sententia Libri de Celo et Mundo*, Lib. III, cap. 1 (lectio 3), n. 3 (ed. leon., tom. II, p. 235b) : "...Si autem sic se habeat sicut Plato posuit, quod corpora componantur ex superficiebus, sequetur quod superficies componantur ex lineis, et linee ex punctis...". Cf. etiam Arist., *De Anima*, Lib. I, 409a3-5. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A Gauthier, *Lectura... reporatata*, p. 128) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 53) : "Amplius autem, quoniam dicunt motam lineam planum facere, punctum autem lineam"; vel potius ad hoc S. Thomae *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 11 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 54, lin. 63-65) : "Set dicunt Platonici quod motus puncti facit lineam, linea autem mota facit superficiem, superficies uero corpus". G. Rodier, *Aristote. Traité de l'âme. Traduit et annoté* (Paris 1990, tome II, p. 140-141) refert hanc doctrinam fuisse Xenocratis, quem alibi inter 'platonicos' numerat S. Thomas, *Sententia Libri de Caelo et Mundo*, Lib. I, cap. 10 (lect. 23) n. 1 (ed. leon., tom. III, p. 93a) : "Xenocrates et alii Platonici". 452-453 et in hoc saluatur dictum Dyonisii : Vide supra, lin. 438-441. 455-456 in quo saluatur dictum Platonicorum : Vide supra, lin. 436-438. 460-461 natura... infimo : Hic applicatur adagium de quo supra, art. 2, adn. ad lin. 311-314. 472-473 qui sunt supprema pars uniuersi, ut dictum est : Vide supra, lin. 262-274 et 301-312. 473-475 Est autem in hominibus... ut dictum est : Vide supra, ad 1, lin. 316-330. 476-478 ornamenta terre... ut dictum est : Vide supra, lin. 296-301. 479-480 Corpora... ut dictum est : Vide supra, lin. 262-269. 489-491 forme per se subsistentes... ut dictum est : Vide supra, lin. 190-204. 492-494 antiqui philosophi... rei cognite : Praeter ad Empedoclem (cf. adn. seq.) etiam ad Platonis dialogum 'Thimaeum' refert Arist., *De Anima*, Lib. I, 404b16-18. Transl. Iacobi sive vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 68) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 18) : "Eodem autem modo et Plato in Thimeo animam facit ex elementis. Cognosci autem simile simili; res autem ex principiis esse". 494-496 unde Empedocles... aqua : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 404b11-15. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 68) : "Sicut Empedocles ex elementis omnibus; est autem unumquodque horum anima : terra quidem terram cognoscimus, aqua aquam, ethere autem ethera diuinum, set igne ignem manifestum, concordia autem concordiam, discordia discordiam corruptiuam"; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. LXV.1, p. 18) : "Sicut

dixit quod " terram terra cognoscimus et aquam aqua ". Set ad hoc excludendum Aristotiles posuit quod uirtus cognoscitiua in nobis prout est in potentia est denudata a natura cognoscibilium sicut pupilla a colore ; set tamen sensus in actu est sensatum in actu, in quantum fit sensus in actu per hoc quod informatur specie sensibili. Et eadem ratione intellectus in actu

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 502 sensibili *coni.*] sensibilis *codd.*(–P³) sensibilitatis P³

Empedocles quidem ex elementis omnibus ; esse autem et unumquodque horum animam, dicens sic : terram quidem terra cognoscimus, ethere ethera, aquam autem aqua, set igne ignem manifestum est, concordia autem concordiam, discordiam discordia tristi". Et cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 19, lin. 45-65). Quos Empedoclis versus [nam, ut recordat S. Thomas, loco cit., lin. 64-65 : "Empedocles metrice composuit libros suos"] etiam invenire potuit S. Thomas apud Calcidium, *Timaei* c. 51 (ed. Waszink, p. 100, lin. 11-12). 496-499 Aristoteles posuit... a colore : Cf. Arist., *De Anima* , Lib. III 429a18-22. Vel cf. potius quod magis explicite scripsit ipse S. Thomas ad hunc locum in *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 203, lin. 131-150) : "Omne enim quod est in potencia ad aliquid et receptiuum eius caret eo ad quod est in potencia et cuius est receptiuus, sicut pupilla que est in potencia ad colores et receptiua eorum est absque omni colore ; set intellectus noster sic intelligit intelligibilia quod est in potencia ad ea et susceptiuus eorum sicut sensus sensibilium ; ergo caret omnibus illis rebus que natus est intelligere ; cum igitur intellectus noster sit natus intelligere omnes res sensibiles et corporeas, oporet quod careat omni natura corporali, sicut sensus uisus caret colore propter hoc quod est cognoscitiuus coloris : si enim haberet aliquem colorem, ille color prohiberet uideri alios colores..." ; cf. etiam *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 2, art. 1, ad 4 : "illud quod est receptiuum aliquorum... oportet... quod sit denudatum a natura receptorum, sicut pupilla a natura colorum" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 22, art. 1, arg. 8 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 612, lin. 62-64) : "set uis apprehensiua debet esse denudata a specie sui obiecti ad hoc quod cognoscat, sicut pupilla a colore" ; *Quodl. X*, q. 3, art. 2 [6], resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 133, lin. 79-83) : "oporteret igitur, si anima per aliquod organum intelligeret, quod suum organum careret omni forma sensibili, cum omnes formas sensibiles sit nata intelligere, sicut pupilla caret omni colore ad hoc quod uisus possit omnes colores cognoscere" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 414a, lin. 13-20) : "Item per demonstrationem eiusdem qua probat quod, quia intellectus possibilis recipit omnes species rerum sensibilium ut in potentia ad ea existens, oportet quod omnibus careat. Sicut pupilla, que recipit omnes species colorum, caret omni colore : si enim haberet de se aliquem colorem, ille color prohiberet, uideri alios colores ; quinimmo nihil uideretur nisi sub illo colore" (verba 'de se' supra lineam addidit ipse S. Thomas in codice autographo) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 2, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 16, lin. 186-189) : "omne quod est receptiuum aliquorum et in potentia ad ea, quantum de se est, est denudatum ab eis, sicut pupilla, que est receptiua omnium colorum, caret omni colore" ; q. 8, resp. (*ibid.*, p. 67, lin. 235-238) : "Organum enim uisus, scilicet pupilla, caret omnino albo et nigro, et uniuersaliter omni genere coloris ; et similiter est in auditu et in olfactu" ; q. 14, resp. (*ibid.*, p. 126, lin. 193-194) : "presertim quia recipiens debet esse denudatum a natura recepti, sicut pupilla caret colore" ; *Ia Pars*, q. 56, art. 2, arg. 1 : "sicut etiam si pupilla esset colorata aliquo colore, non posset uidere omnem colorem" ; q. 91, art. 1, ad 3 : "sicut pupilla caret colore, ut sit in potentia ad omnes colores" ; *De Sortibus*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 233, lin. 84-86) : "sicut oculus non posset uidere omnes colores si pupilla esset aliquo colore affectata" ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 1 (ed. leon., tom. XLIII, p. 295, lin. 377-380) : "si enim esset aliquis color intrinsecus pupille, ille color interior prohiberet uideri extraneum colorem, et quodammodo obstrueret oculum ne alia uideret". 499-500 sensus in actu est sensatum in actu : Arist., *De Anima*, Lib. III, 426a15-16. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 409) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 177) : "Quoniam autem unus quidem est actus sensibilis et sensitiui". Cf. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 51 (ed. leon., tom. XIII, p. 148a, lin. 38-39) : "Intelligibile in actu est intellectus in actu : sicut et sensibile in actu est sensus in actu" ; Lib. II, cap. 59 (p. 415b, lin. 21-22) : "Intellectus in actu et intelligibile in actu sunt unum : sicut sensus in actu et sensibile in actu" ; cap. 74 (p. 469a, lin. 8-11) : "ex hoc enim fit sensus in actu, quod est idem cum sensato in actu ; et similiter intellectus in actu est intellectum in actu" ; cap. 101 (p. 600a, lin. 1-3) : "Quia uero intellectus in actu est intellectum in actu, sicut sensus in actu est sensibile in actu" ; *Ia Pars*, q. 55, art. 1, ad 2 : "sicut sensus in actu est sensibile in actu, ut dicitur in III De anima" ; q. 79, art. 3, resp. : "sensus fit in actu per sensibile in actu" ; q. 87, art. 1, ad 3 : "sensus in actu est sensibile". 502-503 intellectus in actu est intellectum in actu : Adagium erutum ex Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a3-4. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 447) : "In hiis enim que sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur : scientia namque speculatiua et quod speculatiuum est, idem est". Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom XLV.1, p. 214) : "In hiis enim que sunt sine materia, idem est intelligens et quod intelligitur : scientia namque speculatiua et sic scibile idem est". Cf. *ibid.*, 430a19-20 ; Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "Idem autem est secundum actum sciencia rei". Etsi ut in pluribus ad Arist. *III De Anima* referat S. Thomas, tamen aliquando etiam refert (sicut v. g. *Ia Pars*, q. 55, art. 1, arg. 1) ad Arist, *Metaphysica*, Lib. XII, 1075a3-5. Cf. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 220, lin. 19-21) : "Ergo non diverso existente intellecto et intellectu, quecumque non materiam habent, idem sunt, et intelligentia intellectus una" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 266, lin. 452-455) : "Non altero igitur existente in eo quod intelligitur et intellectu, quecumque non materiam habent, idem erunt, et intelligentia eius quod intelligitur una". Et ad hoc ipse S. Thomas in *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. XII, cap. 8 : "Cum igitur intellectus in actu et intellectum non sint alterum in hiis quecumque materiam non habent, ...". — Hoc adagium saepius laudat S. Thomas, uelut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 49, q. 2, art. 1, resp. (in initio) : "Cum enim intellectus in actu sit quodammodo unum cum intelligibili in actu" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 51 (ed. leon., tom. XIII, p. 148a, lin. 38-39) : "Intelligibile in actu est intellectus in actu : sicut et sensibile in actu est sensus in actu" ; cap. 55 (p. 157a, lin. 4-5) : "cum intellectus in actu sit intellectum in actu" ; Lib. II, cap. 55 (p. 394b, lin. 21-22) : "unde intellectus in actu et intelligibile in actu sunt unum" ; cap. 59 (p. 415b, lin. 21-22) : "Intellectus in actu et intelligibile in actu sunt unum : sicut sensus in actu et sensibile in actu" ; cap. 74 (p. 469a, lin. 8-11) : "ex hoc enim fit sensus in actu, quod est idem cum sensato in actu ; et similiter intellectus in actu est intellectum in actu" ; cap. 98 (p. 582ab, lin. 19-21 et 13-16) : "intellectus in actu est intellectum in actu, secundum doctrinam Aristotilis" et "secundum sententiam Aristotilis, qui ponit quod intelligere contingit per hoc quod intellectum in actu sit unum cum intellectu in actu" ; cap. 99 (p. 595b, lin. 16-17) : "Cum autem intellectus in actu perfecto sit intellectum in actu" ; cap. 101 (p. 600a, lin. 1-3) : "Quia uero intellectus in actu est intellectum in actu, sicut sensus in actu est sensibile in actu" ; *Ia Pars*, q. 55, art. 1, arg. 1 : "secundum Philosophum in XII Metaphisice et in III De Anima, in his que sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur" ; *ibid.*, ad 2 : "Idem est autem quod dicitur, in his que sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur, ac si diceretur quod intellectus in actu est intellectum in actu" ; q. 87, art. 1, arg. 3 : "in his que sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur, ut dicitur in III De anima" ; *ibid.*, ad 3 : "Idem autem est dicere quod in his que sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur, ac si diceretur quod in his que sunt

est intellectum in actu in quantum informatur per speciem intelligibilem : " Non enim lapis est in anima set species lapidis ", ut ipse dicit ; ex hoc autem est aliquid intelligibile in actu quod est a materia separatum : et ideo dicit quod " in hiis que sunt sine materia idem est intelligens et quod intelligitur ". Non ergo oportet quod angelus intelligens sit idem in substantia quod angelus intellectus, si sunt immateriales ; set oportet quod intellectus unius formetur per similitudinem alterius.

15. Ad quintum decimum dicendum quod numerus qui causatur ex diuisione continui est species quantitatis, et est tantum in substantiis materialibus ; set in substantiis immaterialibus est multitudo que est de transcendentibus, secundum quod unum et multa diuidunt ens : et hec multitudo consequitur distinctionem formalem.

16. Ad sextum decimum dicendum quod differentia secundum causam et causatum ponitur a quibusdam multiplicare substantias separatas, in quantum per hoc ponunt prouenire diuersos gradus in eis, prout causatum est infra suam causam : unde si ponimus diuersos gradus in substantiis immaterialibus ex ordine diuine sapientie causantis, remanebit eadem distinctionis ratio, etiam si una earum non sit causa alterius.

17. Ad septimum decimum dicendum quod quelibet natura creata, cum sit finita, non ita perfecte representat diuinam bonitatem sicut multitudo naturarum, quia quod in multis naturis multipliciter continetur comprehenditur in Deo unite : et ideo oportuit esse plures naturas in uniuerso, et etiam in substantiis angelicis.

18. Ad duodeuicesimum dicendum quod oppositio differentiarum constituentium angelicas species accipitur secundum perfectum et imperfectum uel excedens et excessum, sicut est etiam in numeris, et sicut se habent animatum et inanimatum et alia huiusmodi.

< Articulus nonus >

Nono queritur utrum intellectus possibilis sit unus in omnibus hominibus. Et uidetur quod sic. Dicit enim Augustinus in libro De quantitate anime " Si dixero multas esse animas, ipse me ridebo " ; derisibile ergo uidetur dicere multas animas intellectiuas esse.

2. Preterea. In hiis que sunt sine materia est unum tantum indiuiduum in una specie, ut ostensum est ; set intellectus possibilis siue anima intellectiua, cum sit substantia spiritualis, non est compositus ex materia et forma, ut prius

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 508 intelligens *scripsi cum* M¹O²P³ *(ex Arist.)*] intellectus *cet.* 525 infra *coni. cum* sEt¹] ita *cet.*

9 siue] in pAvCa²O²P³

intellecta in actu, idem est intellectus et quod intelligitur" ; etc. — Ad Averroem tamen refert S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 78 (p. 495ab, lin. 1-3) : "Idem autem est secundum actum scientia rei. In quo Commentator dicit quod differt intellectus agens a possibili : nam in intellectu agente idem est intelligens et intellectum : non autem in possibili". Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 19 (ed. Crawford, p. 443, lin. 85-90) : "Deinde dicit : Et scientia in actu idem est cum re. Et innuit, ut reputo, aliquod proprium intellectui agenti, in quo differt a materiali, scilicet quod in intelligentia agenti scientia in actu eadem est cum scito, et non est sic in intellectu materiali, cum suum intellectum est res que non sunt in se intellectus". 504-505 Non enim... ipse dicit : Vide supra, art. 1, adn. ad lin. 241-242. 507-509 et ideo dicit... intelligitur : Vide supra, art. 1, adn. ad lin. 250-251. 522-523 ponitur a quibusdam : Raby Moyses, ut supra, adn. ad lin. 143-145.

LOCI PARALLELI : *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 2, art. 1 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 et 73 et 75 ; *Questio disp. de Anima*, q. 3 ; *Sententia Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 ; *Compend. Theol.*, pars I, cap. 85 ; *Ia Pars*, q. 76, art. 2 ; *De Unitate Intellectus*, cap. 4 et 5 ; *Quodlib. III*, q. 8, art. unic. [20]. 3-6 Dicit... esse : Simile arg. *Ia Pars*, q. 76, art. 2, arg. 6. 3-5 Augustinus... ridebo : Cf. Augustinus, *De Quantitate Animae*, Lib. unic., cap. 33, n. 69 (PL 32, 1073) : "Si enim dixero unam esse animam, conturbaberis quod in altero beata est, in altero misera ; nec una res simul et beata et misera potest esse. Si unam simul et multas dicam esse, ridebis ; nec mihi facile, unde tuum risum comprimam, suppetit. Sin multas tantummodo dixero, ipse me ridebo, minusque me mihi displicentem, quam tibi, perferam". 7-14 Preterea. In hiis que... humana : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 20 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 25, lin. 148-157) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 2, arg. 1. 7-8 In hiis... una specie : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VIII, 1045a36-b7. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 166, lin. 17-25) : "Quecumque vero non habent materiam nec intellectualem nec sensualem, statim quid esse est unumquodque, quemadmodum et quod est ens, hoc in quantum quale quid. Quapropter etiam non inest in diffinitionibus nec ens nec unum, et quid erat esse statim unum quid est sicut et ens quid, quapropter non est aliqua alia causa unum esse nulli horum nec ens esse ; statim enim unumquodque est ens quid, non quasi in genere ente et uno, nec quasi separabilibus existentibus preter singularia" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 177, lin. 259 - p. 178, lin. 268) : "Quecumque uero non habent materiam, nec intellectualem nec sensibilem, statim quod quidem unum aliquid esse est unumquodque quemadmodum et quod ens aliquid : quod hoc, quod tale, quod quantum. Quapropter et non inest in diffinitionibus nec ens nec unum. Et quod quid erat esse statim unum aliquid est sicut et ens aliquid. Quapropter non est aliqua alia causa unum essendi nulli horum neque essendi ens aliquid ; statim enim unumquodque est ens aliquid et unum aliquid, non ut in genere ente et uno, nec ut separabilibus existentibus preter singularia". 8-9 ut ostensum est : Vide supra, art. 8, resp., lin. 307-315. 11-12 ut prius ostensum est : Vide supra, art. 1, resp., per totum.

ostensum est; ergo est una tantum anima intellectiua siue intellectus possibilis in tota specie humana.

3. Set dicebat quod, et si anima intellectiua non habeat materiam ex qua sit, habet tamen materiam in qua est, scilicet corpora, secundum quorum multiplicationem multiplicantur anime intellectiue. — Set contra. Remota causa remouetur effectus; si igitur multiplicatio corporum est causa multiplicationis animarum, remotis corporibus non possunt multe anime remanere.

4. Preterea. Indiuiduatio fit secundum determinationem principiorum essentialium : sicut enim de ratione hominis est ut componatur ex anima et corpore, ita de ratione Sortis est ut componatur ex hac anima et hoc corpore, ut patet per Philosophum in VII Methaphisice. Set corpus non est de essentia anime; ergo impossibile est quod anima indiuiduetur per corpus : et ita non multiplicabuntur anime secundum multiplicationem corporum.

5. Preterea. Augustinus dicit Contra Felicianum "Si originem animantis potentie requiramus, prior est anima matre, et ex hac rursus nata uidetur cum sobole", et loquitur de "anima per quam animata est mater", ut statim subdit; ex quo uidetur dicere quod sit eadem anima in matre et filio, et eadem ratione in omnibus hominibus.

6. Preterea. Si intellectus possibilis <esset alius> in me et alius in te, oporteret quod res intellecta esset alia in me et alia in te, cum res intellecta sit in intellectu; et ita res intellecta numeraretur per numerationem indiuiduorum hominum. Set omnia que numerantur per numerationem indiuiduorum habent rem intellectam communem; et sic rei intellecte erit aliqua res intellecta in infinitum, quod est impossibile. Non ergo est alius intellectus possibilis in me et in te.

7. Preterea. Si non esset unus intellectus possibilis in omnibus hominibus, cum contingit scientiam a magistro in discipulo causari, oporteret quod uel eadem numero scientia que est in magistro defflueret ad discipulum, uel quod

Pecia 4 : α = AvCa^{2}Ca^{3}Et^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3} 17 corpora *coni.*] corpus *codd.* 21 multiplicationis *scrips. cum* M^{1}] multitudinis AvCa^{3}LiO^{3} multi^{nis} Ca^{2}Et^{1}P^{3} multi^{is} F^{4}O^{2}P^{1} 25 anima] hac *praem. codd. et del.* 26 corpore] hoc *praem. codd. et del.* 29 est *scrips. cum* Et^{1}O^{2}O^{3}P^{3} sCa^{2}] *om. cet.* 36 cum sobole *scrips. cum Aug.*] 9sobriose *codd.* 41 esset alius *suppl. cum sec.m.* Et^{1}LiM^{1}] *om. cet.*

15-19 Set dicebat... intellectiue : Eadem obiectio *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 13 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 23, lin. 86-88); cf. etiam *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 2, art. 1, ad 5 : "quamuis anima non habeat materiam partem sui ex qua sit, habet tamen materiam in qua est cuius perfectio est; ad eius enim diuisionem multiplicatur secundum numerum et non secundum speciem". 19-22 Remota... remanere : Simile arg., *Ia Pars*, q. 76, art. 2, arg. 2. 19-20 Remota causa remouetur effectus : E tractatibus 'De locis', a logicis saec. XII-XIII conscriptis, originem ducere videntur plura adagia que relationem causam inter et effectum concisa brevitate dicendi exprimunt, velut "posita causa, ponitur effectus", "cessante causa, cessat effectus", "manente causa, manet effectus"; "remota causa, remouetur effectus" etc. Cf. v. g. Petrus Abaelardus, *Dialectica*, III, 1, 'De locis' (ed. De Rijk, p. 364, lin. 10) : "posito antecedenti ponitur consequens..."; Petrus Hispanus, *Tractatus* (sive *Summule Logicales*), tract. V, paragrapho "De loco a causa" (ed. De Rijk, p. 67-69) : "posita causa efficiente immediate ponitur eius effectus" (p. 67, lin. 18-19); "remota causa materiali permanente, remouetur eius effectus" (p. 68, lin. 6-7); "posita causa formali ponitur eius effectus" (p. 68, lin. 24) "remota causa formali remouetur eius effectus" (p. 68, lin. 24). Adagium "causa posita, ponitur effectus" a S. Thoma saepissime laudatur, uelut : *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 38, q. 1, art. 1, arg. 6; d. 46, q. 1, art. 1, s. c. 2; Lib. III, d. 19, q. unic., art. 3, qla 2, arg. 4; Lib. IV, d. 28, q. unic., art. 3, s. c. 1; d. 43, q. 1, art. 2, qla 1, arg. 1; d. 49, q. 2, art. 7 s.c. 5; *Quest. disp. de Veritate*, q. 5, art. 9, resp. (ed. leon., tom. XXII.1, p. 162, lin. 107); q. 23, art. 5, arg. 1 (tom. XXII.3, p. 665, lin. 3-4); *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 32 (ed. leon., tom. XIII, p. 344a, lin. 35-36); Lib. III, cap. 94 (tom. XIV, p. 287b, lin. 3-4); *Ia Pars*, q. 14, art. 8, arg. 2; q. 46, art. 1, arg. 9; q. 63, art. 2, arg. 3; q. 115, art. 6, resp.; q. 116, art. 3, resp.; *Expositio Libri Peryermenias*, Lib. I, cap. 14 (ed. leon., tom. I*.1, p. 74, lin. 216-217); *Ia IIae*, q. 75, art. 2, arg. 1; *IIa IIae*, q. 22, art. 2, arg. 2; *IIIa Pars*, q. 56, art. 1, arg. 1; q. 79, art. 2, arg. 2; etc. Bis S. Thomas asserit doctrinam ab adagio aliqualiter suppositam ab Auicenna in eius *Metaphysica* probatam esse : *Quest. disp. de Veritate*, q. 23, art. 5, arg. 1 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 665, lin. 1-15) et *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. VI, cap. 3, in 1027a29 (ipsum tamen adagium non attribuit Avicennae). Cf. Auicenna Latinus, *Liber de Philosophia prima*, ed. S. Van Riet, Tract. I, cap. 6, p. 44-46, lin. 38-71. 23-32 Preterea... corporum : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 13 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 23, lin. 88-92), ubi tamen non adest auctoritatem ex Arist. Metaphysica. 24-28 sicut enim... VII Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VII, 1035b28-31; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 141, lin. 17-20) : "Homo vero et equus et que ita considerantur in singularibus, universaliter autem, non est substantia sed totum quiddam ex hac ratione et hac materia ut universaliter; singula vero ex ultima materia ut Socrates, et in aliis similiter". Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 151, lin. 536-540) : "Homo vero et equus et que ita in singularibus, universaliter autem, non sunt substantia sed simul totum quoddam ex hac ratione et hac materia ut universaliter. Singulare vero ex ultima materia Socrates iam est, et in aliis similiter". Et cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 10 : "Sciendum tamen... quam singulare". 33-37 Augustinus... subdit : Cf. Vigilius Thapsensis (Pseudo-Augstinus), *Contra Felicianum de Unitate Trinitatis*, Lib. unic., cap. 12 (PL 42,1167) : "Itaque si originem animantis potentiae requiramus, prior est matre, et ex hac rursus nata videtur esse cum sobole : prior, inquam, anima, per quam mater est animata". 41-50 Preterea... et in te : Cf. infra, arg. 13, lin. 130-144. 41-48 Si intellectus... in infinitum : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 5 (ed. Crawford, p. 411, lin. 710-717) : "Quoniam, si res intellecta apud me et apud te fuerit una omnibus modis, continget quod, cum ego scirem aliquod intellectum, ut tu scires etiam ipsum, et alia multa impossibilia. Et si posuerimus eum esse multa, continget ut res intellecta apud me et apud te sit una in specie et due in individuo; et sic res intellecta habebit rem intellectam, et sic procedit in infinitum"; cf. etiam Lib. III, comm. 5 (ed. Crawford, p. 388, lin. 37-42 et p. 402, lin. 432-448). 51-77 Preterea. Si non esset... hominibus : Cf. arg. partim simile *I Pars*, q. 76, art. 2, arg. 5.

scientia magistri causaret scientiam discipuli, sicut calor ignis causat calorem in lignis, uel quod addiscere non esset aliud quam reminisci; si enim discipulus habeat ante addiscere scientiam quam addiscit, addiscere est reminisci, si uero non habeat eam prius, aut acquirit eam existentem prius in alio, scilicet in magistro, aut non existentem prius in alio : et sic oportet quod in eo de nouo causetur ab alio. Hec autem tria sunt impossibilia. Cum enim scientia sit accidens, non potest eadem numero transire de subiecto in subiectum quia, ut Boetius dicit, accidentia corrumpi possunt, transmutari non possunt; similiter etiam impossibile est quod scientia

Pecia 4 : ℵ = AxCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ Ca²LiO³P¹] habeant pEt¹ 59 addiscere *scripsi cum* Et¹ *sec.m.* Ca²P⁴] addisceret *cet.* habebat *cet.* 61 habeat *scripsi cum*

56-57 scientia magistri... in lignis : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, cap. 5 (ed. Crawford, p. 411-412, lin. 717-721) : "Et sic erit impossibile ut discipulus addiscat a magistro, nisi scientia que est in magistro sit virtus generans et creans scientiam que est in discipulo, ad modum secundum quem iste ignis generat alium ignem sibi similem in speciei; quod est impossibile". 60 addiscere... reminisci : Cf. Averroes, in continuatione loci laudati in adn. praeced. (p. 412, lin. 721-723) : "Et hoc quod scitum est idem in magistro et discipulo ex hoc modo fecit Platonem credere quod disciplina esset rememoratio". Hanc doctrinam quasi per modum cuiusdam axiomatis "addiscere nihil aliud est quam reminisci (recordari)", ipse S. Thomas pluries explicite Platoni vel Platonicis attribuit, sicut v. g. : *Scriptum super Sent.*, Lib. III, d. 33, q. 1, art. 2, qla 1, resp. : "Vnde Plato dixit quod omnes scientie sunt in anima a natura, et addiscere non est aliud quam recordari"; *Quest. disp. de Veritate*, q. 18, art. 7, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 556, lin. 94-95) : "(Quidam enim, ut platonici, posuerunt...) et sic discere dicunt esse idem quod reminisci"; q. 19, art. 1, resp. (p. 565, lin. 310-312) : "secundum quod platonici dicerunt, qui uolebant quod addiscere nihil erat nisi reminisci"; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 74 (ed. leon., tom. XIII, p. 470a, lin. 19) : "(Plato autem...) unde addiscere dixit esse quoddam reminisci"; cap. 83, (p. 522b lin. 34-35) : "(Platonici confitentur...) quod discere non esset aliud quam reminisci"; *Ia Pars*, q. 117, art. 1, resp. : "Alia est opinio Platonicorum, qui posuerunt... ut sic addiscere nihil aliud sit quam reminisci"; *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 3 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 216, lin. 59-60) : "opinio Platonis... dicens quod addiscere nichil aliud est quam reminisci"; *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 15, in 992b33 : "Platonicos, qui dicebant quod... quasi addiscere nichil aliud sit nisi reminisci"; etc. Pluries etiam sine nomine Platonis nec Platonicorum refertur ut opinio "quorumdam" vel "aliquorum". — Cum vero in *Timaeo* [qui est unicus Platonis dialogus quem S. Thomas in translatione latina legisse videtur : cf. R.-A. Gauthier, in *Expositio Libri Posteriorum*, ed. leon., tom. I*2, p. 15, adn. ad lin. 40-50] hoc non habeatur, solummodo indirecte, ex compluribus tamen fontibus, hanc doctrinam platonicam cognoscere potuit, sicut v. g. Cicero, *Tusculanae Disputationes*, Lib. I, cap. 24, n. 57 (ed. Pohlenz, p. 246, lin. 8-9) : "ut discere nihil aliud sit nisi recordari"; et n. 58 (p. 247, lin. 4) : "ita nihil est aliud discere nisi recordari"; Macrobius, *In Sompnio Scipionis*, Lib. I, cap. 12 (13), § 7 (ed. Willis); Augustinus, *De Trinitate*, Lib. XII, cap. 15, n. 24 (PL 42, 1011; CCL 50, p. 377, lin. 1-4) : "Unde Plato ille philosophus nobilis persuadere conatus est... quod ea quae discuntur, reminiscuntur potius cognita, quam cognoscuntur nova"; *De Quantitate Animae*, cap. 20, n. 34 (PL 32, 1055) : "nec aliud quidquam esse id quod dicitur discere quam reminisci et recordari"; Boethius, *In Ciceronis Topica*, in 20, 76 (cf. fragmenta edita ab Orelli-Baiter, *M. Tullii Ciceronis Opera*, tom. V, pars I, lin. 23) : "ut discere nihil aliud sit nisi recordari"; *De Consolatione Philosophie*, Lib. III, metrum XI (PL 63, 777 A) : "Quod si Platonis musa personat uerum, quod quisque discit, immemor recordatur"; Albertus Magnus, *Metaphysica*, Lib. I, tract. 1, cap. 9 (ed. Colon., tom. XVI.1, p. 12, lin. 15-33) : "Quod autem Platonis amici dicunt... per experimentum et doctrinam nihil generatur in anima, sed per talia excitatur anima ad reminiscendum ea quae prius nouit"; *De Anima*, Lib. I, tract. 1, cap. 3 (ed. Colon., tom. VII.1, p. 4, lin. 39-41) : "Plato putauit omnium intelligibilium cognitionem esse intus neque aliquem aliquid discere, sed immemorem recordari". 65-68 Cum enim scientia... non possunt : Originem huius adagii non invenimus. Ni fallor, hic est unicus locus ubi S. Thomas hoc adagium attribuit Boethio, nullius tamen operis titulum apponens. Idem tamen iam fecerunt v. g. Guillelmus de Militona, *Questiones de Sacramentis*, (ed. C. Piana et G. Gal, QR 1961, p. 415-416) : "... cum accidentia sint intransmutabilia a subiecto in subiectum. Boethius : Accidentia indignantis nature sunt : perimi possunt, permutari non possunt". Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. I, d. 26, dubium 5 (ed. QR, tom. I, p. 462b) : "Et si tu obiicias, quod accidentia non possunt alterari, secundum Boethium, verum est de alteratione de subiecto in subiectum, tamen certum est, quod in eodem intenduntur et remittuntur". Editores communiter tamquam ad adagii fontem referunt ad Boethium, *In Categorias Aristotelis*, Lib. I, sub titulo *De Denominativis* (PL 64, 173B) : "Si quis quoque obiiciat posse locum accidentia permutare, malum namque si in manu teneatur, manus mali odore completur, adeo odor quod est *accidens, in aliud subiectum transire potest.* Sed non hoc ait Aristoteles, quoniam mutare accidens locum non potest, nec ita dixit impossibile esse sine eo in quo erat, sed sine eo in quo est, hoc enim significat *mutare quidem posse locum*, sed sine aliquo subjecto non posse subsistere". Sed, ut patet, adagium non nisi valde ad sensum (vel revera contra sensum?) ex hac Boethii littera erui potest. En ratio quare ut in pluribus laudatur tacito cuiusvis auctoris nomine? Cf. v. g. Bonaventura, *Commentaria in quatuor Libros Sententiarum*, Lib. II, d. 13, art. 3, q. 2, opp. 3 (ed. QR, tom. II, p. 327) : "Nullum accidens transit a subiecto in subiectum". S. Thomas, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 26, q. 1, art. 2, arg. 1 : "Accidens enim non transit de subiecto in subiectum, cum indiuiduationem a subiecto habeat. Set gratia de subiecto in subiectum transeat..." et ad 1 : "gratia eadem numero non transit de subiecto in subiectum"; Lib. IV, d. 12, q. 1, art. 1, qla 3, resp. : "Inconueniens est quod subiectum moueatur motu locali ad accidens et quod accidens transeat de subiecto in subiectum"; *Contra Gent.*, Lib. III, cap. 69 (ed. leon., tom. XIV, p. 199b, lin. 30-33 et p. 201b lin. 48-50) : "Loquentes etiam in lege Maurorum dicuntur ad hoc rationem inducere quod etiam accidentia non sint ex actione corporum, quia accidens non transit a subiecto in subiectum" et "Ridiculum autem est dicere quod ideo corpus non agat quia accidens non transit de subiecto in subiectum"; Lib. IV, cap. 51 (ed. leon., tom. XV, p. 162a, lin. 22-23) : "Accidens enim, cum de subiecto in subiectum non transeat, non potest traduci nisi subiectum traducatur". *Quest. disp. de Potentia*, q. 3, art. 7, resp. (prope initium) : "Quidam enim loquentes in lege Maurorum, ut Rabbi Moyses narrat, dixerunt omnes huiusmodi naturales formas accidentia esse; et cum accidens in aliud subiectum transire non possit, ..."; q. 3, art. 9, arg. 3 : "Accidens traduci non potest nisi subiectum traducatur, eo quod accidens de subiecto in subiectum non transeat"; *Ia IIae*, q. 81, art. 1, arg. 2 : "Accidens non traducitur per originem, nisi traducto subiecto : eo quod accidens non transit de subiecto in subiectum"; *IIIa Pars*, q. 62, art. 3, arg. 2 et ad 2 : "Set gratia, cum sit accidens, non potest transire de subiecto in subiectum" et "quamuis accidens non transeat a subiecto in subiectum..."; q. 77, art. 1, resp. : "Tertio, quia accidentia non transeunt de subiecto in subiectum; ut scilicet idem accidens numero quod primo fuit in uno subiecto, postmodum fiat in alio". [Eadem formula "accidens non transit in aliud" etiam utitur ad litteram, alio tamen in contextu et alio sensu, Maimonides (Rabbi Moyses), *Dux seu Director dubitantium aut perplexorum*, Lib. I, cap. 72, comment. ad prop. 6, ed. Augustinus Justinianus, Parisiis 1520, reprint Frankfurt am Main 1964, p. XXXIV[r]].

magistri causet scientiam in discipulo, tum quia scientia non est qualitas actiua, tum quia uerba que magister profert solum excitant discipulum ad intelligendum, ut Augustinus dicit in libro De magistro; quod autem addiscere sit reminisci est contra Philosophum in I Posteriorum. Non est ergo alius et alius intellectus possibilis in omnibus hominibus.

8. Preterea. Omnis uirtus cognoscitiua que est in materia corporali cognoscit ea tantum que habent affinitatem cum materia in qua est, sicut uisus cognoscit tantum colores qui habent affinitatem cum pupilla, que est susceptiua colorum propter suam dyafonitatem; set intellectus possibilis non est susceptiuus eorum tantum que habent affinitatem uel cum toto corpore uel cum quacumque parte eius; intellectus ergo possibilis non est uirtus cognoscitiua in materia corporali neque in toto corpore neque in aliqua parte eius. Ergo non multiplicatur secundum multiplicationem corporum.

9. Preterea. Si anima intellectiua uel intellectus possibilis multiplicatur secundum multiplicationem corporum, hoc non est nisi quia est corporis forma; set non potest esse corporis forma, cum sit composita ex materia et forma, ut a multis ponitur : compositum enim ex materia et forma non potest esse alicuius forma. Ergo anima intellectiua siue intellectus possibilis non potest multiplicari secundum multiplicationem corporum.

10. Preterea. Sicut Cyprianus dicit, Dominus prohibuit discipulis ne in ciuitatem Samaritanorum intrarent propter peccatum scismatis, quia a regno Dauid recesserant decem tribus, in Samaria capud sibi regni postmodum statuentes; idem autem populus erat tempore Christi, qui prius fuerat. Sic autem se habet populus ad populum sicut homo ad hominem et anima ad animam; ergo eadem ratione una anima est in eo qui prius fuit et in alio qui post sequitur : et sic per eandem rationem eadem anima erit in singulis hominibus.

11. Preterea. Magis dependet accidens a subiecto quam forma a materia, cum forma det esse materie simpliciter, accidens autem non det esse simpliciter subiecto. Set unum accidens potest esse in multis subiectis, sicut unum tempus

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 85 uel¹ *om.* Et¹M¹O³ 95 forma] non potest esse alicuius forma *add. codd. et del.* (*cf. lin.* 97) 99 corporum] cor *et spat. uac.* pO² *spat. uac.* pAv *om.* pCa² 110 qui¹ *scrips. cum* sCa²] quod *cet.* 117 subiectis *scrips. cum* Ca²O²O³P¹ sEt¹] substantiis *cet.*

71-74 uerba... De magistro : Cf. Augustinus, *De Magistro*, Lib. unic., passim et ad sensum, ut v. g. cap. 12, n. 40 (PL 32,1217; CSEL 77, p. 48, lin. 23- p. 50, lin. 12; CCL 29, p. 197-199). 74-75 addiscere... I Posteriorum : Cf. Arist., *Analytica Posteriora*, Lib. I, 71a27-30 et 71b5-8. Transl. Transl. Iacobi (AL IV, p. 6, lin. 12-14 et p. 7, lin. 1-3) : "Sed manifestum est quod sic quidem scit, simpliciter autem non scit. Si vero non, Menonis ambiguitas contingit; aut enim nichil discit aut que novit.... Sed nichil (opinor) prohibet, quoniam est, quod addiscit, sic scire, est autem sic ignorare; inconveniens enim non est si scit quodam modo quod addiscit, sed si hoc modo, ut in quantum addiscit et sic". Transl. Anonyma sive Iohannis (*ibid.*, p. 112, lin. 10-12 et 23-26) : "Sed manifestum est quod sic quidem scit quoniam universale scit, simpliciter autem non scit. Alioquin que in Mennone est dubitatio continget : aut enim nichil discet aut que novit.... Sed nichil estimo prohibere quod discit est ut est scire, est autem ut ignorare; etenim inconveniens est non si novit quodammodo quod discit, sed si sic, sicut secundum quod discit et sic". Transl. Gerardi (*ibid.*, p. 188, lin. 25-29 et p. 189, lin. 7-11) : "At vero scientia huius intentionis quodammodo inventa est ei, et est in quantum est comprehensa sub universali, absolute vero non. Et si forme non sunt ita, tunc nos necessario consequetur inde hesitatio dicta in libro Menonis, et est quod aut homo penitus nichil scit aut addiscit quod scivit... Non autem est quod prohibeat quin sciamus rem ex modo aliquo et ignoremus eam ex modo aliquo, et fedum horribile non est ut cognoscat homo illud ad quod sciendum incedit aliquo modorum, sed fedum est ut incedat et addiscat ex modo quo scit illud". Transl. Guillelmi (*ibid.*, p. 285, lin. 28-30 et p. 286, lin. 10-13) : "Sed manifestum est quod sic quidem scit, quia universale scit, simpliciter autem non scit. Si vero, que in Menone ambuiguitas contingit; aut enim nichil discet aut que novit... Sed nichil (opinor) prohibet, quod addiscit, est ut scire, est autem ut ignorare; inconveniens enim non si novit aliqualiter quod addiscit, sed si sic, puta qua addiscit et ut". Quem locum ad doctrinam platonicam reminiscentiae disertius refert S. Thomas, *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 3 (ed. leon., tom I*.2, p. 15, lin. 36-68 et p. 16, lin. 119-140). 95-96 ut a multis ponitur : Vide supra, adnotationes in art. 1, resp. 101-105 Sicut Cyprianus... statuentes : Cf. Cyprianus, *Epistola ad Magnum* (PL 3, ed. 1844, col. 1143AB; ed. 1896, col. 1190B) : "Satiat adhuc in Evangelio suo Dominus et majorem intelligentiae lucem manifestat quod iidem qui se tunc a tribu Juda et Benjamin sciderant, et Hierosolymis derelictis Samariam secesserant, inter profanos et gentiles computarentur. Nam cum primum discipulos suos in ministerium salutis mitteret, mandavit et dixit : 'In viam nationum ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne introieritis'. Ad Judaeos prius mittens, gentiles adhuc praeteriri jubet. Addendo autem et civitatem Samaritanorum debere omitti, ubi erant schismatici, ostendit schismaticos gentilibus adaequari". 101-102 Dominus... intrarent : Cf. Vulg., Matth. 10,5 : "Hos duodecim misit Jesus praecipiens eis et dicens in viam gentium ne abieritis et in civitates Samaritanorum ne intraveritis". 107-109 Sic autem... animam : Vide infra, sol. ad 8, adn. ad lin. 530-538. 114-115 cum forma det esse : Cf. Boethius, *Quomodo Trinitas unus Deus* (sive *De Trinitate*), cap. 2 (PL 64, 1250 B; ed. Stewart-Rand, p. 10, lin. 21) : "Omne namque esse ex forma est". Adagium saepius a S. Thoma laudatur, ut v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 1, art. 10, arg. 4 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 23, lin. 23) : "omne esse est a forma"; q. 21, art. 4, s. c. 6 (tom. XXII.3, p. 601, lin. 119-120) : "cum omne esse sit a forma"; *Ia Pars*, q. 76, art. 4, resp. : "Forma autem substantialis dat esse simpliciter"; q. 77, art. 6, resp. : "forma substantialis facit esse simpliciter"; *Quodlibet VI*, q. 1, art. unic. [1], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 295, lin. 25-26) : "Est autem unumquodque ens per suam formam". Idem etiam aliis verbis dicitur, sicut v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 43 (ed. leon., tom. XIII, p. 367b, lin. 29) : "esse est per formam et non per materiam"; *ibid.*, cap. 73 (p. 459a, lin. 39) : "unumquodque habet esse per suam formam". 116-118 Set unum... Ancelmus dicit : Cf. Anselmus, *De Veritate*, Lib. unic., cap. 13 (PL 158, 486C; Schmitt, tom. I, p. 199,22) : "Cum unum et idem sit tempus omnium, quae in eodem tempore simul sunt".

est in multis motibus, ut Ancelmus dicit ; ergo multo magis una anima potest esse multorum corporum. Et sic non oportet esse multos intellectus possibiles.

12. Preterea. Anima intellectiua uirtuosior est quam uegetatiua ; set anima uegetatiua potens ‹est› uegetare aliquid extra corpus cuius est forma : dicit enim Augustinus in VI Musice quod radii uisuales uegetantur ab anima uidentis, etiam longe producti usque ad rem uisam ; ergo multo magis anima intellectiua potest perficere alia corpora preter corpus in quo est.

13. Preterea. Si intellectus possibilis multiplicatur secundum multiplicationem corporum, oportet quod species intelligibiles, que sunt in intellectu possibili in me et in te, secundum multiplicationem corporum multiplicentur ; set ab omnibus formis multiplicatis secundum multiplicationem materie corporalis potest abstrahi aliqua intentio communis ; ergo a formis intellectis per intellectum possibilem potest abstrahi aliqua intentio intellecta communis. Et eadem ratione, cum illa intentio intellecta multiplicetur secundum multiplicationem intellectus possibilis, erit abstrahere aliam intentionem intellectam in infinitum ; hoc autem est impossibile. Est igitur unus intellectus possibilis in omnibus.

14. Preterea. Omnes homines consentiunt in primis principiis. Set hoc non esset nisi id quo cognoscunt prima principia esset unum commune in omnibus hominibus ; huiusmodi autem est intellectus possibilis ; est igitur unus intellectus possibilis in omnibus.

15. Preterea. Nulla forma indiuiduata et multiplicata per materiam est intellecta in actu ; set intellectus possibilis cum actu intelligit est intellectus in actu, et intellectus in actu est intellectum in actu, ut dicitur III De anima, sicut sensus in actu est sensatum in actu ; ergo intellectus possibilis non est indiuiduatus neque multiplicatus per materiam corporalem, et ita est unus in omnibus.

16. Preterea. Receptum est in recipiente per modum recipientis ; set species intelligibilis recipitur in intellectu ut intellecta in actu, et non indiuiduata per materiam ; ergo intellectus possibilis non est indiuiduatus per materiam. Ergo neque multiplicatur per multiplicationem materie corporalis.

17. Preterea. Intellectus possibilis etiam Sortis

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 118 Ancelmus] amselmus Ca³F⁴O³P³ sEt¹ ancellinus M¹ ansellinus pEt¹ 123 set anima uegetatiua *om. hom.* F⁴M¹ 124 est¹ *suppl. cum sec.m.* Ca²Et¹] *om. cet.* 155 sicut] autem *add. codd. et del.*

123-127 Augustinus... uisam : Cf. Augustinus, *De musica*, Lib. VI, cap. 8, n. 21 (PL 32, 1174) : "Ut igitur nos ad capienda spatia locorum diffusio radiorum iuvat, qui e brevibus pupulis in aperta emicant, et adeo sunt nostri corporis, ut quamquam in procul positis rebus quas videmus, a nostra anima vegetentur ; ut ergo eorum effusione adiuvamur ad capienda spatia locorum : ita memoria...". 130-144 Preterea. Si intellectus... in omnibus : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 2, art. 1, arg. 3 ; *Ia Pars*, q. 76, art. 2, arg. 4 ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 414b, lin. 11-20) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 17 (ed. leon., tom. XXIV.1., p. 24, lin. 119-128) ; *I Pars*, q. 76, art. 2, arg. 4 ; *Compendium Theologie*, pars I, cap. 85 (ed. leon., tom. XLII, p. 108, lin. 7-16). Et cf. arg. 6 (hic supra, lin. 41-50) cum adn. ad lin. 41-48. 145-146 Omnes homines... principiis : Cf. *Ia Pars*, q. 84, art. 2, resp. : "ad ea respectu quorum habemus habitus naturales, naturaliter inclinamur, sicut ad assentiendum primis principiis". Cf. Arist., *Analytica Posteriora*, Lib. II, 99b17 - 100b17, a Iacobo Veneto transl. (AL IV, p. 104, lin. 11 - p. 107, lin. 7), cum ipsius S. Thomae *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. II, cap. 20 (ed. leon., tom. I*2, p. 242-247) ; *Metaphysica*, Lib. IV, 1005a20 - 1009a38 ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 64, lin. 25 - p. 74, lin. 26) ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 72-82) et ad hoc ipsius S. Thomae *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IV, cap. 6-cap. 10. Cf. etiam Boethius, *Quomodo substantiae...* (sive *De Hebdomadibus*), cap. I (PL 64, 1311B ; ed. Stewart and Tester, p. 40, lin. 18-17) : "Communis animi conceptio est enuntiatio quam quisque probat auditam. Harum duplex est modus. Nam una ita communis est ut omnium sit hominum ueluti si hanc proponas : si duobus equalibus equalia auferas que relinquntur equalia esse, nullus id intelligens neget. Alia uero est doctorum tantum..." et cf. ad hoc ipsius S. Thomae *Expositio Libri Boetii De Ebdomadibus*, cap. 1 (ed. leon., tom. L, p. 269, lin. 140-185). Ad hunc Boethii locum explicite refert S. Thomas, *Ia Pars*, q. 2, art. 1, resp. 151-159 Preterea. Nulla... omnibus : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 7 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 23, lin. 48-52). 154-155 et intellectus... III De anima : Vide supra, art. 8, adn. ad lin. 502-503. 155-156 sicut sensus... in actu : Vide supra, art. 8, adn. ad lin. 499-500. 160-161 Receptum... recipientis : In idem venit cum adagio in scholis pertrito : "omne quod recipitur ad modum recipientis recipitur", quod ex *Liber de Causis* erutum videtur. Cf. *Liber de Causis* (ed. A. Pattin) v. g. prop. 9, n. 99, p. 72, lin. 46-49 ; prop. 19, n. 157, p. 89, lin. 9-11 ; prop. 23, n. 177, p. 97, lin. 25-26 et n. 180, p. 98, lin. 53-54, etc. (cf. S. Thomas, *Super Librum de Causis Expositio*, ed. Saffrey, prop. 10, p. 66-72 ; prop. 20, p. 108-111 ; prop. 24, p. 119-123). Quapropter apud mediaevales, hoc axioma ut in pluribus iure adscribitur ad opus *Liber de Causis*. Haud raro tamen etiam Ps.-Dionysio adscribitur ; cf. Ps.-Dionysius, *De divinis Nominibus*, cap. IV, § 1 (ed. *Dionysiaca*, vol. I, p. 146-147) et *De Ecclesiastica Hierarchia*, cap. XII, § 2 (*Dionysiaca*, vol. II, p. 936-937). Vel etiam attribuitur Boethio, praesertim in quodam axiomate abhinc deducto et ad cognitionem restricto : "Omne quod cognoscitur, cognoscitur ad modum cognoscentis" ; cf. v. g. Boethius, *Philosophiae Consolatio*, Lib. V, Prosa 4 (PL 63, 848C ; CCL, 94, p. 96-97). Sed mediaevales multifariam hoc axiomate usi sunt nullius auctoris nominis vel operis tituli mentionem facientes. De origine huius axiomatis et de diversis eius modis et formis necnon de eius usu in operibus S. Thomae, vide quae amplius notaverunt L. Schütz, *Thomas-Lexikon*, sub voce 'recipere' ; R. J. Deferrari, *A lexicon of Thomas Aquinas*, sub voce 'recipere' ; C. Vansteenkiste, *Il 'Liber de Causis' negli Scritti di San Tommaso d'Aquino*, in *Angelicum*, 35, 1958, p. 361 et p. 369-370 ; R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 12, adn. ad lin. 74-76 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 115). 167-175 Preterea. Intellectus possibilis... omnibus : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 22.

uel Platonis intelligit essentiam suam, cum intellectus in se ipsum reflectatur ; ergo ipsa essentia intellectus possibilis est intellecta in actu. Set nulla forma indiuiduata et multiplicata per materiam est intellecta in actu ; ergo intellectus possibilis non indiuiduatur et multiplicatur per materiam corporalem. Et sic relinquitur quod sit unus intellectus possibilis in omnibus.

Set contra est quod dicitur Apoc. VII " Post hec uidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat " ; turba autem illa non erat hominum corporaliter uiuentium set animarum a corpore absolutarum ; ergo sunt multe anime intellectiue non solum nunc, cum corpori uniuntur, set etiam a corporibus absolute.

2. Preterea. Augustinus dicit Contra Felicianum " Fingamus, sicut plerique uolunt, esse in mundo animam generalem ", et postea subdit " Cum talia proponimus oppugnanda predicamus " ; est ergo improbabile quod sit una anima omnium.

3. Preterea. Magis est alligata anima intellectiua corpori humano quam corpori celesti motor eius ; set Commentator dicit in III De anima quod, si essent plura corpora mobilia, essent plures motores in orbibus celestibus ; ergo magis, cum sint multa corpora humana, erunt multe anime intellectiue, et non unus tantum intellectus possibilis.

Responsio. Dicendum quod ad euidentiam huius questionis oportet preintelligere quid intelligatur nomine intellectus possibilis et agentis. Sciendum est autem quod Aristotiles processit ad considerandum de intellectu per similitudinem sensus. Ex parte autem sensus, cum inueniamur quandoque sentientes in potentia quandoque in actu, oportet ponere in nobis aliquam uirtutem sensitiuam per quam simus sentientes in potentia, quam oportet esse in potentia ad species sensibilium, et nullam earum habere actu in sua essentia ; alioquin, si sensus haberet in actu sensibilia, sicut antiqui philosophi posuerunt, sequeretur quod semper essemus sentientes in actu. Similiter, cum

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 181 cum *scripsi, cum* O³] tantum *cet.* 194 unus *coni. cum* sEt¹] unius *cet.*

168-169 intellectus in se ipsum reflectatur : Cf. *Liber de Causis*, prop. 14 [15] (ed. Pattin, p. 79, n. 124-125), ubi tamen non habentur voces 'reflectere, reflexio' sed 'redire, reditio' : "Omnis sciens qui scit essentiam suam est rediens ad essentiam suam reditione completa. Quod est quia scientia non est nisi actio intellectibilis. Cum ergo scit sciens suam essentiam, tunc redit per operationem suam intellectibilem ad essentiam suam". Ad quam auctoritatem explicite refert ipse S. Thomas, plus quam semel tamen vocibus "reflectere, reflecio" utens, *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 17, q. 1, art. 5, ad 3 : "Et similiter est ex parte intellectus ; et propter hoc, in Libro de Causis dicitur quod cuiuscumque actio redit in essentiam agentis per quamdam *reflexionem*, oportet essentiam eius ad seipsam redire..." vel *ibid.*, Lib. II, d. 19, q. 1, art. 1, resp. : "Et hec probatio tangitur in Libro de Causis, in illa propositione 15 : omnis sciens qui scit essentiam suam, est rediens ad essentiam suam reditione completa". *Quest. disp. de Veritate*, q. 1, art. 9 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 29, lin. 52-55) : "unde dicitur in libro De causis quod omnis sciens essentiam suam est rediens ad essentiam suam reditione completa" ; q. 2, art. 2, arg. 2 (p. 42, lin. 13-15) : "in libro De causis dicitur : omnis sciens essentiam suam est rediens ad essentiam suam reditione completa" ; q. 2, art. 2, ad 2 (p. 45-46, lin. 216-219 et lin. 229-232) : "... et deinde *reflectitur* super actum suum et demum supra potentiam et essentiam... Set tamen sciendum quod reditio ad essentiam suam in Libro de Causis nihil aliud dicitur nisi subsistentia rei in seipsa" ; q. 8, art. 6, s. c. 5 (tom. XXII.2, p. 237, lin. 100-102) : "in Libro de Causis dicitur quod omnis sciens scit essentiam suam et redit ad essentiam suam reditione completa" ; cf. etiam sine mentione libri De causis : *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 23, q. 1, art. 2, ad 3 : "animam *reflecti* per cognitionem supra seipsam, uel supra ea que ipsius sunt, contingit dupliciter. Vno modo secundum quod potentia cognoscitiua cognoscit naturam sui, uel eorum que in ipsa sunt ; et hoc est tantum intellectus..." ; *Ia Pars*, q. 76, art. 2, ad 4 : "...nisi per *reflexionem* intellectus supra seipsum" ; q. 85, art. 2, resp. : "quia intellectus supra seipsum *reflectitur*" ; q. 86, art. 1, resp. : "(intellectus noster...) quasi per quamdam *reflexionem* potest cognoscere singulare" ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 48 (ed. leon. tom. XIII, p. 379a, lin. 21-25) : "Nulla autem potentia iudicans seipsam ad iudicandum mouet nisi supra actum suum *reflectatur*... quod quidem solius intellectus est" ; cap. 49 (p. 381b, lin. 30-31) : "Intellectus autem supra se ipsum agendo *reflectitur*". 176-178 Apoc. VII... poterat : Cf. Vulg., Apoc. 7,9 : "Post haec vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat". 183-186 Augustinus... predicamus : Cf. Vigilius Thapsensis (= pseudo-August.), *Contra Felicianum de Unitate Trinitatis*, Lib. unic., cap. 12 (PL 42, 1166 et 1167) : "Fingamus ergo, sicut plerique volunt, esse in mundo animam generalem..." et "Et hic si verborum vim, quotidiani sermonis contemplator attendas, contraria proponimus, oppugnantia (*varia lectio* : oppugnanda) praedicamus". 188-195 Preterea. Magis est... possibilis : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 3, arg. 14 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 23-24, lin. 93-100). 190-192 Commentator... celestibus : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, cap. 5 (ed. Crawford, p. 403-404, lin. 485-492) : "Et hec est intentio eius quod fuit dictum in primo de Celo et Mundo, scilicet quod, si esset alius mundus, esset aliud corpus celeste ; et si esset aliud corpus celeste, haberet alium motorem in numero a motore istius corporis celestis ; et si hoc esset, tunc motor corporis celestis esset materialis et numeratus per numerationem corporum celestium, scilicet quia impossibile est quod unicus motor in numero sit duorum corporum diversorum in numero". Cf. Arist., *De Celo*, Lib. I, 276a18-b25 ; 277b27-278b8 ; *Metaphysica*, Lib. XII, 1074a31-35. Sigerius Brabantinus, *Quest. in III De Anima* (ed. B. C. Bazán, p. 26, lin. 27-28) ; *De Anima intellectiva*, cap. 7 (ed. B. C. Bazán, p. 104, lin. 82-85). 199-201 Aristotiles... sensus : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a13-b5. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445-446) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Si igitur est intelligere sicut sentire...", Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1, per totum (ed. leon., tom. XLV.1, p. 201-207). 207-208 si sensus... posuerunt : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 417a2-9. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 267) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 107) : "Manifestum igitur est quod sensitiuum non est actu, set potentia tantum" ; vel potius cf. ad hoc ipsius S. Thomae *Sententia Libri Ethicorum*, Lib. II, cap. 10 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 108, lin. 79-83) : "Quia igitur hee dubitationes solui non possunt si

inueniamur quandoque intelligentes in actu quandoque in potentia, necesse est ponere aliquam uirtutem per quam simus intelligentes in potentia, que quidem in sua essentia et natura non habet aliquam de naturis rerum sensibilium quas intelligere possumus, set sit in potentia ad omnia : et propter hoc uocatur possibilis intellectus, sicut et sensus secundum quod est in potentia posset uocari sensus possibilis. Sensus autem qui est in potentia reducitur in actum per sensibilia actu, que sunt extra animam : unde non est necesse ponere sensum agentem ; et similiter non esset necesse ponere intellectum agentem si uniuersalia, que sunt intelligibilia actu, per se subsistunt extra animam, sicut posuit Plato. Set quia Aristotiles posuit ea non subsistere nisi in sensibilibus, que non sunt intelligibilia actu, necesse habuit ponere aliquam uirtutem que faceret intelligibilia in potentia esse intelligibilia actu, abstrahendo species rerum a *materia et condicionibus indiuiduantibus* : et hec uirtus uocatur intellectus agens. De intellectu ergo possibili Auerroys in Commento III De anima posuit quod esset quedam substantia separata secundum esse a corporibus hominum secundum quod continuaretur nobiscum per fantasmata, et iterum quod esset unus intellectus possibilis omnium. Quod autem hec positio sit contraria fidei facile est uidere : tollit enim premia et penas future uite.

Set ostendendum est hanc positionem esse secundum se impossibilem per uera principia philosophie. Ostensum est autem supra, cum de

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 210 inueniamur *scripsi. cum* Ca²Et¹P³ sLi] inueniamus *cet.* 215 set *coni. cum sec.m.* Et¹Li] si *cet.* 223 intelligibilia *coni. cum* AvCa³O³ *sec.m.* Et¹Li] intelligentia *cet.* subsistunt] subsistant AvO²O³ subsisterent P³ *sec.m.* Ca²Et¹

sensus habet sensibilia in actu, ut Antiqui posuerunt, concludit tanquam manifestum quod anima sensitiua non est actu sensibilia, ut Antiqui posuerunt". Quos S. Thomas hic per verba "Antiqui philosophi" designat, alibi pressius identificat ut v. g. in *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 10 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 108, lin. 44-46) : "Empedocles et quicunque posuerunt simile simili cognosci" ; *De Unitate Intellectus contra Averroistas*, cap. I (ed. leon., tom. XLIII, p. 295, lin. 344-346) "opinionem Empedoclis et aliorum Antiquorum". 221 ponere sensum agentem : Vide infra, art. 10, adn. ad lin. 613-615. 222-224 si uniuersalia... Plato : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b1-18 (vide hic infra, adn. ad lin. 343-346) et implicatur *ibid.*, Lib. VII, 1039a24-33, ubi Arist. redarguit opinionem quod universalia per se subsisterent extra animam ; et cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 14 : "Si ergo propter hoc, quod species predicatur secundum unam rationem de omnibus indiuiduis, est aliquis homo communis qui est ipsum quod est homo secundum se existens, et est hoc aliquid, idest quoddam demonstrabile subsistens et separatum a sensibilibus, sicut Platonici ponunt...". 225-231 Aristotiles... intellectus agens : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a10-17. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 459) : "Quoniam autem in omni natura est aliquid aliud quam materia in unoquoque genere, hec autem est potencia omnia illa, alterum autem est causa et efficiens quod et omnia facit, ut ars ad materiam sustinuit, necesse est et in anima esse has differencias. Et huiusmodi quidem est intellectus in quo omnia fiunt, ille uero est quo omnia est facere. Et est habitus quidam, ut lumen : quodam enim modo et lumen facit potencia colores actu colores". Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed leon., tom. XLV.1, p. 219) : "Quoniam autem sicut in omni natura est aliquid hoc quidem materia in unoquoque genere (hoc autem est potencia omnia illa), alterum autem causa et factiuum, quod in faciendo omnia ut ars ad materiam sustinuit, necesse et in anima esse has differencias, et est huiusmodi quidem intellectus in quo omnia fiunt, ille uero quo omnia est facere sicut habitus quidam, ut lumen : quodam enim modo et lumen facit potencia existentes colores actu colores". Vel cf. potius ad hunc locum ipsius S. Thomae *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 219, lin. 54-63) : "Inducitur autem Aristotiles ad ponendum intellectum agentem ad excludendum opinionem Platonis, qui posuit quiditates rerum sensibilium esse a materia separatas et intelligibiles actus, unde non erat ei necessarium ponere intellectum agentem ; set quia Aristotiles ponit quod quiditates rerum sensibilium sunt in materia et non intelligibiles actu, oportuit quod poneret intellectum aliquem qui abstraheret eas a materia et sic faceret eas intelligibiles actu". Et simillimis verbis loquitur S. Thomas v. g. hic infra, art. 10, resp. (in initio, lin. 189-196) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 4, resp. (ed. leon., tom XXIV.1, p. 23-24, lin. 126-132) ; *Ia Pars*, q. 79, art. 3, resp. 231-235 De intellectu... fantasmata : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 5, (ed. Crawford, p. 387-413) passim, ut v. g. (p. 405, lin. 517-520 et 524-527) : "Remanet ut *continuatio* intellectorum cum nobis hominibus sit *per continuationem* intentionis intellecte cum nobis (et sunt intentiones ymaginate), scilicet partis que est in nobis de eis quasi forma... intellectus materialis, quia innatus est recipere intellectum illius forme ymaginate, est recipiens in potentia et *continuatus* cum nobis in potentia" ; comm. 36 (p. 479-502) passim, ut v. g. (p. 486, lin. 200-202) : "Intellectus materialis non *copulatur* nobiscum per se primo, sed non *copulatur* nobiscum nisi per suam *copulationem* cum formis ymaginalibus". — De hac Averrois theoria circa 'continuationem per fantasmata' eiusque insufficientia iam amplius tractavit S. Thomas supra, art. 2, resp., lin. 184-240. Cf. etiam *Quest. disp. de Anima*, q. 2 , resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 17-18, lin. 242-296) ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 59 (ed. leon., tom. XIII, p. 414-416) ; *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 3 (ed. leon., tom. XLIII, p. 303-304, lin. 46-118). In quibus omnibus locis voce '*fantasma*' utitur S. Thomas potius quam vocibus Averrois Latini : 'intentiones *ymaginate*', 'forme *ymaginate*', 'forme *ymaginales*', etc. 235-236 et iterum... possibilis omnium : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, cap. 5, passim, sicut v. g. (ed. Crawford, p. 401, lin. 424-425) : "Questio autem secunda, dicens quomodo intellectus materialis est unus in numero in omnibus individuis hominum..." ; (vel p. 405-406, lin. 514-517) : "Impossibile est ut intellectum copuletur cum unoquoque hominum et numeretur per numerationem eorum per partem que est de eo quasi materia, scilicet intellectum materialem" ; (vel p. 406, lin. 575-576) : "opinati sumus ex hoc sermone quod intellectus materialis est unicus omnibus hominibus...". Revera, praeter Averroem nullus alius ex magnis peripateticis philosophis videtur docuisse intellectum etiam possibilem (et non tantum intellectum agentem) unum esse et separatum. Cf. ad hoc S. Thomas, *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 2 (ed. leon., tom. XLIII, p. 302, lin. 145-156), ubi suam inquisitionem ("nunc autem considerare oportet quid alii Peripatetici de hoc ipso senserunt", *ibid.*, p. 301 lin. 1-2) sic concludit : "...non soli Latini, quorum uerba quibusdam non sapiunt, set etiam Greci et Arabes hoc senserunt, quod intellectus sit pars uel potentia seu uirtus anime que est corporis forma. Vnde miror ex quibus Peripateticis hunc errorem se assumpsisse glorientur, nisi forte quia minus uolunt cum ceteris Peripateticis recte sapere, quam cum Averroys oberrare, qui non tam fuit Peripateticus quam philosophie peripatetice deprauator". 239-241 Set ostendendum... philosophie : Etiam alibi S. Thomas hanc quaestionem de unitate intellectus possibilis argumentatione philo-

unione substantie spiritualis ad corpus ageretur, quod secundum hanc positionem sequeretur quod nullus homo particularis intelligeret aliquid ; set dato disputationis gratia quod aliquis homo particularis per intellectum sic separatum intelligere posset, sequntur tria inconuenientia, si ponatur quod sit unus intellectus possibilis omnium, quo omnes intelligant. Primo quidem quia non est possibile unius uirtutis simul et semel esse plures actiones respectu eiusdem obiecti. Contingit autem duos homines simul et semel unum et idem intelligibile intelligere ; si igitur uterque intelligit per unum intellectum possibilem, sequeretur quod una et eadem numero esset intellectualis operatio utriusque : sicut si duo homines uiderent uno oculo, sequeretur quod eadem esset uisio utriusque. Quod patet omnino esse impossibile. Nec potest dici quod intelligere meum sit aliud ab intelligere tuo per diuersitatem fantasmatum, quia fantasma non est intellectum in actu set id quod est ab eo abstractum, quod ponitur esse uniuersale : unde diuersitas fantasmatum est extrinseca ab intellectuali operatione, et sic non potest diuersificare ipsam. Secundo quia impossibile est esse unum numero in indiuiduis eiusdem speciei illud per quod speciem sortiuntur : si enim duo equi conuenirent in eodem secundum numerum quo speciem equi haberent, sequeretur quod duo equi essent unus equs, quod est impossibile. Et propter hoc in VII Methaphisice dicitur quod principia speciei secundum quod sunt determinata constituunt indiuiduum : ut, si ratio hominis est ut sit ex anima et corpore, de ratione huius hominis est quod sit ex hac anima et ex hoc corpore. Vnde principia cuiuslibet speciei oportet plurificari in pluribus indiuiduis eiusdem speciei. A quo autem aliquid speciem sortiatur cognoscitur a propria operatione speciem consequente : diiudicamus enim esse uerum aurum quod habet propriam operationem auri. Propria autem operatio humane speciei est intelligere : unde secundum hanc operationem ponit Philosophus ultimam hominis felicitatem in X Methaphisice. Huius autem operationis principium non est intellectus passiuus, id est uis cogitatiua, uel uis appetitiua sensitiua, que participat aliqualiter ratione, cum hee uires non habeant operationem nisi per organum corporale ; intelligere autem non potest esse per organum corporale, ut in III De anima probatur. Et sic relinquitur quod intellectus possibilis sit quo hic homo speciem humanam sortitur, non autem intellectus passiuus, ut Auerroys fingit ; relinquitur ergo quod impossibile sit unum intellectum possibilem in omnibus hominibus esse. Tertio sequeretur quod intellectus

Pecia 4 : α = AvCa^{2}Ca^{3}Et^{1}F^{4}LiM^{1}O^{2}O^{3}P^{1}P^{3} 259 omnino esse *inu.* AvCa^{3}M^{1}O^{2}O^{3}P^{3} 260 meum *scripsi. cum* P^{3} *sec.m.* Et^{1}Li] unum *cet.* 263 uniuersale *coni.*] nostrum *codd.*(–F^{4}) necessarium F^{4} 285 felicitatem *post* Methaphisice *codd.*(–O^{2})

sophica magis quam theologica solvit. Cf. v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 73 et 75 (ed. leon., tom. XIII, p. 439-463 et 473-475) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 3 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 25-28, lin. 187-318) ; *Ia Pars*, q. 76, art. 2, resp. ; *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 4 et 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 307-314) ubi in fine opusculi sic epilogat : "Hec igitur sunt que in destructionem predicti erroris conscripsimus, non per documenta fidei, sed per ipsorum philosophorum rationes et dicta" (p. 314, lin. 431-433). 241-242 Ostensum... ageretur : Vide supra, art. 2, resp., lin. 207-230. 249-266 Primo quidem... diuersificare ipsam : Cf. S. Thomas, *Quaestio disp. de Anima*, q. 3, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 26-27, lin. 233-271) : "Set adhuc aliquid difficilius..." ; *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 308, lin. 96-127). 266-297 Secundo quia impossibile... hominibus esse : Cf. *Ia Pars*, q. 76, art. 1, resp. "Potest etiam idem..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 3, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 27, lin. 280-291) ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 3 (ed. leon., tom. XLIII, p. 306, lin. 320-335). 272-277 in VII Methaphisice... corpore : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. VII, 1035b27-33. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 141, lin. 17-22) : "Homo vero et equus et que ita considerantur in singularibus, universaliter autem, non est substantia sed totum quiddam ex hac ratione et hac materia ut universaliter. Singula vero ex ultima materia ut Socrates, et in aliis similiter. Pars igitur est et speciei (speciem autem dico quod quid erat esse) et integri ex specie et materia ipsa". Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 151, lin. 536-543) : "Homo uero et equus et que ita in singularibus, uniuersaliter autem, non sunt substantia sed simul totum quoddam ex hac ratione et hac materia ut uniuersaliter. Singulare uero ex ultima materia Socrates iam est, et in aliis. Pars quidem igitur est et speciei (speciem autem dico quod quid erat esse) et simul totius, eius quod ex specie et materia ipsa". Vel potius cf. ipse S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 10 : "Sic igitur patet quod materia est pars speciei. Speciem autem hic intelligimus non formam tantum set quod quid erat esse. Et patet etiam quod materia est pars eius totius quod est ex specie et materia, id est singularis, quod significat naturam speciei in hac materia *determinata*. Et compositum est tam universale quam singulare". 283-285 unde secundum hanc... X Methaphisice : Cf. Arist., rectius *Ethica Nic.*, Lib. X, 1177a12-b4. Transl. Lincoln. Pura (AL XXVI, fasc. 3, p. 358, lin. 25 -359, lin. 22) et Recognita (*ibid.*, fasc. 4, p. 576, lin. 10 - 577, lin. 13) cum S. Thomae *Sententia libri Ethicorum*, Lib. X, cap. 10 per totum (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 582-585). 285-290 Huius autem operationis... per organum corporale : Hic Thomas haesitat inter notionem auerroisticam et themistianam de intellectu passiuo, sicut etiam facit *Ia Pars*, q. 79, art. 2, ad 2. De hac re, vide ampliam editoris adnotationem in *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 223, adn. ad lin. 235-242) ; et vide etiam in *Quest. disp. de Anima*, q. 13 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 117-118, lin. 258-268) necnon ibidem in editoris *Préface* (p. 21*). 290-292 intelligere... probatur : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a24-25. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Vnde neque misceri est rationabile ipsum corpori". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 204, lin. 189-200). 294-295 non autem... Auerroys fingit : Vide infra, art. 10, adn. ad lin. 274-275. 297-305 Tertio... iam habet : Cf. S. Thomas, *De Vnitate Intellectus contra Averroistas*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 309, lin. 174-181).

possibilis non reciperet aliquas species a fantasmatibus nostris abstractas, si sit unus intellectus possibilis omnium qui sunt et qui fuerunt quia, *cum iam multi homines precesserint multa intelligentes*, sequeretur quod respectu omnium illorum que illi sciuerunt sit in actu et non sit in potentia ad recipiendum, quia nichil recipit quod iam habet. Ex quo ulterius sequeretur quod, si nos sumus intelligentes et scientes per intellectum possibilem, quod scire in nobis non sit nisi reminisci ; quamuis et hoc ipsum secundum se inconueniens uideatur, quod intellectus possibilis, si sit substantia separata secundum esse, efficiatur in actu per fantasmata, cum superiora in entibus non indigeant inferioribus ad sui perfectionem. Sicut enim inconueniens esset dicere quod corpora celestia perficiantur in actu accipiendo a corporibus inferioribus, similiter et multo amplius est impossibile quod aliqua substantia separata perficiatur in actu accipiendo a fantasmatibus.

Manifestum est etiam quod hec positio repugnat uerbis Aristotilis. Cum enim incipit inquirere de intellectu possibili, statim a principio nominat eum partem anime dicens " De parte autem anime qua cognoscit anima et sapit " ; uolens autem inquirere de natura intellectus possibilis pretermittit quandam dubitationem, scilicet utrum pars intellectiua sit separabilis ab aliis partibus *anime subiecto, ut Plato posuit, uel ratione* tantum : et hoc est quod dicit " siue separabili existente siue inseparabili secundum magnitudinem, set secundum rationem ". Ex quo apparet quod, utrumlibet horum ponatur, stabit sententia sua quam intendit de intellectu possibili ; non autem staret quod esset separata secundum rationem tantum, si predicta positio uera esset : unde predicta opinio non est sententia Aristotilis. Postmodum etiam subdit quod intellectus possibilis est " quo opinatur et intelligit anima ", et multa alia huiusmodi, ex quibus manifeste dat intelligere quod intellectus possibilis sit aliquid anime et non sit substantia separata.

1. Ad primum ergo dicendum quod Augustinus intelligit derisibile esse quod ponantur diuersorum hominum anime multe, ita quod numero et specie differant, et precipue secundum opinionem Platonicorum quod supra omnia que sunt unius speciei posuerunt unum aliquod commune subsistens.

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 301 cum iam *inu. codd.*] iam *om.* Et¹ precesserint *scripsi. cum* Et¹M¹O²O³P³ sLi] precesserunt *cet.* 303 sciuerunt] sciuerint Ca²Et¹LiO²O³ 324 pretermittit] premittit Ca³Li 342 ita] tantum *praem. codd. et del.*

304-305 nichil recipit quod iam habet : Hoc adagium scholare erutum videtur, sed ad sensum tantum, ex Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a18-21, sec. transl. Michaelis Scoti, in Averroe, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 4, tex. 4 (Crawford, p. 383, lin. 1-5) : "Oportet igitur, si intelligit omnia, ut sit non mixtum, sicut dixit Anaxagoras, ut imperet, scilicet ut cognoscat. Si enim in eo apparuerit, apparens impediet alienum, quia est aliud". Cf. ad hoc comment. Averrois (comm. 4, *ibid.*, p. 385, lin. 67-68) : "Omne recipiens aliquid necesse est ut sit denudatum a natura recepti". S. Thomas in *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 203, lin. 131-133) : "Omne enim quod est in potentia ad aliquid et receptivum eius, caret eo ad quod est in potentia et cuius est receptivus". Litteram Averrois et adagium ad sensum inde erutum iuxtaponit S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 73 (ed. leon., tom. XIII, p. 461, lin. 47-49) : "Nichil recipit quod iam habet : quia recipiens oportet esse denudatum a recepto, secundum Aristotilem". 307-308 scire... reminisci : Vide supra, adn. ad lin. 58-60. 318-319 repugnat uerbis Aristotilis : Cf. S. Thomas, *De Vnitate Intellectus*, ubi per totum cap. 1 vera Aristotelis mens indagatur (ed. leon., tom. XLIII, p. 291-301). 319-322 Cum enim... sapit : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a10-11. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "De parte autem animae qua cognoscit (anima *add.* Vetus) et sapit...". Cf. *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 207, lin. 359-361). 322-334 uolens... Aristotilis : Cf. *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 207, lin. 363-368). 326 ut Plato posuit : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 411b5-6 (ubi tamen non expressis verbis dicitur quod hanc opinionem tenuit Plato, sed potius 'quidam') ; sed cf. ad hunc locum Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. I, comm. 90 (ed. Crawford, p. 121, lin. 8-13) : "Innuit *Platonem*, qui opinatur quod anima essentialiter dividitur in corpore secundum divisionem membrorum in quibus agit suas actiones diversas, et quod non communicatur in aliquo membro, ita quod pars intelligens est in cerebro tantum, et desiderans in corde tantum, et nutriens in epate". Themistius, *Paraphrasis eorum quae in De Anima Aristotelis*, Lib. II, v (ed. G. Verbeke, p. 88, lin. 57-62) : "(Dicunt itaque quidam, etc.)... Quod quidem igitur dicebam, aut per omnem omnia, aut quaedam quidem particula ipsius sensitiva, quaedam autem scientifica, ut videbitur utique facere *Timaeus*, alio quidem dicens nos intelligere, alio autem desiderare, alio autem irasci, et assignans has particulas animae, hanc quidem in capite, hanc autem in corde, hanc autem in epate". Unde ad Platonem nominatim refert S. Thomas, *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 202, lin. 45) et cap. 8 (*ibid.*, p. 243, lin. 269-273). 327-329 siue separabili... secundum rationem : Cf. Arist. *De Anima*, Lib. III, 429a11-12. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "De parte autem anime qua cognoscit et sapit, sive separabili (existente : *add.* Nova) siue non separabili secundum magnitudinem, set secundum rationem". Hic S. Thomas Transl. Novam laudat. 335-339 Postmodum... separata : Cf. *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 207, lin. 368-372). 335-336 Postmodum... anima : Cf. Cf. Arist. *De Anima*, Lib. III, 429a23. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Dico autem intellectum quo opinatur et intelligit anima". 337 et multa alia huiusmodi : *ibid.*, per totum cap. 1 (429a10-b5). 340-342 Augustinus intelligit... multe : Vide supra, adn. ad lin. 3-5. 343-346 opinionem Platonicorum... subsistens : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987a29-b18. Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 21, lin. 3-25) : "Post dictas autem philosophias Platonis affuit negotium... Sic

2. Ad secundum dicendum quod angeli, sicut non habent materiam ex qua sunt, ita non habent materiam in qua sunt ; anima uero habet materiam in qua est ; et ideo angeli non possunt esse multi in una specie, set anime possunt esse multe unius speciei.

3. Ad tertium dicendum quod, sicut corpus se habet ad esse anime, ita ad eius indiuiduationem, quia unumquodque secundum idem est unum et ens ; esse autem anime acquiritur ei secundum quod unitur corpori, cum quo simul constituit unam naturam, cuius utrumque est pars. Et tamen, quia anima intellectiua est forma transcendens corporis capacitatem, habet esse suum eleuatum supra corpus : unde destructo corpore adhuc remanet esse anime. Et similiter secundum corpora multiplicantur anime, et tamen remotis corporibus adhuc remanet multitudo animarum.

4. Ad quartum dicendum quod, licet corpus non sit de essentia anime, tamen ‹anima› secundum suam essentiam habet habitudinem ad corpus in quantum hoc est ei essentiale quod sit corporis forma : et ideo in diffinitione anime ponitur corpus ; sicut igitur de ratione anime est quod sit forma corporis, ita de ratione huius anime in quantum est hec anima est quod habeat habitudinem ad hoc corpus.

5. Ad quintum dicendum quod Augustinus ibi loquitur ex suppositione opinionis ponentium esse unam animam uniuersalem, ut ex precedentibus patet.

6. Ad sextum dicendum quod in hac ratione precipuam uim uidetur Auerroys constituere, quia uidelicet sequeretur, ut ipse dicit, si intellectus possibilis non esset unus in omnibus hominibus, quod res intellecta indiuiduaretur et numeraretur per indiuiduationem et numerationem singularium hominum : et sic esset intellecta potentia et non in actu. Ostendendum est igitur primo quod ista inconuenientia non minus sequntur ponentibus intellectum possibilem esse unum quam ponentibus ipsum multiplicari in multis. Et primo quidem quantum ad indiuiduationem manifestum est quod forma existens in aliquo indiuiduo eadem ratione indiuiduatur per ipsum, siue sit unum tantum in una specie sicut sol, siue multa in una specie sicut margarite : in utrisque enim est claritas indiuiduata ; oportet enim dicere quod intellectus possibilis sit quoddam indiuiduum singulare : actus enim singularium sunt. Siue igitur sit unus in una specie siue multi, eadem ratione indiuiduabitur res intellecta in ipso. Quantum uero ad multiplicationem manifestum est quod, si non sint multi intellectus possibiles in specie humana, sunt tamen multi intellectus in uniuerso, quorum multi intelligunt unum et idem : remanebit ergo eadem dubitatio utrum res intellecta sit una uel plures in diuersis ;

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 366 anima *suppl. cum* sEt¹] *om. cet.* 398 intellecta *coni.*] intellectu *codd.*

igitur huiusmodi quidem eorum que sunt ydeas appellavit, sensibilia vera circa hec et secundum hec dici omnia ; secundum participationem enim esse multa univocorum equivoca speciebus... speciebus autem quo multa quedam similia sunt, speciem autem per se unam unumquodque solum esse". Transl. Composita sive Vetus (*ibid.*, p. 104, lin. 5 - p. 105, lin. 1) : "Post dictas autem philosophias Platonis tractatus affuit... Sic igitur huiusmodi quidem res formas appellavit, sensibilia vero circa hec et secundum hec omnia dici ; secundum enim participationem multa univocorum speciebus equivoca esse... A speciebus vero per id quod quedam multa similia sunt, unaqueque autem species per se una solummodo est". Transl. Anonyma sive Media (*ibid.*, XXV.2, p. 21, lin. 18 - p. 22, lin. 11) : "Post dictas vero philosophias Platonis supervenit negotium... Sic itaque talia quidem ydeas et species existentium appellavit, sensualia vero propter ea et secundum ea dici omnia ; nam secundum participationem esse multa univocorum speciebus... a speciebus vero quia multa sunt quedam similia ; species enim eadem una singula solum". Transl. Guillelmi sive Nova (*ibid.*, XXV.3.2, p. 27-28, lin. 427-450) : "Post dictas vero philosophias Platonis supervenit negotium... Sic itaque talia quidem entium ydeas et species appellauit, sensibilia uero propter hec et secundum hec dici omnia ; nam secundum participationem esse multa uniuocorum speciebus... a speciebus autem eo quod hec quidem multa quedam similia sunt, species autem ipsum unum unumquodque solum". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. 1, cap. 8 : "Plato... huiusmodi entia uniuersalia, que sunt a sensibilibus separata, de quibus diffinitiones assignantur, nominauit ydeas et species existentium... singulis speciebus attribuuntur multa indiuidua uniuocorum... cum in specie separata nichil aliud sit nisi natura speciei, non potest esse singula species nisi una ; licet enim alia sit species hominis, alia asini, tamen species hominis non est nisi una nec species asini, et similiter de aliis". 355-356 unumquodque... et ens : In idem venit cum adagio "ens et unum conuertuntur", de quo supra, art. 3, adn. ad lin. 233-234. 366-369 anima... corporis forma : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 143-144. 369-370 in diffinitione... corpus : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 412b5. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 148) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 67) : "Si autem aliquod (Nova = aliquid) commune in omni anima oportet dicere, erit utique actus primus corporis phisici organici". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 72, lin. 358-365). 374-377 Augustinus... ex precedentibus patet : Vide supra, arg. 5, cum adn. ad lin. 33-37. 379-385 Auerroys... ut ipse dicit... in actu : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 5, passim (ut v. g. ed. Crawford, p. 402, lin. 432-436) : "Si enim posuerimus quod iste intellectus materialis est numeratus per numerationem individuorum hominum, continget ut sit aliquid hoc, aut corpus aut virtus in corpore. Et cum fieret aliquid hoc, erit intentio intellecta in potentia". 396-397 actus... singularium sunt : De adagio "actus (operationes) sunt singularium" et de adagio "actus (operationes) sunt in singularibus" vel "circa singularia", vide supra, art. 5, adn. ad lin. 63-64. 399-407 Quantum uero... remanebunt : Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 75 (ed. leon., tom. XIII, p. 475a, lin. 34-44) ; *Compendium Theol.*, pars I, cap. 85 (ed. leon., tom. XLII, p. 110, lin. 143-150) ; *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 2 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 213 lin. 289-297). *De Vnitate Intellectus*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 311, lin. 132-151).

non ergo potest per hoc probare suam intentionem, quia sua positione posita adhuc eadem inconuenientia remanebunt. Et ideo ad huius solutionem considerandum est quod, si de intellectu loqui oporteat secundum similitudinem sensus, ut patet ex processu Aristotilis in III De anima, oportet dicere quod res intellecta non se habet ad intellectum possibilem ut species intelligibilis, qua intellectus possibilis fit actu; set illa species se habet ut principium formale quo intellectus intelligit. Intellectum autem siue res intellecta se habet ut constitutum uel formatum per operationem intellectus, siue hoc sit quiditas simplex siue sit compositio et diuisio propositionis. Has enim duas operationes intellectus Aristotiles assignat in III De anima, unam scilicet quam uocat intelligentiam indiuisibilium, qua uidelicet intellectus apprehendit quod quid est alicuius rei : et hanc Arabes uocant formationem uel ymaginationem per intellectum; aliam uero ponit, scilicet compositionem et diuisionem intellectuum, quam Arabes uocant credulitatem uel fidem. Vtrique autem harum operationum preintelligitur species intelligibilis, qua fit intellectus possibilis in actu, quia intellectus possibilis non operatur nisi secundum quod est in actu, sicut nec uisus uidet nisi per hoc quod est factus in actu per speciem uisibilem : unde species uisibilis non se habet ut quod uidetur set ut quo uidetur. Et similiter est de intellectu possibili, nisi quod intellectus possibilis reflectitur supra se ipsum et supra speciem suam, non autem uisus. Res igitur intellecta a duobus intellectibus est quodammodo una et eadem et quodammodo multe, quia ex parte rei que cognoscitur est una et eadem, ex parte uero ipsius cognitionis est alia et alia : sicut si duo uideant unum parietem est eadem res uisa ex parte rei que uidetur, alia tamen et

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Ex¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 413 qua *coni.*] quo *codd.* 418 compositio *scrips. cum* Ca³ sP³] *dub.* Et¹ compositus *cet.*

407-436 Et ideo... non autem uisus : Contra Averroem eandem distinctionem inter 'quod' et 'quo' etiam affert S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 75 (ed. leon., tom. XIII, p. 474a, lin. 4 - 474b, lin. 5); *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 2 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 213, lin. 264-279); *Compendium Theol.*, pars I, cap. 85 (ed. leon., tom. XLII, p. 109-110, lin. 117-129); *De Vnitate Intellectus*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 275, lin. 186-206). 408-411 si de intellectu... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III 429a15-b5. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445-446) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201). Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1, per totum (ed. leon., tom. XLV.1, p. 201-207). 419-423 Has enim duas... alicuius rei : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a26-28. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 476) : "Indiuisibilium autem intelligencia in hiis est circa que non est falsum, in quibus autem falsum iam et uerum est, compositio quedam intellectuum est sicut eorum que insunt". Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 224) : "Indiuisibilium quidem igitur intelligencia in hiis est circa que non est falsum, in quibus autem et falsum iam et uerum est, compositio quedam iam intellectuum est, sicut eorum que unum sunt". Ad quem locum sic commentat ipse S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 224-225, lin. 4-17) : "(Philosophus...) distinguit duas operationes intellectus... Dicit ergo primo quod una operatio intellectus est secundum quod intelligit indiuisibilia... et hec intelligencia est in hiis circa que non est falsum, tum quia incomplexa neque sunt uera neque falsa, tum quia intellectus non decipitur in quod quid est... set in illis intelligibilibus in quibus falsum et uerum est, est iam quedam compositio intellectuum...". Eandem distinctionem saepius affert S. Thomas, ut v. g. : *Quodlibet V*, q. 5, art. 2 [9], resp. (ed. leon., tom. XXV.2, p. 375, lin. 20-21); *Expositio Libri Peryermenias*, Lib. I, cap. 1 (ed. leon., tom. I*.1, p. 5, lin. 1-8); *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 1 (ed. leon., tom. I*.2, p. 4-5, lin. 32-50); etc. Quibus duobus distinctionis membris additur, non ab Aristotele sed a Platonicis, tertium quoddam, nempe 'ratiocinium', id est 'discurrere ab uno in aliud'; de quo cf. adn. in *Expositio Libri Peryermenias* (ed. leon., tom. I*1, *loc. cit.*, in adn. ad lin. 6). 423-424 et hanc Arabes... intellectum : Quoad nomen "formatio", cf. v. g. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 21 [in 430a26] (ed. Crawford, p. 455, lin. 14-16) : "Et quia famosior differentiarum per quas dividitur actio intellectus sunt due actiones, quarum una dicitur *formatio* et alia *fides*, incipit hic notificare differentiam inter has duas actiones"; Lib. III, comm. 27 (p. 465, lin. 15-16) : "comprehensio intellectuum separatorum est *formatio* tantum...". Loco vocis 'formatio' habetur 'informatio' *ibid.*, Lib. III, comm. 21 (p. 455, lin. 20); comm. 26 (p. 464, lin. 19); comm. 33 (p. 476, lin. 36); comm. 36 (p. 481, lin. 60). — Quoad nomen vero "ymaginatio" cf. v. g. Algazel, *Logica*, in initio (ed. Lohr, in *Traditio*, vol. XXI, 1965, p. 239, lin. 6-11) : "Scientiarum, quamvis multi sint rami, duae tamen sunt primae partes, imaginatio et credulitas. Imaginatio est apprehensio rerum, quas significant singulae dictiones ad intelligendum et certificandum eas. Sicut est apprehensio significationis huius nominis 'lapis', 'arbor', 'angelus', 'spiritus' et similium. Credulitas vero est sicut quod dicitur, quia 'mundus coepit' et 'obedientia remunerabitur'." Et cf. S. Thomas, *Quest. disp. de Veritate*, q. 14, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 436, lin. 78-82) : "Vnde etiam et apud Arabes prima intellectus operatio uocatur imaginatio intellectus, secunda autem uocatur fides, ut patet ex uerbis Commentatoris in III De anima". Quas denominationes alibi S. Thomas attribuit modo magis generico 'quibusdam', ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 19, q. 5, art. 1, ad 7 : "cum sit duplex operatio intellectus : una quarum dicitur a *quibusdam* imaginatio intellectus... alia est quam fidem dicunt"; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 58, prior scriptio (ed. leon., tom. XIII, p. 23*b, lin. 71-73) : "que quidem dicitur indiuisibilium intelligentia uel formatio intellectus uel etiam ymaginatio per intellectum a *quibusdam*"; vel attribuit 'philosophis', ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 38, q. 1, art. 3, resp. : "...duplex operatio intellectus. Una que dicitur a *philosophis* formatio... que etiam a Philosopho in III De anima dicitur indiuisibilium intelligentia... alia..."; Lib. III, d. 23, q. 2, art. 2, qla 1, resp. : "duplex est operatio intellectus. Vna que comprehendit quidditates simplices rerum, et hec operatio uocatur a *philosophis* 'formatio' vel 'simplex intelligentia'... in hac operatione non potest inueniri fides. Set in alia operatione qua intellectus componit et diuidit, in qua iam inuenitur uerum et falsum... in hac operatione inuenitur fides...". 424-426 aliam... intellectuum : Cf. *loc. cit.* supra, in adn. ad lin. 419-423. 426-427 quam Arabes... fidem : Quoad nomina 'fides' et 'credulitas', cf. Averroes et Algazel, *loc. cit.* supra, in adn. ad lin. 423-424. 435-436 intellectus possibilis... speciem suam : Vide supra, adn. ad lin. 168-169.

alia secundum diuersas uisiones ; et omnino simile esset ex parte intellectus, si res que intelligitur subsisteret extra animam sicut res que uidetur, ut Platonici posuerunt. Set secundum opinionem Aristotilis uidetur habere maiorem difficultatem, licet sit eadem ratio si quis recte inspiciat. Non enim est differentia inter Aristotilem et Platonem nisi in hoc quod Plato posuit quod res que intelligitur eodem modo habet esse extra animam quo modo intellectus eam intelligit, id est ut abstracta et communis ; Aristotiles uero posuit rem que intelligitur esse extra animam set alio modo, quia intelligitur abstracte et habet esse concrete. Et sicut secundum Platonem ipsa res que intelligitur est extra ipsam animam, ita secundum Aristotilem, quod patet ex hoc quod neuter eorum posuit scientias esse de hiis que sunt in intellectu nostro sicut de substantiis ; set Plato quidem dixit scientias esse de formis separatis, Aristotiles uero de quiditatibus rerum in eis existentibus. Set ratio uniuersalitatis, que consistit in communitate et abstractione, sequitur solum modum intelligendi in quantum intelligimus abstracte et communiter ; secundum Platonem uero sequitur etiam modum existendi formarum abstractarum ; et ideo Plato posuit uniuersalia subsistere, Aristotiles autem non. Sic igitur patet quomodo multitudo intellectuum non preiudicat neque uniuersalitati neque communitati neque unitati rei intellecte.

7. Ad septimum dicendum quod scientia a magistro causatur in discipulo, non sicut calor in lignis ab igne, set sicut sanitas in infirmo a medico, qui causat sanitatem in quantum subministrat aliqua amminicula quibus natura utitur ad sanitatem causandum : et ideo eodem ordine medicus procedit in sanando sicut natura sanaret. Sicut enim principaliter sanans est natura interior, sic principium principaliter causans scientiam est intrinsecum, scilicet lumen intellectus agentis, quo causatur scientia in nobis dum deuenimus per applicationem uniuersalium principiorum ad aliqua specialia, que per experientiam accipimus in inueniendo ; et similiter magister deducit principia uniuersalia in conclusiones speciales : unde dicit Aristotiles in I Posteriorum quod " demonstratio est sillogismus faciens scire ".

8. Ad octauum dicendum quod ex hac etiam ratione deceptus fuit Auerroys : putauit enim quod, quia Aristotiles dixit intellectum possibilem esse separatum, quod esset separatus secundum esse, et per consequens quod non multiplicaretur secundum multiplicationem corporum. Set Aristotiles intendit quod intellectus possibilis est uirtus

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 452 intellectus eam] *inu.* α(–F⁴M¹) 460 substantiis *scrips. cum* Et¹LiP³] subiectis *cet.* 463 uniuersalitatis *scrips. cum* P³ sEt¹] uniuersitatis Li uersalitatis *cet.* 478 causandum] causandam AvCa²Ca³Et¹O²O³ P¹P³ 480 principaliter] *spat. uac.* pO² principium Et¹O³ principale AvCa³ 481 principaliter] *om.* P³ *spat. uac.* pO² principale AvO³ 482 est *coni. cum sec.m.* Ca²Li] et *cet.*

446-469 ut Platonici posuerunt... Aristotiles autem non : Quoad comparationem a S. Thoma hic Platonis inter positionem eamque Aristotelis institutam, cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b1-14 et Lib. VII, 1039a24-33. Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 21, lin. 8-21); Transl. Composita sive Vetus (AL XXV.1, p. 104, lin. 10-19); Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 21, lin. 23 - p. 24, lin. 7 et p. 149, lin. 23 - p. 150, lin. 5); Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 28, lin. 432-445 et p. 160, lin. 773-781). Et cf. ipsius S. Thomae, *Sententia Libri Metaphisice* ad ambos locos. 468-469 Plato posuit... Aristotiles autem non : Cf. Boethius, *In Isagogen Porphyrii Comment.*, sec. edit., Lib. II, cap. 11 (PL 64 85A ; CSEL 48, p. 167, lin. 9-11) : "sed Plato genera et species caeteraque non modo intelligi universalia, verum etiam esse atque propter corpora subsistere putat ; Aristoteles vero intelligi quidem incorporalia atque universalia, sed subsistere in sensibilibus putat...". 488-489 Aristotiles... scire : Cf. Arist., *Analytica Post.*, Lib. I, 71b17-18. Transl. Iacobi (AL IV, p. 7, lin. 13-15) : "Demonstratio autem dico sillogismum ἐπιστημόνικον, id est facientem scire". Transl. Anonyma sive Iohannis (*ibid.*, p. 113, lin. 4-5) : "Demonstrationem autem dico sillogismum facientem scire." Transl. Gerardi (*ibid.*, p. 189, lin. 26-27) : "Per demonstrationem vero significo sillogismum compositum veridicum quo scitur res secundum quod ipsa est". Transl. Guillelmi (*ibid.*, p. 286, lin. 21-22) : "Demonstrationem autem dico sillogismum scientificum". Cf. S. Thomas, *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 4 (ed. leon., tom. I*.2, p. 20, lin. 144-147). 490-504 ex hac etiam ratione... corporis : Cf. *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 207, lin. 372-376). 491-495 deceptus fuit Auerroys... corpotum : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, passim, ut v. g. comm. 4 (ed. Crawford, p. 386, lin. 99-105) : "Et cum talis est dispositio intellectus materialis, scilicet quod est unum entium, et quod est abstracta, et non habet formam materialem, manifestum est ipsum esse non passivum, cum passiva, scilicet transmutabilia, sunt sicut forme materiales, et quod est simplex, sicut dicit Aristoteles, et separabilis. Et sic intelligitur natura intellectus materialis apud Aristotelem". Vel cap. 5 (p. 402, lin. 445-447) : "Et hoc est unum eorum que attestantur Aristotelem opiniari quod iste intellectus non est intentio individualis". 495-504 Aristotiles intendit... parte corporis : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 429a24-27. Transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 445) : "Vnde neque misceri rationabile est ipsum corpori : qualis enim aliquis fieret, calor aut frigus, si organum aliquod sit, sicut sensibili ; nunc autem nullum est" ; Transl. Guillelmi (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Vnde neque misceri est rationabile ipsum corpori : qualis enim aliquis fiet aut calidus aut frigidus, si organum aliquod erit, sicut sensitiuo ; nunc autem nullum est". Vel potius cf. ipsius S. Thomae *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 204, lin. 189-221) : "Deinde... ostendit quod intellectus non habet organum corporale... Eodem modo rationabile est quod non misceatur corpori, id est quod non habeat aliquod organum corporale, sicut habet pars anime sensitiua, quia si erit aliquod organum corporale intellectui sicut est parti sensitiue, sequetur quod habeat aliquam naturam determinatam ex naturis rerum sensibilium ; et hoc est quod dicit quod sequetur quod erit aliquis qualis, id est aliquam qualitatem sensibilem habens... Et ideo dicit quod eiusdem rationis est ponere quod intellectus non habeat organum corporale et quod non habeat aliquam naturam corpoream determinatam. Et ideo subdit quod nullum est organum intellectiue partis, sicut est sensitiue".

anime, que non est actus alicuius organi quasi habeat operationem suam per organum corporale, sicut potentia uisiua est uirtus organi habens operationem per organum corporale; et quia non habet operationem intellectus possibilis per organum corporale, ideo non oportet quod cognoscat ea tantum que habent affinitatem uel cum toto corpore uel cum parte corporis.

9. Ad nonum dicendum quod opinio ponens animam esse compositam ex materia et forma est omnino falsa et improbabilis : non enim posset esse corporis forma si esset ex materia et forma composita. Si enim anima esset forma corporis secundum formam suam tantum, sequeretur quod una et eadem forma perficeret diuersas materias diuersorum generum, scilicet materiam spiritualem anime et materiam corporalem : quod est impossibile, cum proprius actus sit proprie potentie; et preterea illud compositum ex materia et forma non esset anima set forma eius : cum enim dicimus animam intelligimus id quod est corporis forma. Si uero forma anime esset forma corporis mediante materia propria, sicut color est actus corporis mediante superficie, ut sic tota anima possit dici corporis forma, hoc est impossibile quia per materiam intelligimus id quod est in potentia tantum; quod autem est potentia tantum non potest esse alicuius actus, quod est esse formam. Si uero aliquis nomine materie intelligat aliquem actum non est curandum, quia nichil prohibet quod id quod uocamus actum aliquis uocet materiam, sicut quod nos uocamus lapidem aliquis potest uocare asinum.

10. Ad decimum dicendum quod, sicut fluuius Secana non est hic fluuius propter hanc aquam fluentem set propter hanc originem et hunc alueum — unde semper dicitur idem fluuius, licet sit alia aqua defluens — ita est idem populus, non propter ydemptitatem anime aut hominum, set propter eandem habitationem, uel magis propter easdem leges et eundem modum uiuendi, ut Aristotiles dicit in III Politice.

11. Ad undecimum dicendum quod tempus comparatur ad unum tantum motum sicut accidens ad subiectum, scilicet ad motum primi mobilis, quo mensurantur omnes alii motus; ad alios autem motus comparatur sicut mensura ad mensuratum : sicut ulna comparatur ad uirgam ligneam sicut ad subiectum, ad pannum autem qui per eam mensuratur sicut ad mensuratum tantum. Et ideo non sequitur quod unum accidens sit in multis subiectis.

12. Ad duodecimum dicendum quod uisus non fit per radios extra missos secundum ueritatem rei; set Augustinus hoc dicit secundum opinionem aliorum. Hoc tamen posito anima uegetaret radios quantumcumque extra missos, non quasi extranea corpora, set in quantum continuantur cum corpore proprio.

13. Ad tertium decimum dicendum quod, sicut ex predictis patet, res intellecta non indiuiduatur nec multiplicatur nisi ex parte operationis intellec-

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 497 quasi] si M¹ quod pAvLiP³ 502 corporale *scripsi cum* AvCa³Et¹M¹O³ sLi] corporalem *cet.* 503 cognoscat] cognoscit AvpCa²O² 529 uocare *scripsi cum* LiO²O³P³ sCa²] *non liquet* Et¹ uocari *cet.* 553 quantumcumque] radios *add. codd. et del.*

505-506 opinio... forma : Vide supra, art. 1, resp., lin. 284-286 cum adn. 530-538 sicut fluvius... III Politice : Cf. Arist., *Politica*, Lib. III, 1276a34-b15. Transl. Guillelmi (ed. leon., tom. XLVIII, p. A189). Et cf. ipsius S. Thomae *Sententia Libri Politicorum*, Lib. III, cap. 2, lin. 94-137 (ed. leon., tom. XLVIII, p. A190-191). Sententiam ex hoc loco habet S. Thomas; Aristotelis tamen exemplum generi-cum de 'fluvio' hic in exemplum magis particulare convertit per addidionem nominis 'Secana'. De parvo momento huius vocis 'Secana' ad *Questionis disputate de spiritualibus Creaturis* originis locum et annum determinandos, vide in *Quest. disp. de Anima* (ed. leon. tom. XXIV.1), *Préface*, p. 22*-23*. 539-544 tempus... mensuratum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. IV, 220b15-221a6, a Iacobo Veneto transl. (AL VII.1.2, p. 179, lin. 119 - p. 181, lin. 2) et Transl. Guillemi (textus accommodatus in ed. leon., tom. , p. 208), cum ipsius S. Thomae *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. IV, cap. 12 (lectio 19), praesertim n. 6 (ed. leon., tom. II, p. 210a) : "Dicit ergo primo quod non solum mensuramus motum per tempus, set etiam mensuramus tempus per motum, propter hoc quod ad inuicem diffiniuntur...". Ex transl. Michaelis Scoti, in Averroe, *In Phys.*, Lib. IV, comm. 101 (ed. Venetiis 1562, tom. IV, f. 189ra, litt. C) erutum est adagium : "tempus mensurat motum". 551 Augustinus hoc dicit : Vide supra, adn. ad lin. 125-127. 551-552 secundum opinionem aliorum : Hoc tamen ex contextu non patet. Immo hanc ipsius Augustini opinionem fuisse videtur ex v. g. *De Quantitate Animae*, Lib. unic., cap. 23, n. 43 (PL 32, 1060) : "Imo ita est : is (= visus) enim se foras porrigit, et per oculos emicat longius quaquaversum potest lustrare quod cernimus"; *De Genesi ad Litt.*, Lib. I, cap. 16, n. 31 (PL, 34, 258; CSEL 28, p. 23, lin. 9-15) : "Iactus enim radiorum ex oculis nostris, cuiusdam lucis quidem est iactus; et contrahi potest, cum aerem, qui est oculis nostris proximus, intuemur; et emitti, cum ad eamdem rectitudinem, quae sunt longe posita attendimus : nec sane cum contrahitur, omnino cernere quae longe sunt desinit; sed certe obscurius, quam cum in ea obtutus emittitur"; *Ibid.*, Lib. IV, cap. 34, n. 54; (PL 34, 319-320; CSEL 28, p. 134, lin. 21 - p. 135, lin. 15) : "Nec utique perveniret eadem acies vel radius oculorum nostrorum ad transeundum aerem... sed quantacumque sit, prius oportet aerem qui supra est, transeant radii nostrorum oculorum; et postea quidquid ultra est; tum demum ad solem perveniant, quem videmus... Et certe iste corporeae lucis est radius, emicans ex oculis nostris...". *De Trinitate*, Lib. IX, cap. 3, n. 3 (PL 42, 962-963; CCL 50, p. 296, lin. 8-15) : "Per oculos enim corporis corpora videmus, quia radios qui per eos emicant et quidquid cernimus tangunt, refringere ac retorquere in ipsos non possumus, nisi cum specula intuemur... Sed quoquo modo se habeat vis qua per oculos cernimus, ipsam certe vim, sive sint radii, sive aliud aliquid, oculis cernere non valemus...". 556-557 sicut ex predictis patet : Vide supra, lin. 436-444.

tualis. Non est autem inconueniens quod a re intellecta in quantum est intellecta adhuc abstrahitur res intellecta simpliciter, sicut ab hoc intelligente abstrahitur intelligens simpliciter. Nec hoc preiudicat rationi uniuersalitatis : accidit enim homini aut intentioni speciei quod intelligatur a me ; unde non oportet quod de intellectu hominis aut intentionis speciei sit quod intelligatur a me uel ab illo.

14. Ad quartum decimum dicendum quod consensus in prima principia non causatur ex unitate intellectus possibilis set ex similitudine nature, ex qua omnes in idem inclinamur : sicut omnes oues consentiunt in hoc quod extimant lupum inimicum ; nullus tamen diceret in eis unam tantum animam esse.

15. Ad quintum decimum dicendum quod esse indiuiduale non repugnat ei quod est esse intellectum in actu, quia substantie separate sunt intellecte in actu, cum tamen sint indiuidue ; alioquin non haberent actiones, que sunt singularium. Set habere esse materiale repugnat ei quod est esse intellectum in actu : et ideo forme indiuiduales, que indiuiduantur per materiam, non sunt intellecte in actu set in potentia tantum. Anima autem intellectiua non sic indiuiduatur per materiam ut fiat forma materialis, precipue secundum intellectum, secundum quem transcendit materie corporalis proportionem ; set eo modo indiuiduatur secundum materiam corporalem, ut dictum est, in quantum scilicet habet habitudinem ut sit forma huius corporis. Vnde per hoc non tollitur quin intellectus possibilis hominis huius sit intellectum in actu, et similiter ea que recipiuntur in ipso.

16-17. Et per hoc patet solutio ad duo sequentia.

< Articulus decimus >

Decimo queritur utrum intellectus agens sit unus omnium hominum. Et uidetur quod sic. Illuminare enim homines est proprium Dei secundum illud Io. 1 " Erat lux uera que illuminat " etc. ; set hoc pertinet ad intellectum agentem, ut patet in III De anima ; ergo intellectus agens est Deus. Deus autem est unus ; ergo intellectus agens est unus tantum.

2. Preterea. Nichil quod est a corpore separatum multiplicatur secundum multiplicationem corporum ; set intellectus agens est a corpore separatus, ut dicitur in III De anima ; ergo intellectus agens non multiplicatur secundum multiplicationem corporum, et per consequens neque secundum multiplicationem hominum.

3. Preterea. Nichil est in anima nostra quod semper intelligat ; set hoc contingit intellectui agenti : dicitur enim in III De anima quod " non aliquando quidem intelligit, aliquando autem non ". Ergo intellectus agens non est aliquid anime, et ita non multiplicatur secundum multiplicationem animarum et hominum.

4. Preterea. Nichil reducit se de potentia in

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 560 adhuc *coni.*] ab hoc *codd.* 562 intelligens] intellectus AvLiP¹P³ 569 consensus *scrips. cum* Li sEt¹] cum sensus *cet.* 580 Set habere esse materiale] set habere esse materia *praem.* pCa²F⁴LipM¹O³

571-573 Sicut omnes oues... inimicum : Simile exemplum habet S. Thomas, *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 1 : "Vnde prudentia in aliis animalibus est naturalis estimatio de conuentientibus prosequendis et fugiendis nociuis, sicut agnus sequitur matrem et fugit lupum". 579-580 actiones, que sunt singularium : Vide supra, art. 5, adn. ad lin. 63-64. 588 ut dictum est : Vide supra, ad 4, lin. 365-373.

LOCI PARALLELI : *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 1, art. 2 (passim) ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 76-78 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5 ; *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4, lin. 89-166 ; *Ia Pars*, q. 79, art. 5 ; *Compendium Theol.*, Pars I, cap. 86-88. 3-8 Illuminare... tantum : Argumenta partim similia *Ia Pars*, q. 79, art. 4, arg. 1 et 3 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, arg. 6 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 38-39, lin. 45-60). 4-5 secundum... illuminat : Cf. Vulg., Joh. I,9 : "Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in mundum". 5-6 set hoc... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a15. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, in *Lectura... reportata*, p. 459) : "Et est habitus quidam, ut lumen" et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "sicut habitus quidam, ut lumen". Cf. S. Thomae *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom XLV.1, p. 219, lin. 43-45). 9-15 Preterea... hominum : Simile arg. *Ia Pars*, q. 79, art. 5, arg. 1 et quodammodo *Quest. disp. de Anima*, q. 5, arg. 4 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 38, lin. 32-37). 11-12 set intellectus... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a17. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) : "Et hic intellectus separatus..." ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "Et hic intellectus separabilis...". Cf. *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom XLV.1, p. 219, lin. 64-66). S. Thomas hic Transl. Vet. in mente habuisse videtur. 16-22 Preterea... hominum : Simile arg. *Ia Pars*, q. 79, art. 4, arg. 2 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, arg. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 38, lin. 2-7), ubi tamen voces "quandoque... quandoque" potius referunt ad transl. Michaelis Scoti ; cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, text. 20 et comm. 20 (ed. Crawford, p. 443, lin. 3-4 et p. 444, lin. 19). 18-20 dicitur... non : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a22. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "Set non aliquando quidem intelligit, aliquando uero non intelligit". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom XLV.1, p. 222, lin. 192-197). 23-28 Preterea... quod prius : Simile arg. *Ia Pars*, q. 79, art. 4, arg. 4 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, arg. 2 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 38, lin. 8-17) ; *Compendium Theologie*, Pars I, cap. 88 (ed. leon., tom. XLIII, p. 111, lin. 2-10). 23-24 Nichil...

actum ; set intellectus possibilis reducitur in actum per intellectum agentem, ut patet III De anima ; ergo intellectus agens non radicatur in essentia anime, in qua radicatur intellectus possibilis. Et sic idem quod prius.

5. Preterea. Omnis multiplicatio consequitur aliquam distinctionem ; set intellectus agens non potest distingui per materiam, cum sit separatus, neque per formam, quia sic differret specie ; ergo intellectus agens non multiplicatur in hominibus.

6. Preterea. Id quod est causa separationis est maxime separatum ; set intellectus agens est causa separationis : abstrahit enim species a materia ; ergo est separatus. Et ita non multiplicatur secundum multiplicationem hominum.

7. Preterea. Nulla uirtus que tanto magis potest operari quanto magis operatur habet terminum sue operationis ; set intellectus agens est huiusmodi quia, " cum intelligimus aliquid magnum intelligibile, non minus possumus intelligere set magis ", ut dicitur III De anima ; ergo intellectus agens non habet aliquem terminum sue operationis. Esse autem creatum habet terminum sue operationis, cum sit finite uirtutis ; ergo intellectus agens non est aliquid creatum, et sic est unus tantum.

8. Preterea. Augustinus dicit LXXXIII questionum " Omne quod corporeos sensus attingit sine ulla intermissione temporis commutatur. Comprehendi autem non potest quod sine ulla intermissione mutatur. Non est exspectanda sinceritas ueritatis a sensibus corporis " ; et postmodum subdit " Nichil est sensibile quod non habeat simile falso ut internosci non possit ; nichil autem percipi potest quod non a falso discernitur ; non est igitur constitutum iudicium ueritatis in sensibus ". Sic igitur probat quod per sensibilia de ueritate iudicare non possumus, tum propter hoc quod sunt mutabilia, tum propter hoc quod habeant aliquid simile falso ; set hoc contingit cuilibet creature ; ergo secundum nichil creatum possumus iudicare de ueritate. Set secundum intellectum agentem iudicamus de ueritate ; ergo intellectus agens non est aliquid creatum. Et sic idem quod prius.

9. Preterea. Augustinus dicit in IV De Trinitate quod impii " multa recte reprehendunt recteque laudant in hominum moribus. Quibus ea tandem regulis iudicant nisi in quibus uident quemadmodum quisque uiuere debeat, etiam si nec ipsi eodem modo uiuant? Vbi eas uident? Non enim in sua natura, cum eorum mentes constet esse mutabiles, has uero regulas immutabiles ; nec in habitu sue mentis, cum ille regule sint iustitie, mentes uero eorum esse constet iniustas. Vbi ergo scripte sunt nisi in libro lucis illius que ueritas dicitur? " Ex quo uidetur quod iudicare de iusto et iniusto nobis competit secundum

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³

70 reprehendunt] comprehendunt Ca³Et¹LiM¹pP¹ 74 eas *scrips. cum Aug.*] ea que *codd.* 75 constet *scrips. cum* P¹ *(ex Aug.)*] constent *cet.* 77 habitu *scrips. cum Aug.*] habitum *codd.*

actum. Cf. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 16 : (ed. leon., tom. XIII, p. 44a, lin. 12-13) : "quia potentia non educit se in actum". Quam tamen sententiam saepius modo positivo enunciatur : "omne quod est in potentia reducitur ad actum per id quod est actu ens". Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. IX, 1049b24-25. Transl. Media sive Anonyma (AL XXV, fasc. 2, p. 177, lin. 12-13) : "Semper enim ex potestate ente fit quod est actu ens ab in actu ente" ; Transl. Nova sive Guillelmi (ALXXV.3.2, p. 188, lin. 265-266) : "Semper enim ex potestate ente fit actu ens ab actu ente". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IX, cap. 8 : "Semper enim oportet quod id quod est in potentia ens fiat actu ens ab agente quod est actu". *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. II, cap. 6 (lectio 10) n. 15 (ed. leon., tom. II, p. 86b) : "Et quia omne quod est in potentia, reducitur ad actum per id quod est actu ens" ; Lib. VIII, cap. 5 (lectio 10), n. 4 (p. 401b) : "non enim reducitur quod est in potentia in actum, nisi per id quod est in actu". 24-26 set intellectus... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a14-15. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, in *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "et est huiusmodi quidem intellectus in quo omnia fiunt, ille uero quo omnia est facere". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4, lin. 17-23 (ed. leon., tom XLV.1, p. 218). 29-30 Omnis... distinctionem : Ad sensum in idem venit cum adagio "differentia (vel distinctio vel diuisio) est causa numeri" ; de quo supra, art. 8, in secunda parte adn. ad lin. 24-26. 42-44 cum intelligimus... III De anima : Cf. Arist. *De Anima*, Lib. III, 429b3-4. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, in *Lectura... reportata*, p. 445-446) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, p. 201) : "Set intellectus, cum intelligit aliquid ualde intelligibile, non minus intelligit infima, set magis". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom XLV.1, p. 205, lin. 259-268). 50-55 Augustinus... corporis : Cf. Augustinus, *De diversis Quaestionibus LXXXIII*, Lib. unic., q. 9 (PL 40, 13 ; CCL 44A, p. 16, lin. 2-10) : "Omne quod corporeus sensus attingit, quod et sensibile dicitur, sine ulla intermissione temporis commutatur... Comprehendi autem non potest quod sine intermissione mutatur. Non est igitur exspectanda sinceritas veritatis a sensibus corporis". 56-60 Nichil... sensibus : Cf. *ibid.* (PL 40, 13 ; CCL 44A, p. 16, lin. 14-15 et p. 17, lin. 22-23) : "...nihil esse sensibile quod non habeat simile falso, ita ut internosci non possit... et nihil percipi potest nisi quod a falso discernitur, non est iudicium veritatis constitutum in sensibus". 60-63 probat... falso : scilicet Augustinus, loc. cit. in duabus adn. praeced. 69-80 Augustinus... dicitur : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, rectius Lib. IV, cap. 15, n. 21 (PL 42, 1052 ; CCL 50A, p. 450, lin. 38 - p. 451, lin. 50) : "...multa recte reprehendunt recteque laudant in hominum moribus. Quibus ea tandem regulis iudicant, nisi in quibus vident quemadmodum quisque vivere debeat, etiam si nec ipsi eodem modo vivant? Ubi eas vident? Neque enim in sua natura, cum... eorumque mentes constet esse mutabiles, has vero regulas immutabiles videat... nec in habitu suae mentis, cum illae regulae sint iustitiae, mentes vero eorum constat esse iniustas... Ubi ergo scriptae sunt, nisi in libro lucis illius quae veritas dicitur?".

lucem que est supra mentes nostras ; iudicium autem tam in rebus speculatiuis quam practicis nobis conuenit secundum intellectum agentem ; ergo intellectus agens est lux aliqua supra mentem nostram. Non ergo multiplicatur secundum multiplicationem animarum et hominum.

10. Preterea. Augustinus dicit in libro De uera religione quod de aliquibus duobus quorum neutrum est optimum, non possumus iudicare quid eorum sit altero melius nisi per aliquid quod sit melius utroque ; iudicamus autem quod angelus est melior anima, cum tamen neutrum eorum sit optimum ; ergo oportet quod hoc iudicium fiat per aliquid quod est melius utroque, quod nichil est aliud quam Deus. Cum ergo iudicemus per intellectum agentem uidetur quod intellectus agens sit Deus. Et sic idem quod prius.

11. Preterea. Philosophus dicit III De anima quod intellectus agens se habet ad possibilem " sicut ars ad materiam " ; set in nullo genere artificii ars et materia in idem coincidunt, neque uniuersaliter agens et materia incidunt in idem numero, ut dicitur in II Phisicorum. Ergo intellectus agens non est aliquid in essentia anime, in qua est intellectus possibilis ; et sic non multiplicatur secundum multiplicationem animarum et hominum.

12. Preterea. Augustinus dicit III De libero arbitrio quod " ratio et ueritas numeri omnibus ratiocinantibus presto est " ; set ratio et ueritas numeri est una ; ergo oportet esse aliquid unum secundum quod presto sit omnibus. Hoc autem est intellectus agens, cuius uirtute rationes uniuersales a rebus abstrahimus ; ergo intellectus agens est unus in omnibus.

13. Preterea. In eodem libro dicitur " Si summum bonum omnibus unum est, oportet etiam ueritatem in qua cernitur et tenetur, id est sapientiam, omnibus unam esse communem " ; set summum bonum cernitur et tenetur a nobis per intellectum, et precipue per agentem ; ergo intellectus agens est unus in omnibus.

14. Preterea. Idem natum est facere idem ; set uniuersale est unum in omnibus ; cum ergo intellectus agentis sit uniuersale facere, uidetur quod etiam intellectus agens sit unus in omnibus.

15. Preterea. Si intellectus agens est aliquid anime, oportet quod uel sit creatus uestitus seu impletus speciebus, et sic illas species ponit in intellectum possibilem, et non indigebit abstrahere species intelligibiles a fantasmatibus ; aut creatus est nudus et carens speciebus, et sic non erit efficax ad abstrahendum species a fantasmatibus, quia non cognoscet illam quam querit postquam eam abstraxerit, nisi prius aliquam rationem habuerit : sicut ille qui querit seruum fugitiuum

Pecia 4 : α = AvCa²Ca³Et¹F⁴LiM¹O²O³P¹P³ 91 quid *coni.*] quod *codd.* altero *om.* M¹P³] actio AvpP¹ arbitrio Et¹ 102 coincidunt] concidunt Ca³LiP¹ 103 idem *coni. cum sec.m.* Ca²Et¹P¹] materiam M¹ rationem *cet.*
Pecia 4 : α = Et¹F⁴LiM¹ 129 anime : *cf. Pref. p.22*a* 129-130 seu impletus *coni.*] semipleri *(ut uid.)* Li se impleri Et¹F⁴ sem plexi *(ut uid.)* M¹ (*cf. Pref. p.22*a*) 130 in *coni.*] etiam *codd.*

136 eam abstraxerit *incipit pecia* 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 137 habuerit] habuit γ

88-92 Augustinus... utroque : Ad sensum ex Augustini, *De vera Religione*, Lib. unic., cap. 31-32 (PL 34, 147-149; CCL 32, p. 224-227). 99-108 Preterea... hominum : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, arg. 8 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 39, lin. 68-71). 99-101 Philosophus... materiam : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a12-13. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) : "...quod et omnia facit, ut ars ad materiam sustinuit"; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in *Sententia Libri de Anima*, ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "...quod in faciendo omnia ut ars ad materiam sustinuit". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri De Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom XLV.1, p. 218, lin. 14-15). 102-104 neque uniuersaliter... Phisicorum : Cf. Arist., *Physica*, Lib. II, 198a24-27. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VI. 1.2, p. 79, lin. 11 - p. 80, lin. 3) et Transl. Guillelmi Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 87); vel potius ad hoc S. Thomae *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. II, cap. 7 (lectio. 11), n. 2, circa finem (ed. leon., tom. II, p. 88) : "Materia uero non est nec idem specie nec idem numero cum aliis causis; quia materia inquantum huiusmodi est ens in potentia, agens uero est ens in actu inquantum huiusmodi, forma uero uel finis est actus uel perfectio". 109-111 Augustinus... presto est : Cf. Augustinus, *De libero Arbitrio*, rectius Lib. II, cap. 8, n. 20 (PL 32, 1251; CSEL, 74, p. 56, lin. 31-32 CCL 29, p. 250, lin. 9-10) : "ratio et veritas numeri omnibus ratiocinantibus praesto est". 117-120 In eodem... communem : Cf. Augustinus, *De libero Arbitrio*, rectius Lib. II, cap. 9, n. 27 (PL 32, 1255; CSEL 74, p. 62, lin. 28-30; CCL 29, p. 254, lin. 68-70) : "Si summum bonum omnibus unum est, oportet etiam veritatem in qua cernitur et tenetur, id est sapientiam, omnibus unam esse communem". 124-127 Preterea... omnibus : Simile arg. *Ia Pars*, q. 79, art. 5, arg. 2. 124 Idem... idem : Adagium erutum ex Arist., *De Generatione et Corruptione*, Lib. II, 336a27-28, sec. transl. Veterem (AL IX.1, p. 74, lin. 16-17) : "idem enim et similiter habens semper idem innatum est facere". Hoc effatum haud raro affert S. Thomas, ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 43, q. 2, art. 1, s. c. 1 : "secundum Philosophum, II De Generatione, idem semper facit idem"; Lib. II, d. 18, q. 2, art. 2, resp. : "idem natum est facere idem"; *ibid.*, d. 32, q. 2, art. 3, arg. 3 : "Vt in De Generatione dicitur, idem semper est natum facere idem"; *Quest. disp. de Veritate*, q. 3, art. 2, s. c. 1 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 103, lin. 79-80) : "idem secundum idem non est natum facere nisi idem"; *Ia Pars*, q. 65, art. 3, arg. 2 : "idem semper facit idem"; *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 10 (lectio 21), n. 4 (ed. leon., tom. II, p. 445b) : "Idem eodem modo se habens semper facit idem"; *De Eternitate Mundi*, cap. unic. (ed. leon., tom. XLII, p. 87, lin. 148-149) : "idem semper facit idem". Vel aliter dictum sicut v. g. *Quest. disp. de Malo*, q. 1, art. 2, arg. 6 (ed. leon., tom. XXIII, p. 9, lin. 66) : "idem secundum idem non facit diuersa et difformia". 137-139 sicut ille... habuerit : Idem cum eodem exemplo habetur apud Avicennam, *De Anima*, Pars V, cap. 7

non cognoscit eum cum inuenerit, nisi prius aliquam eius notitiam habuerit. Non est ergo aliquid anime intellectus agens, et sic non multiplicatur secundum animas et homines.

16. Preterea. Posita causa sufficienti superfluum est aliam causam ponere ad eundem effectum; set est aliqua causa extrinseca sufficiens ad illuminationem hominum, scilicet Deus; ergo non oportet ponere intellectum agentem, cuius officium est illuminare, esse aliquid in anima hominis, et sic non multiplicatur secundum animas et homines.

17. Preterea. Si intellectus agens ponitur aliquid anime hominis, oportet quod ad aliquid homini conferat, quia nichil est otiosum et frustra in rebus a Deo creatis; set intellectus agens non confert homini ad cognoscendum quantum ad hoc quod illuminat intellectum possibilem, quia intellectus possibilis, cum fuerit factus in actu per speciem intelligibilem, per se sufficit ad operandum, sicut et quodlibet aliud habens formam. Similiter non confert quantum ad hoc quod illustret fantasmata abstrahens species intelligibiles ab eis quia, sicut species recepta in sensu imprimit sui similitudinem in ymaginatione, ita uidetur quod forma que est in ymaginatione, cum sit spiritualior ac per hoc uirtuosior, possit imprimere suam similitudinem in ulteriorem potentiam, scilicet in intellectum possibilem. Non ergo intellectus agens est aliquid anime; et sic non multiplicatur in hominibus.

Set contra est quod Philosophus dicit III De anima quod intellectus agens est aliquid anime; ergo multiplicatur secundum multiplicationem animarum.

2. Preterea. Augustinus dicit IV De Trinitate quod " philosophi ceteris meliores non sunt in illis summis eternisque rationibus intellectu contemplati " ea que ystorice disseruerunt. Et ita uidetur quod in aliqua luce eis connaturali sint ea contemplati; lux autem in qua contemplamur ueritatem est intellectus agens; ergo intellectus agens est aliquid anime. Et sic idem quod prius.

3. Preterea. Augustinus dicit XII De Trinitate " Credendum est mentis intellectualis ita conditam esse naturam, ut subiuncta ista sic uideat in quadam luce sui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis uidet que in hac corporea luce circumadiacent " ; lux autem ista qua mens nostra intelligit est intellectus agens; ergo intellectus agens est aliquid de genere anime, et ita multiplicatur per multiplicationem animarum et hominum.

Responsio. Dicendum quod, sicut prius dictum fuit, necesse est ponere intellectum agentem Aristotili, quia non ponebat naturas rerum sensibilium per se subsistere absque materia ut sint intelligibilia actu : et ideo oportuit esse aliquam uirtutem que faceret eas intelligibiles actu abstrahendo a materia indiuiduali. Et hec uirtus uocatur intellectus agens, quem quidam posuerunt quan-

Pecia 5 : $\alpha = F^4LiM^1$ $\gamma = Ca^2Et^1$ 148 secundum *scripsi. cum* Ca^2 sEt^1] set *cet.* 160 recepta] est *praem. codd. et del.* 165 in *om.* F^4M^1 181 mentis : *cf. Pref. p.22*b)* 182 subiuncta *scripsi. cum Aug.*] substantia *codd.* 185 qua *scripsi. cum* sEt^1] que *cet.* 192 sint *scripsi. cum* γ] sit α

(ed. S. Van Riet, p. 156, lin. 65-68) : "Sed auctores sententiae de reminiscendo ratiocinantur dicentes quod, si anima non scisset aliquando quod modo nescit et inquirit cognoscere, cum assequeretur, non cognosceret illud esse quod quaesierat; sicut si quaerit captivum qui fugit". 142-143 Posita causa... effectum : De adagio "posita causa, ponitur effectus" cf. supra, art. 9, adn. ad lin. 19-20. 151-152 nichil... creatis : De adagio "nichil est otiosum et frustra in rebus a Deo creatis", vide supra, art. 4, adn. ad lin. 6-7. 168-169 Philosophus... anime : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a13-15. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "...necesse et in anima esse has differencias, et est huiusmodi quidem intellectus in quo omnia fiunt, ille uero quo omnia est facere". Cf. disertius S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom XLV.1, p. 218, lin. 17-23). 172-175 Augustinus... disseruerunt : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. IV, cap. 16, n. 21 (PL 42, 902; CCL 50, p. 188, lin. 19-23) : "Nec isti philosophi caeteris meliores in illis summis aeternisque rationibus intellectu talia contemplati sunt. Alioquin non eiusdem generis praeterita quae potuerunt historici (*varia lectio* : historice) inquirerent, sed potius et futura praenoscerent...". 180-185 Augustinus... circumadiacent : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. XII, cap. 15, n. 24 (PL 42, 1011; CCL 50, p. 178, lin. 12-17) : "Sed potius credendum est mentis intellectualis ita conditam esse naturam, ut... subiuncta sic ista videat in quadam luce sui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis videt quae in hac corporea luce circumadiacent". 185-186 lux... agens : Cf. hic supra, adn. ad lin. 177-178. 189-196 sicut prius dictum fuit... intellectus agens : Vide supra, art. 9, lin. 224-231. 196-198 quidam... hominum : Quod "quidam" hanc positionem tenuerunt etiam dicit S. Thomas *Quest. disp. de Veritate*, q. 10, art. 8, ad 11 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 325, lin. 551); *Ia Pars*, q. 79, art. 4, resp. In *De Vnitate Intellectus*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 307, lin. 8) dicit : "Multi philosophi hoc posuerunt" et in *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 40, lin. 113) dicit "plures posuerunt"; immo "fere omnes philosophi" asseverat in *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 2, art. 1, resp. : "Sciendum est quod in hoc fere omnes philosophi concordant post Aristotelem, III De Anima, quod intellectus agens et possibilis differunt secundum substantiam, et quod intellectus agens sit substantia quedam separata, et postrema in intelligentiis separatis, et ita se habet ad intellectum possibilem quo intelligimus, sicut intelligentie superiores ad animas orbium". Tres tamen philosophos particulaliter prae oculis habet S. Thomas. — Et praecipue Averroes, ut patet v. g. ex ipso titulo opusculi *De Vnitate Intellectus contra Auerroistas*. Cf. *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, passim, pluries sed nonnisi modo potius implicito et indirecto (et ut in pluribus ubi agitur de eius analogia cum intellectu possibili), ut v. g. cap. 5 (ed. Crawford, p. 403, lin. 473-476) : "Et ideo opinandum est quod, si sint aliqua animata quorum prima perfectio est substantia separata a suis subiectis, ut existimatur de corporibus celestibus, quod impossibile est ut inveniatur ex una specie eorum plus quam uno individuo". *Ibid.*, cap. 18 (p. 439, lin. 73-74) :

dam substantiam separatam non multiplicatam secundum multitudinem hominum ; quidam uero posuerunt ipsum esse quandam uirtutem anime et multiplicari in multis hominibus. Quod quidem utrumque aliqualiter est uerum : oportet enim quod supra animam humanam sit aliquis intellectus, a quo dependeat suum intelligere. Quod quidem ex tribus potest esse manifestum : primo quidem quia omne quod conuenit alicui per participationem prius est in aliquo substantialiter : sicut si ferrum est ignitum oportet esse in rebus aliquid quod sit ignis secundum suam substantiam et naturam. Anima autem humana est intellectiua per participationem : non enim secundum quamlibet sui partem intelligit set secundum suppremam tantum ; oportet igitur esse aliquid superius

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 210 enim] autem γ

"Et fuit necesse attribuere has duas actiones anime in nobis, scilicet recipere intellectum et facere eum, quamvis agens et recipiens sint substantie eterne...". *Ibid.*, cap. 19 (p. 440-441, lin. 6-28) : "Cum declaravit secundum genus esse intellectus, et est agens, incepit facere comparationem inter eum et materialem. Et dixit : et iste intellectus etiam, etc. Idest, et iste etiam intellectus est abstractus, sicut materialis, et est etiam non passibilis neque mixtus, sicut et ille. Et cum narravit ea in quibus communicat intellectui materiali, dedit dispositionem propriam intellectui agenti. Et dixit : et est in sua substantia actio, idest quod non est in eo potentia ad aliquid, sicut in intellectu recipienti est potentia ad recipiendum formas. Intelligentia enim agens nihil intelligit ex eis quae sunt hic. Et fuit necesse ut intelligentia agens sit abstracta, et non mixta neque passibilis, secundum quod est agens omnes formas intellectas. Si igitur esset mixta, non esset agens omnes formas, sicut fuit necesse ut intellectus materialis, secundum quod est recipiens omnes formas, ut sit etiam abstractus et non mixtus... Et similiter, si intelligentia agens esset mixta cum materia, tunc necesse esset aut ut intelligeret et crearet se aut ut non crearet omnes formas". *Ibid.*, cap 20 (p. 448-449, lin. 145-155) : "Et cum dixit : universaliter autem non est neque in tempore, etc., intendit quod intellectus qui est in potentia, cum non fuerit acceptus in respectu alicuius individui, sed fuerit acceptus simpliciter et in respectu cuiuslibet individui, tunc non invenietur aliquando intelligens et aliquando non, sed semper invenietur intelligens ; quemadmodum intellectus agens, cum non fuerit acceptus in respectu alicuius individui, tunc non invenietur quandoque intelligens et quandoque non intelligens, sed semper invenietur intelligere, cum acceptus fuerit simpliciter ; est idem enim modus in actione duorum intellectuum". *Ibid.*, cap. 18 (p. 439, lin. 58-63) : "Et quia haec intentio cogens ad ponendum intellectum agentem alium a materiali et a formis rerum quas intellectus materialis comprehendit est similis intentioni propter quam visus indiget luce, contentus fuit in notificando hunc modum per hoc exemplum. Et quasi dicit : et modus qui coegit nos ad imponendum intellectum agentem idem est cum modo propter quem indiget visus luce". *Ibid.*, cap. 36 (p. 496, lin. 501-502) : "iam enim declaratum est agens esse unum et eternum". — Alios duos philosophos nominatim affert S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 76 (ed. leon., tom. XIII, p. 480a, lin. 1-5) : "Ex his etiam concludi potest quod nec intellectus agens est unus omnibus, ut Alexander etiam ponit, et Auicenna, qui non ponunt intellectum possibilem esse unum omnium". Cf. Alexander Aphrodisiensis, *De Anima* (partim sub titulo "*Liber Alexandri Philosophi de intellectu et intellecto*" editum a G. Théry, *Alexandre d'Aphrodise. Aperçu sur l'influence de sa noétique*, Le Saulchoir, Kaïn, 1926) ut v. g. p. 76 : "Tercius autem (intellectus) est preter duos predictos qui est 'intelligentia agens' per quam intellectus materialis fit ut habeat habitum" ; et p. 77 : "qui nec est pars nec virtus anime in nobis, sed fit in nobis ab extrinsecus, scilicet cum nos intelligimus per illam". Cf. Avicenna, *Liber De Anima seu Sextus de Naturalibus*, Tract. V, cap. 5 (ed. S. Van Riet, p. 126-127, lin. 33-39) : "Sed causa dandi formam intelligibilem non est nisi intelligentia in effectu, penes quam sunt principia formarum intelligibilium abstractarum. Cuius comparatio ad nostras animas est sicut comparatio solis ad visus nostros, quia sicut sol videtur per se in effectu, et videtur luce ipsius in effectu quod non videbatur in effectu, sic est dispositio huius intelligentiae quantum ad nostras animas". Et Avicenna, *Liber de Philosophia prima sive Scientia divina*, Tract. IX, cap. 3 (ed. S. Van Riet, p. 475-476, lin. 28-30) : "Similiter est quousque pervenitur ad intelligentiam a qua fluit super nostras animas, et haec est intelligentia mundi terreni, et vocamus eam intelligentiam agentem". — Ad Platonem etiam, Themistio tamen duce, refert S. Thomas, *I Pars*, q. 79, art. 4, resp. : "Et ideo Aristotiles comparauit intellectum agentem lumini, quod est aliquid receptum in aere. Plato autem intellectum separatum imprimentem in animas nostras, comparauit soli ; ut Themistius dicit in Commentario Tertii De anima" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 12, ad 1 (ed. leon., tom. XXIII, p. 333, lin. 148-154) : "Intellectus humanus possibilis non comparatur soli set magis aeri uel cuicumque dyaphano illuminabili ; intellectus autem agens, ut dicit Themistius in Commento III De anima, secundum Platonem quidem comparatur soli, quia ponebat intellectum agentem esse substantiam separatam" ; *De Vnitate Intellectus contra Averroïstas*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 314, lin. 354-363) : "Et ut Graecos non omittamus, ponenda sunt circa hoc verba Themistii in Commento. Cum enim quesisset de intellectu agente utrum sit unus aut plures, subiungit soluens 'Aut primus quidem illustrans est unus, illustrati autem et illustrantes sunt plures. Sol quidem enim est unus, lumen autem dices modo aliquo partiri ad uisus. Propter hoc enim non solem in comparatione proposuit, scilicet Aristotiles, sed lumen ; Plato autem solem'." Et cf. Themistius, *Paraphrasis eorum quae De Anima Aristotelis*, Lib. VI, Guillelmo de Moerbeke interprete (ed. G. Verbeke, p. 235, lin. 7-11). — Et nota quod ipse S. Thomas refert quod "quidam catholici doctores" posuerunt ipsum Deum esse intellectum agentem. Cf. v. g. *Scriptum super Sent.*, Lib. II, dist. 17, q. 2, art. 1, resp. : "Et ideo quidam catholici doctores, corrigentes hanc opinionem et partim sequentes, satis probabiliter posuerunt ipsum Deum esse intellectum agentem" ; *Ia Pars*, q. 79, art. 4, resp. (in fine) : "Set intellectus separatus, secundum nostre fidei documenta, est ipse Deus, qui est Creator anime..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 40-41, lin. 131-133) : "quidam catholici posuerunt quod intellectus agens sit ipse Deus". De hisce 'doctoribus catholicis', inter quos adstant Guillemus Parisiensis vel de Alvernia, Adam de Marisco, Rogerus Bacon, Ioannes Pecham, Iohannis de Rupella et alii, cf. in *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 40, editoris adn. ad lin. 131-132). 198-200 quidam uero... hominibus : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a13-15 ; Transl. Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "necesse et in anima esse has differencias, et est huiusmodi quidem intellectus in quo omnia fiunt, ille uero quo omnia est facere, sicut habitus quidam, ut lumen". Ita intentionem Aristotelis commentat ipse S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 220-221, lin. 122-127) : "Est enim predicta positio contra Aristotilis intentionem qui expresse dicit has duas differentias, scilicet intellectum agentem et intellectum possibilem, esse in anima, ex quo expresse dat intelligere quod sint partes uel potencie anime et non alique substancie separate". 201 utrumque... uerum : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 39, lin. 103-105) : "intellectum agentem esse unum et separatum plus uidetur rationis habere" ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 4, lin. 6-8 (ed. leon., tom. XLIII, p. 307). 207-209 sicut si ferrum... naturam : Simile exemplum in contextu doctrinae 'participationis' habet S. Thomas, *Super Librum De Causis Expositio*, prop. 9 (ed. Saffrey, p. 59, lin. 1-3) : "puta, si ferrum ignitum faciat propriam operationem ignis adurendo, oportet dicere quod hoc ferrum habeat ab igne sicut effectus a causa".

anima, quod sit intellectus secundum totam suam naturam, a quo intellectualitas anime deriuetur et a quo eius intelligere dependeat. Secundo quia necesse est quod ante omne mobile inueniatur aliquid immobile secundum motum illum, sicut supra alterabilia est aliquid non alterabile, ut corpus celeste : omnis enim motus causatur ab aliquo immobili. Ipsum autem intelligere anime humane est per modum motus : intelligit enim anima discurrendo de effectibus in causas et de causis in effectus et de similibus in similia et de oppositis in opposita ; oportet igitur esse supra animam aliquem intellectum cuius intelligere sit fixum et quietum absque huiusmodi discursu. Tertio quia necesse est quod, licet in uno et eodem potentia sit prior quam actus, tamen simpliciter actus precedit potentiam in altero ; et similiter ante omne imperfectum necesse est esse aliquid perfectum. Anima autem humana inuenitur in principio in potentia ad intelligibilia, et inuenitur imperfecta in intelligendo, quia numquam consequetur in hac uita omnem intelligibilium ueritatem ; oportet igitur supra animam esse aliquem intellectum semper in actu existentem et totaliter perfectum in intelligentia ueritatis.

Non autem potest dici quod iste intellectus superior faciat intelligibilia actu in nobis immediate absque aliqua uirtute quam ab eo anima nostra participet ; hoc enim communiter inuenitur etiam in rebus corporalibus, quod in rebus inferioribus inueniuntur uirtutes particulares actiue ad determinatos effectus preter uirtutes uniuersales agentes : sicut animalia perfecta non generantur ex sola uniuersali uirtute solis, set ex uirtute particulari que est in semine, licet quedam animalia imperfecta generentur absque semine ex uirtute solis, quamuis et in horum generatione non desit actio particularis uirtutis alterantis et disponentis materiam. Anima autem humana est perfectissimum eorum que sunt in rebus inferioribus : unde oportet quod preter uirtutem uniuersalem intellectus superioris participetur in ipsa aliqua uirtus quasi particularis ad hunc effectum determinatum, ut scilicet fiant intelligibilia actu. Et quod hoc uerum sit experimento apparet. Vnus enim homo particularis ut Sortes uel Plato facit cum uult intelligibilia in

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 215 et] etiam F⁴ Et¹ 221 est *om.* γ 223 causas *scripsi*] causis *codd.* 232-233 principio in *om. hom.* F⁴ γ 234 in¹ *om.* F⁴ γ 235 omnem *scripsi. cum* M¹ γ] omne F⁴ omẽ Li 238 intelligentia *coni.*] intellectiua *codd.* 243 corporalibus *coni. cum* M¹ γ] corporibus F⁴Li

219-220 omnis... immobili : Idem principium saepius inuocat S. Thomas, sicut v. g *Ia Pars*, q. 79, art. 8, resp. : "motus semper ab immobili procedit" ; q. 82, art. 1, resp., in fine : "omnis motus procedit ab aliquo immobili" ; q. 84, art. 1, ad 3 : "omnis motus supponit aliquid immobile" ; q. 115, art. 3, resp., circa initium : "omnis motus ab immobili procedit". 222-223 intelligit... effectus : Quomodo distinctio intellectum inter et rationem (que non est Aristotelica nec Boethiana, sed Platonica vel saltem Neo-platonica) tramite Plotino, Ps.-Dionysio a Iohanne Sarraceno transl., Isaac Israeli a Gerardo Cremonensi transl. et denique Alberto Magno ad S. Thomam pervenerit, videas in ampliore editoris adnotatione in *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 1, adn. 46-48 (ed. leon., tom. I*.2, p. 4-5, necnon in Préface, p. 50*-51*). S. Thomas haud raro refert ad definitionem elaboratam ab Isaac Israeli, *Liber de diffinicionibus*, a Gerardo Cremonensi transl. (ed. J. Muckle, in *Arch. hist. doctr. litt. M. A.*, XI, 1937-38, p. 313, lin. 25-27) : "Definicio ratiocinacionis : ratiocinacio est faciens currere causam in causatum" ; cf. v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 25, q. 1, art. 1, ad 4 ; Lib. II, d. 24, q. 1, art. 3 ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 15, art. 1 (ed. leon., tom. XXII.2, p. 479, lin. 290-292) ; saepius etiam sine nomine ad verba Isaac refert, modo strictiore, ut v. g. *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. VI, in 1025b3-7 ; uel frequentius modo latiore uelut : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 15, q. 4, art. 1, qla 1, resp. ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 2, art. 3, ad 3 (ed. leon. tom. XXII.1, p. 52, lin. 335-341) ; q. 2, art. 13, resp. (p. 89, lin. 159) ; q. 8, art. 15, resp. (tom. XXII.2, p. 268, lin. 87-107) ; q. 16, art. 1, resp. (p. 504, lin. 203-204) ; *Quodlib. XI*, q. 2, art. unic. [2], arg. 2 et ad 2 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 133, lin. 10-12 et p. 154, lin. 60-62) ; *In Librum beati Dionysii De diuinis Nominibus Expositio*, cap. IV, lectio 7 (ed. C. Pera, apud Marietti, p. 122, n. 376-377) ; *Contra Gent.*, Lib. III, cap. 91 (ed. leon., tom. XIV, p. 278a, lin. 11-12) ; Lib. III, cap. 108 (p. 339b, lin. 32-33) ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 3, art. 1, ad 6 ; *Ia Pars*, q. 14, art. 7, resp. ; q. 59, art. 1, ad 1 ; q. 64, art. 2, resp. ; *Quest. disp. de Malo*, q. 7, art. 9, resp. (ed. leon., tom. XXIII, p. 181, lin. 43-47) ; *IIIa Pars*, q. 11, art. 3, s. c. ; *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 1 (ed. leon., tom. I*.2, p. 4-5, lin. 46-50) et cap. 41 (p. 155, lin. 163-164). 258-259 experimento apparet : Cf. *I Pars*, q. 79, art. 4, resp. : "Et hoc experimento cognoscimus, dum percipimus nos abstrahere formas uniuersales a conditionibus particularibus, quod est facere actu intelligibilia..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 42, lin. 191-193) : "Vtramque autem harum operationum experimur in nobis ipsis, nam et nos intelligibilia recipimus et abstrahimus ea". Caveamus tamen ne voces "experimentum, experiri" hic intelligamus in sensu nimis physico : humanam enim activitatem abstrahendi significant ; et voluntaria est haec activitas, ut diserte commentat Averroes ; cf. hic infra, adn. ad lin. 260. 259-274 Vnus enim... homini : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 42, lin. 194-206). 260 cum uult : Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, v. g. Lib. III, comm. 18 (ed. Crawford, p. 439-440, lin. 71-85) : "Et fuit necesse attribuere has duas actiones anime in nobis, scilicet recipere intellectum et facere eum, quamvis agens et recipiens sint substantie eterne, propter hoc quia hee due actiones reducte sunt ad nostram voluntatem, scilicet abstrahere intellecta et intelligere ea. Abstrahere enim nichil est aliud... Et cum invenimus nos agere per has duas virtutes intellectus cum voluerimus, et nichil agit nisi per formam suam, ideo fuit necesse attribuere nobis has duas virtutes intellectus" ; et comm. 36 (p. 495, lin. 462-472) : "Dicamus igitur : quoniam autem intellectus existens in nobis habet duas actiones secundum quod attribuitur nobis, quarum una est de genere passionis (et est intelligere) et alia de genere actionis (et est extrahere formas et denudare eas a materiis, quod nichil est aliud nisi facere eas intellectas in actu postquam erant in potentia), manifestum est quoniam in voluntate nostra est, cum habuerimus intellectum qui est in habitu, intelligere quodcunque intellectum voluerimus et extrahere quancunque formam voluerimus".

actu, apprehendendo scilicet uniuersale a particularibus, dum secernit id quod est commune omnibus indiuiduis hominum ab hiis que sunt propria singulis ; sic igitur actio intellectus agentis, que est abstrahere uniuersale, est actio huius hominis, sicut et considerare uel iudicare de natura communi, quod est actio intellectus possibilis. Omne autem agens quamcumque actionem habet formaliter in se ipso uirtutem que est talis actionis principium : unde sicut necessarium est quod intellectus possibilis sit aliquid formaliter inherens homini, ut prius ostendimus, ita necessarium est quod intellectus agens sit aliquid formaliter inherens homini. Nec ad hoc sufficit continuatio per fantasmata, ut Auerroys fingit, sicut etiam supra de intellectu possibili ostensum est. Et hoc manifeste uidetur Aristotiles sensisse cum dicit quod " necesse est in anima esse has differentias ", scilicet intellectum possibilem et agentem ; et iterum dicit quod intellectus agens est " sicut lumen ", quod est lux participata. Plato uero, ut Themistius dicit in Commento De anima, ad intellectum separatum attendens et non ad uirtutem anime participatam, comparauit ipsum soli.

Quis autem sit iste intellectus separatus, a quo intelligere anime humane dependet, considerandum est. Quidam enim dixerunt hunc intellectum esse infimam substantiarum separatarum, que suo lumine continuatur cum animabus nostris. Set hoc multipliciter repugnat ueritati fidei : primo

Pecia 5 : $\alpha = F^4LiM^1$ $\gamma = Ca^2Et^1$ 283 attendens *coni.*] accedens *codd.* 289 lumine *scrips. cum* Ca^2 *sec.m.* Et^1M^1] semine *cet.*

268-270 Omne autem... principium : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 42, lin. 194-196) : "Oportet autem in unoquoque operante esse aliquod formale principium quo formaliter operetur". Cf. Averoes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 36 (ed. Crawford, p. 499-500, lin. 585-590) : "Et per hunc modum poterimus generare intellecta cum voluerimus. Quoniam, quia illud per quod agit aliquid suam propriam actionem est forma, nos autem agimus per intellectum agentem nostram actionem propriam, necesse est ut intellectus agens sit forma in nobis". 270-272 sicut... ut prius ostendimus : Vide supra, art. 9, resp., inde a lin. 231. 274-275 Nec ad hoc... fingit : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 42, lin. 206-210). Cf. Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 36 (ed. Crawford, p. 500, lin. 591-598) : "Et nullus modus est secundum quem generetur forma in nobis nisi iste. Quoniam, cum intellectiva speculativa copulantur nobiscum per formas ymaginabiles, et intellectus agens copulatur cum intellectis speculativis (illud enim quod comprehendit ea est idem, scilicet intellectus materialis), necesse est ut intellectus agens copuletur nobiscum per continuationem intellectorum speculativorum" ; vel etiam, modo magis diffuso, comm. 5 (p. 399-403, lin. 344-484). 275 ut Auerroys fingit : Ad Aristotelis doctrinae depravationem ab Averroe negative taxandam saepius verbis 'fingere', 'fictio' etc. usus est S. Thomas, ut v. g. : *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 61 (ed. leon., tom. XIII, p. 428a, lin. 10-11 et lin. 29-30 et p. 428b, lin. 29-30) : "sicut predictus Auerroes fingit... ut Commentator predictus fingit... Vnde tamquam fictitia repungnanda est" ; cap. 73 (p. 459a, lin. 4-5 et p. 460a, lin. 49-50) : "ut Auerroes in III De Anima fingit... ut Commentator predictus fingit" ; *Ia Pars*, q. 66, art. 2, resp. : "ut Auerroys fingit" ; q. 76, art. 2, resp. : "ut Commentator fingit in III De Anima" ; *Quest. disp. de Spir. Creaturis*, art. 9, resp. (lin. 295) : "ut Aueroys fingit" ; et art. 10 (lin. 275) : "ut Aueroys fingit" ; *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 1 (lect. 1), n. 2 (ed. leon., tom. II, p. 362) : "ut Commentator fingit" ; *Sent. Libri Ethicorum*, Lib. X, cap. 13 (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 595, lin. 140-141) : "ut quidam fingunt". Attamen, nota quod ipse Averroes de se ipso loquendo etiam utitur eodem verbo 'fingere' : "Et si inveni, ut fingo..." (ed. Crawford, p. 399, lin. 367). — Quomodo et quibus cum verbis ab Auerrois positionis magis positiva aestimatione ad magis negativam, praesertim inde ab annis 1261-63, transierit S. Thomas, fusius explicatur in *Sent. Libri De Anima*, ed. Leon., tom. XLV.1, Préface, p. 222*-224*. 276 supra... ostensum est : Vide supra, art. 2, adn. ad lin. 120-122 et art. 9, adn. ad lin. 231-236. 277-278 Aristotiles... differentias : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a13-15 ; et vide hic supra, adn. ad lin. 24-26. 280-281 iterum... lumen : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a15 ; et vide hic supra, adn. ad lin. 24-26. 281-284 Plato... soli : Cf. Themistius, *In de Anima*, in Transl. Guillelmi, Lib. VI (ed. Verbeke, p. 235, lin. 10-11) : "propter hoc enim non solem in comparatione proposuit (Aristoteles) sed lumen, Plato autem solem". Platonis hanc fuisse sententiam et comparationem asseverat S. Thomas auctoritate Themistii *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 12, ad 1 (ed. leon., tom. XXIII, p. 333, lin. 150-154) : "intellectus autem agens, ut dicit Themistius in Commento De anima, secundum Platonem quidem comparatur soli, quia ponebat intellectum agentem esse substantiam separatam" ; *Ia Pars*, q. 79, art. 4, resp. : "Plato autem intellectum separatum imprimentem in animas nostras, comparauit soli ; ut Themistius dicit in Commentario III De Anima" ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 4 (ed. leon., tom. XLIII, p. 307, lin. 15-18) : "Plato autem ponens intellectum unum separatum, comparauit ipsum soli, ut Themistius dicit : est enim unus sol, set plura lumina diffusa a sole ad uidendum" ; et cap. 5 (*ibid.*, p. 314, lin. 354-363) : "Et ut Grecos non omittamus, ponenda sunt circa hoc uerba Themistii in Commento. Cum enim quesisset de intellectu agente utrum sit unus aut plures, subiungit soluens : 'Aut primus quidem illustrans est unus, illustrati autem et illustrantes sunt plures. Sol quidem enim est unus, lumen autem dices modo aliquo partiri ad uisus. Propter hoc enim non solem in comparatione proposuit, scilicet Aristotiles, set lumen ; Plato autem solem'." 287-289 Quidam... nostris : Agitur de doctrina Avicennae circa emanationem decem intelligentiarum (decem 'orbes' in universo moventes) a primo principio, in qua decimus et 'infimus' gradus emanationis (quae attingit ad sphaeram lunae) identificatur cum intellectu agente. Cf. Avicenna, *Liber de Philosophia prima seu Scientia divina*, Tract. IX, cap 4 (ed. S. Van Riet, p. 484, lin. 97-99) : "Similiter est dispositio in intelligentia et intelligentia, et in caelo et caelo, quousque pervenitur ad intelligentiam agentem quae gubernat nostras animas". Cf. apud S. Thomam, *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 18, q. 2, art. 2, resp. : "et sic deinceps usque ad ultimam intelligentiam, que mouet ultimum orbem, quam dicunt intelligentiam agentem : et ab hac dicit Avicenna, *De Intelligentiis*, affluere animas humanas et omnes alias formas substantiales in istis inferioribus..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 40, lin. 115-128) : "Et hunc intellectum agentem posuerunt (scilicet : 'plures') esse quamdam substantiam separatam, quam intelligentiam nominant, que ita se habet ad animas nostras et ad totam speram actiuorum et passiuorum, sicut se habent substantie superiores separate, quas intelligentias dicunt, ad animas celestium corporum, que animata ponunt, et ad ipsa celestia corpora. Vt sicut celestia corpora a predictis substantiis separatis recipiunt motum, anime uero celestium corporum intelligibilem perfectionem ; ita hec omnia inferiora corpora ab intellectu agente separato recipiunt formas et proprios motus, anime uero nostre recipiunt ab eo intelligibiles perfectiones". 290 repugnat ueritati fidei : Cf. *Scriptum super Sent.*, Lib. II, d. 18, q. 2, art. 2, resp. : "Ipsa etiam positio ueritati fidei non consonat... unde secundum fidem non potest poni" ; cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 41, lin. 166) : "sequitur aliquid fidei nostre repugnans".

quidem quia, cum istud lumen intellectuale ad naturam anime pertineat, ab illo solo est a quo anime natura creatur. Solus autem Deus est creator anime, non autem aliqua substantia separata, quam angelum dicimus : unde significanter dicitur Gen. 1 quod ipse Deus " in faciem hominis spirauit spiraculum uite " ; unde relinquitur quod lumen intellectus agentis non causatur in anima ab aliqua alia substantia separata set immediate a Deo. Secundo quia ultima perfectio uniuscuiusque agentis est quod possit pertingere ad suum principium ; ultima autem perfectio siue beatitudo hominis est secundum intellectualem operationem, ut etiam Philosophus dicit IV Ethicorum. Si igitur principium et causa intellectualitatis hominum esset aliqua alia substantia separata, oporteret quod ultima hominis beatitudo esset constituta in illa substantia creata ; et hoc manifeste ponunt ponentes hanc positionem : ponunt enim quod ultima hominis felicitas est continuari intelligentie agenti. Fides autem recta ponit ultimam beatitudinem hominis esse in solo Deo secundum illud Io. XVII " Hec est uita eterna, ut cognoscant te solum uerum Deum ", et in huiusmodi beatitudinis participatione homines esse " angelis equales ", ut habetur Luc. XX. Tertio quia, si homo participet lumen intelligibile ab angelo, sequeretur quod homo secundum mentem non esset ad ymaginem ipsius Dei set ad ymaginem angelorum, contra id quod dicitur Gen. 1 " Faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram ", id est ad communem Trinitatis ymaginem, non ad ymaginem angelorum.

Vnde dicimus quod lumen intellectus agentis, de quo Aristotiles loquitur, est nobis immediate impressum a Deo, et secundum hoc discernimus uerum a falso et bonum a malo : et de hoc dicitur in Psalmo " Multi dicunt : quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen uultus tui, Domine ", scilicet per quod nobis bona ostenduntur. Sic igitur id quod facit in nobis intelligibilia actu per modum luminis participati est aliquid anime, et multiplicatur secundum multitudinem animarum et hominum ; illud uero quod facit intelligibilia per modum solis illuminantis est unum separatum, quod est Deus. Vnde Augustinus dicit in I Soliloquiorum " Promittit ratio se demonstraturam Deum mee menti, ut oculis sol demonstratur : nam mentis quasi oculi sunt sensus anime. Disciplinarum autem queque certissima talia sunt qualia illa que sole illustrantur, ut uideri possint ; Deus autem est ipse qui illustrat ". Non autem potest hoc unum separatum nostre cognitionis principium intelligi per intellectum agentem, de quo Philosophus loquitur, ut Themistius dicit, quia Deus non est in natura anime ; set intellectus agens ab Aristotile nominatur lumen receptum in anima nostra a Deo. Et secundum hoc relinquitur simpliciter dicendum quod intellectus agens non sit unus in omnibus.

1. Ad primum ergo dicendum quod proprium

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 311 intelligentie *scripts. cum* sCa²] intellectiue *cet.* 320 ymaginem angelorum *inu.* γ 328 hoc *coni.*] hac *codd.* 338 Promittit *scripts. cum Aug.*] permittit *codd.* 339 demonstraturam *scripts. cum Aug.*] demonstratiua Ca² *dub.* Et¹ demonstratura *cet.* 339 mee *scripts. cum Aug.*] me^c Ca² uie Li me *cet.* 345 nostre cognitionis] ratione *praem.* γ 347 Themistius *scripts. cum* F⁴] themestius LiM¹ γ 348 nominatur : *cf. Pref. p.22*b* 350 secundum hoc : *cf. Pref. p.22*b* 350 simpliciter] similiter γ 351 sit unus *scripts. cum* Et¹] fit unus α est unus Ca² (*cf. Pref. p.22*b*)

296-297 dicitur... uite : Cf. Vulg., Genesis, rectius cap. 2,7 : "et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae". Haud raro hunc versiculum, sicut hic, ad cap. 1 refert S. Thomas, velut v. g. *Contra errores Grecorum*, cap. 27 (ed. leon., tom. XL, p. A.85, lin. 6) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 9, arg. 8 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 77, lin. 67) ; *Quodlib. I*, q. 4, art. 1 [6], arg. 1 (ed. leon., tom. XXV.2, p. 183, lin. 18). 300-305 Secundo quia... IV Ethicorum : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 41, lin. 172-177). 300-302 ultima... suum principium : S. Thomas, *Sent. Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 8 (lectio 19), n. 3 (ed. leon., tom. II, p. 438a) : "unumquodque enim perfectum est ex hoc quod attingit suum principium" ; *Ia Pars*, q. 103, art. 1, resp. : "Ultima autem perfectio uniuscuiusque est in consecutione finis". 302-305 ultima... IV Ethicorum : Cf. Arist., *Ethica Nic.*, rectius Lib. X, 1177a12-b4. Transl. Lincoln. Pura (AL XXVI, fasc. 3, p. 358, lin. 25 -359, lin. 22) et Recognita (*ibid.*, fasc. 4, p. 576, lin. 10 - 577, lin. 13) cum S. Thomae *Sententia libri Ethicorum*, Lib. X, cap. 10 per totum (ed. leon., tom. XLVII.2, p. 582-585). 309-311 ponentes... agenti : Cf. 'quidam' laudati hic supra lin. 287 cum adn. Ita v. g. Avicenna, *Liber de Anima seu Sextus de Naturalibus*, Pars V, cap. 6 (ed. S. Van Riet, p. 150, lin. 71-74) : "Cum autem anima liberabitur a corpore et ab accidentibus corporis, tunc poterit coniungi intelligentiae agenti ; et tunc inveniet in ea pulchritudinem intelligibilem et delectationem perennem". Et cf. S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 42, lin. 180-183). 313-315 secundum.... Deum : Cf. Vulg., Ioh. 17,3 : "Haec est autem vita aeterna ut cognoscant te solum verum Deum". 316-317 angelis... Luc. XX : Cf. Vulg., Luc. 20,36 : "aequales enim angelis sunt". 321-322 dicitur... nostram : Cf. Vulg., Genesis 1,26 : "Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram". 326 de quo Aristotiles loquitur : Vide supra, adn. ad lin. 280-281 et 24-26. 328-331 dicitur... Domine : Cf. Psalm. 4,6-7 (iuxta LXX) : "Multi dicunt : quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine". 338-344 Augustinus... illustrat : Cf. Augustinus, *Soliloquia*, Lib. I, cap. 6, n. 12 (PL 32, 875) : "Promittit enim ratio... ita se demonstraturam Deum tuae menti, ut oculis sol demonstratur. Nam mentis quasi sui sunt oculi sensus animae ; disciplinarum autem quaeque certissima talia sunt, qualia illa quae sole illustrantur, ut videri possint... Deus autem est ipse qui illustrat". 346 Philosophus loquitur : Vide supra, adn. ad lin. 280-281 et 24-26. 346-347 ut Themistius dicit : Vide supra, adn. ad lin. 281-284. 348-349 set intellectus... a Deo : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. I, 408b29. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 119) : "intellectus autem fortassis diuinum est et aliquid inpassibile" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 47) : "Intellectus autem fortassis diuinius aliquid et inpassibile est".

est Dei illuminare homines imprimendo eis lumen naturale intellectus agentis, et super hoc lumen gratie et glorie; set intellectus agens illustrat fantasmata sicut lumen a Deo impressum.

2. Ad secundum dicendum quod intellectus agens dicitur ab Aristotile separatus, non quasi sit quedam substantia habens esse extra corpus, set quia non est actus alicuius partis corporis, ita quod eius operatio sit per aliquod organum corporale, sicut et de intellectu possibili dictum est.

3. Ad tertium dicendum quod istud uerbum non dicit Aristotiles de intellectu agente set de intellectu in actu. Primo enim locutus est de intellectu possibili et postea de intellectu agente, et tandem incipit loqui de intellectu in actu, ubi dicit " Idem est autem secundum actum scientia rei " ; et distinguit intellectum in actu ab intellectu in potentia tripliciter : primo quidem quia intellectus in potentia non est intellectum in potentia, set intellectus in actu siue scientia in actu est res intellecta uel scita in actu ; ita et circa sensum dixerat quod sensus in potentia et sensibile in potentia sunt diuersa. Secundo comparat intellectum in actu ad intellectum in potentia, quia intellectus in potentia est prior tempore in uno et eodem quam intellectus in actu : prius enim tempore aliquis est intellectus in potentia quam in actu ; set naturaliter est prius actus quam potentia, et simpliciter loquendo etiam prius tempore oportet ponere aliquem intellectum in actu quam intellectum in potentia, qui reducitur in actum per aliquem intellectum in actu. Et hoc est quod subdit " Que uero secundum potentiam tempore prior in uno, omnino autem neque in tempore " : et ista comparatione utitur inter potentiam et actum et in IX Methaphisice et in pluribus aliis locis. Tertio ostendit differentiam

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 359 quedam] *spat. uac.* pEt¹ aliquid sEt¹ (*cf. Pref. p.*23*b) 362 et *om.* M¹ γ 383 aliquem intellectum *inu.* γ

358 dicitur... separatus : Vide supra, adn. ad lin. 11-12. 362-363 sicut... dictum est : Vide supra, art. 9, ad 8, lin. 495-504 cum adn. 364-370 Ad tertium... rei : Eandem Aristotelis effati interpretationem etiam alibi proponit S. Thomas, v. g. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 78, lin. 53-54 (ed. leon., tom. XIII, p. 494b, lin. 53-54) : "In quo ostendit differentiam intellectus *in actu* et intellectus possibilis..." ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon. tom. XXIV.1, p. 43, lin. 261-267) : "uerbum illud Philosophi : 'Non aliquando intelligit, aliquando uero non intelligit', non intelligitur de intellectu agente set de intellectu *in actu*, nam postquam determinauit de intellectu possibili et agente necessarium fuit ut determinaret de intellectu *in actu*". Quam tamen interpretationem in dubium vertere videtur *Ia Pars*, q. 79, art. 4, ad 2 : "Philosophus illa uerba non dicit de intellectu agente, set de intellectu in actu... Vel, *si intelligatur de intellectu agente...*" . Effatum ut de intellectu agente dictum intelligit v. g. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 5, s. c. ; Lib. II, d. 3, q. 3, art. 4, resp. ; quae erat communis apud mediaevales interpretatio. Id tamen ut de intellectu possibili dictum intelligit Averroes, *Commentarium magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. III, comm. 20 (ed. Crawford, p. 447-448, lin. 124-136). De horum Aristotelis verborum variis in antiquitate et in medioaevo interpretationibus, videas ampliorem editoris adnotationem in *Sent. Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 222, adn. ad lin. 192-197). 364 istud uerbum : Vide supra, adn. ad lin. 18-20. 369-370 Idem... rei : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a19-20. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A Gauthier in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "Idem autem est secundum actum scientia rei". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 221, lin. 174-175). 371-376 primo quidem... diuersa : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 43-44, lin. 267-273). 373-374 set intellectus... in actu : Cf. supra, art. 8, adn. ad lin. 502-503. 376-390 Secundo... locis : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 44, lin. 273-279). 386-388 subdit... tempore : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a20-21. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) : "Qui vero secundum potenciam est, tempore prior est in uno. Omnino autem neque tempore" ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "Que vero secundum potenciam tempore prior in uno est, omnino autem neque tempore". S. Thomas hic litteram Transl. Novae laudare videtur. Cf. *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 221, lin. 176-180). 388-389 ista comparatione... IX Methaphisice : Arist., *Metaphysica*, Lib. IX, 1049b10 - 1050a3. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 177, lin. 1-3, et lin. 7 et lin. 24-25) : "Et omni tali prior est actus ratione et substantia ; tempore vero est quidem ut est, est autem ut non. Ergo ratione quia prior est, palam... tempore vero prius ; specie idem agens est prius, sed numero non... Attamen et hoc palam, quia actus etiam sic prior potentia secundum generationem et tempus" ; Transl. Guillelmi, sive Nova (AL XXV.3.2, p. 188, lin. 252-254 et lin. 260 et p. 189, lin. 278-279) : "Omni itaque tali prior est actus ratione et substantia ; tempore uero est quidem ut, est autem ut non. Ratione quidem igitur quia prior, palam... Tempore uero prius : specie idem agens prius, sed numero non... Sed igitur et hac palam quia actus et sic prior potentia secundum generationem et tempus". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IX, cap. 8, per totum, ut v. g. : "Dicit ergo primo quod actus est prior tempore potentia, ita tamen quod idem specie est prius agens uel ens actu, quam ens in potentia ; set idem numero est prius tempore in potentia quam in actu... Vnde relinquitur, quod licet idem numero prius tempore sit in potentia quam in actu, tamen aliquod ens in actu secundum idem specie, est etiam prius tempore, quam ens in potentia". Item *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 221, lin. 180-185). 390 in pluribus aliis locis : Item dicit S. Thomas, *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon. tom. XXIV.1, p. 44, lin. 277-279) : "sicut et multotiens consueuit hoc dicere de hiis que exeunt de potentia in actum". Locus ut ita dicam formalis, ubi Aristoteles hac de re tractat est *Metaphysica*, Lib. IX, 1049b4-1051a3 (id est cap. 8 per totum) ; de quo dicit G. Reale, *Aristotele. La Metafisica. Traduzione e commento* (Napoli, 2a ed., 1978, p. 83) : "Questo capitolo, che rappresenta il culmine di θ, è una dimostrazione dettagliata di quello che potremmo chiamare *teorema della priorità dell'atto sulla potenza* ; l'atto è anteriore alla potenza in tutti tre sensi in cui qualcosa può essere anteriore a qualcos'altro, e precisamente : (1) per *la nozione*, (2) per *il tempo* e (3) per *la sostanza*". Cf. etiam *Metaphysica*, Lib. XII (Λ), 1072a3-4. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 212, lin. 5-7) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 255, lin. 220-221). 390-394 Tertio... in actu : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon. tom. XXIV.1, p. 44, lin. 279-283), ubi additur : "Et similem differentiam ostendit in II Phisicorum inter causas in potentia et causas in actu". Cf. Arist., *Physica*, Lib. II, 195b1-6. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (AL VII.1.2, p. 60, lin. 9 - p. 61, lin. 3 ; Transl. Guillelmi sive Nova (textus accomodatus in ed. leon., tom. II, p. 72).

quantum ad hoc quod intellectus in potentia siue possibilis quandoque inuenitur intelligens quandoque non intelligens ; set hoc non potest dici de intellectu in actu : sicut et potentia uisiua quandoque uidet quandoque non uidet, set uisus in actu est in ipso uidere actu. Et hoc est quod dicit " Set non aliquando quidem intelligit, aliquando autem non ", et postmodum subdit " separatum autem hoc solum quod uere est ", quod non potest intelligi nec de intellectu agente nec de intellectu possibili, cum utrumque supra dixerit separatum ; set oportet quod intelligatur de omni eo quod requiritur ad intellectum in actu, id est de tota parte intellectiua. Vnde et subdit " Et hoc solum immortale et perpetuum est ", quod si exponatur de intellectu agente, sequetur quod intellectus possibilis sit corruptibilis, ut Alexander intellexit ; set hoc est contra ea que Aristotiles superius dixerat de intellectu possibili. Hec autem uerba Aristotilis hic exponere necessarium fuit, ne essent alicui occasio errandi.

4. Ad quartum dicendum quod nichil prohibet aliqua duo ad inuicem comparata sic se habere, quod utrumque sit et ut potentia et ut actus respectu alterius secundum diuersa : sicut ignis est potentia frigidus, actu calidus, aqua uero e conuerso ; et propter hoc agentia naturalia simul patiuntur et agunt. Si igitur comparetur pars intellectiua ad fantasmata, quantum ad aliquid se habebit in potentia et quantum ad aliquid ‹in actu› respectu eorum ; fantasma actu quidem habet similitudinem determinate nature, set illa similitudo determinate speciei est in fantasmate in potentia abstrahibilis a materialibus condicionibus. In parte uero intellectiua est e conuerso : nam non habet actu similitudines distinctarum rerum, set tamen actu habet lumen immateriale habens uirtutem abstrahendi que sunt abstrahibilia in potentia. Et sic nichil prohibet in eadem essentia anime inueniri intellectum possibilem, qui est in potentia respectu specierum, que abstrahuntur a fantasmatibus, et intellectum agentem, qui abstrahit speciem a fantasmatibus. Et esset simile si esset aliquod unum et idem corpus quod esset

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 392 intelligens *scripsi cum* sEt¹] intellectus *cet.* 393 intelligens *scripsi cum sec.m.* Ca²Et¹] intellectus *cet.* 396 in ipso *post* uidere γ 416 frigidus] frigus γ actu] uero *add.* γ 421 in actu *suppl. cum* Ca² sEt¹] *om. cet.* 421 fantasma] fantasmata γ

397-398 Set non... autem non : Vide supra, adn. ad lin. 18-20. 398-399 postmodum... uere est : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a22-23. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) : "Separatus autem solum est hoc quod uere est" et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "Separatus autem est solus hoc quod uere est". S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4, lin. 202-203 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 222). Haec autem Aristotelis verba ut de intellectu possibile dicta intellexit Averroes, ut de intellectu vero agente dicta intellexerunt Themistius, Pseudo-Petrus Hispanus, Adam de Bocfeld et alii ; de qua interpretatione videas *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 4, adn. ad lin. 203-207 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 222). 400-404 quod non... intellectiua : Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 222, lin. 203-209) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, ad 4 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 44, lin. 296-307) ; *De Vnitate Intellectus*, cap. 1, lin. 612-621 (ed. leon., tom. XLIII, p. 298). 404-406 Vnde et subdit... perpetuum est : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a23. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218) : "et hoc solum inmortale et perpetuum est". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 222, lin. 209-220). 406-408 si exponatur... intellexit : Cf. Alexander Aphrodiensis, ut (super Arist., *De Anima*, Lib. I, 403a8-10) dicit Averroes, *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros*, Lib. I, comm. 12, in fine (ed. Crawford, p. 18, lin. 68-69) : "tunc intellectus materialis erit generabilis et corruptibilis, sicut intellexit Alexander ab eo" . Quomodo S. Thomas, tramite Averroe, doctrinam Alexandrinam de intellectu possibili ponderavit sententiamque perperam mutavit in opusculo *De Vnitate Intellectus*, cf. R.-A. Gauthier, in Préface ad S. Thomae *Sententia Libri de Anima* (ed. leon., tom. XLV.1, p. 230*-232*). 409-410 ea que... possibili : Cf. Arist., *De Anima*, Lib.I, 408b18-19 et 24-25. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, in *Lectura... reportata*, p. 118) : "Set intellectus uidetur substancia quedam esse, et non corrumpi... Intelligere autem et considerare consumuntur alio quodam interius corrupto, ipsum autem inpassibile est..." ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier in ed. leon., tom. XLV.1, p. 47) : "Intellectus autem uidetur in fieri substancia quedam existens, et non corrumpi... Intelligere igitur et considerare marcescunt alio quodam interius corrupto, ipsum autem inpassibile est". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. I, cap. 10, lin. 243-246 et 255-261 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 51) : "Vnde uidetur quod intellectus et omnis anima sit incorruptibilis et quod debilitatio in eius operationibus non est ex eo quod ipsa corrumpatur, set ex eo quod debilitantur organa... Sic ergo intelligere, id est simplex apprehensio, et considerare, id est operatio intellectus que est in componendo et diuidendo, marcescunt, non quidem quod intellectus corrumpatur et paciatur, set corrupto alio quodam interius, id est corrupto aliquo quod est organum intellectus, ipsum autem intelligere est inpassibile". Cf. etiam ad sensum (deest tamen ipsa vox 'incorruptibilis') *De Anima*, Lib. III, 429a18-27 et 430a17-25. 410 Hec autem verba Aristotilis : Cf. hic supra lin. 398-399 et 405-406. 412-433 Ad quartum... a fantasmatibus : Eandem doctrinam secundum quam nichil prohibet quin aliqua duo sic se habeant quod utrumque sit et ut potentia et ut actus respectu alterius secundum diversa, pluries, tum amplius tum brevius, exponit S. Thomas, sicut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 27, q. 2, art. 1, resp. circa finem ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 10, art. 6, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 312-313, lin. 188-207) ; *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 77 per totum (ed. leon., tom. XIII, p. 488a-489b) ; *Compendium Theologie*, Pars I, cap. 88 per totum (ed. leon., tom. LXXXII, p. 111) ; *Ia Pars*, q. 79, art. 4, ad 4 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 42-43, lin. 214-240) ; etc. Intellectum autem possibilem et intellectum agentem esse duas potentias in una substantia (anima) docebant magistri artium circa 1225, eorumque positio quodammodo vocari potest "primus Averroismus" ; de qua re, vide ampliora apud R.-A. Gauthier, *Notes sur les débuts (1225-1240) du premier "Averroïsme"*, in *Rev. Sc. Phil. et Théol.*, 66 (1982) p. 321-373, (cum referentiis ad textuum editiones ibidem in adnotationibus appositis) et in *Sent. Libri De Anima*, Préface (ed. leon., tom. XLV.1, p. 221*).

dyafonum, existens in potentia ad omnes colores, et cum hoc haberet lucem, qua posset illuminare colores, sicut patet in oculo catti.

5. Ad quintum dicendum quod lumen intellectus agentis multiplicatur immediate per multiplicationem animarum que participant ipsum lumen intellectus agentis ; anime autem multiplicantur secundum corpora, sicut supra dictum est.

6. Ad sextum dicendum quod hoc ipsum, quod lumen intellectus agentis non est actus alicuius organi corporei per quod operetur, sufficit ad hoc quod possit separare species intelligibiles a fantasmatibus, cum separatio specierum intelligibilium que recipiuntur in intellectu possibili non sit maior quam separatio intellectus agentis.

7. Ad septimum dicendum quod ratio illa magis concluderet de intellectu possibili quam de intellectu agente : hoc enim Philosophus inducit de intellectu possibili quod, cum intellexerit maximum intelligibile, non minus intelliget minimum ; de quocumque tamen intelligatur non sequitur ex hoc quod uirtus intellectus quo intelligimus sit infinita simpliciter, set quod sit infinita respectu alicuius generis. Nichil enim prohibet aliquam uirtutem que in se finita est non habere terminum in aliquo genere determinato, set tamen habet terminum in quantum ad superius genus se extendere non potest : sicut uisus non habet terminum in genere coloris quia, si in infinitum multiplicarentur, omnes possent a uisu cognosci ; non tamen potest cognoscere ea que sunt superioris generis, sicut uniuersalia. Similiter intellectus noster non habet terminum respectu intelligibilium sibi connaturalium que a sensibilibus abstrahuntur ; set tamen terminum habet, quia circa superiora intelligibilia, que sunt substantie separate, deficit : habet enim se ad manifestissima rerum " sicut oculus noctue ad lucem solis ", ut dicitur in II Methaphisice.

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 437 sicut patet] sicut aliquo modo apparet *praem. codd. et del.* catti *coni.*] cati *sec.m.* Ca²Et¹ cani *cet.* 446 species *om.* γ 458 set *scrips. cum* sCa²] secundum *cet.* 466 possent] possunt F⁴ γ 469 terminum] tantum F⁴ pEt¹ 473 manifestissima rerum] manifestissimam γ

433-437 Et esset simile... in oculo catti : Eandem comparationem cum quorundam animalium visu pluries habet S. Thomas, sed solummodo hic utitur voce "sicut patet in oculo catti". Non liquet undenam proveniat exemplum "in oculo catti". An suo marte S. Thomas exemplum de "oculo noctuae" (hic infra adn. ad lin. 472-474) mutavit? Vel potius ex quadam corruptione in textus traditione provenit? Sat incerta est enim haec lectio, ut patet ex appar. crit. et cf. *Préface*, p. 26*b. In *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 77 (ed. leon., tom. XIII, p. 489a, lin. 15-26) primo dicit modo generico "sicut quedam animalia", deinde addit "sicut oculus noctue ad solem". In *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 43, lin. 245) modo omnino generico dicit : "in animalibus uidentibus de nocte". 441-442 anime... supra dictum est : Vide supra, art. 9, ad 3, lin. 362-363. 453-456 Philosophus... minimum : Vide supra, adn. ad lin. 42-44. 472-474 habet... II Methaphisice : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. II, 993b9-10. Transl. Iacobi sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 36, lin. 12-14) : "Sicut enim *noctuarum* lumina ad lunam habent quod est secundum diem, sic nostre anime intellectus ad natura manifestissima omnium" ; Transl. Composita sive Vetus (*ibid.*, p. 119, lin. 10-12) : "Sicut enim *noctuarum* visus quod est diei ad lunam habent, sic nostre intellectus anime ad omnium nature manifestissima" ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV. 2, p. 36, lin. 11-13) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV. 3.2, p. 43, lin. 12-14) : "Sicut enim *nicticoracum* oculi ad lucem diei se habent, sic et anime nostre intellectus ad que (Nova = ea que sunt) omnium natura manifestissima". Hic tamen S. Thomas hanc auctoritatem ex duabus translationibus composuisse vel compositam invenisse videtur : per usum enim vocis 'noctue' videtur potius laudare Transl. Iacobi vel Compositam ; finales tamen voces 'lucem solis' potius referunt ad Transl. Arabo-latinam Michaelis Scoti (in Averroe, *Commentarium Magnum in Aristotelis Metaphisice Libros*, ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 28rb, litt. F) : "quemadmodum enim *vespertilionum* oculi ad lumen diei se habent, ita et intellectus animae nostrae ad ea, quae manifestissima omnium sunt" ; vel potius ad Averrois comment. (*ibid.*, f. 29ra, litt. CD) : "Et quia dispositio intellectus de re intelligibili est sicut dispositio sensus de re sensibili, assimilavit virtutem intellectus in comprehendendo intellecta abstracta a materia modo debilissimo visui in sentiendo, scilicet *vespertilionis*, non comprehendendo maximum sensibilium, scilicet *solem*. Sed hoc non demonstrat res abstractas intelligere esse impossibile nobis : sicut inspicere *solem* est impossibile *vespertilioni*, quoniam, si ita esset, tunc ociose egisset, quia fecit illud, quod est in se naturaliter intellectum, non intellectum ab alio : sicut si fecisset *solem* non comprehensum ab aliquo visu". Cf. etiam ipse S. Thomas ad hoc Arist. locum in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. II, cap. 1 : "Vnde manifestum est quod difficultas accidit in cognitione ueritatis maxime propter defectum intellectus nostri, ex qua contingit quod intellectus anime nostre hoc modo se habet ad entia immaterialia, que inter omnia sunt maxime manifesta secundum suam naturam, sicut se habent oculi *nicticoracum* ad lucem diei, quam uidere non possunt quamuis uideant obscura ; et hoc est propter debilitatem uisus eorum... sicuti homini ex sua specie contingit quod habeat pessimum olfactum, ita *nicticoraci* quod habeat debilem uisum, qui non habeat proportionem ad claritatem diei cognoscendam". Idem pluries habet S. Thomas cum eodem exemplo 'noctuae' (cf. Transl. Vetustissima vel Composita), ut v. g. *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 49, q. 2, art. 6, ad 3 ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 12, art. 12, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 406, lin. 99-103) ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 11 (ed. leon., tom. XIII, p. 24a, lin. 18-20) ; Lib. II, cap. 60 (p. 422b, lin. 7-8) ; cap. 77 (p. 489a, lin. 21-23) ; Lib. III, cap. 25 (tom. XIV, p. 66a, lin. 19-21) ; cap. 54 (p. 149b, lin. 8-11) ; *Ia Pars*, q. 1, art. 5, ad 5 ; q. 64, art. 1, arg. 2 ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 8, ad 2 (ed. leon., tom. XXIII, p. 321, lin. 251-252) ; etc. Cum exemplo autem 'vespertilionis' (cf. Transl. Arabo-latina Michaelis Scoti) v. g. *Quest. disp. de Veritate*, q. 8, art. 3, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 226, lin. 291-295) ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 3 (*ibid.*, tom. XIII, p. 8b, lin. 29-33) et Lib. III, cap. 45 (tom. XIV, p. 117b, lin. 1-5 et 35-37 et p. 118a, lin. 1-3). Vocem vero 'nicticorax' (cf. Transl. Media et Transl. Guillelmi), S. Thomas, ni fallor, non adservavit praeterquam in ipsa sua *Sententia Libri Metaphisice* ad hunc locum. Sub hac ultima tamen forma diffusum est exemplum in florilegio "*Auctoritates Aristotelis*" (ed. J. Hamesse, Leuven-Paris 1974, p. 118, n. 35 inter auctoritates ipsius Arist.) : "Sicut se habet oculus nocticoracis ad lumen solis vel diei..." ; in eodem florilegio tamen, sed inter auctoritates Commentatoris, habetur exemplum 'verspertilionis' (*ibid.*, p. 120, n. 63) : "Quod Aristoteles nostrum intellectum assimilat in intelligendo substantias separatas oculo vespertilionis". In *Quest. disp. de Anima*, q. 5, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 43, lin. 245) modo omnino generico dicit S. Thomas : "in animalibus uidentibus de nocte". Vide etiam supra, adn. ad lin. 433-437, circa locutionem "oculi catti".

8. Ad octauum dicendum quod ratio illa non est ad propositum. Iudicare enim aliquo de ueritate dicitur dupliciter : uno modo sicut medio, sicut iudicamus de conclusionibus per principia et de regulatis per regulam ; et sic uidentur rationes Augustini procedere : non enim id quod est mutabile uel quod habet similitudinem falsi potest esse infallibilis regula ueritatis. Alio modo dicitur aliquo iudicare de ueritate aliqua sicut uirtute iudicatiua : et hoc modo per intellectum agentem iudicamus de ueritate. Set tamen, ut profundius intencionem Augustini scrutemur, et quomodo se habeat ueritas circa hoc, sciendum est quod quidam antiqui philosophi, non ponentes aliam uim cognoscitiuam preter sensum neque aliqua entia preter sensibilia, dixerunt quod nulla certitudo de ueritate a nobis haberi potest. Et hoc propter duo : primo quidem quia ponebant sensibilia semper esse in fluxu et nichil in rebus esse stabile ; secundo quia inueniuntur circa idem

Pecia 5 : $\alpha = F^4LiM^1$ $\gamma = Ca^2Et^1$ 476 aliquo] de *praem.* γ 481 falsi : *cf. Pref. p.23*a* 483 aliquo *coni.*] aliquid *codd.*

479-480 rationes Augustini : Loc. cit. hic supra, lin. 50-55 et 56-60. 486 intencionem Augustini : *ibid.* 488-490 quidam antiqui philosophi... preter sensibilia : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 427a21-26. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 424) : "Et Antiqui sapere et sentire idem esse affirmabant, sicut Empedocles... Omnes enim hii intelligere sicut sentire corporeum opinantur, et sentire et sapere simile simili..." ; Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 187) : "Et Antiqui sapere et sentire idem esse aiunt. Sicut Empedocles... Omnes enim hii intelligere corporeum sicut sentire opinantur, et sentire et sapere simile simili...". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Anima*, Lib. II, cap. 28, lin. 32-107 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 188-189). — "Antiqui philosophi" sunt plerique eorum qui 'praesocratici' seu 'naturales' dicuntur, ut Thales, Anaximenos, Anaximander, Anaxagoras, Empedocles, Democritus, Heraclitus et caeteri, quorum opiniones S. Thomas cognovit praecipue tramite Aristotele, qui pluries eorum doctrinas refert ac redarguit, ut v. g. *Physica*, Lib. I (cap. 4), 187a12 - 188a18 ; *Metaphysica*, Lib. I (cap. 3 et 4), 983a24 - 985b22 et Lib. IV (cap. 5), 1009a6 - 1011a2. Et cf. ipsius S. Thomae commentum ad hos locos in *Sententtentia Libri Phisicorum* et in *Sententia Libri Metaphisice*. — Sed antiquis Naturalibus etiam Stoicos quodammodo adsociat ipse S. Thomas, *Contra Gent.*, Lib. III, cap. 84 (ed. leon., tom. XIV, p. 249a, lin. 30-32 et 45-52) : "Antiqui enim philosophi Naturales... posuerunt quod intellectus non differt a sensu... Hic etiam processit *Stoycorum* opinio, qui dicebant cognitionem intellectus causari ex hoc quod imagines corporum nostris mentibus imprimuntur, sicut speculum quoddam, uel sicut pagina recipit litteras impressas, absque hoc quod aliquid agat, ut Boetius narrat in V De Consolatione" ; *Sent. Lib. De Anima*, Lib. I, cap. 2 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 9, lin. 31-40) : "Cum enim intelligere uel est fantasia, ut *Stoici* dicebant, aut non sine fantasia - fuerunt enim quidam sicut antiqui Naturales qui dicebant quod intellectus non differebat a sensu, et si hoc esset, tunc intellectus in nullo differret a fantasia, et ideo *Stoici* moti sunt ad ponendum intellectum esse fantasiam - cum ergo fantasia indigeat corpore, dicebant quod intelligere non est proprium anime, set commune anime et corpori". Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. VIII, cap. 7 (PL 41, 232 ; CCL 47, p. 224, lin. 2-12) : "his... qui posuerunt iudicium ueritatis in sensibus corporis eorumque infidis et fallacibus regulis omnia, quae discuntur, metienda esse censuerunt... ut etiam *Stoici*, qui cum uehementer amauerint sollertiam disputandi, quam dialecticam nominant, a corporis sensibus eam ducendam putarunt, hinc asseuerantes animum concipere notiones... earum rerum scilicet quas definiendo explicant ; hinc propagari atque conecti totam discendi docendique rationem..." ; Boethius, *De Consolatione Philosophiae*, Lib. V, Metr. 4 (PL 63, 850 B - 851 A ; CCL 94, p. 99, lin. 1-5) : "Quondam *Porticus* attulit obscuros nimium senes, qui sensus et imagines e corporibus extimis credant mentibus imprimi...". 490-494 dixerunt quod nulla certitudo... esse stabile : Inter 'antiquos philosophos' haec positio praesertim tenebatur ab Heraclito et Cratylo, ut S. Thomas habere potuit apud Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987a31-34 (textum laudatum habeas hic infra, in adn. ad lin. 504-506). Item *Metaphysica*, Lib. IV, 1010a7-15. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 76, lin. 12-19) : "Amplius autem omnem videntes eam motam naturam, e permutante nichil verum dicimus, circa vero omnino permutans non contingere verum dicere. Nam ex ea susceptione pullulavit dictorum extrema opinio, que est docentium eraclizare et qualem Eraclitus habuit, qui tandem opinatus est nichil oportere dicere sed digitum moveri solum, et Aristippo prohibuit dicenti quia bis in eodem flumine non est intrandum ; is enim existimavit nec semel" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 84-85, lin. 474-481) : "Amplius autem omnem uidentes hanc motam naturam, e permutante autem nichil uerum dicimus, circa uero omnino semper permutans non contingere uerum dicere. Nam ex hac existimatione pullulauit dictorum summa opinio, que est dicentium eraclizare et qualem Cratylus habuit, qui tandem nichil opinatus est oportere dicere sed digitum mouebat solum, et Eraclitum increpuit dicentem bis in eodem flumine non est intrare ; ipse enim existimauit nec semel". Et cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IV, cap. 11. Sed etiam Democrito hanc sententiam attribuit ipse S. Thomas, *Sent. Libri De Anima*, Lib. I, cap. 3 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 16, lin. 203-205) : "unde, cum sensibilia sint in continuo motu et fluxu, opinatus est (Democritus) nullam ueritatem determinatam esse in rebus...". — Similis doctrina etiam diffundebatur a sic dictis 'sophisticis', ut v.g. de Protagora refert Arist., *Metaphysica*, Lib. IV, 1009a6-15. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 73, lin. 24 - p. 74, lin. 6) : "Est autem ab eadem opinione Protagore ratio, et necesse similiter eos ambos aut esse aut non esse ; nam si que videntur omnia sunt vera et apparentia, necesse omnia simul vera esse et falsa esse (multi namque contraria sibi invicem suscipiunt, et non ea opinantes sibi mentiri putant ; quare necesse idem esse et non esse), et si hoc est, necesse visa omnia esse vera (opposita namque sibi invicem opinantur mentientes et verum dicentes ; ergo entia si sic se habent, verum dicunt omnes" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 81, lin. 399-407) : "Est autem et ab eadem opinione Protagore ratio, et necesse similiter ipsas ambas aut esse aut non esse. Nam si que uidentur omnia sunt uera et apparentia, necesse omnia simul uera et falsa esse. Multi namque contraria inuicem existimant, et non eadem opinantes sibi ipsis mentiri putant ; quare necesse idem esse et non esse. Et si hoc est, necesse putata esse omnia uera. Opposita namque inuicem opinantur mentientes et uerum dicentes ; ergo entia si sic se habent, uerum dicunt omnes". Et cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IV, cap. 9. 494-499 secundo quia inueniuntur... ueritatis habeat : Hunc aspectum doctrinae 'quorumdam antiquorum philosophorum' S. Thomas legere potuit apud Arist., ut v. g. *Metaphysica*, Lib. IV, 1009a38-b12. Transl. Anonyma sive Vetus (AL XXV.2, p. 74, lin. 27 - p. 75, lin. 10) : "Similiter autem et que est circa apparentia veritatis quibusdam ex sensibilibus venit. Verum enim non pluralitate iudicari putant oportere nec paucitate, idem vero hiis quidem dulce gustantibus esse videtur illis vero amarum, quare si omnes laboraverint aut omnes insanierint et duo vel tres convaluerint aut intellectum habuerint, hos quidem videri laborare et insanire alios vero non ; amplius autem multis aliorum animalium contraria videri et nobis, et suimet unicuique ad se non eadem secundum sensum semper videri. Que igitur horum vera sint aut falsa, non manifestum est ; nichil enim magis hec quam illa vera, sed similiter. Propter quod Democritus ait aut nichil esse verum aut nobis non manifestum..." ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 82-83, lin. 431-442) : "Similiter autem et que circa apparentia ueritatis

aliqui diuersimode iudicantes, sicut aliter uigilans et aliter dormiens, et aliter infirmus, aliter sanus ; nec potest accipi aliquid quo discernatur quis horum uerius extimet, cum quilibet aliquam similitudinem ueritatis habeat. Et hee sunt due rationes quas Augustinus tangit, propter quas antiqui dixerunt ueritatem non posse cognosci a nobis. Vnde et Sortes desperans de ueritate rerum capescenda totum se ad moralem philosophiam contulit. Plato uero, discipulus eius, consentiens antiquis philosophis quod sensibilia semper sint in fluxu et quod uirtus sensitiua non habet certum iudicium de rebus ad certitudinem scientie stabiliendam, posuit quidem ex una parte species rerum separatas a sensibilibus et immobiles, de quibus dixit esse scientias ; ex alia parte posuit in homine uirtutem cognoscitiuam supra sensum, scilicet mentem uel intellec-

Pecia 5 : $\alpha = F^4LiM^1$ $\gamma = Ca^2Et^1$ 496 sanus *coni. cum* γ sM^1] insanus *cet.* 497 aliquid] aliquod γ 498 extimet] estimet γ 508 posuit *scrips. cum* Ca^2 sEt^1] ponunt *cet.*

quibusdam ex sensibilibus uenit. Verum enim non pluralitate iudicari putant oportere nec paucitate, idem uero hiis quidem dulce gustantibus esse uidetur illis uero amarum, quare si omnes laborauerint aut omnes disipuerint, duo autem uel tres sani sint aut intellectum habeant, hos quidem uideri laborare et desipere alios uero non ; amplius autem multis aliorum animalium contraria uideri et nobis, et ipsi autem unicuique ad se non eadem secundum sensum semper uideri. Que igitur horum uera aut falsa, non manifestum ; nichil enim magis hec quam illa uera, sed similiter. Propter quod Democritus ait aut nichil esse uerum aut nobis non manifestum...". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. IV, cap. 11. 500 Augustinus tangit : Cf. Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. VIII, cap. 3 et 4 (PL 41, 226-229 ; CSEL 40, p. 356, lin. 18 - p. 360, lin. 22 ; CCL 47, p. 218-221). 502-504 Vnde et Sortes... contulit : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b1-7. Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV.1, p. 21, lin. 8-14) : "Socrate autem circa quidem ethica negotiante de tota vero natura nichil, in tamen his universale querente et de diffinitionibus sciente primo intelligentiam, illum recipiens propter huiusmodi recepit tamquam de alteris hoc fieri et non sensibilium aliquo ; inpossibile enim est esse communem rationem sensibilium alicuius, semper se mutantium" ; Transl. Vetus sive Composita (*ibid.*, p. 104, lin. 10-13) : "Socrate autem circa moralia quidem de tota vero natura nichil tractante, in hiis etiam universale querente et de diffinitionibus primo mentem sciente, propter huiusmodi illum approbans tamquam de aliis et non de quolibet sensibilium hoc fieri opinatus est" ; Transl. Media sive Anonyma (AL XXV.2, p. 21, lin. 23-28) : "Socrate vero circa moralia negotiante et de tota natura nichil, in hiis quidem universale querente et de diffinitione primo sententiam insistente, illum recipiens propter huiusmodi suscepit, quasi de aliis hoc eveniens et non sensualium aliquo ; impossibile namque est communem rationem esse alicuius sensualium semper transmutantium" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 28, lin. 432-437) : "Socrate vero circa moralia negotiante et de tota natura nichil, in hiis tamen universale querente et de diffinitionibus primo intellectum firmante, illum suscipiens propter tale putauit quasi de aliis hoc factum et non de sensibilium aliquo ; impossibile namque est communem rationem esse alicuius sensibilium, semper transmutatantium". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 8 : "Socrates etiam... propter hanc opinionem, que suo tempore surrexerat, quod non potest esse de sensibilibus scientia, noluit aliquid de rerum naturis perscrutari, sed solum circa moralia negotiatus est...". Attamen cf. etiam Augustinus, *De Civitate Dei*, Lib. VIII, cap. 3 (PL 41, 226-227 ; CCL 47, p. 218, lin. 1-11) : "Socrates ergo primus universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur ; cum ante illum omnes magis physicis, id est, naturalibus, rebus perscrutandis operam maximam impenderent. Non mihi autem videtur posse ad liquidum colligi, utrum Socrates, ut hoc faceret, taedio rerum obscurarum et incertarum ad aliquid apertum et certum reperiendum animum intenderet, quod esset beatae vitae necessarium ; propter quam unam omnium philosophorum invigilavisse ac laborasse videtur industria, an vero, sicut de illo quidam benevolentius suspicantur, nolebat inmundos terrenis cupiditatibus animos se extendere in divina conari". 504-506 Plato... in fluxu : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987a29-b1. Transl. Iacobi Veneti sive Vetustissima (AL XXV, fasc. 1, p. 21, lin. 3 8) : "Post dictas autem philosophias Platonis affuit negotium, per multa quidem hos consequens, alia vero et propria circa Ytalicorum habens philosophiam. Ex novoque enim factus est primum sub Cratylo et Eraclianis opinionibus, tamquam omnibus sensibilibus semper fluentibus et scientia de ipsis non existente, hec quidem et posterius sic opinatus est" ; Transl. Composita seu Vetus (*ibid.*, p. 104, lin. 5 9) : "Post dictas autem philosophias Platonis tractatus affuit, in multis quidem hos consequens, in multis vero et proprie de Ytalicis habens philosophiam. A iuventute namque et sub Cratilo et Eraclianis opinionibus detentus tamquam omnibus sensibilibus semper fluentibus et scientia de hiis non manente, hec quidem et posterius sic opinatus est" ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 21, lin. 18-23) : "Post dictas vero philosophias Platonis supervenit negotium, in multis quidem hos sequens, alia et propria preter Italicorum philosophiam habens. Nam ex novo consuetus conveniens Cratulo et Eracliti opinionibus, quasi sensualibus omnibus semper defluentibus et scientia de eis non existente ea quidem posterius ita suscepit" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 27-28, lin. 427-432) : "Post dictas uero philosophias Platonis superuenit negotium, in multis quidem hos sequens, alia uero et propria preter Ytalicorum philosophiam habens. Nam ex nouo consentiens Cratilo et Eracliti opinionibus, quasi sensibilibus omnibus semper defluentibus et scientia de eis non existente, hec quidem et posterius suscepit". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 8. 506-507 uirtus sensitiua... de rebus : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987a29-b1 (cf. supra, in adn. praeced.) et Lib. IV, 1009a38-1010a15 (cf. supra, in adn. ad lin. 494-499). Cf. etiam Augustinus, *De diversis Quaestionibus Octoginta Tribus*, q. 9 (PL 40, 13 ; CCL 44.A, p. 16, lin. 1 - p. 17, lin. 23) : "Omne quod corporeus sensus attingit, quod et sensibile dicitur, sine ulla intermissione temporis commutatur... Quod autem non manet, percipi non potest : illud enim percipitur quod scientia comprehenditur. Comprehendi autem non potest quod sine intermissione mutatur. Non est igitur exspectanda sinceritas veritatis a sensibus corporis... Quod cum patimur, omnino utrum ea ipsis sensibus sentiamus, aut imagines sensibilum sint, discernere non valeamus. Si igitur sunt imagines sensibilium falsae, quae discerni ipsis sensibus nequeunt, et nihil percipi potest quod a falso discernitur, non est iudicium veritatis constitutum in sensibus". 508-510 ex una parte... esse scientias : Cf. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b7-14. Transl. Iacobi sive Vetustissima, AL XXV.1, p. 21, lin. 14-21 ; Transl. Composita sive Vetus, *ibid.*, p. 104, lin. 13-19 ; Transl. Anonyma sive Media, AL XXV. 2, p. 21, lin. 27 - p. 22, lin. 7 ; Transl. Guillelmi sive Nova AL XXV.3.2, p. 28, lin. 437-445. Vel cf. potius ipse S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. I, cap. 8 : "Set quia Plato ydeas posuit immutabiles ad hoc quod de eis possent esse scientie et diffinitiones...". 510-513 ex alia parte... intellectum : Ad sensum cf. Nemesius, *De Natura Hominis*, Burgundio Pisano interprete (ed. G. Verbeke, cap. 1, p. 5, lin. 25-27) : "Plato vero non existimat dicere hoc utrumque esse hominem, animam et corpus, sed animam corpore tali utentem, decentius intuens ea quae secundum hominem..." et cap. 3, p. 51, lin. 32-34 : "Igitur Plato quidem et propter hanc difficultatem non vult animal ex anima et corpore esse, sed animam corpore utentem et velut indutam corpus".

tum, illustratam a quodam superiori sole intelligibili, sicut illustratur uisus a sole uisibili. Augustinus autem, Platonem secutus quantum fides catholica patiebatur, non posuit species rerum per se subsistentes, set loco earum posuit rationes rerum in mente diuina, et quod per eas secundum intellectum illustratum a luce diuina de omnibus iudicamus, non quidem sic quod ipsas rationes uideamus — hoc enim esset impossibile nisi Dei essentiam uideremus —, set secundum quod ille suppreme rationes imprimunt in mentes nostras : sic enim Plato posuit scientias de speciebus separatis esse, non quod ipse uiderentur set, secundum quod eas mens nostra participat, de rebus scientiam habet. Vnde et in quadam Glosa super illud " Diminute sunt ueritates a filiis hominum " dicitur quod, sicut ab una facie resplendent multe similitudines in speculis, ita ex una prima ueritate resultant multe ueritates in mentibus nostris. Aristotiles autem per aliam uiam perrexit : primo enim multipliciter ostendit in sensibilibus esse aliquid stabile ; secundo quod iudicium sensus uerum est de sensibilibus propriis, set decipitur circa sensibilia communia, magis circa sensibilia per accidens ; tertio quod supra sensum est uirtus intellectiua, que iudicat de ueritate, non per aliqua intelligibilia extra existentia, set per lumen intellectus agentis, quod facit intelligibilia. Non multum autem refert dicere quod ipsa intelligibilia participentur a Deo uel quod lumen faciens intelligibilia.

9. Ad nonum dicendum quod regule ille quas impii conspiciunt sunt prima principia in agendis, que conspiciuntur per lumen intellectus agentis a Deo participati, sicut etiam prima principia scientiarum speculatiuarum.

10. Ad decimum dicendum quod illud <per> quod iudicatur de duobus quid sit melius oportet

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 515 secutus] sequens γ 516 patiebatur] patiebat γ 524 in *om.* γ 532 autem] enim γ 533 perrexit *scrips. cum* γ] pertexit F⁴Li protexit M¹ 535 secundo *coni. cum* sCa²] secundum *cet.* 549 per *suppl. cum* sEt¹] secundum Ca² *om. cet.* 550 quid *coni.*] quod *codd.*

513-514 illustratam... a sole uisibili : Cf. Themistius, *Paraphrasis eorum quae De Anima Aristotelis*, Lib. VI, Guillelmo interprete (ed. G. Verbeke, p. 235, lin. 10-11). Vide supra, adn. ad lin. 281-284. 515-516 Augustinus... patiebatur : S. Thomas pluries hoc modo loquitur de Augustino. Cf. v. g. *Scriptum super Sententias*, Lib. II, d. 14, q. 1, art. 2, resp. : "Basilius enim et Augustinus et plures Sanctorum sequntur in philosophicis que ad fidem non spectant opiniones Platonis" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 21, art. 4, ad 3 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 603, lin. 243-245) : "Augustinus in multis opinionem Platonis sequitur, quantum fieri potest secundum fidei ueritatem" ; *Ia Pars*, q. 84, art. 5, resp. : "Augustinus, qui doctrinis Platonicorum imbutus fuerat, si qua inuenit fidei accomoda in uerbis eorum dictis, assumpsit" ; *IIa IIae*, q. 23, art. 2, ad 1 : "Hic enim modus loquendi consuetus est apud Platonicis, quorum doctrinis Augustinus fuit imbutus". 516-518 non posuit... in mente diuina : Cf. Augustinus, *De diversis Quaestionibus octoginta tribus*, q. 46, ut v. g. passim n. 2 (PL 40, 30-31 ; CCL 44A, p. 71, lin. 26-30 et p. 72, lin. 53-55) : "Sunt namque ideae principales formae quaedam, vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quae ipsae formatae non sunt, ac per hoc aeternae ac semper eodem modo sese habentes, quae in divina intelligentia continentur... Has autem rationes ubi arbitrandum est esse, nisi in ipsa mente Creatoris ?". Et cf. *Ia Pars*, q. 16, art. 1, resp. et art. 2, resp. 518-524 et quod per eas... in mentes nostras : Cf. ad sensum Augustinus, *ibid.* (PL 40, 30 et 31 ; CCL 44A, p. 71, lin. 33-38 et p. 73, lin. 65-71) : "Anima vero negatur eas intueri posse, nisi rationalis, ea sui parte qua excellit, id est ipsa mente atque ratione, quasi quadam facie vel oculo suo interiore atque intelligibili. Et ea quidem ipsa rationalis anima non omnis et quaelibet, sed quae sancta et pura fuerit, haec asseritur illi visioni esse idonea..." et "Sed anima rationalis inter eas res quae sunt a Deo conditae, omnia superat ; et Deo proxima est, quando pura est ; eique in quantum charitate cohaeserit, in tantum ab eo lumine illo intelligibili perfusa quodam modo et illustrata cernit, non per corporeos oculos, sed per ipsius sui principale, quo excellit, id est per intelligentiam suam, istas rationes, quarum visione fit beatissima". 524-527 sic enim Plato... scientiam habet : Cf. v. g. Arist., *Metaphysica*, Lib. I, 987b9-14 et 21 ; 990b28 ; 990b30 - 991a3 ; 991a14 et b5 ; Lib. VII, 1030a13 ; 1031b18 ; 1037b18 ; 1040a27 ; Lib. VIII, 1045b8 et 18 ; Lib. XII, 1075b19-20 ; Lib. XIII, 1079a25 ; 1079b18). Iuvet hic partim transcribere notam a R.-J. Henle appositam in *Saint Thomas and Platonism* (Reprint Den Haag 1970, p. 222, adn. 2) : "The use of the term 'participare' to describe the platonic relationship between natural forms and the separated Ideas is, of course, commonplace in the Platonists. It is so used by Aristotle in reporting Platonism... S. Augustine uses the same mode of expression with regard to God and the divine Ideas... ; Boethius has it... and it is common in the pseudo-Dionysius. The *Liber De Causis* employs the terms 'recipere', 'influere' etc., yet S. Thomas recognizes correctly that the Platonic *participation* is here involved. I have, however, been unable to discover any use of the term *participation* to describe the relationship between the intellect and the Ideas in knowing...". 528-529 super illud... hominum : Cf. Psalm. 11, v. 2 (iuxta LXX) : "quoniam deminutae sunt veritates a filiis hominum". 529-532 dicitur... nostris : Glossa Petri Lombardi, *In Psalmos davidicos Commentarii*, Ps. 11, ad v. 1 (PL 191, 155A) : "Pluraliter dicit veritates, quia agit de veritatibus hominum. Veritas enim Dei una est, qua illustrantur animae sanctae ; sed in hominibus multae sunt veritates. Sicut ab una facie multae in speculis imagines apparent". Quae glossa deprompta est ad litt. ex August., *Enarrationes in Psalmos*, Ps. 11, ad v. 1 (PL 36, 138 ; CCSL 38, p. 82, lin. 4-7). *Glossa Ordinaria* (interlinearis) brevius habet : "Veritas una, sed in hominibus multe" (cf. Biblia Latina cum Glossa..., Rush, 1480, p. 468a). 532-534 Aristotiles... stabile : Sex rationes ponit Arist. ad redarguendam positionem dicentium quod sensibilia, quia sunt perpetuo moventia, nichil stabile haberent, ita ut de eis nichil verum nec cognosci nec enuntiari posset. Cf. *Metaphysica*, Lib. IV, 1009b12 - 1010a15. Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 75, lin. 10 - p. 76, lin. 19) et Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 83, lin. 443 - 85, lin. 481) ; et ad hoc S. Thomas, *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. IV, cap. 11. 535-537 secundo... accidens : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. II, 418a8-25. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 294) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in ed. leon., tom. XLV.1, p. 118) cum S. Thomae *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 13 (p. 118-122, lin. 15-222). Vide etiam *ibid.*, Lib. III, 428b16-30. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, p. 426) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, p. 197) cum S. Thomae *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 30 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 198-199, lin. 58-116). 538-541 tertio... intelligibilia : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430a10-17. Transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 459) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, in ed. leon., tom. XLV.1, p. 218). Et cf. S. Thomas, *Sent. Libri De Anima*, Lib. III, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 218-219, lin. 8-63).

esse utroque melius, si eo iudicetur ut regula et mensura : sic enim album est regula et mensura omnium aliorum colorum et Deus omnium entium, quia unumquodque tanto melius est quantumcumque optimo appropinquat. Illud autem quo iudicamus aliquid esse melius altero, ut uirtute cognoscitiua, non oportet esse utroque melius ; sic autem per intellectum agentem iudicamus angelum esse anima meliorem.

11. Ad undecimum patet solutio ex dictis : sic enim intellectus agens comparatur ad possibilem ut agens et mouens ad materiam, in quantum facit intelligibilia in actu ad que est intellectus possibilis in potentia. Dictum est autem quomodo hec duo in una substantia anime fundari possint.

12. Ad duodecimum dicendum quod sic est una ratio numerorum in omnibus mentibus sicut et una ratio lapidis ; que quidem est una ex parte rei intellecte, non autem ex parte actus intelligendi, quod non est de ratione rei intellecte : non enim est de ratione lapidis quod intelligatur. Vnde talis unitas rationis numerorum uel lapidis uel cuiuscumque rei nichil facit ad unitatem intellectus possibilis uel agentis, ut supra magis expositum est.

13. Ad tertium decimum dicendum quod ueritas illa, in qua tenetur summum bonum, est communis omnibus mentibus, uel ratione unitatis rei uel ratione unitatis prime lucis in omnes mentes influentis.

14. Ad quartum decimum dicendum quod uniuersale quod facit intellectus agens est unum in omnibus a quibus ipsum abstrahitur : unde intellectus agens non diuersificatur secundum eorum diuersitatem. Diuersificatur autem secundum diuersitatem intellectuum, quia et uniuersale non ex ea parte habet unitatem, qua est a me et a te intellectum : intelligi enim a me et a te accidit uniuersali. Vnde diuersitas intellectuum non impedit unitatem uniuersalis.

15. Ad quintum decimum dicendum quod inconuenienter dicitur intellectus agens nudus uel uestitus, plenus speciebus uel uacuus : impleri enim speciebus est intellectus possibilis, set facere eas est intellectus agentis. Non est autem dicendum quod intellectus agens seorsum intelligat ab intellectu possibili, set homo intelligit per utrumque ; qui quidem habet cognitionem in particulari, per sensitiuas potentias, eorum que per intellectum agentem abstrahuntur.

16. Ad sextum decimum dicendum quod non est ex Dei insufficientia quod rebus creatis uirtutes actionis attribuit, set ex eius perfectissima plenitudine, que sufficit ad omnibus communicandum.

17. Ad septimum decimum dicendum quod species que est in ymaginatione est eiusdem generis cum specie que est in sensu, quia utraque est indiuidualis et materialis ; set species que est in intellectu est alterius generis, quia est uniuersalis. Et ideo species ymaginaria non potest imprimere speciem intelligibilem sicut species sensibilis imprimit speciem ymaginariam ; propter quod necessaria est uirtus intellectiua actiua, non autem uirtus sensitiua actiua.

< Articulus undecimus >

Vltimo queritur utrum potentie anime sint idem quod anime essentia. Et uidetur quod sic. Dicit enim Augustinus IX De Trinitate " Ammonemur hec ", scilicet mentem, notitiam et amorem, " in anima existere substantialiter siue essentialiter,

Pecia 5 : $\alpha = F^4LiM^1$ $\gamma = Ca^2Et^1$ 554 unumquodque *scripsi. cum* Ca^2 sEt^1] numquam *cet.* 555 quantumcumque *scripsi. cum* Ca^2] quamcumque pEt^1 quanto sEt^1 quantumque α 556 aliquid] ad F^4Li 560 Ad undecimum] dicendum quod *add.* γ dicendum *add.* Li 561 possibilem *coni. cum* Ca^2] possibile *cet.* 562 agens *coni. cum* Ca^2 sM^1] aliquis *cet.* 566 est] in F^4M^1 572 lapidis] lapidum F^4M^1 610 quia] que γ

564-565 Dictum est autem... possint : Vide supra, lin. 429-433. 574-575 ut supra magis expositum est : Vide supra, lin. 258-274. 613-615 propter quod... actiua : Tangitur hic quaestio de 'sensu agente', quae etsi praesertim circa 1250 discussa fuerit inter magistros Artium, tempore tamen S. Thomae iam obsoleverat, set postea revivescet. Qua de quaestione paucis se semper verbis expedit S. Thomas : cf. *Quodlib. VIII*, q. 2, art. 1 [3], arg. 1 et ad 1 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 55 et 57); *Sententia Libri De Anima*, Lib. II, cap. 27 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 186, lin. 224-228). Vide etiam *Quest. disp. de Veritate*, q. 26, art. 3, arg. 4 et ad 4 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 753-754, lin. 30-36 et p. 756-757, lin. 274-300); *Quest. disp. de Anima*, q. 4, arg. 5 et ad 5 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 32, lin. 53-63 et p. 36, lin. 208-219); *Ia Pars*, q. 79, art. 3, ad 1. Circa theoriam de 'sensu agente' apud magistros circa medium saec. XIII, vide profusiorem editoris adnotationem in *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 27 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 186, adn ad lin. 224-228). Cf. etiam A. Pattin, *Pour l'histoire du sens agent au Moyen Age*, in *Bulletin de philosophie médiévale*, 16-17 (1974-1975) p. 100-113.

LOCI PARALLELI : *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 2; *Quodlib. X*, q. 3, art. 1 [5]; *Quest. disp. de Anima*, q. 12; *Ia Pars*, q. 54, art. 3; q. 77, art. 1; q. 79, art. 1. 2-7 Et uidetur... qualitas : Simile arg. *I Pars*, q. 77, art. 1, arg. 1 (initium) et arg. 5. 3-7 Augustinus... qualitas : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. IX, cap. 4, n. 5 (PL 42, 963; CCL 50, p. 297, lin. 27 - p. 298, lin. 32) : "Simul etiam admonemur si utcumque videre possumus haec in anima existere et tamquam involuta evolvi ut sentiantur et dinumerentur substantialiter vel, ut ita dicam, essentialiter, non tamquam in subiecto ut color aut figura in corpore aut ulla alia qualitas aut quantitas".

non tamquam in subiecto, ut color aut figura in corpore, aut ulla alia quantitas aut qualitas ".

2. Preterea. In libro De spiritu et anima dicitur quod " Deus est omnia sua, anima uero est quedam sua ", scilicet potentie, et quedam sua non est, scilicet uirtutes.

3. Preterea. Differentie substantiales non sumuntur ab aliquibus accidentibus; set sensibile et rationale sunt differentie substantiales, que sumuntur a sensu et ratione; ergo sensus et ratio non sunt accidentia, et pari ratione neque alie anime potentie; et ita uidentur esse de essentia anime.

4. Set dicebat quod potentie anime neque sunt accidentia neque sunt de essentia anime, set sunt proprietates naturales siue substantiales, et ita sunt medium inter subiectum et accidens. — Set contra. Inter affirmationem et negationem non est aliquid medium; set substantia et accidens distinguntur secundum affirmationem et negationem, quia accidens est quod est in subiecto, substantia uero est que non est in subiecto; ergo inter essentiam rei et accidens nichil est medium.

5. Preterea. Si potentie anime dicuntur proprietates naturales uel essentiales, aut hoc est quia sunt partes essentie aut quia causantur a principiis essentie. Si primo modo, pertinent ad essentiam anime, quia partes essentie sunt de essentia rei; si secundo modo, sic etiam accidentia possunt dici essentialia, quia ex principiis subiecti causantur. Ergo oportet quod potentie anime uel pertineant ad essentiam anime uel sint accidentia.

6. Set dicebat quod, licet accidentia causentur ex principiis substantie, non tamen omne quod causatur ex principiis substantie est accidens. — Set contra. Omne medium oportet quod distinguatur ab utroque extremorum; si igitur potentie anime sint medie inter essentiam et accidens, oportet quod distinguantur tam ab essentia quam ab accidente. Set nichil potest distingui ab aliquo per id quod est commune utrique; cum igitur fluere a principiis substantie, propter quod potentie dicuntur esse essentiales, conueniat etiam accidentibus, uidetur quod potentie anime non distinguantur ab accidentibus. Et ita uidetur quod non sit medium inter substantiam et accidens.

7. Set dicebat quod distinguntur ab accidentibus per hoc quod anima potest intelligi sine accidentibus, non autem potest intelligi sine suis potentiis. — Set contra. Vnumquodque intelligitur per suam essentiam, quia proprium obiectum intellectus est quod quid est, ut dicitur III De anima; quicquid igitur est sine quo res intelligi non potest est de essentia rei; si igitur anima sine potentiis non potest intelligi, sequitur quod sint de essentia anime et quod non sint medium inter essentiam et accidentia.

8. Preterea. Augustinus dicit X De Trinitate quod " memoria, intelligentia et uoluntas sunt una uita, una mens, una substantia "; et ita uidetur quod potentie anime sint ipsa eius essentia.

9. Preterea. Sicut se habet tota anima ad totum corpus, ita se habet pars anime ad partem corporis. Set tota anima est forma substantialis corporis; ergo pars anime, ut uisus, est forma substantialis partis corporis, scilicet oculi. Set anima secundum suam essentiam est forma substantialis totius corporis et cuiuslibet partium eius; ergo potentia uisiua est idem quod essentia

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹
6 tamquam] tamen quam LiM¹ color] calor γ 16 non *scrips. cum* Ca² sEt¹] que *cet.* 17 ita] non *add.* α pEt¹ uidentur *coni. cum* Ca²] uidetur α Et¹ 20 set *coni. cum* Ca²] que *cet.* 33 pertinent *post* essentiam γ 62 sint²] sit F⁴M¹ 67 potentie *scrips. cum* γ] potentia α 74 cuiuslibet *scrips. cum* F⁴ Ca²] cuilibet *cet.*

8-11 Preterea... uirtutes : Simile arg. *Quodlib. X*, q. 3, art. 1 [5], arg. 1 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 130, lin. 15-17); *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 105, lin. 1-10). 8-10 In libro... quedam sua : Ad verbum ex opusculo cuiusdam Pseudo-Augustini, *De Spiritu et Anima*, Lib. unic., cap. 13 (PL 40, 789) : "Deus est omnia sua, et anima quaedam sua. Habet siquidem naturalia, et ipsa omnia est. Potentiae namque eius et vires idem sunt quod ipsa. Habet accidentalia, ipsa non est. Suae vires est, suae virtutes non est...". 12-18 Preterea... anime : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 2, arg. 5; *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 8 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 106, lin. 46-54). 26 accidens est quod est in subiecto : Vide infra, adn. ad lin. 252-253. 57-59 proprium... III De anima : Cf. Arist., *De Anima*, Lib. III, 430b28. Transl. Iacobi Veneti seu Vetus (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 477) et Transl. Guillelmi seu Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.1, p. 224) : "Intellectus... qui est ipsius quid est secundum hoc quod aliquid erat esse uerus est...". Cf. S. Thomas ad hoc in *Sententia Libri de Anima*, Lib. III, cap. 4 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 227, lin. 233-234) : "quod quid est est proprium obiectum intellectus". 64-67 Preterea... essentia : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 2, arg. 1; *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 4 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 105-106, lin. 25-28); *Ia Pars*, q. 77, art. 1, arg. 1; *Quodlib X*, q. 3, art. 1 [5], arg. 2 (ed. leon. tom. XXV.1, p. 130, lin. 18-23). Et vide apud Albertum Magnum, *Commentarii in I Sent.*, d. 3, litt. O, art. 34, sed contra 1 (ed. Borgnet, p. 139). 64-66 Augustinus... substantia : Cf. Augustinus, *De Trinitate*, Lib. X, cap. 11, n. 18 (PL 42, 983; CCL 50, p. 330, lin. 29-32 et p. 331, lin. 37-38 et lin. 63) : "Haec igitur tria, memoria, intelligentia, voluntas, quoniam non sunt tres vitae, sed una vita; nec tres mentes, sed una mens : consequenter utique nec tres substantiae sunt, sed una substantia... Quocirca tria haec eo sunt unum, quo una vita, una mens, una essentia... haec tria, unum, una vita, una mens, una essentia". Et cf. Petrus Lombardus, *Sententiae in IV Libros distinctae*, Lib. I, d. 3, cap. 2 [10] passim, praesertim nn. 2-3, n. 4 in fine et n. 6 (ed. 3a QR, p. 72-73). 72-75 Set anima... partium eius : Hoc disputatum est supra, art. 4.

anime, et eadem ratione omnes alie potentie.

10. Preterea. Anima est dignior quam forma accidentalis ; set forma accidentalis actiua est sua uirtus ; ergo multo magis anima est sue potentie.

11. Preterea. Ancelmus dicit in Monologion quod nichil potuit anime maius dari quam reminisci, intelligere et uelle ; set inter omnia que conueniunt anime precipuum est sua essentia, que a Deo est ei data ; ergo potentie anime sunt idem quod eius essentia.

12. Preterea. Si potentie anime sunt aliud quam eius essentia, oportet quod fluant ab essentia anime sicut a principio. Set hoc est impossibile, quia sequeretur quod principiatum esset immaterialius suo principio : intellectus enim, qui est potentia quedam, non est actus alicuius corporis, anima autem secundum suam essentiam est actus corporis. Ergo et primum est inconueniens, scilicet quod potentie anime non sint eius essentia.

13. Preterea. Maxime proprium substantie est esse susceptiuum contrariorum ; set potentie anime sunt susceptiue contrariorum, sicut uolun-

tas uirtutis et uicii et intellectus scientie et erroris ; ergo potentie anime sunt substantia aliqua, set non alia substantia quam substantia anime. Ergo sunt idem quod ipsa anime substantia.

14. Preterea. Anima immediate unitur corpori ut forma, et non mediante aliqua potentia ; in quantum est forma corporis dat aliquem actum corpori, non autem hunc actum quod est esse, quia hic actus inuenitur etiam in quibus non est anima, nec iterum hunc actum qui est uiuere, quia hic actus inuenitur in quibus non est anima rationalis. Ergo relinquitur quod det hunc actum quod est intelligere ; set hunc actum dat potentia intellectiua ; ergo potentia intellectiua est idem quod essentia anime.

15. Preterea. Anima est nobilior et perfectior quam materia prima. Set materia prima est idem quod sua potentia : non enim potest dici quod potentia materie sit accidens eius, quia sic accidens preexisteret forme substantiali, cum potentia in uno et eodem sit prius tempore quam actus, ut dicitur in IX Methaphisice ; nec iterum est forma substantialis, quia forma est actus, qui opponitur potentie ; et similiter nec substantia

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 81 Ancelmus] anselmus F⁴ γ 84 precipuum *coni. cum sec.m.* Ca²Et¹] principium *cet.* 100 uirtutis *coni. cum sec.m.* Ca²Et¹] uirtutes *cet.* erroris] errores γ 109 hunc *scrips. cum* sCa²] hēt pCa² hn̄t *(ut uid.) cet.* 122 qui *coni. cum* sCa²] que *cet.*

77-80 Preterea... potentie : Simile arg. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 2, arg. 3 ; *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 9 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 106, lin. 55-60) ; *Ia Pars*, q. 77, art. 1, arg. 2. 81-83 Ancelmus... uelle : Cf. Anselmus, *Monologion*, cap. 67 (PL 158, 213C ; ed. Schmitt, tom. I, p. 78, lin. 7-11) : "Omnino autem cogitari non potest rationali creaturae naturaliter esse datum aliquid tam praecipuum, tamque simile summae sapientiae quam hoc, quia potest reminisci, et intelligere, et amare id quod optimum et maximum est omnium. Nihil igitur aliud est inditum alicui creaturae quod sic praeferat imaginem Creatoris". 91-93 intellectus... corporis : Adagium "intellectus nullius corporis actus est" erutum est ex verbis Arist., *De Anima*, Lib. II, 413a7. Transl. Iacobi Veneti (ed. R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 149) et Transl. Guillelmi sive Nova (ed. leon., tom. XLV.1, p. 74) : "...propter id quod nullius sunt corporis actus". Ad quod S. Thomas, *Sent. Libri De Anima*, Lib. II, cap. 2, lin. 150-153 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 76) : "Set secundum quasdam partes nichil prohibet animam separari, quia quedam partes anime nullius corporis actus sunt, sicut infra probabitur de hiis que sunt circa intellectum". Pro "infra probabitur", cf. Lib. III, 429a18-b5 et 430a17-18, ubi tamen ipsa adagii verba non adsunt. Unde S. Thomas, qui adagium pluries habet, id tum ad litteram Arist. *De Anima*, Libri II, tum (ut in pluribus cum verbo "probare") ad sensum Libri III refert, tum etiam sine nomine nec titulo laudat. Cf. v. g. *De Ente et Essentia*, cap. 6 (ed. leon., tom. XLIII, p. 380, lin. 67-69) : "...intelligere, quod non est per organum corporale, sicut probat Philosophus in III De anima" ; *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 17, q. 2, art. 1, arg. 1 : "Set intellectus, ut in III De Anima probatur, non est forma materialis, cum non sit actus corporis cuiusdam" ; d. 25, q. unic., art. 2, resp. : "...sicut intellectus : ipse enim non est actus alicuius partis corporis, ut Philosophus dicit in III De Anima" ; Lib. III, d. 2, q. 1, art. 3, qla 1, ad 3 : "...in operatione intellectus et uoluntatis, in qua corpus nullo modo communicat... ut probatur in III De Anima" ; *Ia Pars*, q. 76, art. 1, ad 1 : "Philosophus dicit in III De Anima quod intellectus est separatus, quia non est virtus alicuius organi corporalis" ; *Sent. Libri de Sensu et Sensato*, prohemium (ed. leon., tom. XLV.2, p. 5, lin. 70) : "Horum autem intellectus quidem nullius partis corporis actus est, ut probatur in III De anima" ; *Sent. Libri de Sensu et Sensato*, Tract. II (= *De Memoria et Reminiscentia*), cap. 8 (p. 131, lin. 38-40) : "sillogizare autem est actus rationis, que non est actus corporis cuiusdam, ut in II De Anima dicitur" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 14, resp. (ed. leon. tom. XXIV.1, p. 126, lin. 188-190) : "Intelligere enim, ut Philosophus probat in III De anima, non est actus expletus per organum corporale" ; *Quest. disp. de spir. Creaturis*, art. 5, resp. (lin. 232-233) : "intelligere est operatio que per corpus fieri non potest, ut probatur in III De anima" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 16, art. 1 (ed. leon., tom. XXIII, p. 282, lin. 243-245) : "...ex ipsa operatione intellectus que non posset esse operatio corporis alicuius, ut probatur in III De anima" ; *Sent. Lib. Phisicorum*, Lib. II, cap. 2 (lectio 4) n. 10 (ed. leon., tom. II, p. 66b) : "inquantum intellectiua uirtus non est actus alicuius organi corporalis" ; Lib. VII, cap. 2 (lectio 4), n. 2 (p. 335b) : "...in intellectu, cuius operatio non est per aliquod organum corporeum" ; Lib. VIII, cap. 10 (lectio 21) n. 10 (p. 448b) : "probatum est enim in III De Anima, quod intellectus non est uirtus alicuius corporis" ; *De Vnitate intellectus*, cap. 1 (ed. leon., tom. XLIII, p. 297, lin. 496-498) : "potentia que est intellectus nullius corporis actus est" ; *IIa IIae*, q. 95, art 5, resp. : "Intellectus enim, siue ratio, non est corpus nec actus organi corporei... ut patet par Philosophum in III De anima" ; *Expositio Libri Peryermenias*, Lib. I, cap. 6 (ed. leon., tom. I*.1, p. 35, lin. 199-200) : "quia intellectus non est actus alicuius corporis, ut probatur in III De anima" ; etc. 115-128 Preterea... essentia : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 12 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 107, lin. 75-79) ; *Ia Pars*, q. 77, art. 1, arg. 2. 119-121 cum potentia... IX Methaphisice : Vide supra, art. 1, adn. ad lin. 302-306. 122 forma est actus : Idem axioma saepius habet S. Thomas, sicut v. g. : *Ia Pars*, q. 66, art. 1, resp. : "Ipsum autem quod est actus, est forma" ; q. 75, art. 5, resp. : "quia forma, in quantum forma, est actus" ; q. 7, art. 6, resp. : "...forme, que est actus" ; q. 76, art. 7, resp. : "forma... cum per

composita, quia sic substantia composita precederet formam, quod est impossibile. Et ita relinquitur quod potentia materie sit ipsa essentia materie ; multo igitur magis potentie anime sunt eius essentia.

16. Preterea. Accidens non extenditur ultra suum subiectum ; set potentie anime extenduntur ultra ipsam animam, quia anima non solum intelligit et uult se set etiam alia ; ergo potentie anime non sunt eius accidentia. Relinquitur ergo quod sint ipsa essentia anime.

17. Preterea. Omnis substantia ex hoc ipso est intellectualis quod est immunis a materia, ut Auicenna dicit ; set esse immateriale conuenit anime secundum suam essentiam ; ergo et esse intellectuale. Intellectus ergo est sua essentia, et pari ratione alie eius potentie.

18. Preterea. " In hiis que sunt sine materia idem est intelligens et intellectum " secundum Philosophum ; set ipsa essentia anime est que intelligitur ; ergo ipsa essentia anime est intellectus intelligens, et pari ratione anima est alie sue potentie.

19. Preterea. Partes rei sunt de substantia eius ; set potentie anime dicuntur partes eius ; ergo pertinent ad substantiam anime.

20. Preterea. Anima est substantia simplex, ut supra dictum est. Potentie autem anime plures sunt ; si igitur potentie anime non sint eius essentia set accidentia quedam, sequitur quod in uno simplici sint plura et diuersa accidentia, quod uidetur inconueniens. Non ergo potentie anime sunt eius accidentia, set ipsa eius essentia.

Set contra est quod Dyonisius dicit XI cap. Angelice ierarchie quod superiores essentie diuiduntur in substantiam, uirtutem et operationem ; multo igitur magis in animabus aliud est earum essentia et aliud uirtus siue potentia.

2. Preterea. Augustinus dicit XV De Trinitate quod anima dicitur ymago Dei sicut tabula " propter picturam que in ea est " ; set pictura non est ipsa essentia tabule ; ergo nec potentie anime, secundum quas ymago Dei assignatur in anima, sunt ipsa anime substantia.

3. Preterea. Quecumque essentialiter numerantur non sunt una essentia ; set illa tria secundum que attenditur ymago in anima dinumerantur essentialiter uel substantialiter ; non ergo sunt ipsa essentia anime, que est una.

4. Preterea. Potentia est medium inter substantiam et operationem ; set operatio differt a substantia anime ; ergo potentia differt ab utroque, alioquin non esset medium, si esset idem cum extremo.

5. Preterea. Agens principale et instrumentale non sunt unum ; set potentia anime comparatur ad essentiam eius ut agens instrumentale ad principale : dicit enim Anselmus in libro De concordia prescientie cum libero arbitrio quod

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 142 intelligens *scripsi. cum* M¹ *(ex Arist.)*] intellectus *cet.* 145 alie *scripsi. cum* Ca²] alia Et¹ aliqua α 147 substantia eius *inu.* γ 157 XI *scripsi. cum* Li Ca²] XX *cet.* 160 igitur] ergo γ 175 potentia *coni.*] substantia *codd.* 180-181 instrumentale ad principale *inu.* γ 182 cum *scripsi. cum Anselmo*] et *codd.*

essentiam suam sit actus" ; *Ia IIae*, q. 10, art. 1, ad 2 : "Nam forma est actus, materia uero potentia" ; etc. 129-134 Preterea... anime : Cf. *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 5 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 106, lin. 29-35). 129-130 Accidens... subiectum : Effatum "accidens non excedit suum subiectum" vel "non extendit se ultra suum subiectum" saepius habet S. Thomas, velut v. g. *Scripl. super Sent.*, Lib. II, d. 27, q. 1, art. 6, arg. 1 : "Accidens enim non extendit se ultra suum subiectum" ; et ad 1 : "cum dicitur quod accidens non excedit suum subiectum, non intelligitur quod accidens non possit esse principium actionis in aliud subiectum tendentis... set quia accidens non habet esse extra proprium subiectum, nec habet uirtutem agendi nisi secundum conditionem sui subiecti" ; *Ia Pars*, q. 115, art. 1, ad 5 : "Nec est contra rationem accidentis, quod excedat suum subiectum in agendo, set quod excedat in essendo". 135-137 Omnis... Auicenna dicit : Cf. Avicenna, *Liber de philosophia Prima* sive *Scientia divina*, Tract. VIII, cap. 6, (ed. S. Van Riet, tom. II, p. 414, lin. 95-96) : "Et est intelligentia pura, quoniam est essentia separata a materia omni modo". 141-143 In hiis... Philosophum : Vide supra, art. 1, adn. ad lin. 250-251. 150-156 Preterea... essentia : Simile arg. *Quest. disp. de Anima*, q. 12, arg. 17 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 107, lin. 103-107). 150-151 Anima... supra dictum est : Vide supra, art. 1, ad 6 (lin. 478-482). 157-161 Set contra... potentia : Simile arg. *Quodlib. X*, q. 3, art. 1 [5], s. c. 1 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 130, lin. 24-29) ; *Ia Pars*, q. 77, art. 1, sed contra. 157-159 Dyonisius... operationem : Cf. Ps.-Dionysius, *De caelesti Hierarchia*, cap. XI (PG 3, 284D) cum transl. lat. (ed. *Dionysiaca*, tom. II, p. 930). Transl. Scoti Eriugenae : "Sed quoniam in tria dividuntur secundum se supermundana ratione omnes divini intellectus, in essentiam et virtutem et operationem". Transl. Joh. Saraceni : "Sed quoniam in tria divisae sunt ea quae secundum ipsas supermundana ratione omnes divinae mentes, in substantiam et virtutem et operationem". 162-164 Augustinus... in ea est : Cf. *De Trinitate*, Lib. XV, cap. 22, n. 43 (PL 42, 1090 ; CCL 50A, p. 520, lin. 28-31) : "Aliud est itaque Trinitas res ipsa, aliud imago Trinitatis in re alia, propter quam imaginem simul et illud in quo sunt haec tria, imago dicitur ; sicut imago dicitur simul et tabula et quod in ea pictum est ; sed propter picturam quae in ea est, simul et tabula nomine imaginis appellatur". 169 illa tria : Scilicet substantia, uirtus et operatio, de quibus hic supra, lin. 159. 176-177 non esset... extremo : Vide supra, art. 3, adn. ad lin. 199-200. 181-184 Anselmus... instrumentum : Cf. Anselmus, *De Concordia Praescientiae et Praedestinationis nec non Gratiae Dei cum libero Arbitrio*, cap. 11 (PL 158, 534AC ; ed. Schmitt, tom. II, p. 279, lin. 2-5 et 13-14) : "ita et anima habet in se quasdam vires, quibus utitur velut instrumentis ad usus congruos. Est namque ratio in anima, qua sicut suo instrumento utitur ad ratiocinandum ; et voluntas, qua utitur ad volendum... Voluntas itaque dici videtur aequivoce tripliciter. Aliud est enim instrumentum volendi, aliud affectio instrumenti, aliud usus eiusdem intrumenti".

uoluntas, que est potentia anime, est sicut instrumentum. Ergo anima non est sue potentie.

6. Preterea. Philosophus dicit 1 cap. De memoria et reminiscentia quod memoria est passio aut habitus sensitiui aut fantastici ; passio autem et habitus est accidens ; ergo memoria est accidens, et eadem ratione alie potentie anime.

Responsio. Dicendum quod quidam posuerunt potentias anime non esse aliud quam ipsam eius essentiam, ita quod una et eadem essentia anime secundum quod est principium sensitiue operationis dicitur sensus, secundum uero quod est intellectualis operationis principium dicitur intellectus ; et sic de aliis. Et ad hoc precipue uidentur moti fuisse, ut Auicenna dicit, propter simplicitatem anime, quasi non compateretur tantam diuersitatem quanta apparet in potentiis anime. Set hec positio est omnino impossibilis : primo quidem quia impossibile est quod alicuius substantie create sua essentia sit sua potentia operatiua. Manifestum est enim quod diuersi actus diuersorum sunt ; semper uero actus proportionatur ei cuius est actus. Sicut autem ipsum esse est actualitas quedam essentie, ita operari est actualitas operatiue potentie seu uirtutis : secundum enim hoc utrumque eorum est in actu, essentia quidem secundum esse, potentia uero secundum operari. Vnde cum in nulla creatura suum operari sit suum esse, set hoc sit proprium solius Dei, sequitur quod nullius creature operatiua potentia sit eius essentia ; set solius Dei proprium est ut sua essentia sit sua potentia. Secundo impossibile apparet hoc speciali ratione in anima propter tria : primo quidem quia essentia una est, in potentiis autem oportet ponere multitudinem propter diuersitatem actuum et obiectorum : oportet enim potentias secundum actus diuersificari, cum potentia ad actum dicatur. Secundo idem apparet ex potentiarum differentia, quarum quedam sunt quarundam partium corporis actus, ut omnes potentie sensitiue et nutritiue partis ; quedam uero potentie non sunt actus alicuius partis corporis, ut intellectus et uoluntas. Quod non posset esse si potentie anime non essent aliud quam eius essentia : non enim potest dici quod unum et idem possit esse actus corporis et separatum nisi secundum diuersa. Tertio apparet idem ex ordine potentiarum anime et habitudine earum ad inuicem : inuenitur enim quod una aliam mouet, sicut ratio irascibilem et concupiscibilem et intellectus uoluntatem ; quod esse non posset si omnes potentie essent ipsa anime essentia, quia idem secundum idem

Pecia 5 : α = F^4LiM^1 γ = Ca^2Et^1 185 1 *coni.*] in *codd.* 200 positio *scripsi. cum* pLi Ca^2 *sec.m.* Et^1M^1] po F^4 potentia pM^1 pEt^1 206 essentie *scripsi. cum* Ca^2 sEt^1] essentia *cet.* 221 ex] quod γ 232 ratio] propter Et^1 (*cf. Pref. p.*23*b)

185-187 Philosophus... fantastici : Cf. Arist., *De Memoria et Reminiscentia*, 449b24-25. Transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier, ed. leon., tom. XLV.2, p. 103) : "Est quidem igitur memoria neque sensus neque opinio, set horum alicuius habitus aut passio, cum factum fuerit tempus". Cf. S. Thomas, *Sententia Libri de Sensu et Sensato*, Tract. II (*De Memoria et Reminiscentia*), cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.2, p. 106, lin. 178-198). Cf. Averroes, *Compendium Libri de Memoria* (ed. Shields-Blumberg, p. 59) : "memoria proprie dicta est continua conseruacio intencionis forme ymaginabilis". 190-196 quidam... de aliis : Item *Quest. disp. de Anima*, q. 12 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 108, lin. 131-140). Cf. v. g. Pseudo-Augustinus, *De Spiritu et Anima*, Lib. unic., cap. 13 (PL 40, 788-789) : "Anima est spiritus intellectualis, rationalis, semper vivens, semper in motu, bonae malaeque voluntatis capax : secundum benignitatem Creatoris atque secundum sui operis officium variis nuncupatur nominibus. Dicitur namque anima, dum vegetat ; spiritus, dum contemplatur ; sensus, dum sentit ; animus, dum sapit ; dum intelligit, mens ; dum discernit, ratio ; dum recordatur, memoria ; dum consentit, voluntas. Ista tamen non differunt in substantia, quemadmodum in nominibus ; quoniam omnia ista una anima est : proprietates quidem diversae, sed essentia una". Quam opinionem etiam recitat Avicenna, *De Anima seu Sextus de Naturalibus*, Pars 5, cap. 7 (ed. S. Van Riet, tom. II, p. 154, lin. 23-26) : "Sententiae de essentia animae et eius actionibus sunt diversae. Quaedam enim ex illis est dictio illius qui putavit quod anima est una essentia quae facit omnes actiones suas per se diversitate instrumentorum". 196-199 Et ad hoc... anime : Avicenna, *Liber de Anima seu Sextus de Naturalibus*, Pars 5, cap. 7 (ed. S. Van Riet, tom. II, p. 155, lin. 44-46) : "Dixerunt enim quod, postquam una est et non corpus, impossibile est eam dividi per instrumenta et multiplicari ; fieret enim tunc forma materialis". 200-214 primo quidem... sua potentia : Cf. *Quodlib. X*, q. 3, art. 1 [5], in resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 131, lin. 50-60) ; *Quest. disp. de Anima*, q. 12, s. c. 1 (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 107, lin. 108-113) ; *Ia Pars*, q. 77, art. 1, resp. (in initio). 203-204 diuersi actus diuersorum sunt : In idem venit cum adagio "actus sunt suppositorum", de quo vide supra, art. 5, adn. ad lin. 63-64. 205-206 Sicut autem... essentie : Cf. *Ia Pars*, q. 3, art. 4, resp. : "esse est actualitas omnis forme uel nature". 219-220 oportet... dicatur : Cf. *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 20, (ed. leon., tom. XIII, p. 54a, lin. 19-21) : "cum potentia dicatur ad actum, oportet iudicare de potentia secundum modum actus" ; *Ia Pars*, q. 54, art. 3, resp. : "Cum enim potentia dicatur ad actum, oportet quod secundum diuersitatem actuum sit diuersitas potentiarum" ; q. 66, art. 2, ad 4 : "Cum potentia dicatur ad actum, ens in potentia est diuersum ex hoc ipso quod ordinatur ad diuersum actum". 224-225 non sunt... uoluntas : Vide supra, adn. ad lin. 91-93. 235-236 idem secundum... Philosophus : Cf. Arist., *Physica*, Lib. VIII, 257a31. Transl. Iacobi sive Vetus (AL VII.1.2, p. 301, lin. 14-15) et Transl. Guillelmi sive Nova (textus accommodatus in ed. leon., tom. II, p. 400) : "Inpossibile igitur est ipsum movens se ipsum penitus movere ipsum se ipsum". S. Thomas, *Sententia Libri Phisicorum*, Lib. VIII, cap. 5 (lectio 10) n. 2 (ed. leon., tom. II, p. 401b) : "Set totum non potest mouere seipsum totum (quod est penitus mouere ipsum seipsum)". Cf. *Contra Gent.*, Lib. II, cap. 82 (ed. leon., tom. XIII, p. 515a, lin. 4-6 : "impossibile erit quod idem secundum idem sit mouens et motum" ; *Ia Pars*, q. 2, art. 3, resp. : "Impossibile est ergo quod, secundum idem et eodem modo, aliquid sit mouens et motum" ; *Ia IIae*, q. 51, art. 2, ad 2 : "idem, secundum idem, non potest esse mouens et motum".

non mouet se ipsum, ut probat Philosophus. Relinquitur ergo quod potentie anime non sunt ipsa eius essentia.

Quod quidam concedentes dicunt quod nec etiam sunt anime accidens, set sunt eius proprietates essentiales seu naturales : que quidem opinio uno modo intellecta potest sustineri, alio uero modo est impossibilis. Ad cuius euidentiam considerandum est quod accidens a philosophis dupliciter accipitur : uno modo secundum quod condiuiditur substantie et continet sub se nouem rerum genera. Sic autem accipiendo accidens positio est impossibilis : non enim inter substantiam et accidens potest esse aliquid medium, cum substantia et accidens diuidant ens per affirmationem et negationem, cum proprium substantie sit non esse in subiecto, accidentis uero sit in subiecto esse. Vnde si potentie anime non sunt ipsa essentia anime — et manifestum est quod non sunt alie substantie —, sequitur quod sint accidentia in aliquo nouem generum contenta : sunt enim in secunda specie qualitatis, que dicitur potentia uel impotentia naturalis. Alio modo accipitur accidens secundum quod ponitur ab Aristotile unum de quatuor predicatis in I Topicorum, et secundum quod a Porfirio ponitur unum quinque uniuersalium : sic enim accidens non significat id quod est commune nouem generibus set habitudinem accidentalem predicati ad subiectum, uel communis ad ea que sub

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 247 Sic *scripsi cum* Ca² *sec.m.* LiM¹] sicut *cet.* 252 accidentis *scripsi cum* Ca² sM¹] accidens *cet.* 260 quatuor] decem Li γ

239-241 quidam... naturales : Cum voce "quidam" S. Thomas hic forte refert non ad cuiusdam auctoris verba scripta, sed ad verba viva voce in ipsa disputatione allata ab illo qui tenebat officium 'respondentis', et cuius obiectionem similibus verbis iam habemus supra, in arg. 4, lin. 19-22 : "Set dicebat...". Cf. etiam *Quest. disp. de Anima*, q. 12, resp. (ed. leon., tom. XXIV.1, p. 108, lin. 120-122) : "alii vero hoc negant, dicentes potentias anime esse quasdam *proprietates* ipsius". Potentias esse "naturales proprietates", iam asseverat Petrus Lombardus, *Sententiae in IV Libros distinctae*, Lib. I, d. 3, cap. 2, n. 6 (ed. 3a Quaracchi, p. 73, lin. 26-27) : "Mens enim, id est spiritus rationalis, essentia est spiritualis et incorporea ; illa vero tria (= memoria, intelligentia, voluntas) naturales *proprietates* seu *vires* sunt ipsius mentis". Ad quam Petri Lombardi auctoritatem etiam alludit S. Thomas, sed cum voce "anime vires" in *Quest. disp. de Veritate*, q. 27, art. 6, arg. 5 (ed. leon., tom. XXII.3, p. 813, lin. 40-42) : "secundum memoriam, intelligentiam et uoluntatem, que sunt tres anime uires ut Magister dicit in I Sententiarum, tertia distinctio" ; *Quodlib. X*, q. 3, art. 1 [5], arg. 2 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 130, lin. 21-22) : "set hec tria, secundum Magistrum in tercia distinctione I libri Sententiarum, sunt tres anime *uires*". 245-247 uno modo... rerum genera : Ascendit haec "condivisio" ad Arist. (sed tantum ad sensum, cum ambobus his in locis desint voces "accidens" et "condiuidere") *Categoriae*, 1b25-27 ; Transl. Boethii (AL I.1-5, p. 6, lin. 27-30) et Transl. Composita, (*ibid.*, p. 48, lin. 20-22) : "Eorum que secundum complexionem dicuntur singulum aut substantiam significat aut quantitatem aut qualitatem aut ad aliquid aut ubi aut quando aut situm aut habitum aut facere aut pati" ; Transl. Guillelmi, (*ibid.*, p. 86, lin. 24-27) : "Eorum que secundum complexionem dicuntur unumquodque aut substantiam significat aut quantum aut quale aut ad aliquid aut ubi aut quando aut poni aut habere aut facere aut pati". Et *Metaphysica*, Lib. VII, 1030a18-20 ; Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 128, lin. 14-16) : "et enim ipsum quid est uno quidem modo significat substantiam et hoc quid, alio vero singula predicamentorum, quantitatem, qualitatem et alia talia" ; Transl. Guillelmi sive Nova (AL XXV.3.2, p. 137, lin. 158-160) : "Et enim quod quid est uno quidem modo significat substantiam et hoc aliquid, alio uero quodcumque predicamentorum, quantitatem, qualitatem et alia quecumque talia" ; et ad hoc cf. S. Thomae *Sent. Libri Metaphisice*, Lib. VII, cap. 4. Eadem fere formula etiam alibi utitur S Thomas, sicut v. g. : *Ia Pars*, q. 77, art. 1, ad 5 : "si accidens accipiatur secundum quod *condiuiditur* contra substantiam...". 247-258 Sic autem accipiendo... naturalis : Cf. quasi ad verbum *Ia Pars*, q. 77, art. 1, ad 5 (prima pars). 252-253 accidentis... in subiecto esse : In idem venit cum adagio "accidentis esse est inesse", quod ante saec. XIII medium magistri eruisse uidentur ex compluribus Aristotelis locis, uelut *Topica*, Lib. I, 102b6-7, a Boethio transl. (AL V, p. 11, lin. 2-3) : "(Accidens autem...) inest autem rei et contingit inesse cuilibet uni et eidem et non inesse" ; Lib. IV, 120b34-35 (*ibid.*, p. 65, lin. 5) : "accidens diximus quod contingit idem inesse alicui et non" ; *Metaphysica*, Lib. V, 1025a15, Transl. Anonyma sive Media (AL XXV.2, p. 114, lin. 20) : "Accidens dicitur quod inest alicui" ; Lib. VII, 1028a18-20, a Michaele Scoto transl., in Auerroe, *In Metaph.*, Lib. VII, text. 2 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 153r-v). — Laudatur v. g. circa 1245-1250 ab anonymo magistro artium, *Lectura... reportata* (ed. Gauthier, p. 144, lin. 276-277) ; postea a Bonauentura, *In IV Sent.*, d. 12, Pars 1, art. 1, q. 1, arg. 3 (ed. Quaracchi, p. 270) ; d. 17, Pars 1, art. 1, q. 1, contra 4 (p. 419a) ; ab Alberto Magno, *Topica*, Lib. I, cap. 2, lin. 5 (ed. Borgnet, tom. II, p. 257). — Ipse S. Thomas hoc adagium laudat semel sub nomine Aristotelis (*Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 12, q. 1, art. 1, qla 1, arg. 1 : "Set accidentis esse est inesse secundum Philosophum") et semel affert sub nomine Boethii (*Ia IIae*, q. 110, art. 2, ad 3 : "sicut dicit Boethius, accidentis esse est inesse") ; ut in pluribus tamen sine nomine recitat, sicut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 8, q. 4, art. 3, resp. ; *Quodlib. IX*, q. 3, art. unic. [5], arg. 1 et ad 1 (ed. leon., tom. XXV.1, p. 97, lin. 11 et p. 99, lin. 66) ; *Contra Gent.*, Lib. IV, cap. 62 (ed. leon., tom. XV, p. 199b, lin. 50-51) ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 8, art. 2, resp. ; *Ia Pars*, q. 28, art. 2, resp. ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 8, art. 2, resp. ; *Ia IIae*, q. 7, art. 1, arg. 2 ; *IIa IIae*, q. 24, art. 4, ad 3 ; *Sent. Libri Metaphysice*, Lib. V, in 1017a22-30 ; Lib. VII, in 1028a30-31 ; *Quest. disp. de Vnione Verbi Incarnati*, art. 2, resp. : "accidentis autem est in alio esse" ; *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 2 (ed. leon., tom. I*.2, p. 11, lin. 40) ; etc. 257-258 in secunda specie... naturalis : Cf. Arist., *Categoriae* sive *Praedicamenta*, 9a14-16. Transl. Boethii (AL I, p. 24, lin. 23-25) ; Edit. Composita (Vulgata) (*ibid.*, p. 64, lin. 14-16) ; Transl. Guillelmi (*ibid.*, p. 102, lin. 28-31) : "Aliud (Guillelmus = Alterum) vero genus qualitatis est secundum quod... simpliciter quaecumque secundum potentiam naturalem vel impotentiam dicuntur". 258-290 Alio modo... consequens : Cf. *Ia Pars*, q. 77, art. 1, ad 5 (2a pars.). 259-261 accidens... I Topicorum : Cf. Arist., *Topica*, Lib. I, 101b17-18. Transl. Boethii (AL V, p. 8, lin. 9-12) : "Omnis autem propositio et omne problema aut proprium aut genus aut accidens indicat ; et enim differentia cum est generalis cum genere ordinanda est". Transl. Anonyma (*ibid.*, p. 193, lin. 16-19) : "Omnis vero propositio et omnis quaestio aut proprium aut genus aut accidens declarat ; et enim differentiam utpote existentem generalem cum genere ordinandum". 261-262 a Porfirio... uniuersalium : Cf. Porphyrius, *Isagoge*, in initio. Transl. Boethii (ed. AL I, fasc. 6-7, p. 5, lin. 2-5) : "Cum sit necessarium... et ad eam quae est apud Aristotelem praedicamentorum doctrinam nosse quid genus sit et quid differentia quidque species et quid proprium et quid accidens..." ; item circa finem (*ibid.*, p. 31, lin. 11-12) : "et quemadmodum semper et omni adest proprium, sic et inseparabile accidens".

communi continentur. Si enim hec esset eadem acceptio cum prima, cum accidens sic acceptum diuidatur contra genus et speciem, sequeretur quod nichil quod sit in nouem generibus possit dici uel genus uel species ; quod patet esse falsum, cum color sit genus albedinis et numerus binarii. Sic igitur accipiendo accidens est aliquid medium inter substantiam et accidens, id est inter substantiale predicatum et accidentale : et hoc est proprium. Quod quidem conuenit cum substantiali predicato in quantum causatur ex principiis essentialibus speciei : et ideo per diffinitionem significantem essentiam demonstratur proprietas de subiecto. Cum accidentali uero predicato conuenit in hoc quod nec est essentia rei nec pars essentie, set aliquid preter ipsam ; differt autem ab accidentali predicato, quia accidentale predicatum non causatur ex principiis essentialibus speciei, set accidit indiuiduo sicut proprium speciei, quandoque tamen separabiliter quandoque inseparabiliter. Sic igitur potentie anime sunt medium inter essentiam anime et accidens quasi proprietates naturales uel essentiales, id est essentiam anime naturaliter consequentes.

1. Ad primum ergo dicendum quod quicquid dicatur de potentiis anime, tamen nullus umquam opinatur nisi insanus quod habitus et actus anime sint ipsa eius essentia. Manifestum est autem quod notitia et amor, de quibus ibi Augustinus loquitur, non nominant potentias set actus aut habitus : unde non intendit Augustinus dicere quod notitia et amor sint ipsa essentia anime, set quod insint ei et substantialiter uel essentialiter. Ad cuius intellectum sciendum est quod Augustinus ibi loquitur de mente secundum quod nouit se et amat se ; sic igitur notitia et amor possunt comparari ad mentem, aut sicut ad amantem et cognoscentem, aut sicut ad amatam et cognitam. Et hoc secundo modo loquitur hic Augustinus : ea enim ratione dicit notitiam et amorem substantialiter uel essentialiter in mente uel in anima existere, quia mens amat essentiam uel substantiam nouit ; unde postea subdit " Quomodo illa tria non sint eiusdem essentie non uideo, cum mens ipsa se amet atque ipsa se nouerit ".

2. Ad secundum dicendum quod liber De spiritu et anima est ypocriphus, cum eius auctor ignoretur ; et sunt ibi multa uel falso uel improprie dicta, quia ille qui librum composuit non intellexit dicta sanctorum a quibus accipere conatus fuit. Si tamen sustineri debeat, sciendum est triplex esse totum : unum uniuersale, quod adest cuilibet parti secundum totam suam essentiam et uirtutem : unde proprie predicatur de suis partibus, ut cum dicitur ' homo est animal '. Aliud uero est totum integrale, quod non adest alicui sue parti, neque secundum totam essentiam neque secundum totam suam uirtutem : et ideo nullo modo predicatur de parte, ut dicatur ' paries est domus '. Tertium est totum potentiale, quod est medium inter hec duo : adest enim sue parti secundum totam suam essentiam, set non secundum totam suam uirtutem ; unde medio modo se habet in predicando : predicatur enim quandoque de

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 284 accidit *scripsi cum* Ca²] accidunt M¹ accidant F⁴Li accidentia pEt¹ 299 essentialiter *scripsi cum* M¹] accidentaliter *cet.* 302 se² *om.* γ 308 amat *coni. cum* Ca² *ex Aug. (cf. lin. 311)*] *spat. uac.* pEt¹ suam Li sui in F⁴ se9dm M¹ essentialiter sEt¹ (*cf. Pref. p.23**) 310 eiusdem *scripsi cum* Ca² *(ex Aug.)*] eidem *cet.* 311 ipsa¹ *om.* γ 313 eius *coni.*] enim *codd.* 316 conatus] conatur γ 317-318 triplex esse] quod triplex est γ 322 adest] est γ 330 predicando *scripsi cum* F⁴ *sec.m.* Ca²Et¹] predicanto Li *p.m.* Ca²Et¹ predicato M¹

295-296 de quibus ibi Augustinus loquitur : Vide hic supra, adn. ad lin. 2-7. 297 non intendit Augustinus : *ibid.* 300-304 Ad cuius intellectum... cognitam : Cf. *Ia Pars*, q. 77, art. 1, ad 1 (initium). 300-302 Augustinus... amat se : Vide supra, adn. ad lin. 3-7. 305 loquitur hic Augustinus : *ibid.* 309-311 unde postea... se nouerit : Augustinus, *De Trinitate*, Lib. IX, cap. 4, n. 7 (PL 42, 964 ; CCL 50, p. 299, lin. 83-85) : "Quomodo autem illa tria non sint eiusdem essentiae non video, cum mens ipsa se amet atque ipsa se noverit...". 313-316 est ypocriphus... conatus fuit : Pluries S. Thomas simili modo ponderat auctoritatem huius opusculi cuiusdam pseudo-augustini, ut v. g. hic supra, art. 3, ad 6, lin. 482-484 : "Liber ille non est Augustini nec est multum authenticus, et hoc uerbo satis improprie loquitur" ; *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 44, q. 4, art. 3, qla 2, ad 2 : "Liber ille negatur a quibusdam esse Augustini ; dicitur enim fuisse cuiusdam Cisterciensis qui eum ex dictis Augustini compilavit, et quedam de suo addidit ; unde quod ibi scribitur, pro auctoritate habendum non est. Si tamen auctoritas debeat sustineri, dicendum..." ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 15, art. 1, resp. (ed. leon., tom. XXII.2, p. 481, lin. 410-412) : "liber De spiritu et anima non est authenticus, nec creditur esse Augustini" ; q. 25, art. 3, ad 2 (*ibid.*, p. 735, lin. 136-138) : "Liber ille non est Augustini nec oportet eum in auctoritate accipere" ; q. 26, art. 5, ad 7 (*ibid.*, p. 765, lin. 223-226) : "liber ille cum non sit Augustini, non imponit nobis necessitatem ut eius auctoritatem recipiamus ; et precipue hic uidetur expressam falsitatem continere" ; *Quest. disp. de Anima*, q. 12, ad 1 (ed. leon. tom. XXIV.1, p. 110, lin. 227-230) : "liber iste De spiritu et anima non est Augustini, set dicitur cuiusdam Cisterciensis fuisse ; nec est multum curandum de hiis que in eo dicuntur" ; *Ia Pars*, q. 77, art. 8, ad 1 : "Liber ille auctoritatem non habet. Vnde quod ibi scriptum est eadem facilitate contempnitur, qua dicitur" ; q. 79, arg. 8, ad 1 : "Quamuis liber ille non sit magne auctoritatis" ; art. 10, ad 1 : "si recipi debet illa auctoritas..." ; q. 82, art. 3, ad 3 : "licet non sit necessarium uerbis illius libri fidem adhibere". 317-331 triplex esse totum... non proprie : Cf. *Script. super Sent.*, Lib. I, d. 3, q. 4, art. 2, ad 1 ; *Quodl. X*, q. 3, art. 1 [5], resp. (ed. leon., tom. XXV.1, p. 131, lin. 61-69) ; *Ia Pars*, q. 77, art. 1, ad 1.

partibus, set non proprie. Et hoc modo quandoque dicitur quod anima est sue potentie uel e conuerso.

3. Ad tertium dicendum quod, quia forme substantiales per se ipsas sunt ignote, set innotescunt nobis per accidentia propria, frequenter differentie substantiales ab accidentibus sumuntur loco formarum substantialium, que per huiusmodi accidentia innotescunt, sicut bipes et gressibile et huiusmodi ; et sic etiam sensibile et rationale ponuntur differentie substantiales. Vel potest dici quod sensibile et rationale prout sunt differentie non sumuntur a ratione ‹et› a sensu secundum quod nominant potentias, set ab anima rationali et ab anima sensitiua.

4. Ad quartum dicendum quod ratio illa procedit de accidente secundum quod est commune ad nouem genera, et sic nichil est medium inter substantiam et accidens ; set alio modo, ut dictum est.

5. Ad quintum dicendum quod potentie anime possunt dici proprietates essentiales, non quia sint partes essentie, set quia causantur ab essentia : et sic non distinguntur ab accidente quod est commune nouem generibus ; set distinguntur ab accidente quod est accidentale predicatum, quod non causatur a natura speciei.

6. Vnde patet solutio ad sextum.

7. Ad septimum dicendum quod duplex est operatio intellectus, sicut dicitur in III De anima : una qua intelligit quod quid est ; et tali operatione intellectus potest intelligi essentia rei, et sine proprio et sine accidente, cum neutrum eorum ingrediatur rei essentiam : et sic procedit ratio. Alia est operatio intellectus componentis et

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 332 anima *scripts. cum sec.m.* Ca²Et¹] anime *cet.* 334 ignote *scripts. cum* Ca² sM¹] incognite sEt¹ ignite *cet.* 342 et *suppl. cum* sEt¹] uel sCa² *om.cet.* 348 set alio modo *post* ut dictum est γ 364 componentis *scripts. cum* Ca²] compositis F⁴Li Et¹ compositionis M¹

333-340 quia forme... substantiales : Haec doctrina obscurius tantum innuitur ab Aristotele, *Metaphysica*, Lib. VII, 1038a13-14 ; sed diserte docetur ab Averroe, *In Metaph.*, Lib. VIII, comm. 5 (ed. Venetiis 1562, tom. VIII, f. 212vb - 213ra) : "Dixit : manifestum est ergo etc. [1042b25], id est cum nomina et diffinitiones sint per has differencias, et iste differencie sequuntur formas substanciales entium, manifestum est quod forme substanciales sunt secundum numerum istarum differenciarum. Et dixit hoc quia iste differencie dicte sunt accidentia, set accipiuntur loco differenciarum substancialium, propter latenciam differenciarum substancialium, et diffiniens, ut dictum est, non ponet nomina". Vnde hanc doctrinam Thomas quasi per modum adagii attribuit Arist., aliquando *VII Metaph.*, aliquando autem *VIII Metaph.*, aliquando vero sine cuiusvis auctoris nomine nec operis titulo. — Ita modo explicito ad *VII Metaph.* attribuitur v. g. *Script. super Sent.*, Lib. II, d. 3, q. 1, art. 6 : "quia differentie essentiales, que ignote et innominate sunt, secundum Philosophum in VII Metaphisice, designantur differentiis accidentalibus, que ex essentialibus causantur, sicut causa designatur per suum effectum" ; d. 35, q. 1, art. 2, ad 3 (sed legendum cum codd.) : "aliquando utimur non ueris differentiis loco uerarum propter earum occultationem, ut in VII Metaphisice dicitur" ; Lib. IV, d. 14, q. 1, art. 1, qla 6, ad 1 : "sicut etiam differentie accidentales interdum in diffinitionibus ponuntur pro essentialibus propter earum latentiam, ut dicitur in VII Metaphisice" (revera laudantur verba Averrois in Lib. VIII) ; *Sententia Libri Metaphisice*, Lib. VII, in 1038a13-14 : "Aliquando enim necessitas cogit ut utamur, loco per se differentiarum, differentiis per accidens in quantum sunt signa quedam differentiarum essentialium nobis ignotarum". — Sed ad *VIII Metaph.* explicite attribuitur v. g. *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 44, q. 2, art. 1, qla 1, ad 1 : "Vel potest dici quod, secundum Philosophum in VIII Metaphisice, quia differentie essentiales sunt nobis incognite, utimur quandoque differentiis accidentalibus ad significandum essentiales differentias, que sunt accidentalium cause" ; *Quest. disp. de Veritate*, q. 4, art. 1, ad 8 (ed. leon., tom. XXII.1, p. 121, lin. 337-341) : "set quia differentie essentiales sunt nobis ignote, quandoque utimur accidentibus uel effectibus loco earum, ut in VIII Metaphisice dicitur, et secundum hoc nominamus rem" ; q. 10, art. 1, ad 6 (p. 299, lin. 277-283) : "Secundum Philosophum in VIII Metaphisice, quia substantiales rerum differentie sunt nobis ignote, loco earum interdum diffinientes accidentalibus utuntur secundum quod ipsa accidentia designant uel notificant essentiam ut proprii effectus notificant causam" ; *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. II, cap. 13 (ed. leon., tom. I*.2, p. 222, lin. 118-122) : "Set, quia forme essenciales non sunt nobis per se note, oportet quod manifestentur per aliqua accidentia, que sunt signa illius forme, ut patet in VIII Methaphisice" ; *Sent. Libri de Gener. et Corrupt.*, Lib. I, cap. 3, lectio 8, n. 5 (ed. leon., tom. III, p. 293a) : "Sicut habetur ex VIII Metaphisice, differentie substantiales, quia sunt ignote, per differentias accidentales manifestantur ; et ideo multoties utimur differentiis accidentalibus loco substantialium". — Sine auctoris nomine nec operis titulo affertur v. g. *De Ente et Essentia*, cap. 5 (ed. leon., tom. XLIII, p. 379, lin. 76-81) : "In rebus enim sensibilibus etiam ipse differentie essentiales ignote sunt ; unde significantur per differentias accidentales que ex essentialibus oriuntur, sicut causa significatur per suum effectum : sicut bipes ponitur differentia hominis" ; *Script. super Sent.*, Lib. III, d. 26, q. 1, art. 1, ad 3 : "frequenter nomina imponuntur rebus occultis ex suis signis, sicut differentie essentiales ex accidentibus nominantur" ; *Quest. disp. de Potentia*, q. 9, art. 2, ad 5 : "quia essentiales rerum differentie sunt ignote frequenter et innominate, oportet interdum uti accidentalibus differentiis ad substantiales differentias designandas, sicut docet Philosophus" ; *Ia Pars*, q. 29, art. 1, ad 3 : "quia substantiales differentie non sunt nobis note, uel etiam nominate non sunt, oportet interdum uti differentiis accidentalibus loco substantialium" ; q. 77, art. 2, ad 7 : "quia tamen forme substantiales, que secundum se sunt nobis ignote, innotescunt per accidentia ; nihil enim prohibet interdum accidentia loco differentiarum substantialium poni" ; *Quest. disp. de spir. Creaturis*, art. 11, ad 3 (lin. 333-337) : "quia forme substantiales per se ipsas sunt ignote, set innotescunt nobis per accidentia propria, frequenter differentie substantiales ab accidentibus sumuntur loco formarum substantialium, que per huiusmodi accidentia innotescunt" ; *Sent. Libri de Anima*, Lib. I, cap. 1 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 7, lin. 254-260) : "Set quia principia essencialia rerum sunt nobis ignota, ideo oportet quod utamur differentiis accidentalibus in designatione essencialium... ut per ea, scilicet per differencias accidentales, perueniamus in cognitione essencialium" ; *Ia IIae*, q. 49, art. 2, ad 3, in fine : "Sicut etiam in genere substantie frequenter accipiuntur differentie accidentales loco substantialium, inquantum per eas designantur principia essentialia". Circa hoc effatum cf. Roland-Gosselin, *Le "De ente et essentia" de S. Thomas d'Aquin* (Bibl. thom., VIII), Paris 1926, p. 40, adn. 2 et R.-A. Gauthier, *Lectura... reportata*, p. 202, adn. ad lin. 270 necnon in ed. S. Thomae *Sent. Libri De Anima*, Lib. I, cap. 1, adn. ad lin. 254-260 (ed. leon., tom. XLV.1, p. 7) et *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. II, cap. 13, adn. ad lin. 122 (ed. leon., tom. I*.1, p. 222). 348-349 ut dictum est : Vide supra, lin. 239-290. 358-359 duplex... III De anima : Vide supra, art. 9, adn. ad lin. 419-423.

diuidentis : et sic potest substantia intelligi sine accidentali predicato, etiam si secundum rem sit inseparabile, sicut potest intelligi coruus esse albus. Non enim est ibi repugnantia intellectuum, cum oppositum predicati non dependeat ex principiis speciei que significatur nomine in subiecto posito ; hac uero operatione intellectus non potest intelligi substantia sine proprio. Non enim potest intelligi quod homo non sit risibilis uel triangulus non habeat tres angulos ‹equales› duobus rectis : hic enim est repugnantia intellectuum, quia oppositum predicati dependet ex natura subiecti. Sic igitur potest intelligi prima operatione intellectus essentia anime, ut scilicet intelligatur quid est absque potentiis, non autem secunda operatione, ita scilicet quod intelligatur non habere potentias.

8. Ad octauum dicendum quod illa tria dicuntur esse una uita, una essentia, uel secundum quod comparantur ad essentiam ut ad obiectum, uel eo modo quo totum potentiale predicatur de partibus.

9. Ad nonum dicendum quod tota anima est forma substantialis totius corporis, non ratione totalitatis potentiarum, set per ipsam essentiam anime, ut supra dictum est : unde non sequitur quod ipsa potentia uisiua sit forma substantialis oculi, set ipsa essentia anime secundum quod est subiectum uel principium talis potentie.

10. Ad decimum dicendum quod forma accidentalis que est principium actionis ipsamet est potentia uel uirtus substantie agentis ; non autem proceditur in infinitum, ut cuiuslibet uirtutis sit alia uirtus.

11. Ad undecimum dicendum quod essentia est maius donum quodammodo quam potentie, sicut causa est potior effectu ; potentie autem sunt quodammodo potiores, in quantum sunt propinquiores actibus quibus anima suo fini inheret.

12. Ad duodecimum dicendum quod ex hoc contingit quod ab essentia anime aliqua potentia fluit que non est actus corporis, quia essentia anime excedit corporis proportionem, ut supra dictum est : unde non sequitur quod potentia

Pecia 5 : α = F^4LiM^1 γ = Ca^2Et^1 374 equales *suppl. cum sec.m.* Ca^2Et^1] *om. cet.* 380 operatione] operatio γ 384 ad^2 *om.* γ 389-390 essentiam anime *inu.* γ 391 forma *om.* γ 401 autem *coni.*] etiam *codd.*

390 ut supra dictum est : Vide supra, art. 4, resp., lin. 211-212 et 242-255. 401 causa est potior effectu : Adagium hoc cum quadam verborum libertate recitatur : "causa est prior (prius) effectu", "causa est melior (melius) effectu", "causa est potior (potius) effectu", "causa dignior est effectu", etc. ; insuper, pro "effectu" haud raro habetur "causato". Erutum esse potest ex compluribus locis, sicut ex Arist., *Analytica Posteriora*, Lib. II, 98b17, Transl. Iacobi Veneti (AL IV, p. 100, lin. 11) : "causa enim *prius* est cuius causa est" ; *Categoriae*, 14b11-13, sec. Transl. Boethii (AL I.1-5, p. 38, lin. 6) : "quod alterius quomodolibet causa est, digne *prius* natura dicitur" ; sed cf. etiam Proclus, *Elementatio theologica*, expos. super prop. 12 (ed. Boese, p. 9 ; ed. Vansteenkiste, p. 269-270) secundum ipsum S. Thomam, *Super Librum De Causis Expositio*, prop. 9 (ed. Saffrey, p. 58, lin. 12-13) : "ut Proclus probat, semper causa est *melior* causato". S. Thomas autem saepius utitur formula "causa est *potior* effectu", forsitan ad sententiam exprimendam Aristotelis in *Analytica Post.*, lib. I, 72a29-30 (AL IV ; p. 9, lin. 13-14) : "semper enim propter quod est unumquodque, illud magis est" ; quod conici potest ex commentario quod scripsit in hunc locum, *Expositio Libri Posteriorum*, Lib. I, cap. 6 (ed. leon., tom. I*.2, p. 28, lin. 39-47) : "Primo ratione ostensiua sic : 'Propter quod unumquodque, illud est magis'... Attendendum est autem circa *hanc* rationem quod causa semper *potior* est effectu" ; similem iuxtapositionem habet etiam *Script. Super Sent.*, Lib. IV, d. 41, q. 1, art. 1, qla 1, ubi ad arg. 1 : "Propter quod unumquodque, illud magis" correspondet ad 1 : "Ad primum dicendum quod, quamuis causa sit *potior* effectu". — Adagium diuersimode iam laudant Alanus ab Insulis, *De Arte seu Articulis catholicae Fidei libri quinque*, in Prologo (PL 210, 598 A) : "omnis causa *prior et dignior* est suo causato" ; Alexander Halensis, *Quaestiones disputatae 'antequam esset frater'*, q. 10, disputatio 2, membrum 2, n. 46 (ed. Quaracchi, tom. I, p. 120) : "cum causa *prior* sit secundum intelligentiam quam causatum" ; q. 63, disputatio 2, membrum 2, n. 76 (tom. III, p. 1278, lin. 13-14) : "debet enim dignitas causae saluari in causa, quia *dignior* est quam effectus" ; *Glossa in IV Libros Sent.*, Lib. I, d. 45, n. 9 (ed. Quaracchi, tom. I, p. 452, lin. 14-15) : "causa finalis alicuius est *melius* eo cuius est causa" ; Lib. IV, d. 13, n. 4 (tom. IV, p. 200, lin. 24) : "est causa illius, ergo *melius* ipso" ; Albertus Magnus, *Super Ethica Commentum et Questiones*, Lib. X, lectio 1, lin. 19 (ed. Colon., tom. XIV.2, p. 709) : "Causa enim est *prior* causato". — Adagium saepissime laudat S. Thomas, harum formularum tum una tum alia utens, sicut v. g. : *Script. super Sent.*, Lib. IV, d. 1, q. 1, art. 4, qla 1, arg. 3 : "causa *dignior* est effectu" ; *Contra Gent.*, Lib. I, cap. 41 (ed. leon., tom. XIII, p. 117b, lin. 2-3) : "causa enim *potior* est effectu" ; Lib. III, cap. 21 (tom. XIV, p. 51b, lin. 1-3) : "Quia uero causa, inquantum huiusmodi, *superior* est causato" ; cap. 77 (p. 228b, lin. 20-21) : "*Nobilior* est ordo causarum quam effectuum, sicut et causa *potior* est effectu" ; cap. 120 (p. 374a, lin. 3) : "Causa *potior* est effectu" ; Lib. IV, cap. 1 (tom. XV, p. 3a, lin. 25) : "Nam cum cause sint *nobiliores* effectibus" ; *Ia Pars*, q. 60, art. 4, arg. 2 : "causa est *potior* causato" ; q. 63, art. 8, arg. 1 : "Causa enim *prior* est causato" ; q. 67, art. 3, arg. 3 : "causa est *potior* effectu" ; q. 115, art. 1, arg. 5 : "cum causa sit *potior* quam effectus" ; *Quest. disp. de Malo*, q. 3, art. 10, arg. 4, (ed. leon., tom. XIII, p. 88 lin. 27) : "Effectus non est *potior* quam causa" ; *Sent. Libri Ethicorum*, lib. VI, cap. 3, (ed. leon., tom. XLVI.2, p. 341lin. 113-114) : "oportet enim quod causa sit *potior* effectu" ; *Ia IIae*, q. 4, art. 2, s. c. : "causa est *potior* effectu" ; q. 25, art. 2, arg. 3 : "Causa *prior* est effectu" ; q. 48, art. 2, arg. 1 : "Cum ergo causa sit *potior* effectu" ; q. 66, art. 1, resp. : "Semper enim est *potior* causa suo effectu" ; q. 66, art. 6, arg. 3 : "causa est *potior* effectu" ; q. 66, art. 6, ad 3 : "causa perficiens est *potior* effectu, non autem causa disponens" ; q. 71, art. 3, arg. 3 : "causa est *potior* quam effectus" ; q. 112, art. 1, resp. : "semper oportet quod causa *potior* sit effectu" ; q. 113, art. 8, s. c. : "causa naturaliter *prior* est effectu" ; *IIa IIae*, q. 26, art. 3, arg. 1 : "Set causa est *potior* effectu" ; q. 104, art. 3, arg. 2 : "Set causa est *potior* effectu" ; q. 105, art. 2, arg. 3 : "Set causa uidetur esse *potior* effectu" ; q. 148, art. 3, arg. 2 : "causa in quolibet genere est *potior*" ; q. 148, art. 3, ad 2 : "Non autem oportet quod causa sit *potior*, nisi in causis per se" ; q. 153, art. 2, arg. 3 : "causa *potior* est quam effectus" ; q. 153, art. 3, sed contra 1 : "causa est *potior* effectu" ; *IIIa Pars*, q. 6, art. 3, arg. 3 : "quia causa *non est posterior* causato" ; q. 9, art. 2, resp. in fine : "quia semper causam oportet esse *potiorem* causato" ; q. 54, art. 2, resp. "cum causa sit *potior* causato" ; etc. Attamen, ni fallor, adagium nusquam alicui auctori attribuit S. Thomas. 407-408 ut supra dictum est : Vide supra, art. 2, resp., lin. 296-310.

est immaterialior quam essentia, set ex immaterialitate essentie sequitur immaterialitas potentie.

13. Ad tertium decimum dicendum quod accidentium unum est alio subiecto propinquius, sicut quantitas est propinquior substantie quam qualitas ; et ita substantia recipit unum accidens alio mediante, sicut colorem mediante superficie et scientiam mediante potentia intellectiua. Eo igitur modo potentia anime est susceptiua contrariorum, sicut superficies albi et nigri, in quantum scilicet substantia suscipit contraria secundum predicta.

14. Ad quartum decimum dicendum quod anima, in quantum est forma corporis secundum suam essentiam, dat esse corpori in quantum est forma substantialis, et dat sibi huiusmodi esse quod est uiuere in quantum est talis forma, scilicet anima, et dat ei huiusmodi uiuere, scilicet in intellectuali natura, in quantum est talis anima, scilicet intellectiua. Intelligere autem quandoque sumitur pro operatione, et sic principium eius est potentia uel habitus, quandoque uero pro ipso esse intellectualis nature, et sic principium eius quod est intelligere est ipsa essentia anime intellectiue.

15. Ad quintum decimum dicendum quod potentia materie non est ad operari set ad esse substantiale : et ideo potentia materie potest esse in genere substantie, non autem potentia anime que est ad operari.

16. Ad sextum decimum dicendum quod, sicut supra dictum est, Augustinus comparat notitiam et amorem ad mentem secundum quod cognoscitur et amatur. Et si secundum hanc habitudinem notitia et amor essent in mente uel in anima sicut in subiecto, sequeretur quod pari ratione esset sicut in subiecto in omnibus cognitis et amatis : et sic accidens transcenderet suum subiectum, quod est impossibile. Alioquin, si Augustinus intenderet probare quod essent hec ipsa essentia anime, nulla esset eius probatio : non enim minus uerum est de essentia rei quod non est extra rem quam de accidente quod non est extra subiectum.

17. Ad septimum decimum dicendum quod ex hoc ipso quod ‹anima est› immunis a materia secundum suam substantiam, sequitur quod habeat uirtutem intellectiuam, non autem ita quod eius uirtus sit sua substantia.

18. Ad duodeuicesimum dicendum quod intellectus non solum est potentia intellectiua, set multo magis substantia per potentiam : unde intelligitur non solum potentia, set etiam substantia.

19. Ad undeuicesimum dicendum quod potentie anime dicuntur partes, non essentie anime, set totalis uirtutis eius, sicut si diceretur quod potentia balliui est pars totius potestatis regie.

20. Ad uicesimum dicendum quod potentiarum anime plures non sunt in anima sicut in subiecto set in composito : et huic multiplicati potentiarum competit multiformitas partium corporis ; potentie uero que sunt in sola substantia anime sicut in subiecto sunt intellectus agens et possibilis et uoluntas : et ad hanc multiplicitatem potentiarum sufficit quod in substantia anime est aliqua compositio actus et potentie, ut supra dictum est.

Pecia 5 : α = F⁴LiM¹ γ = Ca²Et¹ 409 est] sit γ 412 alio *scripsi. cum* M¹] aliud *cet.* 419 suscipit] recipit γ 423 corpori *coni. cum* Ca²] corpus *cet.* 449 nulla] non γ 453 anima est *suppl. cum* Ca²] *om. cet.* 456 sua *om.* γ 467 subiecto *coni.*] substantia *codd.*

439-440 sicut supra dictum est : Vide supra, arg. 1 cum sol. ad 1. 440-442 Augustinus... amatur : *Loc. cit.*, supra, in arg. 1. 447-448 si Augustinus intenderet : Vide supra, sol. ad 1. 474 ut supra dictum est : Vide supra, art. 1, resp., lin. 381-408.

INDICES

INDICES

Loci sacrae Scripturae in textu Thomae laudati 127

Loci sacrae Scripturae in apparatu fontium nominati 128

Index scriptorum ab ipso Thoma nominatorum 129

Index scriptorum et operum in apparatu fontium nominatorum 132

Index codicum manu scriptorum allegatorum 161

Index bibliographicus 163

LOCI SACRAE SCRIPTVRAE IN TEXTV THOMAE LAVDATI

Genesis

1 . . . . . 5 u.199-200
1, 26 . . . . . 10 u.321-322
2, 7 . . . . . 10 u.296-297

Psalmi

4, 6-7 . . . . . 10 u.328-331
11, 2 . . . . . 10 u.528-529
18, 2 . . . . . 6 u.127
148, 4 . . . . . 6 u.126

Ecclesiastes

1,6 . . . . . 6 u.181-182

Sapientia

9, 15 . . . . . 2 u.391-392

Ecclesiasticus (Liber Hiesu filii Sirach)

13, 19 . . . . . 8 u.55
24, 8 . . . . . 6 u.169

Euangelium secundum Lucam

20, 36 . . . . . 10 u.316-317

Euangelium secundum Iohannem

1, 9 . . . . . 10 u.4-5
17, 3 . . . . . 10 u.313-315

Epistula ad Romanos

13, 1 . . . . . 8 u.241-242

Apocalypsis Iohannis

7, 9 . . . . . 9 u.176-178
18, 20 . . . . . 6 u.127-128

sine inscriptione

<terra> dicitur inanis et uacua (cf. Gen.1, 2). . 1 u.455-457
Dominus prohibuit discipulis (cf. Matth.10, 5) 9 u.101-105
in Scripturis 6 u.396

LOCI SACRAE SCRIPTVRAE IN APPARATV FONTIVM NOMINATI

Genesis

1, 2 . . . . . 1 adn.455
1, 2 . . . . . 1 adn.456
1, 4.10.12.18.21.25.31 . . . . . 5 adn.199-200
1, 26 . . . . . 10 adn.321-322
2, 7 . . . . . 10 adn.296-297

Psalmi

4, 6-7 . . . . . 10 adn.328-331
11, 2 . . . . . 10 adn.528-529
18, 2 . . . . . 6 adn.127
148, 4 . . . . . 6 adn.126-127
148, 7-8 . . . . . 6 adn.395-397

Ecclesiastes

1,6 . . . . . 6 adn.181-182

Sapientia

9, 15 . . . . . 2 adn.391-392

Liber Hiesu filii Sirach (Ecclesiasticus)

13, 19 . . . . . 8 adn.54-55
24, 8 . . . . . 6 adn.168-169

Danihel (Daniel)

3, 52-90 . . . . . 6 adn.395-397

Euangelium secundum Matthaeum

10, 5 . . . . . 9 adn.101-102

Euangelium secundum Lucam

20, 36 . . . . . 10 adn.316-317

Euangelium secundum Iohannem

1, 9 . . . . . 10 adn.4-5
17, 3 . . . . . 10 adn.313-315

Epistula ad Romanos

13, 1 . . . . . 8 adn.241-242

Apocalypsis Iohannis

7, 9 . . . . . 9 adn.176-178
18, 20 . . . . . 6 adn.127-129

INDEX SCRIPTORVM AB IPSO THOMA NOMINATORVM

ALGAZEL

art.1 u.238

ALEXANDER

art.10 u.408

ANAXAGORAS

art.5 u.134,169,190; art.6 u.173

ANCELMUS

art.9 u.118; in libro De concordia prescientie : art.11 u.181; in Monologion : art.11 u.81

ARABES

art.9 u.423, 426

ARISTOTILES

Nomine Aristotiles : art.1 u.188; art.2 u.154; art.3 u.281, 332, 383, 468; art.5 u.149, 178, 192; art.6 u.176, 243, 248; art.8 u.496; art.9 u.199, 225, 319, 334, 447, 449, 453, 458, 462, 469, 492, 495; art.10, 191, 277, 326, 348, 358, 365, 409, 410, 532; in I Posteriorum : art.9 u.488; in I Topicorum : art.11 u.260; in I De generatione : art.2 u.250; in II De anima : art.2 u.257, 263; art.3 u.419; in III De anima : art.2 u.209; art.9 u.410, 420; in III Methaphysice : art.3 u.582; in VII Methaphisice : art.5 u.321; in III Politice : art.9 u.538; in libro De causa motus animalium : art.3 u.514; art.4 u.3, 256

Cognomine Philosophus : art.1 u.17, 466; art.4 u.44, 256; art.8 u.131; art.10 u.346, 453; art.11 u.143, 236; in I Posteriorum : art.9 u.75; in IV Phisicorum : art.1 u.219; art.4 u.77, 340; art.6 u.427 : in VIII Phisicorum : art.5 u.95; in libro De celo : art.2 u.48; in I De celo : art.6 u.80; in libro De generatione : art.3 u.147; in I De anima : art.3 u.209; art.6 u.164; in II De anima : art.3 u.10; in III De anima : art.1 u.241; art.10 u.99, 168; in I cap. De memoria et reminiscentia : art.11 u.185; in libro De sompno et uigilia : art.2 u.8; art.4 u.263; in II Methaphisice : art.4 u.139, 376; in III Methaphisice : art.3 u.341; in V Methaphisice : art.8 u.224; in VII Methaphisice : art.1 u.298; art.5 u.331; art.9 u.27; in VIII Methaphisice : art.1 u.26, 466, 545; art.3 u.24, 342; in IX Methaphisice : art.10 u.389; in X Methaphisice : art.2 u.109; art.9 u.284; in IV Ethicorum : art.10 u.304-305

Inscriptione libri sine nomine : in II Phisicorum : art.3 u.111; art.10 u.104; in III Phisicorum : art.4 u.152, 153; art.8 u.47; in IV Phisicorum : art.4 u.77; in VI Phisicorum : art.3 u.41; in VIII Phisicorum : art.3 u.34; art.6 u.93; in II De celo et mundo : art.6 u.32; in II De generatione : art.3 u.643; in libro De anima : art.7 u.86; in II De anima : art.2 u.144; art.4 u.106; art.5 u.35; in III De anima : art.2 u.13, 89, 176; art.5 u.233;; art.9 u.155, 292; art.10 u.6, 12, 18, 25, 44; art.11 u.59, 359; in XVI De animalibus : art.3 u.104; in II Methaphisice : art 10 u.474 in III Methaphisice : art.8 u.167; in IV Methaphisice : art.8 u.256; in VII Methaphisice : art.1 u.298; art.3 u.119; art.9 u.272; in VIII Methaphisice : art.1 u.198, 466, 545; art.3 u.83, 417; in IX Methaphisice : art.4 u.291; art.10 u.389; art.11 u.121 : in X Methaphisice : art.3 u.74

AVGVSTINVS

Sine indicatione libri : art.1 u.595; art.2 u.75; art.7 u.90; art.11 u.440, 447

Cum indicatione libri : XII Confessionum : art.1 u.22, 278, 297, 448; XIII Confessionum : art.8 u.177; in libro De ciuitate Dei : art.1 u.150, 160, 628; IV De ciuitate Dei : art.7 u.4; XXI De ciuitate Dei : art.7 u.93; LXXXIII questionum : art.10 u.50, 480, 486, 500, 515; in libro De diuinatione demonum : art.7 u.8; Super Genesim ad litteram : art.7 u.36; I Super Genesim ad litteram : art.1 u.297; II Super Genesim ad litteram : art.6 u.184, 261; III Super Genesim ad litteram : art.7 u.3; IV Super Genesim ad litteram : art.5 u.277; art.7 u.4; VII Super Genesim ad litteram : art.1 u.111, 297; art.3 u.68; XII Super Genesim ad litteram : art.2 u.365; III De libero arbitrio : art.10 u.109; in libro De magistro : art.9 u.73; in libro De quantitate anime : art.9 u.3, 340; in VI Musice : art.9 u.125, 551; in libro De Trinitate : art.1 u.255; in III De Trinitate : art.4 u.158; art.6 u.76, 235, 311; in IV De Trinitate : art.10 u.69, 172; in IX De Trinitate : art.11 u.3, 295, 297, 300, 305; in X De Trinitate : art.11 u.64; in XII De Trinitate : art.10 u.180; in XV De Trinitate :

art.11 u.162; De uera religione : art.6 u.113; art.10 u.88; in Encheridion : art.6 u.185, 410; art.8 u.3, 316, 326; in I Soliloquiorum : art.10 u.338; Super Iohannem : art.2 u.372; ad Valusianum : art.4 u.40

Contra Felicianum : art.9 u.33, 183, 374 (*vide* Vigilius Thapsensis)

in libro De questionibus Veteris et Noui Testamenti : art.1 u.34 (*vide* Ps.-Augustinus)

in libro De spiritu et anima : art.3 u.53, 483 (*vide* Liber de spiritu et anima)

AVERROYS

Nomine : art.2 u.189; art.6 u.277; art.9 u.295, 379, 491; art.10 u.275 : in Commento III De anima : art.9 u.232; super VII Methaphisice : art.6 u.375; in Commento XI Methaphisice : art.6 u.366; in libro De substantia orbis : art.6 u.345

vide Liber De substantia orbis

Cognomine Commentator : art.3 u.131, 613; in I De anima : art.3 u.211; art.4 u.60, 66; in III De anima : art.2, u.122, 473; art.9 u.190; in VIII Methaphisice : art.2 u.59; in X Methaphisice : art.2 u.109; in XI Methaphisice : art.1 u.107; art.6 u.100, 108, 366; in libro De substantia orbis : art.3 u.138; art.6 u.117

AVICEBRON

in libro Fontis uite : art.1 u.552, 679; art.3 u.305

AVICENNA

art.1 u.238; art.11 u.137, 197

BERNARDVS

art.5 u.13

BOETIVS

art.2 u.112; art.8 u.58; art.9 u.67 : in De duabus naturis : art.2 u.79; in De Trinitate : art.1 u.4, 416; in De unitate et uno : art.1 u.163; in De ebdomadibus : art.1 u.54, 166, 504; in Commento Predicamentorum : art.1 u.187, 641

vide Liber De unitate et uno

BONIFACIVS PAPA

art.8 u.102

CONCILIVM ANQVIRENSE

art.2 u.94

CYPRIANVS

art.9 u.101

DAMASCENVS

art.1 u.119, 259; art.3 u.45; art.4 u.161; art.6 u.130, 182, 392, 399, 416; art.8 u.61, 392

DYONISIVS

art.2 u.432; art.8 u.283, 435; cap. Angelice ierarchie : art.1 u.231, 232; art.8 u.164, 376, 439, 453; art.11 u.157; cap. Celestie ierarchie : art.1 u.321; art.2 u.428; art.3 u.3, 435; De diuinis nominibus : art.1 u.212 : art.2 u.3, 140, 313; art.5 u.92; art.6 u.3.

EMPEDOCLES

art.8 u.494

GLOSA

Ps.11, 2 : art.10 u.528; Eccl.1, 6 : art.6 u.180

GREGORIVS (Magnus)

art.6 u.419; art.8 u.73; Gregorius in IV Dyalogorum : art.6 u.238

GREGORIVS NIXENVS

art.2 u.153, 245, 253

HVGO DE SANCTO VICTORE

art.1 u.231

IERONIMVS

art.4 u.53; art.6 u.180

LIBER DE ARTICVLIS FIDEI (Alanus de Insulis)

art.2 u.100

LIBER DE CAVSIS

art.1 u.246

LIBER DE DIFFERENTIA SPIRITVS ET ANIME (Costa ben Luca)

art.3 u.77

LIBER DE ECCLESIASTICIS DOGMATIBVS (Gennadius)

art.3 u.182

LIBER DE SPIRITV ET ANIMA (Ps.-Augustinus)

art.2 u.44, 53; art.4 u.170; art.11 u.8, 312-313

LIBER DE SVBSTANTIA ORBIS

art.7 u.40; *vide* Averroys

LIBER DE VNITATE ET VNO

non est Boetii : art.1 u.631

MAGISTER

I dist. II libri Sententiarum : art.3 u.204

ORIGENES

art.6 u.178; in I Peryarcon : art.5 u.3, 260

PASCALIS PAPA

art.5 u.9, 263

PLATO

art.1 u.147, 616; art.2 u.242, 245, 253; art.4 u.55; art.5 u.140, 171, 191, 322; art.6 u.176, 243, 244 *(bis)*; art.9 u.224, 326, 449, 450, 456, 461, 466, 468; art.10 u.281, 504, 515, 524

SORTES

art.9 u.26; art.10 u.502; Sortes uel Plato : art.2 u.162; art.9 u.167; art.10 u.260

PLATONICI

art.2 u.162; art.3, 283, 320, 584; art.8 u.435, 436, 448, 456; art.9 u.343, 446; proprium Platonicorum : art.3 u.279

PORFIRIVS

art.11 u.261

QVIDAM (+ alii)

art.1 u.284, 286; art.2 u.186; art.3 u.226, 252, 277, 280, 302, 551, 555; art.6 u.286; art.7 u.92; art.8 u.183, 185, 186; art.9 u.552; art.10 u.196, 198, 287; art.11 u.190, 239

philosophus quidam : art.3 u.77; naturales philosophi : art.5 u.123, 131; antiqui philosophi : art.6 u.171; art.8 u.493; art.9 u.208; art.10 u.488; ecclesiastici doctores : art.6 u.172; antiqui : art.10 u.495, 501; impii : art.10 u.545; opinio (-nes) : art.3 u.[168], 252, 263, 276; art.6 u.171, 186, 210; art.7 u.[16], 92; art.9 u.505

RABY MOYSES

art.8 u.145

RICARDVS DE SANCTO VICTORE

art.5 u.106

SIMPLICIVS

in Commento super Predicamenta : art.3 u.282

THEMISTIVS

art.10 u.347; in Commento De anima : art.10 u.282

INDEX SCRIPTORVM ET OPERVM IN APPARATV FONTIVM NOMINATORVM

ABAELARDVS, vide PETRVS ABAELARDVS

ALANVS DE INSVLIS

De Arte seu Articulis catholicae Fidei libri quinque (PL 210)

in Prologo 11 adn.401
Lib. I c.4 . . . . . 2 adn.100-102

ALBERTVS MAGNVS : 1 adn.5-7; 8 adn.112

Commentarii super quatuor libros Sententiarum

Liber I (ed. A. Borgnet, t.25)

d.3 a. 34, s.c.1 . . . . . 11 adn.64-67
d.4 a. 9 arg.3 . . . . . 1 adn.4-5
d.8 a.18 arg.1 . . . . . 1 adn.4-5
a.27 sol. 1 adn.4-5

Liber II (ed. A. Borgnet, t.27) : 8 adn.186-187

d. 2 a.2 sol. 1 adn.52-55
d. 3 a.2 . . . . . 1 adn.52-55
a.4 arg.3 . . . . . 1 adn.4-5
arg.10 . . . . . 1 adn.183-194
sol. 1 adn.286-287
d. 6 a.5 . . . . . 7 adn.18-19
d. 7 a.7 arg.1 . . . . . 2 adn.250-252
d. 9 a.7 sol. 8 adn.183-185
d.25 a.5 sol. 8 adn.183-185

Liber III (ed. A. Borgnet, t.27)

d.29 a.11 arg.6 . . . . . 2 adn.250-252
d.31 a. 1 arg.4 . . . . . 2 adn.250-252

Liber IV (ed. A. Borgnet, t.30)

d.44 a.37 arg.3 . . . . . 2 adn.250-252

De anima (ed. C. Stroick, editio Coloniensis tom. VII-1) : 1 adn.586

I tr.1 c.3 . . . . . 9 adn.59
III tr.2 c.9 . . . . . 1 adn.286-287

De animalibus (ed. H. Stadler, BGPM 16)

XVI tr.1 c.2 . . . . . 3 adn.550-552

De caelo et mundo (ed. P. Hossfeld, ed. Colon., tom. V.1)

I tr.3 c.8 . . . . . 6 adn.276-278
II tr.1 c.3 . . . . . 6 adn.79-81
tr.3 c.2 . . . . . 2 adn.250-252

Super Dionisium De caelesti hierarchia (ed. Colon., tom. XXXVI.1)

c.4 . . . . . 2 adn.250-252

In Dionisii De diuinis Nominibus (ed. P. Simon, ed. Colon., tom. XXXVII.1)

c. 1 . . . . . 8 adn.24-26
c. 7 . . . . . 2 adn.250-252
c.13 . . . . . 3 adn.233-234, 8 adn.24-26

Super Ethica Commentum et Quaestiones (ed. Colon., tom. XIV.2)

IX lect.10 . . . . . 8 adn.372
X lect. 1 . . . . . 11 adn.401

Metaphysica (ed. B. Geyer, ed. Colon., tom. XVI)

I tr.1 c.9 . . . . . 9 adn.59
tr.3 c.2 . . . . . 8 adn.24-26
IV tr.1 c.4 . . . . . 3 adn.233-234
VII tr.2 c.8 . . . . . 2 adn.250-252

Mineralium libri quinque (ed. Borgnet, tom. 5)

II tr.2 c. 1 . . . . . 2 adn.284
c.11 . . . . . 2 adn.284
c.17 . . . . . 2 adn.285
tr.3 c. 6 . . . . . 2 adn.284

Problemata determinata (ed. Colon., tom. XVII.1)

q.12 . . . . . 2 adn.250-252

Quaestiones super De animalibus (ed. Colon., tom. XII)

XVI q.10 ad 1 . . . . . 2 adn.284

Quest. De peccato originali (ed. Colon., tom. XXV.2)

a.1 arg.2 . . . . . 2 adn.250-252

Summa de Creaturis

De IV Coaequaeuis (ed. A. Borgnet, tom. XXXIV)

tr.1 q. 2 a.4 . . . . . 3 adn.391-392
tr.4 q.69 a.3 part.1 arg.9 . . . . . 2 adn.250-252

De homine (ed. A. Borgnet, tom. XXXV)

tr.1 q.4 a.5 ad 3 . . . . . 2 adn.263-269

Summa theologiae (ed. A. Borgnet, tom. XXXII)

P.II tr.1 q. 3 s.c.3 . . . . . 2 adn.250-252
tr.2 q. 8 sol. 8 adn.183-185, 185-186
tr.7 q.29 arg.5 . . . . . 2 adn.250-252

Topica (ed. A. Borgnet, t.2)

I c.2 lin.5 . . . . . 11 adn.252-253

ALCVINVS

Commentaria super Ecclesiasten (PL 100)

c.1 super u.6 "Oritur sol..." 6 adn.180

ALEXANDER APHRODISIENSIS

De anima : 10 adn.196-198

ALEXANDER DE HALES

Alexander Halensis : 8 adn.112

Glossa in IV Libros Sent. (ed. Quarrachi, tom. I-IV)

I d.45 n.9 . . . . . 11 adn.401
IV d.13 n.4 . . . . . 11 adn.401

Summa fratris Alexandri

Liber II-1 (ed. Quaracchi t.II)

n.106 contra c 1 adn.195-200
sol. 1 adn.284-286
n.113 sol. 8 adn.186-187
n.328 arg.c 1 adn.132-139
n.489 . . . . . 3 adn.550-552

Quaestiones disputatae 'antequam esset frater' (ed. Quaracchi, t.I-III)

q.10 disputatio 2 membrum 2 n.46. . . . . 11 adn.401
q.63 disputatio 2 membrum 2 n.76. . . . . 11 adn.401

ALGAZEL

Metaphysica (ed. J.T. Muckle)

P.I tr.4 divisio 3 . . . . . 1 adn.238-240

Logica, ed. Lohr, in Traditio, XXI (1965) : 9 adn.423-424

ANONYMVS Magister Artium

Lectura in librum 'De anima' a quodam discipulo reportata (ed. R.-A. Gauthier, Grottaferrata 1985) : 8 adn.186-187; 11 adn.252-253; 11 adn.333-340

ANSELMVS Cantuariensis

De Veritate (ed. Schmitt, tom. I)

c.13 . . . . . 9 adn.116-118

Monologion (ed. Schmitt, tom. I)

c.67 . . . . . 11 adn.81-83

De Concordia Praescientiae et Praedestinationis nec non Gratiae Dei cum libero Arbitrio (ed. Schmitt, tom. II)

c.11 . . . . . 11 adn.181-184

APVLEIVS

De Deo Socratis : 7 adn.3-5

ARISTOTELES

Categoriae (seu Praedicamenta) transl. Boethii (ed. L. Minio-Paluello, AL I.1-5)

1a1-3 . . . . . 2 adn.263-269
1b25-27 . . . . . 11 adn.245-247
3b10. . . . . 3 adn.354-355
9a14-16. . . . . 11 adn.256-257
14b11-13. . . . . 11 adn.401

Categoriae transl. Composita (= 'Vulgata')

1b25-27 . . . . . 11 adn.245-247
9a14-16. . . . . 11 adn.256-257

Categoriae transl. Guillelmi

1b25-27 . . . . . 11 adn.245-247
9a14-16. . . . . 11 adn.256-257

Analytica Posteriora transl. Iacobi Veneti (ed. L. Minio-Paluello, AL IV.1-4)

I 71a27-30 . . . . . 9 adn.74-75
71b5-8 . . . . . 9 adn.74-75
71b17-18 . . . . . 9 adn.488-489
72a29-30 . . . . . 11 adn.401
73b7 . . . . . 3 adn.354-355
II 98b17 . . . . . 11 adn.401
99b17 - 100b17 . . . . . 9 adn.145-146

Analytica Posteriora transl. Anonyma sive Iohannis (AL IV.1-4)

I 71a27-30 . . . . . 9 adn.74-75
71b5-8 . . . . . 9 adn.74-75
71b17-18 . . . . . 9 adn.488-489

Analytica Posteriora transl. Gerardi

I 71a27-30 . . . . . 9 adn.74-75
71b5-8 . . . . . 9 adn.74-75
71b17-18 . . . . . 9 adn.488-489

Analytica Posteriora rec. Guillelmi (ed. B.G. Dod, AL IV.1-4)

I 71a27-30 . . . . . 9 adn.74-75
71b5-8 . . . . . 9 adn.74-75
71b17-18 . . . . . 9 adn.488-489

Topica transl. Anonyma

I 101b17-18 . . . . . 11 adn.259-261

Topica transl. Boethii (ed. L. Minio-Paluello, AL V.1-3)

I 101b17-18 . . . . . 11 adn.259-261
102b6-7 . . . . . 11 adn.252-253
II 113a29-30 . . . . . 4 adn.44-45
IV 120b34-35 . . . . . 11 adn.252-253
124a6-7 . . . . . 3 adn.199-200

De sophisticis elenchis transl. Boethii (AL VI)

171a9 . . . . . 3 adn.126
178a37 . . . . . 3 adn.126

Physica

I 187a12 - 188a18 . . . . . 10 adn.488-490
II 193b35 - 194a1 . . . . . 3 adn.291-293
194b8-9 . . . . . 2 adn.34-35
199a30-32 . . . . . 2 adn.34-35
III 207a13-14 . . . . . 4 adn.152-154
VIII 267b6-9 . . . . . 6 adn.427-430

Physica transl. Iacobi Veneti sive Vetus (ed. F. Bossier et J. Brams, AL VII.1.2)

I 187a27-30 . . . . . 3 adn.381-384
191a12 . . . . . 3 adn.354-355
II 192b21-23 . . . . . 6 adn.79-81
193b35 . . . . . 3 adn.110-111
II 194b26 . . . . . 3 adn.120-121
195b1-6 . . . . . 10 adn.390-394
198a24-27 . . . . . 10 adn.102-104
III 201a19 . . . . . 1 adn.132-133
203b30 . . . . . 8 adn.46-47
206a30 . . . . . 3 adn.354-355
207a8-10 . . . . . 8 adn.276-278
207a13-14 . . . . . 4 adn.151-152
IV 209a26-29 . . . . . 4 adn.339-341
211a12-13 . . . . . 1 adn.219-221
211a14-17 . . . . . 4 adn.339-341
213a29 . . . . . 5 adn.123-124
214a12 . . . . . 3 adn.354-355
214b14 . . . . . 6 adn.214
220b15-221a6 . . . . . 9 adn.539-544
V 224b30-31 . . . . . 3 adn.199-200
226b23-25 . . . . . 5 adn.215-217
VI 234b10-20 . . . . . 3 adn.40-41
VII 246b28-29 . . . . . 4 adn.152-154
VIII 250b24-26 . . . . . 5 adn.134-139
256b13-24 . . . . . 5 adn.95-101
256b24-27 . . . . . 5 adn.134-139
257a30-31 . . . . . 6 adn.65-66
257a31 . . . . . 11 adn.235-236
257b12-13 . . . . . 3 adn.34-36
259b28-31 . . . . . 6 adn.93-95
267b7-9 . . . . . 4 adn.77-79

Physica transl. Guillelmi sive Nova (in ed. Leon., tom. II)

I 187a27-30 . . . . . 3 adn.381-384
II 192b21-23 . . . . . 6 adn.79-81
193b35 . . . . . 3 adn.110-111
194b26 . . . . . 3 adn.120-121
195b1-6 . . . . . 10 adn.390-394
198a24-27 . . . . . 10 adn.102-104
III 203b30 . . . . . 8 adn.46-47
207a8-10 . . . . . 8 adn.276-278
207a13-14 . . . . . 4 adn.151-152
IV 209a26-29 . . . . . 4 adn.339-341
211a12-13 . . . . . 1 adn.219-221
211a14-17 . . . . . 4 adn.339-341
213a29 . . . . . 5 adn.123-124
214b14 . . . . . 6 adn.214
220b15-221a6 . . . . . 9 adn.539-544
V 226b23-25 . . . . . 5 adn.215-217
VI 234b10-20 . . . . . 3 adn.40-41
VII 246b28-29 . . . . . 4 adn.152-154
VIII 250b24-26 . . . . . 5 adn.134-139
256b13-24 . . . . . 5 adn.95-101
256b24-27 . . . . . 5 adn.134-139
257a30-31 . . . . . 6 adn.65-66
257a31 . . . . . 11 adn.235-236
257b12-13 . . . . . 3 adn.34-36
259b28-31 . . . . . 6 adn.93-95
267b7-9 . . . . . 4 adn.77-79

Physica transl. Arabico-latina (Venetiis 1562, tom. IV)

VI 234b10-20 . . . . . 3 adn.40-41

De caelo

I 276a18-b25 . . . . . 9 adn.190-192
277b27-278b8 . . . . . 9 adn.190-192

De caelo transl. arabico-latina Gerardi Cremonensis (ed. I. Opelt in ALBERTVS MAGNVS *In De caelo*, ed. Coloniensis t.V-1)

I 268b14-16 . . . . . 6 adn.79-81
271a33 . . . . . 4 adn.6-7
II 284a16-17 . . . . . 6 adn.88-89
285a29-30 . . . . . 6 adn.176-177
286a17-18 . . . . . 6 adn.58-59
287a32-34 . . . . . 5 adn.217-222
288b14 . . . . . 2 adn.48-49
291b13-14 . . . . . 4 adn.6-7
292a18-21 . . . . . 6 adn.176-177
292b17-19 . . . . . 6 adn.30-32
III 299a6-11 . . . . . 8 adn.448

De caelo transl. Guillelmi sive Nova (textus accomodatus in ed. Leon., t.III)

I 268b14-16 . . . . . 6 adn.79-81
271a33 . . . . . 4 adn.6-7
II 284a16-17 . . . . . 6 adn.88-89
285a29-30 . . . . . 6 adn.176-177
286a17-18 . . . . . 6 adn.58-59
287a32-34 . . . . . 5 adn.217-222
291b13-14 . . . . . 4 adn.6-7
292a18-21 . . . . . 6 adn.176-177
292b17-19 . . . . . 6 adn.30-32
III 299a6-11 . . . . . 8 adn.448

De generatione et corruptione transl. Vetus (ed. J. Judycka, AL IX.1)

I 314b1-4 . . . . . 3 adn.386-387
318a23-25 . . . . . 3 adn.391-392
318b32-33 . . . . . 7 adn.28
320b17-19 . . . . . 2 adn.165-166
322b22-24 . . . . . 2 adn.250-252
323a28-30 . . . . . 2 adn.250-252
II 331a7-332a2 . . . . . 3 adn.147-150
335a30-b6 . . . . . 3 adn.639-643
335b29-31 . . . . . 1 adn.133-134
335b35 . . . . . 1 adn.133-134
336a27-28 . . . . . 10 adn.124

De generatione et corruptione transl. Nova (textus accommodatus in ed. Leon., t.III)

I 318b32-33 . . . . . 7 adn.28
323a28-30 . . . . . 2 adn.250-252
II 331a7-332a2 . . . . . 3 adn.147-150
335a30-b6 . . . . . 3 adn.639-643

Meteora ab Henrico Aristippo transl. (Ms. Vat. Urb. lat.206)

IV 389b31-390a2 . . . . . 2 adn.263-269

De anima

I 403a8-10 . . . . . 10 adn.406-408
408b18-19 . . . . . 2 adn.414
411b5-6 . . . . . 9 adn.326
II 412a6-10 . . . . . 2 adn.34-35
412a16-22 . . . . . 2 adn.34-35
412b17-25 . . . . . 2 adn.263-269
413a8-9 . . . . . 2 adn.255-256
III 429a18-22 . . . . . 8 adn.496-499
429a18-27 . . . . . 10 adn.409-410
429a18-b5 . . . . . 11 adn.91-93
429a24-27 . . . . . 2 adn.175-176
430a13-15 . . . . . 10 adn.198-200, 277-278
430a14-15 . . . . . 10 adn.24-26
430a15 . . . . . 10 adn.280-281
430a15-17 . . . . . 2 adn.211
430a17-18 . . . . . 11 adn.91-93
430a17-25 . . . . . 10 adn.409-410
434b3-8 . . . . . 6 adn.247-250

De anima transl. Iacobi sive Vetus (ed. R.-A. Gauthier in ANONYMI, MAGISTRI ARTIVM *Lectura in librum de anima...*)

I 402a24 . . . . . 3 adn.354-355
403b24 . . . . . 5 adn.124-125
404b1-5 . . . . . 5 adn.134-139
404b11-15 . . . . . 8 adn.494-496
404b16-18 . . . . . 8 adn.492-494
404b30 . . . . . 5 adn.124-125
405a13-19 . . . . . 5 adn.134-139
405b19-23 . . . . . 5 adn.134-139
406a30-b1 . . . . . 4 adn.44-45
408b18-19 . . . . . 10 adn.409-410
408b24-25 . . . . . 10 adn.409-410
408b29 . . . . . 10 adn.348-349
409a3-5 . . . . . 8 adn.448
410a14 . . . . . 3 adn.354-355
411b6-8 . . . . . 3 adn.209-211
411b6-9 . . . . . 6 adn.163-164
411b6-27 . . . . . 3 adn.263-264
411b19-20 . . . . . 4 adn.147
II 412a27-28 . . . . . 3 adn.10-12
412b4-5 . . . . . 3 adn.10-12
412b5 . . . . . 9 adn.369-370
412b17-25 . . . . . 2 adn.263-269
413a4-7 . . . . . 2 adn.87-89
413a7 . . . . . 11 adn.91-93
413a8-9 . . . . . 2 adn.256-257
413a9 . . . . . 6 adn.244-247
413a22-25 . . . . . 5 adn.34-35
413b27-29 . . . . . 3 adn.252-254
414a25-27 . . . . . 1 adn.336
414b28-31 . . . . . 3 adn.419-430

(De anima)

II 415b13 . . . . . 1 adn.236
416b13 . . . . . 3 adn.354-355
417a2-9 . . . . . 9 adn.207-208
418a8-25 . . . . . 10 adn.535-537
424a6-7 . . . . . 3 adn.199-200
III 426a15-16 . . . . . 8 adn.499-500
427a21-26 . . . . . 10 adn.488-490
428b16-30 . . . . . 10 adn.535-537
429a10-11 . . . . . 9 adn.319-322
429a11-12 . . . . . 9 adn.327-329
429a13-b5 . . . . . 9 adn.199-201
429a15-b5 . . . . . 9 adn.408-411
429a18-19 . . . . . 5 adn.134-139
429a23 . . . . . 9 adn.335-336
429a24-25 . . . . . 9 adn.290-292
429a24-27 . . . . . 2 adn.12-13; 5 adn.231-233; 9 adn.495-504
429a24-b5 . . . . . 2 adn.87-89
429b3-4 . . . . . 10 adn.42-44
430a3-4 . . . . . 1 adn.250-251; 8 adn.502-503
430a10-17 . . . . . 9 adn.225-231; 10 adn.538-541
430a12-13 . . . . . 10 adn.99-101
430a13-15 . . . . . 10 adn.168-169, 198-200
430a14-15 . . . . . 10 adn.24-26
430a15 . . . . . 10 adn.5-6
430a17 . . . . . 10 adn.11-12
430a19-20 . . . . . 8 adn.502-503; 10 adn.369-370
430a20-21 . . . . . 10 adn.386-388
430a22 . . . . . 10 adn.18-20
430a22-23 . . . . . 10 adn.398-399
430a23 . . . . . 10 adn.404-406
430a26-28 . . . . . 9 adn.419-423
430b28 . . . . . 11 adn.57-59
431a14-17 . . . . . 2 adn.209-211
431b29 . . . . . 1 adn.241-243
432b21-22 . . . . . 4 adn.6-7; 5 adn.15-16
434a31 . . . . . 4 adn.6-7
434b8-11 . . . . . 7 adn.84-86

De anima transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier in S. THOMAE DE AQVINO *Sententia libri De anima...*)

I 403b24 . . . . . 5 adn.124-125
404b1-5 . . . . . 5 adn.134-139
404b11-15 . . . . . 8 adn.494-496
404b16-18 . . . . . 8 adn.492-494
404b30 . . . . . 5 adn.124-125
405a13-19 . . . . . 5 adn.134-139
405b19-23 . . . . . 5 adn.134-139
406a30-b1 . . . . . 4 adn.44-45
408b18-19 . . . . . 10 adn.409-410
408b24-25 . . . . . 10 adn.409-410
408b29 . . . . . 10 adn.348-349
409a3-5 . . . . . 8 adn.448
411b6-8 . . . . . 3 adn.209-211
411b6-9 . . . . . 6 adn.163-164
411b6-27 . . . . . 3 adn.263-264
411b19-20 . . . . . 4 adn.147
II 412a27-28 . . . . . 3 adn.10-12
412b4-5 . . . . . 3 adn.10-12
412b5 . . . . . 9 adn.369-370
412b17-25 . . . . . 2 adn.263-269
413a4-7 . . . . . 2 adn.87-89
413a7 . . . . . 11 adn.91-93
413a8-9 . . . . . 2 adn.256-257
413a9 . . . . . 6 adn.244-247
413a22-25 . . . . . 5 adn.34-35
413b27-29 . . . . . 3 adn.252-254
414a25-27 . . . . . 1 adn.336
414b28-31 . . . . . 3 adn.419-430
415b13 . . . . . 1 adn.236
417a2-9 . . . . . 9 adn.207-208
418a8-25 . . . . . 10 adn.535-537
424a6-7 . . . . . 3 adn.199-200
III 426a15-16 . . . . . 8 adn.499-500
427a21-26 . . . . . 10 adn.488-490
428b16-30 . . . . . 10 adn.535-537
429a10-11 . . . . . 9 adn.319-322
429a11-12 . . . . . 9 adn.327-329
429a13-b5 . . . . . 9 adn.199-201
429a15-b5 . . . . . 9 adn.408-411
429a18-19 . . . . . 5 adn.134-139
429a23 . . . . . 9 adn.335-336
429a24-25 . . . . . 9 adn.290-292
429a24-27 . . . . . 2 adn.12-13; 5 adn.231-233; 9 adn.495-504
429a24-b5 . . . . . 2 adn.87-89
429b3-4 . . . . . 10 adn.42-44
430a3-4 . . . . . 1 adn.250-251; 8 adn.502-503
430a10-17 . . . . . 9 adn.225-231; 10 adn.538-541
430a12-13 . . . . . 10 adn.99-101
430a13-15 . . . . . 10 adn.168-169, 198-200
430a14-15 . . . . . 10 adn.24-26
430a15 . . . . . 10 adn.5-6
430a17 . . . . . 10 adn.11-12
430a19-20 . . . . . 8 adn.502-503; 10 adn.369-370
430a20-21 . . . . . 10 adn.386-388
430a22 . . . . . 10 adn.18-20
430a22-23 . . . . . 10 adn.398-399
430a23 . . . . . 10 adn.404-406
430a26-28 . . . . . 9 adn.419-423
430b28 . . . . . 11 adn.57-59
431a14-17 . . . . . 2 adn.209-211
431b29 . . . . . 1 adn.241-243
432b21-22 . . . . . 5 adn.15-16
434b8-11 . . . . . 7 adn.84-86

De anima transl. arabico-latina a Mich. Scoto facta (ed. Crawford in AVERR. *In De anima...*)

II (412a20) 2 adn.143-144
III text.20 . . . . . 10 adn.16-22
text.45 . . . . . 4 adn.6-7
text.60 . . . . . 4 adn.6-7
text. 4 (429a18-21) 9 adn.304-305

Parva naturalia

De memoria et reminiscentia transl. Guillelmi sive Nova (ed. R.-A. Gauthier in S. Thomae de Aqvino *Sententia libri De sensu et sensato...*)

449b24-25 ..... 11 adn.185-187

De somno et uigilia liber I, transl. Vetus/transl. Guillelmi (ed. H.J. Drossaart-Lulofs)

454a8 ..... 2 adn.8-10

De Animalibvs

De partibus animalium seu *De animalibus lib.XI* a Michaele Scoto transl.; a Guillelmo transl.

640b32-641a5 ..... 2 adn.263-269
665a11 ..... 3 adn.468
666a11-13 ..... 3 adn.247

De motu animalium transl. Guillelmi (ed. Torraca)

703a4 ..... 3 adn.468
703a4-b2 ..... 3 adn.248
703a7-18 ..... 3 adn.513-515
703a14 ..... 3 adn.247
703a36-37 ..... 4 adn.3-6

XVI De animalibus seu *De generatione animalium lib. II*

736b27-28 ..... 2 adn.66-69

De generatione animalium a Michaele Scoto transl. (ed. Aafke M.I. Van Oppenraaij, ASL 5)

II 733b26-30 ..... 3 adn.550-552
734a3-4 ..... 2 adn.250-252
736a32-b1 ..... 3 adn.103-105
736b27-28 ..... 2 adn.414
743b25-26 ..... 3 adn.468

De generatione animalium transl. Guillelmi de Moerbeke (ed. H.J. Drossaart-Lulofs, AL XVII.2.V)

II 733b26-30 ..... 3 adn.550-552
736a32-b1 ..... 3 adn.103-105
736b27-28 ..... 2 adn.414
743b25-26 ..... 3 adn.468

Metaphysica

I 983a24-985b22 ..... 10 adn.488-490
987a29-b1 ..... 10 adn.506-507
987a31-34 ..... 10 adn.490-494
987b1-14 ..... 5 adn.144-149; 9 adn.446-469
987b1-18 ..... 9 adn.222-224
987b9-14 ..... 10 adn.524-527
987b14-18 ..... 3 adn.291-293
987b21 ..... 10 adn.524-527
988a18-b21 ..... 4 adn.376-379
I 988b24-25 ..... 4 adn.380
990b28 ..... 10 adn.524-527
990b30 - 991a3 ..... 10 adn.524-527
991a14 ..... 10 adn.524-527
991b5 ..... 10 adn.524-527
II 1 adn.16-21
III 997b3-5 ..... 5 adn.144-149
997b8-9 ..... 5 adn.140-143
IV 1009a6-1011a2 ..... 10 adn.488-490
1009a38-1010a15 ..... 10 adn.506-507
VII 1030a13 ..... 10 adn.524-527
1031b18 ..... 10 adn.524-527
1037b18 ..... 10 adn.524-527
1038a13-14 ..... 11 adn.333-340
1039a24-28 ..... 5 adn.144-149
1039a24-33 ..... 9 adn.222-224, 446-469
1040a27 ..... 10 adn.524-527
VIII 1045b8 ..... 10 adn.524-527
1045b18 ..... 10 adn.524-527
IX 1049b4-1051a3 ..... 10 adn.390
XII 1073a14-b17 ..... 5 adn.149-167
1074a31-35 ..... 9 adn.190-192
1075b19-20 ..... 10 adn.524-527
XIII 1079a25 ..... 10 adn.524-527
1079b18 ..... 10 adn.524-527

Metaphysica transl. Iacobi sive Vetustissima (ed. G. Vuillemin-Diem, AL XXV.1-1a)

I 981a16-17 ..... 5 adn.63-64
984a12-16 ..... 5 adn.134-139
987a29-b1 ..... 10 adn.504-506
987a29-b18 ..... 9 adn.343-346
987b1-7 ..... 10 adn.502-504
987b1-14 ..... 9 adn.446-469
987b7-14 ..... 10 adn.508-510
987b7-18 ..... 3 adn.287-290
988b24-25 ..... 4 adn.139-142
989a30-b24 (praesertim 989b15-20). 5 adn.134-139
II 993b9-10 ..... 10 adn.472-474
993b24-26 ..... 1 adn.201-202
994b26 ..... 1 adn.17-18
III 998a13-14 ..... 3 adn.581-584
999a12-13 ..... 8 adn.165-167
VII 1039a24-33 ..... 9 adn.446-469

Metaphysica transl. Composita sive Vetus (ed. G. Vuillemin-Diem, AL XXV.1-1a)

I 981a16-17 ..... 5 adn.63-64
984a12-16 ..... 5 adn.134-139
987a29-b1 ..... 10 adn.504-506
987a29-b18 ..... 9 adn.343-346
987b1-7 ..... 10 adn.502-504
987b1-14 ..... 9 adn.446-469
987b7-14 ..... 10 adn.508-510
987b7-18 ..... 3 adn.287-290
988b24-25 ..... 4 adn.139-142
989a30-b24 (praesertim 989b15-20). 5 adn.134-139

(Metaphysica)

II 993b9-10 . . . . . 10 adn.472-474
994b26 . . . . . 1 adn.17-18
III 998a13-14 . . . . . 3 adn.581-584
999a12-13 . . . . . 8 adn.165-167
VII 1039a24-33 . . . . . 9 adn.444-469

Metaphysica transl. Anon. sive Media (ed. G. Vuillemin-Diem, AL XXV.2)

I 981a16-17 . . . . . 5 adn.63-64
984a12-16 . . . . . 5 adn.134-139
987a29-b1 . . . . . 10 adn.504-506
987a29-b18 . . . . . 9 adn.343-346
987b1-7 . . . . . 10 adn.502-504
987b1-14 . . . . . 9 adn.446-469
987b7-14 . . . . . 10 adn.508-510
987b7-18 . . . . . 3 adn.287-290
988b24-25 . . . . . 4 adn.139-142
989a30-b24 (praesertim 989b15-20) . 5 adn.134-139
II 993b9-10 . . . . . 10 adn.472-474
993b24-26 . . . . . 1 adn.201-202
994b26 . . . . . 1 adn.17-18
III 998a13-14 . . . . . 3 adn.581-584
999a12-13 . . . . . 8 adn.165-167
IV 1005a20 - 1009a38 . . . . . 9 adn.145-146
1009a6-15 . . . . . 10 adn.490-494
1009a38-b12 . . . . . 10 adn.494-499
1009b12 - 1010a15 . . . . . 10 adn.532-534
1010a7-15 . . . . . 10 adn.490-494
V 1024b9-12 . . . . . 8 adn.221-225
1025a15 . . . . . 11 adn.252-253
VII 1029a20-26 . . . . . 1 adn.298-299
1030a18-20 . . . . . 11 adn.245-247
1034b20-22 . . . . . 3 adn.119-120
1035b27-33 . . . . . 9 adn.272-277
1035b28-31 . . . . . 9 adn.24-28
1037b10-27 . . . . . 3 adn.342
1037b13-21 . . . . . 3 adn.339-342
1039a24-33 . . . . . 9 adn.446-469
1039a25-33 . . . . . 5 adn.321-324
1040a8-9 . . . . . 5 adn.321-324
1040b13-14 . . . . . 4 adn.147
VIII 1042a26-27 . . . . . 3 adn.385-386
1043a2-7 . . . . . 3 adn.21-30
1043a19-21 . . . . . 1 adn.196-198
1043b30-32 . . . . . 1 adn.196-198
1043b33-1044a2 . . . . . 1 adn.545-548
1043b36-1044a2 . . . . . 8 adn.254-256
1045a8-10 . . . . . 3 adn.82-84
1045a14 . . . . . 3 adn.342
1045a36-b5 . . . . . 1 adn.27-30
1045a36-b7 . . . . . 9 adn.7-8
IX 1049b10-13 . . . . . 1 adn.302-306
1049b10-1050a3 . . . . . 10 adn.388-389
1049b17-19 . . . . . 1 adn.302-306
1049b24-25 . . . . . 1 adn.302-306; 10 adn.23-24
1050a2-3 . . . . . 1 adn.302-306
IX 1050a34-b1 . . . . . 4 adn.290-291
X 1052b18-20 . . . . . 1 adn.201-202
1054b28 . . . . . 8 adn.221-225
1057a19-20 . . . . . 3 adn.199-200
1057a21-22 . . . . . 5 adn.215-217
1058b28-29 . . . . . 2 adn.107-109
1058b36-1059a1 . . . . . 2 adn.107-109
XII (Λ) 1072a3-4 . . . . . 10 adn.390
1073a28-b1 . . . . . 5 adn.178-186
1074a33-34 . . . . . 8 adn.24-26
1075a3-5 . . . . . 8 adn.502-503
1075a11-15 . . . . . 8 adn.236-240

Metaphysica transl. Arabo-latina Michaelis Scoti (lib.II, ed. Darms; Opera Omnia t.VIII, Venetiis 1562)

II 993b9-10 . . . . . 10 adn.472-474
993b24-26 . . . . . 1 adn.201-202
994b5-6 . . . . . 3 adn.391-392
994b26 . . . . . 1 adn.17-18
IV 1003b22-25 . . . . . 3 adn.233-234
VII 1028a18-20 . . . . . 11 adn.252-253
1035b24-25 . . . . . 2 adn.263-269
1037b10-27 . . . . . 3 adn.342
X 1054a18-19 . . . . . 3 adn.233-234

Metaphysica transl. Guillelmi sive Nova (ed. G. Vuillemin-Diem, AL XXV.3.2)

I 981a16-17 . . . . . 5 adn.63-64
984a12-16 . . . . . 5 adn.134-139
987a29-b1 . . . . . 10 adn.504-506
987a29-b18 . . . . . 9 adn.343-346
987b1-7 . . . . . 10 adn.502-504
987b1-14 . . . . . 9 adn.446-469
987b7-14 . . . . . 10 adn.508-510
987b7-18 . . . . . 3 adn.287-290
988b24-25 . . . . . 4 adn.139-142
989a30-b24 (praesertim 989b15-20). 5 adn.134-139
II 993b9-10 . . . . . 10 adn.472-474
993b24-26 . . . . . 1 adn.201-202
994b26 . . . . . 1 adn.17-18
III 998a13-14 . . . . . 3 adn.581-584
999a12-13 . . . . . 8 adn.165-167
IV 1005a20 - 1009a38 . . . . . 9 adn.145-146
1009a6-15 . . . . . 10 adn.490-494
1009a38-b12 . . . . . 10 adn.494-499
1009b12 - 1010a15 . . . . . 10 adn.532-534
1010a7-15 . . . . . 10 adn.490-494
V 1024b9-12 . . . . . 8 adn.221-225
VII 1029a20-26 . . . . . 1 adn.298-299
1030a18-20 . . . . . 11 adn.245-247
1034b20-22 . . . . . 3 adn.119-120
1035b27-33 . . . . . 9 adn.272-277
1035b28-31 . . . . . 9 adn.24-28
1037b13-21 . . . . . 3 adn.339-342
1039a24-33 . . . . . 9 adn.446-469
1039a25-33 . . . . . 5 adn.321-324
1040a8-9 . . . . . 5 adn.321-324
1040b13-14 . . . . . 4 adn.147

VIII 1042a26-27 . . . . . 3 adn.385-386
1043a2-7 . . . . . 3 adn.21-30
1043a19-21 . . . . . 1 adn.196-198
1043b30-32 . . . . . 1 adn.196-198
1043b33-1044a2 . . . . . 1 adn.545-548
1043b36 - 1044a2 . . . . . 8 adn.254-256
1045a8-10 . . . . . 3 adn.82-84
1045a14 . . . . . 3 adn.342
1045a36-b5 . . . . . 1 adn.27-30
1045a36-b7 . . . . . 9 adn.7-8
IX 1049b10-13 . . . . . 1 adn.302-306
1049b10 - 1050a3 . . . . . 10 adn.388-389
1049b17-19 . . . . . 1 adn.302-306
1049b24-25 . . . . . 1 adn.302-306; 10 adn.23-24
1050a2-3 . . . . . 1 adn.302-306
1050a34-b1 . . . . . 4 adn.290-291
X 1052b18-20 . . . . . 1 adn.201-202
1054b28 . . . . . 8 adn.221-225
1057a19-20 . . . . . 3 adn.199-200
1057a21-22 . . . . . 5 adn.215-217
1058b28-29 . . . . . 2 adn.107-109
1058b36-1059a1 . . . . . 2 adn.107-109
XII (Λ) 1072a3-4 . . . . . 10 adn.390
1073a28-b1 . . . . . 5 adn.178-186
1074a33-34 . . . . . 8 adn.24-26
1075a3-5 . . . . . 8 adn.502-503
1075a11-15 . . . . . 8 adn.236-240

Ethica Nicomachea

I 1096a22-23 . . . . . 3 adn.294-296

Ethica Nicomachea transl. Vetus (AL XXVI, fasc.2)

II 1107a31 . . . . . 5 adn.63-64
III 1110b6-7 . . . . . 5 adn.63-64
1111a23-24 . . . . . 5 adn.63-64

Ethica Nicomachea transl. Roberti Lincolniensis Pura (ed. R.-A. Gauthier, AL XXVI.1-3 fasc.3)

II 1107a31 . . . . . 5 adn.63-64
III 1110b6-7 . . . . . 5 adn.63-64
1111a23-24 . . . . . 5 adn.63-64
VI 1141b16 . . . . . 5 adn.63-64
X 1177a12-b4 . . . . . 9 adn.283-285; 10 adn.302-305

Ethica Nicomachea transl. Roberti Lincolniensis Recognita (ed. R.-A. Gauthier, AL XXVI.1-3 fasc.4)

II 1107a31 . . . . . 5 adn.63-64
III 1110b6-7 . . . . . 5 adn.63-64
1111a23-24 . . . . . 5 adn.63-64
VI 1141b16 . . . . . 5 adn.63-64
X 1177a12-b4 . . . . . 9 adn.283-285; 10 adn.302-305

Politica transl. Vetus 'Imperfecta' (ed. P. Michaud-Quantin, AL XXIX.1)

II 1269a11-12 . . . . . 5 adn.63-64

Politica a Guillelmo transl. (ed. Leon., t.XLVIII; ed. F. Susemihl, *Aristotelis Politicorum Libri octo cum vetusta Translatione Guillelmi de Moerbeke*, in Aedibus B.G. Teubneri, 1872)

I 1253a20-21 . . . . . 2 adn.263-269
II 1269a11-12 . . . . . 5 adn.63-64
III 1276a34-b15 . . . . . 9 adn.530-538
IV 1294b17 . . . . . 3 adn.199-200

ARISTOTELES, Ps.-

De mineralibus : 2 adn.284

AVERROES

Commentarium magnum in Aristotelis Physica a Michaele Scoto transl. (ed. Ven. 1562 t.IV)

I comm. 1 . . . . . 1 adn.140-142
comm. 24 . . . . . 6 adn.276-278
comm. 92 . . . . . 6 adn.276-278
II comm. 22 . . . . . 6 adn.276-278
comm. 26 . . . . . 2 adn.34-35
IV comm. 81 . . . . . 2 adn.34-35
comm.101 . . . . . 9 adn.539-544

Commentarium magnum in Aristotelis De anima libros a Michaele Scoto transl. (ed. F.S. Crawford)

I 7 . . . . . 3 adn.252-254
12 *in fine* 10 adn.406-408
53 . . . . . 4 adn.60-64
90 . . . . . 3 adn.211-212, 252-254; 9 adn.326
94 . . . . . 4 adn.66-71
II 8 . . . . . 2 adn.263-269
9 . . . . . 2 adn.263-269
III passim 9 adn.491-495; 10 adn.196-198
4 . . . . . 9 adn.304-305; 491-495
5 passim 2 adn.112-114, 120-122, 186-188, 189-190, 190-192, 195-200, 211; 9 adn.41-48, 56-57, 190-192, 231-235, 235-236, 379-385, 491-495; 10 adn.196-198, 274-275
14 . . . . . 1 adn.405-408
18 . . . . . 10 adn.196-198, 260
19 . . . . . 8 adn.502-503; 10 adn.196-198
20 . . . . . 10 adn.16-22, 196-198, 364-370
21 . . . . . 9 adn.423-424
26 . . . . . 9 adn.423-424
27 . . . . . 9 adn.423-424
30 . . . . . 2 adn.211
33 . . . . . 9 adn.423-424
36 . . . . . 2 adn.112-114; 9 adn.231-235, 423-424; 10 adn.196-198, 260, 268-270, 274-275

Compendium libri Aristotelis De memoria et reminiscentia Versio Parisina et Vulgata (ed. A.L. Shields) : 11 adn.185-187

In De generat. et corrupt. Michaele Scoto transl. (ed. Fobes)

I in 322b22-24 ..... 2 adn.250-252

Commentarium magnum in Aristotelis Metaphysica a Michaele Scoto transl. (ed. Ven.1562 t.VIII; in lib.II ed. G. Darms)

I 17 ..... 3 adn.131-134
IV 3 ..... 3 adn.233-234
VII 31 ..... 6 adn.375-380
35 ..... 2 adn.263-269
VIII 5 ..... 11 adn.333-340
16 ..... 2 adn.59-61
X 26 ..... 2 adn.109-110
XI 25 ..... 6 adn.108-109
36 ..... 6 adn.366-369
37 ..... 6 adn.366-369
38 ..... 6 adn.366-369
41 ..... 6 adn.366-369
44 ..... 6 adn.366-369
48 ..... 6 adn.100-102
XII 36 ..... 1 adn.107-109

Sermo De substantia orbis (ed. Ven.1562 t.IX)

c.1 ..... 3 adn.138-140; 6 adn.345-347, 354-357
c.2 ..... 6 adn.117-119; 7 adn.40-41

AVGVSTINVS HIPPONENSIS

Confesionum libri tredecim (ed. L. Verheijen, CCSL t.27)

XII c. 7 n. 7 ..... 1 adn.278-281; 8 adn.177-179
c. 8 n. 8 ..... 1 adn.292-297
c.17 n.25 ..... 1 adn.22-24
XIII c.28 n.43 ..... 5 adn.199-200

Contra Epistolam (Manichaei) quam uocant fundamenti (PL 42)

c.16 ..... 2 adn.85-87

De ciuitate Dei (ed. B. Dombart et A. Kalb, CCSL t.47-48)

VIII c. 3 ..... 10 adn.500, 502-504
c. 4 ..... 10 adn.500
c. 7 ..... 10 adn.488-490
c. 8 in fine 3 adn.294-296
c.16 ..... 7 adn.3-5
IX c. 8 in initio 7 adn.3-5
c.10 ..... 7 adn.89-92
XIII c.16 n.1 ..... 1 adn.149-150, 616-618
c.16 n.2 ..... 1 adn.616-618; 6 adn.176-177
XVIII c.41 n.2 ..... 6 adn.173-176
XXI c.10 n.1 ..... 1 adn.159-161, 627-628; 7 adn.89-92, 92-99
XXII c.26 ..... 1 adn.149-150, 616-618

De diuersis quaestionibus octoginta tribus (ed. A. Mutzenbecher, CCSL t.44-A)

q. 9 ..... 10 adn.50-55, 56-60, 506-507
q.46 ..... 10 adn.516-518, 518-524

De diuinatione daemonum (ed. J. Zycha, CSEL t.41)

c.3 n.7 ..... 7 adn.8-10

De Genesi ad litteram libri duodecim (ed. J. Zycha, CSEL t.28-1)

I c. 1 n. 2 ..... 1 adn.449-458
c. 1 n. 3 ..... 1 adn.449-458, 456
c. 2 n. 2 ..... 1 adn.460-463
c. 2 n. 3 ..... 1 adn.460-463
c.14 n.28 ..... 1 adn.297-298
c.16 n.31 ..... 9 adn.551-552
II c.18 n.38 .... 6 adn.184-185, 260-266, 267-268
III c. 5 n. 7 ..... 3 adn.62-65
c. 7 n.10 ..... 7 adn.19-21
c.10 n.14 ..... 7 adn.3-5
IV c.34 n.54 ..... 9 adn.551-552
VII 1 adn.16-21
c. 6 n. 9 ..... 1 adn.111-116, 595
c.7-9 n.10-13 ..... 1 adn.596
c.15 n.21 ..... 7 adn.36-38
c.19 n.25 .... 3 adn.62-65, 66-69; 7 adn.36-38
VIII c.22 n.43 ..... 5 adn.277-279
XI c.13 n.17 ..... 7 adn.89-92
c.15 n.19 ..... 8 adn.372
XII c.35 n.68 ..... 2 adn.362-366

De Haeresibus lib. unic. (edd R. Vander Plaetse et C. Beukers, CCSL t.46)

c.46 n.7 ..... 5 adn.125-128
c.50 ..... 5 adn.128-131

De immortalitate animae (ed. W. Hörmann, CSEL t.89)

c.16 n.25 ..... 2 adn.85-87

De libero arbitrio (ed. W.M. Green, CCSL t.29)

II c. 8 n.20 ..... 10 adn.109-111
c. 9 n.27 ..... 10 adn.117-120
c.17 n.45 ..... 3 adn.126
III c.11 n.32 ..... 2 adn.75-76

De Magistro (ed. Kl.D. Daur, CCSL 29)

c.12 n.40 ..... 9 adn.71-74

De musica (PL 32)

VI c.8 n.21 ..... 9 adn.125-127

De quantitate animae (ed. W. Hörmann, CSEL t.89)

c. 5 n. 7 ..... 4 adn.33-35
c.20 n.34 ..... 9 adn.59
c.23 n.43 ..... 9 adn.551-552
c.33 n.69 ..... 9 adn.3-5, 340-342

De Trinitate (ed. W.J. Mountain, CCSL t.50-50A)

III c. 4 n. 9 ..... 6 adn.76-78
c. 8 n.13 ..... 6 adn.308-311
IV c.15 n.21 ..... 10 adn.69-80
c.16 n.21 ..... 10 adn.172-175
VI c. 6 n. 8 ..... 2 adn.85-87; 4 adn.158-160
IX c. 3 n. 3 ..... 9 adn.551-552
c. 4 n. 5 ..... 11 adn.3-7
c. 4 n. 7 ..... 11 adn.309-311
X c. 4 ..... 1 adn.255-256
c.11 n.18 ..... 11 adn.64-66
XII c.15 n.24 ..... 9 adn.59; 10 adn.180-185
XV c.22 n.43 ..... 11 adn.162-164

De uera Religione (ed. Kl.D. Daur, CCSL t.32)

c.29 n.52 ..... 6 adn.112-113
c.31-32 ..... 10 adn.88-92

Enarrationes in Psalmos (edd. E. Dekkers et J. Fraipont, CCSL t.38)

In Ps.11 ad u.1 ..... 10 adn.529-532

Enchiridion de fide, spe et caritate (ed. E. Evans, CCSL t.46)

c. 9 n.29 ..... 8 adn.3-5
c.15 n.58 ..... 6 adn.185, 409-414

Epistulae (CSEL t.44)

137 c.2 n. 5 ..... 4 adn.40-41
148 c.4 n.13 et n.14 ..... 5 adn.128-131

Soliloquiorum libri duo (ed. W. Hörmann, CSEL t.89)

I c.6 n.12 ..... 10 adn.338-344

Tractatus in Euangelium Iohannis (ed. R. Willems, CCSL t.36)

tr. 1 n.17 ..... 1 adn.107-109
tr.24 n. 1 ..... 2 adn.372-377

AVGVSTINVS, Ps.-

Liber De spiritu et anima (PL 40)

c.13 ..... 11 adn.8-10, 190-196
c.14 ..... 2 adn.44-46, 53-54; 3 adn.53-59
c.15 ..... 3 adn.62-65
c.18 ..... 4 adn.170-172
c.32 ..... 2 adn.54-56
c.48 ..... 3 adn.182-185

AVGVSTINVS, Ps.- (Ambrosiaster ?) (CSEL 50)

Liber De quaestionibus Veteris et Novi Testamenti

q.23 ..... 1 adn.34-38

AVGVSTINVS, Ps.-, vide VIGILIVS THAPSENSIS (?)

AVICEBRON

Fons uitae Ioh. Hispano et Dom. Gundissalino ex arabico ad latinum interpretibus (ed. Baeumker, BGPTM t.1/2)

I 5 ..... 1 adn.284-286
8 ..... 1 adn.557-560
9 ..... 1 adn.557-560
12 ..... 3 adn.309
15 ..... 1 adn.678-681
II 2 ..... 3 adn.302-317
4 ..... 3 adn.309
6 ..... 1 adn.560-564
14 ..... 3 adn.309
24 ..... 1 adn.284-286
III 24 ..... 1 adn.557-560
25 ..... 3 adn.309
38 ..... 3 adn.309
IV 1 ..... 1 adn.284-286
2 ..... 1 adn.284-286
3 ..... 1 adn.552-557; 3 adn.302-317, 309
4 ..... 1 adn.284-286
5 ..... 1 adn.284-286, 557-560; 3 adn.302-317
7 ..... 3 adn.309
V 12 ..... 1 adn.284-286
34 ..... 1 adn.552-557; 3 adn.302-317

AVICENNA

Liber De anima seu sextus de naturalibus (ed. S. Van Riet)

V c.5 ..... 10 adn.196-198
c.6 ..... 10 adn.309-311
c.7 ..... 3 adn.252-254; 10 adn.137-139; 11 adn.190-96, 196-199

Liber de Philosophia prima sive Scientia divina <= Metaphysica> (ed. S. Van Riet)

I c.6 ..... 9 adn.19-20
VIII c.6 ..... 1 adn.591-592; 11 adn.135-137
IX c.3 ..... 10 adn.196-198
c.4 ..... 1 adn.238-240; 10 adn.287-289

BASILIVS : 8 adn.112

Homiliae In Hexaemeron (ed. Amand de Mendieta et Rudberg; PG 29, 76AB)

III. 6 adn.172-173

BEDA VENERABILIS : 8 adn.112

Hexaemeron (ed. Ch.W. Jones, CCSL t.118-A)

I super c.1 u.20 . . . . . 7 adn.19-21

BERNARDVS, Sanctus

Sermones super Canticum (ed. J. Leclercq, tom. I)

5 n.6 . . . . . 5 adn.13-15
6 n.1 . . . . . 5 adn.13-15

BOETHIVS

De diuisionibus Lib. unic. (PL 64) : 8 adn.57-58

De hebdomadibus (ed. H.F. Stewart, E.K. Rand et S.J. Tester) : 1 adn.52-55, 166-169, 503-506

c.I. 9 adn.145-146

De Trinitate (ed. H.F. Stewart, E.K. Rand et S.J. Tester)

c.2 . . . . . 1 adn.4-5; 9 adn.114-115

In Categorias Aristotelis libri quatuor (PL 64)

I 1 adn.185-192; 9 adn.65-68
IV. 2 adn.112-114

In Ciceronis Topica (fragmenta edita ab Orelli-Baiter, *M. Tullii Ciceronis Opera*, tom. V pars I)

in 20, 76 . . . . . 9 adn.59

In Porphyrii Isagogen commentarium, ed. secunda (ed. S. Brandt, CSEL t.48-1)

I c.10. . . . . 3 adn.287-290
c.11. . . . . 3 adn.283-286, 287-290
II c. 5. . . . . 6 adn.176-177
c.11. . . . . 9 adn.468-469
III c. 4. . . . . 6 adn.176-177
IV c. 6. . . . . 6 adn.176-177
c. 7. . . . . 6 adn.176-177

Liber Contra Eutychen et Nestorium sive De duabus naturis (ed. H.F. Stewart, E.K. Rand et S.J. Tester)

c.1 . . . . . 2 adn.79-81
c.4 . . . . . 3 adn.233-234

Philosophiae consolatio (PL 63; L. Breler, CCSL t.94)

III Metr.XI 9 adn.59
Prosa 10 . . . . . 5 adn.253-254
V Metr.IV 10 adn.488-490
Prosa 4 . . . . . 9 adn.160-161

BONAVENTVRA, Sanctus : 8 adn.112

Super Sententiarum lib.I (ed. Quaracchi t.1)

I d.24 a.1 q.2 arg.1 . . . . . 3 adn.233-234
d.26 dubium 5. . . . . 9 adn.65-68
d.31 P.2 a.2 q.3 arg.1 . . . . . 3 adn.233-234

Super Sententiarum lib.II (ed. Quaracchi t.2)

II d. 3 P.1 a.1 q.1 arg.1. . . . . 1 adn.16-21
arg.2. . . . . 1 adn.132-139
conclusio. 1 adn.284-286
a.2 q.1 conclusio. 8 adn.185-186
d. 6 dubium 1 . . . . . 7 adn.18-19
d. 9 a.1 q.1 conclusio. 8 adn.185-186
d.13 a.3 q.2 opp.3 . . . . . 9 adn.65-68
d.14 P.1 a.3 q.2 sol. ad 4 . . . . . 6 adn.399-402
d.17 a.1 q.2 resp. 1 adn.132-139
conclusio 1 adn.557-560

Super Sententiarum lib.IV (ed. Quaracchi t.4)

IV d.12 P.1 a.1 q.1 arg.3 . . . . . 11 adn.252-253
d.17 P.1 a.1 q.1 contra 4 . . . . . 11 adn.252-253

BONIFACIVS, Papa (PL 65)

Epistula II : 8 adn.102-105

CALCIDIVS

Comment. in Timaeum (ed. Waszink)

c. 51 . . . . . 8 adn.494-496
c.135 . . . . . 7 adn.3-5

CICERO

Tusculanae Disputationes

I c.24 n.57 . . . . . 9 adn.59
n.58 . . . . . 9 adn.59

Concilii Ancyrensis (uel Anquirensis) documenta in Decretum Gratiani (ed. Friedberg, tom. I)

II[a] Pars causa XXVI q.5 c.12 § 1 . . . . . 2 adn.94-96

CORRENS P. : 1 adn.631-632

COSTA BEN LVCA

De differentia animae et spiritus interprete Iohanne Hispalensi (ed. C.S. Barach)

c.4 . . . . . 3 adn.77-79

COUESNONGLE, V. de

"La causalité du maximum"... : 1 adn.201-202

CYPRIANVS

Epistola ad Magnum (PL 3, 1190B) : 9 adn.101-105

DEFERRARI, R.J.

A lexicon of Thomas Aquinas : 9 adn.160-161

DENIFLE H. - CHÂTELAIN, Æ.

Chartularium Universitatis Parisiensis, vol. I (Parisiis 1889) : 8 adn.2

Decretum Gratiani (ed. Friedberg)

Pars II causa 1 q.3 can.7 . . . . . 5 adn.9-10, 263-269
III dist.IV can.28 . . . . . 3 adn.182-185
can.37 . . . . . 3 adn.182-185

DIOGENES LAERTIVS

Vitae Philosophorum (ed. Long)

P.II 8 . . . . . 6 adn.173-176

DIONYSIVS Ps.-Areopagita

De caelesti hierarchia praecipue transl. Eriugenae (Dionysiaca)

IV 1 . . . . . 2 adn.427-429
2 . . . . . 1 adn.262-264, 319-322; 2 adn.427-429
X 1-3 . . . . . 8 adn.186-187
2 . . . . . 8 adn.163-165
XI 11 adn.157-158
XII 2 . . . . . 8 adn.374-377
XIII 3 . . . . . 3 adn.3-5
XIV 8 . . . . . 8 adn.438-441

De diuinis nominibus praecipue transl. Sarraceni (Dionysiaca)

I 1 . . . . . 2 adn.3-5
IV 1 . . . . . 1 adn.212-214, 217-218; 2 adn.140-142; 3 adn.294-296; 5 adn.92-94; 9 adn.160-161
V 1 . . . . . 3 adn.294-296
4 . . . . . 8 adn.282-283
VII 2 . . . . . 2 adn.432-435
3 . . . . . 2 adn.311-314

De ecclesiastica hierarchia (Dionysiaca)

XII 2 . . . . . 9 adn.160-161

DODDS, E.R. vide *Proclus. The Elements of Theology...*

DOMINICVS GVNDISSALINVS

De Unitate et Uno (ed. Correns, BGPM, 1891) : 1 adn.163-165

GAUTHIER, R.-A.

"Notes sur les débuts (1225-1240) du premier 'Averroïsme' ", *Rev. Sc. Phil. et Théol.*, 66 (1982) : 10 adn.412-433

"Préface" in S. TH. DE AQVINO *Expositio libri Posteriorum* (ed. Leon. t.I*.2) : 10 adn.222-223

"Préface" in S. TH. DE AQVINO *Sentencia libri De anima* (ed. Leonina t.XLV-1) : 1 adn.5-7; 2 adn.414; 2 adn.35-38; 2 adn.66-69; 3 adn.294-296; 9 adn.160-161; 10 adn.275; 10 adn.406-408; 10 adn.412-433

Apparatus fontium in S. TH. DE AQVINO *Expositio libri Posteriorum* (ed. Leon. t.I*-2) : 2 adn.34-35; 9 adn.59

Apparatus fontium in S. TH. DE AQVINO *Sententia libri De anima* (ed. Leon. t.XLV-1) : 1 adn.586; 2 adn.255-256; 3 adn.10-12; 6 adn.247-250; 10 adn.613-615; 11 adn.333-340

GENNADIVS Massiliensis (= Ps.-Augustinus)

De ecclesiasticis dogmatibus (PL 42)

c.15 . . . . . 3 adn.182-185
c.50 (alias 83) 1 adn.103-104

GILBERTVS PORRETANVS

In Boet. De hebdomadibus

septima regula 1 adn.503-506
octava regula 1 adn.52-55

GILS, Pierre-M.J.

"Préface", in SANCTI THOMAE DE AQVINO *Super Boethium de Trinitate...* : 3 adn.640

GLOSSA (Biblia Latina cum Glossa ordinaria, ... A. Rusch... 1480/1481)

Ps.11, 1 . . . . . 10 adn.529-532
Eccl.1, 6 . . . . . 6 adn.180

GREGORIVS MAGNVS

Dialogorum libri IV (ed. A. de Vogüé, SC t.265)

IV c.6 . . . . . 6 adn.237-238

XL Homiliarum in Euangelia libri duo (PL 76)

II hom.34 ..... 6 adn.419-420
n.14 ..... 8 adn.73-78

GUILLELMVS DE ALVERNIA : 1 adn.5-7; 8 adn.112

De uniuerso (Opera Omnia 1674 t.I; Venetiis 1591)

II Pars 2 c.8 ..... 1 adn.286-287

GUILLELMVS DE MILITONA

Quaestiones de Sacramentis (ed. C. Piana et G. Gal, QR 1961) : 9 adn.65-68

HAMESSE, J.

Auctoritates Aristotelis

n. 35 ..... 10 adn.472-474
n.110 ..... 8 adn.276-278
n.172 ..... 3 adn.40-41
n.194 ..... 3 adn.40-41

HENLE, R.J.

Saint Thomas and Platonism. A Study of the "Plato" and "Platonici" Texts in the Writings of Saint Thomas... : 3 adn.294-296; 10 adn.524-527

HIERONYMVS

Commentarii in Matheum libri IV (edd D. Hurst et M. Adriaen, CCSL t.77)

II in c.15 ..... 4 adn.53-56

Commentarius in Ecclesiasten (ed. M. Adriaen, CCSL t.72)

c.1 ad u.6 ..... 6 adn.180

HIERONYMVS, Ps.-

Breviarium in Psalmos (PL 26)

in Ps.93, u.8-9 ..... 5 adn.128-131

HISSETTE, R.

Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277 : 8 adn.2

HVGO DE SANCTO VICTORE : 8 adn.112

Expositio in Hierarchiam caelestem

Lib. V 1 adn.231-234

IOHANNES BLVND : 1 adn.5-7

IOHANNES DAMASCENVS

De fide orthodoxa, Burgundionis versio (ed. E.M. Buytaert)

I c.13 ..... 4 adn.161-162
II c.17 ..... 1 adn.119-121; 8 adn.61-64
c.18 ..... 6 adn.416-419
c.20 ..... 6 adn.130-132
c.26 ..... 1 adn.259-260
III c.50 ..... 3 adn.45-47
c.81 ..... 8 adn.24-26

ISAAC ISRAELI

Liber de definicionibus a Gerardo Cremonensi transl. (ed. J.T. Muckle) : 10 adn.222-223

KEELER, L.

S. Thomae Aquinatis tractatus de spiritualibus creaturis... : 8 adn.183-185

LACOMBE, G.

Aristoteles Latinus. Codices... : 2 adn.284

Liber de causis (ed. A. Pattin)

prop. 4 ..... 8 adn.436-438
prop. 6 ..... 1 adn.246-247
prop. 9 n. 99 ..... 9 adn.160-161
prop.14 [15] 9 adn.168-169
prop.19 n.157 ..... 9 adn.160-161
prop.23 n.177 ..... 9 adn.160-161
n.180 ..... 9 adn.160-161

LITT, Th.

Les corps célestes dans l'univers de saint Thomas d'Aquin... : 6 adn.1-2, 381-386; 8 adn.112

MACROBIVS

Commentarii in Somnium Scipionis (ed. I. Willis)

I c. 1 n.14-15 ..... 3 adn.294-296
c. 6 n.7-8 ..... 3 adn.294-296
c.12 (13), § 7 ..... 9 adn.59
c.14 n.17-19 ..... 6 adn.176-177

MANDONNET, P.

Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle (t.2, Louvain, 1908) : 8 adn.2

MANSI

Sacrorum Conciliorum nova Collectio, t.22 : 5 adn.1-2

MANSION, A.

"L'immortalité de l'âme d'après Aristote"... : 2 adn.255-256

MOSES MAIMONIDES

Dux seu director dubitantium aut perplexorum... (ed. Justinianus, Parisiis, 1520; reprint Frankfurt a.M., 1964)

I c.72 prop. 6 . . . . . 9 adn.65-68
c.73 . . . . . 8 adn.143-145
II c. 1 prop.16 . . . . . 8 adn.143-145
c. 6 . . . . . 6 adn.123-129

MUNIZ, P.

La 'quarta via' de Santo Tomás... : 1 adn.201-202

NEMESIVS

De natura hominis Burgundio Pisano interprete (ed. G. Verbeke et J.R. Moncho)

c. 1 . . . . . 2 adn.253-255; 10 adn.510-513
c. 2 passim 2 adn.153-158
c. 3 . . . . . c. 2 adn.244-250, 253-255, 255-256; 6 adn.244-247; 10 adn.510-513
c.42 . . . . . 1 adn.616-618

ODO RIGALDI : 1 adn.5-7

OEING-HANHOFF, L.

Ens et unum conuertuntur... : q.3 adn.233-234

ORIGENES

De principiis, interprete Rufino Aquileiensi (ed. P. Koetschau)

I c.6 n.4 . . . . . 5 adn.3-6
c.7 . . . . . 6 adn.178-179
c.8 n.2 . . . . . 8 adn.183-185
II c.9 . . . . . 8 adn.183-185

PATTIN, A.

"Pour l'histoire du sens agent au Moyen Âge", in *Bulletin de philosophie médiévale SIEPM*, 16-17 (1974-1975) : 10 adn.613-615

PETRVS ABAELARDVS

Dialectica (ed. De Rijk)

tr.III lib.1 . . . . . 9 adn.19-20
tr.V lib.2 . . . . . 8 adn.57-58

Glossae super Porphyrium (ed. Geyer, in BGPM, Bd.XXI/1, 1919) : 3 adn.287-290

PETRVS HISPANVS : 1 adn.5-7

Tractatus sive Summulae logicales (ed. De Rijk)

tr.II. 8 adn.57-58
tr.V. 9 adn.19-20

PETRVS LOMBARDVS : 8 adn.112

Sententiae in IV libris distinctae (ed. Grottaferrata 1971-1981)

I d.3 c.2 . . . . . 11 adn.64-66, 239-241
II d.1 c.6 . . . . . 3 adn.204-207
d.8 c.4 . . . . . 3 adn.182-185
III d.2 c.2 . . . . . 3 adn.45-47

Glossa Petri Lombardi, In Psalmos dauidicos Commentarii (PL 191)

Ps.11, ad u.1 . . . . . 10 adn.529-532

PLATO

Timaeus 69C-72B 3 adn.252-254

Timaeus transl. Calcidii (ed. Waszink)

41A-D 1 adn.616-618
41B 1 adn.147-149

DU PLESSIS D'ARGENTRÉ

Collectio judiciorum de novis erroribus, tom. I (Parisiis 1724) : 8 adn.2

PORPHYRIVS

Isagoge, a Boethio transl. (AL I.6-7)

(initium) 11 adn.261-268
de accidenti 2 adn.17-18

PROCLVS

Elementatio Theologica transl. Guillelmi (ed. H. Boese; ed. C.J. Vansteenkiste): 3 adn.294-296

prop. 12 . . . . . 3 adn.294-296; 11 adn.401
prop. 13 . . . . . 3 adn.294-296
prop. 23 . . . . . 5 adn.140-143
prop. 24 . . . . . 3 adn.300-301; 5 adn.140-143
prop. 69 . . . . . 5 adn.140-143
prop. 71 . . . . . 3 adn.320-330
prop.101 . . . . . 5 adn.176-177
prop.116 . . . . . 5 adn.140-143
prop.161 . . . . . 5 adn.176-177
prop.163 . . . . . 5 adn.176-177

Proclus. The Elements of Theology... E.R. DODDS ed. : 5 adn.140-143

REALE, G.

Aristotele, La Metafisica : Traduzione e commento... : 10 adn.390

RICARDVS FISHACRE

Super Sent. (in O. Lottin, *Psychologie et Morale...*, t.I) : 1 adn.132-139

RICARDVS RVFVS

Super Sent. (in O. Lottin, *Psychologie et Morale...*, t.I)

I d.8 . . . . . 1 adn.132-139

RICHARDVS DE SANCTO VICTORE

De Trinitate (ed. Ribaillier)

III c.9 . . . . . 5 adn.106-110

RODIER, G.

Aristote. Traité de l'âme. Traduit et annoté (Paris 1990, t.II) : 8 adn.448

ROLAND-GOSSELIN, M.D.

Le "De ente et essentia" de S. Thomas d'Aquin... : 11 adn.333-340

ROLANDVS BANDINELLI (ALEXANDER III) : 8 adn.112

ROLANDVS CREMONENSIS : 1 adn.5-7

SCHÜTZ, L.

Thomas-Lexikon

"recipere" 9 adn.160-161

SIGERVS DE BRABANTIA

Quaest. in tertium De anima (ed. B.C. Bazán) : 9 adn.190-192

De Anima intellectiua (ed. B.C. Bazán)

c.7 . . . . . 9 adn.190-192

SIMPLICIVS

In Praedicamenta Aristotelis sec. transl. Guillelmi de Moerbeke (ed. A. Pattin)

Prologus 3 adn.277-282

STRABO 8 adn.112

THEMISTIVS

Paraphrasis eorum quae De anima Aristotelis, Guillelmo de Moerbeke interprete (ed. G. Verbeke)

II c.V 9 adn.326
III c.I 2 adn.263-269
VI 10 adn.196-198, 281-284, 346-347, 513-514

THOMAS DE AQVINO

De ente et essentia [c.1252-1253] (ed. Leon. t.XLIII)

c.4 . . . . . 1 Parall., adn.52-55, 405-408, 551
c.5 . . . . . 1 Parall.; 8 Parall.; 11 adn.333-340
c.6 . . . . . 1 adn.201-202; 11 adn.91-93

Scriptum super libros Sententiarum

In lib. I et II [c.1253-1255] (ed. P. Mandonnet)

LIBER I

Prolog. 1 adn.201-202
Prolog. q.1 a.4 arg.1 et ad 1 . . . . . 1 adn.4-5
d. 2 q.1 a.1 ad 3 . . . . . 8 adn.211-212
d. 3 q.1 a.1 arg.5 . . . . . 2 adn.211
q.4 a.1 ad 4 . . . . . 2 adn.311-314
a.2 . . . . . 11 Parall.
arg.1 . . . . . 11 adn.64-67
arg.3 . . . . . 11 adn.77-80
arg.5 . . . . . 11 adn.12-18
ad 1 . . . . . 11 adn.317-332
a.5 s.c. 10 adn.364-370
d. 7 q.2 a.2 qla 2 resp. 8 adn.46-47
d. 8 q.4 a.2 arg.3 et ad 3 . . . . . 1 adn.201-202

d. 8 q.4 a.3 resp. 11 adn.252-253
q.5 a.2 . . . . . 1 Parall.
arg.4 . . . . . 1 adn.4-5
a.3 . . . . . 4 Parall.
arg.2 . . . . . 4 adn.9-12
resp. 2 adn.255-256; 6 adn.244-247
d.17 q.1 a.2 arg.3 . . . . . 1 adn.17-18
a.5 ad 3 . . . . . 9 adn.168-169
d.18 q.1 a.3 s.c.2 . . . . . 1 adn.201-202
d.19 q.5 a.1 ad 3 . . . . . 3 adn.233-234
ad 7 . . . . . 9 adn.423-424
d.24 q.1 a.1 resp. 1 adn.201-202
d.25 q.1 a.1 ad 4 . . . . . 10 adn.222-223
d.30 q.1 a.3 ad 1 . . . . . 3 adn.110-111
d.35 q.1 a.3 s.c.2 . . . . . 1 adn.201-202
a.4 arg.5 . . . . . 2 adn.109-110
d.36 q.2 a.1 resp. 4 adn.167
a.2 s.c.2 . . . . . 8 adn.24-26
d.37 q.3 a.3 arg.2 . . . . . 3 adn.182-185
d.38 q.1 a.1 arg.6 . . . . . 9 adn.19-20
a.3 resp. 9 adn.423-424
d.42 q.1 a.1 resp. 2 adn.165-166
d.43 q.1 a.1 resp. 1 adn.12
q.2 a.1 s.c.1 . . . . . 10 adn.124
d.46 q.1 a.1 s.c.2 . . . . . 9 adn.19-20

LIBER II

d. 1 q.1 a.2 s.c.2 . . . . . 2 adn.165-166
a.5 arg.10 . . . . . 3 adn.391-392
arg.11 . . . . . 2 adn.165-166
q.2 a.4 . . . . . 2 Parall.; 3 Parall.
ad 3 . . . . . 6 adn.244-247; 2 adn.255, 255-256
d. 2 q.2 a.1 arg.2 et 3 . . . . . 8 adn.112
d. 3 q.1 a.1 . . . . . 1 Parall.
arg.1 . . . . . 1 adn.183-194
arg.4 . . . . . 1 adn.140-142, 140-146
arg.6 . . . . . 1 adn.4-5, 4-10
s.c.1 . . . . . 1 adn.212-214
resp. 1 adn.405-408, 551, 591-592
a.4 . . . . . 8 Parall.
s.c.1 . . . . . 8 adn.169-174
resp. 8 adn.182-183, 188, 189-204, 204-234
a.5 . . . . . 8 Parall.
arg.4 . . . . . 1 adn.196-198
a.6 . . . . . 4 adn.167; 11 adn.333-340
q.3 a.4 resp. 10 adn.364-370
d. 6 q.1 a.3 resp. 8 adn.112
d. 8 q.1 a.1 . . . . . 7 Parall.
arg.1 . . . . . 7 adn.3-5
arg.4 . . . . . 5 adn.41-48
s.c.1 . . . . . 5 adn.92-94
resp. 6 adn.186-187; 7 adn.89-92
a.2 ad 1 . . . . 2 adn.255-256; 6 adn.244-247
d. 9 q.1 a.6 resp. 2 adn.311-314
d.12 q.1 a.1 ad 1 . . . . . 2 adn.109-110
d.12 q.1 a.4 resp. 1 adn.551, 552-557; 3 adn.555-559
d.14 q.1 a.2 resp. 10 adn.515-516
a.3 . . . . . 6 Parall.
arg.1 . . . . . 6 adn.73-81, 79-81
resp. 6 adn.237-238
a.4 . . . . . 8 adn.112
d.15 q.1 a.2 resp. 6 adn.381-386
d.17 q.1 a.2 . . . . . 1 Parall.; 10 Parall.
resp. 1 adn.405-408
a.3 arg.3 . . . . . 1 adn.16-21
q.2 a.1 . . . . . 2 Parall.; 9 Parall.
arg.1 . . . . . 4 adn.167; 11 adn.91-93
arg.3 . . . . . 9 adn.130-144
resp. 10 adn.196-198
ad 4 . . . . . 8 adn.496-499
ad 5 . . . . . 9 adn.15-19
a.2 resp. 2 adn.255-256
d.18 q.2 a.1 s.c.1 . . . . . 2 adn.414
resp. 4 adn.167
a.2 resp. 10 adn.124, 287-289, 290-291
a.3 resp. 4 adn.167
d.19 q.1 a.1 resp. 9 adn.168-169
ad 6 . . . . . 2 adn.211
d.24 q.1 a.3 . . . . . 10 adn.222-223
q.2 a.1 ad 3 . . . . . 2 adn.311-314
d.25 q.1 a.1 resp. 2 adn.165-166
a.2 resp. 11 adn.91-93
d.26 q.1 a.2 arg.1 . . . . . 9 adn.65-68
ad 1 . . . . . 9 adn.65-68
d.27 q.1 a.6 arg.1 . . . . . 11 adn.129-130
ad 1 . . . . . 11 adn.129-130
q.2 a.1 resp. circa finem 10 adn.412-433
d.30 q.1 a.1 arg.7 . . . . . 1 adn.336
a.2 arg.4 . . . . . 3 adn.126
d.32 q.2 a.3 arg.3 . . . . . 10 adn.124
arg.4 . . . . . 2 adn.414
resp. 8 adn.188
d.34 q.1 a.2 arg.5 . . . . . 3 adn.391-392
ad 5 . . . . . 1 adn.537-538
a.3 resp. 2 adn.165-166
d.35 q.1 a.2 ad 3 . . . . . 11 adn.333-340
d.36 q.1 a.5 s.c.1 . . . . . 1 adn.196-198
d.37 q.2 a.2 resp. 1 adn.201-202
q.3 a.2 arg.3 . . . . . 1 adn.201-202
d.39 q.3 a.1 resp. 2 adn.311-314

In lib. III et IV [c.1255-1257] (ed. M.F. Moos)

LIBER III

d. 1 q.2 a.2 s.c.2 . . . . . 1 adn.201-202
d. 2 q.1 a.3 qla 1 ad 3 . . . . . 11 adn.91-93
qla 2 resp. 3 adn.182-185
d. 3 q.2 a.1 resp. 2 adn.263-269
d. 5 q.1 a.3 arg.5 . . . . . 2 adn.79-81
q.2 a.3 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64
q.3 a.1 arg.1 . . . . . 2 adn.79-81
a.2 resp. 2 adn.255-256

(In III Sententiarum)

d. 6 q.1 a.1 qla 1 resp. 8 adn.24-26
q.3 a.1 resp. 2 adn.263-269
d.10 q.2 a.1 qla 3 arg.2 . . . . . 1 adn.201-202
d.13 q.2 a.2 qla 3 resp. 2 adn.263-269
d.18 q.1 a.1 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64
ad 2 . . . . . 5 adn.63-64
d.19 q.1 a.3 qla 2 arg.4 . . . . . 9 adn.19-20
d.22 q.1 a.1 resp. 2 adn.255-256, 263-269
d.23 q.1 a.2 ad 3 . . . . . 9 adn.168-169
q.2 a.2 qla 1 resp. 9 adn.423-424
a.3 qla 1 arg.1 . . . . . 2 adn.85-87
q.3 a.1 qla 1 resp. 8 adn.236-240
d.24 q.1 a.1 qla 1 resp. 2 adn.165-166
d.26 q.1 a.1 ad 3 . . . . . 11 adn.333-340
a.2 resp. 2 adn.311-314
d.29 q.1 a.3 s.c.3 . . . . . 1 adn.201-202
d.33 q.1 a.2 qla 1 resp. 9 adn.59
q.2 a.4 qla 1 ad 3 . . . . . 1 adn.236
a.5 arg.3 . . . . . 1 adn.201-202
q.3 a.1 qla 4 resp. 8 adn.236-240
d.35 q.1 a.2 qla 2 ad 1 . . . . . 2 adn.311-314

LIBER IV

d. 1 q.1 a.4 qla 1 arg.3 . . . . . 11 adn.401
resp. 2 adn.414
a.5 qla 1 resp. 4 adn.167
d. 4 q.1 a.1 qla 2 arg.2 . . . . . 2 adn.8-10
q.2 a.1 qla 3 ad 2 . . . . . 5 adn.63-64
q.3 a.3 qla 4 resp. 3 adn.182-185
d.10 q.1 a.3 qla 4 arg.2 . . . . . 4 adn.44-45
d.11 q.1 a.4 qla 4 resp. 2 adn.8-10
d.12 q.1 a.1 qla 1 arg.1 . . . . . 11 adn.252-253
qla 3 resp. 9 adn.65-68
ad 3 . . . . . 8 adn.188
a.2 qla 1 arg.2 . . . . . 2 adn.250-252
d.14 q.1 a.1 qla 6 ad 1 . . . . . 11 adn.333-340
d.15 q.4 a.1 qla 1 resp. 10 adn.222-223
d.17 q.1 a.3 qla 5 s.c. 3 adn.391-392
q.2 a.1 qla 3 ad 3 . . . . . 3 adn.391-392
d.18 q.2 a.3 qla 2 resp. 5 adn.63-64
d.19 q.1 a.2 qla 1 s.c.1 . . . . . 2 adn.8-10
q.2 a.2 qla 1 resp. 8 adn.236-240
d.26 q.1 a.1 resp. 6 adn.214
d.28 q.1 a.3 s.c.1 . . . . . 9 adn.19-20
d.29 q.1 a.1 resp. 5 adn.63-64
d.36 q.1 a.1 ad 2 . . . . . 3 adn.391-392
d.39 q.1 a.4 resp. 3 adn.391-392
d.41 q.1 a.1 qla 1 arg.1 . . . . . 11 adn.401
d.43 q.1 a.1 qla 1 resp. 2 adn.255-256
a.2 qla 1 arg.1 . . . . . 9 adn.19-20
s.c.1 . . . . . 1 adn.201-202
a.4 qla 3 s.c.2 . . . . . 5 adn.15-16
d.44 q.1 a.3 qla 4 arg.4 . . . . . 8 adn.276-278
q.2 a.1 qla 1 ad 1 . . . . . 11 adn.333-340
qla 3 arg.2 . . . . . 1 adn.586
ad 2 . . . . . 1 adn.586
q.4 a.3 qla 2 ad 2 . . . . . 11 adn.313-316
d.49 q.1 a.1 qla 1 ad 6 . . . . . 2 adn.34-35
q.2 a.1 resp. 8 adn.502-503
ad 12 . . . . . 1 adn.12
a.6 ad 3 . . . . . 10 adn.472-474
a.7 s.c.5 . . . . . 9 adn.19-20
q.5 a.1 arg.2 . . . . . 8 adn.80
d.50 q.1 a.1 arg.4 . . . . . 2 adn.211
s.c.2 . . . . . 1 adn.591-592

Quaestiones disputatae De ueritate [c.1256-1259] (ed. Leon. t.XXII.1-3)

q. 1 a. 8 s.c.5 . . . . . 3 adn.233-234
a. 9 . . . . . 9 adn.168-169
a.10 arg.4 . . . . . 9 adn.114-115
q. 2 a. 2 arg.2 . . . . . 9 adn.168-169
resp. 1 adn.591-592
ad 2 . . . . . 9 adn.168-169
a. 3 ad 3 . . . . . 10 adn.222-223
ad 13 . . . . . 8 adn.276-278
a. 6 resp. 2 adn.211
a. 7 arg.4 . . . . . 1 adn.107-109
ad 4 . . . . . 1 adn.107-109
a.11 arg.8 . . . . . 2 adn.263-269
ad 8 . . . . . 2 adn.263-269
a.13 resp. 10 adn.222-223
q. 3 a. 1 s.c.7 . . . . . 1 adn.107-109
a. 2 s.c.1 . . . . . 10 adn.124
ad 3 . . . . . 1 adn.196-198
a. 7 s.c.2 . . . . . 1 adn.201-202
q. 4 a. 1 ad 8 . . . . . 11 adn.333-340
a. 8 resp. 1 adn.236
ad 2 . . . . . 1 adn.107-109
q. 5 a. 4 . . . . . 8 adn.236-240
resp. 3 adn.391-392
a. 9 arg.16 . . . . . 2 adn.250-252
s.c.3 . . . . . 1 adn.201-202
resp. 9 adn.19-20
ad 4 . . . . . 1 adn.551
ad 14 . . . . . 6 Parall., adn.186-187
a.10 ad 4 . . . . . 6 adn.381-386
ad 5 . . . . . 2 adn.280-285
q. 6 a. 2 arg.13 . . . . . 1 adn.201-202
q. 8 a. 3 arg.12 . . . . . 5 adn.15-16
resp. 10 adn.472-474
a. 6 s.c.5 . . . . . 9 adn.168-169
a. 7 arg.4 . . . . . 1 adn.103-104
a. 9 . . . . . 4 adn.167
a.15 resp. 2 adn.311-314; 10 adn.222-223
q. 9 a. 1 arg.4 . . . . . 1 adn.103-104
arg.7 . . . . . 1 adn.545-548
q.10 a. 1 ad 6 . . . . . 11 adn.333-340
a. 6 s.c.3 . . . . . 4 adn.6-7; 5 adn.15-16
resp. 10 adn.412-433
a. 8 ad 11 . . . . . 10 adn.196-198
a. 9 resp. 2 adn.211
q.12 a. 2 arg.3 . . . . . 5 adn.15-16
a.12 resp. 10 adn.472-474

q.13 a. 4 arg.3 . . . . . 1 adn.236
resp. 4 adn.167
q.14 a. 1 resp. 9 adn.423-424
ad 9 . . . . . 2 adn.311-314
a. 3 arg.5 . . . . . 3 adn.199-200
q.15 a. 1 . . . . . 10 adn.222-223
resp. 2 adn.311-314; 11 adn.313-316
q.16 a. 1 resp. 2 adn.311-314; 10 adn.222-223
a. 2 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64
q.18 a. 7 resp. 9 adn.59
q.19 a. 1 resp. 9 adn.59
q.20 a. 1 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64
resp. 1 adn.545-548
q.21 a. 4 s.c.6 . . . . . 9 adn.114-115
ad 3 . . . . . 10 adn.515-516
a. 6 ad 3 . . . . . 1 adn.545-548
q.22 a. 1 arg.5 . . . . . 3 adn.233-234
arg.8 . . . . . 8 adn.496-499
a. 3 ad 4 . . . . . 1 adn.586
a. 4 . . . . . 5 adn.63-64
a. 9 . . . . . 5 adn.63-64
a.13 resp. 2 adn.280-285
q.23 a. 4 arg.6 . . . . . 8 adn.46-47
a. 5 arg.1 . . . . . 9 adn.19-20
a. 7 resp. 1 adn.201-202
q.25 a. 2 resp. 2 adn.311-314
a. 3 ad 2 . . . . . 11 adn.313-316
a. 5 arg.3 . . . . . 2 adn.8-10
q.26 a. 1 resp. 1 adn.627-628
a. 3 arg.4 . . . . . 10 adn.613-615
ad 4 . . . . . 10 adn.613-615
a. 5 ad 7 . . . . . 11 adn.313-316
a. 9 arg.4 . . . . . 2 adn.8-10
s.c.4 . . . . . 2 adn.85-87
q.27 a. 3 s.c.5 . . . . . 1 adn.103-104
a. 6 arg.5 . . . . . 11 adn.239-241
q.28 a. 2 arg.8 . . . . . 1 adn.103-104
a. 8 . . . . . 1 adn.302-306
a. 9 . . . . . 5 adn.215-217

Quaestiones De quolibet [1256-59 et 1269-72] (ed. Leon. t.XXV.1-2)

I q. 4 a.1 [6]. 3 adn.391-392
arg.1 . . . . . 10 adn.296-297
resp. . . . 3 adn.339-342, 419-430
II q. 2 a.2 [4] resp. 2 adn.79-81
q. 3 a.1 [5] s.c.2. . . . . 2 adn.109-110
q. 7 a.1 [13] arg.1 . . . . . 2 adn.250-252
III q. 2 a.2 [4] resp. 2 adn.263-269
q. 3 a.1 [6] arg.1 . . . . . 2 adn.75-76
q. 8 a.1 [20]. . . . . 1 Parall.; 9 Parall.
IV q. 3 a.2 [5] arg.3 . . . . . 8 adn.24-26
V q. 3 a.2 [6] resp. 1 adn.201-202
q. 5 a.2 [9] resp. 9 adn.419-423
a.3 [10] resp. 5 adn.63-64
VI q. 1 a.1 [1] resp. 9 adn.114-115
q.11 a.1 [19] resp. . . 2 adn.311-314; 8 adn.112
VII q. 4 a.2 [9] resp. 3 adn.391-392
VIII q. 2 a.1 [3] arg.1 . . . . . 10 adn.613-615
arg.2 . . . . . 3 adn.594
ad 1 . . . . . 10 adn.613-615
IX q. 2 a.2 [3]. 1 adn.537-538
q. 3 a.1 [5] arg.1 . . . . . 11 adn.252-253
ad 1 . . . . . 11 adn.252-253
q. 4 a.1 [6]. . . . . 1 Parall., adn.405-408
arg.3 . . . . . 1 adn.196-198
resp. 1 adn.591-592
q. 5 a.1 [11] resp. 2 adn.414
circa finem . . . 3 adn.182-185
X q. 3 a.1 [5]. . . . . 11 Parall.
arg.1 . . . . . 11 adn.8-11
arg.2 . . . . . 11 adn.64-67, 239-241
s.c.1. . . . . 11 adn.157-159
resp. . . . 11 adn.200-214, 317-332
q. 3 a.2 [6] resp. 8 adn.496-499
XI q. 2 a.1 [2] arg.2 . . . . . 10 adn.222-223
ad 2 . . . . . 10 adn.222-223
q. 5 a.1 [5]. 3 adn.309
arg.3 . . . . . 2 adn.109-110
resp. 3 adn.354-355, 555-559
XII q. 5 a.2 [9]. . . . . 6 Parall.
resp. 6 adn.170-185, 185, 186-187
q. 6 a.2 [11] resp. 3 adn.182-185
q. 8 a.2 [14] resp. 2 adn.280-285

In Boetium De Trinitate [c.1257-1258] (ed. Leon. t.L; codex autograph. Vaticano, Bibl. Apost., Vat. lat.9850)

q.1 a.2 resp. 2 adn.211
q.4 a.1 s.c.1 . . . . . 8 adn.24-26
q.5 a.3 . . . . . 3 adn.110-111
a.4 arg.4 . . . . . 1 adn.140-142
resp. 1 adn.201-202
ad 4 . . . . . 1 Parall.
q.6 a.1 . . . . . 3 adn.640
a.3 resp. 2 adn.109-110

Summa Contra Gentiles

Liber I-II [c.1258-1262] (ed. Leon. t.XIII)

LIBER I

c. 3 . . . . . 10 adn.472-474
c.11 . . . . . 10 adn.472-474
c.13 . . . . . 2 adn.165-166; 6 adn.65-66
c.16 . . . . . 1 adn.302-306; 10 adn.23-24
c.20 . . . . . 5 adn.125-128, 128-131;
8 adn.212-213; 11 adn.219-220
c.22 . . . . . 1 adn.370-371
c.25 . . . . . 1 adn.370-371
c.26 . . . . . 1 adn.370-371
c.27 . . . . . 1 adn.370-371
c.28 . . 1 adn.370-371; 2 adn.165-166; 8 adn.282-283
c.29 . . . . . 2 adn.165-166
c.32 . . . . . 9 adn.19-20
c.37 . . . . . 2 adn.165-166
c.38 . . . . . 1 adn.370-371

(C. Gentiles I)

c.39 . . . . . 1 adn.370-371
c.41 . . . . . 11 adn.401
c.42 . . . . . 1 adn.370-371; 5 adn.253-254
c.43 . . . . . 1 adn.133-134, 370-371; 8 adn.212-213
c.44 . . . . . 5 adn.61-62, 253-254
c.45 . . . . . 1 adn.370-371
c.50 . . . . . 2 adn.165-166
c.51 . . . . . 8 adn.499-500, 502-503
c.55 . . . . . 8 adn.502-503
c.58 . . . . . 9 adn.423-424
c.60 . . . . . 1 adn.370-371
c.62 . . . . . 1 adn.201-202
c.65 . . . 1 adn.370-371; 5 adn.63-64; 8 adn.211-212
c.71 . . . . . 8 adn.211-212
c.73 . . . . . 2 adn.165-166
c.78 . . . . . 8 adn.236-240
c.89 . . . . . 3 adn.391-392
c.98 . . . . . 1 adn.236, 370-371

LIBER II (ed. Leonina t.XIII)

c. 6 . . . . . 2 adn.165-166
c. 7 . . . . . 2 adn.165-166
c. 8 . . . . . 1 adn.370-371
c. 15 . . . . . 1 adn.370-371
c. 16 . 1 adn.302-306; 2 adn.165-166; 8 adn.211-212
c. 19 . . . . . 5 adn.215-217
c. 20 . . . . . 1 adn.133-134
c. 21 . . . . . 2 adn.165-166
c. 22 . . . . . 2 adn.165-166; 4 adn.6-7
c. 30 . . 2 adn.165-166; 6 adn.79-81; 8 adn.211-212
c. 33 . . . . . 3 adn.388-389
c. 40 . . . . . 3 adn.233-234
c. 41 . . . . . 2 adn.165-166
c. 43 . . . . . 4 adn.167; 8 adn.24-26; 8 adn.211-212; 9 adn.114-115
c. 44 . . . . . 1 adn.545-548; 3 adn.170-171
c. 46 . . . . . 5 Parall.
c. 47 . . . . . 2 adn.165-166
c. 48 . . . . . 5 adn.63-64; 9 adn.168-169
c. 49 . . . . . 1 adn.133-134; 9 adn.168-169
c. 50 . . . . . 1 Parall.
c. 51 . . . . . 1 Parall.
c. 52 . . . . 1 adn.302-306; 2 adn.165-166; 4 adn.167
c. 53 . . . . . 2 adn.165-166
c. 54 . . . . . 1 adn.290-291
c. 55 . . . . 2 adn.165-166; 4 adn.6-7; 8 adn.502-503
c. 56 . . . . . 1 adn.291-292; 2 Parall., adn.165-166, 244-250
c. 57 . . . 1 adn.236; 2 Parall., adn.255-256, 263-269; 6 adn.244-247
c. 58 . . . . . 3 adn.182-193, 252-254
c. 59 . . . 2 adn.165-166, 186-188, 189-240, 209-230, 229, 230-240; 8 adn.496-499, 499-500, 502-503; 9 Parall., adn.130-144, 231-235
c. 60 . . . . . 10 adn.472-474
c. 61 . . . . . 3 adn.10-12; 10 adn.275
c. 68 . . . . 2 Parall., adn.165-166, 280-285, 311-314; 4 adn.167
c. 69 . . . . . 2 Parall.
c. 70 . . . . . 2 Parall.; 6 Parall., adn.65-66, 186-187
c. 71 . . . . . 3 Parall.
c. 72 . . . . . 2 adn.85-87, 263-269; 3 adn.10-12, 247, 468, 515-516; 4 Parall., adn.3-8
c. 73 . . . . 9 Parall., adn.114-115, 239-241, 304-305; 10 adn.275
c. 74 . . . . . 8 adn.499-500, 502-503; 9 adn.59
c. 75 . . . . . 9 Parall., adn.239-241, 399-407, 407-436
c. 76 . . . . . 10 adn.196-198
c. 76-78 . . . . . 10 Parall.
c. 77 . . . . . 2 adn.165-166; 10 adn.412-433, 433-437, 472-474
c. 78 . . 1 adn.302-306; 8 adn.502-503; 10 adn.364-370
c. 79 . . . . . 2 adn.165-166
c. 80 . . . . . 2 adn.17-18
c. 81 . . . . . 2 adn.17-18, 165-166
c. 82 . . . . . 3 adn.34-36; 11 adn.235-236
c. 83 . . 1 adn.302-306; 5 adn.15-16, 253-254; 9 adn.59
c. 86 . . . . . 2 adn.165-166
c. 89 . . . . . 2 adn.414; 3 adn.10-12
c. 90 . . . . . 6 adn.186-187; 7 Parall., adn.3-5
c. 91 . . . . . 1 adn.591-592; 5 adn.178-186, 253-254; 7 Parall.; 8 adn.46-47
c. 91-92 . . . . . 5 Parall.
c. 92 . . . . . 1 adn.133-134
c. 93 . . . . . 8 Parall., adn.24-26, 169-174, 175-181, 188, 275-315
c. 95 . . . . . 1 adn.545-548; 8 Parall., adn.183-185
c. 98 . . . . . 1 adn.133-134, 591-592; 8 adn.502-503
c. 99 . 1 adn.545-548; 6 adn.381-386; 8 adn.502-503
c.101 . . . . . 8 adn.499-500, 502-503

LIBER III [c.1263-1264] (ed. Leonina t.XIV)

c. 1 . . . . . 3 adn.391-392
c. 2 . . . . . 1 adn.133-134
c. 3 . . . . . 2 adn.165-166
c. 5 . . . . . 3 adn.391-392
c. 6 . . . . . 3 adn.391-392; 5 adn.63-64
c. 7 . . . . . 1 adn.290-291; 2 adn.165-166
c. 10 . . . . . 2 adn.165-166; 3 adn.391-392
c. 13 . . . . . 3 adn.391-392
c. 17 . . . . . 1 adn.201-202
c. 20 . . . . . 8 adn.211-212
c. 21 . . . . . 2 adn.165-166; 11 adn.401
c. 23 . . . . . 2 adn.165-166; 6 Parall., adn.381-386
c. 24 . . . . . 1 adn.201-202; 6 Parall., adn.381-386
c. 25 . . . . . 10 adn.472-474
c. 45 . . . . . 10 adn.472-474
c. 46 . . . . . 6 adn.65-66
c. 48 . . . . . 4 adn.6-7
c. 52 . . . . . 1 adn.133-134
c. 54 . . . . . 10 adn.472-474
c. 65 . . . . . 1 adn.370-371
c. 69 . . . . . 2 adn.165-166; 9 adn.65-68

c. 71 ..... 3 adn.391-392
c. 75 ..... 5 adn.63-64
c. 77 ..... 11 adn.401
c. 82 ..... 1 adn.201-202
c. 84 ..... 2 adn.414; 10 adn.488-490
c. 85 ..... 1 adn.133-134
c. 88 ..... 1 adn.133-134
c. 91 ..... 10 adn.222-223
c. 92 ..... 2 adn.280-285
c. 94 ..... 9 adn.19-20
c. 97 ..... 1 adn.133-134, 370-371; 2 adn.165-166, 311-314
c.102 ..... 1 adn.201-202
c.104 ..... 1 adn.236; 3 adn.391-392
c.108 ..... 10 adn.222-223
c.120 ..... 11 adn.401
c.129 ..... 5 adn.15-16
c.156 ..... 4 adn.6-7

LIBER IV [c.1264-1265] (ed. Leon. t.XV)

c. 1 ..... 11 adn.401
c.24 ..... 1 adn.545-548; 8 adn.46-47
c.29 ..... 2 adn.263-269
c.32 ..... 2 adn.263-269
c.33 ..... 1 adn.545-548
c.34 ..... 8 adn.80
c.37 ..... 2 adn.263-269
c.41 ..... 1 adn.545-548
c.44 ..... 3 adn.10-12
c.48 ..... 3 adn.546
c.50 ..... 4 adn.6-7
c.51 ..... 9 adn.65-68
c.62 ..... 11 adn.252-253
c.63 ..... 5 adn.61-62
c.67 ..... 2 adn.85-87
c.81 ..... 3 adn.309
c.89 ..... 3 adn.170-171

De Articulis Fidei [1261-1270] (ed. Leon. t.XLII)

P.I, primus articulus 5 adn.128-131

Contra errores Graecorum [1263-1264] (ed. Leon. t.XL)

c.27 ..... 10 adn.296-297

Expositio super Iob [c.1263-1265] (ed. Leon. t.XXVI)

c.4 ..... 2 adn.255-256

Compendium theologiae [c.1265-1267] (ed. Leon. t.XLII)

I c. 28 ..... 1 adn.591-592
c. 75 ..... 5 Parall.
c. 85 ..... 2 adn.209-230, 229; 9 Parall., adn.130-144, 399-407, 407-436
c. 86-88 ..... 10 Parall.
c. 88 ..... 10 adn.23-28, 412-433
c. 92 ..... 3 adn.568-579
c.171 ..... 6 adn.381-386
c.209 ..... 2 adn.263-269

Glossa continua super Euangelia (Catena aurea) [1262/63-1268]

Catena aurea in Matheum [1262/63-1264] (ed. Guarienti apud Marietti)

c. 1 n.7 ..... 3 adn.182-185
c.19 n.5 ..... 3 adn.182-185

Catena aurea super Iohannem [1265-1268] (ed. Guarienti apud Marietti)

c.1 n.7 ..... 1 adn.107-109

Quaestiones disputatae De potentia [oct.1265-1266]

q.2 a. 1 resp. 4 adn.167
q.3 a. 1 ad 6 ..... 10 adn.222-223
a. 7 resp. 4 adn.6-7; 9 adn.65-68
a. 9 arg.3 ..... 9 adn.65-68
a.11 ad 7 et ad 11 ..... 4 adn.167
q.4 a. 1 ad 5 et ad 15 ..... 8 adn.112
q.5 a. 3 arg.10 ..... 2 adn.109-110
arg.11 ..... 2 adn.109-110
a. 5 resp. 6 adn.381-386
a. 6 ad 10 ..... 6 adn.381-386
a. 7 arg.12 ..... 2 adn.109-110
a. 9 arg.11 ..... 2 adn.311-314
a.10 resp. 2 adn.255-256
q.6 a. 6 ..... 5 Parall.; 6 Parall.; 7 Parall.
arg.1 ..... 7 adn.3-5
arg.2 ..... 5 adn.3-8
arg.8 ..... 5 adn.41-48
arg.10 ..... 6 adn.110-116
arg.12 ..... 2 adn.311-314
resp. 5 adn.119-133, 134-139, 140-143; 6 adn.170-185, 176-177, 185; 7 adn.47-52, 61-66, 113-120
ad 2 ..... 5 adn.259-262
ad 4 ..... 1 Parall., adn.405-408
ad 8 ..... 5 adn.294-301
q.7 a. 7 s.c.1 ..... 2 adn.109-110
ad s.c.1 ..... 2 adn.109-110
q.8 a. 2 resp. 11 adn.252-253
q.9 a. 2 ad 5 ..... 11 adn.333-340
a. 6 s.c.2 ..... 8 adn.24-26

Expositio libri Dionysii De diuinis nominibus [c.1265-1268] (ed. C. Pera apud Marietti)

I lectio 1 n. 24 ..... 2 adn.3-5
lectio 4 n.733 ..... 2 adn.311-314
IV lectio 1 n.277 ... 1 adn.217-218; 2 adn.140-142
n.278 ..... 1 adn.212-214; 5 adn.92-94
lectio 7 ..... 10 adn.222-223
lectio 19 n.538 ..... 7 adn.3-5
V lectio 1 n.628 ..... 1 adn.537-538
VII lectio 2 n.710-712 ..... 2 adn.432-435

Summa theologiae [oct.1265-1273] (ed. Leon. t.IV-XII)

Ia Pars

q. 1 a. 3 resp. 1 adn.302-306
a. 5 ad 5 . . . . . 10 adn.472-474
a. 6 resp. 1 adn.34-38
q. 2 a. 1 resp. 1 adn.370-371; 9 adn.145-146
a. 3. . . . . 1 adn.201-202
resp. 11 adn.235-236
q. 3 a. 2 arg.1 . . . . . 2 adn.143-144
resp. 8 adn.211-212
a. 4 resp. 1 adn.370-371; 11 adn.205-206
a. 6 s.c. 1 adn.4-5
resp. 1 adn.166-169; 370-371
a. 7 resp. 1 adn.370-371; 3 adn.81-82
a. 8 resp. 8 adn.211-212
q. 4 a. 1 resp. 8 adn.211-212, 276-278
a. 2 resp. 1 adn.370-371
a. 3 resp. 1 adn.133-134
q. 5 a. 5 resp. 2 adn.165-166; 8 adn.276-278
q. 6 a. 3 arg.1 . . . . . 3 adn.233-234
q. 7 a. 1 resp. 1 adn.12
a. 3 arg.1 . . . . . 3 adn.110-111
ad 4 . . . . . 8 adn.211-212
a. 6 resp. 11 adn.122
q. 8 a. 1 resp. 1 adn.370-371
a. 2 ad 3 . . . . . 2 adn.85-87
a. 4 arg.5 . . . . . 2 adn.85-87
q. 10 a. 5 arg.1 . . . . . 5 adn.277-279
q. 11 a. 4 resp. 1 adn.370-371
q. 12 a. 2 resp. 1 adn.370-371
ad 3 . . . . . 1 adn.370-371
a. 3 resp. 3 adn.81-82
a. 4 resp. 1 adn.370-371
a. 6 ad 1 . . . . . 1 adn.370-371
q. 13 a. 1 ad 2 . . . . . 1 adn.370-371
a.10 s.c.1 et ad s.c.1(= ad 4). . . 2 adn.263-269
a.11 resp. 1 adn.370-371
a.12 arg.2 . . . . . 1 adn.4-5
q. 14 a. 1 resp. 1 adn.12
a. 2 ad 1 . . . . . 1 adn.370-371
a. 7 resp. 10 adn.222-223
a. 8 arg.2 . . . . . 9 adn.19-20
a. 9 ad 2 . . . . . 1 adn.370-371
a.11 arg.3 . . . . . 8 adn.211-212
q. 16 a. 1 resp. 10 adn.516-518
a. 2 resp. 10 adn.516-518
q. 18 a. 2 s.c. 1 adn.236
a. 3 ad 2 . . . . . 1 adn.370-371
q. 19 a. 1 resp. 1 adn.370-371
a. 9 resp. 3 adn.391-392
q. 20 a. 1 resp. 6 adn.65-66
ad 1 . . . . . 3 adn.247
q. 22 a. 2 ad 2 . . . . . 3 adn.391-392
a. 3 ad 1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 25 a. 1 ad 1 . . . . . 2 adn.165-166
q. 28 a. 2 resp. 11 adn.252-253
q. 29 a. 1 resp. 3 adn.164-165
ad 3 . . . . . 11 adn.333-340
ad 4 . . . . . 1 adn.196-198
a. 2 ad 5 . . . . . 1 adn.4-5
a. 3 ad 4 . . . . . 5 adn.61-62
q. 39 a. 5 ad 1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 40 a. 1 ad 3 . . . . . 5 adn.63-64
q. 42 a. 1 ad 1 . . . . . 1 adn.133-134
q. 44 a. 1 resp. 1 adn.201-202, 370-371
a. 2 arg.3 . . . . . 2 adn.165-166
q. 46 a. 1 arg.9 . . . . . 9 adn.19-20
q. 50 a. 1. . . . . 5 Parall.
resp. 5 adn.123-124
a. 2. . . . . 1 Parall.
arg.1 . . . . . 1 adn.195-200, 196-198
arg.2 . . . . . 1 adn.4-5
arg.3 . . . . . 1 adn.140-146
resp. 1 adn.284-286, 557-560
ad 1 . . . . . 1 adn.545-548
a. 4. . . . . 8 Parall.
arg.1 . . . . . 8 adn.82-88
arg.2 . . . . . 8 adn.80
s.c. 8 adn.160-168, 165-167
resp. 8 adn.182-183, 188, 189-204, 204-234
a. 5 resp. 2 adn.165-166
a. 6 arg.2 . . . . . 6 adn.65-66
q. 51 a. 1. . . . . 7 Parall.
arg.1 . . . . . 5 adn.3-8, 13-15, 13-18
arg.3 . . . . . 5 adn.41-48
s.c. 5 adn.92-94
resp. 5 adn.237-244
ad 1 . 5 adn.259-262, 270-273; 7 adn.89-92
ad 3 . . . . . 5 adn.294-301
q. 52 a. 1 resp. 3 adn.209-211
a. 2 arg.1 . . . . . 2 adn.85-87
a. 3 arg.3 . . . . . 2 adn.85-87
q. 53 a. 2 resp. 5 adn.215-217
q. 54 a. 1 arg.2 . . . . . 1 adn.236
a. 2 arg.1 . . . . . 1 adn.236
a. 3. . . . . 11 Parall.
arg.2 . . . . . 1 adn.4-5
resp. 8 adn.212-213; 11 adn.219-220
ad 2 . . . . . 1 adn.4-5; 5 adn.61-62
q. 55 a. 1 arg.1 . . . . . 8 adn.502-503
ad 2 . . . . . 8 adn.499-500, 502-503
a. 2 ad 2 . . . . . 5 adn.215-217
q. 56 a. 1 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64
ad 2 . . . . . 5 adn.61-62
a. 2 arg.1 . . . . . 8 adn.496-499
ad 3 . . . . . 1 adn.586
q. 57 a. 2 resp. 5 adn.63-64
q. 59 a. 1 ad 1 . . . . . 10 adn.222-223
q. 60 a. 4 arg.2 . . . . . 11 adn.401
q. 63 a. 2 arg.3 . . . . . 9 adn.19-20
a. 7 s.c. 6 adn.419-420
resp. 6 adn.416-419
a. 8 arg.1 . . . . . 11 adn.401

q. 64 a. 1 arg.2 . . . . . 10 adn.472-474
a. 2 resp. 10 adn.222-223
q. 65 a. 1 resp. 3 adn.81-82
a. 3 arg.2 . . . . . 10 adn.124
q. 66 a. 1 resp. 11 adn.122
a. 2 resp. 10 adn.275
ad 4 . . . . 8 adn.212-213; 11 adn.219-220
a. 3 resp. 8 adn.112
a. 6 ad 3 . . . . . 8 adn.24-26
q. 67 a. 3 arg.3 . . . . . 11 adn.401
resp. 1 adn.586
a. 7 ad 2 . . . . . 4 adn.6-7
q. 68 a. 2 arg.3 . . . . . 4 adn.6-7
q. 70 a. 2 ad 5 . . . . . 5 adn.253-254
a. 3. . . . . 6 Parall.
arg.2 . . . . . 6 adn.11-15, 112-113
arg.4 . . . . . 6 adn.79-81
arg.5 . . . . . 6 adn.65-66, 65-72
s.c. 6 adn.130-132
resp. 3 adn.34-36; 6 adn.76-78, 170-185, 172-173, 173-176, 185, 186-187, 205-208, 244-247, 247-250
ad 3 . . . . . 6 adn.381-386
ad 4 . . . . . 6 adn.79-81
ad 5 . . . . . 6 adn.79-81
q. 72 a. 1 ad 5 . . . . . 3 adn.391-392
q. 73 a. 1 arg.1 . . . . . 8 adn.276-278
q. 75 a. 1 arg.1 . . . . . 3 adn.126
a. 2 ad 3 . . . . . 2 adn.211
a. 3 resp. 5 adn.236-237
a. 4 resp. 5 adn.61-62
a. 5. . . . . 1 Parall.
arg.3 . . . . . 1 adn.27-33
arg.4 . . . . . 1 adn.140-146
resp. 5 adn.61-62; 11 adn.122
ad 2 . . . . . 1 adn.52-55
ad 3 . . . . . 1 adn.466-477
ad 4 . . . . . 1 adn.370-371
a. 6 resp. 4 adn.167
q. 76 a. 1. . . . . 2 Parall.
s.c. 1 adn.196-198
resp. 2 adn.189-240, 209-230, 211, 241-269, 296-322; 3 adn.233-234; 9 adn.266-297
ad 1 . . . . . 11 adn.91-93
a. 2. . . . . 9 Parall.
arg.1 . . . . . 9 adn.7-14
arg.2 . . . . . 9 adn.19-22
arg.4 . . . . . 9 adn.130-144
arg.5 . . . . . 9 adn.51-77
arg.6 . . . . . 9 adn.3-6
resp. 9 adn.239-241; 10 adn.275
ad 1 . . . . . 8 adn.188
ad 3 . . . . . 1 adn.133-134; 5 adn.61-62
ad 4 . . . . . 9 adn.168-169
a. 3. . . . . 3 Parall.
arg.4 . . . . . 1 adn.196-198
q. 76 a. 3 s.c. 3 adn.182-193
resp. 1 adn.545-548; 3 adn.252-254, 263-264, 419-430
a. 4. . . . . 3 Parall.
arg.1 . . . . . 3 adn.10-12
resp. 3 adn.381-384; 9 adn.114-115
ad 1 . . . . . 3 adn.10-12
a. 5 s.c. 3 adn.10-12
resp. 5 adn.15-16
a. 6. . . . . 3 Parall.
a. 7. . . . . 3 Parall.
arg.1 . . . . . 3 adn.62-70
resp. 11 adn.122
ad 1 . . . . . 3 adn.248, 513-515, 515-516
ad 2 . . . . . 3 adn.248
ad 3 . . . . . 8 adn.211-212
a. 8. . . . . 4 Parall.
arg.1 . . . . . 3 adn.515-516; 4 adn.3-8
arg.2 . . . . . 3 adn.10-12; 4 adn.104-108
arg.3 . . . . . 4 adn.9-12
arg.4 . . . . . 4 adn.13-20
s.c. 2 adn.85-87; 4 adn.158-160
resp. 2 adn.263-269; 4 adn.175-190, 211-242, 242-255
ad 1 . . . . . 4 adn.256-258
ad 2 . . . . . 3 adn.10-12; 4 adn.346-349
ad 3 . . . . . 4 adn.259-262
ad 4 . . . . . 4 adn.263-274
ad 5 . . . . . 4 adn.309-313
q. 77 a. 1. . . . . 11 Parall.
arg.1 . . . . . 11 adn.2-7, 64-67
arg.2 . . . . . 11 adn.77-80, 115-128
arg.5 . . . . . 11 adn.2-7
arg.6 . . . . . 1 adn.4-5
s.c. 11 adn.157-159
resp. 1 adn.4-5, 291-292; 3 adn.10-12, 179-180; 11 adn.200-214
ad 1 . . . . . 11 adn.300-304, 317-332
ad 5 . . 11 adn.245-247, 247-258, 258-290
ad 6 . . . . . 1 adn.4-5
a. 2 resp. 3 adn.179-180
ad 7 . . . . . 11 adn.333-340
a. 4 resp. 5 adn.253-254
a. 6 resp. 9 adn.114-115
a. 8 ad 1 . . . . . 11 adn.313-316
q. 78 a. 2 resp. 2 adn.311-314
a. 4 resp. 5 adn.15-16
q. 79 a. 1. . . . . 11 Parall.
a. 2 ad 2 . . . . . 9 adn.285-290
a. 3 resp. 8 adn.499-500; 9 adn.225-231
ad 1 . . . . . 10 adn.613-615
a. 4 arg.1 . . . . . 10 adn.3-8
arg.2 . . . . . 10 adn.16-22
arg.3 . . . . . 10 adn.3-8
arg.4 . . . . . 10 adn.23-28
resp. . . 10 adn.196-198, 281-284, 258-259
ad 2 . . . . . 10 adn.364-370
ad 4 . . . . . 10 adn.412-433

(Summa theologiae, Ia)

q. 79 a. 5. . . . . 10 Parall.
arg.1 . . . . . 10 adn.9-15
arg.2 . . . . . 10 adn.124-127
a. 8 resp. 10 adn.219-220
ad 1 . . . . . 11 adn.313-316
a.10 ad 1 . . . . . 11 adn.313-316
q. 82 a. 1 resp. 10 adn.219-220
a. 3 ad 2 . . . . . 1 adn.302-306; 5 adn.253-254
a. 5 ad 3 . . . . . 11 adn.313-316
q. 84 a. 1 ad 3 . . . . . 10 adn.219-220
a. 2 resp. 9 adn.145-146
a. 5 resp. 10 adn.515-516
q. 85 a. 2 resp. 9 adn.168-169
a. 3 ad 1 . . . . . 1 adn.302-306; 5 adn.253-254
a. 5 ad 3 . . . . . 1 adn.196-198
a. 7 ad 3 . . . . . 8 adn.24-26
q. 86 a. 1 arg.3 . . . . . 5 adn.63-64
resp. 9 adn.168-169
a. 3 resp. 5 adn.61-62
q. 87 a. 1 arg.3 . . . . . 8 adn.502-503
resp. 5 adn.140-143
ad 3 . . . . . 8 adn.499-500, 502-503
q. 88 a. 1 arg.4 . . . . . 4 adn.6-7
resp. 1 adn.133-134; 2 adn.165-166
q. 91 a. 1 ad 3 . . . . . 3 adn.199-200; 8 adn.496-499
a. 2 resp. 4 adn.167
a. 3 arg.2 . . . . . 8 adn.276-278
q. 97 a. 1 arg.2 . . . . . 2 adn.109-110
q. 98 a. 2 s.c. 4 adn.6-7
q.103 a. 1 resp. 10 adn.300-302
a. 2 ad 3 . . . . . 8 adn.236-240
q.108 a. 6 resp. 8 adn.236-240
q.110 a. 2 resp. 3 adn.546
a. 3 resp. 2 adn.311-314
q.115 a. 1 arg.5 . . . . . 11 adn.401
ad 5 . . . . . 11 adn.129-130
a. 3 resp. 10 adn.219-220
ad 2 . . . . . 2 adn.280-285
a. 6 resp. 9 adn.19-20
q.116 a. 3 resp. 9 adn.19-20
q.117 a. 1 resp. 9 adn.59
q.118 a. 2 resp. 2 adn.414
ad 2 . . . . . 2 adn.414; 3 adn.391-392, 555-559, 559-566, 568-579
a. 3 resp. 5 adn.15-16

Ia-IIae

q. 1 a. 7 arg.3 . . . . . 5 adn.63-64
ad 3 . . . . . 5 adn.63-64
q. 2 a. 6 resp. 1 adn.12; 2 adn.484
a. 8 arg.1 . . . . . 2 adn.311-314
q. 3 a. 2 arg.1 . . . . . 1 adn.236
ad 1 . . . . . 1 adn.236
q. 4 a. 2 s.c. 11 adn.401
a. 5 arg.2 . . . . . 2 adn.165-166
q. 5 a. 5 arg.1 . . . . . 5 adn.15-16
ad 1 . . . . . 5 adn.15-16
q. 5 a. 6 arg.1 . . . . . 8 adn.236-240
q. 6 prolog. 5 adn.63-64
a. 5 ad 2 . . . . . 6 adn.79-81
q. 7 a. 1 arg.2 . . . . . 11 adn.252-253
q. 9 a. 2 ad 2 . . . . . 5 adn.63-64
a. 6 resp. 3 adn.170-171
q. 10 a. 1 ad 2 . . . . . 11 adn.122
q. 11 a. 5 ad 1 . . . . . 8 adn.236-240
q. 13 a. 2 ad 2 . . . . . 6 adn.214
q. 14 a. 1 resp. 5 adn.63-64
a. 3 resp. 5 adn.63-64
a. 6 arg.1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 17 a. 9 ad 3 . . . . . 3 adn.515-516
q. 18 a. 1 arg.2 . . . . . 2 adn.165-166
a. 7 ad 3 . . . . . 1 adn.196-198; 3 adn.120-121
a.11 s.c. 8 adn.80
q. 19 a. 9 resp. 1 adn.201-202
q. 22 a. 2 arg.1 . . . . . 1 adn.201-202
q. 23 a. 2 resp. 1 adn.537-538
q. 25 a. 2 arg.3 . . . . . 11 adn.401
q. 29 a. 6 resp. 5 adn.63-64
q. 35 a. 3. . . . . 5 adn.140-143
a. 6 resp. 6 adn.65-66
q. 38 a. 5 ad 3 . . . . . 3 adn.515-516
q. 39 a. 1 resp. 5 adn.63-64
q. 41 a. 3 resp. 6 adn.214
q. 48 a. 2 arg.1 . . . . . 11 adn.401
q. 49 a. 2 ad 3 . . . . . 11 adn.333-340
a. 3 arg.1 . . . . . 2 adn.165-166
q. 50 a. 6 resp. 3 adn.170-171
q. 51 a. 1. . . . . 2 adn.143-144
arg.3 . . . . . 5 adn.15-16
a. 2 ad 2 . . . . . 3 adn.34-36; 11 adn.235-236
q. 52 a. 1 resp. 1 adn.545-548
q. 55 a. 2 resp. 1 adn.133-134; 2 adn.165-166; 8 adn.211-212
q. 56 a. 5 ad 1 . . . . . 2 adn.211
q. 58 a. 5 resp. 5 adn.63-64
q. 59 a. 1 arg.1 . . . . . 3 adn.199-200
q. 60 a. 5 arg.3 . . . . . 8 adn.80
ad 3 . . . . . 8 adn.80
q. 66 a. 1 resp. 11 adn.401
a. 6 arg.3 . . . . . 11 adn.401
ad 3 . . . . . 11 adn.401
q. 71 a. 3 arg.3 . . . . . 11 adn.401
q. 72 a. 8 arg.1 et ad 1 . . . . . 8 adn.80
q. 75 a. 2 arg.1 . . . . . 9 adn.19-20
q. 76 a. 1 resp. 5 adn.63-64
q. 77 a. 2 ad 1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 79 a. 2 resp. 2 adn.165-166
q. 81 a. 1 arg.2 . . . . . 9 adn.65-68
a. 3 arg.2 . . . . . 3 adn.126
q. 90 a. 2 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64
resp. 1 adn.201-202
q. 91 a. 2 arg.1 . . . . . 5 adn.15-16
a. 5. . . . . 8 adn.24-26
q. 95 a. 1 arg.3 . . . . . 5 adn.63-64
q. 96 a. 1 arg.2 . . . . . 5 adn.63-64

q.110 a. 2 ad 3 . . . . . 3 adn.546; 11 adn.252-253
q.112 a. 1 resp. 11 adn.401
q.113 a. 6 ad 2 . . . . . 3 adn.391-392
a. 8 s.c. 11 adn.401
q.163 a. 3 arg.3 . . . . . 1 adn.201-202

IIa-IIae

Prolog. 5 adn.63-64
q. 1 a. 2 s.c. 3 adn.199-200
q. 8 a. 3 arg.1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 19 a. 8 arg.3 . . . . . 3 adn.199-200
q. 22 a. 2 arg.2 . . . . . 9 adn.19-20
q. 23 a. 2 ad 1 . . . . . 10 adn.515-516
a. 6 resp. 6 adn.65-66
q. 24 a. 4 ad 3 . . . . . 11 adn.252-253
q. 26 a. 3 arg.1 . . . . . 11 adn.401
a.12 ad 1 . . . . . 6 adn.65-66
q. 27 a. 6 ad 1 . . . . . 6 adn.65-66
q. 33 a. 8 resp. 5 adn.215-217
q. 34 a. 2 resp. 6 adn.65-66
a. 3 resp. 6 adn.65-66
q. 38 a. 5 ad 2 . . . . . 3 adn.247
q. 44 a. 1 resp. 6 adn.65-66
a. 4 arg.2 . . . . . 8 adn.276-278
a. 5 resp. 3 adn.247
q. 45 a. 5 resp. 5 adn.15-16
q. 47 a. 3 resp. 5 adn.63-64
a. 9 ad 2 . . . . . 5 adn.63-64
q. 52 a. 2 arg.1 . . . . . 2 adn.311-314
q. 53 a. 4 ad 3 . . . . . 5 adn.63-64
q. 58 a. 2 resp. 5 adn.63-64
q. 59 a. 3 resp. 1 adn.132-133
q. 60 a. 3 arg.1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 95 a. 5 resp. 11 adn.91-93
q.100 a. 1 ad 6 . . . . . 5 adn.263-269
q.100 a. 4 resp. 5 adn.263-269
q.104 a. 3 arg.2 . . . . . 11 adn.401
q.105 a. 2 arg.3 . . . . . 11 adn.401
q.106 a. 2 resp. 5 adn.63-64
q.117 a. 4 ad 3 . . . . . 1 adn.132-133
q.142 a. 3 resp. 5 adn.63-64
q.148 a. 3 arg.2 . . . . . 11 adn.401
ad 2 . . . . . 11 adn.401
q.153 a. 2 arg.3 . . . . . 11 adn.401
a. 3 s.c.1 . . . . . 11 adn.401
q.158 a. 8 ad 2 . . . . . 4 adn.6-7
q.162 a. 6 resp. 6 adn.65-66
q.164 a. 2 arg.4 . . . . . 4 adn.6-7
q.171 a. 4 arg.2 . . . . . 8 adn.276-278
resp. 3 adn.81-82
q.172 a. 1 arg.4 . . . . . 5 adn.15-16
q.179 a. 1 arg.1 . . . . . 1 adn.236
a. 2 ad 2 . . . . . 3 adn.199-200
q.184 a. 2 arg.2 . . . . . 8 adn.276-278
q.188 a. 6 resp. 2 adn.311-314
a. 8 resp. 8 adn.276-278
q.189 a. 1 ad 5 . . . . . 5 adn.253-254

IIIa Pars

q. 1 a. 5 ad 3 . . . . . 5 adn.253-254
q. 2 a. 1 resp. 2 adn.79-81
a. 5 ad 3 . . . . . 1 adn.236
q. 3 a. 2 ad 3 . . . . . 2 adn.165-166
q. 5 a. 3 arg.2 . . . . . 4 adn.6-7
q. 6 a. 1 ad 2 . . . . . 5 adn.61-62
a. 3 arg.1 . . . . . 5 adn.215-217
arg.3 . . . . . 11 adn.401
q. 7 a.13 resp. 5 adn.63-64
q. 8 a. 5 resp. 2 adn.165-166
a. 8 ad 1 . . . . . 1 adn.103-104
q. 9 a. 2 resp. 11 adn.401
a. 4 resp. 4 adn.6-7
q.11 a. 1 ad 3 . . . . . 5 adn.63-64
a. 3 s.c. 10 adn.222-223
a. 5 resp. 3 adn.199-200
q.17 a. 2 s.c. 3 adn.233-234
q.19 a. 1 arg.3 . . . . . 5 adn.63-64
a. 3 resp. 6 adn.65-66
q.20 a. 1 ad 2 . . . . . 5 adn.63-64
q.27 a. 5 arg.2 . . . . . 8 adn.276-278
arg.3 . . . . . 4 adn.6-7
q.32 a. 4 resp. 3 adn.34-36
q.35 a. 5 ad 3 . . . . . 3 adn.233-234
a. 8 ad 3 . . . . . 1 adn.34-38
q.36 a. 4 arg.1 . . . . . 6 adn.65-66
arg.2 . . . . . 4 adn.6-7
q.39 a. 2 arg.2 . . . . . 3 adn.199-200
a. 7 arg.2 . . . . . 4 adn.6-7
q.46 a. 7 arg.1 . . . . . 3 adn.10-12
resp. 2 adn.85-87
a. 9 ad 3 . . . . . 1 adn.34-38
a.10 resp. 1 adn.34-38
q.50 a. 5 s.c.2 . . . . . 2 adn.263-269
q.54 a. 2 resp. 11 adn.401
q.56 a. 1 arg.1 . . . . . 9 adn.19-20
resp. 1 adn.201-202
q.57 a. 1 resp. 4 adn.122-123
a. 4 arg.2 . . . . . 5 adn.215-217
q.62 a. 2 s.c. 4 adn.6-7
a. 3 arg.2 . . . . . 9 adn.65-68
ad 2 . . . . . 9 adn.65-68
q.64 a. 5 arg.1 . . . . . 3 adn.126
q.65 a. 4 arg.1 . . . . . 4 adn.6-7
q.66 a. 9 ad 3 . . . . . 3 adn.182-185
a.12 s.c.1 . . . . . 3 adn.182-185
q.67 a. 5 arg.1 . . . . . 3 adn.126
q.75 a. 3 resp. 3 adn.388-389
a. 4 resp. 2 adn.165-166
a. 6 arg.2 . . . . . 3 adn.10-12
ad 2 . . . . . 2 adn.143-144
q.77 a. 1 resp. 9 adn.65-68
a. 2 resp. 3 adn.164-165; 5 adn.61-62; 8 adn.353
a. 3 resp. 2 adn.165-166

(Summa theologiae, IIIa)
q.77 a. 5 resp. 3 adn.391-392
q.79 a .2 arg.2 . . . . . 9 adn.19-20

Quaestiones disputatae De anima [1266-1267] (ed. Leon. t.XXIV.1)

q. 1 . . . . . 2 Parall.
resp. . . 2 adn.255-256, 263-269, 280-285, 350-353
q. 2 . . . . . 2 Parall.
arg.1 . . . . . 2 adn.17-21
arg.2 . . . . . 2 adn.8-16
arg.8 . . . . . 3 adn.419-430
arg.12 . . . . . 2 adn.66-69, 414
resp. 2 adn.189-240, 209-230, 211, 230-240, 296-322; 4 adn.167; 8 adn.496-499; 9 adn.231-235
ad 2 . . . . . 2 adn.326-329, 419-430
q. 3 . . . . . 9 Parall., adn.239-241
arg.3 . . . . . 9 adn.15-19
arg.6 . . . . . 8 adn.143-145
arg.7 . . . . . 9 adn.151-159
arg.13 . . . . . 9 adn.23-32
arg.14 . . . . . 9 adn.188-195
arg.17 . . . . . 9 adn.130-144
arg.20 . . . . . 9 adn.7-14
arg.22 . . . . . 9 adn.167-175
resp. 9 adn.249-266, 266-297
q. 4 arg.5 . . . . . 10 adn.613-615
resp. 5 adn.61-62; 9 adn.225-231
ad 5 . . . . . 10 adn.613-615
q. 5 . . . . . 10 Parall.; 11 adn.190-96
arg.1 . . . . . 10 adn.16-22
arg.2 . . . . . 10 adn.23-28
arg.4 . . . . . 10 adn.9-15
arg.6 . . . . . 10 adn.3-8
arg.8 . . . . . 10 adn.99-108
resp. . . 10 adn.196-198, 201, 258-259, 259-274, 268-270, 274-275, 287-289, 290, 300-305, 309-311, 364-370, 371-376, 376-390, 390, 390-394, 412-433, 433-437, 472-474
ad 4 . . . . . 10 adn.400-404
q. 6 . . . . . 1 Parall., adn.52-55
arg.1 . . . . . 1 adn.4-5, 4-10
arg.5 . . . . . 1 adn.132-139, 133-134
arg.7 . . . . . 1 adn.158-162, 159-161
arg.9 . . . . . 1 adn.27-33
arg.12 . . . . . 1 adn.140-146
arg.15 . . . . . 1 adn.195-200, 196-198
arg.17 . . . . . 1 adn.16-21
resp. 1 adn.284-286, 376-381, 405-408
ad 1 . . . . . 1 adn.409-429
ad 5 . . . . . 1 adn.607-610
ad 7 . . . . . 1 adn.159-161
ad 9 . . . . . 1 adn.460-463
q. 8 . . . . . 6 Parall.
arg.19 . . . . . 6 adn.123-129
resp. 8 adn.496-499
q. 8 ad 3 . . . . . 6 adn.170-185, 186-187
ad 19 . . . . . 6 adn.123-129
q. 9 . . . . . 3 Parall.
arg.6 . . . . . 3 adn.34-44
arg.7 . . . . . 3 adn.10-20
arg.8 . . . . . 10 adn.296-297
arg.18 . . . . . 3 adn.71-76
resp. 2 adn.263-269; 3 adn.309, 354-355, 356-358, 555-559
ad 6 . . . . . 3 adn.247, 464-476
ad 13 . . . . . 3 adn.247
q.10 . . . . . 4 Parall., adn.175
arg.1 . . . . . 4 adn.104-108
arg.4 . . . . . 3 adn.515-516; 4 adn.3-8
arg.5 . . . . . 4 adn.75-79
arg.7 . . . . . 4 adn.9-12
arg.12 . . . . . 4 adn.44-49
arg.13 . . . . . 4 adn.13-20
arg.16 . . . . . 4 adn.21-29
s.c.1 . . . . . 4 adn.158-160
s.c.3 . . . . . 4 adn.161-165
resp. 2 adn.263-269; 4 adn.175-190, 211-242, 242-255
ad 1 . . . . . 4 adn.346-349
ad 4 . . . . . 4 adn.256-258
ad 7 . . . . . 4 adn.259-262
ad 12 . . . . . 4 adn.303-308
ad 16 . . . . . 4 adn.275-278
q.11 arg.10 . . . . . 2 adn.414
s.c. 3 adn.182-193
resp. 2 adn.255-256; 6 adn.244-247
ad 10 . . . . . 2 adn.414
q.12 . . . . . 11 Parall.
arg.1 . . . . . 11 adn.8-11
arg.4 . . . . . 11 adn.64-67
arg.5 . . . . . 11 adn.129-134
arg.8 . . . . . 11 adn.12-18
arg.9 . . . . . 11 adn.77-80
arg.12 . . . . . 11 adn.115-128
arg.16 . . . . . 1 adn.4-5
arg.17 . . . . . 11 adn.150-156
s.c.1 . . . . . 11 adn.200-214
resp. 11 adn.239-241
ad 1 . . . . . 11 adn.313-316
q.13 . . . . . 9 adn.285-290
q.14 arg.9 . . . . . 2 adn.143-144
arg.10 . . . . . 2 adn.143-144
resp. 8 adn.496-499; 11 adn.91-93
q.21 . . . . . 1 adn.627-628
arg.3 . . . . . 2 adn.250-252
resp. 1 adn.159-161

De spiritualibus creaturis [c.1267-1268] (ed. Leon. XXIV-2) : 3 adn.294-296; 6 adn.244-247

a. 2 . . . . . 2 adn.250-252
arg.16 . . . . . 2 adn.109-110
resp. 2 adn.255-256, 263-269

a. 3 arg.8 . . . . . 2 adn.109-110
resp. 1 adn.545-548; 3 adn.391-392
a. 4 . . . . . 2 adn.263-269
a. 5 resp. 11 adn.91-93
a. 6 arg.1 . . . . . 2 adn.311-314
a. 9 resp. 10 adn.275
ad 9 . . . . . 1 adn.405-408
a.10 . . . . . 10 adn.275
arg.17 . . . . . 4 adn.6-7
a.11 arg.15 . . . . . 1 adn.302-306
ad 3 . . . . . 11 adn.333-340

Sententia libri De anima [dec. 1267 - sept.1268] (ed. Leon. t.XLV-1)

I c. 1 . . . . . 11 adn.333-340
c. 2 . . . . . 10 adn.488-490
c. 3 . . . . 5 adn.124-125, 134-139; 10 adn.490-494
c. 4 . . . . . 5 adn.124-125; 8 adn.494-496
c. 5 . . . . . 5 adn.134-139
c. 6 . . . . . 4 adn.44-45
c.10 . . . . . 10 adn.409-410
c.11 . . . . . 8 adn.448
c.14 . . . . . 3 adn.209-211, 263-264; 4 Parall., adn.147; 6 adn.163-164
II c. 1 . . . . . 1 adn.552-557; 2 adn.263-269; 3 Parall., adn.10-12, 309, 555-559; 9 adn.369-370
c. 2 . . . . 2 adn.87-89, 255-256, 256-257, 263-269; 6 adn.244-247; 11 adn.91-93
c. 3 . . . . . 5 adn.34-35
c. 4 . . . . . 1 adn.336; 2 Parall.
c. 5 . . . . . 1 adn.545-548; 3 adn.419-430
c. 9 . . . . . 3 adn.515-516
c.10 . . . . . 9 adn.207-208
c.13 . . . . . 2 adn.311-314; 10 adn.535-537
c.24 . . . . . 1 adn.586
c.27 . . . . . 10 adn.613-615
c.28 . . . . . 10 adn.488-490
c.30 . . . . . 10 adn.535-537
III c. 1 . . . . 2 Parall., adn.12-13, 87-89, 209-230, 229, 230-240, 296-322; 3 adn.252-254; 5 adn.134-139, 231-233; 8 adn.496-499; 9 Parall., adn.199-201, 290-292, 304-305, 319-322, 322-334, 326, 335-339, 408-411, 419-423, 490-504, 495-504; 10 adn.42-44, 538-541
c. 2 . . . . . 9 adn.399-407, 407-436
c. 3 . . . . . 1 adn.250-251; 9 adn.59
c. 4 . . . . 1 adn.302-306; 9 adn.225-231, 285-290; 10 Parall., adn.5-6, 11-12, 18-20, 24-26, 99-101, 168-169, 198-200, 364-370, 369-370, 386-388, 388-389, 398-399, 400-404, 404-406; 11 adn.57-59
c. 6 . . . . . 2 adn.209-211
c. 7 . . . . . 1 adn.241-243
c. 8 . . . . . 3 adn.252-254; 9 adn.326
c.11 . . . 6 adn.176-177, 247-250; 7 adn.3-5, 84-86

Sententia libri De sensu et sensato [c.1268-1269] (ed. Leon. t.XLV-2)

Prohemium 2 adn.311-314; 11 adn.91-93
I c. 4 . . . . . 1 adn.586
c. 9 . . . . . 1 adn.545-548; 2 adn.165-166
c.18 . . . . . 1 adn.586

Sententia libri De sensu et sensato, tract. II : De memoria et reminiscentia (ed. Leon. t.XLV-2)

II c.1 . . . . . 11 adn.185-187
c.8 . . . . . 11 adn.91-93

Sententia libri Physicorum [c.1268-1270] (ed. Leon. t.II)

I c. 1 (lectio 1) n. 4 . . . . . 3 adn.40-41
c. 4 (lectio 9) n. 3 . . . . . 3 adn.381-384
II c. 2 (lectio 3) n. 5 . . . 3 adn.110-111, 283-286
n. 6 . . . . . 3 adn.291-293
(lectio 4) n.10 . . . . . 11 adn.91-93
c. 3 (lectio 5) n. 4 . . . . . 3 adn.120-121
c. 6 (lectio 10) n.15 . . . . . 10 adn.23-24
c. 7 (lectio 11) n. 2 . . . . . 10 adn.102-104
III c. 3 (lectio 3) n. 4 . . . . . 1 adn.537-538
c. 4 (lectio 7) n. 6 in fine 8 adn.46-47
c. 6 (lectio 11) n. 4 . . . . . 4 adn.151-152, 8 adn.276-278
IV c. 1 (lectio 2) n. 7 . . . . . 4 adn.339-341
c. 4 (lectio 5) n. 5 . . . . . 1 adn.219-221; 4 adn.339-341
c. 5 (lectio 8) n. 6 . . . . . 5 adn.217-222
c. 6 (lectio 9) n. 4 . . . . . 5 adn.123-124
c. 8 (lectio 11) n. 2 . . . . . 6 adn.214
c.12 (lectio 19) praesertim n.6 . . . 9 adn.539-544
V c. 1 (lectio 1) n.11 . . . . . 3 adn.199-200
c. 3 (lectio 5) n. 3 . . . . . 5 adn.215-217
VII c. 2 (lectio 4) n. 2 . . . . . 11 adn.91-93
c. 3 (lectio 6) n. 2 . . . . . 4 adn.152-154
VIII c. 1 (lectio 1) n. 2 . . . . . 10 adn.275
n. 5 . . . . . 5 adn.134-139
c. 4 (lectio 7) n. 4 . . . . . 2 adn.255-256
c. 5 (lectio 9) n. 8 . . . . . 5 adn.95-101
n. 9 . . . . . 5 adn.134-139
n.13 . . . . . 6 adn.65-66
(lectio 10) 3 adn.34-36
n. 2 . . . . . 11 adn.235-236
n. 4 . . . . . 10 adn.23-24
(lectio 11) 3 adn.34-36
c. 6 (lectio 13) n. 6 . . . . . 6 adn.93-95
c. 8 (lectio 19) n. 3 . . . . . 10 adn.300-302
c.10 (lectio 21) n. 4 . . . . . 10 adn.124
n.10 . . . . . 11 adn.91-93
(lectio 23) n. 5 . . . . . 4 adn.77-79

De mixtione elementorum [1269] (ed. Leon. t.XLIII) : 1 adn.545-548

De operationibus occultis nature [1269-1272] (ed. Leon., t.XLIII) : 2 adn.280-285

Liber De sortibus ad dominum Iacobum de Tonengo [1270-1271] (ed. Leon. t.XLIII)

c.4 . . . . . 8 adn.496-499

De unitate intellectus [nov.-dec. 1270] (ed. Leon. t.XLIII)

c.1 . . . . . 2 adn.280-285; 3 adn.419-430; 8 adn.496-499; 9 adn.207-208, 318-319; 10 adn.400-404; 11 adn.91-93
c.2 . . . . . 2 adn.186-188; 9 adn.235-236
c.3 . . . . . 2 Parall., adn.189-240, 209-230, 230-240, 255, 263-269; 9 adn.231-235, 266-297
c.4 . . . . . 9 Parall., 239-241, 249-266, 297-305; 10 adn.196-198, 201, 281-284
c.5 . . . . 2 adn.255-256; 5 adn.63-64; 6 adn.244-247; 8 adn.353; 9 Parall., 239-241, 399-407, 407-436; 10 adn.281-284

Super Euangelium Iohannis lectura [1270-1271] (ed. R. Cai apud Marietti)

c.1 lectio 2 . . . . . 1 adn.107-109
lectio 7 . . . . . 2 adn.263-269

Quaestiones disputatae De malo [c.1270-1271] (ed. Leon. t.XXIII)

q. 1 a. 1 arg.16 . . . . . 3 adn.391-392
a. 2 arg.6 . . . . . 10 adn.124
q. 2 a. 4 . . . . . 6 adn.214
a. 6 ad 13 . . . . . 5 adn.63-64
a.11 ad 8 . . . . . 3 adn.34-36
q. 3 a. 1 arg.18 . . . . . 2 adn.8-10
a. 3 arg.6 . . . . . 1 adn.201-202
a.10 arg.4 . . . . . 11 adn.401
q. 4 a. 3 resp. 1 adn.302-306
a. 6 arg.4 . . . . . 3 adn.126
a. 7 ad 1 . . . . . 3 adn.391-392
q. 6 a. 1 . . . . . 5 adn.63-64
q. 7 a. 9 resp. 10 adn.222-223
q.12 a. 4 ad 3 . . . . . 5 adn.63-64
q.16 a. 1 . . . 3 adn.199-200; 7 Parall.; 11 adn.91-93
arg.4 . . . . . 2 adn.311-314; 7 adn.27-32
arg.5 . . . . . 7 adn.33-39
arg.6 . . . . . 7 adn.14-26
arg.8 . . . . . 7 adn.3-5
resp. 5 adn.3-8, 119-133, 125-128; 7 adn.47-52, 61-66, 86-88, 92-99
ad 1 . . . . . 7 adn.89-92
ad 4 . . . . . 7 adn.113-120
ad 9 . . . . . 7 adn.89-92
ad 10 . . . . . 7 adn.89-92
a. 5 . . . . . 2 adn.17-18
a. 8 ad 2 . . . . . 10 adn.472-474
a.10 . . . . . 6 adn.416-419
arg.3 . . . . . 2 adn.250-252
q.16 a.12 . . . . . 2 adn.211
ad 1 . . . . . 10 adn.196-198, 281-284

Expositio libri Peryermenias [dec. 1270 - oct. 1271] (ed. Leon. t.I-1*)

I c. 1 . . . . . 9 adn.419-423
c. 6 . . . . . 5 adn.15-16; 11 adn.91-93
c.14 . . . . . 9 adn.19-20

De aeternitate mundi [1271 (?)]

c.1 . . . . . 10 adn.124

Responsiones [1271]

Responsio ad Lectorem Venetum de 36 articulis (ed. Leon. t.XLII)

a.1 . . . . . 6 Parall.; 6 adn.76-78
a.3 . . . . . 6 Parall.

Responsiones ad Magistrum Ioannem de Vercellis de 43 articulis (ed. Leon. t.XLII)

a.1-18 . . . . . 6 Parall.
a.3 . . . . . 6 adn.76-78, 257-260

Lectura in Epist. II ad Corinthios [1271-1272] (ed. Cai, apud Marietti)

c.12 lectio 1 super u.2 . . . . . 8 adn.112

Lectura in Epist. ad Galatas [1271-1272] (ed. Cai, apud Marietti)

c.2 lectio 6 n.107 . . . . . 8 adn.372

Sententia libri Ethicorum [c.1271-1272] (ed. Leon. t.XLVII.1-2)

I c. 1 . . . . . 8 adn.236-240
c. 6 . . . . . 3 adn.294-296; 8 adn.236-240
c. 9 . . . . . 5 adn.15-16
II c.10 . . . . . 9 adn.207-208
III c. 6 . . . . . 5 adn.63-64
VI c. 3 . . . . . 11 adn.401
c. 7 . . . . . 8 adn.372
VII c. 1 . . . . . 2 adn.311-314
VIII c.12 . . . . . 1 adn.201-202
IX c. 7. . . . . 3 adn.10-12
c.10 . . . . . 8 adn.372
X c.10. . . . . 9 adn.283-285; 10 adn.302-305
c.13 . . . . . 10 adn.275

Sententia libri Politicorum [? 1272] (ed. Leon. t.XLVIII)

I c.1/b 2 adn.263-269
III c.2. . . . . 9 adn.530-538

Quaestiones disputatae de virtutibus [1271-1272]

Quaest. disp. De uirtutibus in communi

a. 2 arg.15 . . . . . 1 adn.236
a. 8 . . . . . 5 adn.15-16
a.10 arg.2 . . . . . 5 adn.15-16
a.13 ad 14 . . . . . 5 adn.215-217

Quaest. disp. De uirtutibus cardinalibus

a.1 arg.1 . . . . . 8 adn.24-26
a.3 resp. 1 adn.201-202
a.4 ad 13 . . . . . 2 adn.8-10

Quaest. disp. De unione Verbi incarnati [1272]

a.1 resp. 2 adn.79-81
a.2 resp. 11 adn.252-253
a.3 arg.4 . . . . . 2 adn.79-81
a.5 arg.5 . . . . . 5 adn.63-64
arg.8 . . . . . 5 adn.63-64
arg.13 . . . . . 5 adn.63-64

Expositio libri Posteriorum <= in Anal. Post.> [c.1271-1272] (ed. Leon. I*-2)

I c. 1 . . . . . 9 adn.419-423 : 10 adn.222-223
c. 2 . . . . . 11 adn.252-253
c. 3 . . . . . 9 adn.74-75
c. 4 . . . . . 9 adn.488-489
c. 6 . . . . . 11 adn.401
c.41 . . . . . 10 adn.222-223
II c. 8 . . . . . 2 adn.34-35
c.13 . . . . . 11 adn.333-340
c.20 . . . . . 9 adn.145-146

In Boetium De ebdomadibus [? 1271-1272] (ed. Leon. t.L)

c.1 . . . . . 9 adn.145-146
c.2 . . . . . 1 adn.52-55, 166-169, 503-506

Sententia libri Metaphysicae [c.1271-1273] (ed. Leon. t.XLVI, in praep.)

Liber I

in 980a28 . . . . . 9 adn.571-574
in 981a16-17 . . . . . 2 adn.63-64
in 984a12-16 . . . . . 5 adn.134-139
in 987a29-b1 . . . . . 10 adn.504-506; 206-207
in 987a29-b18 . . . . . 9 adn.343-346
in 987a31-34 . . . . . 10 adn.504-506
in 987b1-7 . . . . . 10 adn.502-504
in 987b1-14 . . . . . 5 adn.144-149
in 987b7-14 . . . . . 10 adn.508-510
in 987b7-18 . . . . . 3 adn.287-290
in 987b14-18 . . . . . 3 adn.291-293
in 988a18-b21 . . . . . 4 adn.376-379
in 988b24-25 . . . . . 4 adn.139-142
in 989a40-b24 . . . . . 5 adn.134-139

Liber II

in 992b33 . . . . . 9 adn.59
in 993b9-10 . . . . . 10 adn.472-474
in 994b26 . . . . . 1 adn.17-18

Liber III

in 997b3-5 . . . . . 5 adn.144-149
in 999a12-13 . . . . . 8 adn.165-167

Liber IV

in 1003b32-33 . . . . . 3 adn.233-234
in 1005a20-1009a38 . . . . . 9 adn.145-146
in 1009a6-15 . . . . . 10 adn.490-494
in 1009a38-b2 . . . . . 10 adn.494-499
in 1009a38-1010a15 . . . . . 10 adn.506-507
in 1009b12-1010a15 . . . . . 10 adn.532-534
in 1010a7-15 . . . . . 10 adn.490-494

Liber V

in 1013a24-b4 . . . . . 2 adn.414
in 1016b32 . . . . . 5 adn.61-62
in 1017a22-30 . . . . . 11 adn.252-253
in 1024b9-12 . . . . . 8 adn.221-225

Liber VI

in 1025b3-7 . . . . . 10 adn.222-223
in 1025b28-1026a7 . . . . . 3 adn.1012
in 1027a29 . . . . . 9 adn.19-20

Liber VII

in 1028a30-31 . . . . . 11 adn.252-253
in 1029a20-26 . . . . . 1 adn.298-299
in 1030a18-20 . . . . . 11 adn.245-247
in 1034a5-8 . . . . . 5 adn.61-62
in 1034a33-37 . . . . . 2 adn.414
in 1034b20-22 . . . . . 3 adn.119-120
in 1035b24-25 . . . . . 2 adn.263-269
in 1037b13-21 . . . . . 3 adn.339-342
in 1038a13-14 . . . . . 11 adn.333-340
in 1039a24-28 . . . . . 5 adn.144-149
in 1039a24-33 . . . . . 9 adn.24-28; 272-277; 446-469
in 1939a25-33 . . . . . 5 adn.321-324

Liber VIII

in 1042a26-27 . . . . . 3 adn.385-386
in 1043a2-7 . . . . . 3 adn.21-30
in 1043a19-21 . . . . . 1 adn.196-198
in 1043b30-32 . . . . . 1 adn.196-198
in 1043b33-1044a2 . . . . . 1 adn.545-548
in 1043b36-1044a2 . . . . . 8 adn.254-256
in 1045a8-10 . . . . . 3 adn.82-84
in 1045a14 . . . . . 3 adn.342
in 1045a36-b5 . . . . . 1 adn.27-30

(Sententia libri Metaphysicae)
Liber IX

in 1049b10-13 . . . . . 1 adn.302-306
in 1049b10-1050a3 . . . . . 10 adn.388-389
in 1049b17-19 . . . . . 1 adn.302-306
in 1049b24-25 . . . . . 1 adn.302-306; 10 adn.23-24
in 1050a2-3 . . . . . 1 adn.302-306
in 1050a34-b1 . . . . . 4 adn.290-291

Liber X

in 1054a13-19 . . . . . 3 adn.233-234
in 1054a33 . . . . . 5 adn.61-62
in 1054b28 . . . . . 8 adn.221-225
in 1057a18 sqq 5 adn.215-217
in 1058b5 . . . . . 5 adn.61-62
in 1058b28-29 . . . . . 2 adn.107-109
in 1058b36-1059a1 . . . . . 2 adn.107-109

Liber XI

in 1061a15-18 . . . . . 3 adn.233-234
in 1064b23-30 . . . . . 3 adn.233-234
in 1068b6-10 . . . . . 1 adn.537-538

Liber XII

in 1071a2 . . . . . 6 adn.186-187
in 1071a2-3 . . . . . 6 adn.176-177
in 1072b14 . . . . . 6 adn.186-187
in 1072b14-16 . . . . . 6 adn.176-177
in 1073a14-b17 . . . . . 5 adn.149-167
in 1073a28-b1 . . . . . 5 adn.178-186; 6 adn.381-386
in 1074a33-34 . . . . . 8 adn.24-26
in 1075a3-5 . . . . . 8 adn.502-503
in 1075a11 . . . . . 8 adn.236-240
in 1075a13 . . . . . 8 adn.236-240

Expositio Libri De causis [c.1272-1273] (ed. H. D. Saffrey) : 3 adn.294-296

prop. 3 . . . . . 3 adn.294-296
prop. 4 . . . . . 8 adn.436-438
prop. 7 . . . . . 5 Parall.
prop. 9 . . . . . 10 adn.207-209; 11 adn.401
prop.10 . . . . . 9 adn.160-161
prop.19 . . . . . 2 adn.311-314
prop.20 . . . . . 9 adn.160-161
prop.24 . . . . . 9 adn.160-161

De substantiis separatis [c.1272-1273] (ed. Leon. t.XL)

c. 1 . 2 adn.255-256; 5 adn.119-133, 134-139, 140-143
c. 4 . . . . . 1 adn.284-286
c. 5 . . . . . 1 adn.557-560
c. 5-8 . . . . . 1 Parall.
c. 6 . . . . . 1 adn.405-408
c.18 . . . . . 5 Parall.; 7 Parall.; 8 adn.112
c.19 . . . . . 5 adn.3-8; 7 Parall.
c.20 . . . . . 3 adn.294-296

Sententia super librum De caelo et mundo [c.1272-1273] (ed. Leon. t.III)

I c. 2 (lectio 3) n.3 . . . . . 6 adn.79-81
c.10 (lectio 23) n.1 . . . . . 8 adn.448
II c. 1 (lectio 1) n.7 . . . . . 6 adn.88-89
c. 2 (lectio 3) . . . . . 6 Parall.
n.2 . . . . . 6 adn.176-177
c. 3 (lectio 4) n.6 . . . . . 6 adn.58-59
c. 4 (lectio 6) n.5 . . . . . 5 adn.217-222
c. 8 (lectio 13) . . . . . 6 Parall.
n.6 . . . . . 7 adn.3-5
c.12 (lectio 18) n.1 . . . . . 6 adn.176-177
n.7 . . . . . 6 adn.30-32
III c. 1 (lectio 3) n.3 . . . . . 8 adn.448

Sententia libri De generatione [? 1273] (ed. Leon. t.III)

I c.1 (lectio 2) n.2 . . . . . 3 adn.386-387
c.3 (lectio 8) n.5 . . . . . 11 adn.333-340
n.8 . . . . . 7 adn.28
c.4 (lectio 10) n.8 . . 1 adn.552-557; 3 adn.555-559
c.5 (lectio 13) n.4 . . . . . 2 adn.165-166
(lectio 15) n.5 . . . . . 2 adn.263-269

De motu cordis [? 1273] (ed. Leon. t.XLIII) : 3 adn.247, 515-516

Postilla super Psalmos [?-1273] (ed. Parmae)

in Ps.18, 1 . . . . . 6 adn.123-129

VANSTEENKISTE, C.

"Il 'Liber de Causis' negli scritti di San Tommaso d'Aquino," *Angelicum*, 35 (1958) : 9 adn.160-161

VIGILIUS THAPSENSIS (?) (Pseudo-Augustinus)

Contra Felicianum Arianum de unitate Trinitatis, Lib. unic. (PL 42)

c.12 . . . . . 9 adn.33-37, 183-186

INDEX CODICVM MANV SCRIPTORVM ALLEGATORVM

Amiens, Bibl. Mun. 244 [Am^{2}, Am^{2b}] . . . . . (p.7*, 27* n.1)

Arras, Bibl. Mun. 873 (577) [Ar^{2}] . . . . . (p.7*)

Avignon, Bibl. Mun. 256 [Av] . . . . . (p.7*)

Basel, Universitätsbibliothek B III 8 [Ba^{1}] . . . . . (p.7*)
F I 33 [Ba^{2}] . . . . . (p.7*)
F VI 67 [Ba^{3}] . . . . . (p.8*)

Berlin, Staatsbibliothek, Theol. lat. fol. 114 [B^{1}, B^{1b}] (p.7*)

Bologna, Bibl. Universitaria 1655^{13} [Bo] . . . . . (p.8*)

Brescia, Bibl. Civica Queriniana A.VI.21 [Br] . . . . . (p.8*)

Cambrai, Bibl. Mun. B 487 (455) [Ca^{3}] . . . . . (p.8*)
C 542 (500) [Ca^{2}] . . . . . (p.8*)

Cambridge,
Pembroke College Library 37 [C^{3}] . . . . . (p.8*)
Peterhouse Library 138 (1.4.2) [C^{2}] . . . . . (p.8*)
University Library Mm.2.7 (2302) [C^{5}] . . . . . (p.8*)

Cesena, Bibl. Com. Malatestiana Piana 3-146 [Ce] . . (p.8*)

Erfurt, Wissenschaftliche Bibl. der Stadt,
Amplon. Fol. 319 [Er^{2}] . . . . . (p.9*)

El Escorial, Bibl. del Monasterio f.III.22,
f.51va art.2 adn.263-269
f.85rb art.2 adn.414

Eton, College Library,
35 (Bk.3.11) [Et^{1}] . . . . . (p.9*)
36 (Bk.3.12) [Et^{2}] . . . . . (p.9*)

Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana,
Fiesole 103 [F^{1}] . . . . . (p.9*)
106 [F^{2}] . . . . . (p.9*)
S. Marco 462 [F^{4}] . . . . . (p.9*)

Firenze, Bibl. Nazionale Centrale,
Conv. Soppr. J.III.5 [F^{5}] . . . . . (p.9*)

Grottaferrata, vide Roma . . . . . (p.13*)

Innsbruck, Universitätsbibliothek 237 [In^{2}] . . . . . (p.10*)
279 [In^{3}] . . . . . (p.10*)

Issogne, Castello dei Challant,
'Garde robe de la tappysserie' Inv.1841 [Is] . . . . . (p.10*)

Klagenfurt, Studienbibliothek Pap.109 [Kla] . . . . . (p.10*)

Kraków, Bibl. Jagiellońska 765 [Kr^{2}] . . . . . (p.10*)
2641 [Kr^{4}] . . . . . (p.10*)

Laon, Bibl. Mun. 165 [Ln] . . . . . (p.10*)

Leipzig, Universitätsbibliothek 474 [L^{1}] . . . . . (p.10)
482 [L^{2}] . . . . . (p.10*)

Lisboa, Bibl. Nacional Alc. 262 (CCXXVI) [Li] . . . . (p.10*]

Magdeburg, Bibl. des Domgymnasiums 117 [Mg] . . (p.11*)

München, Bayerische Staatsbibliothek,
Clm. 3827 [M^{1}] . . . . . (p.10*)
Clm.18331 [M^{4}] . . . . . (p.11*)
Clm.22232 [M^{3}] . . . . . (p.11*)
Clm.23808 [M^{5}] . . . . . (p.11*)

Napoli, Bibl. Nazionale VII.b.30 [N^{2}] . . . . . (p.11*)

Nürnberg, Stadtbibliothek Cent. II, 24 [Nu] . . . . . (p.11*)

Oxford,
Balliol College Library 47 [O^{1}] . . . . . (p.11*)
49 [O^{2}] . . . . . (p.11*)
Bodleian Library, Bodl.214 [O^{3}] . . . . . (p.11*)
Laud. Misc.480 [O^{5}] . . . . . (p.11*)
Corpus Christi College Library 225 [O^{6}] . . . . . (p.12*)

Padova, Bibl. Universitaria 1456 [Pd^{3}] . . . . . (p.12*)

Paris,
Bibl. de l'Arsenal 184 [P^{1}] . . . . . (p.12*)
Bibl. Mazarine 803 [P^{2}] . . . . . (p.12*)
Bibl. Nationale lat. 14547 [P^{4}] . . . . . (p.12*)
lat. 15352 [P^{3}] . . . . . (p.12*)
lat. 15811 [P^{7}] . . . . . (p.12*, 27* n.1)
Bibl. de la Sorbonne 209 [P^{8}] . . . . . (p.12*)

Pamplona, Cabildo 51 . . . . . art.3 adn.182-185

Pisa, Bibl. del Seminario di Santa Caterina 58 [Pi] . (p.12*)

Praha, Knihovna národního muzea XV.F.5 [Pr^{2}] . . . (p.12*)

Princeton, University Library Garrett, 74 [Pt] . . . . . (p.12*, (p.17* n.1)

Roma (olim, nunc Grottaferrata), Bibl. Commissionis Leoninae
6 [R^{2}] . . . . . (p.13*)

Salamanca, Bibl. Universitaria 1914 [Sa^{1}] . . . . . (p.13*)

Valencia, Bibl. Universitaria 47 (Gut. 301) [Va^{2}] . . . (p.13*)

Vaticano (Città del), Bibl. Apostolica,
Borgh. 15 [V^{4}] . . . . . (p.13*, 16*)
120 [V^{8}] . . . . . (p.13*, 16*)
Ottob. lat. 184 [V^{3}] . . . . . (p.13*)
212 [V^{5}] . . . . . (p.13*, 16*)
Regin. lat. 1883 [V^{6}] . . . . . (p.13*)
Urb. lat. 136 [V^{11}] . . . . . (p.13*, 16*)

Vat. lat. 786 [V^{9}] . . . . . (p.13*, 16*)
2071 f.20r. art.8 adn.46-47
2092 f.66vb art.2 adn.414
2095 f.73vb art.2 adn.263-269
9851 . . . . . art.3 adn.182-185

Venezia, Bibl. Naz. Marciana,
Fondo ant. lat. 120 (= 1930) [Ve^{1}] . . . . . (p.13*)

Wrocław, Bibl. Uniwersytecka,
Zbiór Milicha 21.7328 [Wr] . . . . . (p.14*)

INDEX BIBLIOGRAPHICVS

ABAELARDUS, vide PETRVS ABAELARDVS

ALANVS DE INSVLIS, De Arte seu Articulis catholicae Fidei libri quinque, PL 210 : J.-P. Migne, 1855, col.593-618.

ALBERTVS MAGNVS, *Commentarii in primum librum Sententiarum (dist.1-25)*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.25), Paris : Vivès, 1893.

— , *Commentarii in II Sententiarum (dist.1-44)*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.27), Paris : Vivès, 1894.

— , cf. R.-A. Gauthier, "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.196*.

— , *Commentarii in IV Sententiarum (dist.23-50)*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.30), Paris : Vivès, 1894.

— , *De anima*, C. STROICK, ed., (ed. Col. t.VII-1), Münster i.W. : Aschendorff, 1968.

— , *De animalibus libri XXVI nach Cölner Urschrift. Buch XIII-XXVI*, H. Stadler, ed., (BGPTMA, Bd.16), Münster i.W. : Aschendorff, 1920.

— , *De caelo et mundo*, P. HOSSFELD, ed., (ed. Col. t.V-1), Münster i.W. : Aschendorff, 1971.

— , *Metaphysica*, B. GEYER, ed., Lib. I-V (ed. Col. t.XVI-1), Münster i.W. : Aschendorff, 1960; Lib. VI-XIII (ed. Col. t.XVI-2), ibid.1964.

— , *Mineralium*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.5 p.1-116), Paris : Vivès, 1890.

— , *Problemata determinata*, I. WEISHEIPL, ed., (ed. Col. t.XVII-1), Münster i.W. : Aschendorff, 1975.

— , *Quaestio de peccato originali*, A. FRIES, W. KÜBEL, H. ANZULEWICZ, edd., (ed. Col. t.XXV-2 p.189-203), Münster i.W. : Aschendorff, 1993.

— , *Quaestiones super de animalibus*, E. FILTHAUT, ed., (ed. Col. t.XII p.77-351), Münster i.W. : Aschendorff, 1955.

— , *Summa De creaturis, Pars I Summa de IV coaequaevis*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.34, p.307-798), Paris : Vivès, 1895.

— , *Summa De creaturis, Pars II : De homine*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.35), Paris : Vivès, 1896.

— , *Summa Theologiae, Pars II (q.68-141)*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.33), Paris : Vivès, 1895.

— , *Super Dionisium De caelesti hierarchia*, P. SIMON et W. KÜBEL, ed., (ed. Col. t.XXXVI-1).

— , *Super Dionysium De divinis nominibus*, P. SIMON, ed., (ed. Col. t.XXXVII-1), Münster i.W. : Aschendorff, 1972.

— , *Super Ethica commentum et quaestiones libros VI-X*, W. KÜBEL, ed., (ed. Col. t.XIV-2), Münster i.W. : Aschendorff, 1987.

— , *Topica*, A. BORGNET, ed., (B. Alberti Magni Opera Omnia, t.2, col.665-722), Paris : Vivès, 1863.

— , Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.256.

ALCVINVS, *Commentaria super Ecclesiasten*, PL 100, Paris : J.-P. Migne, 1863, col.665-722.

ALEXANDER APHRODISIENSIS, *De intellectu et intellecto*, transl. Gerardi Cremonensis, G. THÉRY, ed., in ID., *Autour du décret de 1210 : II. — Alexandre d'Aphrodise...*, p.74-86.

ALEXANDER DE HALES, *Summa Theologica seu sic ab origine dicta 'Summa fratris Alexandri'*, studio et cura PP. Collegii S. Bonaventurae, Ad Claras Aquas <Quaracchi>, 1924-1948, 4 vols.

— , *Glossa in quatuor libros Sententiarum Petri Lombardi : In librum secundum*, studio et cura PP. Collegii S. Bonaventurae, (Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi, 13), Quaracchi <Florentiae>, 1952.

— , *Quaestiones disputatae 'Antequam esset frater'*, studio et cura PP. Collegii S. Bonaventurae, Ad Claras Aquas <Quaracchi>, (Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi, 19-21) 1960.

— , Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.256.

ALGAZEL

Algazel's Metaphysics. A Mediaeval Translation, J.T. MUCKLE, ed., (St. Michael's Mediaeval Studies), Toronto : St. Michael's College, 1933.

ANONYMI, Magistri Artium <c.1245-1250>, *Lectura in librum De anima a quodam discipulo reportata (Ms. Roma Naz. V.E.828)*, R.-A. GAUTHIER, ed., (Spicilegium Bonaventurianum, 24), Grottaferrata : Ed. Coll. S. Bonaventurae ad Claras Aquas, 1985.

ANSELMVS CANTVARIENSIS, *De concordia praescientiae et praedestinationis et gratiae Dei cum libero arbitrio*, F.S. SCHMITT, ed., (S. Anselmi Cantuariensis Opera

omnia, t.I vol.2), Stuttgart - Bad Cannstatt : Friedrich Frommann Verlag (Günther Holzbog), 1968 reprint, <Seckau - Roma - Edinburgh, 1938-1961>, p.243-288.

— , *De veritate*, F.S. SCHMITT, ed., (S. Anselmi Cantuariensis Opera omnia, t.I vol.1), Stuttgart - Bad Cannstatt : Friedrich Frommann Verlag (Günther Holzbog), 1968 reprint, <Seckau - Roma - Edinburgh, 1938-1961>, p.169-199.

— , *Monologion*, F.S. SCHMITT, ed., (S. Anselmi Cantuariensis Opera omnia, t.I vol.1), Stuttgart - Bad Cannstatt : Friedrich Frommann Verlag (Günther Holzbog), 1968 reprint, <Seckau - Roma - Edinburgh, 1938-1961>, p.1-87.

ARISTOTELES

— , *Analytica posteriora*, L. MINIO-PALUELLO et B.G. DOD, ed., AL IV.1-4, Bruges - Paris : Desclée de Brouwer, 1968.

— , - 1 - *Translatio Iacobi*, p.1-107.

— , - 2 - *Translatio anonyma sive 'Ioannis'*, p.109-183

— , - 3 - *Translatio Gerardi*, p.185-282.

— , - 4 - *Translatio Guillelmi*, p.283-343.

— , *Categoriae vel Praedicamenta*, L. MINIO-PALUELLO, ed., AL I.1-5, Bruges - Paris : Desclée de Brouwer, 1961.

— , - 1 - *Translatio Boethii*, p.5-41.

— , - 2 - *Editio composita (Vulgata)*, p.47-79.

— , - 3 - *Translatio Guillelmi de Moerbeka*, p.85-117.

— , *De anima. Translatio Iacobi Veneti sive Vetus*, R.-A. GAUTHIER, ed., in ANONYMI, Magistri Artium <c.1245-1250>, *Lectura in librum De anima...*, p.1-496.

— , *De anima. Translatio Guillelmi de Moerbeke sive Nova*, R.-A. GAUTHIER, ed., in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima...* (ed. Leon. t.XCV.1, 1984, p.1-258.

— , *De anima. Translatio Michaelis Scoti*, F.S. CRAWFORD, ed., in *Averrois Cordubensis Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros...*, p.3-545.

— , *De caelo. Translatio Gerhardi Cremonensis*, I. OPELT, ed., in ALBERTVS MAGNVS, *De caelo et mundo...*, ed. Col. t.V-1, Münster i.W. : Aschendorff, 1971, p.1-273.

— , *De caelo. Translatio Guillelmi siue Nova*, textus accomodatus in S. THOMAE DE AQVINO *In Aristotelis libros De caelo...* (ed. Leon. t.III, 1886, p.1-254)

— , *De generatione animalium. Translatio Guillelmi de Moerbeka*, H.J. DROSSAART-LULOFS, ed., AL XVII.2.V, Bruges - Paris. Desclée de Brouwer, 1966.

— , *De generatione animalium. Translatio Michaelis Scoti*, Aafke M.I. VAN OPPENRAAIJ, ed. in *Aristotle. De Animalibus. Michael Scot's Arabic-Latin translation. Part 3. Books XV-XIX : Generation of Animals*, ASL 5, Leiden - New York - Köln, 1992.

— , *De generatione et corruptione. Translatio Vetus*, J. JUDYCKA, ed., AL IX.1, Leiden : E.J. Brill, 1986.

— , *De generatione et corruptione. Translatio Nova*, textus accomodatus in S. THOMAE DE AQVINO *In Aristotelis libros De caelo, De generatione...* (ed. Leon. t.III, 1886, p.263-320 + I-LIX).

— , *De memoria et reminiscencia. Translatio Guillelmi de Moerbeke*, R.-A. GAUTHIER, ed., in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De sensu et sensato, cuius secundus tractatus est De memoria et reminiscencia*, (ed. Leon. t.XLV-2)..., p.103-130.

— , *De motu animalium. [Translatio Guillelmi de Moerbeke]*, L. TORRACA, ed., (Collana di Studi Greci, 30), Napoli : Libreria Scientifica Editrice, 1958, p.54-63.

— , *De somno et vigilia. Transl. Vetus / trans. Guillelmi*, H.J. DROSSAART-LULOFS, ed., [Leyda] : Burgersdijk & Niermans - Templum Salomonis, 1943.

— , *De sophisticis elenchis*, B.G. DOD, ed. AL VI.1-3 Bruxelles - Paris : Desclée de Brouwer, 1975.

— , - 1 - *Translatio Boethii*, p.1-60.

— , *Ethica Nicomachea, Translatio Antiquissima librorum II et III sive 'Ethica Vetus'*, R.-A. GAUTHIER, ed., AL XXVI.1-3, fasc.2, Leiden - Bruxelles : E.J. Brill - Desclée de Brouwer, 1972.

— , *Ethica Nicomachea, Translatio Roberti Grosseteste Lincolniensis sive 'Liber Ethicorum'. A. Recensio pura*, R.-A. GAUTHIER, ed., AL XXVI.1-3, fasc.3, Leiden - Bruxelles : E.J. Brill - Desclée de Brouwer, 1972.

— , *Ethica Nicomachea, Translatio Roberti Grosseteste Lincolniensis sive 'Liber Ethicorum'. B. Recensio recognita*, R.-A. GAUTHIER, ed., AL XXVI.1-3, fasc.4, Leiden - Bruxelles : E.J. Brill - Desclée de Brouwer, 1973.

— , *Metaphysica. Translatio Iacobi sive 'Vetustissima' [Lib. I-IV.4]*, G. VUILLEMIN-DIEM, ed., AL XXV.1-1*, p.1-83, Leiden : E.J. Brill, 1970.

— , *Metaphysica. Translatio Composita sive 'Vetus' [Lib. I-IV.4]*, G. VUILLEMIN-DIEM, ed., AL XXV.1-1*, p.85-155, Leiden : E.J. Brill, 1970.

— , *Metaphysica. Translatio Anonyma sive 'Media' [Lib. I-X, XII-XIV]*, G. VUILLEMIN-DIEM, ed., AL XXV.2, Leiden : E.J. Brill, 1976.

— , *Metaphysica. Recensio et translatio Guillelmi de Moerbeka [Lib. I-XIV]*, G. VUILLEMIN-DIEM, ed., AL XXV.3.2, Leiden - New York - Köln : E.J. Brill, 1995.

— , *Metaphysica. Translatio arabico-latina Michaelis Scoti.*

— , - 1 - *Aristotelis Opera cum Averrois commentariis*, t.VIII, Venetiis apud Iunctas, 1562, [reprint, Frankfurt am Main : Minerva G.m.b.H., 1962].

— , - 2 - G. DARMS, *Averroes. In Aristotelis Librum II (α) Metaphysicorum Commentarius*, (Thomistischen Studien 11), Freiburg, Paulusverlag, 1966.

— , *Meteora. Translatio Henrici Aristippi* : Ms. Vaticano, Urb. lat.206.

— , *Physica. Translatio Vetus*, F. BOSSIER et J. BRAMS, ed., AL VII.1, fasc. secundus, Leiden - New York : E.J. Brill, 1990.

— , *Physica. Translatio Guillelmi sive Nova* = textus accomodatus in S. THOMAE DE AQVINO *In Aristotelis libros Physicorum* (ed. Leon. t.II, 1884).

— , *Physica. Translatio Arabico-latina*, in *Aristotelis Opera cum Averrois commentariis*, t.IV, Venetiis apud Iunctas, 1562, [reprint, Frankfurt am Main : Minerva G.m.b.H., 1962].

— , *Politica. Translatio prior imperfecta interprete Guillelmo de Moerbeka (?) (libri I-II.11)*, P. MICHAUD-QUANTIN, ed., AL XXIX.1, Bruges - Paris : Desclée de Brouwer, 1961.
— , *Politica. Translatio Guillelmi de Moerbeka.*
— , — in H.-F. DONDAINE - L.J. BATAILLON, *S. Thomae de Aquino Sentencia libri Politicorum* (ed. Leon. t.XLVIII), Roma, ad Sanctae Sabinae, 1971.
— , — in Fr. SUSEMIHL, *Aristotelis Politicorum libri octo cum vetusta translatione Guillelmide Moerbeke*, Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, 1872.
— , *Topica*, L. MINIO-PALUELLO, ed., (adiuvante B.G. DOD), AL V.1-3, Bruxelles - Paris : Desclée de Brouwer, 1969.
— , - 1 - *Translatio Boethii*, p.1-179.
— , - 3 - *Translatio Anonyma*, p.187-307.

ARISTOTELES, Ps.-, *De mineralibus* vide p.29, art.2, adn.284.

AVENCEBROL (Ibn Gebirol), *Fons vitae*, ex arabico in latinum translatus ab Iohanne Hispano et Dominico Gundissalino, C. BAEUMKER, ed., (BGPTMA, Bd.1/2), Münster i.W. : Aschendorff, 1892.

AVERROES

Averrois Cordubensis Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros, [a Michaele Scoto transl.], F.S. CRAWFORD, ed., (Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem, t.VI.1), Cambridge, Mass. : The Mediaeval Academy of America, 1953.
— , *Commentarium medium in Aristotelis De generatione et corruptione*, recensuit Fr. H. FOBES (adiuvante S. KURLAND), (Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem, t.IV,1), Cambridge, Mass. : The Mediaeval Academy of America, 1956.
— , *Commentarium magnum in Aristotelis Physica*, a Michaele Scoto transl., in *Aristotelis Opera cum Averrois commentariis*, t.IV, Venetiis apud Iunctas, 1562, [reprint, Frankfurt am Main : Minerva G.m.b.H., 1962].
— , *Commentarium magnum in Aristotelis Metaphysica*, Michaele Scoto interprete, in *Aristotelis Opera cum Averrois commentariis*, t.VIII, Venetiis apud Iunctas, 1562 [reprint, Frankfurt am Main : Minerva G.m.b.H., 1962].
— , *In Aristotelis librum II (α) Metaphysicorum Commentarius : Die lateinische Übersetzung des Mittelalters auf handschriftlicher Grundlage mit Einleitung und problemgeschichtlicher Studie*, hrsgg. von G. DARMS, (Thomistische Studien, Schriftenreihe der Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie, 11), Freiburg, Schweiz : Paulusverlag, 1966.
— , *Compendium libri Aristotelis De memoria et reminiscentia*, in *Averrois Cordubensis Compendia librorum Aristotelis qui 'Parva naturalia' vocantur*, recensuit Ae. L. SHIELDS (adiuvante H. BLUMBERG), (Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem, t.VII), Cambridge, Mass. : The Mediaeval Academy of America, 1949, p.45-72.
— , *De substantia orbis*, transl. Abram de Balmes, in *Aristotelis Opera cum Averrois commentariis*, t.IX, Venetiis apud Iunctas, 1562 [reprint, Frankfurt am Main : Minerva G.m.b.H., 1962].

AVGVSTINI HIPPONENSIS,
— , *Confessionum libri XIII*, post M. SKUTELLA edidit L. VERHEIJEN, CCSL 27, Turnholti : Brepols, 1990 <ed. altera>.
— , *Contra epistulam (Manichaei) quam uocant fundamenti*, J. ZYCHA, ed., CSEL 25, Pragae - Vindobonae - Lipsiae : Tempsky - Freytag, 1892, p.191-248.
— , *De civitate Dei*, B. DOMBART et A. KALB ed. libri I-X, CCSL 47, libri XI-XXII, CCSL 48, Turnholti : Brepols, 1955.
— , *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, A. MUTZENBECHER, ed., CCSL 44 A, Turnholti : Brepols, 1975, p.1-249.
— , *De divinatione daemonum*, J. ZYCHA, ed., CSEL 41, Pragae - Vindobonae - Lipsiae : Tempsky - Freytag, 1900, p.599-618.
— , *De Genesi ad litteram libri duodecim*, J. ZYCHA, ed., CSEL 28-1, Pragae - Vindobonae - Lipsiae : Tempsky - Freytag, 1894, p.1-435.
— , *De haeresibus lib. unic.*, R. VANDER PLAETSE et C. BEUKERS, ed., CCSL 46, Turnholti : Brepols, 1969 p.283-345.
— , *De immortalitate animae*, W. HÖRMANN, ed., CSEL t.89, Vindobonae : Hoelder - Pichler - Tempsky, 1986, p.99-128.
— , *De libero arbitrio libri tres*, W.M. GREEN, ed., in CCSL t.29, Turnholti : Brepols, 1970, p.209-321.
— , *De magistro*, Kl. D. DAUR, ed., in CCSL t.29, Turnholti : Brepols, 1970, p.157-203.
— , *De musica*, PL 32, Paris : J.-P. Migne, 1877, col.1081-1194.
— , *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manicheorum libri duo*, J. BAUER, ed., CSEL t.90, Vindobonae : Hoelder - Pichler - Tempsky, 1992.
— , *De quantitate animae liber unus*, W. HÖRMANN, ed., CSEL t.89, Vindobonae : Hoelder - Pichler - Tempsky, 1986, p.129-231.
— , *De Trinitate libri XV*, W.J. MOUNTAIN, ed. (auxiliante Fr. GLOIRE), CCSL t.50-50A, Turnholti : Brepols, 1968.
— , *De vera religione*, Kl. D. DAUR, ed. CCSL t.32, Turnholti : Brepols, 1962, p.187-260.
— , *Enarrationes in Psalmos*, E. DEKKERS et J. FRAIPONT ed. CCSL t.38-39-40, Turnholti : Brepols, 1956.
— , *Enchiridon de fide et spe et caritate*, E. EVANS ed., CCSL 46, Turnholti : Brepols, 1969, p.33-114.
— , *Soliloquiorum libri duo*, W. HÖRMANN, rec., CSEL 89, Vindobonae : Hoelder - Pichter - Tempsky, 1986, p.1-98.
— , *Tractatus in Euangelium Iohannis*, R. WILLEMS, ed., CCSL 36, Turnholti : Brepols, 1954.
— , *Epistulae (pars III = Ep. 124-184 A)*, Al. GOLDBACHER, ed., CSEL 44, Pragae - Vindobonae - Lipsiae : Tempsky - Freytag, 1904.

AVGVSTINVS, Ps.-, vide *Liber De spiritu et anima.*

AVGVSTINVS, Ps.-, vide *Liber De questionibus veteris et novi Testamenti CXXVII*, A. SOUTER, ed. CSEL 50, Vindobonae-Lipsiae, P. Tempsky - G. Freytag, 1908.

— , ID., PL 35, Paris : J.-P. Migne, col.2213 sq., 1861 [1864].

AVGVSTINVS, Ps.-, vide VIGILIVS THAPSENSIS

AVICEBRON, vide AVENCEBROL (Ibn Gebirol)...

AVICENNA

— , *Liber De anima seu sextus de naturalibus*, IV-V, S. VAN RIET, ed., (introduction par G. VERBEKE), Louvain - Leiden : Éditions Orientalistes - E.J. Brill, 1968.

— , *Liber de philosophia Prima sive Scientia divina, I-IV*, S. VAN RIET, ed., (introduction doctrinale par G. VERBEKE), Louvain - Leiden : E. Peeters - E.J. Brill, 1977.

— , *Liber de philosophia Prima sive Scientia divina, V-X*, S. VAN RIET, ed., (introduction doctrinale par G. VERBEKE), Louvain - Leiden : E. Peeters - E.J. Brill, 1980.

BARACH, C.S., ed., vide COSTA BEN LVCA, *De differentia animae et spiritus...*

BASILII MAGNI, *Homiliae in Hexaemeron*, PG 29, Paris : J.-P. Migne, 1857, col.497-774.

BEDA VENERABILIS, *Hexaemeron sive Libri IV in principium Genesis*, Ch. W. JONES ed., CCSL 118-A, Turnholti : Brepols, 1967.

BERNARDVS CLARAEVALLENSIS, *Sermones super Cantica canticorum*, 1-35, J. LECLERCQ, C.H. TALBOT, H.M. ROCHAIS, ed., (S. Bernardi Opera, 1), Romae : Editiones Cistercienses, 1957.

Biblia latina cum Glossa ordinaria, Facsimile Reprint of the 'Editio Princeps' Adolph Rusch of Strassburg 1480/1481, Introduction by K. Froehlich and M.T. Gibson, Turnhout : Brepols, 1992, 4 vols.

BOETHIVS, Anicius Manlius Severinus

— , *In categorias Aristotelis libri IV*, PL 64, Paris : J.-P. Migne, 1860, col.159-294.

— , *In Ciceronis Topica*, ed. BAITER, in *Ciceronis opera*, ed. ORELLI, t.V 1, Turici, 1833, p.269-388.

— , *In Isagogen Porphyrii commentorum editio secunda*, S. BRAND, ed., in *A.M.S. Boethii In Isagogen Porphyrii commenta*, copiis a G. SCHEPPS comparatis suisque usus recensuit S. BRANDT, CSEL 48, Vindobonae - Lipsiae : Tempsky - Freytag, 1906, p.133-348.

— , *Liber De divisione*, PL 64, Paris : J.-P. Migne, 1860, col.875-892.

— , *Philosophiae consolatio*, L. BRELER, ed., CCSL 94, Turnholti : Brepols, 1984 <2 ed.>.

Boethius. The Theological Tractates with an English Translation, by H.F. STEWART, E.K. RAND, S.J. TESTER, (The Loeb Classical Library, 74), Cambridge, Mass. - London : Harvard University Press - William Heinemann LTD, 1978.

— , *De hebdomadibus, Quomodo substantiae in eo quod sint bonae sint cum non sint substantialia bona...* in *Boethius. The Theological Tractates...*, p.38-50.

— , *De Trinitate*, in *Boethius. The Theological Tractates...*, p.2-31.

— , *Liber Contra Eutychen et Nestorium*, in *Boethius. The Theological Tractates...*, p.72-129.

BONAVENTVRA, Sanctus

— , *Commentaria in Quatuor libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi*, (Doctoris Seraphici S. Bonaventurae... Opera Omnia..., t.I-IV), Ad Claras Aquas <Quaracchi> prope Florentiam, 1882-1889.

— , Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.256.

BONIFACIVS II, papa, *Epistola II ad Eulalium Alexandrinum episcopum*, PL 29, Paris : J.-P. Migne, 1861, col.43-45.

CALCIDIUS, *Commentarius in Timaeo*, in *Plato latinus*, vol. IV, *Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus*, ed. J.H. WASZINK, in aedibus Instituti Warburgiani et E.J. Brill Londoni et Leidae, 1962, p.53-346.

Chartularium Universitatis Parisiensis, t.I : *Ab anno* 1200 usque ad annum 1286, H. DENIFLE et Ae. CHÂTELAIN, ed., Parisiis : Ex typis fratrum Delalain, 1889.

CHÂTELAIN, Ae., ed., vide *Chartularium Universitatis Parisiensis...*

CICERO, M. Tullius, *Tusculanae disputationes*, recognovit M. POHLENZ, (M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia, fasc.44), Stutgardiae in Aedibus B.G. Teubneri, 1918 <repr. 1967>.

Codices manuscripti operum Thomae de Aquino, t.I : *Autographa et Bibliothecae A-F*, H.F. DONDAINE et H.V. SHOONER, ed., Roma : Editori di San Tommaso, 1967; t.II : *Bibliothecae Gdańsk-Münster*, H.V. SHOONER, ed., Roma : Editori di San Tommaso, 1973; t.III : *Bibliothecae Namur-Paris*, H.V. SHOONER, ed., Montréal - Paris: Les Presses de l'Université de Montréal - Librairie Philosophique J. Vrin, 1985.

Concilium Ancyrensis (vel Anquirensis) in *Decretum Gratiani*, II[a] Pars, causa XXVI, q.5, cap.12, § 1 (*Corpus Iuris Canonici*, ed. Ae. FRIEDBERG, tom.1 , Graz, 1959, p.1030b).

CORRENS, Paul, in *Die dem Boethius fälschlich zugeschriebene Abhandlung des Dominicus Gundisalvi De unitate*, in BGPTMA I,1, Münster, 1891.

COSTA BEN LVCA, *De differentia animae et spiritus*, in C.S. BARACH, *Excerpta e libro Alfredi Anglici 'De motu cordis', item Costa-ben-Lucae 'De differentia animae et spiritus' liber translatus a Johanne Hispalensi*, (Bibliotheca Philosophorum Mediae Aetatis, 2), Innsbruck : Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1878, p.120-139.

COUESNONGLE, Vincent de, "La causalité du maximum" in *RSPT*, 38, 1954, p.433-444 et 658-680.

CRAWFORD, F.S., ed., AVERROIS CORDVBENSIS *Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima Libros...*

CYPRIANVS, *Epistola ad Magnum*, PL 3, Paris : J.-P. Migne, 1844, col.1137-1152; 1886, col.1183-1200.

DEFERRARI, R.J., BARRY, M.I., MCGUINESS, I., *A Lexicon of St. Thomas Aquinas based on the Summa Theologica and selected passages of his other works*, Catholic University of America Press, Baltimore, 1948; *A Complete Index of The Summa Theologica of St. Thomas Aquinas*, ibid., 1956

DENIFLE, H. et CHÂTELAIN, Ae., ed., vide *Chartularium Universitatis Parisiensis...*

DIOGENIS LAERTII, *Vitae philosophorum*, H.S. LONG, ed., (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis), Oxford : Oxford University Press, 1964, 2 vols.

Dionysiaca : Recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués à Denys l'Aréopagite, [Ph. CHEVALIER, ed.], Paris - Bruges : Desclée de Brouwer, 1937, 2 vols.

DIONYSIVS Ps.-Areopagita,

— , *De caelesti hierarchia*, in DIONYSIACA..., t.2, p.725-1039.

— , *De ecclesiastica hierarchia*, in DIONYSIACA..., t.2, p.1071-1476.

— , *De divinis nominibus*, in DIONYSIACA..., t.1, p.3-561.

DOMINICVS GUNDISSALINVS, *De unitate et uno*, P. CORRENS, ed., in BGPTMA, Bd.1/1, Münster i.W. : Aschendorff, 1925. pp.3-11

GAUTHIER, R.-A.,

— , "Note sur les débuts (1225-1240) du premier 'Averroïsme' ", *RSPT* 66 (1982) p.321-374.

— , "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri Posteriorum*, (ed. Leon. t.I*.2)..., p.1*-77*.

— , "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.1*-294*.

— , Apparatus fontium, in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri Posteriorum*, (ed. Leon. t.I*.2)

— , Apparatus fontium, in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)

GENNADIVS, (Ps.-Augustinus), *De ecclesiasticis dogmatibus*, PL 42, Paris : J.-P. Migne, 1861, col.1213-1222.

GISLEBERTI PORRETANVS, PICTAVIENSIS EPISCOPI, *Expositio in Boetii De hebdomadibus*, N.M. HÄRING, ed., in ID., *The Commentaries on Boethius by Gilbert of Poitiers*, (Studies and Texts, 13), Toronto : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1966, p.183-230.

— , PL 64, Paris : J.-P. Migne, 1860, col.1313-1334.

GILS, P.-M., "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Super Boetium De Trinitate...*, (ed. Leon. t.L)..., p.1-67.

GLOSSA ORDINARIA, vide *Biblia latina cum Glossa ordinaria...*

GREGORIVS MAGNVS

Grégoire le Grand, Dialogues, t.III <livre IV>, texte critique et notes par A. DE VOGÜÉ, traduction par P. ANTIN, (Sources Chrétiennes, 265), Paris : Les Éditions du Cerf, 1980.

— , *S. Gregorii Papae I Magni, Dialogorum libri IV*, PL 77, Paris : J.-P. Migne, 1849, col.149-430

— , *S. Gregorii Magni, Romani Pontificis, XL Homiliarum in Euangelia libri duo*, PL 76, Paris : J.-P. Migne, 1857-1878, col.1075-1314.

GVILLELMVS DE ALVERNIA,

— , *De universo*, (Opera Omnia t.I), Aureliae - Parisiis : Franciscus Hotot - J. Lacaille, 1674, p.593-1074.

— , ed. Venetiis 1591.

— , cf. R.-A. Gauthier, "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.195*.

— , Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.255-256.

GVILLELMVS DE MILITONA, *Quaestiones De sacramentis*, ed. C. PIANA - G. GAL, 2 vol., Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi t.22-23 Quaracchi, 1961.

HAMESSE, J., *Les auctoritates Aristotelis*, (Philosophes médiévaux, 17), Louvain - Paris, Publications Universitaires - Béatrice Nauwelaerts, 1974.

HENLE, R.J., *Saint Thomas and Platonism. A Study of the "Plato" and "Platonici" Texts in the Writings of Saint Thomas*, The Hague : Nijhoff, [1955], <repr. 1970>.

HIERONYMVS, Sanctus, *Commentariorum in Matheum libri IV*, edd. D. Hurst et M. Adrien, CCSL 77, Turnholti : Brepols, 1969.

— , *Commentarius in Ecclesiasten*, M. ADRIAEN, ed., in *S. Hieronymi Presbyteri Opera. Pars I : Opera exegetica*, 1, CCSL 72, Turnholti : Brepols, 1959, p.249-361.

HIERONYMVS, Ps., *Breviarivm in Psalmos*, in *Sancti Eusebii Hieronymi opera omnia*, PL 26, Paris : J.-P. Migne, 1845, col.815-1304; 1884, col.863-1382.

HISSETTE, R., *Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277*, (Philosophes Médiévaux, 22), Louvain - Paris : Publications Universitaires - Vender-Oyez, 1977.

HVGO DE SANCTO VICTORE,

— , *Expositio in Hierarchiam caelestem*, in *Hugonis de Sancto Victore Opera omnia*, PL 175, Paris : J.-P. Migne, 1854, col.923-1154.

— , Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.256.

IOHANNES BLVND, *Tractatus de Anima*, D.A. CALLUS - R.W. HUNT edd., (Auctores Britannici Medii Aevi, 2), Oxford University Press, 1970.

— , cf. R.-A. Gauthier, "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.195*.

IOANNES DAMASCENVS

John Damascene, De Fide Orthodoxa. Versions of Burgundio and Cebanus, E.M. BUYTAERT, ed., (Franciscan Institute Publications, Text Series N.8), St. Bonaventure, NY - Louvain - Paderborn : The Franciscan Institute - E. Nauwelaerts - F. Schöningh, 1955.

ISAAC ISRAELI, *Liber De definicionibus (translatus a magistro Gerardo Cremonensi)*, J.T. MUCKLE, ed., AHDLMA 11 (1937-1938), p.300-340.

KEELER, L.W., *Tractatus De spiritualibus creaturis*, L.W. KEELER, ed., (Textus et Documenta, Series Philosophica, 13), Romae : Pontificia Universitas Gregoriana, 1959 <1937>.

LACOMBE, G., *Aristoteles Latinvs*, G. LACOMBE, A. BIRKENMAJER, E. FRANCESCHINI, M. DULONG, L. MINIO-PALUELLO, edd., I-III, Leiden - Bruxelles, E.J. Brill - Desclée de Brouwer, 1937-1955.

Liber de causis, [transl. Gerardi Cremonensis], édition établie à l'aide de 90 manuscrits avec introduction et notes par A. PATTIN, in *Tijdschrift voor Philosophie*, 28 (1966), 90-203.

Liber De spiritu et anima, (Ps.-Augustinus), PL 40, Paris : J.-P. Migne, 1861, col.779-832; id. 1887.

LITT, Th., *Les corps célestes dans l'univers de saint Thomas d'Aquin*, (Philosophes Médiévaux, 7), Louvain - Paris : Publications Universitaires - Béatrice-Nauwelaerts, 1963.

LOTTIN, O., *Psychologie et Morale aux XIIe et XIIIe siècles*, t.I, Louvain - Gembloux, Abbaye du Mont-César - J. Duculot, 1942.

MACROBIVS, *In Somnium Scipionis*, in *Ambrosii Theodosii Macrobii Commentarii in Somnium Scipionis*, I. WILLIS, ed., (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Leipzig : BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1970.

MANDONNET, P., *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle* (Les Philosophes Belges) t.2 : textes inédits, Louvain 1908.

MANSI, J.D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, t.22, Venetiis, 1778, [Repr. 1903, H. Welter].

MANSION, A., "L'immortalité de l'âme et de l'intellect d'après Aristote" in *Revue philosophique de Louvain*, 51 (1953) 444-472.

MOSES MAIMONIDES

Rabi Mossei Aegyptii Dux seu Director dubitantium aut perplexorum..., [Parisiis : A. Justiniani, 1520] <reprint : Minerva, 1964>.

MUÑIZ, Fr. P., *"La 'quarta' via de Santo Tomás para demostrar la existencia de Dios"* (parte II) in *Revista de Filosofia* 4 (1945) pp.49-101.

MUCKLE, J.T., ed., vide *Algazel's Metaphysics...*

— , ed., DOMINICVS GVNDISSALINVS, *De anima...*

— , ed., ISAAC ISRAELI, *Liber De definicionibus...*

NEMESIVS,

Némesius d'Émèse, De natura hominis. Traduction de Burgundio de Pise, G. VERBEKE et J.R. MONCHO, ed., (Corpus Latinorum Commentariorum in Aristotelem Graecorum, Suppl.1), Leiden : E.J. Brill, 1975.

ODO RIGALDI, cf. R.-A. Gauthier, "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.196*.

OEING-HANHOFF, L., *"Ens et unum convertuntur.* Stellung und Gehalt des Grundsatzes in der Philosophie des hl. Thomas von Aquin", in *BGPTMA*, 37,3, 1953.

ORIGENES, *Peri Archon, De principiis libri IV [Rufino, interprete]*, P. KOETSCHAU, ed., (GCS 22, Origenes Werke, 5), Leipzig : J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1913.

— , *Peri Archon libri IV*, PG 11, Paris : J.-P. Migne, 1857, col.115-414

PATTIN, A., "Pour l'histoire du sens agent au Moyen Âge", *Bulletin de philosophie médiévale SIEPM*, 16-17 (1974-1975), p.100-113.

— , ed., vide *Liber de causis...*

PETRVS ABAELARDVS, *Dialectica*, DE RIJK L.M. ed. (2a ed.). Assen, Van Gorcum and Comp., 1970.

— , *Philosophische Schriften I. Die Logica 'Ingredientibus'*. 1 Die Glossen zu Porpyrius, ed. GEYER B., in BGPTMA 21,1, 1919.

PETRVS HISPANVS

— , *Peter of Spain (Petrus Hispanus Portugalensis), Tractatus called afterwards Summule Logicales*, First Critical Edition from the Manuscripts with an Introduction by L.M. DE RIJK, (Philosophical Texts and Studies, 22), Assen : Van Gorcum & Comp. B.V., 1972.

— , cf. R.-A. Gauthier, "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.196*.

PETRVS LOMBARDVS

— , *Magistri Petri Lombardi, Parisiensis Episcopi, Sententiae in IV libris distinctae*, ed. tertia ad fidem codicum antiquiorum restituta, [I. BRADY, ed.], (Spicilegium Bonaventurianum, IV-V), Grottaferrata <Romae> : Editiones Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, t.I, lib.I-II, 1971; t.II, lib.III-IV, 1981.

— , Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.256.

— , *Glossa Petri Lombardi : In Psalmos Davidicos Commentarii*, PL 191, Paris : J.-P. Migne, 1879 (1854), col.55-1296.

PLATO LATINVS, *Timaeus*, a Calcidio translatus commentarioque instructus, J.H. WASZINK, ed., in societatem operis coniuncto P.J. JENSEN, (Corpus Platonicum Medii Aevi, vol.IV), London - Leiden : The Warburg Institute - E.J. Brill, 1962.

DU PLESSIS D'ARGENTRÉ, C., *Collectio judiciorum de novis erroribus*, t.1, Paris, 1724.

PORPHYRIVS, *Isagoge*, transl. Boethii, ed. L. MINIO PALUELLO adiuvante B.G. DOD. AL 1.6-7, Categoriarum Supplementa. Brugges - Paris : Desclée de Brouwer, 1966, p.5-31.

PROCLVS, *Elementatio Theologica translata a Guillelmo de Morbecca*, hrsgg. von H. BOESE, (Ancient and Medieval Philosophy, De Wulf-Mansion Centre, Series 1.V), Leuven : University Press, 1987.

— , *"Procli Elementatio Theologica translata a Guilelmo de Moerbeke (Textus ineditus)"* ed. C. VANSTEENKISTE, in *Tijdschrift voor Philosophie*, 13 (1951) p.263-531.

REALE, G., *Aristotele, La Metafisica : Traduzione e commento*, 2ª ed. Napoli, 1978.

RICARDVS FISHACRE, *Super Sent.* in O. LOTTIN, *Psychologie et Morale...*, t.I p.450-454.

RICARDVS RVFVS, *Super Sent.* in O. LOTTIN, *Psychologie et Morale...*, t.I p.454-460.

RICHARD DE SAINT VICTOR, *De Trinitate*, ed. J. RIBAILLIER (Textes Philosophiques de Moyen Age, 6), Paris, Vrin, 1958.

RODIER, G., *Aristote. Traité de l'âme.* Traduit et annoté [Texte et traduction, t.I; notes, t.II] Paris, E. Leroux, 1900.

ROLAND-GOSSELIN, M.D., *Le "De ente et essentia" de S. Thomas d'Aquin. Texte établi d'après les manuscrits parisiens, introductions, notes et études historiques*, (Bibliothèque Thomiste, 8), Le Saulchoir, Kain, 1926.

ROLANDVS BANDINELLI (ALEXANDER III), Vide Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.256.

ROLANDVS CREMONENSIS, cf. R.-A. Gauthier, "Préface", in S. THOMAE DE AQVINO *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1)..., p.195*-196*.

SCHÜTZ, L., *Thomas-Lexicon*, 2 Auflage, Paderborn, F. Schöningh, 1895.

SCHMITT, F.S., ed., vide ANSELMVS CANTVARIENSIS...

SHIELDS, A.L., ed., vide AVERROIS CORDVBENSIS *Compendia librorum Aristotelis qui 'Parva naturalia' vocantur...*

SIGERVS DE BRABANTIA, *Quaestiones in tertium De anima, De anima intellectiva, De aeternitate mundi*, édition critique, B. BAZÁN, ed., (Philosophes Médiévaux, 13), Louvain - Paris : Publications Universitaires - Béatrice-Nauwelaerts, 1972.

— , *Sigeri de Brabantia tractatus De anima intellectiva*, B.C. BAZÁN, ed., in SIGER DE BRABANT, *Quaestiones in tertium De anima...*, p.70-112.

SIMPLICIVS, *Commentaire sur les Catégories d'Aristote*, traduction de Guillaume de Moerbeke, A. PATTIN, ed., (Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum, V/1-2), t.I, Louvain - Paris : Publications Universitaires de Louvain - Éditions Béatrice-Nauwelaerts, 1971; t.II, Leiden : E.J. Brill, 1975.

STRABO, vide WALAFRIDVS STRABO *Glossa ordinaria...*

Summa fratris Alexandri, vide ALEXANDER DE HALES, *Summa Theologica...*

THEMISTIVS, *De anima*, in *Thémistius, Commentaire sur le Traité de l'âme d'Aristote*, G. VERBEKE, ed., (Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum, 1), Louvain - Paris : Publications Universitaires de Louvain - Éditions Béatrice-Nauwelaerts, 1957.

THOMAE AQVINATIS Opera :

Doctoris angelici divi Thomae Aquinatis sacri Ordinis FF. Praedicatorum Opera omnia sive antehac excusa, sive etiam anecdota..., studio ac labore Stanislai Eduardi Fretté et Pauli Maré Sacerdotum, Scholaeque thomisticae Alumnorum, Parisiis apud Ludovicum Vivès, 34 t., 1871-1872.

Sancti Thomae Aquinatis doctoris angelici Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita, cura et studio fratrum ordinis praedicatorum, Romae, 1882 sqq.

Sancti Thomae Aquinatis Doctoris angelici ordinis praedicatorum Opera Omnia ad fidem optimarum editionum accurate recognita, Parmae : Typis Petri Fiaccadori, 25 t., 1852-1873. <Repr. New York : Mussurgia, 1948-1950>.

Opera in hac editione adhibita :

THOMAE AQVINATIS, *Scriptum super libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi Episcopi Parisiensis*, editio nova, R.P. MANDONNET, ed., t.I-II, Parisiis : P. Lethielleux, 1929.

— , *Scriptum super Sententiis Magistri Petri Lombardi*, M.F. MOOS, ed., t.III-IV, Parisiis : P. Lethielleux, 1933-1947.

— , *In quartum librum Sententiarum Magistri Petri Lombardi (continuatio)*, (Doctoris Angelici Thomae Aquinatis... Opera Omnia, t.XI), Parisiis apud Ludovicum Vivès, 1874.

— , *Summa contra Gentiles*, (ed. Leon. t.XIII-XV), Roma, 1918-1930.

— , *Summa Theologiae*, (ed. Leon. t.IV-XII), Roma, 1888-1906.

Quaestiones disputatae :

— , *De immortalitate animae*, L.A. KENNEDY, ed., in : ID., "A New Disputed Question of St. Thomas Aquinas on the Immortality of the Soul", *AHDLMA* 45 (1978), p.205-223 (editio textus p.209-223).

— , *De virtutibus cardinalibus quaestio unica*, (S. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Ordinis Praedicatorum Opera Omnia ad fidem optimarum editionum accurate recognita, t.VIII), Parmae : Typis Petri Fiaccadori, 1856, p.626-638.

— , *Quaestiones de quolibet*, (ed. Leon. t. XXV.1-2), Roma - Paris : Commissio Leonina - Les Éditions du Cerf, <sub prelo>.

— , *Quaestiones disputatae De anima*, F. HEDDE, ed., in SANCTI THOMAE AQVINATIS DOCTORIS ANGELICI *Quaestiones disputatae De anima*, Fribourg, Suisse - Paris : Librairies de Saint-Paul - Librairie Victor Lecoffre, J. Gabalda et Cie., 1912.

— , *Quaestiones disputatae De malo*, (ed. Leon. t.XXIII), Roma - Paris : Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, 1982.

— , *Quaestiones disputatae De potentia Dei*, P. MANDONNET, ed., S. THOMAE AQVINATIS *Quaestiones disputatae*, t.II, Parisiis : P. Lethielleux, 1925, p.1-370.
— , *Quaestiones disputatae De veritate*, (ed. Leon. t.XXII.1-3), Roma : Editori di san Tommaso, 1972-1976.
— , *St. Thomas Aquinas, Quaestiones De Anima : A newly Established Edition of the Latin Text with Introduction and Notes*, J.H. ROBB, ed., Toronto : Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1968.

Commentaria in sacram Scripturam :
— , *Catena aurea in quatuor Evangelia*, I-II, cura A. GUARIENTI, Taurini - Romae, Marietti, 1953.
— , *Super Evangelium S. Ioannis lectura*, cura R. CAI, Taurini - Romae, Marietti, 1952.
— , *Super epistolas S. Pauli lectura*, I-II, cura R. CAI, Taurini - Romae, Marietti, 1953.
— , *Expositio super Iob ad litteram*, (ed. Leon. t.XXVI), Romae <Ad Sanctae Sabinae>, 1965.

Commentaria in Aristotelem :
— , *Commentaria in octo libros Physicorum Aristotelis*, (ed. Leon. t.II), Roma, 1884.
— , *De memoria et reminiscencia*, in *Sentencia libri De sensu et sensato cuius secundus tractatus est De memoria et reminiscencia...*, p.103-133.
— , *Expositio libri Peryermenias*, editio altera retractata, (ed. Leon. t.I*-1), Roma - Paris : Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, 1989.
— , *Expositio libri Posteriorum*, (ed. Leon. t.I*-2), Roma - Paris : Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, 1989.
— , *In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*, M.-R. CATHALA, R.M. SPIAZZI, ed., Taurini - Romae : Marietti, 1964.
— , *In libros Aristotelis De caelo et mundo expositio*, (ed. Leon. t.III), Roma, 1886, p.1-257.
— , *In libros Aristotelis Meteorologicorum expositio*, (ed. Leon. t.III), Roma, 1886, p.325-421.
— , *Sentencia libri De anima*, (ed. Leon. t.XLV-1), Roma - Paris : Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, 1984.
— , *Sentencia libri De sensu et sensato cuius secundus tractatus est De memoria et reminiscencia*, (ed. Leon. t.XLV-2), Roma - Paris : Commissio Leonina - Librairie Philosophique J. Vrin, 1985.
— , *Sententia libri Ethicorum*, (ed. Leon. t.XLVII.1-2), Romae <Ad Sanctae Sabinae>, 1969.

Alia commentaria :
— , *Expositio libri Boetii De ebdomadibus*, (ed. Leon. t.L), Roma - Paris : Commissio Leonina - Les Éditions du Cerf, 1992, p.267-282.
— , *In librum Beati Dionysii De divinis nominibus expositio*, cura et studio C. PERA, cum introductione historica P. CARAMELLO et synthesi doctrinali C. MAZZANTINI, Taurini - Romae : Marietti, 1950.
— , *Super Boetium De Trinitate*, (ed. Leon. t.L), Roma - Paris : Commissio Leonina - Cerf, 1992, p.75-171.
— , *Super librum De causis expositio*, H.D. SAFFREY, ed., (Textus Philosophici Friburgenses, 4/5), Fribourg, Suisse - Louvain : Societé Philosophique - Éditions de Nauwelaerts, 1954.

Opuscula :
— , *Compendium theologiae seu Brevis compilatio theologiae ad fratrem Raynaldum*, (ed. Leon. t.XLII, Opuscula, vol.III), Roma : Editori di San Tommaso, 1979, p.77-205.
— , *De angelis seu De substantiis separatis ad fratrem Raynaldum de Piperno*, (ed. Leon. t.XL, Opuscula, vol.I), Romae <Ad Sanctae Sabinae>, 1969, p.D41-D80.
— , *De ente et essentia*, (ed. Leon. t.XLIII, Opuscula, vol.IV), Roma : Editori di San Tommaso, 1976, p.369-381.
— , *De ente et essentia*, ROLAND-GOSSELIN, M.D., ed., in ID., *Le "De ente et essentia" de S. Thomas d'Aquin. Texte...* , p.1-48. Bibliothèque Thomiste, VIII, Le Saulchoir Kain, 1926.
— , *De mixtione elementorum ad magistrum Philippum de Castro Caeli*, (ed. Leon. t.XLIII, Opuscula vol.IV), Roma : Editori di san Tommaso, 1976, p.155-157.
— , *De motu cordis ad magistrum Philippum de Castro Caeli*, (ed. Leon. t.XLIII, Opuscula vol.IV), Roma : Editori di san Tommaso, 1976, p.127-130.
— , *De principiis naturae ad fratrem Sylvestrum*, (ed. Leon. t.XLIII, Opuscula, vol.IV), Roma : Editori di san Tommaso, 1976, p.39-47.
— , *De unitate intellectus contra Averroistas*, (ed. Leon. t.XLIII, Opuscula, vol.IV), Roma : Editori di san Tommaso, 1976, p.289-314.
— , *Responsio ad lectorem Venetum de* 36 articulis, (ed. Leon. t.XLII, Opuscula, vol.III), Roma : Editori di san Tommaso, 1979, p.339-346.
— , *Responsio ad magistrum Ioannem de Vercellis de* 43 articulis, (ed. Leon. t.XLII, Opuscula, vol.III), Roma : Editori di san Tommaso, 1979, p.327-335.
— , *Tractatus De spiritualibus creaturis*, L.W. KEELER, ed., (Textus et Documenta, Series Philosophica, 13), Romae : Pontificia Universitas Gregoriana, 1959 <1937>.
— , *Tractatus De unitate intellectus contra Averroistas*, L.W. KEELER, ed., (Textus et documenta, Series philosophica, 12), Roma : Pontificia Universitas Gregoriana, 1936.

THOMAS, Ps.-, *De natura generis*, in S. THOMAE AQVINATIS... *Opuscula omnia genuina quidem necnon spuria melioris notae debito ordine collecta*, cura et studio P. MANDONNET, t.V : *Opuscula spuria*, Parisiis : P. Lethielleux, 1927, p.221-264.
— , [= ROBERT ORFORD (?)], *De natura materiae*, J.M. WYSS, ed., (Textus Philosophici Friburgensis), Fribourg : Société Philosophique, 1953.

TORRACA, L., ed., vide ARISTOTELES, *De motu animalium...*

VAN RIET, S., ed., vide AVICENNA LATINVS, *Liber De anima seu sextus de naturalibus...*

— , ed., vide AVICENNA LATINVS, *Liber de philosophia Prima sive Scientia divina...*

VANSTEENKISTE, C., "Il 'Liber de Causis' negli scritti di San Tommaso d'Aquino", *Angelicum*, 35 (1958) pp.325-374.

VERBEKE, G., "Note sur la date du Commentaire de S. Thomas au 'De anima' d'Aristote", *RPL* 50 (1952), p.56-63.

— , "Le 'De anima' d'Avicenne, une conception spiritualiste de l'homme", in *Avicenna Latinus, Liber De anima seu sextus de naturalibus, IV-V...*, p.1*-73*.

— , ed., vide *Jean Philopon, Commentaire sur le De anima d'Aristote...*

— , ed., vide *Némesius d'Émèse, De natura hominis...*

— , ed., vide *Thémistius, Commentaire sur le Traité de l'âme d'Aristote...*

VERBEKE, G. et MONCHO, J.R., "Introduction", in *Némesius d'Émèse, De natura hominis...*, p.IX-CXXIII.

VIGILIVS THAPSENSIS (?) (Pseudo-Augustinus)

— , *Contra Felicianum Arianum de unitate Trinitatis, liber unic.*, PL 42, Paris : J.-P. Migne, col.1157-1172, 1861.

WALAFRIDVS STRABO, *Glossa ordinaria*, PL 113, Paris : J.-P. Migne, 1879, in Th. LITT, *Les corps célestes...*, p.255 et 257.

WILLIS, I., ed., vide MACROBIVS, *In Somnium Scipionis...*

SIGLA

Dionysiaca	— *Dionysiaca : Recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués à Denys l'Aréopagite*, Paris - Bruges : Desclée de Brouwer, 1937, 2 vols.
ed. Leon.	(editio Leonina) — Sancti THOMAE DE AQVINO OPERA OMNIA iussu Leonis XIII P.M. edita, cura et studio Fratrum Praedicatorum, Romae, 1882 sqq.
ed. Col.	(editio Colonensis) — Beati Doctoris Ecclesiae ALBERTI MAGNI Ordinis Fratrum Praedicatorum Episcopi, OPERA OMNIA ad fidem codicum manuscriptorum edenda apparatu critico notis prolegomenis indicibus instruenda CVRAVIT INSITVTVM ALBERTI MAGNI COLONIENSE, Monasterii Westfalorum in aedibus Aschendorff, 1951 sqq.
AFP	— Archivum Fratrum Praedicatorum, Roma
AHDLMA	— Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge, Paris
AL	— Aristoteles Latinus. Corpus Philosophorum Medii Aevi Academiarum consociatarum auspiciis et consilio editum
ASL	— Aristoteles Semitico-Latinus
BGPTAM	— Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen, Münster i. W. : Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung
BT	— Bibliothèque Thomiste
CCCM	— Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis, Turnhout
CCSL, CCL	— Corpus Christianorum, Series Latina, Turnhout
CG	— Commentaria in Aristotelem Graeca, Berlin
CSEL	— Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vindoboniae (1866 sq.)
GCS	— Die griechische christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, herausgegeben von der Kischenväter Commission der königl. Preussichen Akademie der Wissenschaften, Leipzig, 1897 sqq.
MOPH	— Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica, Romae
PG	— Patrologia Graeca (J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus, Patres Graeci*, Parisiis, 1857-1868)
PL	— Patrologia Latina (J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus, Patres latini*, Parisiis, 2 ed.)
QR	— Quaracchi
RFNS	— Rivista di Filosofia Neo-scolastica, Milano
RNP	— Revue Néoscolastique de Philosophie, Louvain
RPL	— Revue Philosophique de Louvain
RSPT	— Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, Paris
RTAM	— Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale, Louvain
SB	— Spicilegium Bonaventurianum, cura PP. Collegii S. Bonaventurae, Grottaferrata (Roma)
SC	— Sources Chrétiennes, Paris
SIEPM	— Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale, Louvain

ABBREVIATIONES

Apparatus criticus

...	: tres puncti uerba omissa indicant
a.	: articulus
add.	: addit
adn.	: adnotatio
art.	: articulus
al.m.	: alia manu
c. cap.	: capitulum
cett.	: ceteri
cf.	: confer, conferatur
codd.	: codices
coni.	: conicimus
corr.	: correxit
d.	: distinctio
del.	: deleui, deleuit
dub.	: dubitanter
exp.	: expunxit
fors.	: forsitan
hom.	: homoioteleuton
inu.	: inuertit
iter.	: iterauit
leg.	: legit, legimus
lin.	: linea
lac.	: lacuna
m.	: manus
marg.	: margo, margine
om.	: omisit
P.	: Pars
pTl	: prima manu Tl, etc.
praem.	: praemisit
q.	: quaestio
qla	: quaestiuncula
resp.	: responsio
s.c.	: set contra
sec.m.	: secunda manu
sTl	: secunda manu Tl, etc.
scr.	: scripsi, scripsit
spat. uac.	: spatium uacans
suppl.	: suppleui
tr.	: tractatus
u. s.u.	: uersus, supra uersum
uar. err.	: uarie errant

Cetera patent

TITVLI ARTICVLORVM

Art. 1 : Vtrum substantia spiritualis creata sit composita ex materia et forma 3
Art. 2 : Vtrum substantia spiritualis possit uniri corpori 20
Art. 3 : Vtrum substantia spiritualis que est anima humana uniatur corpori per medium 33
Art. 4 : Vtrum tota anima sit in qualibet parte corporis 48
Art. 5 : Vtrum aliqua substantia spiritualis creata sit non unita corpori 55
Art. 6 : Vtrum substantia spiritualis celesti corpori uniatur 64
Art. 7 : Vtrum substantia spiritualis corpori aereo uniatur 73
Art. 8 : Vtrum omnes angeli differant specie ab invicem 76
Art. 9 : Vtrum intellectus possibilis sit unus in omnibus hominibus 87
Art.10 : Vtrum intellectus agens sit unus omnium hominum 100
Art.11 : Vtrum potentie anime sint idem quod anime essentia 114

TABVLA

Préface 5*

QVESTIO DISPVTATA DE SPIRITVALIBVS CREATVRIS

textus

Articulus 1 3
Articulus 2 20
Articulus 3 33
Articulus 4 48
Articulus 5 55
Articulus 6 64
Articulus 7 73
Articulus 8 76
Articulus 9 87
Articulus 10 100
Articulus 11 114

Indices

Loci sacrae Scripturae

Loci sacrae Scripturae in textu Thomae laudati 127
Loci sacrae Scripturae in apparatu fontium nominati 128

Index auctorum et operum

Index scriptorum ab ipso Thoma nominatorum 129
Index scriptorum et operum in apparatu fontium nominatorum 132

Index codicum manu scriptorum allegatorum 161

Index bibliographicus 163

Sigla 172

Abbreviationes 173

Tituli articulorum 174

SANCTI THOMAE DE AQUINO
OPERA OMNIA
IUSSU LEONIS XIII P.M. EDITA

1*, 1	Expositio libri Peryermenias, Editio altera retractata	1989	208 pp.
1*, 2	Expositio libri Posteriorum, Editio altera retractata	1989	372 pp.
2	In Aristotelis libros Physicorum	1884	505 pp.
3	In Arist. libros De caelo, De generatione ... et Meteorologicorum	1886	630 pp.
4-12	Summa theologiae cum Supplemento et commentariis Caietani	1888-1906	4.572 pp.
13-15	Summa contra Gentiles cum commentariis Ferrariensis	1918-1930	1.668 pp.
16	Indices in tomos IV-XV	1948	680 pp.
17-20	Super IV Sententiarum	*in praep.*	
21	Quaestiones disputatae de potentia	*in praep.*	
22	Quaestiones disputatae de veritate (3 vol.)	1970-1976	1.123 pp.
23	Quaestiones disputatae de malo	1982	455 pp.
24, 1	Quaestiones disputatae de anima	1996	352 pp.
24, 2	Quaestio disputata de spiritualibus creaturis	2000	207 pp.
24, 3	Quaestiones disputatae de virtutibus, etc.	*in praep.*	
25	Quaestiones de quolibet (2 vol.)	1996	708 pp.
26	Expositio super Iob ad litteram	1965	490 pp.
27	Super Psalmos		
28	Expositio super Isaiam ad litteram	1974	378 pp.
29	Super Ieremiam et Threnos		
30	Super Matthaeum	*in praep.*	
31	Super Ioannem	*in praep.*	
32-35	Super Epistolas Pauli Apostoli	*in praep.*	
36-39	Glosa continua super Evangelia (Catena aurea)		
40	Contra errores Graecorum, De rationibus fidei, De forma absolutionis, De substantiis separatis, Super Decretales	1967-1968	446 pp.
41	Contra impugnantes..., De perfectione..., Contra doctrinam retrahentium	1970	394 pp.
42	Compendium theologiae, De articulis fidei, De 108 art., De 45 art., De 36 art., De 6 art., Ad ducissam Brabantiae, De emptione, Ad Bernardum abbatem, De regno — De secreto	1979	529 pp.
43	De principiis naturae, De aeternitate mundi, De motu cordis, De mixtione elementorum, De operationibus occultis naturae, De iudiciis astrorum, De sortibus, De unitate intellectus, De ente et essentia — De fallaciis, De propositionibus modalibus	1976	457 pp.
44	De decem praeceptis, Super Credo, Super Pater, Super Ave Maria, Sermones, Principia	*in praep.*	
45, 1	Sentencia libri De anima	1984	615 pp.
45, 2	Sentencia libri De sensu (De memoria)	1985	295 pp.
46	Sententia libri Metaphysicae	*sub prelo*	
47	Sententia libri Ethicorum (2 vol.)	1969	962 pp.
48	Sententia libri Politicorum, Tabula libri Ethicorum	1971	416 pp.
49	Super librum De causis, Super librum Dionysii De divinis nominibus	*in praep.*	
50	Super libros Boetii De Trinitate et De ebdomadibus	1992	304 pp.